

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI ARŞİV BELGELERİ İLE SELANİK VİLAYETİNDE
KOMİTACILIK: (1890-1913)

DOKTORA TEZİ
DİLEK GÜCEL

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. HİLAL ORTAÇ

İZMİR-2014

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğ¼m “1890-1913 Tarihleri Arasında Osmanlı Arşiv Belgeleriyle Selanik Vilayetinde Komitacılık ” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Dilek Gücel

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Dilek Gücel

Numarası : 92070003406

Anabilim Dalı : Tarih/Yakınçağ

Tez Başlığı (Türkçe): 1890-1913 Tarihleri Arasında Arşiv Belgeleriyle Selanik Vilayetinde
Komitacılık

Tez Başlığı (İngilizce): Between 1890 and 1913 The Revolutionary activities in Salonika Province
With Ottoman Archives Documents

Tez Savunma Tarihi :

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık:

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Ersin Döğen
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı :
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı :
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Hilal Öztürk
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yrd. Doç. Dr. Emin Emirci
Karar : ☒ Başarılı ☐ Başarısız ☐ Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒

Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır

☒

Düzeltilmelidir

☐

Başarısızdır

☐

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IV
TABLO LİSTESİ.....	V
ÖNSÖZ.....	VI
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SELANİK’İN TARİHSEL SÜRECİ

1.1. Osmanlı Yönetiminden Önce Selanik.....	8
1.2. Osmanlı Yönetiminde Selanik.....	10
1.3. Selanik Kentinin Coğrafi Konumu.....	12
1.4. Selanik’in Fiziki ve İdari Yapısı.....	13
1.5. İktisadi ve Sosyal Açıdan	
Selanik.....	15
1.5.1. <i>İktisadi Hayat</i>	15
1.5.2. <i>Sosyal Yapı</i>	17
1.6. Selanik’in Demografik Durumu.....	
1.7.I. Balkan Harbi ve Selanik’in Kaybı	

İKİNCİ BÖLÜM

MENFAAT MÜCADELELERİNİN ODAĞINDA MAKEDONYA

2.1.Komşu ve Büyük Devletlerin Makedonya Siyaseti

- 2.1.1. *Bulgaristan*.....
- 2.1.2. *Yunanistan*.....
- 2.1.3. *Sırbistan*.....
- 2.1.4. *İngiltere*.....
- 2.1.5. *Rusya*.....
- 2.1.6. *Avusturya*.....

2.2. Makedonya Sorunu ve Tarihsel Gelişimi

2.3. Makedonya'dan Anadolu'ya Zor Yolculuk: Göç

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELANİK'TE KOMİTACILIĞIN OLUŞUMUNU HAZIRLAYAN FAKTÖRLER

3.1. Berlin Antlaşması ve

Sonuçları.....

3.2. Kiliselerin-Mekteplerin

Rolü.....

3.3. Bulgar Emaretinin

Rolü.....

3.4. Dış Güçlerin

Rolü.....

3.5. Sosyal ve Ekonomik Sebepler.....

3.6. Osmanlı Devletinin Kötü

Yönetimi.....

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELANİK VİLAYETİNDE KOMİTACILIK

4.1. II. Meşrutiyet Dönemine Kadar Komitacılık

4.1.1. İlk Bulgar İsyanları.....

4.1.2. Komitelerin Kurulması.....

4.1.2.1. *Makedonya İç Devrim Örgütü.....*

4.1.2.2. *Yüksek Makedonya Komitesi.....*

4.1.2.3. *Komitelerin Teşkilatı.....*

4.1.2.4. *Komitelerin Propagandaları.....*

4.1.2.5. *Komite Yanlısı Basın.....*

4.1.2.6. *Komitelerin Silahları.....*

4.1.3. Komitelerin Örgütlenme Modeli: Çetecilik

4.1.3.1. Bulgar Çeteler

4.1.3.2. Rum Çeteler

4.1.3.3. Sırp Çeteler

4.1.3.4. Diğer Unsurlar

4.1.3.5. Çetelerin Müslümanlara Saldırıları

4.1.4. İsyanlar ve Dış Müdahale Dönemi

4.1.4.1. Cuma Bala İsyanı.....	
4.1.4.2. Viyana Islahat Programı.....	
4.1.4.3. Selanik Vukuatı.....	
4.1.4.4. İlinden İsyanı.....	
4.1.4.5. Mürzsteg Programı.....	

5. II. Meşrutiyet Dönemi Komitacılık

BEŞİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN TEDBİRLERİ

5.1. İstihbarat Çalışmaları.....	
5.2. Askeri Tedbirler.....	
5.3. Islahat Çalışmaları.....	
5.3.1. <i>Rumeli Müfettişliğinin Kurulması.....</i>	
5.3.2. <i>Jandarma Tensikatı.....</i>	
5.3.3. <i>İdari ve Mülki Düzenleme.....</i>	
5.3.4. <i>Mali Düzenleme</i>	
5.3.5. <i>Adli Düzenleme</i>	

SONUÇ.....

.....

KAYNAKÇA.....

ÖZET.....

ABSTRACT.....

ÖZGEÇMİŞ.....

EKLER.....

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e: adı geçen eser

a.g.m: adı geçen makale

c.: cilt

çev.: çeviren

ed.: editör(derleyen)

haz.: hazırlayan

bkz.: bakınız

ABD: Ana Bilim Dalı

AÜ SBF: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi

İTC: İttihat ve Terakki Cemiyeti

AÜİFD: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

TTK: Türk Tarih Kurumu.

TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

SBE: Sosyal Bilimler Enstitüsü

MEİÖ(MORO): Makedonya Edirne İhtilal Örgütü

MİİÖ(VMORO): Makedonya Edirne İç İhtilal Örgütü

MİDÖ: Makedonya İç Devrim Örgütü

YMK: Yüksek Makedonya Komitesi

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 1906 Selanik Vilayet Salnamesine Göre İdari Taksim

Tablo 2: 1905-1906 Salnamesine Göre Selanik Nüfusu

Tablo 3: Selanik Nüfusu, 1890

Tablo 4: 1889-1904 Rumeli Vilayetlerinin Genel Nüfusu

Tablo 5: 1904 Rumeli Vilayetleri Genel Nüfusu

Tablo 6: Bulgar Basını

Tablo 7: Rumeli Vilayetlerinde Yayınlanan, Bulgarca, Rumca ve Türkçe Gazetelerin Âdeti

Tablo 8: Selanik Vilayetinde Komitelerin Silah Depoladıkları Mevkiler ve Silah Çeşitleri

Tablo 9: 1908 Tarihinde 2. ve 5. Ordu-yu Hümayunlardan 3. Ordu-yu Hümayuna Sevk

Olunan Efradın Masrafları

ÖNSÖZ

19. yüzyılda Balkan Komitacılığı, Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik şartlarından ortaya çıkmış bir olgudur. Özellikle Balkanlarda kurulan komite ve çetelerin, devlete karşı sosyal ve ekonomik başkaldırının yanında bağımsızlık hareketi şeklinde ortaya çıktığı bilinmektedir. Genel olarak amacı; kuruldukları bölgelerde huzursuzluk yaratarak, kendi toplumları ile ilgili içerde ve dışarıda kamuoyu oluşturmak, Avrupalı büyük devletlerin dikkatini çekerek, bağımsızlık veya ilgili devletle birleşme yoluna gitmek olan, Balkan komitacılığını; kuran Rusya ve körükleyenler, yani Almanya, Fransa ve İtalya bile felâketten yakalarını kurtaramamışlardır. Nazilik, Faşistlik, Bolşeviklik ve rezistans ideolojileri vd. davaları ne olursa olsun metot bakımından, “Balkan Komitacılığı”dır. Ve bu Balkan komitacılığı bir buçuk asırdan fazla bir zaman, Balkan Yarımadasını kasıp kavurduktan sonra hala zehrini saçan, devam ettiren bir illet olarak sonuçlarını devam ettirmektedir.

Tarihsel sürecin neden-sonuç ilişkisi içinde bir bütün olduğu gerçeğinden yola çıkarak, 19. yüzyıl sonunda şekillendirilip 20. yüzyıl başında sonuçlandırılan Osmanlı Makedonya'sındaki milliyetçi terörle, neden- sonuç ilişkisi açısından günümüzde Türkiye Cumhuriyetinin karşı karşıya kaldığı ayrılıkçı terörün, benzerlikler taşıdığını söyleyebiliriz. Bugün Türkiye'nin durumunu değerlendirirken yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri Osmanlı devletinin son dönemlerinde yaşananlardan ayrı düşünmek temelsiz bir yaklaşıma neden olacaktır. Bu sebeple, öncelikle Balkanlardaki gelişmelerde bugünün politikalarına yön verirken geçmişteki gelişmelere ne gibi bir durumun neden olduğu, tarafların konumunun temelini nereye dayandığı, devlet olarak Osmanlının ne gibi eksikleri olduğunu ortaya koymak zorunludur.

Bu nedenle bu çalışmamızla; Makedonya coğrafyasında, Girit örneğiyle başlayan Makedonya sorunuyla ivme kazanan ayrılıkçı Bulgar, Rum, Sırp ve Ulah milliyetçiliğinin oluşturduğu komiteler ve çetelerinin faaliyetleri; tüm yirminci yüzyıl

boyunca, Mslim ve gayrimslim milletlerin belleklerine kazılan acı tecrübeleri ve travmalarıyla birlikte ortaya koyularak değerlendirilmiştir.

“1890–1913 tarihleri arasında Selanik Vilayetinde Komitacılık” adlı tez çalışmam sırasında bana her türlü yardımı yapan ve bilgisini esirgemeyen öğrencileri olmakla her zaman gurur duyduğum ve duyacağım değerli hocam Prof. Dr. Sabri Sürgevil, Doçent. Dr. Hilal Orta’a ve Dr. Olcay Pullukuoğlu Yapucu’ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bütün doktora tez çalışması süresince yanımda olan, destekleyen ve yardım eden arkadaşlarım Dr.Aysun Sarıbey Haykıran ve Dr. Cihan zgn’e ayrıca teşekkür ederim.

Her zaman benim için en iyisini isteyen ve çabalayan, en stresli zamanlarımda bile yanımda olan ve küçük yaşlardaki çocuklarıma bakarak bana tezimi yazabilme fırsatı sunan arkadaşım Nevin Eyisoğlu’ya çok teşekkür ederim. Ayrıca konunun kaynaklarına ulaşmam hususunda gösterdikleri kolaylıklardan dolayı, İstanbul’da bulunan Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, İSAM kütüphanesi, Ankara Milli Kütüphane ve Ege niversitesi kütüphanesi yetkililerine, minnettarlığımı ifade etmek isterim.

Dilek GÜCEL

İZMİR 2014

GİRİŞ

Balkan yarımadasının stratejik kalbi olan *Makedonya*, Fransızların “Makedon salatası” deyimini üretmelerine kaynaklık edecek karışıklık ve nüfus yapısı nedeniyle Balkanlar’da milliyetçi akımlar arasındaki en bereketli ihtilaf sahasıydı¹.

1878 Ayastefanos antlaşması ile bazı Arnavut bölgelerinin Balkan Devletlerine verilmesi Arnavutların cemiyeti’nin tepkileriyle karşılaşırken aynı yıl imzalanan Berlin Antlaşması, Makedonya’daki Bulgarların tepkisine *Kresna ve Razlog* isyanına², yol açtı. Sofya’da bulunan bir grup Makedonyalı öğrenci, 1893’te Makedonya’nın özerkliğini elde etmek amacıyla İç Makedon İhtilal Örgütü’nü kurdu. 1898’te Bulgar Hükümet’inin de desteğiyle; Yüksek Makedonya Komitesi oluşturuldu. Aynı yıl sözü edilen komite, Bulgar Hükümetiyle iş birliği içinde Avrupa ve Rusya kamuoyunun dikkatini Makedonya’ya çekmek amacıyla *Melnik İsyanı* hazırladı.

1897 Osmanlı-Yunan savaşı, Osmanlı Devletinin galibetiyle bitmesine rağmen büyük devletlerin müdahalesiyle *Girit’e özerklik hakları* verilmişti.³ Böyle bir müdahalenin Makedonya için sağlanabilmesi amacıyla İhtilâlciler örgütler⁴, daha kapsamlı bir isyan hareketi hazırlamaya yöneldi. Makedonya’da iyice örgütlenen İç Makedonya İhtilal Örgütü 1898’den itibaren silahlı çete hareketlerine başladı ve Makedonya’yı etkisi altına aldı. Avrupa’nın müdahalesini sağlayabilmek için, 1902’de Cuma-ı Bala da bir isyan başlattı. Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırılan bu isyanın ardından, Avrupa devletlerinin talebi üzerine Osmanlı Hükümeti Vilâyet-i Selase’de reform yapılmasını kabul etti.

1902 sonlarından itibaren söz konusu üç vilayet bir Müfettiş-i Umumi tarafından yönetilmeye başlandı⁵. 1903 başlarında, Makedonya ile en çok ilgilenen büyük devletler; Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Viyana’da kararlaştırdıkları reformların Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmesini ve Makedonya’da uygulanmasını istedi. Osmanlı hükümetince kabul edilen bu reform paketi, İç Makedonya İhtilal Örgütünün beklentilerini yerine getirmekten uzaktı. Makedonya’da daha geniş özerklik hakları sağlamak isteyen örgüt, 1903 yazında meşhur *İlinden*

¹ Makedonya kelimesinin kökeni için bkz: M. Hacısalıoğlu 2008, T. Uzer 1999, A. Altıntaş 2005.

² Bulgar isyanları için bkz: M.B. Saatçi 2005 s.349-366; M. Burma 2007 s.67-89

³ Geniş bilgi edinmek için bkz: G. Tokay 1996, s.39

⁴ Makedonya’da faaliyet gösteren komiteler için bkz: F. Adanır 1996, M.B. Saatçi 1998, s.9-12

⁵ Rumeli Müfettişliği için bkz. S.K. İrtem 1999, s.217

isyanını başlattı. İsyancıların kısmi başarılarına rağmen İlinden İsyanı, Osmanlı kuvvetlerince bastırıldı.

Makedonya'daki isyan ve kargaşa üzerine Rusya ve Avusturya-Macaristan imparatorları Eylül 1903'te Mürzsteg'de buluşarak, yeni bir reform paketi hazırladı. Diğer büyük devletlerinde onayladığı Mürzsteg reform paketine⁶ göre; Makedonya'nın ıslahı için buraya Avrupa'dan askeri ve sivil temsilciler gönderilecek ve bunlar Müfettiş-i umumi ile birlikte çalışacaktı. Osmanlı hükümeti, egemenlik haklarının zedeleneyeceği gerekçesiyle önce kabul etmek istemediği bu paketi büyük devletlerin ortak baskısı sonucu onaylamak zorunda kaldı. Ve böylece Makedonya'da reform dönemi başlamış oldu.

Silahlı Bulgar-Makedon örgütlerinin faaliyetleri, Yunanistan'ın Makedonya'daki durumunu oldukça zayıflatmıştı. Daha aktif bir Makedonya siyaseti uygulayarak Makedonya'yı Yunanistan topraklarına katmak isteyen Rumlar, Selanik Başkonsolos'u ve sözde konsolosluk memurları olarak gönderilen subaylar aracılığıyla, 1904'te Makedonya'da sistematik bir Rum çete hareketi başlattı. Rum çeteleri, Bulgar-Makedon örgütlerinden zarar gören Müslüman halk tarafından ve bölgedeki memurlardan yer yer destek alıyordu.

Aynı yıl içinde Sırp Hükümeti'de⁷ Makedonya'da sistematik bir Sırp çete hareketini organize etti. Sırp ve Rum çete hareketleri, kendi içinde sağcılar ve solcular olarak ikiye bölünmüş İç Makedonya İhtilal Örgütü'ne karşı kısa sürede önemli başarılar elde etmeye başladı. Bulgar Eksarhlığının'a geçmiş pek çok köy yeniden Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine döndürüldü. Ulahların patrikhaneden ayrılma talepleri, 1905'te kendi kiliselerini kurma hakkı elde etmeleriyle sonuçlandı. Bunun üzerine Rum çeteleri Ulahlar'ı da hedef aldı.

1906'da Selanik'te *Jön Türkler* tarafından *Hürriyet Cemiyeti* kurulduğunda Makedonya'da etnik çatışmalar ve kanlı çete savaşları bütün hızıyla sürüyordu. Makedonya'daki gelişmelere bir tepki olarak kurulan bu örgüt, 1907'de Paris'teki Osmanlı *Terakki ve İttihad Cemiyeti* ile onun adı altında birleşerek *dâhil-i merkez-i umumi*, (Osmanlı sınırları içindeki merkez komite) haline geldi. Selanik'teki Üçüncü

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: A.Dikici 2010.

⁷ Bulgar, Rum Sırp unsurların Makedonya'daki mücadeleleri için bkz. Y. Hamza 2000.

Ordu'da çetelerin takibiyle görevli birçok subayı, Jön Türk hareketine kazandırmayı başardı.

Haziran 1908'de İngiliz ve Rus hükümdarlarının Reval'de⁸ bir araya gelerek Makedonya'daki Osmanlı hâkimiyetini ortadan kaldıracağı iddia edilen yeni bir reform paketi hazırlamaya başlamaları, Jön Türkler'i Osmanlı Devletinin haklarını korumakta yetersiz kaldığını iddia ettikleri II. Abdülhamid rejimine karşı isyana sevk etti. Makedonya'daki "Enver Bey ve Niyazi Bey" gibi subaylar tarafından yürütülen isyan, *Jön Türk ihtilali* olarak tarihe geçti. 4 Temmuz 1908'de Abdülhamit'in II. Meşruiyeti ilan etmesiyle sonuçlandı. 1908 İhtilalinin ardından Makedonya'da yeni bir dönem başladı. *Mürzsteg reform* paketine son verildi. Silahlı komiteler, siyasi partilere ve meşrutiyet kulüplerine dönüştürüldü. Genel seçimler yapılarak Makedonya bölgesinden Türk, Arnavut, Rum, Sırp, Ulah ve Yahudi mebuslar Osmanlı Devleti'nin Mebusan'ına girdi.

Ancak İttihat ve Terakki Cemiyetinin⁹ Makedonya'daki farklı siyasi gruplarla Makedonya meselesini, Osmanlı Devletinin menfaatlerine uygun olarak çözmek için yaptığı pazarlıklar ve görüşmeler başarı sağlayamadı. Bunda bir yandan İttihatçıların merkezîyetçi tutumları, öte yandan Makedonya'daki parti ve örgütlerin ayrılıkçı milli mücadelelerinden vazgeçmemeleri ve komşu devletlerle iş birliği içinde olmaları önemli rol oynadı. Makedonya'daki gruplarla pazarlıklar yoluyla anlaşamayacağını gören İttihat ve Terakki Hükümeti, etnik kimliği ön plana çıkaran siyasal partileri ve her türlü silahlı hareketi yasakladı. Bu önlem de Makedonya'yı merkezi otoritenin kontrolü altına almaya da yetmedi. Bunun üzerine, 1910'da Arnavutluk'ta başlatılan silah toplama hareketi Makedonya'da sürdürüldü. Makedonya'daki siyasal örgütlerin direnci üzerine sert askeri önlemler alındı.

1908'de tam bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan Avrupa'da ve büyük devletler nezdinde yeniden Osmanlı Hükümeti aleyhine şikâyetlere ve Makedonya'daki soydaşlarının Jön Türkler tarafından zorla Türkleştirildiği şeklinde propagandaya başladı. Osmanlı hükümetinin önlemleri karşısında, Makedonya'da o zaman kadar elde etmiş oldukları nüfuzu kaybetmekten korkan Balkan Devletleri, Rusya'nın da destek ve

⁸ Reval görüşmesi sonrası Makedonya'nın durumu için bkz: M.Şevket Paşa 2009.

⁹ İttihat ve Terakki Cemiyetinin Makedonya siyaseti için bkz: M.Hacısalihoğlu 2008, G. Tokay 1996.

telkinleriyle 1912’de bir ittifak kurarak, Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etti. Nihayet, Mayıs 1913’te İmzalanan Londra antlaşmasıyla ile sona eren savaşta, Osmanlı devleti diğer bölgeler yanında Makedonya’yı bütünüyle kaybetti.

Böylece 550 yıl süren bir hâkimiyetten sonra, bütün Rumeli terk edildi. Ve milyonlarca Türk, Anadolu’ya geri dönmek için yollara düştü. Balkan Devletlerinin bağımsızlık hareketleri ve isyanları sırasında da çeşitli çileler çekerek zulümlere uğrayan Balkan Türklerinin bu göçü, ara ara günümüze kadar sürmüştür.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde; Makedonya bölgesinde yaşanan olaylar ve sonuçları, Osmanlı devleti gibi bölgedeki diğer devletler ve dünyadaki güçlü devletlerin de siyasi ve ekonomik tarihlerini etkilemiştir. Bu nedenle, Türkiye’de olduğu kadar dünyada da Makedonya konusunda çeşitli araştırma eserleri verilmiştir. Üniversitelerin ilgili anabilim dallarında yapılan tezlerden başka, konu ile ilgili araştırmalar bulunmaktadır. Ülkemizde Makedonya sorunu ilgili doğrudan çok sayıda çalışmalar mevcuttur. Ancak genel olarak Makedonya’da veya bölgeyi oluşturan idari birimlerden “Selanik, Manastır ve Kosava” herhangi birinde cereyan eden ayrılıkçı faaliyetler ve sonuçları, bizim çalışmamızda olduğu gibi *komitacılık* başlığı altında değerlendirilmemiştir. Bu anlamda söz konusu çalışmamız Makedonya sorunu başlıklı çalışmalara ilave katkı sunacak niteliktedir.

Konumuzla alâkalı en sağlıklı bilgiler ciddî arşiv kültürüne sahip olan, Osmanlı idaresinin kayıt altına alıp muhafaza ettiği arşiv vesikalarındadır. Dolayısıyla çalışmamızın ana kaynaklarını, bu vesikalar oluşturmaktadır. Çalıştığımız dönemin erken bir dönem olmaması nedeniyle, konuyla alâkalı yeterli belge ve kaynağa ulaşmakta pek sıkıntı çekmedik. Ayrıca yapılmış muhtelif araştırmalardan da yeri geldiğinde faydalandık. Yararlandığımız kaynak ve çalışmaları genel olarak şu başlıklar altında tasnif edebiliriz.

Kaynaklarımızın başında Osmanlı arşivi vesikaları gelir. Söz konusu vesikaların önemli kısmını, Bulgar, Rum ve diğer unsurların menfaatlerini savunan çetelerin faaliyetleri, Osmanlı’nın yerel idarecilerinin gönderdiği rapor ve bilgiler, askerî yazışmalar, II. Abdülhamit’in istihbarat memurlarının raporları ve zamanın yerli gazeteleri ile yabancı gazetelerinde çıkan ve çoğunluğu Türkçeye çevrilmiş olan haberler teşkil eder. Bu belgelerin konumuzla ilgili olanlarından yararlandık.

Sonra Türkiye Diyanet Vakfı'na ait İslâm Ansiklopedisi Araştırma Merkezi'nde, Makedonya'nın o zamanki en önemli yöneticisi konumunda bulunan Hüseyin Hilmi Paşa¹⁰ evrakı adı altında tasnif edilen çok sayıda vesikaya ulaştık. Bu vesikaların arasında müfettişliğin Makedonya sorunu için aldığı idari, siyasi ve ekonomik önlemleri konu alan belgeleri, önemli ölçüde yararlandık. Vesikaların tarihini tespit edebilmek için Türk Tarih Kurumu'nun bastırdığı ve Yücel dağlı ve Cumhure Üçer'in hazırladıkları *Tarih Çevirme Kılavuzu*'nu kullandık.

Olayların yaşandığı dönem de yazılan veya o dönemde yaşayanlar tarafından kaleme alınan eserler, yararlandığımız kaynakların bir başka grubunu oluşturmaktadır. Bunlardan elde edilen görüş açıları, o dönemin olayları değerlendirişini ele vermektedir. Bu açıdan önemlidir. Bunlardan ilki Selanikli Şemseddin'e (*Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılâp*) aittir. Devrim dönemi anlatılırken konuyu Makedonya ile bağlantılı anlatmaktadır. Bundan başka çağdaşı olan Tunalı Hilmi'nin (*Makedonya Mazisi*) eseri Makedonya tarihini, geçmişini, olayların yaşandığı 19 yüzyılın sonu 20 yüzyıl başındaki dönem ve geleceği değerlendirmesi bakımından önemli bir kaynaktır. Ayrıca olayların geçtiği coğrafya da görevli veya devlette sadrazamlık yapmış olan önemli bürokratların günümüz Türkçesine sadeleştirilmiş eserlerinden yararlandık. Bunlar arasında *Sadrizam Said Paşa'nın, Mahmut Şevket Paşa'nın, Tahsin Paşanın ve Tahsin Uzer'in muhtevalı hatıratları* önem arz etmektedir. Bu gruba ilave edeceğimiz önemli bir kaynağımız ise yaşanan hadiselerle bölgedeki halkın gözünden bakmamızı sağlayan Necati Cumali'nin (Makedonya 1900) öykülerini birleştirdiği romanıdır. Bu roman yazarının Selanikli oluşu ve yazarın dönemin toplumsal ve siyasi gerçeklerini halkın nabzını tutarak vermesi bakımından muteber bir kaynaktır.

Daha sonra bölge ile ilgili yapılan çağdaş çalışmalardan da yararlanmaya çalıştık. Bu çerçevede konumuzun önemli parçasını oluşturan Bulgaristan ve Bulgarlar

¹⁰ 1855 yılında Midilli adasında doğdu. Hukukçudur. İlk memuriyete Midilli'de Tahrirat Kalemî'nde başladı. O

sırada orada göz hapsinde bulunan Namık Kemal ile tanıştı ve onun hürriyetçi fikirlerinden etkilendi. 1893 yılında Mersin mutasarrıflığına atandı. 1897 yılında ise Adana valiliğine atandı. 2 Aralık 1902 yılında yeni kurulan Rumeli Umumi Müfettişi oldu. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte Rumeli Umumi Müfettişliği kaldırıldı. Kısa bir süre sonra İstanbul'a döndü ve Kâmil Paşa hükümetinde Dâhiliye Nazırı oldu. Hükümet düşünce de (13-14 Şubat 1909) Sadrazam oldu. II. Abdülhamit'in saltanattan azledilmesinden sonra da 5 Mayıs 1909 tarihinde tekrar sadrazamlığa getirildi. 3 Nisan 1923 tarihinde Avusturya'da vefat etti. Aydın, Mahir "Hüseyin Hilmi Paşa" *TDVİA*, c. XVII, İstanbul 1998, s. 550-551.

hakkında Mahir Aydın'ın *Şarkî Rumeli Vilâyeti* eseri, bu ülkenin ve kısmen de Rusya'nın tutumları ile alakalı olarak kıymetli bilgiler ve değerlendirmeler sunmaktadır. Bu çalışmanın yanı sıra Fikret Adanır'ın Makedonya Sorunu, Mehmet Hacısalihoğlu'nun *Jön Türkler ve Makedonya sorunu (1890-1918)* ve Gül Tokay'ın *Makedonya Sorunu ve Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)* çalışmaları önemlidir. Adanır'ın çalışmasında İlinden ayaklanması öncesi siyasi gelişmelerden başka, Makedonya'da yaşanan olaylar ve İlinden ayaklanması sonrası Müritz dönemine değinilmektedir. Tokay'ın çalışmasında ise Makedonya sorunu, Jön Türk hareketiyle bağlantılı alınmıştır. Hacısalihoğlu'nun eserinde Jön Türk hareketiyle Balkan komitacılığı arasındaki benzerlikler ortaya konulmuştur. Önemli ölçüde istifade ettiğimiz bu kaynakların üçü de Avrupa arşivlerini kullanmaları bakımından önemlidir.

Yukarıda belirttiğimiz kaynaklara ilave olarak, son zamanlarda Osmanlı tarihi üzerinde yoğunlaşan Yüksek Lisans, Doktora ve benzeri çalışmalar konuyu daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur. Bunlar arasında Meltem Begüm Saatçi'nin *Makedonya Sorunu (1903-1913)* adlı basılmamış doktora tezi, Aşkın Koyuncu'nun Bulgar *Ekzarhlığı* ve Süheyla Yenidünya'nın *Balkanlarda kilise mücadeleleri* isimli basılmamış yüksek lisans tezleri gibi bazı araştırmalar hatırlanabilir. Bu çalışmaların bize verdiği değerli bilgilerden Makedonya sorununun tarihsel gelişimi ve komitacılığın bu bölgede ortaya çıkmasının dini ve siyasi temellerini, daha iyi öğrenme fırsatını elde ettik.

Biz bu tez çalışmasını ortaya koyarken iki temel sorunla karşılaştık bunlardan birincisi içeriğimizi tez başlığı ile sınırlandırma güçlüğüydü. Çünkü komiteler ve çetelerinin gerek faaliyetleri gerekse isyanları tüm Makedonya genelini kapsıyordu. Biz bu sorunumuzu, bu konuda çalışmamızda sınırlandırma getirmeyerek aşı bildik. Nitekim tez çalışmamızın bölümlerinden ve içeriklerinden de anlaşılacağı üzere, komitelerin Makedonya genelindeki komitacılık faaliyetlerini vermeye gayret ettik. Zira Selanik Vilayeti ile sınırlandırmamız olayların bütünlüğünü bozmakta ve anlaşılmasını da güçleştirmekteydi. İkinci güçlük ise tez başlığımızın içeriğini Makedonya sorunu başlıklı örneklerinden farklı şekilde verebilmektir. Bunu başarabilmek için çok sayıda Makedonya çalışan araştırmacıların eserlerini taradıktan sonra, başlıklarımızı genellikle Osmanlı arşiv malzemelerine göre belirleyerek üstesinden gelmeye çalıştık.

Rumeli vilayetlerinde; komiteler ve çetelerinin faaliyetlerini konu alan elinizdeki çalışmamız, giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm de; Selanik Vilayetinin Osmanlı öncesi ve sonrası tarihsel sürecini, ekonomik ve toplumsal olarak önemi ve dönüşümünü, idari yapılanmasını ve nüfus yoğunluğunu, ayrıca I. Balkan Savaşının patlak vermesiyle Makedonya'nın dolayısıyla Selanik Vilayetinin Osman Devletinden koparılmasını ele aldık. İkinci bölüm de; Osmanlı Devleti'nden ayrılan küçük komşu ülkelerin daha fazla toprak ve menfaat elde etmek üzere yaptıkları faaliyetlere ve Balkanlarda meydana gelen hadiselerde büyük tesiri olan Batılı ülkelerin, özellikle İngiltere ve Rusya'nın faaliyetlerine de işaret etmeye çalıştık. Ayrıca Komitacılık faaliyetinin temel sebebi olan Makedonya sorunun tarihsel gelişimine ve bu meselenin bir paradigması olan bölgeden Müslümanların göçüne değindik. Üçüncü bölümde; Bölgede komitacılığın oluşumunu sağlayan faktörleri; Berlin Antlaşması ve sonuçlarını, Bulgar Emaretinin komitelere desteğini, Kilise ve mekteplerin sorunun tırmanmasındaki rollerini, sosyal ve ekonomik nedenleri ve büyük devletlerin baskı ve tahriklerini, ayrıca eşkıya hareketlerinin gerekçeleri olarak sunulan; başta Padişah'ın icraatları olmak üzere, özellikle yerel yöneticilerin idarededeki kusurlarına işaret ettik. Dördüncü bölümde; II. Meşrutiyet dönemine kadar komitacılık faaliyetleri başlığı altında, Makedonya coğrafyasında komitacılık faaliyetini en fazla ve sistemli yapan millet Bulgarlar olması nedeniyle, ilk Bulgar isyanlarından başlayarak, Bulgar komitelerinin kurulmasını, söz konusu komiteler ve bunların teşkilatları, propagandaları, yanlı gazeteleri ve silahları değerlendirildi. Yanı sıra komitelerin örgütlenme modeli olan çeteler; Bulgar, Rum, Sırp ve diğer unsurlar başlığı altında tasniflendirilerek, faaliyetlerine değinildi. Ayrıca zikrettiğimiz çetelerin bölgede Müslümanlara yönelik tedhişleri örneklendirilerek ele alındı. Dış destek ve müdahale ile gerçekleşen Komite ve çetelerinin isyanları ve Makedonya da menfaati olan büyük devletlerin baskısı sonucu oluşturulan reform planları, isyanlar ve dış müdahale dönemi başlığında değerlendirildi. İlave olarak II. Meşrutie dönemi; İTC'nin kurulmasıyla birlikte, bölgede meydana gelen gelişmelere paralel olarak, komitacılık faaliyetleri ele alındı. Beşinci bölümde; Osmanlı devletinin Komiteler ve çeteleriyle baş edebilmek için almış olduğu askeri önlemler ve istihbarat çalışmaları vurgulanmaya çalışıldı. Ayrıca büyük güçlerin dayattıkları Viyana ve Münster Programlarının devamı niteliğinde olan

ve büyük çoğunluğu 1904-1908 tarihleri arasında gerçekleştirilen askeri, idari ve mali düzenlemeler değerlendirildi.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SELANİK'İN TARİHSEL SÜRECİ

1.1.Osmanlı Yönetiminden Önce Selanik

Selanik, bugün Thessaloniki olarak anılmakta olup Osmanlı coğrafyacılarınca “İstanbul’un bir parçası”, Yahudiler tarafından “şehirlerin anası” diye tanımlanır.¹¹ Gerek geçirdiği tarihsel süreçler ve gerekse üstlendiği toplumsal rol itibarı ile günümüze gelinceye kadar, tarihte iz bırakmış devletlerin etkisinde kaldığı gibi zaman zaman bu devletlerin kaderini tayin edici özellikte bir kent olmuştur.¹² Etnik yapısının çeşitliliği ve her yeni yönetimin kendi izlerini bırakmak için uygulamaya geçirdiği atılımlar Selanik’i Osmanlı’nın son döneminde bir liman kenti olarak daha da önemli hale getirmiştir.¹³

Kent MÖ. 315 yılında Makedonya kralı Kassandros tarafından bugünkü Thermi’de kurulmuştur. Kassandros, Makedonya tahtında hak iddia edebilmek için evlendiği Büyük İskender’in kız kardeşi Thessalonike’nin adını bu şehre verdi¹⁴. Zamanla değişikliğe uğrayarak “Salonik” olan isim, şehrin Osmanlıların eline geçmesinden sonra “Selanik” haline dönüşmüştür.¹⁵

Selanik’in fırtınalı bir yazgısı olacak; sayısız tahakküm ve rejimler görecekti. Helenleşmiş Arnavutlar, Romalılar, Bizanslılar, Normanlar, Venedikliler ve Türkler birbiri ardına şehirde hüküm sürecekti. Fakat 15. yüzyıla kadar dil ve ruh olarak Yunandır. İber yarımadası Yahudilerinin büyük göçünden itibaren, Türklerin yumuşak sultanı altında, kısa sürede düşünce olarak Latin, dini inanç olarak Yahudi olur.¹⁶

¹¹ Machiel,Kiel, *Selanik Mad.*, Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.36, 1993, s.352.

¹² Meropi Anastasiadou, *Tanzimat çağında Bir Osmanlı Şehri: Selanik*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay.,2001,s.42.

¹³ M. Anastasiadou, *a.g.e.*, s.6.

¹⁴ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Selanik>.

¹⁵ Başka bir rivayete göre Terma, İskender zamanında Makedonya valisi olan Antpanos’un oğludur. Yine bir diğer rivayete göre Terma ismi, Selanik civarında bulunan kaplıcalardan dolayı verildi. Selanik’in isimlendirilmesi konusunda iki farklı rivayetten hangisinin doğru olduğunu tayin etmek mümkün olmasa da, Makedonya Hükümdarlarından Ksandar’ın hanımı Tsalonika’nın namına nispet edildiği muhakkaktır. Bkz.:*Selanik vilayet Salnamesi, Def’a 13*, Selanik,1312, s.174.

¹⁶ M. Anastasiadou, *a.g.e.*, s.42.

Evliya Çelebi'ye göre¹⁷; Yunanlı Rum, Latin, Sırp, Makdisi ve Kıptilerin muteber tarihçilerinin yazdığına göre Selanik şehrini kuran kişi Hz. Süleyman imiş; *“Belkıs Ana”nın Selanik'in zemininden çok hazzetmemesi üzerine Selanik'in Yedikule mevkiinde bir Bağ-ı İrem yaptırıp bir nice zaman burada oturmuştur.*¹⁸ Tayyib Gökbilgin'de¹⁹ yeni kurulan bu şehrin kaplıcalar Afrodit'i sayılan “Venus Thermae” ilahesinin himayesine verildiği ve onun namına bir mabet tesis olduğu bilgisine rastlıyoruz. İster Evliya Çelebi'deki “Belkıs Ana”yı ister “kaplıcalar Afrodit'i Thermae”yi kabul edin *şehrin kuruluşunda kadın parmağı vardır.*

Tarihçi Herodot'a göre Makedonya bölgesinin bu adı alması, Selanik'i de kapsayan büyük bir bölgede o dönemde Maket adı verilen bir halkın yaşaması ile olmuştur. Maket halkından gelen bölge adı, zamanla “Maketye”, “Maketya” şeklinde değişimlere uğrayarak.²⁰ İÖ 146' Roma'nın Makedonya eyaletinin başkenti oldu. İlk piskoposu Gaius, kent halkına iki mektup yazan havari Paulus'un müritlerinden biriydi. İS 6 ve 7. Yüzyıllarda Avarların ve Slavların sürekli saldırısına uğramasına karşın, Bizans yönetimi altında daha da gelişti. Bizans İmparatoru III. Leon'un (hd 717-741) ikonları yasaklamasından iki yıl sonra, 732'de papalığın yetki alanından çıkarılarak Konstantinopolis Patrikliğine bağlandı. Kent halkının ikon kullanma geleneğini sürdürmesi, bu sanat hazinelerinin bir bölümünün günümüze ulaşmasını sağladı²¹.

Makedonya adı M.Ö 8'inci yüzyıllarda Teselya ile Ostroma Karasu Nehri arasında kalan bölge için kullanılmıştır. Sonrasında bu bölge üzerinde M.Ö. 748 yılında, Karanos adında bir prens tarafından Makedonya Krallığı kurulmuştur. Kral Karanos ve oğulları, yüz sene boyunca sükûnet içinde krallıklarını yönettikten sonra M.Ö. 540 yılında kral Amintyas zamanında Yunanlılar Makedonya bölgesini istila etti. İstilalar sonucunda bölge bazen Yunanlıların, bazen Ispartalıların zaman zaman da diğer devletlerin himayesi altına girdiği gibi, bağımsız olarak da idare edildiği zamanlar oldu. Bu bölgenin istikrarsızlıktan bir nebze kurtarıldığı dönem, M.Ö 359'da II. Amnityas'ın oğlu olan II. Filip'in hükümdarlığa geçtiği dönem olmuştur. II. Filip, o zaman kadar

¹⁷ “Be-Kavl-i müverrihin-i Yunan-ı Rum ve Latin ve Sırp ve Mıgdısı ve Kıpti tevarih-i muteberlerinin tahriri üze ibtida bu şehri bünyad eden Hazret-i Süleyman aleyhiselamdır.”

¹⁸ Mustafa Balcı, *Selanik Düştü*, Kesit Yay., İstanbul, 2010, s.9.

¹⁹ Tayyib Gökbilgin, “*Selanik*”, MEB-İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1990, s.337.

²⁰ *Selanik Vilâyeti Salnâmesi*, 17. Def'a, Selanik, 1320, s. 460.

²¹ AnaBritannica, *Selanik Maddesi*, c.27, Hürriyet Yay., s.290.

birçok istilaya uğrayan Makedonya'yı Yunanlıların nüfuz ve istilasından kurtardı. II. Filip, bu dönemde bir taraftan Yunanlıları yenerek Atina'ya girmiş, diğer taraftan Teselya ve Vetranos(Yenişehir) hükümetlerini mağlup ederek iktidar alanını genişletmiştir. Böylelikle Filip, kendisinden sonra büyük işler yapacak olan oğlu Büyük İskender'e doğuda Trakya ve Rodop Dağlarına, kuzeyde Oskuminus Dağlarına, güneyde de Olimps silsilesine kadar ulaşarak, sınırlarını genişlettiği ve artık adını büyük bir bölgeye veren Makedonya'yı bırakmıştır.

Babası II. Filip'in öldürülmesiyle, M.Ö. 336 tarihinde tahta geçen Büyük İskender, ülkesinin sınırlarını genişleterek krallığın en ihtişamlı döneminin mimarı oldu. Yaptığı seferler sonucunda Asya'dan getirdiği servetler ve yeniliklerle Makedonya'nın gelişme ve ilerlemesine pek çok katkı sağladı. Büyük İskender'in ölümüne kadar (M.Ö.323) süren bu ihtişamlı dönem, krallığın valiler arasında taksim edilmesiyle sekteye uğrasa da II. Filip'in damadı olan Ksandra'nın Makedonya hükümdarlığını ilan etmesi ile toparlanma süreci yaşandı. Ksandra'nın ölümü ile III. Filip Ardide tahta geçti. Oldukça çekişmeli ve ihtilafli bir dönem geçirmesine rağmen Makedonya, III. Filip'in krallığında da bağımsızlığını korumayı başardı. Ancak M.Ö. 168 yılında Roma ile yapılan meşhur Pidena Savaşında Makedonya Krallığı yenilerek Roma Devleti'nin bir vilayeti haline geldi²².

X ve XI. yüzyılların başında Bulgar çarları Büyük Simeon ve Samuel'in şehri alma teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. 1185 Ağustosunda Sicilya ve Güney İtalya'dan gelen Normanlar 200 gemilik bir donanma ve orduyla karadan ve denizden saldırdı; şehri feci şekilde yağmalayarak beraberinde sonradan Sicilya'ya yerleşecek olan, çoğunluğu esnaf birçok kişiyi esir alıp götürdü. Yirmi yıl sonra bir haçlı ordusu şehri ele geçirip Latin Selânik Krallığı'nın (1205-1225) merkezi haline getirdi; birçok önemli Ortodoks Kilisesi (Aziz Demetrios, Aya Sofya vb.) yerel halkı rencide edecek biçimde Roma Katolik Kilisesine dönüştürüldü. XIII ve XIV. yüzyıllar şehir için Bizans kültürünün olgunluk çağları oldu. Bu dönem 1342'de burayı zapt eden ve soylu sınıfını yok eden, bunun yerine yedi yıl süre ile kendi kendini yönetmek için bir idare kuran Zelotlar'ın kanlı ayaklanmasıyla kesintiye uğradı. 1349'da Bizanslılar şehre yeniden

²² Selahattin Bayram, *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı(1869-1912)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.7-8.

hâkim oldu. Geç Bizans döneminde Selânik'in nüfusu erken dönemlere göre daha azdı. Şehrin yukarılarında bulunan geniş araziler boş kaldı veya bağ, manastır bahçeleri ya da bostanlarla doldu. Türkler 1430'dan sonra geldiklerinde bu boş arazilere yerleşti²³.

1.2. Osmanlı Yönetiminde Selanik

Selanik bölgesinin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi bir anda değil, birçok Osmanlı padişahının idaresini içine alan uzun bir dönemde olmuştur. Öncelikle miladî 1357 (758 H.) tarihinde Şehzade Gazi Süleyman Paşa kumandasında Rumeli'ye geçen Osmanlılar, miladî 1377 (776 H.) senesine doğru Selanik şehrinin küçük nahiyelerine girmeye başladılar²⁴. Nihayet Sultan I. Murat döneminde fethedilen ve Selanik'i içine alan bölge 1374'ten 1382'ye kadar Osmanlı Devleti'nin idaresinde kaldı. Bu tarihten 1391'e kadar Osmanlı ile Bizans Devleti arasında sürekli olarak el değiştiren Makedonya'nın büyük bir kısmını oluşturan bölge son olarak, 1392 yılında Yıldırım Bayezit'in Yunanistan seferi esnasında Selanik ve Halkidikya'yı yeniden fethetmesi ile Osmanlı hâkimiyetine girdi. Böylelikle Bizans Devleti Makedonya'daki son topraklarını da kaybetmiş oldu. Ardından Yıldırım Bayezit Karaferye'ye geldi ve Tesalya ile Yenişehir'i Osmanlı topraklarına kattı.²⁵

Selanik fethedildikten yaklaşık olarak 10 yıl sonra, fetret döneminin karışık ortamından dolayı Süleyman çelebi tarafından 1402'de tekrar Bizans'a verildi.²⁶ Çelebi Sultan Mehmet 1413'te Selanik'i tekrar Osmanlı şehri haline getirdi ise de şehir kısa bir süre sonra Venediklilerin eline geçti.²⁷

Konstantin Jireček ya da Apostolos Bakalopoulos gibi tarihçiler, Selânik'teki Venedik idaresini (1423-1430) şehrin tarihinde görülen en kederli dönem diye nitelmiştir. Venedikliler büyük bir donanma göndermemiş, yeterli miktarda asker yollamamış ve şehir halkına karşı zorbaca davranmıştır. Bir zamanların canlı, zengin ve nüfusu kalabalık tüccar şehrinde bu dönemde açlık ve sefalet hüküm sürdü; halkın çoğu şehri terk etti. II. Murad savaşmadan teslim olmaları halinde şehir halkına imtiyazlı bir

²³ M. Kiel, *a.g.m.* s. 353.

²⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.I, TTK., 1988, Ankara, s. 143.

²⁵ Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. II, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1977, s.313.

²⁶ *Selanik Vilâyeti Salnâmesi*, 1312, s. 176.

²⁷ Y.Öztuna, *a.g.e.*, s. 395.

statü sağlamayı teklif etti, Rum halk bu teklife olumlu yaklaştıysa da Venedik yönetimi II. Murad'ın teklifini reddetti.²⁸

Nihayet 1430 tarihiyle birlikte, Selanik nihai olarak Osmanlı egemenliğine girdi. Bu tarihten itibaren, şehirde ağır ilerleyen fakat etkili bir İslamlaşma süreci kendini hissettirmeye başladı. Öncelikle fethin hemen ardından II. Murad, yıkımın eşiğine gelen kenti yeniden iskân edebilmek amacıyla şehirden kaçan Yunanlıları, tekrar eski memleketlerinde yerleşmeye çağırdı. Kuşatmanın uzaması üzerine kentte yağma yapılmasına izin verildiğinden,²⁹ şehir halkının önemli bir bölümü Osmanlı askerlerince esir alınmıştı. II. Murad, kimi önde gelen esirlerin fidyelerini bizzat ödeyerek serbest kalmalarını sağladı ve bunları yeniden Selanik'e yerleşmeleri için teşvik etti. Bunlarla yetinmeyen padişah, kenti ikinci ziyaretinde Yenice-i Vardar'dan getirttiği 1000 kadar Türk göçmeni yeni fethedilen şehre yerleştirdi. Geleneksel Osmanlı fetih yöntemlerine uygun olarak, şehirdeki mal varlığını tespit etmek amacıyla ilk Selanik tahriri tertip edildi. Bu esnada birtakım kilise ve manastırların, eski maliklerinin elinden alınarak devlet malı haline getirildiği sanılmaktadır. Kent üzerindeki Osmanlı varlığını pekiştirmeye yönelik bu ilk düzenlemelere rağmen, şehrin Osmanlı idaresinde geçen ilk yıllarında Selanik'te kalabalık bir Türk nüfusun bulunmadığı açıktır. Hatta Selanik'in Grek-Ortodoks halkının, Osmanlı fethinden sonra kısmi bir toparlanma sürecine girdiğini ve dini yapılanmalarını yenileyebildiğini söylemek mümkündür.³⁰

Sonuç olarak; *Mustafa Kemal'in doğduğu şehir* olan, aynı zamanda da 1908'in ikinci anayasasının beşiği ve Ziya Gökalp ve Ömer Seyfettin gibi ünlü şahsiyetlerle birlikte Türk milli Edebiyatı'nın ve tarihinin laboratuvarı olan Selanik, *Türklerin kalbinde özel bir yeri işgal eder.*³¹

1.3. Selanik Kentinin coğrafi konumu

Asya ile Avrupa kıtasının geçiş noktasında olan kent, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki en önemli limanı özelliğine sahipti. Ege Denizi'ne bakan Selanik limanı, Akdeniz'den Karadeniz'e giden ve ticaret yapan uluslararası gemilerin güzergâhları

²⁸ M. Kiel, *a.g.m.*, s.352-353.

²⁹ M. Gökbilgin, *a.g.m.* s.341.

³⁰ Melek Delilbaşı, "*Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması*", Belleten, c: LI, No: 199, 1987, s. 75-101.

³¹ M. Anastasiadou, *a.g.e.* s.22.

üzerinde bulunuyor ve gemiler Selanik'e uğramadan geçmiyorlardı. Süveyş Kanalı'nın açılışı ile Selanik kenti İngiliz malları için en kısa yolu oluşturmaya başlayacaktı. Sanayi devrimi, buharlı gemilerin ticarî yaşamda etkin olarak kullanılmaya başlanması, Balta limanı antlaşması ile birlikte Selanik dış ticarete daha önemli bir yer tutmaya başlayacaktı. Selanik limanını hinterlandına bağlayan demiryollarının yapılması ile hinterlandıyla daha sıkı ilişkiler kurmaya başlayarak limanın yapılması ile birlikte Selanik kenti ticarî olarak giderek önem kazanacaktı.

Selanik, Rumeli Bölgesi'nin İstanbul'dan sonraki en önemli ticaret merkeziydi. Selanik, hinterlandında bulunan Kosova, Manastır, Yanya vilayetlerinin de ihracat ve ithalat merkeziydi. Bu hinterlandtan gerçekleşen dış ticaretin büyük bir kısmı da Selanik'ten yapılıyordu. Özellikle üç demiryolu hattının merkezi konumunda bulunması ticaretteki önemini daha da artırdı. Selanik'in siyasî ve ticarî, askerî açıdan var olan önemini ikiye katlamıştı.³²

Avrupa'da sanayi devriminin hızla yayılışı beraberinde hammadde ve pazar sorunlarını getirmişti. Avrupa buharlı gemileriyle limanlara kadar giren gemiler yükleri limana indiriyorlar ve demiryolları ile bu sanayi ürünleri başta dokuma olmak üzere iç bölgelere kadar ulaşıyordu. Giderek Avrupa limanlarına eklenmeye başlayan Osmanlı limanlarında ticaret geliyordu. Ticaret geliştikçe, liman kentlerinde bir dönüşüm ve refah yaşanmaya başlıyordu³³ Refah beraberinde tüketim alışkanlıklarını değiştiriyordu. Demiryollarının yapımıyla hinterlandına daha rahat ulaşmaya başlayan Selanik, Makedonya bölgesinin olduğu gibi Balkanların en önemli limanıydı. Selanik'ten sonra Serez, Drama, Kavala, Köprülü ve Nevrekop vilayet ölçeğinde ticaretin geliştiği kasabalardı. İthalat ile ihracat ise Selanik, Kavala, Çayağzı liman ve iskeleleri vasıtasıyla gerçekleştirilmekteydi. Demiryollarının inşasıyla beraber Selanik ön plana çıkarken "Kavala" hariç diğer ikinci derecedeki limanlar önemsizleşmişti³⁴

³² Özlem Yıldız, *20. Yüzyıl Başlarında Selanik'te Liman Limanında Deniz Ticareti*, S.ÇTTAD, XII/24, (2012/Bahar), s.27.

³³ Çağlar Keyder, Donald Quataert, Eyüp Özveren, "Osmanlı İmparatorluğunda Liman Kentleri: Bazı Kuramsal ve Tarihsel Perspektifler, *Doğu Akdeniz Liman Kentleri 1800-1914*, (Çağlar Keyder, Donald Quataert, Eyüp Özveren), TVYY, İstanbul, 1994, s.131.

³⁴ Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür Yay., Samsun, 2010, s.27.

Ticaret gemilerinin demirlemesi için mükemmel bir olanak sağlayan körfezi ile bir doğal liman olarak Selânik,³⁵ sadece Osmanlı Devleti için değil, tüm Balkan coğrafyasının ticaret merkezi niteliğini Yunan savaşının çok öncesinde kazanmış³⁶ ve çok canlı bir ticarî yaşama sahip olmuştur. Bir yandan demiryolu ile Avrupa içlerine, özellikle Avusturya-Macaristan ve Almanya'ya bağlanmış oluşu, Balkan ülkelerinin bir dışa açılım merkezi halinde büyümesine neden olmuştur. Ancak yukarıda sayılan bütün bu avantajlarına rağmen Selanik 1860'lara gelinceye değin, kendi surlarının dışına çıkmayı başarabilen bir kent görünümünde değildi.³⁷

1.4. Selanik'in Fiziki ve İdari Yapısı

Coğrafi olarak önemli bir durak olan Selanik vilayeti, Rumeli'nin Adalar Denizi sahilinden, Balkan dağ silsilesinin güney kesiminde Thermaikos Körfezi kıyısında, Khalkidiki Yarımadası'nın batı kesiminde Gallikos ve Vardar ırmaklarının delta ovalarına bakan ve yüksekliği 1210 metreyi bulan Khortiatıs dağının eteklerinde yer alan bir yerleşim birimi olarak kurulmuştur. Kuzey kısımları genellikle dağlık olup çeşitli yaylaklara, Güneye, sahile doğru inildikçe güzel vadi ve ovalara sahip bir şehir olarak varlığını sürdürmüştür.³⁸

Bizans yönetiminin, imparatorluğun ikinci kalesi olarak gördüğü, Selanik; doğuda Edirne Vilayeti ve Doğu Rumeli Eyaleti, kuzeyde Bulgaristan Eyaleti ve Kosova Vilayeti, batıda Manastır Vilayeti ve güneyde Yunanistan ile Adalar Denizi'ne sınırdır.³⁹Bu sınırlar hem siyasî hem de ekonomik açıdan, bir liman şehri olarak Selanik'i bir hayli önemli kılıyordu.

Vilayetin sahildeki sınırı doğuda Lağos Körfezi'ne dökülen Mestakara su nehrinden başlar ve batıya doğru giderek iki ucu kuzeye yönelen küçük bir kavis çizer. Bu kavisin batısında Kavala yer alır. Buradan yine batıya doğru giden sahil bir ikinci kavis daha çizerek Orfani Körfezi'ni, bu noktadan itibaren de sola doğru gidildiğinde,

³⁵ M. Anastasiadou *a.g.e*, s.44.

³⁶ İlhan Tekeli, Selim İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapısının Belirleyiciliği İçinde, Cumhuriyetin Harcı: Modernitenin Altyapısı Oluşurken, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 2004, s.29.

³⁷ *Selanik Vilâyeti Salnâmesi*, 17. Def'a, Selanik, 1320. s. 466; AnaBritanica, c.XIX, İstanbul, 1990, s.213.

³⁸ S. Bayram, *a.g.t*, s.14.

³⁹ *Selanik Vilâyeti Salnâmesi*, 20. Def'a, Selanik, 1325, s. 87.

güneyinde Aynaroz Yarımadasının bulunduğu Arse Körfezi'ni meydana getirir ki adı geçen yarımada güneydoğuya uzanan kayalıklardan oluşmuştur.⁴⁰ Aynaroz, hem bu yarımada'nın hem de batısında kalan körfezin adıdır. Aynaroz Körfezi'nden batıya gidildikçe sırayla Longos Yarımadası, Ksendire Körfezi ve Ksendire Yarımadası yer alır. Üç büyük parmak şeklini gösteren bu yarımadalar dar aralıklarla bir elin ayasını andıran Khalkidiki Yarımadasına bağlıdır.⁴¹

Sahil, Khalkidiki yarımadası berzahından itibaren kuzeybatıya yönelerek Selanik Körfezinin doğu kısmını meydana getirir. Körfezin kuzeyinde ve Khalkidiki Yarımadasının en batı ucunda Karaburun yer alır ki, körfez bu noktadan itibaren kuzeydoğuya dönerek Selanik Limanı'nın adeta doğal koruyucu sınırı olur. Böylelikle güneyden esecek şiddetli lodosun oluşturacağı dev dalgalar, limanın çok uzağında etkisiz hale gelmiş olur.

Selanik'ten itibaren sahil önce güneye, sonra Karaburun karşısında yer alan Vardar Nehri'ne kadar güneydoğuya ve nihayet adı geçen nehrin körfeze döküldüğü noktadan itibaren tekrar güneye yönelerek Yunanistan sınırına kadar uzanır.⁴² Selanik Körfezi'nin ağzı Ksendire Yarımadasıyla Tesalya sahili arasında yaklaşık 46 kilometre olduğu halde, kuzeye doğru gittikçe daralır ve Khalkidiki Yarımadasının Apanomi Burnuyla batı sahilinin Atride Burnu arasında genişliği 19 kilometreye ulaşır. Karaburun'la Vardar Nehri'nin körfeze döküldüğü noktalar arasında ikinci bir iç körfez oluşarak darlaşmaya devam eder ve genişlik 6 km.ye kadar iner. Oradan da kuzeydoğuya dönerek bir üçüncü körfez oluşur. Kuzeydeki Küçük Karaburun ile Galik arasındaki noktalardan itibaren daha da darlaşarak, Selanik Limanı'nı meydana getirir. Coğrafi bakımdan iyi bir konumda bulunan Selanik Vilayeti idari olarak; Merkez, Siroz, Taşoz ve Drama sancakları olmak üzere dört sancağa bölünmüştü. Bu sancaklara bağlı kazalar şunlardır:

Merkez Sancağı: Merkez, Aynaroz, Vidine, Ustrumca, Tikveş, Ksendire, Karaferye, Avrathisarı, Kevgili, Doyuran, Yenice, Langaza, Katrin, Karacaabad.

⁴⁰ *Aynı Salnâme*, s. 87.

⁴¹ *Aynı Salnâme*, s. 87.

⁴² *Aynı Salnâme*, s. 87; *Şemsettin Sami, Kamusu'l-A'lâm*, İstanbul, Mihran Matbaası, C. IV, 1311, s. 2595.

Siroz Sancağı: Merkez, Cuma-i bala, Razlık, Nevrekop, Menlik, Demirhisar, Zihne ve Petriç.

Drama Sancağı: Merkez, Kavala, Sarışaban, Robçoz ve Praveşte.

Taşoz Sancağı: Sadece merkezden oluşan bir kazası vardı. Böylece Selanik Vilayeti merkez kazalarla birlikte toplam yirmi sekiz kazaya bölünmüştü.⁴³

İktisadi ve Sosyal Açıdan Selanik

1.5.1. İktisadi Hayat

Kapitalist ekonomiyle bağlantıda olan ayrıcalıklı liman kentlerinden Selanik, gerek demiryolu ulaşımı gerekse deniz yolu ulaşımına açık olması nedeniyle önemli bir ticaret merkezi olup, hem nüfus açısından hem de iktisadi faaliyetler açısından Osmanlı İmparatorluğu'nun önde gelen kentlerinden birisi idi.⁴⁴

18'inci yüzyılın son dönemlerinden itibaren modern şehir ve ekonomik özelliklerini taşımaya başlayan Selanik kentinin, yabancı sermaye ile olan bağlantısı ve merkez ekonomilerin denetimi altında batı ekonomik anlayışından etkilendiği gerçeği göz ardı edilemez. Fakat bir sömürge ekonomisinin izlerini taşıdığı fikri abartılı bir yorumdur. Etnik yapısı ve kültürel zenginliği ile Selanik, sömürge kültürüne karşı koyabilecek potansiyel bir dirence her zaman sahip olmuştur. Elbette ki bu yorum bizi, kapitalizmin bütün gücüyle ortaya konduğu bir dönemde Selanik kentinin bu realiteye karşı, kendisini koruyabildiği iyimserliğine de götürmemelidir. Kentin bölgedeki ticarî hareketlilikten, küresel ekonomi anlayışından ve kapitalizmin etkilerinden bağımsız olduğu düşünülemez.⁴⁵

19 yy. sonu ve 20. yy. başında Selanik “Memelik-i Şahane'nin en zengin ve en Avrupai kentidir. Yeniçerilerin kıyafetleri için kumaş imal eden ve bundan dolayı meşhur olan Selanik, bu askeri ocağın kaldırılmasından sonra gözden düşer. Şehrin tüccar sakinleri yeni arayışlara girer, 1830'lardan itibaren şehir yüzünü tamamen batıya döner, 1839 ve 1861 fermanlarının getirdiği özgürlükler en çok Selanik'in gayrimüslimlerine yarar. Ayrıca iş bilen valilerin öncülüğünde şehir adeta yeniden inşa

⁴³ *Selanik Vilâyeti Salnâmesi*, 1324. s. 4 -5.

⁴⁴ Yüksel Kaya, *19 yüzyılda Selanik'te Sanayileşme ve ücretli Emek, Ekonomik Yaklaşım*, c. 9, S.31, Kış 1998, s.25.

⁴⁵ Keyder, Y. Eyüp Özveren ve Donald Quatert, *a.g.e*, s.127.

edilir. 1864 yılında belediyenin kurulması, evlere su şebekesinin bağlanması, havagazı ve elektrik işletmelerinin tesisi ve deniz tarafındaki surların yıkılarak büyük rıhtımın inşası, kenti Avrupa'ya bağlayan demiryolu ağının kurulması ve nihayet 1890 yangınından sonra bir plan çerçevesinde şehrin yeniden inşası... Bütün bu sayılanlar şehrin çehresini tamamen değiştirerek, Selanik'i bir ortaçağ kenti olmaktan çıkararak modern bir kent kılan yarım asırlık maceranın zikredilmeye değer başlıca köşe taşlarıdır.⁴⁶

İngiliz konsolosluk raporlarında da ifade edildiği gibi Selanik bir endüstri merkezi olduğu gibi önemli bir ticaret merkeziydi. Sanayi olarak 1878-1883 yıllarında Selanik ve çevresindeki 30 kadar atölye ve imalathane kuruldu. Bir damıtım evi, bir sabun fabrikası, ithal tel kullanan bir çivi fabrikası, bir ahşap kerevit fabrikası, dört sandalye imalat atölyesi, üç gıda maddeleri fabrikası, on değirmen ve iki pamuk ipliği fabrikası vardı⁴⁷. 19. yüzyılın sonunda Selanik'te dokuma sanayii de gelişti. Selanik pamuk ipliği fabrikaları ile 1900'lerde dikkat çekmekteydi. I. Dünya savaşı arifesinde on iki kadar fabrika kurulmuştu. Aralarından üç tanesi Selanik'in içindeydi. Selanik fabrikaları, bölgede kullanılan pamuklu dokuma ipliğinin yaklaşık dörtte birini sağladılar. Geri kalanı İngiltere, İtalya ve Avusturya'dan geliyordu. Bunların üretimlerinin üçte biri Makedonya'ya yönelikti. Geri kalanı deniz yoluyla Sırbistan'a, Anadolu'ya, Ege denizi adalarına ve 1908'de Osmanlı denetiminden çıkışından sonra Selanik'in yitirdiği bir pazar olan Bulgaristan'a yollanıyordu.⁴⁸

1885 ile 1890 yılları arasında Selanik ithalat ve ihracat rakamlarına baktığımızda; 1885 yılındaki rakamları ancak ticaretin 4 yıl sonra yakalayabildiğini ve 1890 yılında ticaretin sıçrama yaptığını görmekteyiz. 1888'de en düşük seviyesine ulaşan Selanik limanı'nın toplam dış ticaret değeri, 1889'da yükselişe geçerek bir yıl sonra, önceki yıla göre %49,9 artarak 80.133.000 franka ulaştı. Altı yılda toplam dış ticaretin %50'yi aşan dalgalanma göstermesi; ancak söz konusu yıllardaki hasat mevsimlerinin iyi ya da kötü gitmesiyle açıklanabilir⁴⁹

⁴⁶ M.Balcı, *a.g.e.s.*11.

⁴⁷ Donald Quataert, *"İlk Fabrika Bacaları", Selanik(1850-1918)- Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı*, (Gilles Veinstein, Çev: Cüneyt Akalın), İletişim Yay., İstanbul, 2001, s.189.

⁴⁸ Quataert, *a.g.m.*, s.191.

⁴⁹ Ö.Yıldız, *a.g.m.*, s.116.

Selanik bölgesinde; tütün, pamuk, tahıl gibi ürünler üretiliyordu. Zahire, ipek kozası, afyon ve susam vilayetin en önemli ihracat ürünleriydi. Az miktarda kereste, kömür, krom madeni, keten, kenevir, hayvan da ihraç edilirdi. Dâhili ticaret ise pazar ve panayırarda gerçekleşmekteydi. Vilayet dâhilinde panayırlar kurulmaktaydı. Ticaretin gelişmesi panayırların önemini azaltacaktı⁵⁰

Selanik'in hinterlandını oluşturan Makedonya'nın önemli ürünü olan pamuk Kıbrıs ya da İzmir pamuğu kadar değerli olmasa da ihraç ediliyordu. Makedonya topraklarında yetişen bir diğer ürün ise tütündü. Kavala ve Üsküp çevresinde tütün üretimi yüzlerce aileyi beslemekteydi. Avrupa, Amerika ve Mısır bu tütünün başlıca alıcılarıydı. Selanik Yenice, Doyran, Ustrumca, Serez yünlerini piyasaya sürüyordu. İpek, tahıllar da önemli alıcı buluyordu⁵¹

19. yüzyılda Selanik'i hinterlandına bağlayan demiryollarının yapılması ve limanın inşası, sanayi devrimi ve buharlı gemilerin yaygınlaşmasıyla birlikte Selanik limanının ticaret hacmi giderek genişleyecekti. 1912 yılında Selanik'i kaybeden Osmanlı devleti, böylece devletin en önemli üçüncü limanı ve Avrupa kıtasındaki en önemli limanını da kaybediyordu.

1.5.2. Sosyal Yapı

İmparatorluğun diğer şehirlerinin çoğu gibi, Selanik de bir mozaikti. Caddelerinde Ortodoks Rumlar, Müslüman Türkler, Dönmeler, Sırp, Bulgarlar, Gregoryen Ermeniler, Arnavutlar ya da Çingeneler ve özellikle oldukça kalabalık Sefared Yahudileri yan yana görülürdü.⁵²

Şehre ilk gelenlerin önce cemaatler hâlinde teşkilatlandıkları daha sonra bu cemaatlerin mahallelere dönüştüğü arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır. Müslüman mahalleleri başka Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi bir cami veya imarethane etrafında kurulmuş ve ilk yerleşen Müslüman cemaatler, adlarını devam ettikleri cami veya mescitlerden almıştır. Hristiyanlar şehrin yerli ahalisi oldukları için ilk tahrirlerden

⁵⁰ N.İpek, *a.g.e.*, s.27.

⁵¹ M. Anastasiadou, *a.g.e.*, s.99.

⁵² M. Anastasiadou, *a.g.e.*, s.55.

itibaren mahalleler hâlinde kaydedilmişlerdir. Yahudiler ise geldikleri ülkenin adını taşıyan cemaat veya taifeler hâlinde yazılmışlardır.⁵³

19. yüzyılda Balkan coğrafyasında milliyetçilik akımı önü alınmaz düşmanlıklar çıkarmadan önce etnik topluluklar arasında hoşgörü ortamı hâkimdir. Manastır, Selanik gibi şehirler her çeşit insanın birlikte yaşadığı yerlerdir. Necati Cumalı “ Makedonya 1900” adlı eserinde, bu durumu şu ifadelerle yansıtır⁵⁴:

Selanik, her dilden her dinden her çeşit insanın kaynaştığı bir kentti o dönemde. Doğu Akdeniz'in Marsilya'sı olarak anılırdı. Makedonyalı, Teselyalı, Giritli Rumlar, Müslüman Türkler, Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar, Yahudiler, Çingeneler, Fransız askerleri omuz omuza dolaşırlardı sokaklarında...

Müslüman nüfusun meslekleri önemli bir nispette belirtildiği hâlde, Hristiyan ve Yahudilerin meslekleri bazı istisnalar dışında gösterilmemiştir. Bunun sebebi olarak şehrin yerlisi olan Hristiyanlar ile sonradan gelen Yahudilerin birbirlerini eskiden beri tanıyan kimseler olabileceği, ancak Müslümanların ise değişik yerlerden gelmiş olmalarından dolayı pek tanınmadığı, bundan dolayı tanıtıcı olacağı düşüncesiyle meslekleri ile birlikte yazıldığı görüşü öne sürülmüştür.

Şehrin nüfusunun veba salgınları ile büyük darbe yediği ve bundan en fazla Müslümanlar ve Hristiyanların zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Yahudiler yeni gelen cemaatlerle bu nüfus kaybını telafi etmiş ve şehrin nüfusunu en fazla arttıran dini grubu olmuştur. Ayrıca, Yahudiler şehrin iktisadi bakımdan canlanmasına da yardım etmiş, dokuma sanayini büyük ölçüde ellerinde bulundurmıştır. Bu devrede şehrin gayrimüslim nüfusunda önce tedricen, XVI. yüzyılda ise süratle İslamlaşma görülmüştür. Şehrin mesleklerine ait listenin zengin olması bu dönemde ekonomik faaliyet olarak çeşitliliğe işaret etmektedir. Tuzun şehrin en ciddi gelir kaynağı olduğu, dokuma ve deri sanayilerinin çok geliştiği görülmektedir. Canlı bir ticaret merkezi olan Selanik'in işlek bir limana sahip olduğu da bilinmektedir⁵⁵

Selanik kentindeki Müslüman cemaati ağırlıklı olarak Türklerden oluşmaktadır. Kentte ve özellikle de çevresindeki köy ve kasabalarda daha yoğun olarak yaşayan Türklerin Selanik'e ilk gelişleri, daha önce belirtildiği gibi, kentin fethedildiği

⁵³ N. Yavuz, *a.g.m.*, s. 140.

⁵⁴ Necati Cumalı, *Makedonya 1900*, Çağdaş Yay., İstanbul, 1998, s. 124.

⁵⁵ N. Yavuz, *a.g.m.*, s.140-141.

dönemlere dek uzanmaktadır. 1430 yılında Osmanlılar kenti fethettikten sonra ilk olarak Yenicevardar'dan, daha sonra da civardaki diğer kent ve kasabalardan gelen Türkleri Selanik'e yerleştirmiştir. Ancak, bu nüfus yerleştirme politikalarına karşın, kentin ve yakın çevresinin 16. yüzyıla kadar kayda değer bir Müslüman Türk nüfusa sahip olmadığını, bu durumun ancak Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu'daki büyük grupların Balkanlar'a ve özellikle Selanik çevresine yerleştirilmeleri ile değiştiğini kaydeder⁵⁶.

Toplumsal hayatı sekteye uğratan yangın, hastalık gibi etkenler ticarî gelişmenin istenen hızda olmasını engellese de 1869'da kurulan belediye ile beraber değişen şehircilik anlayışı Selanik'i yavaş yavaş yeni bir çehreye kavuşturmuştur.⁵⁷ Bilhassa Osmanlı'da şehircilik anlayışının değişmeye başladığı son dönemle beraber, başta su, aydınlatma, gaz şebekeleri gibi alt yapı eksiklerinin giderilmeye başlanması, ticarî hayatın hareketlenmesi, diğer Osmanlı şehirlerinde olduğu gibi Selanik'te de yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu değişim Selanik'i bir cazibe merkezi haline getirdiği için olsa gerek özellikle 19'uncu yüzyıl sonuna doğru şehrin demografik yapısı büyük bir hareketlilik göstermiştir.

1.6. Selanik'in Demografik Durumu

II. Abdülhamid devrinde Selanik, İmparatorluğun diğer yerlerine kıyasla, pek çok açıdan daha ciddi bir gelişme kaydetti. 1871'de Selanik'ten Vardar Vadisi boyunca demiryolu döşenmesine başlandı ve 1888'de bu hat Üsküp'e bağlandı. 1894'te de Manastır'a kadar uzatıldı. 1897-1903 yılları arasında yeni liman tesisleri yapıldı. 1885'te yapılan bir tahrirde Selanik Vilayeti'nin (Siroz ve Drama Sancakları dâhil) genel nüfusu 1 milyona yaklaştı. Bu nüfusun 494,656'sı Müslüman, 243,991'i Rum, 222,316'sı Bulgar ve 37,174'ü Yahudi'ydi ki, Müslümanlar nüfusun %51'ini, Rumlar %23'ünü, Bulgarlar ise %22'sini teşkil ediyordu.⁵⁸

19'uncu yüzyıl sonuna doğru şehrin demografik yapısı büyük bir hareketlilik göstermiştir. Gerek savaşıardan gerekse ekonomik sebeplerden dolayı göç almaya

⁵⁶ Mehmet Ali Gökaçtı, *Yeniden Keşfedilen Yunanistan*, İletişim Yay. , İstanbul, 2001, s.343,

⁵⁷ Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 88-89. Selanik'in merkez nüfusuyla ilgili daha farklı görüşler için bkz.:Alexandra Yerolympos, "Bir Yunan Metropolünün Büyüme Sorunları, 20. Yüzyılda Selanik'in Gelişimi", Ege Mimarlık, Çev. Gülenay Öztürkçü, İzmir, 1998, s.25- 36.

⁵⁸ N.Yavuz, *a.g.m.*, s.140-141.

başlayan Selanik, 1905–1906 yıllarında yapılan sayıma göre merkez sancağında 80.299 kişinin ikamet ettiği bir şehir olacaktır.⁵⁹ Aşağıdaki tablo, sözü edilen toplam nüfusun dini açıdan ayrıntılarını içermektedir.

Tablo 1: 1905-6 salnamesine göre Selanik nüfusu

Dini Cemaatler	Erkekler	Kadınlar
Müslümanlar	11.749	12.950
Rumlar	4.951	5.643
Ermeniler	33	43
Bulgarlar (Ortodoks)	124	109
Katolikler	27	21
Yahudiler	23.510	20.821
Ecnebler	149	169
Toplam	40.543	39.456

Kaynak: Anastasiadou, a.g.e, s.90

Tablo 1’deki verilere göre Selanik’in toplamdaki nüfusu cinsiyet açısından denk sayılır; çünkü erkek nüfus sayısı kadın nüfusundan sadece 887 kişi fazladır. Toplamda erkek nüfusun biraz fazla gözükmesi Yahudi Cemaati’nde erkek sayısının kadınlara oranla bariz bir şekilde daha çok olmasından kaynaklanmaktadır. Müslüman, Rum,

⁵⁹ Cengiz Mutlu, *Birinci Dünya Savaşında Amele Taburları*, IQ Kültür-Yay., İstanbul, 2007, s.24. Gayrimüslim tebaanın ordunun Amele Taburları’na alınmasıyla ilgili farklı bir görüş için bkz.: Ayşe Hür, “Tarih Defteri: Gıme Ey Yolcu, Beraber Ağlaşalım!”, Taraf, S. 406, 21 Aralık 2008, s.12.

Ermeni ve Ecneblerin kadın nüfusu erkek nüfustan göreceli olarak daha fazla gözüküyor. İstisnalar ihmal edildiğinde tarihi süreçte kadın-erkek nüfusunun oranı hep kadınların lehinedir. Tabloda gözükten mezhepler dikkate alınmadığında; üç semavi dinden ikisinde kadın nüfusu fazla iken, Yahudilerde erkek nüfusun fazla olduğu görülüyor.

Klasik izah tarzına göre; erkeklerin savaşa katılmak zorunda kalmaları kendi cinslerinin kadınlara oranla sayılarının azalmasına neden olmuştur. Bu azalmanın Yahudiler için söz konusu olmamasının nedenine gelince bunu tek bir faktörle açıklamak zor olsa da en güçlü sebep olarak Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin 1909 yılına kadar askere gitmek gibi bir sorumluluklarının olmayışını zikredebiliriz. Anılan tarihte bedel-i askeriye vergisi kaldırılarak bütün gayrimüslimlere askerliğin yolu açılmış oldu.⁶⁰ Bu yüzden sözü edilen tarihe kadar savaşın etkisine maruz kalmadan Yahudi erkek nüfusu nispi olarak çoğalmıştır, denebilir.

Keza gayrimüslimlerden Rum Cemaati'nin de sözü edilen tarihe kadar askerlik sorunu yoktu.⁶¹ Bu cemaatte erkek nüfusun görece az olması da Rum erkeklerinin Selanik'i yeniden Helenistik dönemin parçası haline getirmek adına, Rumların, ayrılıkçı faaliyetlerine daha rahat bir ortamda devam edebilmek için Yunanistan'ı tercih ettikleri akla getirmektedir. Bunun yanında Selanik'i Yunanistan'a ilhak etmek için dağa çıkıp çetecilik yapan Rumları da hesaba katmak gerekir. Yahudi Cemaati'nden bir erkeğin kendi ülkesinin bağımsızlığı ülküsü için gidip savaşabileceği bir toprak parçası o tarihlerde henüz yoktu.⁶² Bu argümana göre Yahudi erkek nüfusunun kadına oranla nispi fazlalığını doğal karşılamak gerekir.

⁶⁰ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çev. Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2003, s. 86.

⁶¹ Yunanistan'ın istiklâlini kazanmasından sonra Selanik'teki Rum tüccarın bu ülkeye göç ettiğine dair görüş için bkz.: Donald Quataert, "19.Yüzyıla Genel Bakış: İslahatlar Devri (1812–1914), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi*," Ed. Halil İnalcık, Donald Quataert, (Çev. Ayşe Berktaş, Süphan Andıç, Serdar Alper), Eren Yay., İstanbul, 2004, C.II, s.968.

⁶² Anastasiadou, *a.g.e.*, s. 88.

Tablo 2: Selanik Nüfusu, 1890

Etnik Gruplar	Yerliler		Yabancılar	
	Erkekler	Kadınlar	Erkekler	kadınlar
Yabancı Uyruklar	2	3	101	51
Çingeneler (Gayrimüslim)	66	58	35	21
Yahudiler	23.215	23.583	275	249
Protestan Bulgarlar	7	6	22	6
Protestanlar	2	1	7	2
Katolik Bulgarlar	13	11	24	13
Katolikler	12	16	74	6
Katolik Ermeniler	7	9	19	15
Ermeniler	72	66	171	75
Bulgar milli Kilisesi	752	700	1.669	576
Eflaklar	40	32	75	24
Rumlar	5.300	5.313	2.931	1.468
Türkler	11.677	12.452	2.919	2.655
Suriyeliler	3	-	3	-
Protestan Ermeniler	4	-	2	-
Katolik Rumlar	1	-	1	-
Latinler	10	5	4	7
Toplam	41.183	42.255	10.332	5.168

Kaynak : Anastassiadou,**a.g.e.**, s.89

Şehrin nüfusunu 90.000 olarak veren Ali Cevat ise; Selanik'in yetmiş beş mahalleden oluştuğunu söylemektedir. Bu mahallelerden kırk altısı Müslüman, on altısı Yahudi, on ikisi Rum ve birisi de Frenk mahallesidir. Doksan bin nüfusun ise 30.000'i Müslüman mahallesinde, 45.000'i Yahudi mahallesinde ve geri kalan 15.000'i de Rum ve Frenk mahallesinde meskûndur. 1900 yılında hazırlanan bir istatistiğe göre Selanik'in nüfusu 10.000 Bulgar, 26.000 Türk, 16.000 Rum, 55.000 Yahudi, 2500

Katolik ve 8.500 diğer olmak üzere 118.000 kişidir. Bu istatistiklerde verilen rakamlara göre, şehrin nüfusunun %47'si Yahudi, %22'si Türk, %14'ü Rum ve %18'i Bulgar, geri kalan %9'u diğer topluluklardan oluşmaktadır. Bu veriler ışığında özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısında Selanik nüfusunun ciddi bir artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu hızlı nüfus artışında, Avrupa ile yapılan yoğun ticaretin ve Selanik'in 1871'de Üsküp'e 1888'de Belgrad'a, 1894 Manastır'a ve 1896'da Dedeagaç'a tren yollarıyla bağlantısının kurulması etkili olmuştur.⁶³

Nüfus cetvellerinde dikkati çeken en önemli hususlardan bir diğeri ise, Müslümanların hiçbir etnik ayrıştırmaya tabi tutulmadan "İslam" başlığı altında gösterilirken gayrimüslim unsurların ise mümkün olduğunca etnik ayrıştırmaya tabi tutulmuş olmalarıdır. Bu gün cetvelde gösterilenin tam aksi bir manzaraya sahip olmamız ne derece düşündürücüdür. Aynı zamanda, Sultan II. Abdülhamid'in İttihad-ı İslam siyasetinin nerelere kadar sirayet ettiğini göstermesi açısından da ayrıca önemlidir.

Rumeli Vilayetlerinin 1323/1905-1906 tarihli büyüklük ve nüfus yoğunluğu şu şekildeydi; Selanik Vilayeti 35.00 km², Nüfus yoğunluğu %32, Manastır Vilayeti 28.500 km², nüfus yoğunluğu %29 Kosova vilayeti 32.900 km² nüfus yoğunluğu % 31.5; bölgede 1905 yılından önce çeşitli nüfus sayımları ve istatistikler hazırlanmıştı. Hemen her milletin sonuçlarını kendi menfaatlerine uygun surette beyan ettiği bu sayımlardan bazıları *Müfettiş-i Umumîlik*'in kurulmasından öncedir. Komitecilik hareketlerinin yoğunlaştığı 1889-1904 yılları arasında yapılmış istatistiklerin bir kısmı şöyledir⁶⁴

Tablo 3: 1889-1904 Rumeli Vilayetlerinin Genel Nüfusu

	Sırp istatistiği 1889 Yılı	Bulgar istatistiği 1900 Yılı	Yunan istatistiği 1904 Yılı (Kosova hariç)
Türk	231.000	499.000	634.000
Bulgar	57.600	1.181.000	332.000

⁶³ İsmail Arslan, *19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Selanik'in Toplumsal Yapısında Değişim; Yerel Basından Yansımalar*, Celal Bayar Üniv. III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri, Manisa, 2012, s.107-122.

⁶⁴ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, (Çev. Zaven Biberyan), İstanbul, 1975, s.86.

Yunan	201.000	228.700	852.700
Sırp	2.048.000	700	-
Eflaklı	69.000	80.700	25.100
Arnavut	165.000	128.700	-
Yahudi	64.000	67.800	53.100
Çingene	28.700	54.500	8.900
Diğerleri	3.500	16.500	18.600
Toplam	2.870.000	2.258.000	1.724.000

Kaynak: Andonyan, **a.g.e.**, s. 86.

Bu istatistiklerin tamamı tartışmalıdır. Aynı dönemde, Hıristiyanlar arasında çete baskısıyla kilise ve millî aidiyetini değiştirenler olduğu gibi, para ve menfaat karşılığı yalan beyanda bulunanlar, misyonerlerin baskıları ve diğer bazı sebeplerle gerçek nüfus sayımı yapılamamıştır. Osmanlı yönetimi, 1904'te Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yaptırılan bir istatistiğe göre üç vilayetin nüfusu aşağıdaki gibidir⁶⁵:

Tablo 4: 1904 Rumeli Vilayetleri Genel Nüfusu

Nüfus/milliyet	
Müslümanlar (çoğu Türk, bir kısmı Arnavut)	1.508.507
Bulgarlar	896.497
Rumlar	307.000
Sırp	100.717
Ulahlar [Aromunlar]	99.000
Toplam	2.911.721

Kaynak: Bayur, **a.g.e.**, s. 164.

Makedonya'nın paylaşılmasında en kuvvetli hukukî temel *nüfus ekseriyetine sahip olmak* idi. Bâbîâli, 1905'te Müfettiş-i Umumî'ye bir talimat göndererek, Vilâyât-ı Selâse'de nüfus sayımı yapılmasını istedi. Bu sayım, Makedonya'yı paylaşamayan unsurları telaşlandırdı. Sayımlarda, Türk memurların yanı sıra mahallî yöneticiler

⁶⁵ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi, I/1*, Ankara 1963, s.164.

tarafından gönderilen ve bölgedeki cemaatlerin seçtiği güvenilir kişilerden meydana gelen komisyonlar da görev üstlendiler⁶⁶ Bulgar ve Yunan temsilcileri her yerde anlaşmazlığa düştüler; bazen aynı şahıslar birden fazla yerde ve farklı isimler altında birkaç defa yazıldılar. Bölgede malî kontrolü elinde tutan devletlerarası komisyon, meseleye müdahale etti. Yabancı gazeteler, zaman zaman sancakların nüfusuna dair kaynağı gösterilmeyen istatistikler yayınladılar⁶⁷

Balkan Harbinden sonra büyük değişikliklere uğrayan şehir nüfusunun yanında şehrin kendisinde de fiziki değişiklikler meydana getirmiştir. Son büyük değişikliği 1917 yılında yeniden inşa edilmesini gerektirecek kadar büyük bir yangın yaşayarak görmüş şehir, meçhul aşığın bedduası tutmuş gibi tamamen *viran bir şehre* dönmüş. Yaklaşık dört asırlık Osmanlı varlığı şehrin üzerinden, siluetinden tamamen silinmiş. 1922 yılında İzmir’de yaşanacak olan benzeri gibi Selanik’teki bu yangın da faili meçhul olarak kalmıştır. Nüfus mübadelesinden sonra Sovyetler Birliği’nin dağılmasına kadar Türk ve Türkçe şehrin tamamen yabancı olduğu kavramlardır. 1990’dan sonra Kafkas bölgesinden gelen Rumlarla birlikte Selanik sokakları tekrar *Türkçe ile şenlenecektir*⁶⁸.

1.7. I. Balkan Harbi ve Selanik’in Kaybı

Balkan ittifakının kuruluşuna ortam hazırlayan sebepler, Makedonya Meselesi: 1878 Berlin Antlaşmasından sonra ortaya çıkmış⁶⁹, başta Bulgaristan olmak üzere Sırbistan ve Yunanistan buraları ilhak için mücadeleye girişmişlerdir. 1910’lu yıllara gelindiğinde durum “Makedonya mirasını” paylaşmak isteği etrafında Balkan Devletleri’nin ittifakına dönüşmüştür. Bu ittifakı kolaylaştıran pek çok gelişme

⁶⁶ Işıksal, Turgut, “Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı”, BTTD, S. 43,1971, s. 15.

⁶⁷ Correspondence Politic gazetesi, 22 Nisan 1907 tarihli nüshasında; maliye komisyonu’nun inceleme sonuçlarını referans göstererek Manastır Sancağının genel nüfusu hakkında bir istatistik yayınladı. Buna göre Manastır Sancağının toplam nüfusu;379.626, Serfice sancağının; 173.586 kişi idi. 1320 malî yılı itibariyle Manastır Vilayetinin emlak, arazi vergileri ile temettuat ve bedel-i askerî geliri; 12.916.877 kş. Olup, 1.549.971 kş. da bakayadan tahsil edilmiştir. Bkz: BOA, TFR.1.A, nr. 34/3303.

⁶⁸ M. Balcı, a.g.e, s.21

⁶⁹ Ömer Turan, 20. yy Türk Toplulukları, Genel Türk Tarihi, cilt: X, Editörler: Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s.422; Cemal KUTAY, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Yüzyıllımızda Bir İnsanımız, Hüseyin Rauf Orbay, (1881–1964), Kazancı Yay., İstanbul,1992, s.522

yaşanmıştır.⁷⁰ Balkan Devletleri'nin her biri çoğunluğun kendinde olduğunu ileri sürdüğü için, aralarında anlaşmaları ve Makedonya'yı bölüşmeleri mümkün olmuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan yarımadasında salt egemenliği süresince Makedonya'daki çeşitli ırklar, seslerini çıkarmadan yönetime boyun eğmişlerdi. Ancak İmparatorluğun zayıf düşmesinden ve Balkanlar'da milli devletlerin kurulmasından sonra bu devletler, ırkdaşlarını kendi taraflarına çekmek için sıkı bir propagandaya girmişlerdir. "Makedonya Makedonyalılarıdır" sözünde direnen Balkan milletleri bu direnişlerini tarihi haklara dayandırmışlardır.⁷¹

11 Mart 1870'de Bulgarlar, İstanbul'daki Fener Rum Patrikliğinden ayrılarak bağımsız ve milli bir kilise kurdular. Bu durum Makedonya'da büyük bir tedirginlik meydana getirdi. Rum ve Bulgar Kiliseleri, Makedonyalı Hristiyanları kendi etkileri altına almak için kanlı bir uğraşa giriştiler. Rumeli'de birçok kilise ve okulların sorunlu ilişkisinden dolayı Rumlarla Bulgar'lar arasında oluşan anlaşmazlıktan faydalanan⁷² II. Abdülhamit Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı birleşmesini önleyebildi. Fakat 2. Meşrutiyetin ilanından sonra, İttihatçılar tarafından 3 Temmuz 1910'da çıkarılan Kiliseler ve Okullar Kanunu⁷³ Rumlarla Bulgarları yakınlaştırmış, dolayısıyla Yunanistan -Bulgaristan ittifakını kolaylaştırmış oldu. Kilise Kanunu, Balkan Devletleri arasındaki düşmanlığı sona erdirdi. O zamana kadar birbirleriyle mücadele edenlerin birleşerek Osmanlı Devletine karşı mücadele etmelerine sebep oldu.⁷⁴ Böylece Kiliseler Kanunu, Balkan milletlerinin ittifakını temin etmiş oldu.

Bu sırada Arnavut ülkesi ateş içindeydi. Jön Türkler 2. Meşrutiyetin eşitlik ilkesini Arnavutluk'ta da uygulamaya başlayınca isyanlar ortaya çıktı. Özellikle Arnavutlardan vergi alınması, silahlarını toplama girişimi onları İttihatçılarla karşı karşıya getirdi. Arnavutluk'ta yapılan hatalar Balkan Devletlerine yaradı.⁷⁵

⁷⁰ Süleyman Kocabaş, *Jön Türkler Nerede Yanıldı? (1890–1918)*, Hayaller, Komplolar, Kayıplar, Vatan Yay., İstanbul, 1991, s.338

⁷¹ Edouard de Driault, *Şark Meselesi, Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar*, (Çev: Emine Erdoğan, Berikan) Yay., Ankara, 2003, s.431; Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük 1*, Cumhuriyet gazetesi Yay., İstanbul, 1999, s.40

⁷² Fehmi Özatalay, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi, Garp Ordusu Karadağ Cephesi*, III. cilt, 3. Kısım, Ankara, 1984, s.13

⁷³ Süleyman Kocabaş, *Tarihimizde Yanlışlıklar Geçidi*, İstanbul, 1997, s.107.

⁷⁴ İsmet Görgülü, *On yıllık Harbin Kadrosu, 1912–1922 Balkan- 1. Dünya ve İstiklal Harbi*, TTK Yay., Ankara, 1993, s.18.

⁷⁵ Süleyman Kocabaş, *Jön Türkler Nerede Yanıldı?*, s.69.

Avusturya'nın Bosna-Hersek'i ilhakı İtalya'nın Trablusgarp ve Bingazi ile 12 Adayı işgal etmesine yol açmıştı. Bu nedenle Osmanlı Devleti bir yandan Trablusgarb Harbi bir yandan da; Arnavutluk ayaklanması ile meşgul idi ki bu durum Balkan Devletleri'nin Rusya'nın Balkan halklarının ulusalcılık duygularını ve eylemlerini desteklemesiyle Rumeli'yi paylaşmak için bağlaşımlarına ve elbirliği ile saldırımlarına sebep oldu.⁷⁶

Arnavutluk'ta olup biten olayları önem ve dikkatle izleyen Balkan Devletleri, kendi aralarında ittifak görüşmelerine hız verdiler Venizelos, son derece aktif bir politika izleyerek hem Sırların başvekilini yaşlı Pasiç'i hem de Bulgar liderini kandırmayı başardı. Karadağ'da zaten hazırды.⁷⁷

Bulgaristan, Ayastefanos Antlaşmasıyla muhtariyet kazanmanın yanı sıra Doğu Rumeli ve Makedonya'yı içine alan büyük topraklara sahip oldu. Berlin Antlaşmasına göre ise yine muhtariyet elde etti. Fakat Makedonya ve Doğu Rumeli tekrar Osmanlı Devleti'ne iade edildi. Bu tarihten itibaren Bulgaristan'ın tek amacı Ayastefanos Antlaşmasındaki toprakları, ele geçirerek "büyük Bulgaristan"ı yeniden kurmaktır. İlk hedef olarak 1885'te şark'ı Rumeli'yi istila ederek, doğrudan doğruya ilhak eden Bulgaristan milliyetçi faaliyetlerine hız verdi.⁷⁸ Bu bölgede yaşayan Bulgarlara; komiteler kurdurdu. Büyük Bulgaristan hudutlarının Arnavutluk'a kadar dayanması, Bulgar-Sırp çekişmesini, yine güneyden de Batı Trakya'yı içine alarak Ege denizine çıkması da Bulgar-Yunan rekabetini ortaya çıkarıyordu. Ancak Bulgaristan'ın bu işi tek başına başarmasına, yani Osmanlı Devletiyle bir savaşta başa çıkmasına imkân bulunmadığı için Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'la antlaşması gerekiyordu.⁷⁹

Panslavizm'in Balkanlar'daki öncüsü sayılan Sırbistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra, Güney Slavlarını birleştirmek ve Büyük Sırbistan'ı yeniden kurmak amacıyla güneye doğru genişlemek ve batıdaki Osmanlı arazisini ele geçirmek, Karadağlılarla birleşmek, sonra; Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile mücadele ederek Bosna-Hersek'i, Hırvatistan'ı ve Slovenya'yı ele geçirmek istiyordu.

⁷⁶ Yorga, *Osmanlı Tarihi*, C. V, (1774–1912) (Çev. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara Üniversitesi, Yay., Ankara, 1948, s.639.

⁷⁷ T. Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, İkinci Basım, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s.102.

⁷⁸ *Doğuştan günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XII, Çağ Yay., İstanbul, 1993, s.164.

⁷⁹ *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, Bir Heyet tarafından Hazırlanmıştır. C.VI, İskit Yay., İstanbul, 1963, s.3485.

Avusturya'nın Bosna- Hersek'i işgal etmesi, Sırbistan'da büyük bir heyecan yarattı. Sırbistan'ın Avusturya engelini kırması, özellikle Bulgaristan'la Makedonya'yla yapacağı işbirliğine bağlıydı. Kısaca Sırbistan'ın ele geçirmek istediği yerlerde Avusturya dâhil bütün Balkan Devletleri'nin menfaatleri söz konusuydu.⁸⁰

Karadağ'da köy ve kasabalarının sayısını artırma peşine düştü. Bir taraftan da rakipleri olan Avusturya ve Bulgaristan'a yanaşırken, diğer taraftan da Arnavutluk üzerinde yayılmayı düşünüyordu⁸¹. Arnavutları kendine bend etmek, Karadağ'ı okşamak ve Bulgar emellerine müsait davranmak, menfaatleri icabından olan Avusturya-Macaristan; Türkiye'nin Balkanlar'da pek tehlikeli gerginlikler doğuran birbiri ardınca işlediği hatalardan istifade yolunu tutmuş ve gittikçe krize dönüşen vaziyetin bir harbe yol açmasını bekleyerek fırsatçı bir konum almıştı.⁸²

Bulgaristan 12 Mayıs 1912'de Sırbistan'la, 29 Mayıs'ta da Yunanistan'la antlaşma imzaladı. Arnavut isyanlarını destekleyen ve bu yüzden Osmanlı Devleti'yle ilişkileri kriz halinde olan Karadağ da sonradan bu ittifaka katıldı. Bu şekilde Balkan İttifakı gerçekleştirilmiş oldu. Balkan Savaşı Karadağ'ın 8 Ekim'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederek İşkodra'ya saldırmasıyla başladı. Balkan ittifakı devletleri 13 Ekim'de Osmanlı hükümetine bir nota vererek Balkan topraklarının özerkliğini talep ettiler. Osmanlı hükümeti buna cevap vermeden savaş hazırlığı yapmaya başladı. 15 Ekim'de yapılan bir anlaşma ile Trablusgarp İtalya'ya bırakıldı. 17 Ekim'de Balkan ittifak devletleri Osmanlı'ya karşı savaş ilan ettiler. Savaş ilanının ardından büyük güçler Balkanlar'da bir statüko değişimini kabul etmeyeceklerini ilan ettiler. Bir kaç hafta içinde müttefik Balkan devletleri Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan Osmanlı Devleti'nin Balkan topraklarını büyük ölçüde ele geçirdiler⁸³.

Osmanlı Devleti'nin bu kötü durumundan ilk yararlanan Arnavutluk olmuştur. Zaten öteden beri isyan hâlinde bulunan Arnavutluk, 26 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etti.⁸⁴ Yunanlılar bir yandan Selanik'i ele geçirirken öte yandan Ege Adaları'ndan Bozcaada, Limni, Semendirek ve Taşoz adalarını işgal etti.

⁸⁰ *Günümüze*....., s.164

⁸¹ E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VII, Ankara, 1956, s.288

⁸² *Doğuştan Doğuştan Günümüze*.....s.164

⁸³ Mehmet Hacısalıhoğlu, *Jön Türklerin Balkan Politikası*, Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, Cilt 13, S. 24 (2008/1), s.124.

⁸⁴ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul, 1985, s. 364-367.

Böylece 550 yıl süren bir hâkimiyetten sonra, bütün Rumeli terk edildi. ve milyonlarca Türk, Anadolu'ya geri dönmek için yollara düştü. Balkan Devletlerinin bağımsızlık hareketleri ve isyanları sırasında da çeşitli çileler çekerek zulümlere uğrayan Balkan Türklerinin bu göçü, ara ara günümüze kadar sürmüştür.⁸⁵

Yunan ordusu, Alasonya Dışkata, Kırkgeçit, Lazarat ve Yenice-Vardar muharebelerini kazanarak, Selanik'in anahtarını ele geçirmişti. Özellikle Yenice-Vardar mağlubiyetinden sonra, Türk birlikleri çözülmüş ve geri çekilme harekâtı kısa sürede düzensizliğe dönüşmüştü. Bundan sonra Selanik'teki Türk ordusu tarafından alınan hiçbir savunma tedbiri bir netice vermedi. Muharebe alanından uzaklaşan Türk birlikleri, birbirine karışmış; emir, nizam dinlemeyen bir kalabalık hâlinde Selanik'e doğru çekilmeye başlamıştı. Savaş bölgesinden daha önce kaçan Türk halkından, çoğu kadın ve çocuk olmak üzere, yüzlerce insanın donmuş cesetleri, yollar üzerinde, hendeklerde yığılmış kalmıştı. Baskılarına rağmen mevcut kuvvetlerle tamamlandı. Yabancı devlet misyonları; uygun şartlarla ordunun, Yunan ordusuna teslim imkânının bulunduğunu ve bu hususta aracı olacaklarını mürettep 8. Kolordu Komutanlığı'na telkin ettiler. Bu esnada, düşmanın bir kısım birliklerinin ilerlediği bildirilirken, Türk birlikleri de mevziilere yerleştirilmemiş, emir gereği istirahatata çekilmişti.⁸⁶

Makedonya'nın en önemli bir şehri ve limanı olan Selanik'in çevresindeki savunma çalışmaları, halkın ve yabancı devlet misyonlarının olumsuz baskılarına rağmen mevcut kuvvetlerle tamamlandı. Yabancı devlet misyonları, uygun şartlarla ordunun, Yunan ordusuna teslim imkânının bulunduğunu ve bu hususta aracı olacaklarını mürettep 8.Kolordu Komutanlığı'na telkin ettiler.⁸⁷

8 Kasım 1912'de Selanik'te toplanmış olan Yunan ve Türk ordularının temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonunda, kabul edilerek imzalanan protokol ile; Selanik'in ve Türk birliklerinin düşmana şu şartlarla teslim edileceği kabul edilmişti⁸⁸:

1. Osmanlı askerlerinin silahları, kendileri tarafından toplanacak ve bir depoya konularak, Yunan ordusunun sorumluluğu altında korunacaktır. Bununla ilgili olarak bir tutanak düzenlenecektir.

⁸⁵ R.Uçarol, *a.g.e*, s. 367-368.

⁸⁶ Nuri Yavuz, *a.g.m*, s.144.

⁸⁷ N.Yavuz, *a.g.m*, s.144-145

⁸⁸ Aram Andonyan; *Balkan Harbi Tarihi...*, s. 403; N.Yavuz, *a.g.m*, s.147-148

2. Osmanlı askerleri kısmen Karaburun, kısmen Topçular kışlasında yerleştirilecek, bunların ıaşıesi, Selanik yönetiminin bütçesinden ve belediyenin ek yardımından sağlanacaktır.
3. Selanik şehri, barış antlaşması yapılıncaya kadar Yunan Ordusu'na teslim edilecektir.
4. Gerek Tahsin Paşa, gerek kurmay heyeti, bütün Osmanlı askeri; tarafsız bir bölgede oturtulacaklardır. Ancak ailelerinin yanına dönmek istedikleri zaman, artık savaşa katılmamaya yemin etmek şartıyla, rahat bir şekilde yerlerine gönderileceklerdir.
5. Jandarma ve polisler silahlarını taşıyabilecektir.
6. Karaburun silahları alınmış Osmanlı askerlerinin oturma yeri olacaktır. Karaburun'un topları ve mühimmatı, Osmanlı askerleri tarafından, işe yaramaz hâle getirilecek ve Yunan Ordusu'na teslim edilecektir.
7. Birinci maddenin muhtevası, 9 Kasım 1912 Cumartesi gününden itibaren iki gün içinde uygulanacaktır.
8. Bu durum barışın imzasına kadar geçerli olacaktır.
9. Osmanlı Jandarmaları ve polis memurları yeni karara kadar vazifelerine devam edecektir.
10. Osmanlı subayları kılıçlarını muhafaza edecektir.
11. Osmanlı erleri, Osmanlı subayları tarafından terhis edilecektir.
12. Osmanlı subayları da, erleri de savaş esiri sayılmayacaktır.
13. Validen en küçük rütbeli memura varıncaya kadar, Osmanlı görevlileri serbest kalacaktır.
14. Mahalli adetlere, halkın dinlerine hürmet edilmesi için kesin emir verilecektir. Bütün dinlere mensup mahkemeler, görevlerine devam edecektir.
15. Yeni bir emre kadar, gümrük idaresi eskisi gibi faaliyetine devam edecektir. Keza, Düyun-u Umumiye ve bütün inhisar idareleri de aynen kalacaktır.
16. Bu şartlar Yunan Hükümeti'nin sorumluluk ve garantisi altında uygulanacaktır.

Fakat bu şartlardan çoğu kâğıt üzerinde kaldı. Özellikle Müslümanların ve Musevilerin ne canı ne de malı korundu. Yunan askerleri 9 Kasım 1912'de savaşımadan galip olarak Selanik'e girdiler. 470 yıllık Osmanlı hâkimiyetinden sonra ilk defa bir

Yunan ordusu, tarihi Türk şehri olan Selanik'e girdi.⁸⁹ Yunan ordusunun şehre gireceği duyulduktan sonra şehir, Rumlar ve diğer azınlıklar tarafından baştanbaşa Yunan bayraklarıyla donatıldı. Rum kızları balkonlarından şehre giren askerleri çiçekler atarak karşıladı.⁹⁰

Balkan Harbi sırasında Selanik, Osmanlı'nın Batı Cephesinde bulunuyordu. Sırpların ve Yunanlıların taarruzu neticesinde Selanik şehri, 9 Kasım 1912'de teslim oldu. Bu durum kısmen şehirde yaşayan kozmopolit halkın istekleri, kısmen de Kolordu Kumandanı Hasan Tahsin Paşa'nın gafleti neticesinde gerçekleşmiştir. Selanik 10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Antlaşması ile resmen Yunanistan'a bırakıldı⁹¹.

⁸⁹ N.Yavuz, a.g.m, s.148.

⁹⁰ A.Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi...*, 403.

⁹¹ Haluk Ülman; *I. Dünya Savaşına Giden Yol (Ve Savaş)*, A.Ü. s. B.F Yayını No:355, Ankara, 1973, s. 202.

II. BÖLÜM

MENFAAT MÜCADELERİNİN ODAĞINDA MAKEDONYA

2.1.KOMŞU VE BÜYÜK DEVLETLERİN MAKEDONYA SİYASETİ

2.1.1 Bulgaristan

1396 yılında Yıldırım Beyazıd'ın oğlu Süleyman Şah'ın Tırnova'yı almasıyla Bulgaristan krallığına son verilmiş ve Bulgaristan toprakları Osmanlı Devleti idare sisteminde bir eyalet olarak idare edilmeye başlanmıştır.⁹² Din ve mezhep işleri bakımından Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanan Bulgarların kültür yapılarına dokunulmamıştır. Diğer yandan Bulgarlar, bu kilise içinde yüzyıllarca kendi kimliklerini koruma mücadelesinden vazgeçemediler. Bunun için kullandıkları yöntem özellikle Slav dilini korumak oldu. 1767 tarihine kadar Ohri Metropolitliğinde, eski Bulgarca olarak da adlandırılan Slav dilini korumayı başarabildiler. Ancak Patrikliğinde Yunan kimliğini yayma mücadelesi devam ettiği için, Bulgarlar ile Yunanlılar arasındaki kültürel ve dolayısıyla siyasi alanda varlık mücadelesi sürdü. Bu toplumlardan hangisi siyasî ve ekonomik olarak daha güçlü olmuşsa, Osmanlı Devletinden aldığı yetkileri kullanarak kendi kültürel kimliğini diğerlerininkinden daha baskın duruma getirmeye çalıştı. 19. yüzyılda bu mücadeleye farklı bir boyut eklendi. Bulgarlar, diğer Balkan halkları gibi dînî yapının ulusal düşüncenin ve bilincin yerleştirilmesindeki önemini fark ettikleri için, kendi din adamlarına sahip olmak şartı ile farklı mezhebe geçmeyi bile düşünmüşlerdi. Bir grup Bulgar, Papa IX. Pie'ye kendilerine Bulgar papaz atanması garantisi verildiği takdirde, Katolikliğe kabul etmeyi bile önermişlerdi.⁹³

Bulgarlar, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rum Patrikhanesi'nin asimilasyon politikalarına karşı millî bir uyanış hareketi başlatmışlardır. Uzun bir mücadele sonucunda 11 Mart 1870'te verilen Ekzarhâne⁹⁴ fermanıyla Patrikhâne'den dini bağımsızlıklarını kazanan Bulgarların bundan sonraki faaliyetleri Osmanlı Devleti'ne karşı siyasî bağımsızlık mücadelesi vermek yönünde olmuştur. Bulgarlar, Patrikhâne'ye karşı vermiş oldukları dînî mücadele boyunca sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim

⁹² Yusuf Halaçoğlu, *"Bulgaristan" (Osmanlı Dönemi) mad.* Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. VI., İstanbul, 1992, s. 399.

⁹³ G. Castellan, *Balkanların Tarihi (14-20. Yüzyıl)*, (Çev. Ayşegül Y. Başbuğu), I. B, İstanbul, 1999, s. 326.

⁹⁴ Ana Britannica, C. 8, 1992, s. 70.

açısından da kendilerini geliştirmiş, kısa süre içerisinde millî uyanışlarını gerçekleştirmişlerdir. Bu uyanış sürecinde başta din adamları olmak üzere; Rusya, Avrupa devletleri ve misyonerleri önemli roller oynamışlardır. Bulgarlar, Patrikhâne'ye karşı dinî bağımsızlıklarını kazandıktan sonra Osmanlı İmparatorluğu'ndan da bağımsızlıklarını elde etmek arzusuyla birtakım isyan hareketlerine girişmişlerdir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı da Bulgarlar için bağımsızlığa açılan kapıyı aralamıştır. Osmanlı-Rus Savaşından sonra 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Anlaşması ile Balkanlarda, Büyük Bulgaristan kurulmuştu. Bu anlaşmaya göre Makedonya ile Şarkî Rumeli, Büyük Bulgaristan sınırlarına dâhil edilmişti.⁹⁵ Fakat bilindiği gibi Avrupa devletleri çıkarlarına uymayan bu yeni duruma müdahale ettiler ve onların girişimiyle 13 Haziran 1878'de Berlin Anlaşması imzalandı. *Ayastefanos Anlaşmasında* kurulan Büyük Bulgaristan, Berlin Anlaşmasına göre Bulgar Prensliği adıyla otonom olurken, güneyde bulunan bölge *Şarkî Rumeli* adı altında özerk bir eyâlet haline getirilmişti. Makedonya bölgesini kapsayan kısım ise reformlar yapılmak şartıyla oluşturulan Prensliğin sınırlarının dışında tutulmuş ve Osmanlı Devleti'ne iade edilmişti.⁹⁶ *Berlin Antlaşması*, bu yüzden Bulgarlar tarafından devletlerinin kuruluş anlaşması olmaktan ziyade Bulgaristan topraklarının büyük devletlerin kendi çıkar politikaları doğrultusunda parçalanan ve Bulgar haklarının gasp edildiği bir antlaşma olarak görülmektedir.⁹⁷

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı (93 Harbi), Osmanlı Devleti için çok olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Rus silahlı kuvvetleri, İstanbul'a çok yakın mesafeye kadar gelmiş, Osmanlı, çok büyük maddî ve askerî kayıplarına ilaveten kaybettiği savaşın tazminatını da Rusya'ya ödemek zorunda kalmıştır. Yeşilköy Antlaşması ile Ruslar, Osmanlı'dan savaş tazminatı olarak 300 milyon altın istemişlerdi.⁹⁸ Fakat kısa bir süre sonra yapılan Berlin Antlaşması sonucunda bu tazminat miktarı düşürülmüş ve taksitlere bağlanmıştır.⁹⁹ Bu savaşın ortaya çıkardığı ağır malî sonuçların yanında

⁹⁵ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri*, C. 1, TTK, Ankara, 1953, s. 390-394.

⁹⁶ N. Erim, a.g.e., C. 1, s. 404-413.

⁹⁷ Gül Tokay, *Makedonya Sorunu ve Jön Türk İhtilalin Kökenleri (1903-1908)*, Afa Yay., İstanbul, 1996, s.189.

⁹⁸ Haydar Kazgan, "Duyun-ı Umumiye", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul 1985, c. III, s. 699.

⁹⁹ Şevket Pamuk, "Osmanlı Dış Borçları", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., c.III, İstanbul, 1985, s. 682-683.

Osmanlı Devleti için asıl sıkıntı, siyasî baskı ve Rumeli’de toprak kaybına sebep olan sınır değişiklikleri olmuştur. Yeni kurulan Bulgar Eksarhlığı’nın çabaları, kısa bir süre içinde başarılı olmuş ve tam bağımsız olmasa da bir Bulgar devleti’nin kurulması ile sonuçlanmıştır. Böylece sınırları kuzeyde Tuna Nehri’ne, doğuda Karadeniz’e, güneyde Ege Denizi’ne, Batıda ise Arnavutluk’a kadar uzanan geniş topraklara sahip ve Rusya güdümünde bir devlet olarak, hem komşularını hem de bölgede menfaati bulunan bütün devletleri endişelendirmiştir.¹⁰⁰

Berlin Anlaşmasından sonra Ayastefanos sınırlarına tekrar ulaşmak amacıyla faaliyetlerine besleyen Prenslik, 18 Eylül 1885’te Şarkî Rumeli’yi ilhâk etti. Bu ilhaktan sonra yönünü Makedonya’ya çevirdi. Makedonya artık Bulgarların bağımsızlık mücadelelerinin verildiği bölge haline gelecek, Bulgar Millî Kilisesi de bu amaçla araç olarak kullanılacaktı. Ekzarhâne de özellikle Şarkî Rumeli’nin ilhakından sonra Makedonya’nın durumuyla daha fazla ilgilenmeye başlamıştır.¹⁰¹ Makedonya’ya Bulgar papaz ve öğretmenlerin gönderilmesi bu ilhâktan sonra bariz bir şekilde artmıştır.¹⁰²

Bulgar Millî Kilisesi, Makedonya mücadelesinde metropolitlikler elde etme ve Patrikhâne’ye bağlı olan Ortodoksları Ekzarhâne’ye kazandırma hareketlerinde de yerini almıştır. Ekzarhâne, 1870 fermânının 10. maddesine dayanarak Makedonya’da bazı metropolitlikler elde etmişti.¹⁰³ Ancak yine de Makedonya’nın büyük bir bölümü Bulgar Kilisesi’ne tâbî değildi. Bu nedenle Bulgar din adamları, bölgedeki Fener Patrikhânesi’ne bağlı diğer milletlerden olanları, özellikle Rumları, Ekzarhâne’ye bağlamaya çalışmışlardır. Patrikhâne de buna karşı cevap verme yoluna gitmiştir.¹⁰⁴ Böylece Makedonya, aynı mezhebe bağlı iki kilise arasında bir mücadele alanı haline gelmiştir. Bu mücadelede Bulgar Kilisesi Prenslik tarafından desteklenirken, Rum din adamları Patrikhâne ve Yunan Devleti tarafından desteklenmiştir. Daha sonraki yıllarda Sırp ve Ulahlar da bu mücadelelerde yerlerini almışlardır. Kiliseler üzerindeki

¹⁰⁰ Aşkın Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Çanakkale, 1998, s. 206.

¹⁰¹ Ali Fuat Türkğeldi, *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye*, Yayına Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. II, TTK, Ankara, 1987, s. 206-208; Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, TTK, Ankara 1992, s. 257-258.

¹⁰² BOA, A.M.T.Z. (04). nr: 112 / 42.

¹⁰³ Bulgar Eksarhlığı fermânı 11 maddedir. Fermânın 10. Maddesi Eksarhlığın dini nüfûz alanıyla ilgilidir. BOA. Bİ. No: 104, L. 2.

¹⁰⁴ Karal, a.g.e, C.VIII, s. 147 vd; Kemal Beydilli, “II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair”, Osmanlı Araştırmaları, C. IX, İstanbul, 1989, s. 79.

mücadele, bölgedeki okullar konusunda da aynı minval üzerinde devam etmiştir. Hepsinin ortak amacı ise; kendi kiliselerinin ruhânî yetki sınırlarını genişletmek ve nüfus çoğunluğu bakımından kendi kiliselerine mensup olanların sayısını arttırmak sûretiyle bağlı bulundukları siyasî oluşumların, yani devletlerin hak iddialarına katkıda bulunmaktı¹⁰⁵. Prensliğin amaçlarından biri de; sadece Makedonya'daki Bulgarları değil, Ekzarhâne'nin de durumunu Osmanlı Devleti nezdinde güçlendirmektir.¹⁰⁶ Ekzarhâne de bir taraftan Makedonya'da metropolitlikler elde etmeye uğraşırken diğer taraftan Prensliğin, Makedonya üzerindeki faaliyetlerine öğretmen ve din adamları göndererek ve Bulgar okullarına maddî yardımlarda bulunarak destek vermiştir.¹⁰⁷ Çünkü millî amaca yönelik en uygun yerler; insanların bir kimlik etrafında toplu olarak bulundukları okullar, manastırlar ve kiliselerdi. Bu nedenle propaganda yapmaya en elverişli yerlerdi. Makedonya'ya gönderilen öğretmen ve din adamları, halkın millî duygularını uyandırmak ve Makedonya'nın Prenslik ile birleşmesi fikrini yayma misyonu ile görevlendirilmişlerdir. Nitekim bunlar görevlerini hakkıyla yerine getirmişler, sözlü ve yazılı propagandalarla halkı etkilemişlerdir.

Bu eğitim ve dinî faaliyetlerle beraber Makedonya komitalarının da kurulup faaliyetlerine başlaması Prensliği, Eksarhlığı ve komitaları ortak siyasi hedefte birleştirdi. Durum böyle olunca da birbirleriyle karşılıklı ilişkilerde bulunmaları kaçınılmaz olmuştur. Bunlar aynı millî çıkarlar doğrultusunda birbirlerini kullanmışlar ve birbirlerine yardım etmişlerdir.

Bulgaristan ve Makedonya komitalarında Bulgar metropolitleri¹⁰⁸, papazları ve öğretmenleri aktif bir şekilde yer almışlar, komitacı ve çetecilerle Makedonya için "özgürlük" mücadelesinde yan yana mücadele vermişlerdir.¹⁰⁹ Böylece okullar ve kiliseler Bulgar millî mücadelesi için destek veren önemli tahrik odakları haline gelmişlerdir.¹¹⁰ Bu durumda Ekzarhâne ve Bulgar komitalarının Makedonya'daki

¹⁰⁵ BOA. A.M.T.Z. (04) nr: 112 /42.

¹⁰⁶ BOA. A.M.T.Z.(04) nr: 94 /77.

¹⁰⁷ BOA, BEO. nr:59/49356.

¹⁰⁸ BOA. Y. MTV. nr:120 / 37.

¹⁰⁹ BOA. A. MTZ. 04. nr: 105 / 34; BOA. A. MTZ. (04). nr: 125 / 68; T. Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, Ankara 1999, s. 118; Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa* (1860-1908), C. I., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1972, s. 419 vd.

¹¹⁰ E.Z.Karal, a.g.e, C. VIII, s. 151;G.Tokay, "Osmanlı-Bulgaristan İlişkileri 1878-1908", Osmanlı, C. 2, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 34-35; Uzer, a.g.e., s. 83.

Bulgar hareketinin kaynağını oluşturduğunu söylememiz mümkündür. Makedonya'daki bu kilise ve okullar meselesi 1890'lı yıllardan sonra kendine özgü niteliğini kazanmıştır. Bu yıldan itibaren bölgedeki çekimseler bir kilisenin karsısındaki kiliseye mensup olanları baskı ve şiddet yoluyla kendisine kazandırma mücadelesi haline gelmişti. Kiliseler, bu hususta en büyük yardımı ve desteği komita ve çetelerden almaktaydı. Bazen Yunan çete ve komitalarının baskısıyla Bulgar halkı Patrikhâne'ye intisâb etmek zorunda kalmış, hemen arkasından da aynı halk Bulgar çete ve komitalarının baskısıyla Ekzarhâne'ye intisâb etmiştir. Öyle ki aynı gün içerisinde bir grubu hem Patrikhâne mensubu, hem de Ekzarhâne mensubu olarak görmek mümkün olmuştur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu mücadeleye daha sonradan Sırp ve Ulahlar da katılmışlar, ancak en şiddetli mücadele Bulgarlar ve Yunanlar arasında meydana gelmişti.¹¹¹

Bulgaristan için Makedonya'nın, dinî ve ırkî olmakla beraber ekonomik ve coğrafi bakımdan da çok büyük önemi vardır. Hem pazar hem de hammadde kaynakları açısından cazip olan Makedonya, aynı zamanda Selanik limanı vasıtasıyla dünyaya açılma imkânı sağlayacaktı. Zira Boğazlar, Rusya ve İngiltere gibi çok daha büyük güçlerin ilgi alanı idi.¹¹² Bulgaristan bu emelini gerçekleştirebilmek için, Makedonya'da bulunan ve bir kısmı resmî diğer bir kısmı da gayrı resmî görevli olan Bulgar ajanları vasıtasıyla Makedonya ahâlisini Osmanlı'ya karşı kışkırtmak için yapılan çalışmalara ağırlık vermiştir. Böylelikle amaçları bölgedeki ahaliyi yalnız Osmanlı Hükümetinden nefret ettirmekle kalmayıp, oradaki çeşitli unsurların aralarında düşmanlığı artırmak; Sırp, Bulgar ve Rum köylerini karşılıklı olarak yaktırarak, Avusturya'nın fiili müdahalede bulunması için büyük devletlerin muvafakatını almaktı.¹¹³ Bu amaca yönelik olarak “*Köprülü kazası ahâlisinin gûya dûçar oldukları mezâlimden bahisle Makedonya'nın muhtariyet idaresi esbabının istikmali*” hakkında tertip ettikleri arzuhallerini Bulgaristan Parlamentosu “Sobranie” iletmişti.¹¹⁴ Bulgarların batı müdahalesine endeksli çözüm arayışları bölgeyi kargaşa içinde bırakmış adeta

¹¹¹ Süheyla Yenidünya, “Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY - XX. YY)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 1999, s. 82 vd.

¹¹² Jovan Doney, *Makedonya vo Britansko-Ruskite odnosi, Taktika ili Strategija 1907-1908*, (Britanya-Rusya İlişkilerinde Makedonya, 1907-1908, Taktik veya Strateji), Arhiv na Makedonija, Skopje 1994, s. 67.

¹¹³ BAO. BEO. nr:1585 /118874.

¹¹⁴ BOA. Y. PRK ASK. nr: 103/1.

Makedonya Balkanların barut fıçısına dönüşmüştür¹¹⁵. Bulgarların Makedonya'daki siyasi, askeri, ekonomik faaliyetleri ve komitelerin gerçekleştirdiği bozgunculuk faaliyetleri çalışmamızın diğer bölümlerinde ayrıntılı olarak arşiv malzemesiyle değerlendirilecektir.

1.2.2.Yunanistan

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Rumlar, diğer Balkanlı milletlerden farklı olarak çok geniş bir coğrafya'ya yayılmışlardır. Bununla birlikte, en yoğun olarak; Mora Tesalya ve Ege adalarında yaşamışlardır. Fatih'in İstanbul'u fethetmesiyle birlikte; Rumlar, diğer gayri müslim unsurlara göre daha fazla imtiyaza sahip olmuşlardır. Fetih'ten sonra Patrikhane'nin yapısına dokunulmamış hatta Bizans İmparatorluğu'ndan, daha fazla itibar gösterilmiştir. Fatih Gennadios'u Gnadyüs¹¹⁶ ünvanıyla Patrikhane'nin başına getirdiği gibi tüm Ortodoks Patrikhanelerini de buraya bağlayarak İstanbul'u dünya Ortodoksluğu'nun merkezi yapmıştır¹¹⁷. Ortodoks dünyasının tek hâkimi haline gelen Patrikhane tüm Balkan Ortodokslar'ı üzerinde baskı kurmuştur. Bu süreç içerisinde; Balkanlar'daki tüm piskoposluklar, Rum din adamlarının eline geçmiş ve ayin dilleri bile Rumcaya çevrilmiştir. Rum köylüsünün mülkiyet hakkına sahip olması zaman içerisinde zenginleşmelerini sağlamış ve Patrikhane'nin de yardımıyla da rahat bir yaşam sürmüşlerdir.

Rumların arasında milliyetçilik duygusu XVIII. yüzyılın sonlarından itibaren yayılmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ni içeriden yıkarak topraklarını elde etmek isteyen Rusya ve Avusturya Devletleri ise, bunda en büyük rolü oynamışlardır. Ruslar, bu politikaları doğrultusunda; 1768-1774 yılları arasındaki Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Mora ve çevresindeki adaları işgal etmişler ve buradaki Rum halkı, devlete karşı ayaklandırmışlardır. Savaş sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti içerisindeki tüm Ortodokslar'ın hamiliğini üstlenen Rusya, bu tür hareketlerini meşru bir zemine oturtma fırsatını da bulmuştur¹¹⁸. Nitekim Rusya ve

¹¹⁵ M.Tanju Akad, *Dağlarda komitacı kovalayan Osmanlı, (Balkanlarda 100 yıllık çile)*, Popüler Tarih/Haziran, 2002, s.35.

¹¹⁶ Süreyya Şahin, *Fener Patrikhanesi ve Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, s. 52-53.

¹¹⁷ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.VI, Üçdal Basımevi, (sad.Dündar Günday), İstanbul, 1984 s. 2688.

¹¹⁸ A. C. Paşa, *a.g.e.*, s.2692-2694.

Avusturya 1787-1792 yılları arasında bir ittifak kurarak, amacı Bizans İmparatorluğu'nu ihya etmek olan "Grek Projesi"ni hayata geçirmeye çalışmışlar ancak bunda başarılı olamamışlardır. Osmanlı Devleti'nin Balkan komşuları olan bu devletlerin yanı sıra Fransa da Rumlardaki milliyetçiliğin uyanmasında etkili olmuştur. Fransız İhtilalinden sonra yayılan ulusçuluk akımı, Napolyon'un yedi adayı ele geçirmesinden sonra Rumları etkilemiş ve hızla taraftar toplamıştır. Fransa'nın yedi adadan çekilmesinden sonra yerini alan Ruslar, Fransa'nın bıraktığı yerden devam etmiş ve Rumların ayaklanmalarında etkili olmuştur¹¹⁹.

Milliyetçilik fikrinin Rum halkı arasında hızla yayılmasının bir diğer sebebi ise; Rum aydınlarıdır. Avrupa ve Akdeniz ticaretinde önemli rol oynayan Rumlar, elde ettikleri zenginlik sayesinde, bir süre sonra buralarda yayılan fikri akımlarla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu suretle milliyetçilik Osmanlı Devleti içerisinde ilk defa Rumlar tarafından kabul edilmiştir. Avrupa'daki uygun ortamdan yararlanmak isteyen Rum tarihçi, yazar ve şairleri çeşitli çalışmalarla Avrupa'da adlarını duyurmaya ve bu suretle eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmaya çalışmışlardır.¹²⁰

Rum aydınlar, bir yandan Rum halkını okullar ve Patrikhane vasıtasıyla devlet aleyhine teşkilatlandırırken bir yandan da yürüttükleri propagandalar sayesinde; Avrupa devletlerini yanlarına çekmişlerdir. Bu amaçla; Yunan davasını işleyen gazete ve dergiler çıkartmışlar ve Avrupa'nın çeşitli yerlerinde "Hellen Dostluk Cemiyetleri" kurmuşlardır. Rumlar, bu faaliyetleri ile kısa bir sürede amaçlarına ulaşmışlardır. Rönesans hareketleriyle birlikte Yunan kültürünü yeniden inceleyen Avrupalı aydınlarda oluşan, Yunan hayranlığı da bunda etkili olmuştur. Byron, Goethe ve Victor Hugo gibi aydınların bu etki altında Rumlara, desteklemek için kaleme aldıkları yazılar; Avrupa'da, Türkler aleyhinde kamuoyu oluşmasını sağlamıştır. Bu suretle Yunanistan'ın bağımsızlığını kendilerine mal etmeğe çalışan Avrupa Devletleri'nin verdiği destek Rumlara cesaretlendirmiştir¹²¹.

Yunanlılar, Makedonya'nın Büyük İskender'den itibaren Bizans'ın son zamanına kadar bu bölgenin kendilerine ait olduğunu ileri sürüyorlardı¹²². Bizans

¹¹⁹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih*, Filiz Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 100.

¹²⁰ Karal, *a.g.e.*, C.V, s. 109.

¹²¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. 4, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s.2711-2716.

¹²² H. Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C.1 TTK Yay., Ankara 1991, s. 25.

İmparatorluğu'nun tekrar kurulması için Makedonya'da zemin hazırlamalıydılar. Megali İdealarını gerçekleştirmek için 1814'de "Etniki Eteriya" adında kurdukları cemiyetleri vasıtasıyla; Makedonya, Girit, Epir, Teselya, Trakya, Ege Adalarını Batı Anadolu ve İstanbul'u Yunan topraklarına katmak üzere harekete geçtiler. Yunanistan bunun için 1830'lardan sonra Makedonya'da yoğun bir şekilde din, kültür ve ekonomi propagandası yapmaya başlayarak okullar, kiliseler ve bankalar kurdu¹²³.

1870 yılında Bulgar Eksarhlığı kuruluncaya kadar Makedonya'daki Hristiyanlar, İstanbul Rum Patrikliği'ne bağlı idiler. Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin dili Yunanca olduğu için dinî ayinlerini Yunanca yapıyorlar ve Yunan kültürü ile yetiştiriliyorlardı. Ayrıca yüksek

dinî makamlarda Yunan kökenli din adamları hâkim durumda bulunuyordu. Makedonya olaylarında dinin etkileri göz önünde bulundurulduğunda; Yunanlıların, Bulgarlar ve Sırp'lar karşısındaki avantajı daha açık biçimde göze çarpmaktadır.

Osmanlı idaresinden bağımsızlık kazanan ilk bölge ülkesi; Yunanistan'ın, ilgi alanında bulunan Makedonya ile ilgili örgütsel faaliyetleri daha eskiye dayanmaktadır. Yunan hükümetinin, bu konudaki yoğun ve kapsamlı faaliyetlerinin sonucunda daha 1311/1894–1895 senesinde Ortodoks Arnavutlar ile Makedonya'da yaşayan Rumlar arasında Pan-Helenizm fikrini yaymak maksadıyla Tırhala'da bir komite kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır.¹²⁴ Bundan başka 10 Mart 1313/22 Mart 1897 tarihinde yine Yunan emellerine hizmet etmek maksadıyla, Milli Cemiyet" ismiyle bir örgütün teşkilatlandığı Osmanlı Devleti'ne gelerek Siroz Sancağı, Katrin ve Kesendere kazalarındaki Hristiyan ahaliye zararlı telkin ve teşvikler yaparak, Kesendere dâhilindeki manastırlar papazları desteğiyle Rum ahalisinden para toplamak suretiyle, silah tedariki yaptırdığı anlaşılmaktadır.¹²⁵

Yunanistan, tıpkı Sırbistan'ın yaptığı gibi tarihî bir takım gerekçeler ileri sürerek, Makedonya bölgesi ile hesaplarını ortaya koymuştur.¹²⁶ Hatta bölgede Hristiyanlar arasında Bulgarlar çoğunlukta olduklarından dolayı emellerini

¹²³ Yusuf Hamza, *II. Abdülhamit ve Makedonya Meselesi*, Sultan II. Abdülhamit Dönemi Paneli, (II), İstanbul 2000, s. 82.

¹²⁴ BOA. A. MKT. MHM. nr: 607/ 6.

¹²⁵ BOA. BEO. nr:1987 /14902.

¹²⁶ Süleyman Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye'yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, Vatan Yay., İstanbul, 1999, s. 205.

gerçekleştirebilmek maksadıyla Sırbistan ile işbirliği içine girmiştir.¹²⁷ Kilise anlaşmazlıkları sebebiyle asıl mücadeleyi Bulgarlara karşı yürüten Yunanistan, yoğun nüfuslarından dolayı planlarına engel teşkil eden Müslümanlara yönelik katliâm faaliyetlerini de desteklemiştir. Bu gibi eylemler için gerekli olan malzeme ve silahlar, Yunanistan Devleti'nin yardımı sayesinde, gizli bir şekilde Osmanlı topraklarındaki silahlı gruplarına ulaştırılıyordu. Osmanlı casusları, bazen Yunanistan'ın bu faaliyetlerini günü gününe ve hatta söz konusu eylemi gerçekleştiren kişilerin isimleriyle birlikte tespit etmişlerdir.¹²⁸ Devlet-i Aliyye Yunan hükümetin emellerine zamanında vakıf olmak için Atina elçiliği bünyesinde istihbarat çalışmalarını sürdürüyordu. Nitekim elçilik hizmetinde görevli olan Muharrem Hayri Bey, 29 Mart 1305/ 22 Mart 1889 tarihinde Atina'da Yanyalı Kara Yano ile Yorgi Yekazus başkanlığında toplanan Yanya ve Arnavutluk'a dair müzakerelerin ve heyecanlı konuşmaların yapıldığı bir toplantıda bulunmuş, kimliği deşifre olunca toplantıyı terk etmek zorunda kalmıştı. Buna rağmen edindiği bilgiyi sadarete ulaştırmıştı. Komite Reisleri genelde Yunanistan'ın özelde Yanya'nın menfaatleri içerin şu ifadeleri seslendirmişlerdi¹²⁹.

“Geçen hafta teşkil eylediğimiz cemiyetin sabıkalı bir Türkün her nasılsa cemiyetimize dâhil olması cemiyetin tatiline mecbur etmiş idi. Bunda korkacak mahal yoktur. Bunun ve hatta Türkiye'nin de hiç ehemmiyeti yoktur. Ve böyle bir Osmanlı hafiyesinin tepme ile dışarı çıkarmadığınıza çok kabahat ettiniz. Teessüf ederim. Serbest olun. Taleplerimizi ve Türklerin zulmü altında esir olarak yaşayan Yunanlıları yani Devlet-i Aliye'nin Rum tebaası kardeşlerimizi kurtarmayı isteyelim. Zaten Yanya Berlin Sözleşmesi tarihinden beri bize verilmiştir. Fakat öteden beri ve aleyhimizde bulunmalarını kendi istek ve menfaatlerine uygun görmelerinden dolayı Devlet-i Aliye'nin el altından teşvikiyle Avusturya, İtalya ve Romanya'yı aracı ederek birkaç Arnavut beyleri Avrupa'ya giderek o devletlerin talimatıyla ve bizden Yanya'yı kurtarmak maksadıyla Arnavut beylerin biz Yanya'yı ve Arnavutluk'u ayrıca devlet yapacağız sözleriyle Yanya'yı ve Arnavutluk'u belirli bir süre kurtardılar. Yoksa Yanya bize kararla terk edilmiştir. Kardeşlerim, hemşehrilerim gayret. Sultan Hamid bizi

¹²⁷ BOA. Y.PRK. MYD. nr:10/ 61.

¹²⁸ BOA. HR. SYS. nr: 10/ 61.

¹²⁹ BOA, BEO. nr:1978 /148331.

sever. Kendileri çok iyidir. Yanya'yı ve Arnavutluk'u da bize ihsan eleyecektir. Ve şimdilik bunlar her ne kadar Devlet-i Aliye'de ise de herhalde bize verilecektir. Artık aman Türklerin zulmünden bıktık . Görmüyor musunuz daima Yunanlıları yani kul gibi çeşitli meşakkatle kullanmakta oldukları Rum tebaasını hapisler ve baskı altında nasıl ezmektedirler. Niçin ağzınızı açmıyorsunuz? Ve gazetelerle ve diğer vasıtalarla aleme şikayette bulunmuyorsunuz? Niçin Dünya'ya bildirip iyilik talep etmiyorsunuz? Görmüyor musunuz ki Devlet-i Aliye'nin Yunan hududu delegesi olan Eyüp Paşa ne kadar aleyhimizdedir. Devlet-i Aliye her gazetemizi bırakılmasını kabul ederken Eyüp Paşa gazetelerimizi zararlıdır diyerek gümrüklerden ve geçitlerden geçirmeyip postalardan tutup Yanya'ya girdirmeden yaktırmaktadır. Tepe Delenli Ali Paşa padişahların emrini dinlemediği gibi bu da Devlet-i Aliye'nin emirlerini kabul etmiyor. Yunan gazetelerinin kabulü için Devlet-i Aliye'den emir var iken zararlarından bahisle kabul etmek istemeyip emri dinlemiyor. Bu da Yunan menfaatleri aleyhinde son derece şiddette bulunduğunu gösteriyor. Sizin ve diğer hemşehrilerinizin feryadını hiç anlamıyor. Bütün bütün Yunan menfaatleri aleyhinde gayet mutaassıp bir Türk'dür”“İşte kardeşler ve hemşehriler bundan sonra böyle durgun durmayıp istikbalimizi temin için bize düşen vazifeyi yapalım. Bu meclisten iki kişiyi memur tayin ile , birisini Devlet-i Aliye ile cereyan eden politika ile gazetelere yazılacak bent ve varakaların tetkikatında ve birisini dahi Yanya Hristiyan ahalisinin fukaralarından olup buralarda perişan bir halde bulunan kardeşlerimize para toplamada kullanalım. Fukaradan olup ilim tahsil arzusunda bulunan çocukları parasız mekteplerimize kabul edelim. Yanya ve diğer Rumeli'de bulunan mekteplerimizin ilerlemesine ziyadesiyle çalışalım. Ve değişmesi lazım gelen bir takım güçlü olmayan daskalların görevden alınmalarını sağlayıp yunan hizmetine faide sağlayacak yeni muallimlerin atanmalarını gerçekleştirelim¹³⁰...

Makedonya Meselesi'nin tırmanarak devam ettiği süreçte, Yunanistan ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin bu coğrafyada ki her türlü faaliyet merkezi, metropolitlikler ve konsolosluklar oldu¹³¹. Yunan krallığı, Rum komite ve çetelerine

¹³⁰ BOA. BEO nr:1934 /145033.

¹³¹ BOA. DH.MKT. nr:1056/33.

maddi ve manevi bakımdan büyük destek verdi. Atina hükümeti, çeteleri finanse etti¹³². Varlıklı Rumlardan gönüllü veya zorla yardım toplayan komiteler, bu konuda devletlerarası hukuk ve yabancı kamuoyundan gelen tepkileri hiçe saydılar. Çeteciler, Yunan hükümetinin bilgisi dâhilinde Rumeli vilayetlerinde üniformalı olarak dolaştılar; Yunan ordusuna mensup subayların komutasında eğitilip ve tedhiş hareketleri düzenlediler. Berlin Anlaşması'ndan on yıl sonra, 1888'de, Makedonya'daki Panhellenist ve Panslavist hareketler, okullarda Osmanlı devleti ve padişah aleyhinde düşmanlığa dönüştü¹³³

Osmanlı yönetimine göre Rumların en önemli gayesi Yunanlılığı, daha doğrusu Patrikhane'nin kontrolünden kısa bir süre önce ayrılan ve kendi kiliselerini kuran Bulgarların tekrar kendisine bağlanmasını sağlamak olmuştur. Onların Rum kilisesine bağlı kalmalarını sağlayarak, Bulgar kiliselerinde ibadet dili olarak Rumcanın iyice yerleşmesine gayret etmişlerdir. Bu gayretler başarıya ulaşamadıysa da yarattığı etkiler, daha doğrusu konuya Rusya'nın da karışması sebebiyle Osmanlı idaresini sıkıntıya sokmuştur. Nitekim Rumların gayretleri sonucunda 1860'lı yıllarda Bulgarların bütün mektep ve kiliseleri Rumların eline geçmişti. Duruma müdahale eden Rusya, Bulgarlara yardım etmiş ve bunun neticesinde 1869 yılında Osmanlı idaresi Bulgar mezhebini onaylamak zorunda kalmıştır.¹³⁴

2.1.3.Sırbistan

Slav ırkından olan Sırlar, III. asırdan itibaren Balkanlara yerleşmeye başlamışlardı. Sırların bu göçleri IV. asra kadar devam etti. Sırlar, Bizans ve Bulgar hâkimiyetlerinde yaşadıktan sonra ancak XII. asrın sonlarında kendi devletlerini kurmayı başardılar. Kurulan bu Sırp devleti, II. Stephan Uroş zamanında (1282-1321) oldukça kuvvetlendi. Ancak Sırp devletinin en kuvvetli zamanı Stephan Duşan zamanıdır. (1331-1335), tarihte “kuvvetli” lakabıyla ile anılan Duşan zamanında Sırlar, Balkanların en kuvvetli devletlerine sahip oldular. Bizans İmparatorluğundaki Komnenoslar ile Paleogoslar arasındaki iç savaşlardan faydalanan Duşan, 16 Nisan 1346'da Ortodoks çar unvanıyla Sırların ve Arnavutların hükümdarı olarak taç

¹³² BOA. A.MKT.MHM. nr:607/14.

¹³³ BOA. HR.SYS, nr:184/71.

¹³⁴ BOA. Y. PRK. BŞK. nr: 42/22.

giymişti. Duşan, İstanbul'u zapt ile burasını İmparatorluğunun başşehri yapmak istemiş, Ancak 80.000 kişilik bir ordu ile İstanbul üzerine yürürken hareketinin ikinci günü ölmüştü.¹³⁵

Stephan Duşan'ın kuvvetli devleti yıkıldıktan sonra,¹³⁶Fatih Sultan Mehmet tarafından 20 Haziran 1459 tarihinde Semendere'nin ele geçirilmesiyle Sırp ülkesi Osmanlı topraklarına katılmıştır¹³⁷. Sırp halkı da diğer Balkan milletleri gibi dinî, içtimaî ve medenî meselelerini kendi gelenek ve görenekleri doğrultusunda çözme imtiyazına sahip olmuştur. Belgrat Paşası ile yerli halk arasındaki münasebetlerin şekli ise kanunnameler ve gelenekler ile tespit edilmiştir. Genellikle tarımla uğraşan Sırpların XVII. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı idare sistemi içerisinde bir eyalet olarak yönetilen Sırbistan'da asayiş ve güven içerisinde yaşadıkları bu huzur ortamı XVIII. yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.

Osmanlı Devleti Sırbistan'ı ele geçirdikten sonra burada din ve dil hürriyetini sağladığı gibi kendi kendilerini geleneklerine göre yönetme hakkını da vermişti. "Böylece Sırplar millî varlıklarını unutmamış olarak XVIII. yüzyıla kadar gelmişlerdi". Ancak bu tarihten sonra Sırpların Osmanlı Devleti'ne karşı tutumlarında bir değişiklik olmuştur. Rusya ve Avusturya ile yapılan harplerde Sırp toprakları çok kez harp alanı olmuş, Avusturya ve Rusya ajanları Sırplar arasında milliyetçilik ve istiklâl fikriyle duygularını uyandırmaya çalışmışlardır¹³⁸

Sırp Hükümetinin Makedonya'da 1878-1912 yılları arasında yürüttüğü propaganda üç aşamada gerçekleşti: 1878-1904 yılları arasında süren ilk aşamada bu propaganda din, eğitim, dayanışma ve ekonomik kuruluşların aracılığıyla yürütüldü. 1904'ten İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar süren ikinci aşamada adı geçen kuruluşlara silahlı eylemler, terör, kıyımlar, yakıp-yıkımlar da ilave edildi ve üçüncü aşamada Meşrutiyet'in ilanından Balkan savaşı'nın başlamasına kadar sürdü. Meşrutiyet'in ilk iki yılında Sırp propagandası anayasal düzenin sağladığı kanuna uygun olan şartlarda yürütüldü. 1910-1912 yılları arasında yine silahlı eylemlerle ve teröre başvuran Sırplar,

¹³⁵ İsmail H.Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi I*, Ankara, 1961, s.197.

¹³⁶ Mehmet Çetin Börekçi, *Osmanlı İmparatorluğunda Sırp Meselesi*, Kutup Yıldızı Yay., Temmuz 2001, s.15.

¹³⁷ Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, İstanbul, 1971 s. 131-132.

¹³⁸ Ahmet Gündüz, *1789 Fransız İhtilali Fikirleri ve Osmanlı İmparatorluğunda Yayılması ve Balkanlardaki İsyanlar*, Türk Dünyası Araştırmaları, S.160, Şubat 2006, s.72.

bütün zaman Makedonya Hristiyanlarını kendilerine bağlamağa uğraştılar ve planlaştırılan Balkan savaşları için daha iyi pozisyonlar ve zemin hazırlamak istediler.¹³⁹

Berlin Antlaşması sonrasında Bosna-Hersek'in idaresi “geçici olarak” Avusturya-Macaristan imparatorluğuna devredildikten sonra, Sırbistan kuzey-batıya doğru genişleme imkânından mahrum oldu. Bu sebeple millî çıkarlarına hizmet edecek yeni politikalar üretmek durumunda idi. Bu çerçevede alternatiflerden biri, her ne kadar kendilerini ayrı bir millet olarak görüyorlarsa da aynı dini ve dili paylaştıkları Karadağlılar ile birleşmek oldu. Bu arada önemli bir engelle karşılaştılar. Sırbistan'ın yeni kurulan Karadağ Prenslığı ile birleşmesini önlemek için büyük güçler, özellikle de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tedbirler aldı. Bu maksatla Sırbistan ile Karadağ arasında bulunan Sancak bölgesinin Osmanlı idaresine bırakılması için ısrar ettiler. Bundan da vazgeçmek zorunda kalan Sırbistan, genişleme arzularını Makedonya'ya doğru yöneltti. Bu doğrultuda çeşitli faaliyetlerde bulundu ve Makedonya bölgesi içinde mümkün olan yerlerde Sırp milliyetçiliğini, bu mümkün olmazsa Sırp taraftarlığını yaymak üzere 1886 yılında “Sveti Sava” (Aziz Sava) derneğini kurdu. Yunanistan ve özellikle Bulgaristan'ın bu alandaki faaliyetleri örnek alınarak derhal eğitim seferberliğine başvuruldu ve 1890 yılına kadar bölgede 100 Sırp okulunun açılması için planlama yapıldı.¹⁴⁰

1878 yılından sonra Sırbistan, Makedonya'yı kendine bağlamak için çok düzenli çalışmalar yapmaya başladı. Önce, Makedonlar'ın Sırp olduklarını, Makedonya'nın ise eski bir Sırp Bölgesi olduğunu öne sürmeye başladı. Bu doğrultuda Sırp Hükümeti'nin teşvikiyle 23 Şubat 1885 yılında Osmanlı Sırplar'ı Belgrad'da bir toplantı yaptılar. Onlar, 3 Mart 1885'te Niş'te ikinci bir toplantı yaptılar. Söz konusu toplantılara Osmanlı Sırplarının temsilcileri olarak çok sayıda profesör, doktor, emekli subay, din ve iş adamı katıldı. Toplantılarda Bulgaristan'ın Makedonya politikası protesto edildi. Makedonlar'ın ve Eski Sırpların - Sırp milletinin; Makedonya'nın ve Eski Sırbistan'ın ise Sırp topraklarının ayrılmaz parçaları olduğu tezi öne sürüldü. Sırbistan ve

¹³⁹ Yusuf Hamza, *1908-1912 Arasında Makedonya'da Kurulan ayrılıkçı Örgütler ve Osmanlı, Balkan ve Doğu Federasyonu Kurma Fikri*, s. 2085.

¹⁴⁰ Hugh Poulton, *Balkanlar, Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, (Çev. Yavuz Alagon), Sarmal Yay., İstanbul, 1993, s. 54-58.

Bulgaristan arasında mevcut olan sorunların halledilmesi istenildi. Sırp lar, bu toplantılardan sonra da bir araya geldiler ve Makedonya sorununu görüştüler. Bu sorunun çözümü için planlar ve programlar düzenlediler. Bu sırada Rusya'nın da müdahalesini istediler. Çünkü 1885 yılında Doğu Rumeli Vilâyeti'ni ilhak eden Bulgaristan, Makedonya'yı da ilhak etmeye çalışacaktır görüşünü savundular. Bu yıllarda Makedonya meselesi yüzünden, Sırbistan'ın Bulgaristan'la arası iyice açıldı¹⁴¹.

Sırp ideolojisine mensup casuslar, 1888 yılında Makedonya'da Sırp taraftarlığını yerleştirmek için Sırpça kitaplar dağıttılar. Dört sene sonra da aynı maksada hizmet etmek amacıyla Selanik'te ilk Sırp okulunun açılışını sağladılar.¹⁴² Devletlerin diplomatik temsilcileri, normalde bulundukları ülkeler ile kendi ülkeleri arasında her alandaki ilişkilerini geliştirmek için çaba sarf ederler. Ancak iki devlet arasındaki güç dengesi birinin lehine olduğu zaman bu kural değişir ve güçlü olan devletin temsilcilerinin bulundukları zayıf devletin içişlerine karışmaları olağan sayılır. Bu sıralarda Osmanlı topraklarında görevli yabancı diplomatlar, ayrılıkçı çetelere yasadışı faaliyetleri hakkında tavsiyelerde bulunmakta ve adeta onları yönetmektedirler. Mesela 16 Haziran 1324/29 Haziran 1906 tarihinde Sırbistan'ın Manastır konsolosu Gostivar kasabasına giderek oradaki Sırp yanlısı kimselerle görüşüp, onlara yapacakları faaliyetleri Osmanlı hükümetinden gizlemelerini tavsiye etmiştir.¹⁴³

2.1.4. İngiltere

XIX. yüzyılın başlarına kadar İngiltere, Osmanlı Devleti'nin durumuyla fazla ilgili değildi. Çünkü Osmanlılar, güçlü oldukları sürece İngiltere için çok önemli olan İmparatorluk yolunun bekçiliğini yapmış oluyorlardı¹⁴⁴. Fakat II. Katherina ve Avusturya Kralı II. Joseph'in, 1781 yılında bir araya gelerek, Osmanlı ülkesini "Grek Projesi" ile taksim etmeleri ve 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesi İngiltere'yi harekete geçirecek bir gelişme olmuştur. Osmanlı Devleti ise bu olay karşısında 1787 yılında Rusya'ya savaş açmış; ancak sonuçta 1792 yılında imzalanan Yaş Antlaşması ile

¹⁴¹ Y.Hamza, II. Abdülhamit'in Makedonya siyaseti.,s.260-261

¹⁴² Yusuf Hamza, a.g.m., s. 88.

¹⁴³ BOA. TFR -I-M. nr:7/ 682.

¹⁴⁴ Fahir Armaoğlu, "Türkiye ve Batı Dünyasına Genel Bir Bakış (Dün-Bugün-Yarın)", Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün-Bugün-Yarın), Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Enstitüsü, TTK Basımevi, Ankara, 1992, s. 216-217

Kırım'ın Rusya'ya ait olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştı. Bunun üzerine İngiltere, Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı her savaş sonunda, bir adım daha güneye yakınlaştığını görünce, Rusya'nın kendisi için kuvvetli bir rakip olacağını anlamış ve ilk defa Osmanlı'nın mukadderatı ile yakından ilgilenmeye başlamıştır¹⁴⁵.

İngiltere'nin XIX. yüzyılda takip ettiği politikanın temeli, imparatorluğun beyni olan Londra ile kalbi olan Hindistan arasındaki bağı güvence altına almaktır. Bu iki merkez arasındaki zincirin kopması halinde imparatorluğun yok olacağını biliyor ve dahiyâne bir şekilde zincirin her halkasına yerleşmeyi uygun görüyordu.¹⁴⁶ Hint sömürgelerine yönelecek muhtemel saldırılara set çekebilmek için, Hindistan'a açılan tüm ulaşım yollarını kara ya da deniz olsun kontrolü altına almak İngiltere'nin dış politikadaki temel taşlarından biri oldu. Osmanlı coğrafyası, Avrupa için Asya'ya açılan bir köprüydü. Bu nedenle İngiltere, Rus saldırıları karşısında Türkleri korumak zorunda olduğunun farkındaydı bu durum kendi menfaatleri açısından gerekliydi. Nihayet Şark'ta ne zaman Avrupa menfaatleri mevzu bahis olsa İngiltere'nin menfaatleri ön planda bulunduğundan Rusya'ya muhalefet etmesi lazım gelecekti.¹⁴⁷ Neticede; 1798'de Napoleon'a, 1830'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya, 1853'de Ruslara karşı Osmanlı ile işbirliği yapan İngiltere bu tutumunu 1878 Berlin Antlaşması'na kadar sürdürecekti.¹⁴⁸

II. Abdülhamit'in tahta çıktığı yıllarda, 93 Harbi'nden sonra İngiltere'nin Osmanlı politikasının değiştiği netçe görülmeye başlandı. Savaşın sonunda imzalanan Berlin Antlaşması üzerine, Osmanlı Devleti'nin çaresiz olarak servet ve hukukundan bir kısmını ziyan etmiş olan padişah; ancak bu zarar ile devletin çöküşüne mani olabilmisti. Üstelik Berlin Antlaşması'nın imzalanmasından sonra henüz Osmanlı Devleti'ne yakınlık gösteren büyük devletlerin alışlagelen yaklaşımlarında da değişiklikler olmuş, bir yandan Osmanlı Devleti'nden pay almaya çalışırlarken, diğer yandan da Osmanlı Devleti'ne yakınlaşan ve dost görünen yeni devletler ortaya çıkmıştı. 1878 Berlin Antlaşması'ndan en az istifade eden devletler varsa da onlar da kendi aralarında savaş

¹⁴⁵ Haluk Ülman, *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol*, Ankara, 1972, s. 70

¹⁴⁶ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta doğu-siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yay., İstanbul, 2005, s. 100

¹⁴⁷ BOA, Y. PRK.HR. nr:2/37, 29/Z.1294 ,4 Ocak 1878, b. 1

¹⁴⁸ M. Kemal Öke, “Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid'in Garp Politikaları (1876-1909), Osmanlı Araştırmaları, III, İstanbul, 1982

durumunda bulunanlardı¹⁴⁹ Avrupa devletleri, her ne zaman genel durumu korumaya yönelik gizlice tedbir almamaya kalkışsalar, kendi çıkarları için Osmanlı Devleti'nin haklarını feda etmekten, geri durmuyorlardı.¹⁵⁰

Hemrada Trist Gazetesi 19 Şevval 1297/24 Eylül 1880 tarihli nüshasında İngiltere'nin şark Meselesi ve Osmanlı Devleti ve halifenin durumu ile ilgili özetle şu yorumlarda bulunuyordu:

“Berlin Konferansı, Memalik-i Osmaniye'nin birinci mukasemesi (taksim) ve şimdiki konferans ise ikincisidir. Mukadderatına dair nasıl manalar çıktığını ve devletin başına neler geleceği İstanbul'da pekâlâ bilinmektedir.

İngiltere, Şark Meselesi'nde şimdiki hayallerini başka bir surette gösteriyor. Eskiden İstanbul'da kendi nüfuzunu kurmak şartıyla Devlet-i Osmaniye'nin bekasına çalışırdı. İngiltere'nin şimdiki politikası Devlet-i Osmaniye'nin bekasını temenni-i farz olunmasından tevellüt ediyor. Bununla beraber İstanbul'da yine nüfuz kurmaya çalışması padişah tarafından muhalefet görmesi, Londra'da bir hareket gibi sayılıyor.

İngiliz kraliçe hazretlerinin büyük elçisi Avrupa nazarında gülünç bir hale geldi diyemiyorlar. İngiltere aç almak için her türlü vasıtayı mümkün sahiptir. İstanbul'da hiddet büyüktür. Müslüman ahali bütün emirleri münakkat görüyor. Böyle bir halde, bir değişikliğin meydana gelmesi müşkül görünüyor. Mevcut durumun mesuliyeti zat-ı şahaneye râci' (ilgili)

olunup, devletin selameti tahtı saltanatın devamına bağlıdır... Abdülaziz'in hali zamanında olduğu gibi, işler o dereceye geliyor”¹⁵¹

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçtiğinin belirginleştiği dönüm noktası ise Türklerden nefret etmesiyle tanınan Liberal Parti Lideri Gladstone'un iktidara geçmesidir¹⁵²

Özellikle bu dönemden sonra özellikle Balkanlar'da çıkan isyanların kısa bir süre sonra muhtariyet ve bağımsızlıkla neticelenmesinin önemli sebeplerinden biri de İngiltere'nin bu politika değişikliğidir. Yüzyılın sonlarındaki rekabetin ana hedefini de Osmanlı coğrafyasını paylaşmak amacı taşıdığını söylemek de mümkündür. Bu rekabet,

¹⁴⁹ BOA, Y.PRK.HR. nr: 17/ 63, b. 1.

¹⁵⁰ BOA, Y.PRK.HR. nr:17/63, b. 6.

¹⁵¹ BOA, Y. EE., 147/96, 23.

¹⁵² Metin Osman Öztürk, *Türk Dış Politikasında Balkanlar*, Balkan Arastırma Diplomasisi, Ankara: Avrasya Stratejik Arastırmalar Merkezi Yay., 2001, s.379

Avrupa’da bilinen silahlanma yarışlarının doğmasına ve bloklaşmaların ortaya çıkmasına, bu da yirminci yüzyılın başlarında I. Dünya Savaşı’nın patlak vermesine neden olacaktır¹⁵³

İngiltere’ye karşı hayranlığı olmakla beraber, II. Abdülhamit’in İngiltere’den oldukça çekindiğini görürüz. Ona göre III. Selim zamanından beri Osmanlı Devleti’nin başına gelen bütün felâketlerin basında İngiliz entrikaları bulunmaktadır. Selanik’te bulunduğu sırada bir gün doktoru Atıf Hüseyin’e İngiltere hakkında söyle demişti. *“Evvelce de söylemiştim yine de söylerim. Bize her fenalık İngilizlerin eli altından çıkar. Fransızlar da bizim hayrımızı istemezler. Benim felâketim İngilizlerin eliyle olmuştur. Daha evvel Sultan Aziz vakası da yine İngilizlerin teşvikiyle, Mithat Paşa ve komitesi tarafından vukua geldi.”*¹⁵⁴

Sultan II. Abdülhamit’in, Almanya’nın dışındaki devletleri, Türkiye’ye yönelik geçmişte yaşanan ve gelecekte de yaşanacak olan sömürgecilik ve yayılcılık emelleri sebebiyle düşman görüp Almanya’ya ağırlıklı politika takip etmesine rağmen, bu devletleri büsbütün daraltacak, hal ve hareketlerin içine girmediği görülmüştür. Bu politikasının karakterini Avlonyalı Cemalettin Paşa’ya söyle açıklamıştı: *“Medeni adam, dostunu düşmanını tefrik etmemeli, her ikisine de aynı muameleyi yapmalı. Zira düşmanlarına açıkça husumet göstermek akıl kârı değildir. Dostlara da fazla güvenmek ahmaklıktan ileri gitmez, biz daima İngiltere’nin dostu gözükeceğiz; fakat onun hislerini, fikirlerini, siyasetini de bileceğiz.”*¹⁵⁵

Zaten İngiltere Yunanistan’ın istiklâlini kazanma savaşından beri Osmanlı Devleti’nin enkazından en geniş hisseyi almak için yok olmasını geciktirme politikasını takip etmişti. Berlin Antlaşması imzalandığı sırada Lord Beaconsfield’in fikri bu merkezdeydi. Gladstone ise *“Avrupa’yı garbi gibi vâsi” bir memlekette on sekiz milyon nüfustan mürekkep bir millet ile bir hali fetret ve keşmekeşten intizam ve saadet tevlid etmek daiyesinde bulunmak dirayetsizliktir*” diyerek saldırılara başlamıştı. Berlin Antlaşmasının üzerinden iki sene geçtikten sonra, serbest taraftarlardan oluşan bir heyet-i vükelâ İstanbul’a geldiği zaman Osmanlı Devleti’ne karşı açıktan açığa düşmanlık etmiş ve bundan sonra bütün İngiliz kamuoyunu Osmanlı Devleti’ne karşı

¹⁵³ Oral Sander, *Ana’nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 253.

¹⁵⁴ A. Nimet Kurat, *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917’e kadar)*, Kitap Yurdu Yay., İstanbul, 2010, s.362.

¹⁵⁵ Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid*, Selis kitapları, İstanbul, 2007, s. 55-56.

tahrik etmişti. O tarihten itibaren İngiliz hükümeti Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanca bir tutum izlemeye başlamıştır¹⁵⁶.

Balkan komitacıları'na büyük devletlerin desteği söz konusu olunca, karsımıza çıkan devletlerin basında yine İngiltere'nin olduğunu görüyoruz. Sultan II. Abdülhamit, Almanya'da tahsil görmüş Erkân-ı Harp Kaymakamı İbrahim Hamdi Bey'i, Makedonya olaylarını incelemek için buraya göndermiş, Temmuz 1902'de Sultan'a sunduğu raporunun girişinde, İngiltere'nin son 20-25 sene içinde Osmanlı Devleti'nin birinci düşmanı makamına geldiğinden bahisle, İngiltere Devleti'nin Osmanlı ile harb etmediği halde, Ruslarla harb etmiş olmasına nazaran daha büyük zarar gördüğü üzerinde duruluyor, İngiltere'nin Makedonya'dan amacı şöyle dile getiriliyordu:

*“Makedonya mesele-i mühime-i siyasîyesinde içeriden içeriye İngiltere'nin parmakları vardır. Çünkü öteden beri ittihaz etmiş oldukları mesleki siyasîye-i katiye: Umum Memalik-i Şahanenin herhangi bir tarafında ve her ne surette olursa olsun sayan-ı münakasa bir mesele-i müstakiliyyeyi siyasîye (bir Şark meselesi) vücuda getirmeye mesai sarfı ve gayretle daimi surette Avrupalıların ve özellikle Rusların Makedonya meselesi ile uğraşarak ve vechile Rusların fevkalade dikkatlerini Hint'den çevirmek ve Avrupa hükümetlerinin efkâr-ı enzarını Mısır ve Sudan meselelerinden uzaklaştırarak Hint'de, Mısır'da, Sudan'da, Transuval'da vs. istediği gibi at oynatmak hususunda serbest kalmaktır. Öteden beri İngilizlerin vücuda getirdikleri şark meselesi ile Ruslarla Avrupalılar aynı derecede iştigal edip, bir cihetten maksatlarına nail olduktan başka, diğer cihetten dahi muvaffak olmak istemektedirler. Binaenaleyh, İngilizlerin meslek-i politikaları bir taşla iki kus vurmak kabilindendir. Bircümle Şark Meselesi'nin ortaya çıkmasına ceha ile intizar eylemekle Makedonya'da dahi karışıklıkların meydana gelmesine gizlice yardım etmektedirler.”*¹⁵⁷ Nitekim Devlet-i Aliyye'nin Petersburg Sefareti'nden 11 Şevval 1315/5 Mart 1898 tarihinde gelen bir telgraf bu fikri doğrulamaktadır. Bu belgede *“İngilizler'in şu günlerde Makedonya mesele-i siyasîyesini vücuda getirmek için bilinen mevkillerde pek mahirane tesvîlât ve*

¹⁵⁶ BOA, Y.PRK.HR. nr: 17 /63, b.4

¹⁵⁷ S. Kocabaş, *İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783-1923*, İstanbul, 2003, s. 210-213.

*tahrîkât icrâ etmekte...*¹⁵⁸ Oldukları ifade edilerek, cereyan eden hadiselerde İngiltere'nin rolüne dikkat çekilmektedir.

Makedonya Meselesi'ne gelince, 1890'lı yılların başında Londra'da İngilizce yayımlanan "Fortnaitly Revyu" (Fortnightly Review) adlı risâlede Makedonya hakkında çıkan bir yazıda, İngiliz kamuoyunu haberdar etmek gayesiyle Makedonya'ya giden muhabir, ola gelen hadiseler hakkında edindiği bilgileri kaydetmektedir. Buradaki bilgilere göre, Bulgarların Selanik, Yanya ve İşkodra ile ilgili hiçbir iddiaları yoktur. Fakat birkaç sene sonra Selanik'te, Makedonya'nın bağımsızlığı, daha doğrusu nihai olarak Bulgaristan'a bağlanması için çalışacak bir teşkilâtın Bulgarlar tarafından kurulacağını İngiltere öngörememiştir.¹⁵⁹ Bu gibi değerlendirmeler daha ziyade hedef şaşırtmaya yönelik olmalıdır. Aynı zamanda sözü edilen risâlede, Şarkî Rumeli Vilâyeti'yle bir kıyaslama yapılmakta ve bölgede Türk unsurunun diğerlerine nazaran azınlıkta olduğu iddia edilerek, Bulgaristan'ın Makedonya'yı ilhak etme hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir. Hatta dile getirilen bir iddiaya göre, o toprakları idare eden Türk memurlar oradan çıkarılır ve Makedonya kendi haline bırakılırsa, bölge kendiliğinden Bulgaristan'a ilhak olur¹⁶⁰

1903 yılında İngiltere'de bir baskı grubu olarak kurulan Balkan Komitesi, kuruluşunu takip eden dönem içerisinde İngiliz hükümetlerinin Balkan politikalarının tespit edilmesinde önemli bir rol oynadı. Kurucu üyeleri arasında Canterbury Başpiskoposu ile dönemin İngiliz aydın ve politikacılarının bulunduğu Balkan Komitesi'nin ilk başkanı Washington'daki İngiltere Elçisi¹⁶¹ Profesör James Bryce'di. Cambridge Üniversitesi Uluslararası Hukuk Profesörü Westlake, Noel ve Charles Roden Buxton kardeşler, Makedonya ve kitapla eleştirilere hedef olan dönemin ünlü sosyalist gazetecisi H. N. Brailsford Balkan Komitesi'nin önde gelen diğer üyeleriydi.

Balkan Meselesi" ismiyle Balkanlar üzerine olan İngiliz kamuoyunu genel düşüncesini ifade ettiği 350 sayfalık neşr olunan kitaba¹⁶² İngiltere'nin Washington sefiri Mösyö Ceymis Bryce tarafından yazılan mukaddimesi şöyleydi¹⁶³:

¹⁵⁸ BOA. Y. PRK. EŞA. nr. 28/ 92.

¹⁵⁹ M.Aydın, "Arşiv Belgeleriyle", s. 210.

¹⁶⁰ BOA. Y. PRK. TKM. nr: 20/43.

¹⁶¹ BOA, Y.A.HUS. nr:512/1.

¹⁶² Aynı belge.

¹⁶³ Aynı belge.

Devlet-i Aliyye'nin durumu bir asırdan daha fazla bir müddetten beri Avrupa siyasetine tesir etmektedir ve İngiltere için bir menfaat kaynağı oluşturmaktadır. Son zamanlarda da Avrupa'nın sulh ve selameti için defalarca bir tehlike olmuştur. Şu eserin mukaddimesini oluşturacak bu satırlarda sırf Devlet-i Aliye işlerinin eşitliğini değiştirmek, iyileştirmek ve onarmak ve Osmanlı idaresinin kaçınılması mümkün olmayan bozulmasını çekişmelere ve kan dökmeye imkân müsait olduğu kadar meydan vermeyerek kolaylaştırmak maksadıyla şark meselesi denilen meselenin çeşitli safhaları hakkında bazı genel düşünceleri ortaya koymakla yetineceğim. Bozulmasına engel olunamayan Devlet-i Aliye'nin şu anki durumuyla son üç asırlık siyasi olaylarını tetkik edenlerce doğruluğu kabul edilir. Devlet-i Aliyye'nin çöküş yolunda ilerlemesi pek görünür veya her bir sebebin tesiriyle vaki olmaktadır ki hükümet adamlarının ıslahı mümkün değildir. Bunların hataları daima tekerrür etmektedir. Bunlar memleketin çöküş sebebi olan bir politikayı değiştiremeyecekler Osmanlı Devleti altında çeşitli milletleri barındıran, bazı sultanlar tahta oturmakta ve devlet işlerinde bazı meşhur ilerlemeler olmakta ise de olgunlaşma noktasına doğru gitmesi için hiçbir teşebbüs olmamaktadır. Devlet-i Aliyye'nin bir çöküntüde olduğunu Osmanlı ve ecnebi bütün bir hal doğruluğunu kabul ederler. Şu anki durumda mesele Devlet-i Aliyye'nin dağılmasını önlemeden ve onun için bir varlığına dair temin etmek değil belki düşmesinden kaynaklanacak çarpışmayı hafifletme ve yerine ikame olunacak hükümetleri tayinden ibarettir. Bununla birlikte devletin temellerinin düşmesi pek yakın bir zamanda olmayacak. Bulunduğumuz asrın sonuna kadar devam edecektir. Avrupa devletlerinin üçü, çöküş olayını erteleme isteğinde bulunurlar gibi görünüyor. Bunların ikisi düşüşün kaynaklanacağı durumda harekete geçmeye hazır bulunmadıklarından ve biri Devlet-i Aliye'nin şu an ki idaresiyle milletine daha ziyade menfaat temin eylediğinden dolayı bu suretle hareket ediyorlar. Fakat düşüşün kesin olacağı belirlenince İngiltere ve Fransa ve İtalya gibi geciktirici bir politikada menfaati olmayan devletler, milletlerinin hususi menfaatlerine bakmama durumunun insaniyetin genel menfaatlerinin icabı olacağı neticesi göz önünde bulundurularak, bu üzücü durumun namus dairesinde giderilmesin arzu ve bu hususta şiddetli şekilde hareket edebiliyorlar. Avrupa'nın bir kısmı (Vilâyât-ı Selase) ile isyanın diğer bir kısmında durumun iyileştirilmesi acil gereklilik hükmüne

girişiyor. İdarenin ara bozması geçmişte olduğu gibi Devlet-i Aliye'nin elinde bırakarak olan değişiklikler ve “ ıslahat tasarısı” bir hayli Teşebbüsler ne Padişah Kuvvetini takviye ne de ahalinin durumunu iyileştiremez. Son 20 senelik tecrübe bu hakikati ispata yeterlidir.. Islahatın başarılı olması olan tek tarzı, bir vilayetin bir arazi parçasının Hazret-i Padişahînin idare altındaki ayrılmasını doğurandır. Bu tarz Şarki Rumeli'de, Lübnan Dağı'nda da başarının başlangıcı olmuş ve Girit'te başarı sağlamak üzere bulunmuştur. Bu tarzın art arda çeşitli vilayetler hakkında uygulanması. Osmanlı Hükümeti tarafından şimdiye kadar takip olunup eşkıyalıktan başka bir şeyi olmayan sahte idare yerine bir medeni düzenli idare yerleştirmektir. Bazı durumlar vardır ki onlarda gerekli görülmesi etkili bir politika olur. Zira geçen zaman ile milletler arasındaki hayat düşüncesi sessizlik kazanır. Ve aralarında nefret devam eden milletler birbirine yanaşır. Fakat Devlet-i Aliyye için durum bu merkezde değildir. İstanbul'da durum düzeleceği yerde gittikçe fenalaşıyor. Bunun için orada statükoyu devam ettirmek gelecek olan bir veya birkaçını şimdiye kadar Hristiyan ahalinin feryat ettikleri, görünen idarenin takipleri ve geçişleri zayıflatmakla Hiçbir şey kazanılmış olmaz. Berlin Antlaşması'nın imzalanma tarihi 1878 senesinden beri Vilayeti Selase ile ahalisi kısmen Ermeni olan Osmanlı vilayetleri ahalisi o kadar ıstıraplara uğramışlardır ki bulundukları şu kaplayan üzücü durumun devamından ise bütün şiddetiyle ile beraber bir ihtilal ve kargaşa durumunu tercih etmişlerdi. İhtilal durumu Rumeli vilayetinde şimdi devam etmekte olduğundan meselenin acilen ara verilmesi ve düzelmesi zaruridir. Şark meselesi başlıca iki suretle düzeltilebilir. Biri çeşitli milletlerinin varlığının Devlet-i Aliye'ye yakın olan büyük devletlere katılması. Diğer de bahsedilen milletlerin tamamının veya içlerinden bazılarının bağımsız devlet haline bırakılması suretleridir. Paylaşılacak suretinde mesela Rumeli Kıtası Rusya tarafından zapt veyahut İtalya da bazı menfaatler elde etmek şartıyla Avusturya ve Rusya devletleri arasında paylaşılabilir. Yunanlılar, Bulgarlar ve Sırpıllarla Romanyalıları bir müddet sonra milli şahsiyetlerini kayıp ederek İki İslav büyük hükümetin veyahut yalnız Rusya'nın büyük kitlesiyle bir saldırı yapacaktır. Osmanlı Devleti Asya'da ve Kafkasya kıtasına katılmak veyahut Rusya ile yeni arazi ihtiyacı olan bir veya birkaç Avrupa Devleti arasında taksim olunabilir. Böyle bir katılım ve paylaşım Osmanlı tabasının sefaletlerinin hafiflemesine sebep olur. Medeniyet yolunda

en geri kalan bir Avrupa devleti bile hayat hakkı ve tasarruf hakkı hususlarında tam emniyet sağlanmakta ve tüm servet nüfusu arttırmak, ilim ve eğitimin yayılması hususlarını temin eyler. Olaylara bir hakikat bakışı atfedebilenler bu iki düzenleme suretinden ikincisinin insanlık âlemi için daha ziyade fayda sağladığını teslim bir veya iki askeri devletin fevkalade genişlemesine neden ise birkaç küçük milletin doğu âleminde aldatan olmasını tercih ederler.

Makedonya Olayları'nın görgü tanığı Tahsin Uzer de hatıratında, Londra Balkan Komitesi Başkanı Lord Boxstone'nin, Bulgarlar'ın kışkırtmada büyük rol oynadığından bahisle şunları yazar: *"Makedonya ve Rumeli'nin akıbetini ele alan tarih incelenirken Lord Boxstone'u alçaklık ve kötülüğün doruğunda görmemek kabil değildir"*.¹⁶⁴

Osmanlı'yı yıpratın silahlı çetelerinin faaliyetleri ile İngiltere'nin çıkarları adeta örtüşmekte idi. Bu sebeple Sırbistan'da yayınlanan *Zastava* (Bayrak) gazetesinin 8 Ağustos 1895 tarihli nüshasında yayınlanan bir nutkunda; İngiltere Başbakanı Mister Gladston, her türlü huzur bozucu faaliyetleri işleyen ayrılıkçı çeteleri hiç eleştirmemekte, hatta dolaylı olarak yaptıklarını tasvip etmektedir.¹⁶⁵ Aynı siyasetin devamı olarak 1903 yılında Ohri'de yardıma muhtaç Hristiyanlara hizmet amacıyla bir hastane kurmak istemiş, fakat padişah buna izin vermemiştir.¹⁶⁶

İngilizlerle birlikte Bulgarlarla yakından ilgilenen ve tahriklerde bulunan bir başka millet de Amerikalılar olmuştur. Örneğin Bulgaristan Komiserliği'nden gelen bir raporda; Ermeni sorununun Van, Tiflis, Erzurum ve Diyarbakır vilâyetlerinde bulunan Amerikan misyonerlerinin açtıkları mekteplerde tahsil görmüş birkaç kötü kişinin teşvikiyle zuhur ettiği ifade edilmektedir. Mezkûr misyonerler, Makedonyalıları da istiklale hazırlamak için cemiyetler teşkil etmekte ve para toplamakta olduklarını ve hatta daha sonra Amerika'nın North Adam şehrinde Makedonya istiklali için büyük bir cemiyet teşkil eylediği gibi para topladığı belgelere dayanarak haber alınmıştır.¹⁶⁷ 1810 yılında Boston'da kurulan Amerikan Board misyoner teşkilatı 1821 yılında ilk misyonerini Osmanlı Devleti'ne göndermeye başladı. O zamana kadar Osmanlı Hristiyanlarından Bulgarlar arasında henüz Osmanlı Devletinden kopmak, bağımsız

¹⁶⁴ T.Uzer, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁶⁵ BOA. Y. PRK. HR. nr: 21/ 1.

¹⁶⁶ Vahdettin Ergin, *II. Abdülhamit ve Dış Politika*, Yeditepe Yay. İstanbul, 2005, s. 182.

¹⁶⁷ BOA. Y. PRK. MK. nr: 9/49.

olmak fikri tam olarak uyanmamıştı. Öyleyse uyandırmak gerekiyordu ve bilinçlendirme yoluyla onları Osmanlı Devleti'nden koparmak lazımdı. İşte bu düşünceyle Osmanlı topraklarına gelen Amerikalı misyonerler 1830'lu yıllarda İstanbul merkez olmak üzere 4 çalışma bölgesi belirlediler ki bunlardan biri Filibe, Samakov, Selanik ve Manastır yörelerini içine alan Rumeli bölgesiydi. Amerikalı misyonerlerin amacı; bu bölgede bir Bulgar Devleti'nin kurulmasını sağlamaktı¹⁶⁸ Fakat çalışmalarını tek başına yürütemeyeceğini anlayan ABCFM(American Board of Commissioner for Foreign Missions) , bir başka Amerikan misyoner örgütü olan Methodist Episcopal Mission'a ortaklık önerdi ve bölgeyi paylaştılar. Buna göre, Balkan Dağları'nın güney ve batısındaki yöreler ABCFM'in payına düşüyordu. 1858 yılında Methodist Episcopal Mission'a üye olan Prettyman ve Long adlı misyonerler, Şumnu ve Tırnova'da; ABCFM misyonerleri de Edirne, Sofya, Eski Zağra, Filibe ve Samakov'da çalışmalarına başladı¹⁶⁹. Böylece Amerikan Board'un, Bulgarlara yönelik ilk merkezi Edirne'de 16 Temmuz 1858 yılında kuruldu. American Board tarafından dağıtılmak üzere 291.000 Bulgarca İncil basıldı. Bulgarca İncil'in yanı sıra Bulgarca İncil sözlüğü, okul kitapları ve dini broşürler de yayınlandı. Amerikan misyonerlerin Bulgar kültürüne hizmetleri içerisinde, bu misyonerlerin çıkardıkları “Zornitsa” (Sabah Yıldızı) gazetesinin önemli bir yeri vardı. Zornitsa, en güvenilir ve ciddi Bulgar gazetesiydi. Ayrıca Sofya'da çıkan “Home Friend” ve Filibe'de çıkan aylık “Temperance” dergileri de Amerikan Protestan misyonerlerinin 1890'lı yıllarda çıkardıkları önemli yayınlardı¹⁷⁰. İngiliz ve Amerikan misyoner cemiyetleri, Bulgarlar üzerinde Panslavistler kadar etkili olamamışlardı.

O sıralarda Makedonya Meselesi ile beraber Osmanlı'yı sıkıntıya sokan Ermeni sorununun ortaya çıkışında da İngiltere'nin katkısı vardır¹⁷¹. Berlin Konferansı'nda İngiltere'nin çabalarıyla alınan kararlardan bir tanesinde, Osmanlı hükümetinin “ahâlisi Ermeni bulunan “*eyalâtda ihtiyâcât-ı mahalliye*nin icab ettirdiği ıslahatı bila tehir

¹⁶⁸ İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1990, s. 196 vd.

¹⁶⁹ Uygur Kocabaşoğlu, “ XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri”, *Tanzimat'ın 150.Yıldönümü Sempozyumu, Bilirdiler*, T.T.K. Yay., Ankara, 1994, s. 540- 541.

¹⁷⁰ Ömer Turan, “Amerikan Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları”, *Türk Tarih Kongresi'nden Ayrışım*, T.T.K. Yay., Ankara, 2003. s. 1103.

¹⁷¹ BOA. Y. PRK. ASK. Nr: 104/8.

icra” edeceği hükmü konulmuştur.¹⁷² İngilizler, müdahale etmeleri kendileri açısından sıkıntılı olması muhtemel olan Balkanlardaki sorunlara hiçbir zaman silahlı müdahalede bulunarak, karışmak istemediklerini beyan etmişlerdi. Usta İngiliz diplomasisi, maksatlarına silah kullanmadan, daha doğrusu başkalarını kullanarak ulaşacak kabiliyette idi. Hedeflerinden biri; Bulgarlarla Yunanlıların aralarındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırıp, fırsat çıkınca da müştereken İstanbul’a baskı yapmak idi¹⁷³.

2.1.5.Rusya

XVIII. yüzyıldan itibaren büyük bir güç olarak ortaya çıkan Rusya, Osmanlı Devleti’ni tehdit eden en önemli unsur olmuş, kendisini dünya devletleri arasına koyacak ve onlarla rekabet edecek tek yol olan güneye inme politikasını geleneksel bir hale getirerek, bu ideale ulaşmak için her yola başvurmuştur. Yaklaşık iki yüz yıl devam edecek bu politikada hedefe ulaşmak için bir yandan savaş yapan Rusya, diğer taraftan çeşitli politik oyunlara başvurmuştur. Önceleri din kardeşliği, mezhep birliği iddialarıyla Balkanlar’ı Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtırken, daha sonraları özellikle - XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra- Panslavizmin önderliğini yaparak Slav kardeşliği maskesi altında, Balkanlar’da kendinden yana devletçikler oluşturmaya çalışmıştır. Rusya’nın, Slavcılık maskesinin altında yatan temel gaye ise Akdeniz’e ulaşabilmektir.¹⁷⁴

Rusya’nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkileri, Rusya’nın XVIII. yüzyıldan itibaren güçlenirken, eski gücünü yitiren Osmanlı Devleti toprakları üzerinde genişlemek istemesiyle tayin ve tespit edilmişti. Sıcak denizlere inme hayali ve bu siyasetin mahkûmu olan başta çarlar olmak üzere, Rus devlet adamları ve generallerinin Türkiye’ye karşı takip edecekleri siyaset emperyalizm diye adlandırılan siyasetin ta kendisiydi. Rusya, Türkiye’ye karşı yürüttüğü emperyalist faaliyetlerini çeşitli maskeler altında gizlemekte ve Rusya’nın haklı bir dava peşinde koştuğunu göstermeye çalışmaktaydı. Başlangıçta, Hristiyan halklarının hakkı koruma iddiasıyla yürütülen bu siyaset zamanla, “*Ortodoks - Slav kardeşleri Türk boyunduruğundan kurtarma*” adını

¹⁷² Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956, s. 144.

¹⁷³ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Aykaç kitabevi, İstanbul, 1967, s. 47.

¹⁷⁴ Ak. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 99-100

almış, Rus çarları adeta ilahi ve tarihi bir misyon üstlendiklerini iddia etmeye başlamışlardı¹⁷⁵

XIX. yüzyıla gelindiğinde zayıflamış olmasına rağmen büyük bir coğrafyaya sahip olan Osmanlı, gerek İngiltere ve gerekse Rusya için bir engel olarak karşılarında duruyordu. Bütün Doğu Akdeniz, Adalar denizi ve Boğazlar Osmanlı hâkimiyetindeydi. Bu haliyle dünyanın stratejik ve ekonomik merkeziydi. Bir yandan İngiltere'nin en değerli sömürgesi olan Hindistan'a giden yolların kesiştiği noktada, diğer yandan Rusya'nın Akdeniz'e inmesinin en kestirme noktasındaydı. Bundan dolayı XIX. yüzyıl, genelde Akdeniz, özelde ise Osmanlı Devleti'nin paylaşılması üzerinde kurulan denge ile dünya siyasî tarihinin merkezinde yer almış ve dönemin en önemli tarihi olayları bu coğrafya üzerinde gerçekleşmiştir¹⁷⁶

Rusya'nın Balkanlar'da bağımsız devletçikler kurma idealini gerçekleştirmede XIX. yüzyıl beklediği imkânları, ona sundu. XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için “milliyetçilik yüzyılı” olmuş; devlete bağlı Hristiyan unsurların milliyetçi duygularının uyandırılmasında Rusya baş etken olmuştur. Nikerled Krayblis eserinde Erontal'a ait şu sözlerle yer vermiştir: “ Türkiye'ye ait olan meselelerin esasları Rusya'da bulunur. Çünkü Türkiye meselesini Rusya ihdas etmiştir”¹⁷⁷ diyordu. Ve gerçekten de XIX. yüzyılda Balkanlar'da yaşanan buhranlar ve ayrılıkların temelinde Rusya yer alıyor ve bu yüzyılda Rusya ile yapacağımız dört savaşın sonunda neredeyse Balkanların tamamı elimizden çıkarken, bir kısmının da ileri de ayrılması için zemin hazırlanmış oluyordu.

IX. yüzyılın ikinci yarısı artık Rusya tarafından Panslavizm politikasının kuvvetli bir şekilde Balkanlar'da uygulanmasının zamanı oldu. Önceleri Rusya'da benimsenmeyen Panslavizm Çar II. Alexandre zamanında güçlenerek, Rus dış siyasetine damgasını vuracak bir duruma geldi. Rusya'nın Panslavist faaliyetlerinin gelişmesinde en büyük rolü oynayan hiç şüphesiz ki, 1864 yılında İstanbul'a elçi olarak gönderilen General Nikolay Pavloviç İgnatiev üstlendi. 1877-1878 Rus Harbi öncesindeki entrikaları ve nihayet San-Stefano (Ayastefanos) Antlaşması'nın baş tertipçisi olan bu zat hem asker hem de diplomattı. Ateşe militer olarak Balkanlar'da ve

¹⁷⁵ Kurat, a.g.e, s.100

¹⁷⁶ Mustafa Öztürk, “Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları”, “Türk Dış Politikası- Osmanlı Dönemi, İstanbul, 2008, s.358, 362,374

¹⁷⁷ Nikerled Krayblis, *Rusya'nın Şark Siyaseti*, (Çev. Habil Adem), Aktif Yayınları, Erzurum, 2001, s. 1

yakın şark'ta gezmişti. 1861'de bir vazife ile İstanbul'a gönderilen İgnatiev, Rus hariciyesinin en mühim şubesi olan "Yakın Şark Masası" başına getirilmiş ve 1864'kadar bu görevi üstlenmişti. Balkan meseleleri ile yakından meşgul olan İgnatiev, Rusya'nın bu meselelerde siyaset yapıcılarının başına geçmişti. Bu görevde iken, artık tam bir Panslavist olan İgnatiev, Balkanlardaki Slavların, yani Karadağ, Sırp ve Bulgarların tamamıyla Rusya'nın nüfuzu altına alınmaları, kiminin müstakil bir devlet, kiminin ise Osmanlı'ya bağlı muhtar bir beylik haline getirilmesi için gayret sarf etmişti.

1877-78 Savaşı daha başlamadan, Rusya'da, Türklere karşı şiddetli bir kampanya başlatılmıştır. Katkov, Fadeev ve Chomyakov gibi Panslavistlerden başka Dostoyevski gibi tanınmış yazar, Rus halkını Türklere karşı kışkırtmışlardır. Danilevsky'nin kaleme aldığı ve Panslavistlerin "İncili" sayılan Rusya ve Avrupa adlı eserde ortaya atılan görüşler, birçok Rus devlet adamı, askeri ve aydını tarafından benimsenmiştir. Bu görüşler: *Türklerin Avrupa'dan atılması, Slav-Hristiyan kardeşlerin barbar Türklerin boyunduruğundan kurtarılması, İstanbul'un Ruslar tarafından işgali, Ayasofya'ya haç konulması sloganları* ile ifade edilmiştir. Bu yolla Rusya'nın haklı bir dava uğruna Türkiye'ye savaş açacağı Avrupa kamuoyuna kabul ettirilmeye çalışılmıştır. 1877 Nisan ayında Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya savaş ilan ettiğinde, kiliselerde çanlar çalınmış, ayinler tertiplenmiş, adeta bir Haçlı Seferi havası oluşmuştur.¹⁷⁸

Savaş başlamadan çok önce Balkanlar'a Rus ajanları gönderilerek, Bulgarlar, Sırp, Karadağlılar ve Rumlar arasında ayaklanma yapmaları yönünde kışkırtılmışlardır. Para yardımı yapılmıştır. Rus askerleri arasında Türklere karşı düşmanlığın artması için her türlü telkinler yapılmıştır.¹⁷⁹ Savaştan sonrada benzer davranışları sergilemiştir. Nitekim 6 Aralık 1297/19 Aralık 1881 tarihli bir vesikada Selanik Vilâyeti'nden şifreli olarak gönderilen raporda burada görev yapan Rusya konsolosunun, vilâyetler içinde yaşayan Bulgar köylülerine Osmanlı idaresinden şikâyetçi oldukları hususunda arzalar düzenlettirdiği, İngiltere Başkonsolosu'nun

¹⁷⁸ A. Kurat, *Rusya Tarihi..*, s. 97

¹⁷⁹ BOA, Y.PRK.HR, nr:2/37, s. 2

İngiltere Büyükelçisi'ne gönderdiği gizli yazışmanın ele geçirilmesi sonucunda anlaşılmıştır.¹⁸⁰

Yalnız bırakılan Osmanlı Devleti'nin ise Rusya'ya karşı yalnızca Avrupa menfaatlerini vekaye edip edemeyeceğini görmeye intizar olduğu anlaşılyordu. Buna siyaset dilinde “serbesti hareketle beraber bi-terafılık” adı verilip, siyaset erbabları en makul hareketin bu olduğunu ifade ediyorlardı. Bu savaş sırasında Avrupa ne kadar tereddüdkâr davranmışsa, Rusya ise o kadar cesaretli davranmıştı¹⁸¹

Çıkarlarının çatışmasından dolayı Rusya'nın eskiden beri Osmanlı Devleti'nin dostu olmadığı anlaşılmakla beraber, özellikle XIX. asrın ikinci yarısından sonra bu husustaki hareketlerine hız ve çeşitlilik kattığı görülmektedir. Rusların ırkî ve dinî sebepler dolayısıyla taban bulabildikleri Rumeli bölgesinde, 93 harbinden yıllar öncesinde isyan hareketlerini başlatmak amacıyla faaliyetler yürütmüşlerdir. O bölgede kurdurduğu çeşitli cemiyetler vasıtasıyla Hristiyan halka ayrılıkçı fikirler aşlamaya gayret sarf etmiştir.¹⁸² Rus yazarlar da, halkı Osmanlıya karşı kıskırtmak ve müdahale konusunda Rusya'ya halk desteği sağlamak için yeteneklerini kullanmışlardır. Meşhur Rus yazarı Dostoyevski'nin 1876 tarihli bir yazısı, Rusların Osmanlı ve Müslümanlara bakışını adeta özetlemektedir: *“Ah uygarlık! Osmanlıları, çocuklarının gözleri önünde babalarının derilerini yüzmekten ciddî ciddî alıkoyarsa, çıkarları büyük ölçüde bozulacak olan Avrupa! Avrupa uygarlığının bu çok önemli ve her şeyin üstündeki çıkarları! Elbette ticaret, gemicilik (denizcilik), pazarlar, fabrikalar, Avrupa'nın gözünde daha önemli ne olabilir ki? Bunlar dokunulmasına müsaade edilmeyen çıkarlardır; hani düşüncede bile onlara dokunamazsınız, neredede kaldı parmağınızı uzatmanız! ama gene de lanet olsun, Avrupa uygarlığının bu çıkarlarına! Evet, uygarlığın bu çıkarlarına lanet olsun ve eğer kendi varlığını sürdürmesi için insanların derisinin yüzülmesi gerekiyorsa o uygarlığa da lanet olsun!”*¹⁸³

Nihayet Rusya'nın, büyük ölçüde kontrolünde bulunan Bulgaristan'ın, Makedonya ile alâkalı tüm faaliyetlerine kendi hedefleri çerçevesinde destek verdiğini

¹⁸⁰ BOA. A.MKT. MHM. nr: 485/30, b. 1.

¹⁸¹ BOA, Y.PRK.HR, nr: 2/37, b.2.

¹⁸² Roderic H. Davison, “XIX. Yüzyılda Hristiyan-Müslüman Eşitliğine İlişkin Türk Tavrı”, A. Hourani, U. Heyd, R.H.Davison, *İslâm Dünyası ve Batılarda Değişim ve Sorunlar*, Yöneliş Yay. İstanbul, 1997, s. 71.

¹⁸³ Ali Fuat Türkgeldi, *a.g.e*, c.2, s.70.

görmekteyiz. Mesela, 1885 Nisan'ında Hasköy'de serbest olarak silah satışı yapılırken, 1500 den fazla gönüllünün kaydı yapılmış ve bu gönüllülerin elbiseleri Rusya'dan temin edilmiştir.¹⁸⁴ Mayıs ayında bu gönüllülerin, Makedonya'da faaliyet gösteren diğer çetelere gönderilmesine karar verilmiştir. Yine aynı ayda, Makedonya'daki çetelere gönüllü toplamış ve oradaki Hristiyanlara yapılan sözde haksızlıklar dolayısıyla Filibe'de (Bulgaristan o sırada hukuken de olsa Osmanlı'ya tabi idi) düzenlenen bir mitingde Rusya konsolosu da Osmanlı Devleti aleyhine konuşmalar yapmıştır.¹⁸⁵ O sırada iktidarda bulunan Bulgar hükümetinin Rusya ile çok sıkı ilişkileri olduğu görülmekte ve bölgede olan biten hadiselerden Rusya'yı haberdar etmekte idi. Osmanlı idaresi yetkililerine göre 1320 yılındaki isyan ile alakalı (Ağustos 1903 İlinden İsyanı) olarak haber toplamak ve bu haberleri Rusya'ya iletmek üzere Bulgar hükümeti tarafından Makedonya'ya ajanlar gönderilmiştir.¹⁸⁶

Petersburg Hükümeti, Bulgar Makedon çetelere manevî yardımları yanında fiilen asker- subay ve mühimmat desteğinde de bulunmuştur.¹⁸⁷ Rusya'nın siyasî hedeflerinden biri, tıpkı İngiltere başbakanı Gladstone'nin de ifade ettiği gibi Osmanlı'yı Balkanlar'dan tamamen çıkarmaktı.¹⁸⁸ Diğer taraftan hedef şaşırtma siyasetine devam etmiştir. Mesela Manastır'daki Rus konsolosunun verdiği bilgilerde, Rusya hükümetinin isyancı komitacıların hareketlerini takbih ettiği ve karışıklığa sebebiyet verenlere asla muavenette bulunmayacağını ahâli-i Hristiyanıye'ye resmen bildirdiği gibi, komitaların Avrupa Devletleri'nin teklif ettiği ıslahata karşı olmamaları gerektiği ifade edilmiştir. Fakat bu beyanat, komitalar tarafından tam tersi bir biçimde aktarılmış ve hareketlerinin Rusya'nın teşviki ile yapıldığını ifade etmişlerdir.¹⁸⁹

Osmanlı hükümeti idari makamları tarafından, elde edilen bilgilerde bu bilgileri teyit eder durumdadır. Nitekim Başkıtabe gelen bir bildirimde; "*Makedonya'da zuhur edecek iğtişaşatın (karışıklığın) tertip edilmiş planlarını arz ederim, şöyle ki: Rusya'nın eser-i teşviki üzerine Makedonya'daki Rumlar ile Bulgarlara talimat veren cemiyet altı kişiden mürekkep olup, Siroz Sancağı'na bağlı Pirzente Karyesindeki kilisede içtima*

¹⁸⁴ M. Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti...*, s. 236-237.

¹⁸⁵ BOA. A.M.T.Z. (04). nr: 25 /36.

¹⁸⁶ BOA. Y.PRK.TKM. nr: 46/ 48.

¹⁸⁷ BOA.Y. PRK. EŞA. nr: 26/ 30.

¹⁸⁸ BOA.Y. EE. nr: 86/40.

¹⁸⁹ BOA.Y.PRK. EŞA. nr: 35/42.

etmektedirler. Mezkûr meclisin riyasetini deruhte edenler, Bulgaristan Miralaylarından Delçev ile Bulgaristan Polis komiserlerinden Samarof, Sofya'da Karavelof'tan almış oldukları talimata göre hareket etmektedirler. Silahlar Avusturya'dan alınmıştır. Rumların silahları Drama Sancağı'na bağlı Lefterin Nahiyesine dokuz-on saat uzakta sahilden ithal olmuştur.”¹⁹⁰

Ayrıca Rusya'nın çetelere aktif bir şekilde yardım ettiğine dair vesikalar da vardır. Mesela 16 Şubat 1897 tarihli bir vesikaya göre Rus subay ve çavuşları çok sayıda tüfekle beraber Bulgaristan'a girmişlerdir.¹⁹¹ Sırpça yayınlanan bir risâlede yazılanlar da bu yöndedir: “Rusya'nın durumu ise başkadır. Bilinmesi gerekir ki, iki tane Rusya var: resmî ve gayr-ı resmî Rusya. Resmî Rusya orduyu kontrol eder, diğeri ise kilisenin gücünü kullanır. Resmî Rusya, Makedonya ihtilaline karşı idi, gayr-ı resmî Rusya ise çok yardımlar yaptı. Mesela Sofya'daki Rus temsilcisi Bahmeçev komitacılara çok yardım etmiştir.”¹⁹² Tabî ki Rusya'nın Bulgaristan ve Makedonya eşkıyalarına yaptığı yardımlar karşılıksız değildi. Nitekim Bulgaristan Prensi'nin krallığını ilanı ve Makedonya'nın hürriyetini kazanması karşılığında Burgas Limanı'nın Rusya'ya bırakılması haberleri ortada dolaşıyordu.¹⁹³

Ruslar, özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra, Bulgarları eğitime ve ayaklandırma çalışmalarına hız ve yoğunluk verdi. 1858 yılında, Panslavistler tarafından “Slav Yardımseverler Cemiyeti” kuruldu. Bu kuruluş, Bulgar gençlerine Rusya'da eğitim için burslar sağladı. Cemiyet, Slavları Rusların önderliğinde bir araya getirmeyi amaçlıyordu. Bu bursları alan Bulgar öğrencileri, D.I. Pirasev, N.G. Çernişevski ve Aleksandr Herzen gibi yazarların etkisi altında radikal Rus gençleriyle bağlantı kurarak¹⁹⁴ daha da aktif çalışmaya başladı. Böylece 1840'lı yıllarda başlayan ve uzun yıllar boyunca sabırla süren bir eğitim politikasına dayanan Bulgar uyanışı, Panslavistlerin başarıyla devam ettirdikleri bir çalışmanın sonucunda gerçekleşti¹⁹⁵

Rusların dışında Bulgarlarla ilgilenen başka milletler ve onların misyoner kuruluşları da olmuştur. Bulgarları ilk keşfedenler İngiliz Protestan misyonerleridir.

¹⁹⁰ BOA.Y.PRK. AZJ. nr: 41/10.

¹⁹¹ BOA.Y.PRK. EŞA. nr: 26/30.

¹⁹² BOA. Y. PRK. TKM. nr: 47/14.

¹⁹³ BOA. Y. PRK. ASK. nr: 16/1.

¹⁹⁴ B. Jelavich, a.g.e., s. 368.

¹⁹⁵ Kemal Beydilli, *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, İstanbul, 1997, s. 27.

Foreign Bible Society isimli kuruluşa bağılı bir misyoner olan Benjamin Parker, İncil'in Bulgarca'ya çevrilmesinin büyük ihtiyaç olduğunu üstlerine rapor etmişti.¹⁹⁶

Osmanlı Devleti Berlin Antlaşması'nın hükümlerini uygulamak için kuvvet kullanmak yerine diplomatik yolu tercih etmişti. Fakat bu yol Doğu Rumeli buhranı ile meydana gelen oldu-bitti olayını onaylamak zorunda kalmıştı. Rusya, Bulgaristan üzerinde kurmayı düşündüğü nüfuzu kuramamıştı. Aksine İngiltere ve Avusturya, Balkan geçitlerini ele geçiren Bulgaristan'ı, Rus nüfuzundan kurtarmak için faaliyet geçmişler ve bunda da muvaffak olmuşlardı. Bu suretle büyük devletlerin Balkan siyasetlerinde yeni prensiplerin kabul edildiği bir süreç başlamış oldu. Bu da Rusya'nın Balkanlar'daki ilerleyişine mani olmak için Osmanlı Devleti yerine Rus müdahaleleri ile kurulmuş olan Balkan devletlerine dayanmak. Bu ise Osmanlı Devleti'nin zayıf ve küçük düşmesinde önemli bir etken olmuştu¹⁹⁷

Bulgarlar, Rusya'nın Bulgar emellerini tam olarak yerine getirmeyeceği düşüncesindeydiler. Çünkü o tarihlerde Rusya, Uzakdoğu ile meşguldü. Bu yüzden Bulgaristan, yeni bir hami aradı ve çok geçmeden de buldu. Bundan sonra Avusturya ile dirsek temasına başladı. Prens Ferdinand, 1893'de Avusturya'ya gitti. Bulgaristan'ın yaklaşması Avusturya'nın da hoşuna gitti. Çünkü bir süredir Sırbistan, Avusturya'ya karşı bir politika izliyordu. 1905'lere gelindiğinde Bulgaristan, Avusturya yaklaşması daha da arttı. 1908'de Avusturya ve Rusya dışişleri bakanları Bulgaristan'ın bağımsız olması kararını aldılar. Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal ettiği gün yani 5 Ekim 1908'de Bulgarlar da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Avusturya, Bulgaristan'ın bağımsızlığıyla ilgisi olmadığını Rusya'ya bildirdi. Ama Rusya durumdan hiç hoşnut değildi; çünkü olaylar kendi kontrolünün dışında gelişmişti¹⁹⁸

2.1.6. Avusturya

XIX. yüzyılda Fransa ve Avusturya, Prusya'ya yenilgilerinden ve güçlü bir Almanya'nın doğmasından sonra güç ve etkinliklerini büyük ölçüde yitirmişlerdi. Prusya'ya yenilerek Orta Avrupa'da iddiası kalmayan Avusturya, sırtını Almanya'ya dayayarak, gözlerini doğal yayılma alanı olarak gördüğü Balkanlar'a çevirmiştir. Bu

¹⁹⁶ Ö. Turan, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları...", s. 1099.

¹⁹⁷ E. Ziya Karal, a.g.e, s. 111-112.

¹⁹⁸ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına...*, s. 172—174.

dönemden itibaren Avusturya, 1871’de Almanya’ya karşı Fransa’nın yenilgisini ve kendisinin zayıflamasını fırsat bilen ve yürürlüğe koyduğu Panslavizm’i bayrak yaparak Balkanlar’da genişleme siyaseti izleyen Rusya ile I. Dünya Savaşı’na kadar Balkanlar’da sürekli çatışmaya girmiştir. Böylece, Balkanlar’da I. Dünya Savaşı’na kadar sürecek olan büyük devletler çatışması başlamıştır.¹⁹⁹

XIX. yüzyıl başlarına gelindiğinde, başta milliyetçilik hareketleri olmak üzere çeşitli sebeplerle eski gücünü yitiren Avusturya, Orta Avrupa’daki tarihi ve siyasî mevkiini muhafaza etmek ve Balkanlar’da Osmanlı Devleti aleyhinde genişlemek üzere iki ana siyaset takip etme yolunu seçmişti. Ancak ikinci siyasette teşebbüs sahibi olmaktan çok, siyasî ihtilâflardan yararlanma yolunu tutmuştu. Osmanlı Devleti’nin, Rusya tarafından tasfiye edilmesi veya Rusya ile başka devletlerarasında taksim edilmesini istemiyor; Osmanlı Devleti’nin varlığını devam ettirmesinin, kendi menfaatleri açısından en uygun durum olacağını düşünüyordu²⁰⁰

II. Abdülhamit, padişah olur olmaz, 15 Ocak 1877 tarihinde Rusya ile Avusturya hükümetleri, Balkan yarımadasında tek bir büyük devlet (Bulgaristan) kurmayı amaçlamamak kaydıyla, Rusya’ya bölgede hareket özgürlüğü tanıyan bir anlaşma imzaladılar. Buna karşılık Avusturya’ya, Bosna ve Hersek vaat edildi.²⁰¹ Diğer etkili devletlerle beraber Avusturya devletinin faaliyetleri de Osmanlı idarecileri tarafından sürekli olarak takip edilmektedir. Onlara göre “Avusturya Devleti Devlet-i Aliye hakkında şimdiye kadar daima hilekârâne” davranmıştır.²⁰²

Zamanla Makedonya Meselesi Balkan meselesi haline geldi. Tabii ki yine Avusturya ve Rusya devreye girecekti. 1 Ağustos 1889 tarihinde Viyana’da yayımlanan Freie Press Gazetesi, Bazı Rus generallerinin görüşlerine yer vermişti. Gazete, *Rus generallerinin Karadeniz donanması mükemmel bir hale getirilinceye kadar muhtemel bir savaşı ertelemek fikrinde olduklarını; Balkanların ancak Rusya’nın himayesinde istiklallerine kavuşabileceğine dair nutuklarını yayınlamıştı*. Yine aynı gazetede Balkan halkları ile ilgili şu görüşlere yer veriliyordu: “ *Bulgarlar, Sırplar, Buğdanlılar, Karadağlılar ve Arnavutlar yalnız başlarına bekalarını sağlamaları mümkün*

¹⁹⁹ Ö.Turan, “*Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, “Günümüze Yansımaları”*, Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara, 2005, s. 266

²⁰⁰ Oral Sander, *Siyasî Tarih(İlk Çağlardan 1918)*, C.1, İmge Kitabevi, 2000, s. 225

²⁰¹ Kemal Karpat, *İslâm’ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2004.s. 267.

²⁰² İSAM. HHPE. nr: 1/ 5.

olamayacaklarını bildiklerinden asırlarca din, mezhep ve aynı temayüllerle kendileriyle müttefik olan Ruslara el açıp imdat istemişlerdir” diyordu. Nitekim Frelle Press Gazetesi’nde yayınlanan bu yazı önemli görülerek dikkate alınmış ve Sadrazam Kamil Paşa tarafından Padişaha takdim edilmişti²⁰³

1 Ekim 1908 tarihli *The New York Herald* gazetesinde yayınlanan haberlere göre; İngiltere’nin doğrudan doğruya Balkanlar bölgesi ile çok fazla ilgilenmemesinin sebeplerinden biri Avusturya’nın bölgeye gösterdiği alakadan kaynaklanmaktadır²⁰⁴. Avusturya’ya gelince, günün birinde Selanik’e kadar uzanmayı tasarlıyordu. Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu’nda kaldığı sürece bu tasarıya sahip olmak mümkündü. Makedonya’nın, Bulgaristan’a ilhak edilmesi veya idari ve siyasî bir birlik halinde kuvvetlenmesi halinde bu tasarıları suya düşecekti. İşte bu sebeple Rusya ve Avusturya, Balkanlar’da asayişin korunması ve Makedonya üzerinde Bulgar ihtiraslarına set çekilmesi için Bâbüali’ye birçok defa daha ıslahat yapmasını tavsiye ettiler²⁰⁵

Sonuç olarak Osmanlı Devleti, kendi içinde yaşayan Hristiyanlara zarar vermeden (İspanya’nın Müslümanlara ve Yahudilere uyguladığı engizisyon politikasının aksine) İslâm’ı korumuştur. Ne yazık ki Osmanlı Devleti topraklarında uzun zaman huzur içinde yaşayan, kendi millî ve dinî özelliklerini muhafaza eden gayr-ı Müslimler, Osmanlı rakiplerinin menfaati için çaba sarf etmişler, adeta Avrupalı büyük güçler ve Rusya tarafından kullanılmışlardır.²⁰⁶

2.2. Makedonya Sorunu ve Tarihsel Gelişimi

Makedonya, stratejik açıdan son derece önemli bir bölge olarak, değişik zamanlarda çeşitli halkların konağı ve kolonisi olmuştur. Tarih boyunca Makedonya değişik isimler altında tanınmıştır ve bir kültür mozaïği oluşturmıştır. Etnik yapısı ve coğrafi hudutları tartışma konusu olan Makedonya Türk tarihinin ayrılmaz bir parçası, Balkanların etnik, dinsel, kültürel ve linguistik açıdan en karışık bölgelerinden

²⁰³ BOA, Y.A.HUS nr:228/11.

²⁰⁴ İSAM. HHPE. nr: 6/326.

²⁰⁵ Karal, a.g.e, C.VIII, s.151-153.

²⁰⁶ Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılın Türklüğün Siyasal Üzerindeki Etkileri*, TTK, Ankara, 1989, s. XIX.

biridir.²⁰⁷ Makedonya Balkan coğrafyasının temel özelliklerinin hepsini içinde barındırır. Etnik, dinsel, sosyal ve kültürel çeşitlilik bu küçük ülke için en önemli niteliklerindendir. Makedonya, Orta ve Doğu Avrupa'yı Güney ve Güneydoğu Avrupa ile bağlayan önemli ulaşım yollarının kesiştiği bir noktada bulunan ve Dünya Bankası tanımlamalarına göre aşağı orta milli gelir seviyesinde yer alan bir ülkedir.²⁰⁸

Balkan devletlerinin Akdeniz'e doğal çıkış yolu olan Makedonya, her dönemde, Akdeniz'e sahili bulunan devletlerle irtibatı sağlamıştır²⁰⁹. Bölgenin tabii sınırları doğuda Karasu (Mesta) Nehri ve Rodop Dağları; güneyde Ege Denizi ve Vardar Nehri; batıda İnce Karasu (Bistrica) ve Drin Nehirleri ile Ohri Gölü ve Korab Dağları; kuzeyde Şar, Ostrogova ve Rilâ Dağlarına kadar uzanır²¹⁰. Makedonya'nın Vardar ve Struma vadilerini ihtiva eden esas kısmının çıkış kapıları İstanbul ve Selanik limanlarıdır.²¹¹ Makedonya için genel bir coğrafi konum belirtmek gerekirse Ege Denizinin kuzeybatısında, Balkan yarımadasının orta kesiminde yer alan tarihsel bir bölgenin adıdır. Yaklaşık 65.000 km'lik bir alana yayılan Makedonya bugün Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan arasında paylaşılmış durumdadır.²¹²

Makedonya, Osmanlı Devleti'nde de coğrafi terim olarak kullanılmamıştır. Coğrafi isim olarak adını ilk çağlarda bu bölgede yaşayan Maked veya Makedonlardan alan Makedonya, yer ismi olarak çok sonraları Avrupalılar tarafından 19. yy'da kullanılmaya başlanmıştır. Bu isim daha önce ne Bulgarlar ne Sırp'lar ne de Osmanlı Devleti tarafından kullanılmamıştır. Bu ismin çok sonraları kullanılmasında Avrupa'daki Rönesans ve reform hareketlerinin ortaya çıkması ve bunun sonucu olarak Yunan ve Roma'ya bir özlem olarak yer isimlerinin geçerlilik kazandırılmaya çalışılması modası etkili olmuştur²¹³. Fransız dilinde "Macedoine" kelimesinin manası

²⁰⁷ <http://tdid.ege.edu.tr/files/giraysaynurbozkurt.pdf>.

²⁰⁸ Gülsevin Onur ve Tuğrul Somuncuoğlu, *Makedonya Yerinde Pazar Araştırmaları*, İstanbul T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 2007, s.4.

²⁰⁹ La Grande Encyclopedie, *Macedoine* ", II, Paris,1953, s. 865.

²¹⁰ Macedonian Documents and Material, Editors: Bozhinov, Voin– Panayotov, L., *Bulgarian Academy of Sciences Institute of History Bulgarian Language Institute*, Sofia 1978, s. 161.

²¹¹ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*...,s. 93.

²¹² Meral Kapak, "Makedonya Tarihi", Balkan Yarımadasının Orta Kesiminde Tarihsel Bölge, 2008, s.12.

²¹³ Fikret Adanır, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi, Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik*, 1876-1923, İstanbul,1995, s. 540.

karışık, türlü çeşitli parçalardan oluşan yamalı bohça, sebze ve meyve salatasıdır²¹⁴. Kelime karşılığı büyük ölçüde bölgeyi de tarif etmektedir.

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra daha çok kullanılmaya başlanan bu coğrafi terim, Osmanlının Rumeli adını verdiği bölgenin bir kısım topraklarının kastedildiği coğrafi saha olmuştur.²¹⁵Bölge; Kosova, Üsküp, Manastır olarak üç vilayetten oluşmuştur.²¹⁶Bu vilayetlerin üçüne birden “Vilayet-i Selase” denmiştir²¹⁷. Karal ise “Elviye-i Selase” olarak bölgeyi tanımlamıştır. Osmanlı Devleti bu coğrafi terimi daha çok 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren ve özellikle Berlin Antlaşmasından sonra siyaset terminolojisinde kullanmıştır.

İlkçağdan günümüze kadar gerçek sınırlarını çizmenin neredeyse imkânsız olduğu Makedonya'nın sakinleri de tam olarak tespit edilememiştir²¹⁸. Bölgede tarih, ırk, dil ve istekleri aynı olan mütecânis bir topluluk hiçbir zaman devlet kuramamıştır²¹⁹. Bununla beraber Türkler, Rumlar, Sırlar, Bulgarlar, Arnavutlar, Ulahlar/Aromunlar bu coğrafyanın en eski halkları arasında sayılmaktadırlar²²⁰

Makedonya'da, bilinen ilk hâkimiyeti, Milattan önce 725'te Argead hanedanlığından Birinci Perdikas kurdu. Böylece Makedonya Krallığı'nın temelini atan bu hanedanın, Yunan asıllı olmadığı kaydedilmektedir. Tarih kayıtlarına göre, Makedonya toprakları Milattan önce 513'ten 479'a kadar Perslerin işgalinde kaldı. Daha sonra, ikinci Filip'in kral olmasıyla, Makedonya güçlenmeye başladı. İkinci Filip Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan'ın paylaşmadığı bir Makedonya Kralıdır.²²¹ II. Filip'ten sonra, Milattan önce 334-323 yılları arasında Makedonya Kralı olan Büyük İskender, ülkesinin sınırlarını Yunanistan, Anadolu, İran, Suriye ve Mısır'a kadar genişletti.²²²İskender'den sonra imparatorluğun parçalarından, nice krallıklar meydana geldi. Her biri ayrı ve büyük devlet şeklinde, Romalıların hâkimiyetine kadar devam

²¹⁴ İsmail Hami Danismend, *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C. IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 344.

²¹⁵ Enver Ziya Karal, *a.g.e*, C. VIII, 4. Bsk, T.T.K., Yay., Ankara, 1995, s. 146.

²¹⁶ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C. I, K. I T. T. K. Basımevi, Ankara, 1991, s.164.

²¹⁷ İ.H.Danismend, *a. g. e.*, C. IV, s. 344

²¹⁸ Aydemir, Şevket Süreyya, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, C. 1 (1860-1908), s. 409.

²¹⁹ P. L. İnciciyan, - H. D. Andreasyan, “*Osmanlı Rumeli'si Tarih ve Coğrafyası*”, GAAD, sayı 2-3'ten ayrı Basım, İstanbul,1974, s. 14

²²⁰ P. L. İnciciyan, - H. D. Andreasyan, *a.g.e*, s.14

²²¹ Tahsin Uzer, *a.g.e*, s.82

²²² Hasan Yılmaz ve Nihat Kaşıkçı, *Medeniyetin izinde Yunanistan'dan Almanya'ya Adım Adım Balkanlar ve Avrupa*, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2001, s. 102.

etti. Bu arada gene sonra ve İsa'dan önce 146'dan 5. Yüzyıla kadar Makedonya, Romalıların idaresinde kaldı. Roma parçalanınca; Doğu Roma, Mısır'dan Tuna'ya ve Doğu Anadolu'dan Adriyatik'e kadar 100 yıl idaresini sürdürdü.²²³

Ülke Roma egemenliğinden sonra, Miladi 9. yüzyılın birinci yarısında Slav istilasına uğradı. Bunu Bulgar istilasını takip etti. 1142'te Bizans tarafından yıkılan Bulgar Krallığı ile birlikte, Makedonya da Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğine girdi. Bu durum, Müslüman Türkler Balkanlara gelinceye kadar devam etti. Makedonlar, 867-1057 yılları arasında, Bizans Devleti'ne sekiz imparator ve iki imparatoriçe verdi. Dördüncü Haçlı Seferi sırasında Makedonya'da Latin Krallığı kuruldu.²²⁴ Ancak 1018 yılında Bulgar Krallığı'nın ortadan kalkması ile buralar yeniden Bizans idaresine geçti. Daha sonra, 1331 ile 1355 yılları arasında Çar Duşan'ın Sırp İmparatorluğu'na dâhil olmuştur²²⁵. Başından 1912 yılına kadar Makedonya tarihini dört kısma ayırmak mümkündür:

1. Bizans Dönemi; VII-IX ve XI- XII asırlar arası. Toplam dört buçuk asırdan fazla bir dönemi teşkil eder.
2. Bulgar Dönemi; iki defada, IX- X ve XII. asırda toplam bir buçuk asırlık bir zaman diliminden ibarettir.
3. Sırp Dönemi; XII-XIV asırlar arası, toplam bir asra yakın bir zamana tekabül eder.
4. XIV-XX asırlar arasında beş buçuk asırlık Osmanlı dönemi.²²⁶

14.yüzyıldan itibaren Türkler, Makedonya bölgesinin kontrolünü ele geçirmeye başladılar. 1363 tarihinde Edirne'nin fethedilmesinden sonra I. Murad Filibe ve Zagra üzerine yürüme emri verdi. Bu emir ile beraber Bizans'ın tedirginliği arttı. Çünkü Osmanlı Devletinin bu seferde başarı kazanması, Bizans için Balkanlardaki bağlantısının zayıflaması, hatta kopması anlamını taşıyordu. Sırlar ve Bulgarlarla iletişimin kesilme olasılığı, Bizans'ın Balkanlarda güç kaybetmesi demektir. Bu tehlike karşısında Türklerin Avrupa'dan çıkarılması Bizans için tek çözüm olarak görülünce, bir

²²³ Şevket Süreyya Aydemir, *a.g.e*, s. 410

²²⁴ Hasan Yılmaz ve Nihat Kaşıkçı, *a.g.e.*, s. 102.

²²⁵ Mehmet Hacısalihoglu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu(1890-1913)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2008, s. 439.

²²⁶ Blaze Ristovski, *Makedonija i Makedonskata Nacija (Makedonya ve Makedon Milliyeti)*, Detska Radost, Skopje, 1995, s. 15.

haçlı ordusu kuruldu²²⁷. Ancak 23 Eylül 1371 tarihinde Çirmen'de haçlı ordusu yenilgiye uğradıktan sonra Bizans'ın korkusu yavaş yavaş gerçekleşmeye başladı²²⁸. Osmanlı Devleti'nin Makedonya'daki ilerlemesi devam etti ve 1373 tarihinde Makedonya'nın fethi büyük ölçüde rayına oturdu. 1382 tarihinde Manastır, 1385 tarihinde Pirlpe ve Ohri, 1386 tarihinde Niş alındı. Yıldırım Beyazıt zamanında Selanik ele geçirildikten sonra Yanya'nın da alınmasıyla Makedonya bölgesi Osmanlı hâkimiyetine geçti. II. Kosova zaferi ile 1448 tarihinde Makedonya kesin olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisine girdi.²²⁹

Makedonya, Balkanların Osmanlılar tarafından fethinden sonra doğrudan merkezi yönetime bağlandı. Makedonya da dâhil fethedilen bölgeler devlet arazisi olarak düzenlenip Osmanlı İmparatorluğuna katıldı ve bu topraklar belli koşullar altında, orada oturan çiftçilere işletmeye bırakıldı. Osmanlı tarım ekonomisine ilk yüzyıllarda tımar sistemi hâkimdi ve tarım göreceli olarak istikrarlıydı. Ama bu durum sonraki yüzyıllarda değişti. Özellikle tımar sistemin 16. yüzyılda başlayan ve 18. yüzyıl ortalarına kadar süren çöküş sürecinden sonra Osmanlı hükümeti eyaletlerde vergi toplamakta çok büyük zorluklarla karşılaştı.²³⁰

Fetihler ve iskân siyaseti Fatih Sultan Mehmet zamanına kadar devam etmiştir. XVI. yüzyılın başında Rumeli'ye 37.435 Türkmen İskân edilmiş durumdadır. XVII. Yüzyılda ise bölgeye olan Türkmen göçleri durmuştur. Yine XVII yüzyıl içerisinde bölgede Osmanlı hâkimiyetinin zayıfladığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni Viyana seferindeki başarısızlıktır. Ayrıca aynı yüzyıllarda savaşların uzaması da halk arasında sosyo-ekonomik alanlarda hoşnutsuzluğa neden olmuştur. XVIII. Yüzyıl sonlarında Fransız İhtilalinin vuku bulması ise Osmanlı'nın bu bölgelerde ki hâkimiyetini derinden sarsacaktır.²³¹

Balkanlar yönündeki fetihler ve buradaki Osmanlı hâkimiyetinin getirdiği sükûnet ve huzur Makedonya'daki Osmanlı elini güçlendirmekteydi. Ancak XIX.

²²⁷ Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", Türkler, C. 9, Yeni Türkiye Yay., 2002, s. 85.

²²⁸ Şerif Başta, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunda Bizans ve Avrupa", Osmanlı, C. 1, Yeni Türkiye Yay., 1999, s. 173

²²⁹ İsmet Binark, *Makedonya'daki Osmanlı Evrakı*, Başbakanlı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire başkanlığı, Yayın no:29, Ankara, 1996, s.5.

²³⁰ M. Hacısalıhoğlu, *a.g.e*, s.38

Yüzyıla gelindiğinde milliyetçilik akımının doğal etkileri bu karma ekalliyetlerden oluşan coğrafyayı da sarsmaya başlayacaktır. II. Mahmut ve Abdülmecid zamanında Bulgarlar ve Rumlarda milliyetçi fikirler uyanmaya başlamıştır. Öyleki Mora ihtilalleri ülkenin muhtelif yerlerinde büyük ayaklanmalara ve eşkıyalıklara sebep olduğu halde gücü elinde bulunduran devlet, bu Başkaldırıları önleyebilecek güç ve kuvvete sahip olmasına rağmen gerçekçi ve sağlam çözümler üretememiştir. Aynı şekilde alınamayan tedbirler neticesinde Makedonya meselesi de gittikçe bir kangren halini almıştır. Bu öyle bir kangrendir ki Osmanlının vücudundan çeşitli uzuvların kopmasına neden olmuştur²³².

Tarihin en eski zamanlarından beri üzerinde pek çok ırkın yaşadığı, çeşitli dillerin konuşulduğu, ayrı ayrı medeniyetlerin yükseldiği, farklı din ve mezheplerin barındığı bir yer olan Makedonya, Osmanlı idaresi altına girdiği andan itibaren, bu özelliğini korumaya devam etmiş ve imparatorluk idaresinin çeşitli unsurları, kendi düzeni içinde teşkilatlandırıp, aslı özellikleri bozmadan koruyup idâme ettiren sistemi, Makedonya'nın Osmanlı öncesi etnografyasını, genelde dâhil edilen Türk-Müslüman nüfus bir tarafa bırakılacak olursa- pek fazla değiştirmeden modern çağların doğuşuna ulaştırmıştır.²³³

Osmanlı Devleti, Rumeli olarak adlandırdığı Avrupa kıtasındaki topraklarına özel bir önem vermiş olup devlet protokolünde Rumeli Beylerbeyi Anadolu Beylerbeyinden daha önce yer almıştı. Osmanlı Devleti'nin 1475 yılında Rumeli bölgesinde yaptığı idarî taksimatta “Vardar, Manastır ve Üsküp Sancak Beylikleri'nin Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı olduğu görülmektedir. XVI. Yüzyıldan itibaren ise Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı olan sancaklar arasında Selanik, Serez, Prizren-Ohri'de bulunmaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında ise Paşa, Ohri, Prizren ve Florina livaları da idarî taksimatta yerini almıştır. Bu dönemde Paşa Sancağı kapsamına; Üsküp, Pirlepe, Manastır ve Kesriye şehirlerinin de girdiğini görüyoruz. İlerleyen dönemlerde bu merkezler Sancak Bey'i merkezi olmuşlardır. XVII. yy'ın ortalarından itibaren Pirlepe ve Manastır'ın da dâhil olduğu Paşa Sancağı'ndan başka, Makedonya'nın Ohri, Üsküp, Selanik, Prizren gibi önemli şehirleri Rumeli

²³² T. Uzer, *a.g.e.*, s.83

²³³ E. Z.Karal, *a.g.e.*, VIII, s.77

Beylerbeyliği'ne tabi sancaklar arasında bulunmaktaydı. XIX. yy'da Osmanlı Devleti bilhassa Rumeli topraklarından bir kısmını kaybettiğinden dolayı idarî taksimat önemli değişiklikler yapmak durumunda kalmıştı²³⁴. Rumeli Eyaleti; İşkodra, Ohri ve Kesriye bölgeleri ile sınırlandırılırken Üsküp, Yanya ve Selanik ayrı eyaletler haline getirilmişti²³⁵. Tanzimat'ın ilanından itibaren idarî taksimatta yeniden bir yapılanmaya gidilmiş Prizren ve Priştine livalarının bağlı olduğu Üsküp, Manastır, Ohri, İşkodra ve Kesriye'nin bağlı olduğu Rumeli Eyaleti'nin yanı sıra Tırhala, Serez ve Drama'nın bağlı bulunduğu Selanik eyalet olarak karsımıza çıkmaktadır. 1864 yılında ilk vilayet teşkilatı oluşturulduğunda Rumeli Eyaleti'nin merkezi Manastır olmuştur. Bu tarihten itibaren Osmanlı idarî taksimatında hızlıca bir vilayetleşme devresine girilmiş buna paralel olarak Selanik vilayet haline getirilerek Manastır, Serez, Drama ve Üsküp liva olarak buraya bağlanmıştır. Bulgaristan müstakil hale geldikten sonra yeni bir yapılanmaya gidilerek Manastır ve Yanya vilayet haline getirilmiştir. Bu dönemden sonra ise Makedonya bölgesi mülkî ve idarî teşkilat yönünden herhangi bir ayrıcalığı olmadan tıpkı bir Anadolu vilayeti gibi merkeze bağlı olarak yönetilmiş ve Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerini kapsamıştır²³⁶.

Nihayet, 19. yüzyılda Selanik, Kosova, Manastır vilayetleri ve bunlara bağlı bölgeler üzerinde hâkimiyet kurma mücadelesi olarak adlandırılan Makedonya Sorunu bu dönemde Osmanlı Devleti, Avrupa'nın büyük güçleri, Balkan devletleri ve bölge halkının muhatap kaldığı bir konuydu. Doğu Sorunu çerçevesinde paylaşılmak istenen Osmanlı Devletine ait topraklar arasında sıra Makedonya'ya gelmişti. Balkanlar bölgesinde yaşayan ve Rusya'nın Pan-Slavizm politikasından destek alan Slavların ulusçu hak iddiaları; 19. yüzyıl başından itibaren bölgede ayrı devletlerini kurduktan sonra topraklarını genişletmek isteyen Balkan devletlerinin amaçları; Doğu Sorununun planlayıcı ve uygulayıcısı devletlerin politikaları²³⁷; Makedonya'nın farklı etnik köken ve kiliseye tâbi insanlarından oluşan yapısı ve Osmanlı Devletinin zayıflığı Makedonya sorununa yön veren etkenlerdir.

²³⁴ Selanikli Şemsettin, *Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılab*, Artin Sadoryan Matbaası, Dersaadet 1324, s. 10.

²³⁵ Ahmet Altıntaş, *Makedonya sorunu ve Çete Faaliyetleri*, Sosyal Bilimler Dergisi, s..71

²³⁶ A.Altıntaş, *a.g.m*, s.72

²³⁷ George B Zotiades, *The Macedonian Controversy*, Thessaloniki, 1961, s. 8.

Makedonya topraklarının kaderi 20.yüzyılın başında sadece bir mesele olmakla kalmıyor, aynı zamanda bundan sonra da Balkan devletleri arasındaki başlıca bir ayrılık noktası olmayı sürdürüyordu²³⁸. Makedonya sorununun temelinde, 2000'lerin ilk yıllarına kadar baskı altında tutulan ve kendi dillerinde eğitim ve siyasete katılım gibi temel hakları tamamen ellerinden alınan veya sıkı bir şekilde kısıtlanan Arnavut azınlığın, artık bu haklarını almak için şiddete başvurmaya başlaması yatmaktadır.²³⁹

Dil benzerliği ve tarihsel bağlar açısından bu bölgenin en çok kendi etkisinde olması gerektiğini düşünen Bulgaristan, 1878 yılında, Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden faydalanarak bölgeyi kontrol altına almaya çalıştı. Fakat İngiltere ve dönemin diğer büyük güçleri bu hareketi engellediler. Makedonya'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne içeriden ve dışarıdan olmak üzere iki yönlü tehdit söz konusudur. Birincisi, Makedonya'nın toprak bütünlüğüne, dolayısıyla bağımsızlığına yönelik içeriden gelebilecek başlıca tehdit, Arnavut ayrılıkçılığıdır. Ancak Makedonya'da nüfusun % 23'ünü oluşturan Arnavut azınlığın tüm sorunlarına ve Makedonya'nın istikrarı açısından yarattıkları tüm sorunlara rağmen dışsal bir itme olmadan Makedonya'yı parçalamaya kalkışacaklarını düşünmek zordur. Çünkü her şeye rağmen Arnavutlar da bilmektedir ki, Makedonya azınlık hakları bakımından Balkanlar'ın en liberal ülkesidir. Ayrıca, ayrılıkçı ve irredentist Arnavut milliyetçileri bile, Makedonya'yı parçalamaya kalkıştıklarında karşılarında yalnızca Makedonları değil, Sırbistan, Bulgaristan'ı ve Yunanistan'ı bulacaklarını gayet iyi bilmektedirler.²⁴⁰

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos antlaşması ile Selanik dışında kalan Makedonya coğrafyası Bulgaristan'a dâhil olmuş, ancak bu durumdan rahatsız olan Avusturya'nın menfaatlerinin korunması amacıyla diğer Batılı devletlerin de katılımıyla Temmuz 1878'de toplanan Berlin Kongresi'yle Ayastefanos Anlaşması geçersiz kılınmış ve Makedonya Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. Bu durum Bulgaristan'ın Balkan politikasını derinden etkilemiş, söz konusu tarihten Sofya, Ayastefanos'taki durumu öne sürerek bölgede hak iddiasında bulunmuştur. Ayastefanos Bulgaristan'ını yeniden oluşturma politikası çerçevesinde harekete geçen Bulgar

²³⁸ Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Birinci Basım, İstanbul, Küre Yay., 2006, s.95.

²³⁹ Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, "*Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları*", Üçüncü Baskı, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2010, s. 639

²⁴⁰ Şule Kut, *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*, Birinci Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s. 81.

çetelerinin Makedonya'ya yönelik faaliyetlerini bu toprakları kontrolleri altına almak isteyen Yunanistan ve Sırbistan'ı rahatsız etmiş ve Makedonya Balkanlar'ın önemli çatışma noktalarından biri haline gelmiştir.²⁴¹ Makedonya sorunun tarihsel temelinde bölgenin Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliğinden çıkarılıp Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan arasında paylaşımı vardır. Bu üç devletin topraklarına katmak istediği Makedonya, 1912-1913 Balkan Savaşları sonunda Bükreş Antlaşması'yla bu devletlerin arasında Pirin, Ege, Vardar Makedonya'sı olarak üçe bölünmüştür.²⁴²

Günümüzde Makedonya sorunu, Arnavut azınlık ile ülkede nüfusun çoğunluğunu oluşturan Makedonların kontrolündeki yönetim arasında yaşanan sorun bu iki kesim arasındaki etnik ve dini farklılıklardan kaynaklanmıştır.²⁴³ Makedonya toprak bütünlüğüne yönelik dışarıdan gelebilecek bir saldırı nedeniyle bölünebilir. Gerçekten de Makedonya, dört bir yandan kendisiyle sorunlu komsu devletlerle kuşatılmış durumdadır. Sırbistan, kerhen de olsa Makedon ulusunu tanımakta ama Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımamaktadır. Bulgaristan, Makedonya Cumhuriyeti'ni tanıyan ilk devlettir, ama ayrı bir Makedon ulusunun varlığını kabul etmemektedir. Arnavutluk, ulusu da devleti de tanımakta ama Makedonya'daki Arnavut azınlığın sorunları nedeniyle Makedonya'nın AGİK üyeliğini Yunanistan'la birlikte engellemektedir. Yunanistan ise, ne Makedon ulusunu ne de Makedonya Cumhuriyeti'ni tanımamakla kalmamakta başkalarının da Makedonya'yı bu adla tanımaması için yıllardır histerik bir kampanya yürütmekte ve Makedonya'ya ambargo uygulamaktadır. Ayrıca Yunanistan ve Bulgaristan, ülkelerindeki Makedon azınlığın varlığını inkâr ve haklarını ihlal etmekte Arnavutluk ve Sırbistan ise Makedonya'daki etnik akrabalarının mücadelelerine destek vermektedirler.²⁴⁴

I. Balkan Savası sonunda Sırbistan, Yunanistan ve Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nin bölge üzerindeki egemenliğine son vererek, 1913'te Makedonya'yı üçe ayırdılar.²⁴⁵ Bulgaristan, I. Dünya Savası sırasında Sırbistan'a ait bölümü işgal etti, fakat 1919'da kendi topraklarının bir kısmını da kaybederek bölgeden çekildi. Günümüzdeki

²⁴¹ Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, *a.g.e.*, s. 640.

²⁴² Burak Tangör, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*, Birinci Baskı, Seçkin Yay., Ankara, 2008, s. 139.

²⁴³ Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, *a.g.e.*, s. 639.

²⁴⁴ Şule Kut, *a.g.e.* s. 83.

²⁴⁵ Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, İkinci Basım, Der Yay., İstanbul, 2005, s. 113.

Makedonya Cumhuriyeti ise İkinci Dünya Savaşı sırasında 2 Ağustos 1944 tarihinde Makedonya Demokratik Federe Devleti adıyla Vardar Makedonya'sında kurulmuştur. 29 Kasım 1945 tarihinde Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti adını almıştır. İkinci Dünya Savaşından sonra ise Makedonya'nın Sırbistan'a ait bölümü Yugoslavya'ya bırakıldı. Yugoslavya'nın dağılması ile birlikte bağımsızlığını ilan eden eski Yugoslavya'nın Makedonya Federe Devletinin tanınması sorun olmuş, özellikle Yunanistan'ın olan itirazları bölgede gerginlik yaratmıştır. Günümüzde Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk ve Yugoslavya arasında sorun olmaya devam etmektedir.²⁴⁶ 7 Haziran 1991'de ise adını Makedonya Halk Cumhuriyeti olarak tespit etmiştir.²⁴⁷

Makedonya'nın süre gelen müzmin meselesinin nasıl çözüleceğini daha 1907'de söylemiş bulunan Alman elçisi Freiherr Marschall von Bieberstein'nin sözleriyle çalışmamızın bu bölümünü bitiriyoruz. «Teorik olarak hangi şekliyle düşünülürse düşünülün, özerk bir Makedonya ancak bir ütopyadır, Makedonya sorununun nasıl çözülebileceği çeşitli şekillerde düşünülebilir. Bu gün için yalnızca tek bir çözüm şekli söz konusudur. O da, meselenin hiçbir zaman milliyet prensibi esasına göre çözülemeyeceğidir. Mesele, demir ve kan ve de kuvvetli olanın arzusuna göre çözülecektir»²⁴⁸

2.3.Makedonya'dan Anadolu'ya Zor Yolculuk: Göç

Osmanlı döneminde; Yugoslavya-Makedonya'dan “Müslüman” (“*Dindaş*”) ölçütüne göre gerçekleşen göçlerin; bölgedeki savaşlarla, güvenlik ve huzuru ortadan kaldıran terör ortamıyla ve başta Türkler olmak üzere, kendilerini Müslüman ve/veya Osmanlı niteleyen sivil nüfusa (bir bütün olarak “*İslam ümmeti*”ne) karşı yürütülen *katliam, yağma, tecavüz, baskı ve ayırım, tecrit, sürgün ve zorla asimilasyon* çabalarıyla doğrudan bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'nın 17. ve 18. yy'dan itibaren Balkanlar'da her toprak kaybedişinde,

²⁴⁶ Burak Tangör, *a.g.e.*, s. 139.

²⁴⁷ Faruk Sönmezoğlu, “*Makedonya Sorunu*”, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Dördüncü Basım, Der Yay., İstanbul, 2005, s. 467.

²⁴⁸ Kemal Beydilli, *II. Abdülhamit Devrinde Makedonya Meselesi'ne Dair...*, s.89.

Türkler ve diğer Müslüman gruplar göçe zorlanmıştır. O kadar ki, bölge adeta bu grupların sürekli göç dalgalarıyla çalkalanmıştır. Sevgi Aktüre'ye göre de *"18. yüzyılın sonlarında yurtlarından kovulanlar, sürgün edilenler, toptan göçe zorlananlar, milli göçler, geri göçler, anlaşmalara bağlı göçler ve diğer terimlerle tanımlanan gerçek "dış göçler" sorunuyla karşılaşan devletin Osmanlı Devleti"* olduğu çok açıktır. Bu çerçevede Osmanlı'nın karşılaştığı ilk göç olgusu 1771'de gerçekleşmiştir. Kırım'da yaşayan nüfusun Osmanlı yanlısı kesimi, Ruslar'ın silahlı saldırısına uğramış ve bu insanlar da Osmanlı yönetimi altındaki topraklara göç etmek zorunda kalmıştır²⁴⁹

1877-78 Osmanlı – Rus Savaşı sırasında ve sonrasında, Osmanlı'nın Kafkas topraklarından olduğu gibi Balkanlardan da göçler başladı. Bu göçler, halkın yaşadıkları bölgede gördükleri zulümden kaçmak için olduğu kadar, Osmanlı sınırları dâhilinde yaşamak istemeleriyle de alakalıydı. Balkanlarda yaşayan Müslüman Türklerin Osmanlı yönetiminden ayrılmak istememesinin en önemli sebebi ise Avrupa Devletleri'nin Osmanlı'yı dolayısıyla Türkleri, Balkanlar ve Anadolu'dan Orta Asya'ya geri sürme politikalarının 19. Yüzyılda tüm hızıyla devam etmesiydi. Bu politikayı kendi amaçları dâhilinde benimseyen ülkelerden biri de Rusya idi. Rusya'nın *"sıcak denizlere açılmak"* adıyla izlediği politikası gereği sınırlarını genişletmesi gerekiyordu. 1877 – 78 savaşı Rus Devleti'ni bu amaca daha da yakınlaştırmış, savaş sonrasında Kafkaslarda ve Balkanlarda hâkimiyet sahasını bir hayli genişletmişti.²⁵⁰

Aslında Balkanlardan Türk ahaliyi göç etmeye zorlama siyaseti yalnız bu savaş ortamıyla ortaya çıkmamıştı. Savaş öncesi Balkanlara baktığımızda, Tuna Vilâyeti'nde, 1876 yılında 1.120.000 Türk ve 1.130.000 Bulgar nüfusu vardı ve vilâyetteki tarım arazilerinin % 70'i Türkler tarafından işleniyordu. Nüfusun çoğunluğunun Bulgarlara geçmesi ve Türklerin işledikleri topraklara sahip olmak amacıyla Ruslardan oluşan Slav taraftarları *"Türkleri ne şekilde olursa olsun, gerekirse öldürerek"* bu topraklardan çıkarmak gerektiğini savunuyorlardı. Slav milliyetçilerinin oluşturduğu guruplar arasında da bu konu tartışıldı. Nihayet Tuna ve Edirne vilâyetleri Türklerinin *yurtlarından sökülüp atılmaları olmazsa kılıçtan geçirilmeleri"* kararına varıldı. Savaşın

²⁴⁹ Halim Çavuşoğlu, *"Yugoslavya-Makedonya" Topraklarından Türkiye'ye Göçler ve Nedenleri"* Bilig, Sayı: 41, 2007, s.125

²⁵⁰ Nedim İpek, 93 Muhacereti, Ankara, 1999, s.661-662.

başlamasında da etkili olan bu karar, savaş sonrasında da etkili oldu ve koşullar hızla değişmeye başladı.

93 Muhacereti adı verilen göç dalgasıyla Türkler yerlerini terk etmeye başladılar. Savaş sırasında durumun düzelmesiyle topraklarına geri döneceklerini düşünen halk eşyalarını bile almadan yollara düşmüştü. Ancak hesaba katmadıkları bir unsur vardı, o da Bulgarların boşalan topraklara el koymaları ve bu arazilere yerleşmeleri idi. 1880’de Bulgar Prensliğine temsilci olarak gönderilen Nihat Paşa, bu toprakların kanunsuzca ele geçirilmesini önlemek için “*tapu senedleriyle*” birlikte görüşmelerde bulunmuş fakat Bulgar Hükümeti’nden bu arazilerin karşılığı olan bedeli tahsil edememişti²⁵¹

Prens’in seçilmesinden sonra Rusya, Bulgar yöneticilerini Berlin Anlaşması maddelerine uydukları için tebrik etmişti. Ancak Bulgarların yukarıda değindiğimiz tavırları, gösterdikleri diğer düşmanca hareketleri de tamamen Berlin Anlaşması hükümlerine aykırı olmasına rağmen hiçbir yaptırımla karşılaşmıyorlardı. Bu rahat ortam kendilerini daha da cesaretlendiriyordu. Bölgedeki Müslüman halkın sıkıntı içinde olduğunun iyice anlaşılması üzerine Osmanlı Hükümeti, duruma müdahale etmeye karar vermişti. Osmanlı Hariciye Nezâreti’nden 5 Ocak 1880 tarihinde tüm sefâretlere gönderilen telgraf, Osmanlı Hükümeti’nin tavrını ortaya koymaktadır; Devlet-i Aliyye’nin “*Bulgaristan ahâli-i İslâmiyesi’nin hâl-i tahammül-güdâzı hakkında*” Berlin Anlaşmasını imzalayan devletlerin dikkatlerini birçok kez çekmeye çalıştığını, bu devletlerin Bulgaristan emâretinde bulunan memurları tarafından müslüman halka yapılan hareketlere karşı çıkacaklarına olan güveni üzerine hareket etmiş olduğunu belirtmiştir. Ardından bu güvenin boşa çıkmadığını gördüğünü, Bulgaristan Hükümeti’nin Müslümanların uğradıkları muameleden dolayı her taraftan sert uyarılar aldığını buna rağmen Müslümanların Dersaadet’e şikâyeti bir an olsun bırakmadıklarını, buradan Emaretin gönderilen uyarıları dikkate almadığının anlaşıldığını da bildirmiştir. Bugüne gelindiğinde ise şikâyetlerin bir kat daha arttığını ve ağırlaştığını, Bâbiâli’nin de artık “*bîçare mazlumlar hakkında*” durumlarının düzelmesi için aracılık yapmaya mecbur kaldığını bildirmiştir. Avrupa hükümetlerine

²⁵¹ Bilal Şimşir, “*Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu*”, *Bulgaristan’da Türk Varlığı I*, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1985, s. 48 -50.

de aynı konunun iletileceğinin belirtildiği telgrafın devamında özetle, Müslümanların can, mal ve namuslarının saldırı altında olduğu en şiddetli yerin “Prevodi Nahiyesi” olduğunu bu nahiyenin üç karyesinin yağma edilerek harab olduğu söyle anlatılmıştır; *“yasanan olaylar burada anlatılamayacak kadar çoktur, yalnız şunu söylemeliyim ki mahallerde asayiş korumaktan sorumlu emniyet memurları olan silahlı kuvvetler ahalinin önde gelenlerinden oluşmaktaydılar. Bunlar Müslümanlara herkesten önce zulmetmektedirler. Silistre memurlarından iki kişi, iki Müslümanı ateş işkencesi gibi en müthiş işkenceye koymuş ve bıçareler bu şekilde ölmüştür. Bu hal nezdinde bulunduğunuz devlete beyan ile su son tahammül-güdazın önünü almak üzere Sofyaca daha şiddetli girişimlerde bulunmak için kendisinin insaniyetine müracaat buyrulmasını rica ederim”*²⁵².

Bu telgraf üzerine Avusturya, hemen harekete geçerek Sofya’daki konsolosuna emir vereceğini vaad etmiş, Osmanlı Hükümeti’nin Londra Sefiri ise gönderdiği cevabî telgrafta Lord Salisbury’e ulaşamasa da bir başka lorda telgrafi ilettiğinden ve kendisinin bu telgrafi Lord Salisbury’e en kısa zamanda ulaştıracağından, çünkü Bâb-ı âlî’nin bu teşebbüsünün sadece Bulgaristan sınırı üzerinde kalmış olan Müslüman göçmenlerin terk ettikleri evlerine iadesi amacına dayandığından, göçmenlerin bu durumuna bir son verilmesine dikkat ve özen gösterileceğini vaad etmiştir. Petersburg Sefiri de bu telgrafi iletmesi üzerine verdiği bilgide; Rusların daha önce de bildirdikleri gibi Petersburg kabinesi Bâb-ı âlî’nin Bulgaristan göçmenlerinin hane ve topraklarına iade ve iskânları hakkındaki görüşlerini onaylamıştı. Bu konuda yapılan hatırlatma üzerine Rus temsilcisi Osmanlı komiserine bu girişimlerini desteklemek için Sofya’da ki Rusya memuruna telgrafla talimat vereceğini vaad etmiştir²⁵³. Bu çalışmalar sürerken Avusturya’nın Sofya’daki konsolosu da bazı raporlar gönderiyordu. Bunlarda “*çaresiz muhacirlerin*” çekmekte oldukları sıkıntılar anlatılmış ve Bulgaristan’ın şuan ki durumundan bahsedilmiştir. Bu durum karşısında Avusturya hükümeti, Bulgar yönetimine tesirli nasihatlerde bulunması hususunda Avusturya’nın Sofya Konsolosuna emir verileceğini vaad etmiştir²⁵⁴. Aynı mesele ile ilgili karşılıklı yapılan yazışmaların bir diğeri de yine Petersburg Sefaretiyeydi. 25 Ocak 1880 tarihli telgrafta; Osmanlı

²⁵² BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 41.

²⁵³ BOA, Y.A. Hus., nr: 164 / 48.

²⁵⁴ BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 87.

Devleti'nin Petersburg sefiri, Rus temsilcisinin, Bâbîâli'nin görüşlerine katıldığını, fakat Bulgaristan Emâreti hududu üzerinde bekleyen muhacirleri genel olarak Müslüman muhacirlerden ayrı tutmakta olduğunu ifade etmiştir. Rus temsilcisi sınırda bekleyen muhacirlerin Bulgaristan'a girişlerini kolaylaştırmak için gerekli girişimlerde bulunmak amacıyla Sofya'daki Rusya memuruna emir vereceğini de vaad etmiş ve Bulgaristan “*muhacirin-i islamiyyesi*” meselesinin hızlıca çözülmesi konusunda Sofya genel konsolosluğuna tayin edilen memura da geniş talimat verdiğini belirtmiştir.

Yine aynı tarihli bir başka telgraf ise Roma Sefaretinden geliyor. Burada da İtalya devleti, “*Bulgaristan muhacirin-i İslamiyesi*” hakkında Osmanlı Hükümeti'nin talep ettiği “*tesebbüs-ü insaniyetkârâne*”ye yardımcı olabilmek için Sofya'daki memuruna emir verdiğini; İtalya hükümeti, bu girişiminin acil olduğunu ve bu “*bîçarelerin*” kanunlara uygun olarak yerleştirilmelerini istemiştir²⁵⁵. 7 Ocak 1880 tarihinde Paris Sefaretinden alınan telgrafnâmede de; Paris Sefiri girişimlerini anlatırken, “Gönderilen telgrafı alarak bir kopyasını vekil başkanına verdim ve bu zulümlere son verilmek üzere Sofya'daki Fransa konsolosuna derhal gerekli emirlerin verilmesini ısrarla rica ettim” demektedir. Müteakiben Mösyö Frasnîye ile yaptığı görüşmede bu telgraftan bahseder ve Bulgar Prensinin bir an evvel engellenmesi için arabuluculuk yapmak üzere Sofya'daki Fransa konsolosunun davet edildiğini öğrenir²⁵⁶. Almanya başbakanı Prens Bismark da Bulgaristan Emâretine, Müslüman halk hakkında Berlin Antlaşması hükümlerine göre muamele olunmasına dikkat etmesini tavsiye etmek üzere Sofya'daki Alman Konsolosuna talimat vermiş olduğunu Osmanlı Devleti'nin Berlin Sefirine söylemiştir. Bu konuyla ilgili bir komisyon kurulması hakkında ise Prens, diğer hükümetlerle fikir alışverişinde bulunacağını belirterek, *geleceğin sağlanması* için bir şey yapmanın gerekli olduğu fikrine de katılmaktadır²⁵⁷. Osmanlı Hükümeti'nin bu girişimleri göçmen sorununu çözmeye yönelikti. Ancak göçler engellenemiyor sorunlar artıyordu.

²⁵⁵ BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 80.

²⁵⁶ BOA, Y.A. Hus., nr: 163 / 54.

²⁵⁷ BOA, Y.A. Hus., nr: 165 / 52.

Avrupa'nın bu bölgesi için göçler²⁵⁸ çok önemlidir. Denilebilir ki, Balkanlarda gerçekleşen göçlerden burada bulunan devletlerin siyasî tarihleri derin bir şekilde etkilenmiştir²⁵⁹ Çünkü göçler, bir taraftan ülkenin demografik haritasını etkilerken, diğer taraftan sebep oldukları ekonomik yük bakımından da bazen siyasetin dengelerini değiştirmiştir. Ayrıca tarih boyunca dünyanın hemen hemen her yerinde toplumsal örgütleri kuranlar, yerleşik toplumlar değil göçebe toplumlar olmuştur. Osmanlı idarecileri de klasik dönemde göç hareketlerine karşı gelmedikleri gibi zaman zaman devlet eliyle uygulamışlardır. Onlar, hâkimiyeti pekiştirmenin yollarından birini, maksatlarına uygun bir demografik yapıda görmekte idiler.²⁶⁰ Başka bir ifadeyle galip ve güçlü olan Osmanlı topraklarındaki göç hareketleri ile zayıf ve mağlup durumdaki Osmanlı Devleti içindeki göçler aynı neticelere hizmet etmemişlerdir. İlk durumda devletin güçlenmesine ikincisinde ise daha da zayıflamasına vesile olmuşlardır.

II. Abdülhamit gerçekten çok zor durumda bulunuyordu. Bir tarafta devletin yabancılara olan yüklü borcu, diğer tarafta yine söz konusu devletlerin reform adı altında kendisine yaptıkları ekonomik ve askerî baskılar, devletin önemli meseleleri ile ilgili politika

geliştirmesine engel teşkil ediyordu. Bu baskıların uygulanmasının devleti zayıf düşürmek, hatta parçalamak manasına geldiğini bilen Sultan'ın, planları bozmak için oyalama taktiğine başvurmaktan başka elinden bir şey gelmiyordu. Padişaha göre; Avrupalıların önerdiği Makedonya'da Hristiyan bir valinin atanması gibi reformların uygulanmasının, Müslüman ahâlinin Hristiyan bir valinin idaresi altında yaşamaları mümkün olmadığından, onların Anadolu'ya göç etmelerine sebep olacağı kuvvetle muhtemeldi. Böylece bölgede mevcut etnik yapı, dolayısıyla da güç dengeleri altüst olacak ve Osmanlı'nın çıkarları büsbütün bozulacaktı.²⁶¹ Bu tehlikeyi gören Padişah,

²⁵⁸ Balkanlarda yaşanan katliamlarda Rus desteğindeki Bulgar birlikleri önemli rol oynamışlardır. Sadece Harmanlı katliamında 20.000 kişi katledilmiştir. Balkan savaşı sırasında meydana gelen göçte, yaklaşık olarak 600.000 Müslüman katledilmiştir. Bu 600.000 kişinin 200.000'nin Bulgar çeteleri tarafından katledildiği tahmin edilmektedir; Buran, Ahmet, *Kurşunlanan Türkoloji*, Manas Yayıncılık, Elazığ, Ekim 2007, s.27.

²⁵⁹ Kemal H.Karpat, *"Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu"*, Osmanlı Tarihi, Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, c. III. s. 17.

²⁶⁰ Reşat Kasaba, *"Göç ve Devlet, Bir İmparatorluk-Cumhuriyet Karşılaştırması"*, *Osmanlı'dan Cumhuriyete, Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar*, 1. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998, s. 337.

²⁶¹ G. Tokay, *"Osmanlı Bulgaristan İlişkileri...."*, s. 322.

durumu Müslümanlar lehine daha da pekiştirecek tedbirlere başvurmayı uygun görmüştür. Kemal Karpas'ın naklettiğine göre padişah, Rumeli vilâyetlerine göç edecek Müslümanların desteklenmeleri için 1893 yılında yeni bir göç siyaseti uygulamaya karar vermiştir;

*“Başka dinden olanları samimiyetle kucakladığımız günler çoktan geride kalmıştır. Bundan böyle sadece hemşehrimiz olanları (Osmanlı Müslümanları) ve aynı dinî inançları paylaşanları göçmen olarak kabul edeceğiz. Türkleri güçlendirmeye dikkat etmeliyiz... Rumeli ve özellikle Anadolu'daki Türk unsurları güçlendirmeliyiz... Türk (Osmanlı) tahtını işgal eden seleflerim, Slavları Osmanlılaştırmamış olmakla büyük bir hata işlemişlerdir.”*²⁶² II. Abdülhamit bu ifadeleri sarf etmekle birlikte, Osmanlı maliyesinin bunu kaldıracak düzeyde olmadığını görmektedir. Bulgar zulmünden kaçmayı düşünen yüz binlerce Müslüman'ın iskân edileceği yerler hazırlanmaya çalışıldıysa da²⁶³ daha önce belirttiğimiz gibi maddî imkânsızlıklar bu sorunun gerektiği gibi halledilmesine fırsat vermemiştir. Ancak devlet yine de imkânlarını zorlayarak bu iş için para ayırmaya çalışmıştır. Çünkü her ne kadar meselenin halli için halkın yardımını düşündüyse de, “ahâlden iane-i nakdiye istihsal” etmenin (nakdi yardımın toplanması) pek mümkün olmadığı anlaşılmıştır.²⁶⁴ Mesela Avusturya tarafından işgal edilen Bosna-Hersek'ten hicret edip Makedonya'ya yerleşmeleri gereken muhacirler, en büyük sorun olan iskân meselesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Ustrumca yakınında bu muhacirler için kurulması düşünülen mahallenin 34 hanesi için gerekli olan 340 liranın yerel imkânlarla karşılanması mümkün olmadığı için hazine tarafından temin edilmesine karar verilmiştir.²⁶⁵

Göç ve göçmen konusunu ayrıntılı olarak halledebilmek için bir muhacirin komisyonu kurulmasına karar verilmiş bulunmaktaydı. “İskân-ı Muhâcirin” komisyonu adını alan ve 1860 tarihinde kurulan bu komisyon ile Osmanlı Devleti topraklarına gelen göçmenlerin iskân edilmeleri çözüme kavuşturulmak istenmiştir. Bu durum doğal olarak göçmenlerin yerleşimden sonra ikinci bir göç olayının yaşanmasına neden olmaktadır. Bulundukları bölgelerden memnun olmayan göçmenler aralarında

²⁶² K.Karpas, *İslâm'ın Siyasallaşması...*, s. 341

²⁶³ BOA. A. MKT. MHM. nr: 490/31.

²⁶⁴ BOA. *İrade Dahiliye*, nr: 19. 1313 R 12 (2 Eylül 1895),

²⁶⁵ BOA. *İrade Dâhiliye*, nr: 29. 1312 Za 26 (21 Mayıs 1895).

organizasyonlar kurarak belli başlı şehirlerin çevrelerinde yerleşme amacıyla ortak bir hareket tarzı belirliyorlardı²⁶⁶

Muhacirler, zaten zor durumda olan Osmanlı ekonomisine fazladan bir yük oluşturmuşlardı. Sayıca çok olduklarından mevcut kiralık²⁶⁷ konutlara yerleştirememişler ve sırf onlar için çeşitli yerlerde yeni mahalleler kurulmuştu. Mesela Üsküp'te 20 Ekim 1884 yılında elli beş hanelik yeni bir mahalle kurulmuş, söz konusu mahalleye "Teşvikiye" adı verilmiştir. 5 Eylül 1886 yılında Ustrumca yakınlarında "Hamidiye" ismiyle yeni bir mahalle kurulmuştur.²⁶⁸

II. Abdülhamit iktidarının hemen başlangıcında patlak veren Osmanlı-Rus savaşı, Makedonya Müslümanlarının hayatını ve geleceğini etkileyen bir dönüm noktasıdır. Bu savaştan evvel Bosna ve Bulgaristan ayaklanmaları Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile olan ilişkilerini derinden değiştirmiş, dolayısıyla Osmanlı'nın kaderini etkilemiştir. Bu durum daha sonra Balkan krizine dönüşmüştür²⁶⁹. Bulgaristan dolaylarında yapılan mezalimden kaçan yüz binlerce Müslüman, soluğu Makedonya'da almıştır. Böylece zaten olumsuz olan hayat şartları büsbütün zorlaşmıştır. Bu savaş dolayısıyla Makedonya'ya 50 ila 60 bin ailenin geldiği ifade edilmektedir.²⁷⁰ Diğer yerlerde olduğu gibi Üsküp'e gelen muhacirler de önce cami, tekke, medrese, mescit ve han gibi umuma ait binalarda geçici olarak iskân edilmişlerdi. Daha sonra mahalle yetkilileri tarafından belirlenen yerlere yerleştirilmişlerdir. Parası olan konutun kirasını kendi veriyor, olmayanın kirasını ise mahalle sakinleri veriyordu. Tabii olarak kira verenlerin kısa bir süre sonra veremez duruma geldikleri için idarenin müdahalesiyle bu insanlardan kira alınmaması kararlaştırılmıştır.²⁷¹ Göçmenlerin genelde cami, tekke gibi umuma açık yerlerde iskân edilmeleri sebebiyle insanlarla devamlı iç içe olmuşlar ve böylece Makedonya Müslümanları, Bulgarlar ve Rusların Müslümanlara uyguladıkları

²⁶⁶ Naci Şahin, *XIX. Yüzyıl sonrasında Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki ki Sosyo-Kültürel Etkileri*, S.64 Sosyal Bilimler Dergisi, s.43

²⁶⁷ N. İpek, "93 Muhacereti", Osmanlı, IV, Ankara, 1999, s.103

²⁶⁸ *Osmanlı Yönetiminde Makedonya* (Makedonija vo Vremeto Na Osmanliskoto Vladeenje), T.C. Başbakanlık, Devlet arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 74, İstanbul, 2005, s. 8. 15

²⁶⁹ B.Şimşir, a.g.m., s. 110.

²⁷⁰ N.İpek, a.g.m., s. 103-104

²⁷¹ N.İpek, Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1999, 106-108.

zulümden ilk elden haberdar olmuşlardır. Bu sebepten bölge Müslümanları gözünde Bulgaristan ve Bulgarlar adeta zulmün²⁷² sembolü olmuşlardır.

Sonuç olarak; Çağdaşlaşma sürecinde Balkanlı toplulukları kısılcına alan milliyetçilik akımları Balkanların siyasal haritasını değıştirdi. Ulusal yaklaşımlarla izlenen politikalar büyük göçlere neden olduğu gibi ulusallıkları da parçaladı. Başta Türkler olmak üzere Yunan, Bulgar ve Sırp ulusal azınlıklar yaşadıkları yöreleri terk etmek zorunda kaldılar²⁷³

²⁷² Bulgaristan'daki Müslümanlara yönelik zulümler arttıkça göç dalgası çoğalmakta ve göçmenler yollarda perişan olmaktadır; BOA. HR. SYS. 304/78: Başvekâletten Rumeli-i Şarki Vilayeti'ne tahrirat (8Mayıs 1880); Köse, Osman; “Bulgaristan Emareti ve ürkler”<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayı2/makale/kose2.pdf>, (3.11.2012).

²⁷³ Sabri, Sürgevil, “*Çağdaşlaşma Sürecinde Milliyetçilik Kısılcında Balkanlar*”, Tarih ve Milliyetçilik, Ulusal Tarih Kongresi Bildiriler, Mersin, 1997. s.274.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELANİK'TE KOMİTACILIĞIN OLUŞUMUNU HAZIRLAYAN FAKTÖRLER

3.1.Berlin Antlaşması ve Sonuçları

Hızlı şekilde gelişen Osmanlı – Rus Savaşı, 1878’de iki ülke arasında imzalanan Ayastefanos Muahdesiyle neticelendi. Yapılan anlaşmanın maddeleriyle Ruslar ezeli amaçlarına ulaşmayı hedeflemişlerdi. Osmanlı’nın Avrupa’daki topraklarının tamamına yakınının Bulgarlara verilmesi bu anlaşmanın genelini oluştuyordu²⁷⁴. Bu toprakların Bulgar hâkimiyetine verilmesiyle resmen Bulgaristan kurulmuş ve fiilen Osmanlı yönetiminden ayrılmış oluyordu. Ancak belli bir süre Rus işgali altında kalması Ruslar tarafından şart koşulmuştu. Rusların Bulgaristan Devleti’ni kurmak adı altında güneye inmesi tabii ki Avrupa Devletlerinin gözünden kaçmamıştı. Özellikle İngiltere ve Avusturya’nın çıkarlarını engelleyen bu anlaşmanın değiştirilmesi için diğer Avrupa Devletleriyle de görüşülerek çalışmalara başlamışlar ve Rusya ise tüm bu devletlere karşı koyacak gücü olmadığını bildiğinden Ayastefanos Anlaşmasını etkisiz kılacak sürecin işlemesine karşı koyamamıştır.²⁷⁵

Berlin Antlaşması’nın Osmanlı’ya geri verdiği Makedonya bir süre sonra yine bu anlaşmanın ortaya çıkardığı *ıslahat ve özerklik* meseleleri yüzünden kanayan bir yaraya dönüşmüştü. Başlangıçta Makedonya sorunu karşısında Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletler, bu anlaşmanın geçerli olması konusunda fikir birliği içerisindeydiler²⁷⁶. Avusturya ve Rusya Makedonya’da asayişin temini için gerekirse Berlin Antlaşması ahkâmına göre burada bir otonomi sağlanmasına çalışacaklarını bildirmişlerdi²⁷⁷. Ancak bu sorun XX. yüzyılın başlarında Büyük güçlerin odaklandığı ve Osmanlı hükümetine sonu gelmez baskılarda bulundukları bir başka alan olmuştu. Berlin Antlaşması gereğince *uluslararası askeri ve sivil ıslahat komisyonları* kurulmuştu. Bu komisyonlara kalabalık kadrolarla katılan büyük güçler olaylara kendi çıkarları bakımından yön vermeye çalışmışlardı. Osmanlı, bu baskıları bölgede genç kurmayları vazifelendirip onların vatanseverliklerinden istifade etmeye çalışmıştı.²⁷⁸

²⁷⁴ N. İpek, Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri..., s.109.

²⁷⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya’da Milli Mücadele*, C.I, s.10 – 11.

²⁷⁶ BOA, *BEO*. nr:1968/147598.

²⁷⁷ BOA, *Y.PRK.EŞA*. nr: 31/118.

²⁷⁸ Fethi Okyar, *Üç Devir’de Bir Adam*, haz. Cemal Kutay, İstanbul ,1980, s.7.

Büyük güçlerin Berlin Antlaşması'nın uygulanmasına yönelik baskılarının sebebi otuz yıl önceki İngiltere Sefiri Canning'in "*Türkiye'de reformların ancak harici bir gücün sultanın hükümeti üzerinde tavsamayan sürekli bir baskı uygulamasıyla mümkün olduğu*" düşüncesine dayanıyordu. Bu cümleden olarak Berlin Antlaşması'nın bazı maddeleri Osmanlı'yı baskı altına almak için tasarlanmıştı. Çünkü aşağı yukarı her maddede Avrupa devletlerine bilgi verilmesi isteniyor, antlaşma sağlanamayan durumlarda büyük devletlerin devreye girerek arabuluculuk yapacağı ifade ediliyordu. Bazı hususlar ise net ortaya konulmayarak konjonktüre göre hareket edileceği anlaşılıyordu. Bu durumun neticesi olarak; Osmanlı padişahı Berlin Antlaşması'nın açık olmayan hususlarının Osmanlı Devleti lehinde tatbik edilmesi için İngiltere kraliçe'sinden yardım talep etmişti. Oysa İngiltere kraliçesi irad ettiği nutukta Berlin Antlaşması'nın Osmanlı Devleti için hayırlı olacağını beyan etmekle iktifa etmişti.²⁷⁹

Berlin Kongresi sonucunda dengeler yeniden değişmiş, bu defa ağırlık Avrupa Devletlerine geçmiştir. Kazandığı savaş sonrası beklediği çıkarları sağlayamayan Rusya, Osmanlı Devleti'nin doğu sınırından elde ettiği topraklarla yetinmek zorunda kalmıştır. Bu duruma karşı gelecek gücü de kendinde bulamamış ve kararları kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ise kendi toprakları üzerinde verilen bu kararları sadece izlemekle yetinmiştir. 1878 sonrasında değişen bu dengeler, Avrupa devletleri üzerinde etkisini göstermiş, yeni topraklar elde etmek ve sınırlarını genişletmek fikirlerini harekete geçirmeye başlamışlardır. Bu amaç için de Avrupa'nın güçlü devletleri isyanları ve çatışmaları desteklemekten kaçınmamışlardı. Balkanlar üzerinde uyguladıkları bu politika uzun süre bölgenin karışmasına neden olmuş, Rusya'nın gerek elçileri vasıtasıyla, gerek takip ettiği politikayla, sürdürdüğü engelleme faaliyetleriyle Balkanlar çözümsüz bir hal almıştır²⁸⁰.

Berlin Antlaşması²⁸¹, Rumeli İslâhatını zorunlu bir şekilde gündeme getirmiş bulunuyordu. Böylece yeni kurulan Bulgaristan ve özerk Doğu Rumeli Vilayeti dışında

²⁷⁹ Fahri Maden, *Büyük Güçlerin Berlin Antlaşması'nın Uygulanmasına Yönelik Baskıları*, ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print) Volume 5 Issue 1, p. 267-286, January 2013, s.270.

²⁸⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 10.

²⁸¹ Berlin Kongresi- Yeşilköy Anlaşmasını gözden geçirmek üzere, 13 Haziran 1878'de Berlin'de, Bismarck'ın başkanlığında Avrupa devletleri temsilcilerinden oluşan bir kongre toplandı. Kongre, bir ay sonra, 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşması ile Yeşilköy Anlaşmasını değiştirdi. Alınan kararlara göre; Rusya, Asya'da Ardahan, Kars ve Batum'u muhafaza etti. Rumeli Türk topraklarında bir Bulgar Prenslığı (Tuna ile Koca-Balkan arasında) , Filibe'de Sultana bağlı bir Doğu Rumeli vilâyeti

Babıâli'nin idaresine iade edilen bölgelerde ıslâhat yapılması, devletlerarası bir vesikada bağlayıcı bir nitelik kazanmış olarak yer almıştır. Babıâli, buralarda 1868'de «Girit» adası için kabul edilen ıslâhat uygulamalarını aynen tatbik ile yükümlü tutuluyordu. Islâhat hususlarının ayrıntılarını belirleyecek komisyonların da kurulmasına karar verilmiş olup, bu komisyonlara ilgili bölgelerdeki yerel ahalinin iştirakleri öngörülmekteydi. Uygulama büyük devletlerin murakabesine tevdi ediliyordu. “Berlin Ant. 23. maddesi,” ıslâhatın *Girit örneğine* bağlı tutulmasının talihsiz bir formüle ediş olduğu şüphesizdir. Bu örnek, taraflara taleplerini silahlı çete, terör, ayaklanmalar ve katliâmlar ile güncelleştirme ve büyük devletlerin müdahalesini sağlanmasıyla, giderek bağımsızlığa varacak olan «özerk» bir idarenin kurulmasının başarı vaat eden kanlı uygulamasını göstermekteydi. Büyük devletlerin «reform» taleplerini ve kontrollerindeki «Islâhat» uygulamalarının devletten giderek uzaklaşacak özerk ve bağımsız yapılar oluşturduğunu bizzat kendi tecrübeleri ile yakından bilen Babıâli'ye de «Girit» örnekli bir uygulama, ürkütücü parçalanma yolunun tehlikeli bir sapağı gibi gelmekteydi.²⁸²

Berlin Antlaşması'nın Avrupa Türkiye'si dolayısıyla Makedonya ile alakalı olan 23. maddesi şöyledir:

“Babıâli, Girit adası hakkında 1868 yılında getirilen tüzüğe, sadık kalacağını taahhüt eder. Ayrıca adil olduğunu düşündüğü değişiklikleri gerçekleştirecektir. Girit adasında uygulanan ve vergi muafiyeti getiren tüzükler hariç, yerel ihtiyaçları göz önünde bulunduran, Avrupa Türkiyesinde bulunan ve bu antlaşmada ayrı bir teşkilâtın öngörülmediği diğer bölgeler için de buna benzer tüzükler gerçekleştirilecektir. Babıâli, her bölge için, yerel unsurun yeterince yer aldığını kontrol edip, yeni tüzüklerin detaylarını yapacak ayrı bir komisyon teşkil ettirecektir”²⁸³.

Bu maksatla “Rumeli Vilâyetleri Nizamnâmesi” II. Abdülhamit tarafından hazırlandı, fakat pek uygulanmadı. Bu nizamnâme, Berlin Antlaşması'nın 23.

kuruldu. Edirne ve Makedonya Türk toprağı olarak kaldı. Niş, Piroto ve Vrana bağımsızlığını elde eden Sırbistan'a bırakıldı. Kuzey Dobruca'yı, bağımsızlığa kavuşan Roman'ya aldı. Epir ile Tesalya Yunanistan'a verildi. Avusturya ise, Bosna – Hersek'i işgal ve idare etme yetkisini aldı; Acaraoğlu, M. Türker, *Bulgaristan'da ...Yer Adları Kılavuzu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1988, s.29.

²⁸² K. Beydilli, *II. Abdülhamid Döneminde Makedonya...*, s. 80-81

²⁸³ Z. Karal, *a.g.e.*, c. VII, s.150.

maddesinde istenilen hususları yerine getirmekteydi. Gerçi maddede şart koşulduğu gibi, söz konusu vilâyetlerin mahalli komisyonları tarafından değil, Osmanlı Hükümeti tarafından hazırlanmıştı. Bununla beraber devletlerarası komisyon ufak tefek değişiklikler yapmak suretiyle nizamnâme'yi tasvip etti. 3 Kasım 1880'de Osmanlı Hariciye Nazırı, ilgili devletleri, nizamnamenin kesin şeklini almış olduğundan ve Padişah tarafından tasdik edilir edilmez yürürlüğe konacağından haberdar etti. Bu suretle büyük devletler tatmin edilmiş oldu. Bu arada onları meşgul eden başka meseleler meydana geldiği için, Rumeli'deki ıslahat meselesi de güncelliğini kaybetmiş oldu. Zaten ıslahat taraftarı olmayan II. Abdülhamit de, bu durumdan istifade ederek nizamname'yi tasdik etmedi ve böylece söz konusu ıslahat yapılamadı²⁸⁴.

Osmanlı, bir yandan daima Hıristiyanlara yeni öncelikler tanıyan bu gibi ıslahat programlarını mümkün olduğu kadar askıya almaya, böylelikle ülkenin parçalanmasını engellemeye, diğer yandan da zaten iyi durumda olmayan Müslümanların durumunun, daha da kötüleşmesini durdurmaya çalışmaktaydı. Özellikle diğer bölgelerde kurulan bağımsız veya özerk devlet teşekküllerinin, hep ıslahat istekleri ile başladığı gerçeği gözden uzak tutulmuyordu.²⁸⁵

Berlin Anlaşması'nın gerek 23. maddesi, gerek diğer hükümleri Panislavistleri hayal kırıklığına uğratmış, Rusya adına diplomatik bir yenilgi sayılmış, Makedonya ve Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'nden ayrılmasını bir süre daha geciktirmiştir. Bu tarihten sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun nüfuzu Makedonya'ya yönelmiş; *Arnavutluk Meselesi* ile birlikte *Yenipazar/Sancak Meselesi*'nin temelleri atılmış; Osmanlı diplomasisinde *Rumeli Islahatı* ya da *Rumeli Gâilesi* olarak nitelendirilen zorlu bir sürece girilmiştir.²⁸⁶

3.2.Kiliselerin Mekteplerin Rolü

Osmanlı İmparatorluğu'nun genel politikası içerisinde farklı etnik ve dinî unsurları, İslamlaştırmak ya da Türkleştirmek gibi bir düşüncesi olmadığı gibi, gayri Türk veya gayrimüslimlerin kimliklerinden dolayı da endişe duymamıştır. Bu farklılıkları kültürel bir zenginlik olarak değerlendirmek isteyen Osmanlı

²⁸⁴ M.Hacısalıhoğlu, *Makedonya Sorunu ve Jön Türk...*, s.40.

²⁸⁵ *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, s. 122.

²⁸⁶ Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul 1993. s.74.

İmparatorluğu'nda, Hristiyanlık da farklı mezhepleriyle yaşatılmaya çalışılmıştır.²⁸⁷ İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in izlemiş olduğu dış politikaya bağlı olarak Patrikhane'ye dokunulmamıştır. Fatih bununla da kalmayarak tebaası içerisinde bulunan tüm Ortodokslar'ın kiliselerini Patrikhane'ye bağlamış ve bu kurumu Ortodokslar arasında tek güç merkezi haline getirmiştir. Bunun karşılığında ise Patrikhane'nin kendisine tam anlamıyla itaat etmesini sağlamıştır. Böylelikle Fatih Osmanlı Devleti'nin, Ortodoksların uzun yıllar tek bir elden yürütmesini sağlayacak bir girişim yapmıştır.

Patrikhane, Osmanlı Devleti'nin yavaş yavaş gerilemeye başladığı 17. yüzyıldan itibaren gizliden gizliye klasik dönemdeki statüsünden farklı olarak, güçlenmeye başlamış ve neticede "Devlet içerisinde Devlet" haline gelmiştir. Öyleki 1767 yılında Patrik Samuel, Bulgaristan'ın fethinden beri dokunulmayan ve Patrikhane'ye bağlı olmakla birlikte özel bir statüsü bulunan Bulgar Ohrida Piskoposluğu'nu kapatmıştır.²⁸⁸ Böylece Rum Patrikhanesi'nin baskısı altında olan ancak her şeye rağmen Helenleşmeyen son Bulgar kalesi de yıkılmış ve Balkanlar, tamamen savunmasız olarak Patrikhane'nin kucağına düşmüştür.

Fener Rum Patrikhanesi, Yunan milliyetçiliğini kendisine ilke olarak kabul ettiğinden dolayı, Sırp, Bulgar, Makedon vs. kiliselerine bölünmüştür. Kiliseler, Osmanlı Devleti'nin klasik dediğimiz ve güçlü olduğu dönemde idare ile tam bir uyum içindeyken, gerileme döneminin başlaması ile birlikte Osmanlı'ya olan tepkileri ve aralarındaki anlaşmazlıklar artmıştır.²⁸⁹

Rum ve Slav (Bulgar) kiliselerinin siyasî hesapları vardı. Makedonya'nın her tarafında yaptırılan ve her geçen gün sayıları çoğaltılan kiliseler, bu hesapları gerçekleştirmek maksadıyla kullanılan birer vasıta olmuştur. Yani bu dönemde yaptırılan kiliselerin varlık sebebinin, Hristiyanların dinî ihtiyaçlarını karşılamaktan ziyade siyasî maksatlara yönelik olmuştur.²⁹⁰ Dahası hem Rum hem de Bulgar kiliseleri isyancı çetelerin en büyük destekçileriydi. Kilise binaları, lojistik malzemelerin

²⁸⁷ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I*, (Çev. Selver Tanilli), İstanbul, 1995, s.198.

²⁸⁸ H.Şentürk, *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1992. s.51

²⁸⁹ Selim, Deringil, "II Abdülhamit Döneminde Osmanlı Dış İlişkilerinde 'İmaj saplantısı'", Sultan II Abdülhamit ve Devri Semineri, 27-29 Mayıs 1992, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994, s. 153.

²⁹⁰ Tunalı, Hilmi, *Makedonya, Mazisi, Hali, İstikbali*, 2. Baskı., Kahire, 1326, s.15-45.

saklanması saldırlı planlarının yapılmasına kadar pek çok amaç için kullanılmaktaydı²⁹¹

Patrikhaneye bağlı Kilise papazları, Hıristiyan halkı Osmanlı idaresine karşı örgütlemek, bilinçlendirmek ve kışkırtmak maksadıyla yoğun faaliyetler içerisinde girebiliyorlardı. Denilebilir ki; Hıristiyanlar, Balkanlarda kendi aralarında ve Osmanlı idaresi ile yaptıkları mücadeleleri, daha çok kilise ve elemanları vasıtasıyla yapıyorlardı. Nitekim kilise papazları vasıtasıyla, Yunanistan'da basılan kitaplar, Osmanlı vilâyetlerine gizli olarak sokulmakta ve Rum Hıristiyan halkın arasında Osmanlı düşmanlığı yaymak gayesiyle dağıtılmaktaydı. Bu tür kitapların çok fazla olduğu birçok hanede bulunduğu ifade edilmekteydi. Ortodoks din adamlarının, dinî vazifelerinden çok bu tür zararlı risâlelerin dağıtımı ve insanlara kabullendirilmesiyle uğraştıklarının bilgisi mahalli hükümetlere de ulaşlıyordu. Osmanlı Hükümeti çözüm bulmakta çoğu zaman zorlanlıyordu.

Rum Patrikhanesinin ve ruhani reislerinin çetelere muhtelif şekilde yardımları bulunmaktaydı. Nitekim Erkan-ı Harbiye-i Umum Dairesinden Dâhiliye Nezaretine gelen 18 Teşrin-i sani 1314 /30 Kasım 1898 tarihli bir belgede; İstanbul Fener Patrikhanesinde üzerlerinde kimlere ait olduğu belirtilerek depolanan silahların İstanbul'un kaza ve köylerindeki Rum izcilere papazlar vasıtasıyla dağıtıldığı belirtilmekteydi.²⁹² 7 Mayıs 1323/20 Mayıs 1907 tarihli başka bir vesikada Drama Rum Metropolitinin Bulgar ahalisine karşı halkı mezalime teşvik ettiği söylentileri ayyuka çıktığı için mahalli yetkililerce ikaz edilmiş sonradan ise resmi görevinden alındığı belirtilmekteydi.²⁹³ Aynı şekilde Siroz Metropolitisi de çete faaliyetlerine desteği nedeniyle yetkililerce uyarılmıştı.²⁹⁴

Patrikhane sürekli olarak metropolitlerin yaptığı fesat faaliyetlerini ve onların eşkıya ile olan bağlarını örtbas etmek istemekteydi. Ancak birçok yerde özellikle Ortodoks Rum din adamlarının faaliyetleri gizlenemeyecek kadar açık ve çok sayıda cereyan ediyordu. Şöyle ki; Manastır ve çevresindeki ruhban ve mektep görevlileri asıl görev yerlerini terk ederek sürekli olarak eşkıya ile işbirliği içerisindeydiler. Prizren

²⁹¹ BOA. Y. PRK. AZJ. nr:41/10.

²⁹² BOA. TFR.I.UM nr:12/2.

²⁹³ BOA. BEO nr:3059/1.

²⁹⁴ BOA. BEO. nr:3104/3.

Metropoliti'nin görev alanından daha geniş bir alanda görev yaptığı ve denetimi altındaki okullara da usulsüz bir şekilde öğretmenler tayin ettiği tespit edildi. Yenice ve Vodine'de görevli papazların Yunan Konsolosluğu'ndan maaş alarak Devlet aleyhine eşkıya ile birlikte hareket ettikleri Yenice Metropoliti'nin ihbarı sonucunda ortaya çıktı. Siroz Metropoliti'nden de eşkıya ile irtibatı olduğuna dair şüphelenilmesi üzerine Patrikhane'den metropolitin sicilıyla ilgili bilgi istendi²⁹⁵

Rumların ruhani reislerin himayesinde cemiyetleşme eğiliminde olduklarını da görmekteyiz. Nitekim Selanik'in Penagoda isimli mahallesinde, vilayetin Rum Metropolitinin himayesi altında Birici Reisi "Kalyarhos oğlu Apostolidi", 2. reisi Yunan tebaasından Yunan gazeteleri muhbiri "Gorgi oğlu Sekilaridi" isimli kişiler olduğu tespit edilen, çoğunluğu Osmanlı, bir kısmı Yunan uyruklu toplam 270 Rum'dan mürekkep Yunan emellerine hizmet etmek gayesiyle bir cemiyet teşekkül ettirilmişti. Zikredilen kulüpte 10 gazete ile 1 Yunan süreli risale okunmaktaydı. Ayrıca cemiyet en az haftada bir kez; mühim bir iş olduğunda her gece toplanmaktaydı. Diğer geceler aboneler saat 2'den 5'e kadar bir araya gelip, okudukları gazeteleri mütalaa ediyorlardı. Cemiyete katılma herhangi bir azasının kefaletine bağlıydı. Anlaşılabacağı üzere hariçten kimseyi kabul etmiyorlardı; ilaveten üyelik için munasip görülen yere harcanmak suretiyle bir defaya mahsus 100 sonrasında da haftada 2'şer kuruş aidat toplanmaktaydı. Aynı cemiyet kulüp sandığında toplanan parayla, Roflek Tiyatrosunda, 1 ay süreyle Molos isimli bir tiyatro piyesinde elde ettikleri 100 akçeyi birleştirip Zanta Rum ahalisine yollamıştı.²⁹⁶

Kilise ve papazlarının eşkıyalık faaliyetlerinin, daha II. Selim zamanında vuku bulmaya başladığı kayıtlarda mevcuttur. O dönemde Üsküp ve Pirlepe yöresinde ayaklanan papazlar isim isim zikredilmiştir. Ancak Siyasi faaliyetleri en yoğun şekilde II. Abdülhamit döneminde arttırmışlardır. Kuşkusuz bu duruma, uluslararası ortamın şartları yardımcı olmuştur. Nitekim bu ve başka sebeplerden dolayı sivil Müslümanlar ile sivil Hristiyanlar arasında silahlı çatışmalar bile çıkmıştır. Dahası bu sebeplerden dolayı bazı çatışmalarda, Müslümanlar tarafından ilk hedef alınanlar arasında

²⁹⁵ Bülent Atalay, *Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri*, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara, 2002. s.87-98.

²⁹⁶ BOA, BEO nr:173/1295.

Metropolitler olmuştur.²⁹⁷ Görevleri, Hristiyanların dinî ihtiyaçlarını karşılamak olması gereken kilise temsilcilerinin, isyan ve karışıklığa teşvik ve benzeri faaliyetlere girişmeleriyle ve tahrikleriyle ilgili çok sayıda belge mevcuttur.

İngiliz sefaret belgelerine göre; Fener Rum Patriği'nin Yunan isyancı çeteleriyle ilişkisi olduğu, aşırı milliyetçilik yaptığı, ayrıca dinî özgürlüğe inatla karşı çıktığını ifade etmiştir²⁹⁸. Bütün bunlara ilave olarak Fener Rum Patrikhanesi tarafından onaylanan, İstanbul, Selanik ve Rumeli'nin diğer taraflarında bulunan Rum mekteplerinde okutulan beş ciltten ibaret "Anagnostmaryon" adlı kitapta yazılanlar ibret vericidir: *"Anam! Türklere hizmet edemem, yapamam, kudretim yok, takatım kalmadı. Tüfengi alıp hırsız olacağım, dağlarda ve yüksek dağ eteklerinde ikamet edeceğim, kaçacağım. Anam ağlama yalnız bana dua eyle, çok Türk keseyim..."*²⁹⁹

Helenciliğin çıkarlarını koruma görevi, 1830'dan sonra artık yalnızca İstanbul Patrikliğine düşmüyordu. Bu aynı zamanda yeni kurulmuş Yunan Devletinin de göreviydi. Bu devlet, 1835'ten sonra Makedonya'daki konsoloslukları sayesinde Yunan davasının desteklenmesine katıldı. Ulusal bilincin yayılmasına ve öğretilmesine en uygun araç olarak okul kabul edildiğinden, tüm güçler Rum Ortodoks okul sisteminin Makedonya'da genişletilmesine yoğunlaştırıldı. Bu amaçla daha 1836'da Atina'da bir eğitim derneği kurulmuştu. 1861'de "İstanbul'da Yunan Edebiyat Derneği" kuruldu. Bu derneğin görevi, Osmanlı İmparatorluğunda, Özellikle Makedonya'da Yunan eğitim sistemini geliştirmekti, en önemlisi "Yunan Eğitiminin Yayılması Derneği " ise 1869 tarihinde Atina'da kuruldu.

Makedonya'daki Bulgar Milliyetçiliğine karşı Helen direncini İstanbul ve Atina'dan örgütleyen bu derneklerin yanında, benzer görevleri yerine getiren yerel derneklerde vardı. Örneğin 1859 yılında Manastırda "Stmatos Papyris" tarafından " vatandaşın ahlaki eğitimini ve Yunanlılığın parçalanmasını isteyenlere karşı mücadeleyi " amaç edinen bir Yunan kulübü kuruldu. Selanik'te 1872'de "Makedonya Eğitim Derneği" kuruldu. Benzer dernekler 1874'te Manastır ve Kruşevo'da ortaya çıktı. Selanik ve Manastır vilayetlerinde 1877'de toplam 10.968 öğrencili 256 Yunan okul vardı. Okulların sayısı 1896'da 907'ye öğrenci sayısı ise 53.633'e çıktı. Buna göre

²⁹⁷ BOA. Y. PRK. MYD. nr: 22/ 24.

²⁹⁸ Erol, Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Aykaç Kitabevi, İstanbul, 1967 s.51.

²⁹⁹ BOA. Y. PRK. TKM. nr: 29/19.

Makedonya'daki yunanlılık, (Patrikliğin ve Atina Hükümetinin yardımlarıyla, Babıâli'nin de özel teşviki sayesinde) eğitim ve öğretim alanındaki belirli amaçlı çalışmasıyla Ülkenin Slav halkının büyükçe kesimlerini Helen davasına kazandırmıştı.³⁰⁰

Bulgarlar, XIX. yüzyılın başlarından itibaren Rum Patrikhanesi'nin asimilasyon politikalarına karşı millî bir uyanış hareketi başlatmışlardır. Uzun bir mücadele sonucunda 11 Mart 1870'te verilen *Ekzarhâne Fermânıyla* Patrikhâne'den dini bağımsızlıklarını kazanan Bulgarların bundan sonraki faaliyetleri Osmanlı Devleti'ne karşı siyasî bağımsızlık mücadelesi vermek yönünde olmuştur. Bulgarlar, Patrikhâne'ye karşı vermiş oldukları dinî mücadele boyunca sosyal, kültürel, ekonomik ve eğitim açısından da kendilerini geliştirmiş, kısa süre içerisinde millî uyanışlarını gerçekleştirmişlerdir.³⁰¹ Bulgaristan Kilisesi'nin bağlı bulunduğu ve sınırsız yetkilere sahip olan Fener Rum Patrikhanesi'nin, kendisine bağlı olan Ortodoks vatandaşları Helenleştirme (Rumlaştırma) çabaları, XIX. asrın ikinci yarısından itibaren gittikçe yoğunlaştı. Rum dinî liderleri, Bulgar öğretmenlerine baskı yapıyor, Bulgarca yazılan kitapların yayılmasını önlemeye çalışarak, Bulgar aydınlanma hareketini daha başlangıçta boğmaya çalışıyorlardı. Bu bakımdan Bulgarların aşağı yukarı yarım asır devam eden kiliseye bağımsızlık kazandırma mücadelesi, aslında kendilerini bir ulus olarak kabul ettirme mücadelesi olarak da görülebilir.³⁰²

Bulgar Prensliğinin amaçlarından biri de sadece Makedonya'daki Bulgarları değil, Ekzarhâne'nin de durumunu Osmanlı Devleti nezdinde güçlendirmektir.³⁰³ Ekzarhâne de bir taraftan Makedonya'da metropolitlikler elde etmeye uğraşırken diğer taraftan Prensliğin, Makedonya üzerindeki faaliyetlerine öğretmen ve din adamları göndererek ve Bulgar okullarına maddî yardımlarda bulunarak destek vermiştir.³⁰⁴ Çünkü millî amaca yönelik en uygun yerler, insanların bir kimlik etrafında toplu olarak bulundukları okullar, manastırlar ve kiliselerdi. Bu nedenle propaganda yapmaya en elverişli yerlerdi. Makedonya'ya gönderilen öğretmen ve din adamları, halkın millî

³⁰⁰ F.Adanır, Makedonya sorunu..., s.110-112

³⁰¹ N.Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri...,390

³⁰² Yavuz Ercan, *On dokuzuncu Yüzyılda Balkanlarda Kilise*, Ankara, 1987. s. 30-32.

³⁰³ BOA. Y. MTV.nr:120 / 37.

³⁰⁴ BOA. A. MTZ. 04. nr: 105 / 34; BOA. A. MTZ. 04. nr: 125 / 68.

duygularını uyandırmak ve Makedonya'nın Prenslik ile birleşmesi fikrini yayma misyonuyla görevlendirilmişlerdir. Nitekim bunlar görevlerini hakkıyla yerine getirmişler, sözlü ve yazılı propagandalarla halkı etkilemişlerdir.

Bulgar Kilisesi'nin gayretleri sonucu Makedonya'da okul sayısı hızlı bir artış göstermiştir. Bu Kilise'nin papazları, Bulgar öğretmenleri ile beraber isyancıların gizli örgütü olan "VMRO" (Makedonya Dâhili İhtilal Organizasyonu)'nu kurmuşlardır. Bulgaristan'dan Makedonya'ya çetelerin gönderilmesi ve "VMRO"nun kurulması, Bulgar Eksarhlığı'nın genişleme politikası ile örtüşmekteydi.³⁰⁵ Bazı papazlar haydutlara yardım ve yataklık etmekle kalmayıp fiilen çetelere katılıp silahlı eylemlerde bulunmuşlardır. Diğer taraftan, eğitilmiş birer insan olan papazlar kitlelerin harekete geçirilmesi yönünde ideolojik faaliyetlerde de bulunarak taraftar kazanmaya gayret etmişlerdir.³⁰⁶ Kiliseler, sadece propaganda, kışkırtma ve benzeri faaliyetlerle yetinmemiş, eşkıyaya lojistik destek ve hatta silahların saklama yerleri olarak kullanılmışlardır.³⁰⁷ Aynı zamanda, eşkıya tarafından ahâli-i Hristiyanîye'ye ulaştırılması gereken bilgiler için de kullanılmış ve burada bu çeşit bildiriler okunmuştur.³⁰⁸

Rus Devleti ve kilisesinin tesiri altında olan Bulgar papazları, Bulgar ahâlisinin Türklere karşı kışkırtarak, ayaklanmaları için kiliselerde vaazlar vermişlerdir.³⁰⁹ Bulgar papazları, Bulgaristan lehine yoğun faaliyetlerde bulunmaktaydılar. Mesela Kosova'da komite mensupları içerisinde en çok faaliyette bulunanların Bulgar Metropoliti ile tüccar vekili Rizof olduğu belirtilmiştir.³¹⁰ Başka bir ifadeyle papazların isyancı çetelerine bizzat katılmaları, söz konusu çetelerin halk nezdindeki itibarlarının yükseltilmesi amacını da taşımıştır. Ancak bütün bunlara rağmen Hristiyanlardan bazıları Osmanlı idaresinin bu çetelere karşı yürüttüğü mücadeleye destek olmuş, bazen

³⁰⁵ A.Koyuncu, *Bulgar Eksarhlığı...*, s. 204-205.

³⁰⁶ Y.Ercan, *a.g.e.*, s. 51-55.

³⁰⁷ BOA. Y. PRK. ASJ. nr: 41/10.

³⁰⁸ BOA. Y. PRK. ASK. nr: 102/47.

³⁰⁹ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, Trakya Üniversitesi Yay., 90/1, Ankara 1990, s. 37.

³¹⁰ M. Aydın, "Arşiv Belgeleriyle...", s. 224.

Osmanlı askeri ile beraber savaşmış hatta çetecileri yakalayıp idareye teslim ettikleri bile olmuştur.³¹¹

Bulgar ulusalcılığının en önemli aşaması olan eğitimde kilisenin de etkisi görülür. Özellikle Bulgar Eksarhanesi'nin kurulmasından sonra Eksarhların yönetiminde bulunan okullarda komitacı ve Bulgar milliyetçisi gençler yetiştirilmiş ve gerektiğinde kendi fikirlerini paylaşmayan hocalar görevinden almıştır. 1890 yılında, Edirne'deki Bulgar okulları direktörü Perisla Dobra Plovni “sadık tebaadan olması ve mekteplerdeki bozuk fikirli hocaların değiştirilmesini talep etmesi nedeniyle” Bulgar Eksarhlığı tarafından görevinden alınmış ve yerine Bulgar Keşiş Mektebi hocalarından Yoptiri³¹² atanmıştır. Bununla birlikte Babıâli, Bulgar okullarında okutulan kitapları denetlemekteydi. Babıâli, Bulgar kitapları üzerinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra,³¹³ zararlı görülen kitapların okutulması yasaklamış ve gerektiğinde zararlı görülen kitapları toplatmıştır³¹⁴

Bulgar eğitime misyonerlerin öncülüğünde açılan okulların katkısı az fakat etkileri büyük olmuştur. Fransız Katolik misyonerlerinin önderliğinde, 1864 yılında, Filibe'de “Seti Andrey” adlı bir Bulgar Katolik Okulu açıldı. Okulda 1870 yılında Fransızca kursları da başlatıldı. Bu kurslar, Fransız Koleji “Stevi Avgustin'in kurulmasına katkıda bulundu. Ayrıca bu kurslardan mezun olanlar çok iyi Fransızca bildiklerinden Doğu Rumeli Vilayeti'nin ilk memurları oldu “Misyoner örgütler” tarafından kurulan Robert Koleji'nin, özellikle Bulgaristan'ın 1878 yılında Osmanlı Devleti'nden kopmasından hemen sonraki dönemde Bulgar okumuş sınıfının oluşumundaki rolü çok önemliydi. 1871 yılında Robert Koleji'nden mezun olan altı öğrenciden beşi Bulgar'dı. Buradan mezun olanlar daha sonraki yıllarda Bulgaristan'da belediye başkanı, parlamento üyesi, büyükelçi, bakan ve başbakan oldu. Berlin Antlaşması'yla kurulan Bulgaristan Prensliği'nin anayasasını hazırlamak üzere 10/22 Şubat 1879 tarihinde Tırnova'da toplanan 231 kişilik *Kurucu Meclis*'te parlamento hukukundan haberdar olanlar sadece Robert Koleji'nden mezun olanlardı³¹⁵. Amerikalı

³¹¹ BAO. *BEO* nr.173/ 12951.

³¹² BOA. *DH. MKT.* nr:1574/26.

³¹³ BOA. *MF. MKT.* nr: 123/35.

³¹⁴ BOA. *MF. MKT.* nr:73/113.

³¹⁵ Ömer Turan, “*Amerikan Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları*”, Türk Tarih Kongresi'nden Ayrıbasım, Ankara 2003, T.T.K. Yay., s. 1105.

misyonerler, Bulgaristan’da eğitim alanında pek katkıda bulunmamıştı. Nitekim Bulgaristan’daki Amerikan misyoner okulları içinde, o günün koşullarında ileri bir eğitim kurumu olarak yalnızca Samakov’daki “American Collegiate and Theological Institute” bulunmaktaydı. Yine 1863-1903 yılları arasında “Robert Koleji” mezunları arasında 195 Bulgar genci bulunmaktaydı. Oysaki 1873-1890 yılları arasında Amerikan misyoner okullarında ilkokuldan koleje kadar okuyan öğrenci sayısı en fazla 600’dü³¹⁶. Bu nedenle, 1880’li yıllarda Osmanlı Devleti’nde Amerika Birleşik Devletleri’nin büyükelçisi olarak görev yapan Samuel Cox’un öne sürdüğü gibi, Robert Koleji bu rolü tek başına üstlenmemiştir. Samuel Cox’a göre, Bulgaristan’ın “uygun zekâsı” Robert Kolejinde kendine gelmiş, Bulgar liderlerinin zihinlerini “Amerikan öğretimi ve ilkeleri geliştirmiş, disiplin etmiş, bu ilkeler o zihinlere girmiş ve onları yükseltmiştir”. Robert Koleji’nin Bulgar eğitimindeki etkisi önemli olmakla birlikte William Miller, Samuel Cox’un bu sözlerini “bağışlanabilir bir abartma” olarak değerlendirilmiştir³¹⁷.

Makedonya’daki silahlı isyanların, bir halk hareketi olmaktan çok başta Bulgaristan Devleti ve Kilisesi ile bölgeye stratejik hesapları açısından ilgi duyan büyük güçlerin faaliyetleri sonucunu olduğu aşikârdı.³¹⁸ Nitekim Selanik’te Yunan, Rum, Bulgar, Sırp, Fransız, İtalya ve diğer yabancı mekteplerin kütüphanelerinde her türlü zararlı kitap bulundurularak, talebelere okutulmaktaydı. Bahsedilen mekteplerin muallimlerinin çoğunluğu yabancı uyrukluydu. Devlet şubesinden olanlar da Rusya, Yunanistan, Bulgaristan ve Sırbistan’da tahsil görmüş eşhastı. Bunlar marifetiyle envai türden zararlı, Müslüman millet aleyhine alenen tahrik unsuru taşıyan açıktan dersler okutulduğuna dair bilgiler mevcuttu. Ayrıca *Selanik’teki Fransız, Rusya ve Avusturya postaları vasıtasıyla da çeşitli zararlı kitaplar, risaleler ve gazete vd. götürülüp alenen dağıtılmakta, kitapçılara doldurulmakta ve kahvehanelerde zararlı gazeteler bulundurulmaktaydı*. Mesela Osmanlı Devleti’ne sokulması tamamen yasak olan Rumca “Pite Adrisis” isimli gazete iskelede “Yunanlı Kahvehanesi” olarak tabir olunan Makarin’in dükkânında serbestçe okutulmaktaydı.³¹⁹

³¹⁶ Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyânlarında Yabancı Parmağı*, Kayseri, 1992, Vatan Yay., s.547.

³¹⁷ Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, (Çev. Dilek Şendil), İletişim Yay., İstanbul, 2003. s.218.

³¹⁸ BOA. HR. SYS. nr: 32/56.

³¹⁹ BAO. BEO. nr:173/ 12951.

Diğer taraftan, Selanik'teki yabancı matbaalarında birçok ruhsatsız ve zararlı eserler basılmakta olduğu halde Maarif dairesince bu gibi yasak faaliyetlerin önlenmesinde itina gösterilmemesi dikkat çekiciydi. Nihayet Selanik'te suça teşkil olan bu hadiseler gerçekleşirken, vilayetin maarif müdürünün *adı geçen matbaalarla, kitapçı dükkânlarını ve yabancı mekteplerini kesinlikle teftiş etmediği hatta bu matbaa ve mekteplerin nerelerde bulunduğunu dahi bilmediği anlaşılmıştı*. Zikredilen şahısla ilgili bir takım şayialarda vardı. Şöyle ki mesaisini idadi mektebinde bazı fukara muallimlerin elinden aldığı derslerle doldurduğu, çoğu günler maarif dairesine bile gitmediği, dahası İstanbul'a gelerek güzel hizmetten bahisle maaşına 500 kuruş zam ettirip 6 seneden beri hizmet eden başkâtibin 750 kuruş maaşından 250 kuruşunun kestirdiği... görüldüğü üzere bazı mahalli yetkililer görevlerini icra ederken gereken hassasiyeti göstermiyorlardı.³²⁰

22 Aralık 1909 tarihli Maarif Nezaretinden Selanik vilayetine gelen bir tahriratta; *Kanun-i Esasi hükümlerine aykırı olarak, Osmanlı unsurları arasında tefrika ve nifakı yayan dersler okutulduğu* görüldüğü takdirde engellenmesi ve buna cesaret edenler hakkında kanuni takibat yapılması bildirilmekteydi. Nitekim Bulgar mekteplerinde “Osmanlı tarihi” okutturulması gerekli iken söz konusu okullarda “Bulgar tarihi” ve “eski Bulgar krallarının” menkıbeleri ile kahramanlıkları anlatılmakta ve okutulmaktaydı. Benzer şekilde; Rum mekteplerinde de bu tür tarih kitaplarının okutulmakta olduğu anlaşıldığından hükümet kanalıyla, tüm Hristiyan mekteplerinde okutturulacak Osmanlı tarihinin müfredatı belirlenerek, programa konması kararı alınmıştı³²¹. Diğer taraftan Bulgar Makedon komiteler küçük yaşlardaki öğrencilerin zihinlerine ayrılıkçı fikirleri yerleştirmek ve icabında onlardan çete oluşturmak için Bulgaristan Jimnaz Mekteplerine (idadi/lise) komite fikirlerine sadık muallimler tayin ettirme çabası içindeydiler.³²²

Makedonya meselesinin Bulgarlar veya Bulgaristan lehine neticelenmesi için, komitelerin, Eksarhhane'nin ve Bulgaristan'ın önemle durduğu husus eğitim ve öğretmenler meselesidir. Nitekim bütün kaynaklar ve incelemeler bu hususa dikkat çekmektedir. Bulgaristan muhtar bir “Emaret” olarak veya bağımsızlığını ilan etmiş bir

³²⁰ Aynı belge

³²¹ BOA. BEO. nr:3191/3.

³²² BOA. A.M.T.Z. (04). nr:167 /56, b.3

devlet olarak yaptığı ilk işlerden birisi eğitime gereken önemi vermesidir. Kendilerine özellikle Rusya tarafından vaat edilen Büyük Bulgar Çarlığını kurabilmek için, öncelikle papaz ve öğretmenlerden faydalanma yoluna gitmiştir. Bu faaliyet, Bulgaristan sınırları içinde değil, Osmanlı Devleti'nin sınırları içinde bulunan Makedonya topraklarında daha kesif olarak yürütülüyordu. *“bu cümleden olarak mektep muallimleriyle papazların himamet-i ciddiye ve telkinat-ı muzırlarıyla yetişen ve fikirleri zehirlenen Makedonya Bulgarlarında yavaş yavaş bu telkinatın asarı görünmeye başladı. 1896'da ilk Bulgar Komitesi Dospat cihetinden Rumeli'ye ayak bastıysa da maksadına muvaffak olamadan tepelendi. Artık bundan sonra Rumeli Balkanlarının ufak tefek çeteler baş gösterdi”*³²³.

Yunanlıların Makedonya'da eğitim-öğretim hususunda ilerlemeleri karşısında; Bulgar kilisesi, kendisini 1880'lerde zor görevlerle karşı karşıya buldu. Eksarh yeni haklar için mücadele etmek yerine öncelikle hâlihazırda yasal olanakların sonuna kadar kullanılmasını daha acil bir görev olarak görmekteydi. Patrikliğin okul atağı ancak silahla karşılanabilirdi; yani(Bulgar kilisesinin idare ettiği) okullarla. Ama bu okullar, bazı kentlerdeki hariç, 1876-1880 kriz yıllarında kapatılmıştı. Patriklik makamlarının düşmanca muhalefetine rağmen bu okulların yeniden açılması iznini artık Babiâli'den koparmak gerekiyordu. İlk başarılar Selanik'te elde edildi. Bulgarlar daha 1879 sonbaharında kentteki ilkokulu tekrar açarken, iki yıl sonra, 1881 sonbaharında; Selanik'te bir lise kurma izni aldılar. Bundan sonra Bulgar Maarifi Makedonya'da oldukça hızlı gelişti. Örneğin 1882-83 öğretim yılında Makedonya'da 323 Bulgar öğretmeni ve 14.815 Bulgar öğrencisi varken, sonraki öğretim yılında 17.864 öğrencisi için 375 öğretmen vardı. Bu gelişme 1880'de başlayan ve yıllarca süren, patriklikle Babiâli arasında patrikliğin imtiyazları hakkındaki bir tartışma sayesinde de desteklendi. Babiâli bu zaman içinde, Bulgar Eksarhlığının'a bağlı bir Makedonya olabileceği düşüncesiyle patrikliği baskı altına almak için Bulgarlara karşı olağandışı iyiliksever davrandı. Böylece Bulgarlar 1883'te bir “Eksarhlık” okul temsilciliği kurdular. Görevi; Makedonya da eğitim-öğretim alanındaki tüm çabaları koordinasyonunu sağlamaktı. Öğretmenlerin işe alınışı ve öğretim malzemelerinin sağlanması gibi önceleri okul

³²³ Selahattin Özçelik, *Balkanlarda Kimlik Arayışı “Bulgar Terör Örgütünün Anatomisi”*, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006, s.44

cemaatlerine bırakılan görevler, bundan böyle bu makamın yetki alanına bırakıldı. Bu temsilciliğin kurulması, Makedonya’da Bulgar eğitiminin gelişmesindeki başlangıç döneminin barıyla sona erdiğini göstermektedir³²⁴.

İkinci Meşrutiyet döneminin eğitim alanındaki en ilginç gelişimlerinden biri de azınlık okulları alanında görülmüştür. Daha önceki dönemde fazla açığa çıkmayan, gizli gizli yürütülen işler; artık bir sorun olarak belirmiş ve Devleti uzun süre meşgul etmiştir. "Mektepler Meselesi" denilen azınlık okulları sorununun esas alevlendiği yıl, 1909 yılı oldu. Mecliste Kânûn-i Esasî üzerine görüşmeler yapılırken, Osmanlı kimliğinin sağlanması için orta-öğretimin resmî dil olan Osmanlıca ile yapılması, bunun yanında azınlık dillerinin de öğretilmesi savunuluyordu. Tartışmalar buradan çıktı. Özellikle Rum Mebuslar, Hükümetin gayrimüslimleri "Türkleştirme" çalışmalarına başladığını bildirerek büyük gürültüler kopardılar. Onlara göre "milliyet" demek, "dil" demekti. "Okul" demek, "dil" demekti. Şimdi dili, sonra dini değiştireceklerdi.³²⁵ Boşo Efendi "*Siz muntazam mekteplerini terk ediniz de bizim mekteplerimize geliniz diyorsanız ne yaparsınız?*" derken; Kozmide Efendi de "*Faraza Homer'i okumayacak mıyız?*" diye soruyordu. Oysa mesele yalnız ülkenin birliğini "Osmanlılık" etrafında, ortak bir vatan fikri etrafında sağlamaktı.³²⁶

Sonuç olarak gerek Rum Ortodoks kilise ve mektepleri gerekse Bulgar kilisesi ve mektepleri özellikle 1900’lerin başından itibaren mesailerini Makedonya coğrafyasını kendi devletlerinin topraklarına kazandırmaya adayacaklardır. Bu nedenle kimi zaman çatışma kimi zaman ise ittifak suretiyle nihai ortak düşman ilan ettikleri Osmanlı Devletine karşı amansız bir mücadelenin içerisinde bulunacaklardır. Kiliseler ve mektepler vasıtasıyla, kendi millet ve dindaşlarına propagandanın en alasını gerçekleştirecekler ve Makedonya’yı kelimenin tam manasıyla barut fıçısına dönüştüreceklerdir.

3.3.Bulgar Emaretinin rolü

³²⁴ F.Adanır, *Makedonya Sorunu*.,s 112-113

³²⁵ Mustafa Ergün, *II. Meşrutiyet Döneminde –Genel Hatlarıyla Balkanlarda Azınlık okulları Sorunu*, Türk Yurdu Dergisi, S.280, Nisan 2009, s.4.

³²⁶ Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi 27 Mayıs 1326,s.2199.

Bulgar, Yunan, Sırp ve Romenler Makedonya'nın paylaşımına katılan taraflar. Bunlar arasında Makedonya bölgesinde eylemlerde bulunan en etkin grubu Bulgarlar oluşturuyordu. Yunanistan'ın 1890'lara gelirken bölgede etkisiz kalışının nedenlerinden birisi Teselya'nın Yunanistan'a katılması için verilen uğraşı ve Girit sorunu idi. Sırbistan 1875'e kadar Bosna-Hersek sorunu ile meşguldü. Romanya'nın coğrafi konumundan dolayı Makedonya'ya olan uzaklığı, bölgede diğer milletler kadar ırkdaşı olmaması onu bölge ile ilgili olaylarda daha pasif kılıyordu. Dil, eğitim, kilise, etnik köken gibi unsurlarda bölgede daha fazla yandaş bulabilen Bulgarlar, bölgedeki faaliyetlerde daha etkin olabiliyorlardı. Bunlarla beraber 1878 Yeşilköy Bulgaristan'ın sınırlarına erişme amacı da Bulgarları, diğer Balkan halklarından daha etkin bir role büründürüyordu. Böylece Makedonya bölgesindeki kimlik oluşumunda Bulgarlar diğer halklardan daha etkin bir durumdaydı.³²⁷ 20. Yüzyılın başında Bulgar dış politikasının temel meşgalesini “Avrupa Türkiyesindeki Bulgar çıkarlarının savunulması oluşturuyordu. Bu bağlamda Bulgaristan Osmanlı İmparatorluğunun fiiliyata geçirmek istemediği Berlin Antlaşmasının 23. maddesinin uygulanması için çabalamaktaydı.

Berlin Kongresi'nden sonra, II. Abdülhamid'in *Rusya'nın şımarık çocukları*³²⁸ olarak nitelendirdiği Bulgarlar arasında artan milliyetçi hareketler, kısa sürede Makedonya ve Batı Trakya'ya sıçradı³²⁹. Bulgaristan Emareti, 1879'da Selanik'in *Şarkî Rumeli Vilâyeti* benzeri bir idare ile yönetilmesini teklif etti. Bu arada Bulgar komiteleri, Makedonya Hristiyan ahalisi arasında sayıca kalabalık olmaları ve Emaret'ten sağladıkları yardımlardan cesaret alarak ihtilal hareketlerini teşvik ettiler. Komiteler Bulgaristan Komiserliği, Şarkî Rumeli idaresi ve Rus Çarlığı'nın desteğiyle hareket ediyorlardı³³⁰ Özellikle 1901 yılından itibaren bölgede neredeyse sürekli bir isyan hali yaşatılmaya başlandı. Avrupa ülkeleri ile Rusya'nın her türlü desteğini gören Sırp, Rum ve özellikle de Bulgar silahlı çeteler etrafa dehşet saçmaya başladılar. Müslümanların yaşadıkları köy ve kasabalara saldırıp onları katletmeye ve evlerini ateşe

³²⁷ Meltem Begü Saatçi, “II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda “Bulgar” Rolü”, Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi yayınları, Eskişehir, 2005, s.118.

³²⁸ Ayşe Osmanoglu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hâtıralarım*, İstanbul, 1986, s. 56.

³²⁹ İlber Ortaylı, “Balkanlar'da Milliyetçilik”, Tanzimat'tan Cumhuriyet Türkiye Ansiklopedisi (TCTA), c.IV (1985), s. 1029.

³³⁰ BOA, A.MKT.MHM. nr: 485/44.

vermeye başladılar.³³¹ Hatta güvenlik tedbirleri yüksek seviyede tutulan ve içlerinde sürekli asker bulundurulan vilâyet merkezleri de bu silahlı saldırılardan nasibini alıyor, böylece Osmanlı idaresinin idarî yetersizliği ve beceriksizliği vurgulanmak isteniyordu. Nisan 1903 yılında komitacılar, Selanik'te Osmanlı Bankası, Fransız yolcu gemisi, Grand Otel, Boşnak Han, Egipet (Mısır) kahvehanesi, Alhambra Tiyatrosu, tren yolları, Alman kulübü, Postane ve tren istasyonlarına dinamit koyarak havaya uçurmuşlardır.³³² Hedef, Batılıları öldürerek Avrupa ülkelerinin müdahalesini sağlamaktır.¹¹⁸

Bulgar Emareti, Rumeli vilayetlerindeki asayiş, güven ve huzuru sabote eden komitelerin bu husustaki en büyük destekçisiydi. Emaretin arzusu ve gözetiminde Bulgar zabıtları Makedonya komitesinin mensuplarına alenen askeri talim ve açık çete savaşı taktikleri öğretmekteydi. Ayrılıkçı komitelerin Osmanlı topraklarındaki eylemleri, bazen açık bazen maskeli bir şekilde Emaretin desteğiyle mümkün oluyordu. Yani *Makedonya komitesi demek “Bulgaristan” Bulgaristan demek “Makedonya Komitesi”* demekti. Bulgaristan biliyordu ki açıktan Osmanlı ordusuyla savaşamayacaktı. Zira Osmanlı ile savaşmasına zamanın politik koşulları da elvermiyordu. Bundan dolayı Bulgaristan da tıpkı İngilizlerin “*Transval*” muharebesindeki yaptığı gibi iştahını kabartan Rumeli topraklarında, komiteler vasıtasıyla *dağ savaşlarına* tevessül etti. Bu savaş, gerçek yüzünü en kirli ve kanlı örneğiyle *Selanik olaylarında* gösterdi. Nihayet bu *anarşist vaka* komitelerin emarettten sonraki en büyük destekçileri olan büyük güçler tarafından bile şiddetle kınandı.³³³

Başta Emaretin üst kadroları olmak üzere her türden idarecileri, açık bir surette Rumeli'de yaşayan Hristiyanlara, Osmanlı idaresine karşı silahlanmaları konusunda propaganda yapmaktaydılar. 1 Eylül 1318/14 Eylül 1902 tarihinde Kosova Vilâyeti'nde bulunan Bulgaristan Prensi'nin adamları, ahâliye Osmanlı'ya alenen isyan teşvikleri yapmaktaydılar.³³⁴ Sofya, bir taraftan propaganda vasıtalarını kullanarak Makedonya Meselesini Avrupa'nın kamuoyunun gündeminde tutmaya çalışırken, diğer taraftan

³³¹ BOA. BOA, Y.MTV. nr:252/2.

³³² Aynı belge.

³³³ BOA. A.MTZ.(04).nr: 94/52.

³³⁴ BOA. Y. PRK. TKM.nr: 45/61.

silahlı çete gruplarının faaliyetlerine silah ve mühimmat desteği sağlayarak silahlı ayaklanma ve şiddetin artmasına çaba sarf etmekteydi.³³⁵

7 Ekim 1905 tarihli bir iradede; Osmanlı idarecilerinin, gelecekte de cereyan etmesi muhtemel olan bu gibi silahlı ayaklanma olaylarından endişe ettiği anlaşılmaktadır. Devlet, yöneticilerine bu gibi hadiselerin önlenmesi için yapılması gerekenleri hatırlatmaktadır. Onlara göre her ülkenin Osmanlı Devleti'ne karşı bir takım emellerinin olması doğaldır. Önlem olarak yapılması gereken şey ise, hükümet görevlilerinin vazifelerini mümkün olan en iyi şekilde yerine getirmeleri ve ahâlinin devletin adaletinden tamamen faydalanmalarını, birbirleri ile rahat ve huzur içinde geçinmelerini sağlamaktır. Asker-sivil tüm yöneticiler işbirliği ve uyum içinde olmalıdırlar. Padişaha göre, ancak bu şekilde dış tahriklerin önüne geçilebilir, mahalli huzur ve asayiş temin edilebilirdi.³³⁶

Emaretin desteğiyle Komiteler, bir yandan ruhani reislere ve Bulgar muallimlere mekteplerin sayısını artırmak suretiyle *Hristiyan* tebaanın *teşvik ve tahrik edilmesi* yönünde talimatlar yağdırıyorlardı. Diğer yandan Osmanlı devletini savaşa ve Avrupa devletlerini müdahaleye mecbur ettirmek için *Emirlik binalarını, dinamitle ve sair yanıcı maddelerle yakmak ve yok etmek için 1000'er lira karşılığında birkaç fedai grupları oluşturuyorlardı*. Ayrıca başarabildikleri doğrultuda yeni komiteler oluşturarak, seçtikleri bölgelere sevk ediyorlardı. Bir bölgede ki komite çeteleri askerce yok edilmelerine rağmen, kısa zamanda yerlerini yenileri alıyordu.³³⁷

Emaretin komitacılarla münasebeti ve komitelerin Selanik Vilayetindeki faaliyetleri, Bulgar basınında işlenen temalardandı. Nitekim “Sonçef” komitesinin ideolojisine yakınlığı ile bilinen “Reform” gazetesinin 7 Cemaziyülevvel 1322/ 20 Temmuz 1904 tarihli yayınlamış olduğu ekte: “Tatarçev” ve “Matof” komitesine mensup “Sandaleski” ve “Çernoyetef” isimli çetecilerin komisyon reisi “Dimitri Ağvera” tarafından Bulgar kaçaklara yardım maksadıyla mühimmat ve paraca desteklendikleri ve Selanik Vilayetinde çeteler tertip ettikleri, dahası bunların para vermek istemeyen Bulgarları mezalim yaparak cinayet işledikleri *Emirliğin bu durumlara vakıf olduğu halde Bulgarların birbirlerini öldürmelerine adeta göz*

³³⁵ BOA. Y. PRK. BŞK. nr: 30/11.

³³⁶ BOA. BEO. nr:2684/2684.

³³⁷ BOA. A.M.T.Z. (04) nr: 36/ 4.

yumduğu yönüyle ...³³⁸ Prenslığın komitalarla dirsek teması ve ideolojik bağları vurgulanıyordu.

Aynı zamanda Emaret, çetecilere yardım ederek hem Makedonya'daki Müslümanların hem de kendi coğrafyasında yaşayan Müslümanların hayatını sıkıntıya sokmaktaydı, Bulgar Hükümeti memurlarının ve Makedonyalı çetelerin musallat olmasına göz yummaktaydılar. Bu sıkıntılardan dolayı orada yaşayan Müslümanlar mal ve mülklerini çok ucuza satmakta ve yurtlarını terk etmekteydiler. Devletlerinin anayasalarıyla teminat altında alınan dinî hürriyet bile bu devletin insafına kalmıştı. Müslümanların dinine alenen hakaret edilmekte, can ve mallarına kastedilmektedir. Bazı camiler kapatılmış, Türk olan kaymakam muavinlikleri lağvedilmiştir. Böylelikle Müslümanlar genel bir baskı altın tutulmuştur.³³⁹ Müslümanların yaşadığı köyler yakılıp yıkılmakta, halk ise çeteler tarafından katliâma tabi tutulmaktaydı.³⁴⁰ Sürekli olarak Müslümanlara katliâm tehditleri savurmaktaydılar. Rum ve Müslümanların mallarını nasıl gasp edeceklerini açık surette belirtmekteydiler. Tabî ki bu şartlar altında Müslüman halk fazla dayanamamakta ve göç etmekteydi.³⁴¹ Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında bulunan sınıra yakın bölgelerde yaşayan Müslümanlar da hiç emniyette değildiler. Zira Bulgar askerleri sınırdan içeriye girerek kolaylıkla cinayet işleyebilmektedir.³⁴²

Emaretin Komitelerin her türden işlerine müdahil olmadığı düşünülemezdi. 9 Kanunuevvel 1323/22 Aralık 1907 tarihinde; Bulgaristan'ın konsoloslar Antlaşmasının 16. maddesine dayanarak Selanik ve Üsküp'te birer özel banka şubesi kurmak için müracaatı Osmanlı Devletinde, Emaretin komite işlerini kendi idaresine almaya çalıştığı intibahını oluşturmuştu.³⁴³ Süreç içerisinde bu talep yenilenerek, Bulgar Milli Bankası Müdürü Mösyö "İvan Baraklevan" ve "Balkan" isimli sigorta kumpanyası müdür muavini "Mösyö Mihail Tarkof" Selanik, Kosova ve Manastır'da Bulgar banka şubeleri açılması yönünde resmi başvuruda bulunacaklardı. Hükümet yetkilileri İstanbul'da bile bir Bulgar bankasının açılmasına güçlkle müsaade edildiği halde, özel bir bankanın

³³⁸ BOA. A.M.T.Z. (04), nr:119/29.

³³⁹ BOA. Y. PRK. AZJ. nr: 16/37.

³⁴⁰ BOA. HR. SYS. nr: 4/18.

³⁴¹ BOA. HR. SYS. nr: 83/ 55.

³⁴² BOA. Y. PRK. HR. nr: 18/81.

³⁴³ BOA. A.MTZ.(04). nr:162 / 47.

oluşturulmasının imkânsız olduğu yönüyle red etmişlerdi. Çünkü ilgili merciler, bu tür müracaatları ticari olmaktan öte siyasi adımlar olarak değerlendirmiyorlardı.³⁴⁴

Bulgaristan Emareti, casusları vasıtasıyla Osmanlı devletinin askeri ve politik adımlarını an ve an takip ediyordu. Nitekim Nisan 1895 tarihinde Osmanlı askerinin hatt-ı imtiyazı geçmek için sevk edildiğine dair bir asılsız ihbar üzerine telaşlanan Prenslik, hududa asker yığmaya başlamıştı. Osmanlı Hükümeti Avrupalı büyük devletler nezdinde Bulgaristan'ı hudud güvenliği ve asayişini temin konusunda uyarmıştı. Sofya'da devletlerin nasihatlerine bağlılığını bildirerek, gerek teşekkül ettirdiği askerlere gerekse toplamaya teşebbüs ettiği askerlere verdiği emri geri aldığını beyan ederek mevcut askerlerinin dışında asker bulundurmadığını, diğer taraftan çetelere gelince; Bulgar Hükümeti, eşkıyanın miktarı ve kuvvetleri hakkında Osmanlı mahalli memurlarının mübalağalı olarak bildirimlerini göz önünde bulundurduğunu, bunları engellemek için mahalli kanunlar dâhilinde her ne mümkünse yapmaya çalıştığını, hatta çeteleri geri çevirmek için arkalarından küçük süvari müfrezeleri dahi çıkarmakta olduklarını, tamamen engellenmesinin hudut üzerinde bir alay kadar süvari askeri bulundurmakla mümkün olduğunu, bu durumun askeri hazırlık intibahı vereceği endişesiyle sonradan yapılamadığını yazılı olarak İstanbul'a bildirmişti.³⁴⁵

Rumeli Vilayetlerinde oturan Bulgarların durumu hakkında Sonçef komitesi basını vasıtasıyla muhtelif şekillerde propaganda içerikli neşriyatlar yapıyordu. “Veçerna Posta”(Akşam Postası) gazetesi de Rusya'da yayınlanan “Novesti” gazetesinden alıntı yaparak *Ayastefanos Sözleşmesi'nde mevzu bahis olan Bulgaristan'ın artık vücut bulmasının mümkün olduğunu* bunun için, yapılması gerekenlerle yapılmaması gerekenlerin doğru tespit edilmesi gerektiği konulu makaleyi yayınlamaya kamuoyu oluştuyordu. Sofya basının buna benzer neşriyatlarından sonra komite adına Mihail Veseki³⁴⁶, Osmanlı Devletinde yaşayan Makedonyalı dindaşlarının imdatlarına yetiştikleri ve duygularına tercüman oldukları başlıklı risalesini yayınlattı.

³⁴⁴ BOA. BEO. nr:1096 /82144.

³⁴⁵ BAO, Y.PRK.UM nr:57/60.

³⁴⁶ Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhak edilmesi taraftarlarından olan Yüksek Makedonya Komitesi (YMK) Reislerinden, ılımlı grubu temsil eder; Makedonya'nın sağlanacak bir özerklikten sonra Bulgaristan'a bağlanması gerektiğini savunur. YMK'nin Basın ve Avrupa ile diyaloglarında önemli görevler üstlenmiştir.

Veseki beyanatında; öncelikle *Berlin Antlaşmasının 23. Maddesinin hükmü gereği, Hristiyanların durumlarının iyileştirilmesi için büyük devletler ve Bulgar Emareti geciktirmeden teşebbüste bulunmalıdırlar. İkinci olarak Osmanlı Devleti'nde mezalimin kargaşadan kaynaklanmayıp; kargaşaya bahsedilen mezalimin sebebiyet verdiği... Makedonya meselesinin büyük devletlerin aracılığıyla Lahey Konferansı'na çözülmesi zamanı geldiğini*, Emaret Hariciye Nezaretinin dikkatinin çekilmeye karar verdiklerini Ayrıca bu kararın Bulgar Nezaret Meclisinde tebliğ etmeğe kendisinin memur tayin edildiğini belirtmişti.³⁴⁷

Gazetelerde Mihail Veseki'nin Bulgar Nezaret Meclisinde Emaret hükümetiyle görüşmesinin yankıları iki hükümet arasında diplomatik gerginlikler yaratmış, Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Bulgar Hariciye Nazırlığına Bulgaristan Komiserliğinden Ferruh Bey'i konuyla ilgi duyduğu endişeleri ve üzüntüleri aktarmak için görevlendirmişti. Görüşme esnasında Ferruh Bey hükümetinin yasa dışı bir örgütün reisinin Bulgar Kabinesince kabul edilmesinin Bulgar devletinin önceden verdiği söz ve teminata aykırılığından bahsederek, komiteler hakkında tedbirler alınması gerektiğini belirtmişti. Bu mülakat esnasında, Bulgar Baş Nazırı, görüşmelerin sıradan bir görüşme niteliğinde olduğunu hatta bizzat kendileri tarafından Mihail Veseki'nin uyarılarak azarladığını beyan ile *“ben onların isteği üzerine Lahey Konferansı'na müracaat edecek kadar deli değilim”* diyerek komitelerle ilişkileri normalleştirme gayretine girmişti. Ayrıca hükümetinin İslamlara karşı komitelerin vukuatını engellemek için azami yasal tedbirler aldıklarını, ordudan kaçarak komitelere katılan zabıtların hakkında tatbikat açtırmak suretiyle cezalandırdıklarını belirtmişti. Görüşme devam ederken bu defa Ferruh Bey Emaretin komitelere desteğini ispatlayan birkaç belge sunmuştu. Bu durum karşısında ne söyleceğini bilemeyen hatta oldukça şaşırان Baş Nazır Danef Efza hükümetinin gerçek niyetini ifade eden şu cümleyi söylemişti: *“bir Bulgar kabinesi için komitenin kapatılmasına kalkışmak, oturduğu dalı kesmektir”*³⁴⁸

Emaret Hükümetinin, süreç içerisinde Makedonya'da cereyan eden bazı hassas konularda insiyatifi üzerine aldığını görmekteyiz, bunlardan ilki aynı amaç ve ideolojiyle Makedonya hayallerini tatbik konusunda çatışan Rum- Bulgar komitelerinin

³⁴⁷ BOA, A.MTZ. nr:32/29.

³⁴⁸ BAO. A.MTZ nr:32/34.

karşılıklı çatışmasıydı. *Komitelerin, Rum çetelerinin Bulgar köylerine saldırarak zarar vermelerini varlık sebeplerinin önündeki en büyük engel olarak görmeleri*ydi. 5 Nisan 1321/18 Nisan 1905 tarihinde Emaret-komite işbirliği içinde bu konuya çözüm bulmak maksadıyla gazetelerde konuyla ilgili müzakerelerin yapılacağını bunun için “San Setfano” kahvesinde toplanacağını alenen beyan ettiler. Zikredilen yerde yapılan toplantının akabinde ikinci kez “Varna”da aynı konunun müdahilleri bir araya gelmişlerdi. Toplantı esnasında Rumların Bulgarlara karşı buğz ve düşmanlığının ilerlemesi ve alınması gereken tedbirler uzun uzadıya ele alındı. Hatta henüz toplantı devam ederken, Kesriye Metropolitinin Rumlar’ın kasabalarına saldırıp birkaç Bulgar’ı öldürdüğü telgrafi okununca ortam hayli gerginleşmiş toplantıda hazır bulunan iki Bulgar zabiti öfkeyle *soydaşlarımızın öldürülmesi kanlarımızı donduruyor neredeyse üzerimizdeki üniformayı çıkarıp komite reisi olasımız geliyor* diye tepkilerini dile getirmişlerdi. Toplantıdan sonra Emaret temsilcisi konuyla ilgili Bulgaristan Komiserliğine en üst düzeyden temsille şunları iletmişti: Emaret Rum saldırısına karşı bir takım tedbirler almıştır. Osmanlı memurlarının bazen açıktan bazen gizli Rumları Bulgar ahalisine karşı desteklemesi üzüntüyle karşılanmaktadır. Osmanlı devleti bu konuyla ilgili *bir şey yapmayacaksa ya da yapmak istemiyorsa* en azından Bulgarlar’ın girişimlerine müsaade etsin şeklindeydi. Osmanlı temsilcisi bu talebe sert bir dille yanıt verdikten sonra Makedonya’da yaşayan tüm unsurlara aynı kanun dairesinde yaklaşıldığını emaret temsilcisine bildirmişti.³⁴⁹

Emaretin ikinci olarak ciddiyetle insiyatifi ele almak istediği diğer bir mesele de kendilerini siyaseten yakın buldukları Yüksek Makedonya Komitesi(YMK) ile sosyalist İç Makedonya Örgütü(İMRO) aynı merkezde birleştirme çabasıydı. Bu nedenle- *gayeleri; Romanyalılar, Sırpılar, Bulgarlar ve Yunanlıların birleşerek İmparatorluğun Rumeli topraklarında ayaklanma ve genel bir ihtilal çıkarmaktan ibaret olan-* Terenyak ve Ojen Levek isimlerinde iki Rus casusu aracı kılarak Sofya’da Revayal Otelinde Mart 1321/1905 tarihli bir toplantı tertiplemişlerdi. Toplantıya sonradan Romanya’dan gelen Prens Kifa, Sarafof, Layçef ve Emirlik Hariciye Nezareti Politika Şubesi Müdürü Karabove katılmışlardı. Görüşmelerde Makedonya meselesinin geldiği seyir ayrıca iki komitenin yek vucud olmaları suretiyle Rumeli’de genel bir isyan ve ihtilalin

³⁴⁹ BOA. A.MTZ.(04)nr:129/3.

çıkarılması konuşulmuştu. Komite reisi Sarafof³⁵⁰, kendisine sunulan tüm teklifleri ret etmişti. Toplantı sonunda Sarafof'un gayet neşeli bir halde otelin kahvehanesinde kendisinin bekleyen avanesine hitaben “ *bu reis Sarafof'un kim olduğunu siz bundan sonra göreceksiniz*” demesi dikkat çekiciydi. Anlaşıldığı üzere Sarafof'un kendisini kilit noktada görüp önemsenmesi hoşuna gitmişti.³⁵¹

Bu dönemde, Osmanlı'ya karşı olan düşmanca emel ve hareketlerini bütün çabalarına rağmen gizleyemeyen Bulgaristan'ın, Makedonya'daki isyan hareketlerine büyük bir destekte bulunduğu ifade edilmiştir. Bu devletin tahrik hareketleri günden güne vahim bir şekil almaktaydı. Makedonya'dan altmış bin kadar insan gelmiştir. Bulgaristan muhalefeti de bu gidişattan endişeli idi. Bazı Bulgar subayları bu isyancı hareketlere gönüllü olarak yazılıp bulundukları askerî birliklerden ayrılmaktaydılar. Hududu korumakla memur olan askerler, açık ve kasıtlı bir şekilde hududu (eşkiya Bulgaristan'dan Makedonya'ya silah, mühimmat v.s. sokmaktaydılar) kontrol etmemektedirler. En tarafsız insanlar bile (bu eşkiyaya) para yardımıyla bulunmaktaydı. Silahlı çeteler tarafında gönüllü olarak savaşan İtalyan, Avusturyalı, Hırvat ve Karadağlı iş-güç sahibi olmayan, para ve maceraperest bir takım insanların varlığı kesinlik kazanmıştır. Bu gibi kimselerin vatanperverlik duygusu ile silaha sarılmış olmaları mümkün olmadığından, ancak para için bunu yapmışlardır, fakat bu paraların nerelerden geldiği konusunda rivayetler muhtelifdir. Rilo manastırında (ki daha sonra da açıklanacağı gibi Bulgar Prensi eşkiya çetelerine destek olmak maksadıyla yıllık tatilini bu Manastırda geçirmektedir) binden fazla isyancı toplanmış, bunların iâşesini temin edemeyen Manastır yetkilileri yardım için Bulgaristan'a müracaat etmek zorunda kalmışlardır.³⁵²

Makedonya'da Osmanlı idaresine karşı Bulgarların isyanını tahrik edenin Bulgaristan olduğu artık yabancılar tarafından da dile getirilmekteydi.³⁵³ Bulgaristan, Makedonya'ya silah, asker v.b. sevk ettiğini, bu konuda çok aktif bir şekilde

³⁵⁰ Yüksek Makedonya Komitesinin aşırılık yanlısı kurucularından birisi, aşırı milliyetçi eski bir Bulgar subayı , Makedonya'nın Bulgaristan'a doğrudan bağlanılmasını savunanlardan önde gelen isim” terör yanlısı” 1899 YMK liderliğine getirildi, 1907 Bulgar Makedonya komitelerinin solcuları tarafından suikastta uğradı ve hayatını kaybetti.

³⁵¹ BOA. A.M.T.Z. (04). nr:127/98.

³⁵² BOA. HR. SYS. nr: 32/56.

³⁵³ BOA. HR. SYS. nr: 32/56.

Osmanlı'nın içişlerine karışarak silahlı çetelerine her türlü yardımlarda bulunduğunu zaman zaman yalanlamaya ve Makedonya'da cereyan eden hadiselerin kendisi ile hiçbir alakasının olmadığını iddia etmeye, orada meydana gelen silahlı ayaklanma hareketlerinin kaynağı olarak Osmanlı idaresinin başarısızlığı ve bu idareden memnun olmayan yerli halkın memnuniyetsizliğini göstermeye çalışıyorsa da³⁵⁴ ikna edici olduğunu ifade etmek zordur. Zira Bulgaristan'ın Makedonyalı silahlı çetelerle olan bağlantısı bir devlet politikası olarak kendi resmî vesikası ile kesin bir biçimde ispatlanmıştır.³⁵⁵

Diğer taraftan Bulgaristan, Makedonya'nın bir Osmanlı toprağı olduğunu belirterek, burada meydana gelen hadiselerle Bulgaristan'ın herhangi bir ilgisi olmadığını söylemek suretiyle, mesuliyeti üzerinden atmaya çalışmıştır. Hâlbuki Makedonya meydana gelen hadiselerde Bulgaristan'ın rolünü bilen Babiâli, mesuliyetin kendilerine ait olacağını her defasında Bulgar hükümetine bildirmiştir.

Netice olarak, Makedonya Meselesinde bir “fesad yuvası” haline gelen Bulgaristan, bir taraftan teşkil ettiği komiteleri Makedonya'ya gönderirken, diğer taraftan da, bu komitelere karşı tedbir alıyormuş gibi görünmeye çalışmıştır. Yani Sultan II. Abdülhamid'in teşhisi ile “*tavşana kaç, taziya tut*” diyen bir siyaset takip etmiştir.³⁵⁶

3.4. Dış Güçlerin Rolü

Makedonya Sorunu sadece Balkan devletlerinin İrredantizmleriyle sınırlı değildi. Çok daha büyük ve tüm Balkanları kapsayan yayılmacı çıkarlar, yani büyük güçlerin çıkarları Makedonya sorununda belirgin ağırlık oluşturunuyordu.³⁵⁷ Avrupa devletlerinden Rusya, Osmanlı topraklarında yaşayan Gayrimüslimlerden Ortodoksları; Fransa Katolikleri ve İngiltere de Protestanları koruma bahanesi ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine sürekli olarak karışmıştır. Bu devletlerin asıl amacı; Osmanlı topraklarındaki Gayrimüslimlerin durumunu düzene sokmak veya güvenliklerini sağlamak değil, onlara bağımsızlık sözü vererek Osmanlı Devleti'ni parçalamaktır. Oysa bu devletler, on

³⁵⁴ BOA. HR. SYS. nr: 32/ 1.

³⁵⁵ BOA. HR. SYS. nr: 33/89.

³⁵⁶ M.Aydın, *Arşiv Malzemeleriyle Bulgar Çete...*s.222.

³⁵⁷ Tunalı Hilmi, *a.g.e*, s.24.

dokuzuncu yüzyıl boyunca hemen hemen dünyanın dörtte üçünü sömürge, halkını da köle yapmıştır.

Güçlü Avrupa devletlerinin sömürge mücadelesindeki çıkarları, Osmanlı topraklarında toplanmaktadır. Mesela Rusya'nın sömürge mücadelesinde başarılı olabilmesi için sıcak denizlere, yani Akdeniz'e inmesi gerekmektedir. Oysa arada Osmanlı toprakları vardır. Almanya ve Avusturya için de durum aynıdır. İngiltere'nin Uzakdoğu'daki geniş sömürge topraklarına giden en kısa ve güvenli yol, Akdeniz-Süveyş Kanalı-Kızıl Deniz'den geçmektedir. Bu bölgeler de büyük ölçüde Osmanlı topraklarıdır. Fransa ve İtalya ise birer Akdeniz ülkesi olmaları nedeniyle güçlü devletlerden birinin veya birkaçının Akdeniz'de egemen olmasını istememektedir.³⁵⁸

30 Mart 1856 tarihinde yapılan Paris Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışılmayacağı sözü verilmiştir.³⁵⁹ Ancak o sıralarda Osmanlılarla birçok ortak menfaati olan Almanya hariç, Devlet-i Aliyye'nin başkentinde görevli bulunan diğer devletlerin diplomatik temsilcileri, Makedonya'daki konsolosluklarına yazı yazarak bölgede yaşayan Müslüman ve gayr-ı Müslim nüfusun, erkek ve kadın olarak ayrı ayrı tespit edilmesini istemektedirler. Ayrıca Hristiyan ahâlinin fikirleri ile ilgili detaylı malumatın toplanmasını talep etmişlerdir. Bu durum onların, bölge ile alâkalı bazı plan ve düşüncelerinin olduğunu ortaya koymaktadır.³⁶⁰

Rusya ve Avusturya gibi Balkanlarda çıkarları olan devletler, Osmanlı İmparatorluğundaki en ufak bir asayiş sorununu iç işlerimize müdahale ve baskı unsuru olarak kullanmaktaydılar. Kaldı ki himaye ettikleri unsurlar arasında gerçekleşen bir cinayet vakasında müteakiben tepkileri muhtıraya dönüşüyordu. Nitekim Selanik civarında içlerinden 13'den 16 yaşlarına kadar 3 erkek çocuğu olmak üzere 8 Bulgar'ın, bir Rum çetesi tarafından öldürülmesi üzerine Avusturya ve Rusya Sefaretleri 19 Eylül 1907 tarihinde Hariciye Nezaretine; Selanik Vilayeti civarında hüküm süren

³⁵⁸ Yavuz Ercan, *Türkiye'de Azınlık sorunun Kökeni(Osmanlıdan cumhuriyete Gayrimüslimler)*, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi ve Uygulama Merkezi tarafından 19 Mart 2008 sunduğu "Türkiye'de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihinde Rektörlük 100. Yıl Salonu'nda düzenlenen ve Prof. Dr. Yavuz Ercan'ın Gayrimüslimler)" konulu konferansın metninden, s.5

³⁵⁹ Kemal Beydilli, *"Balkanlarda Dönüm Noktası 93 Bozgunu ve Sonrası"*, *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, (Derleyen, Mustafa Bereketli), Rumeli Vakfı Kültür Yay., Atatürk Kültür Merkezi, 1. Balkan Toplantısı, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1999, s.32

³⁶⁰ BOA. Y. PRK AZJ. nr: 34/38.

emniyetsizliğe son vermek üzere alınması gereken tedbirleri ileten 6 maddelik Muhtıra vermişlerdi³⁶¹:

Birincisi; Selanik şehri civarındaki bazı köylerde Rum Patrikhanesine tabi tüm Rum hanelerinde aramalar yapılması.

İkincisi; Selanik'e bağlı kazalarıyla Yenice'de ahalisi Patrikhaneye bağlı Rum köylerine askeri müfrezeler yerleştirilerek, her vakit özellikle geceleyin zikredilen köy ahalisinden girip çıkanlar gözetlenmesi.

Üçüncüsü; Selanik demiryolu mevki civarındaki bahçelerde, aramalar yapılması ve demiryolunun daha fazla şiddetle gözetilmesi.

Dördüncüsü; olay olan yere daimi surette askeri müfreze yerleştirilmesi.

Beşincisi, askeri mevkilerde kullanılmak üzere ı ışık ile haberleşme ve yardım isteme aletlerinin kurulması.

Altıncısı, Selanik ile Topçular İstasyonu arasında geceleyin kuvvet gezdirilmesi hususlarından ibarettir.

İdari makamların muhtıraya tepkileri şu şekildeydi; Rusya ve Avusturya konsoloslarının verdiği muhtıralarının maddeleri, Osmanlı Devletinin zaten uygulamakta olduğu asayiş tedbirleri arasında yer almasına rağmen, zikredilen tedbirlerin şimdiye kadar göz önüne alınmamış gibi değerlendirilmesi söz konusudur. İç işlerimize müdahale olarak addedilen bu gibi uygulamalara meydan verilmemesi için askeriye ve mülkiye efradı işbirliği içinde çalışmalıdır. Şayet emniyet olaylarında kusuru olanlar olursa şiddetli şekilde cezalandırılacaktır.

Rumeli vilayetlerinde bulunan İngiliz, Fransız ve Rus konsoloslukları Makedonya'da yaşayan gayrimüslim unsurları himaye ediyorlardı. Konsolosluklarda genellikle Bulgar, Rum veya diğer unsurlardan Ortodoks Hristiyanlara tercümanlık, kuryelik vd. görevler vererek sözde Osmanlı zulmüne karşı Hristiyanları korumaya çalışıyorlardı. Vilâyet-ı Selase'deki en ufak bir asayiş sorunu abartılı bir şekilde dünya kamuoyuna yansıtılıp, Osmanlının kendi vatandaşlarını güvenliğini sağlamaktan aciz olduğu defalarca vurgulanıyordu. Örneğin 9 Ağustos 1296/21 Ağustos 1880 tarihli bir belgede; Selanik Vilayeti'nin İngiliz ve Rus konsotalarının yanlarında görev vererek himaye ettikleri Rumların karadan ve denizden kaçak yolla silah ithalatı yatıkları tespit

³⁶¹ BAO, BEO nr:3167/2.

edilmiş³⁶², hatta aynı tarihte Manastır İngiliz konsoloshanesinde çıkan yangında depolanan silahların varlığı nedeniyle yangının söndürülmesi hayli zaman almasına neden olmuştu, Sonrasında konsolos durumu Osmanlı Hükümetine izah edememiştir. Anlaşılacağı üzere “büyük güçler” büyüklüklerini her nedense Osmanlı’da yaşayan gayrimüslimlere karşı tevazulayla göstermişlerdir.³⁶³

Başta Bulgarlar olmak üzere Makedonya da yaşayan her bir unsur zaman zaman “büyük güçlerin “tutumlarını şüpheyile karşıladıkları görülmektedir. Bununla birlikte onların lütuflarına nail olmaktan da geri durdukları söylenemez. Nitekim 1907 tarihli “Veçerna Posta” (Akşam Postası) Gazetesinin yayınladığı bir özel makalede “Avrupa’da büyük hükümetlerin ancak küçük hükümetlere zararlar vermek için çalıştıklarını; Rus elçisinin sözlerine atıfta bulunarak “*Makedonya’nın özerk idaresi Bulgaristan ile birleşeceği için Rusya buna müsaade etmeyecektir.* Bir de Rusya Hükümeti, Balkan Şibh-i Cezire’sindeki (yarımadası) milletler ve kavimlerin tamamını dikkate almak zorunda olduğundan Bulgaristan’ın uzaklaştırılmasına muhaliftir ve Bulgarların diğer kavimlerin zararına olarak ilerlemesini istemez.” Gerçekte Rus siyasetinin istikameti şimdi bu merkezdedir. *Rusya, Bulgarların diğer kavimler zararına olarak ilerlemesini değil, fakat bu kavimlerin Bulgarlar zararına olarak yükselmesini istiyor.* Vilayet-i Şahane ki Bulgarların mahvolmaya mahkûm olacağının bundan kaynaklandığı gibi, Edirne vilayetinin istisna edilmesi de bu havalinin Rus nüfuzu dairesi dâhilinde bulunmasından ileri gelmektedir. Kont’un söylediğine göre, *Bulgaristan (Hazret-i İbrahim’in kurbanı gibi) çalılık arasında ayak bağı olup, Mançuri bıçağının sırasıyla boyunlarına vurulmasını beklemelidirler. Şu durum Hristiyanlığa, İslavlığa, insanlığa ne kadar yaraşıyor. Küçük kavimler hayat hakkından mahrum bulunuyor. Aralarında birleşme akdi çarelerini düşünmeleri bile yasak !. Büyük Hükümetlere gelince “ güneşin ışığı, arzın devranı hep onlara henüz hususi memleketlerin görüşlerine açılmamış. Barış ve savaş hep onlara ait. Dünyayı yutsalar pek doğal görülür. Küçüklerin varlığı büyük hükümetler yanında bir doğal meyil değil.*

³⁶² BOA. Y.mtv. nr:4/101.

³⁶³ Aynı belge.2

*Fakat bir akıllılık kabul ediliyor. Bulgaristan'ın elini ayağını bağlayıp boğazlanma sırası gelinceye kadar usulüyle oturmalı imiş. Anlamındaki sert mütalaalar...*³⁶⁴

Dış ülkelerden, Osmanlı topraklarında fesat faaliyetlerinde bulunmak maksadıyla gelen gazeteci ve başka mesleklerden gibi görünen yabancı ajanlar da önemli sıkıntı oluşturmaktaydılar. Bu meyanda, tedbir olarak, konsoloslar böyle zararlı insanlara vize vermemeleri hususunda uyarılmıştır³⁶⁵. Ancak bu zararlı kimseler, bazen üst düzey memurlar veya gazeteciler olabilmektedir. Mesela “Jurnal” gazetesi muhabiri Ustrumca Metropolitini ziyaret etmiş ve “Siz Bulgarlardan mı yoksa Türklerden mi memnunsunuz?” diye sormuş. Bunun yanında İngiliz muhabiri Mc Donald'ın benzer maksatlarla Nevrokop'a gidişi, Osmanlı idarecileri tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Bütün bu hadiseler, yabancıların Balkanlarda cereyan eden olaylarla çok yakından ilgilendiklerini göstermektedir.³⁶⁶

Osmanlı Hükümeti'nin Makedonya'da yapacağı iyileştirmelerin bile “Düvel- i Muazzama” tarafından onaylanması gerekmekteydi. Osmanlı Devleti'ne kendi toprakları olan Rumeli (Makedonya) de yapması gereken ıslahat teklif edilmiş ve bu ıslahat Osmanlılar tarafından ufak değişikliklerle kabul edilmesine rağmen, söz konusu devletlerin büyükelçileri bu değişiklikleri bile kabul etmemiştir.³⁶⁷ Tehdit ve baskılar sürekli ve bıkırtıcı olmuştur. “Osmanlı Hükümeti, Makedonya'da uluslararası bir kontrolün vaz'ını reddetmeye devam ederse bir oldu-bitti ile karşılaşacaktır” tarzındaki tehditleri Avrupa basınında sık sık seslendirilmektedir³⁶⁸. Nitekim Selanik vukuatından sonra dayattıkları Mürzsteg Reform Planının 3. Maddesinde: *Asâyiş sağlandığında, her mahalde hangi unsurun ekseriyet oluşturduğunu belirlemek üzere inceleme yapılacaktır*³⁶⁹ sözde himaye ettikleri azınlıklara otonomi sağlamak maksadı aşikârdır.

Rusya, Avusturya ve İngiliz postları vasıtasıyla Osmanlı ülkesine zararlı evrak girişi bilinen bir hakikatti. Burada Avrupa devletlerinin maksadı Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan azınlıkların fikirlerini zehirlemek, kendi yayılmacı zihniyetlerinin maşası haline getirmektir. Yıldız ve Babıâli'nin bu bilgiye vakıf olmadığı

³⁶⁴ BOA, A.MTZ(Şb:04) nr.114/4. 11 Temmuz 1320/24 Temmuz 1904

³⁶⁵ BOA. *Tanzimat Defteri* No: 7, s. 206.

³⁶⁶ BOA. *TFR – I – A*, nr: 4/321.

³⁶⁷ BOA. *HR. SYS*, nr: 34/40.

³⁶⁸ BOA. *Y. PRK TKM*, nr: 48/ 69.

³⁶⁹ İSAM, HHPE, nr: 164/3, 22.

düşünülmezdi. Zira büyük bir çaresizlikle aldıkları tüm tedbirler büyük devletlerin konsoloslukları tarafından yok sayılıyordu. Ülkede uygulanan her yasa veya düzenleme devletlerin baskısı ve takibi altındaydı. Bu şartlar altında Makedonya da görev yapan gerek Osmanlı memuru gerekse vatandaşının hükümetine güveni kalmamıştı³⁷⁰.

Sonuç olarak; XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa toplumları emperyalizme ayarlı bir vakitte yaşıyorlardı. Avrupa'nın en ulvi duyguları emperyalistleri kutsamak için harekete geçmişti. Papa ile krallar, demokratlar ve revizyonist sosyalistler, işçi sınıfı ve patronlar, misyonerler ile dinsiz kapitalistler el ele, çağa damgasını vuran emperyalizmin peşine takılmakta bir beis görmüyorlardı. Avrupa'da emperyal olguların dokunmadığı yaşam parçası pek kalmamıştı. *"Ekonomiler denizaşırı pazar, hammadde, ucuz ekmek ve büyük kâr sağlayacak toprakların açlığı içindeydi; savunma ve dış siyaset ileri gelenleri, gitgide daha çok, uçsuz bucaksız uzak ülkelerin ve boyunduruk altına alınmış kalabalık halkların çekip çevrilmesi görevini üstleniyordu; [yöneticiler] hükümlerlik alanlarına giren topraklarda yerleşme, denetleme, inceleme ve kuşkusuz, onları yönetme işlerine dalyıyorlardı."* Nitekim Balkanlarda onların emperyal duygularının cazibe merkezlerinden sadece bir tanesiydi³⁷¹.

3.5. Sosyal ve Ekonomik Faktörler

XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin coğrafi durumu ve ekonomik zenginliği, emperyalist Avrupalı büyük devletlerin saldırılarına ve dolayısıyla Osmanlı'yı parçalamaya yönelik politikalar gütmelerine sebep olmuştur. İngiltere'nin Hindistan'a giden yolları kontrol altına alma çabası, Rusya'nın Asya ile Kafkaslara sarkma ve Akdeniz'e çıkma isteği, Osmanlı Devleti'nin iç düzeninin bozulması ve Ortodoksların Ruslar, Katoliklerin Fransızlar tarafından korunması girişimleri, milliyetçi ayaklanmaların desteklenmesi ile birleşince, XIX. yüzyılın en önemli sorunların olan " Şark Meselesi" ortaya çıktı.

XIX. yüzyılda politik bir terim olarak ifade edilmeye başlanan, zaman ve mekâna bağlı olarak çeşitli görünümde ortaya çıkan ve değişik şekillerde tarif edilen bu

³⁷⁰ BAO. BEO. nr:864 /64750; BEO. nr:2054 /153985; BEO. nr:867 /64998.

³⁷¹ Lütü Sunar, *XIX. Yüzyıl Avrupa'sında Emperyalizm Algısı*, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi / 3. Dizi 14. Sayı / 2007, s.69

meselenin temelinde Avrupa-Türk münasebetleri yatmaktadır.³⁷² Uluslararası bir politika oyunu olan bu meselenin özünü, Osmanlı Devleti'nin hızla dağılması ve bu dağılma sonunda Osmanlı'dan kopan parçaların hangi Avrupa Devleti tarafından yutulacağı meselesi oluşturuyordu.³⁷³ Bütün XIX. yüzyıl boyunca bu dağılmayı kendi çıkarlarına göre biçimlendirmek işini üstlenen ülkeler aralarında hiçbir zaman anlaşamadılar. Avrupalı büyük devletlerarasındaki bu anlaşmazlık ve çıkar çatışmaları Osmanlı'nın ömrünün uzamasında etkili olmuş, Osmanlı bu anlaşmazlıklardan faydalanmış, "denge politikası" uygulayarak yaşamaya çalışmıştır. Bunların sonucu olarak bütün XIX. yüzyıl Osmanlı devletinin çevresinde süregelen oyunların ve toprakları üzerinde yapılan pazarlıkların arttığı bir dönem olmuştur.

XVIII: yüzyılda başlayan ve daha sonra da devam eden yenileşme çabalarına rağmen Osmanlı Devleti XIX. yüzyılda siyasi bakımdan olduğu gibi ekonomik bakımdan da geri kalmış bir ülke durumundaydı. Temel sanayi kurulumadığı gibi, iyi durumda olan dokuma sanayi bile ülke ihtiyaçları için yeterli üretim kapasitesine ulaşamamıştı. Mevcut sanayi ülkenin tarım ve maden zenginliğini değerlendirmekten çok uzaktı. Üretim büyük ölçüde tarıma dayalı idi. Fakat tarım üretimi son derece düşüktü. Ülkenin tarım ülkesi olmasına rağmen İstanbul gibi büyük şehirlerin çoğu ithal buğdayla besleniyordu.³⁷⁴ Bütün bunlara rağmen Tanzimat döneminde idari, hukuki ve sosyal reformlarla birlikte ekonomik gelişmeyi sağlayacak teşvik tedbirleri uygulanmaya başladı.

II. Abdülhamit'ten önceki padişah Abdülaziz devrinde de birçok yenilik ve inkılâp vuku bulmuştu. Fakat tüm bu yenilik ve ıslahatlar sonuçları itibarıyla, Osmanlı Devleti'nin geleceğini sağlama almak yerine, ekonomik durumunu ve buna bağlı olarak da siyasî durumunu tehlikeye sokacak biçimde olmuştur. Nitekim Abdülaziz devrinde devlet yönetiminde savurganlık artış göstermiş, saray masrafları çok yüksek rakamlara ulaşmıştır. Balkanlarda patlak veren huzursuzluk ve ayaklanmalara paralel olarak Osmanlı Devleti'nin borçları da artış göstermiştir. Yönetimdeki istikrarsızlık, çok kısa sürede değişen sadrazamlar, Galata Bankerlerinden alınan ve miktarı sürekli artan

³⁷² Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul, 1983, s. 162-163.

³⁷³ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara, 1982, s. 12.

³⁷⁴ Bayram Kodaman, "Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'na Giriş Vasıtaları (1838-1914)", Milli Kültür, cilt: 2, S.1, Ankara, 1990, s. 28.

borçlar, devlet yönetimini etkisiz hale getiriyordu. Öyle ki, çeşitli yerlerde meydana gelen ayaklanmaları bastıracak askerleri sevk edecek vapurlara para bile ödenemeyecek zamanlar bile olmuştu.³⁷⁵

Osmanlının tarım siyaseti değişerek daha çok Avrupa sanayisinin ihtiyaçlarına uygun pamuk, tütün vb. gibi ihracata dönük tarıma dönülmesini sağlayan 1838 anlaşması tahıl üretimini düşürdü. Bu da tahıl üretiminin artan nüfusa yetmemesi, ihracata göre tarım yapma gibi tehlikeli bir durum yarattı. El sanatlarına dayalı Osmanlı sanayii yok olmaya terk edildi. Avrupalı menşeli her türlü mal Osmanlı ülkesini istila etti. Nihayet Avrupa ticaret anlaşmalarının ve kendi sanayi mallarının yardımı ile Osmanlı üzerinde ticari ve ekonomik emperyalizmini tesis ederek, kalkınmasına engel oldu. Bu uygulama sonunda Osmanlı Devleti'nin dış ticaret dengesi XIX. yüzyılın ikinci yarısında açık verdi. Osmanlı'nın bütçeyi dengelemek için gösterdiği gayretler, 1850'lerde başlayan ağır borçlanmalara yol açtı.³⁷⁶

Osmanlı Devleti'nin bütçe açıklarını daha farklı yollarla finanse etmeyi düşünmeyip, neredeyse sadece dış borçlanma ile kapatmak istemesi de ilginçtir. XIX. Yüzyılda iç borçlanma, özellikle de uzun vadeli iç borçlanma ciddi bir seçenek değildi, çünkü içerdeki mali piyasaların büyüklüğü, devletin borçlanma gereksinimlerini karşılamaktan çok uzaktı. Bu durumda iki seçenek kalıyordu; kâğıt para ve dış borçlanma.³⁷⁷ Dolayısıyla Osmanlı yönetiminin Avrupa para piyasalarına uzun vadeyle tahvil satarak mali sorunları ertelemek kolay bir çözüm gelmiştir. Kısacası o dönemde uzun vadeli dış borçlanmanın cazip olduğunu söylemek mümkündür.

24 Ağustos 1854'te 5.500.000 Osmanlı lirası tutarındaki ilk borçlanma gerçekleşti. İlk anda 3.300.000 liralık kısmı kullanılacak olan bu borçlanma da faiz % 6 ve ödeme süresi 33 yıldı. 75 milyon Frank tahvil satılmasına rağmen faizler çok yüksek olduğu için bu krediden devletin eline sadece 60 milyon Frank geçti. 1856'da ilan edilen "Islahat Fermanı" nda garanti edilen reformları gerçekleştirmek amacıyla borçlanma siyasetine hız verildi.³⁷⁸ 1854-1865 yılları arasında 11 yıllık dönemde toplam

³⁷⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı İktisadi Yapısı", Osmanlı Devleti Medeniyeti Tarihi, c. II, Editör Ekmeleddin İhsanoğlu, İrcica, İstanbul, 1999, s. 567.

³⁷⁶ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul, 1999, s. 232.

³⁷⁷ Rifat Önsoy, *Osmanlı Borçları 1854-1914*, Ankara, 1999, s.27

³⁷⁸ Rifat Önsoy, *Osmanlı Borçları*, s. 45.

40.470.000 liralık borçlanmaya gidildiğine göre³⁷⁹, her şeye rağmen 1865'e kadar alınan borçların normal düzeyde seyrettiği söylenebilir. Fakat yeterli insan gücü, bilgi ve alt yapı bulunmadığından alınan borçlar yatırıma dönüştürülemedi, Osmanlı borçları ülkenin kaynaklarını yabancılara aktarmanın bir aracı olmuş, her geçen gün büyük oranlarda artarak devam etmiştir.

II. Abdülhamit dönemine bakıldığında birçok açıdan, o zamana kadar süregelen hayat tarzı ve alışkanlıklarının değiştiği görülür. Ekonomi alanında da kayda değer değişiklikler yaşanmıştır. 1855 yılında ithalât-ihracat şirketlerinin sayısı yirmiden ibaret iken 1895 yılında 30'a çıktı. 1869 yılında 18.000.000 liralık ihracat, 24.000.000 liralık ithalât olmuş iken, 1876 yılında tersi olmuş ve ihracat 23.000.000 liraya çıkmış, ithalât 18.000.000 liraya gerilemiştir. 1840 yılında ticaret hacmi 5,2 milyon İngiliz Sterlin iken 1905 yılına gelindiğinde 20 milyon Sterlinin üzerine çıkmıştır.³⁸⁰ Zamanın vak'a-nüvisi Ahmed Lütfi Efendi'nin ifadelerine göre, II Abdülhamit'in saltanata gelişi sırasında çok sıkıntı verici hadiseler yaşanmıştır. Osmanlı maliyesi'nin sürekli artan borçlanma faaliyetleri nedeniyle durumu hiç iyi değildir. Bunun yanında memleketeyn (Eflak ve Boğdan) ile Sırbistan ve Bulgaristan meselelerinin ortaya çıkması onun iktidarını büsbütün zora sokmuştur³⁸¹

II. Abdülhamit iktidarının daha başlarında patlak veren Osmanlı-Rus harbi (meşhur 93 Harbi), Osmanlı ekonomisini çok olumsuz etkilemiştir. Bilindiği gibi bu savaş, Osmanlı Devleti için olumsuz neticeleri farklı boyutlarda olan büyük bir yenilgi ile sonuçlanmıştır. Balkanlar ve Anadolu'nun doğu kısmında bazı vilâyetler kaybedilmiştir. Ayrıca Yeşilköy (Ayastefanos) Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti, Rusya'ya savaş tazminatı olarak 35.000. 000 lira ödemeyi kabul etmiştir. Bu savaşın sonunda Osmanlı Devleti, askerî, malî ve siyasî açıdan fevkalade zor durumda kalmıştır. Rusya'nın bu zaferle haddinden fazla güçleneceğini gören İngiltere başta olmak üzere diğer Avrupa devletleri bu antlaşmayı kabul etmemiş ve vaziyetin menfaatlerine uygun olacak biçimde değişmesi için 13.06.1878 tarihinde, Berlin'de bir konferans düzenlemeye karar vermişlerdi. Bu konferanstan çıkan iki önemli sonuç Osmanlı Devleti'ni rahatlatmıştır. Birincisi Osmanlı Devleti'nin borcunun bir kısmının

³⁷⁹ A. D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğunun Yarı Sömürgeleşmesi*, Ankara, 1979, s.82

³⁸⁰ K.Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*..., s. 186.

³⁸¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi (1500-1914)*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.161

Sırbistan, Bulgaristan, Karadağ ve Yunanistan tarafından üstlenilmesi karara bağlanmıştır. İkincisi; Rusya'ya ödenecek savaş tazminatının, Osmanlı Maliyesi'ni sarsmayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu çerçevede 1881 yılında Osmanlı Devleti'nin toplam borcu olarak hesaplanan yaklaşık 278.000.000 lira 20 Aralık 1881 tarihli ünlü "Muharrem Kararnamesi" ile 117.000.000 liraya indirilmiştir. Bu kararname çerçevesinde söz konusu borcun taksitlendirilmesi ve takibinin yapılabilmesini sağlayacak Duyûn-ı Umumiye kurulmuştur³⁸²

Osmanlı Devleti 1800 ila 1918 yılları arasındaki 118 senelik sürenin 53 yılını çeşitli devletlerle yapılan savaşlarla geçirdi. Bu durum herhangi bir devlet için bir felakettir ve Osmanlı Devleti böyle bir felaketle baş etmek zorunda kalmıştır. Bunun sonuçları ortadadır: işçi sayısında büyük bir azalma meydana gelmiş, ziraat veya başka amaçlar için kullanılabilecek toprakların bir kısmı savaş meydanları olmuş, ticaret durma noktasına gelmiş, atölye ve fabrikalar harap olmuştur. 1870 yılındaki büyük ekonomik krizin sebebi yalnız uluslararası piyasalarda ortaya çıkan panik değil, aynı zamanda Türk-Rus savaşı neticesinde çıkan açlık idi.³⁸³ Bu dönemde Osmanlı ekonomisinin can damarı sayılan sermayenin neredeyse tamamı Hristiyan ve Yahudilerin elindeydi. Genel sermayenin, %40'ı Rumların elinde, üretim ve ticaret sermayesinin % 25'i Ermeni, % 23'ü Yahudi, Slav ve diğer azınlıkların elindeyken, nüfusun yarısından fazlasını oluşturan Müslümanların elinde ise sermayenin sadece % 12'si vardı³⁸⁴ Asker ve subay maaşları, bazen bir aydan fazla bir gecikme sonucunda ödenebiliyordu. II. Abdülhamit'in son döneminde de durum böyle idi. Bir vesikadan aldığımız bilgilere göre sene içinde tahakkuk eden subay maaşları ancak bir sonraki senenin nisan ayında ödenebilmiştir³⁸⁵

Yukarıda verdiğimiz bilgilere göre Osmanlı Yönetimi'nin XIX. yüzyılda ekonomi alanında takip ettiği politikayı üç ana safhaya ayırmak mümkündür:

³⁸² Şevket Pamuk, "*Osmanlı Dış Borçları*", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul, 1985, c. III, s. 682-683.

³⁸³ Donald Quataert, "Nüfus", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, (Editör: Halil İnalcık ve Donald Quataert), Eren Yay., C. II, İstanbul 2004. s.309

³⁸⁴ Yusuf Hamza, "*Abdülhamit ve Makedonya Meselesi (1876-1909)*", Sultan II. Abdülhamit Paneli II, Bilge Yayınları, İstanbul, 2000, s.94.

³⁸⁵ İSAM. HHPE. nr: 2/103.

1. 1826'ya kadar ki dönemde daha çok kendi üreticisini koruyan önlemlerle, tekeller ve hammaddelerini yerli üretimde kullanmak gibi tedbirler uygulanmıştır.
2. 1826-1860 yılları arasında piyasalardaki şartlara uygun hareket etme politikası uygulanmıştır. Bu zaman zarfında Osmanlı pazarları dışarıya açılmış ve bir ölçüde iç pazarlar serbest bırakılmıştır. Böylece dünyanın geri kalan kısmında olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de ticaretin serbestleştiği görülmektedir.
3. 1860-1908 arasında gümrükler artırılmış ve yerli üreticiler korumaya alınmıştır. 1867-1874 arasında serbest ticarete karşı uygulanmaya çalışılan tedbirler başarılı olamamıştır.³⁸⁶

Osmanlı-Rus harbi ve buna bağlı olarak artan ekonomik sıkıntılar, II Abdülhamit için çok büyük şanssızlık idi. O zaman ki dünyanın önemli aktörlerinin kendi aralarındaki rekabet ve anlaşmazlıkları olmasaydı Osmanlı için, belki daha da kötü neticeler çıkabilirdi. Osmanlı vatandaşlarının ellerinde, kendi devletlerine güvenemedikleri için, yabancı paralar vardı ve hayatlarını ona göre düzenliyorlardı. 1900 yılında bütün memurlara tahakkuk eden maaş miktarı 2.180.160 lira iken 979.264 lira dağıtılabilmiş, geri kalan 1.200.896 lira devletin borcu olarak kalmıştır. Manastır'da maaşını alamayan subay ve askerler zaman zaman telgrafhaneleri basıp maaş gelinceye kadar haberleşmeyi engellemek gibi hareketlerle tepkilerini ortaya koymuşlardı. Hristiyanların isyan hareketlerinin arttığı bir zamanda Selanik'te görev yapan jandarma erleri, bazen devletten 25–30 maaş alacaklı olmuşlardı.³⁸⁷ Osmanlı yedek askerlerinin (redifler) itaatsizliği en vahim olaylardan biridir. Osmanlı'yı zor duruma düşürmek amacıyla her fırsatı kullanan yabancılar gazeteleri vasıtasıyla bu durumu gündemde tutmuşlar ve onu isyancı bölücülere moral vermek amacıyla kullanmışlardı. Böylece yabancı gazetelerde “*Osmanlı asker ve subaylarının ailelerinden uzak kalmaları ve maddî memnuniyetsizlikleri dolayısıyla Makedonya'daki görevlerinden firar ettikleri, hatta silahlarını isyancılara sattıkları*” gibi Osmanlı yönetimi açısından son derece moral bozucu haberler işlenmiştir.³⁸⁸

³⁸⁶ D.Quataert, “*XIX. yüzyıla Genel Bir Bakış, Islahatlar Devri 1812–1914*”, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600–1914, Editör, Halil İnalcık ve Donald Quataert, Eren yayınları, C. II, İstanbul 2004. s. 888.

³⁸⁷ T. Uzer, *a.g.e.*, s. 29.

³⁸⁸ BOA. Y. PRK. TKM. nr: 49/68.

Osmanlı askerinin bulunduğu bu zor durumun sebebi devletin malî sıkıntılarıdır. Askerin bu durumu nedeniyle isyancıların çok güçlendikleri görülmektedir. Hatta o kadar güç kazanmışlardır ki, Hristiyanlar aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek maksadıyla Osmanlı mahkemelerine alternatif mahkemeler kurmuş, uymaları için çeşitli kurallar ilan etmişlerdir. Meselâ “*Hristiyan köylüleri, Müslümanların tarlalarında çalıştıkları tespit edildiği takdirde 75 kuruş cezaya çarptırılır*” hükmünü koymaya cesaret etmişlerdir. İsyancı komitacılar yazılı bir takım emirler ilan ederek, Osmanlı tebaası olan Hristiyanlardan hiçbir aşar-ı taahhüt iltizamında bulunmamalarını istemişlerdir. Müslüman kimselerden aşar-ı taahhüt iltizamında bulunanların bazıları ise, güvenlik tedbirlerin yetersiz olduğu, cinayetlerin çok fazlaştığı ve köylere gidecek cesaret bulamadıkları için vergi tahsilâtını Bulgar köylülerine havale etmişlerdir. Böylece Hristiyanların bağımsızlık gayretleri güç kazanmış ve isyancı çetelerin otoritesi saygınlık kazanmıştır.³⁸⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Gayrimüslimler devlet hizmetinden muaf olmalarının avantajıyla genellikle esnaflık ve ticaretle ilgilenmişlerdir. Esnaf defterlerinde zımmilerin Müslümanlarla birlikte aynı esnaf teşkilatı içinde yer aldıkları anlaşılmaktadır. Bu defterlere önce Müslümanlar, sonra Hristiyanlar, son olarak da Yahudiler kaydedilirdi. Zımmiler dil bilmeleri yüzünden ticari hayatta ve devlet hizmetinde çok avantajlı yerler edinmişlerdi. İngiliz konsolosu Palgrave 1868'de bir raporda şunları yazıyordu: “*Türkiye'deki Hristiyanların Müslümanlara kıyasla refah içinde olmalarını, onların daha enerjik, çalışkan ve erdemli olmalarına yormak yanlıştır. Gerçek şu ki çalışkanlık, doğruluk, namusluluk ve dürüst iş çıkarma bakımından Müslümanlar şaşmaz biçimde, Rum ve Ermeni hemşehrilerinden kesinlikle bir gömlek üstündürler. Ama ne var ki, Müslümanlar muazzam bir yükün altında sistematik olarak ezilmişlerdir ve ezilmektedirler. Hristiyanlar ise Osmanlı Devletindeki ayrıcalıklı durumlarını sürdürerek son yüzyıldan beri sürekli olarak zenginleşmişlerdir. Zenginleşmeleri de çok su götürür spekülasyonlarla, apaçık hilelerle ya da tefecilikle olmuştur*”³⁹⁰

³⁸⁹ BOA TFR-I-UM. nr: 4/ 313.

³⁹⁰ Bilal Şimşir, *İngiliz belgelerinde Osmanlı Ermenileri*, Ankara, 1986, s.15.

Osmanlı toplumunun önemli unsuru olan gayr-ı Müslimler, kapitülasyonların verdiği imtiyazlar ve Avrupa devletlerinin koruyucu siyaseti sayesinde ekonomik olarak oldukça iyi bir durumda idiler. Yabancı elçilere yerli tercüman kullanma hakkı tanınmıştı. Daha sonra bu hak yabancı konsoloslara da tanınmış, hatta daha ileri gidilerek kanun ve anlaşmalarda yeri olmadığı halde yerli Hristiyanlardan bile konsolos tayinleri yapılmaya başlanmıştı. Tercümanlar da aynen sefir ve konsolos gibi vergiden muaftılar. Ayrıca diplomatik imtiyazlara (dokunulmazlığa) sahip oldukları için çalıştıkları yabancı devletler lehine rahatça casusluk faaliyetleri de yapabiliyorlardı.³⁹¹

Osmanlı topraklarının büyük kısmında olduğu gibi Makedonya’da da Rumlar ve diğer gayr-ı Müslimler ticaretin en önemli kısımlarını ellerinde bulunduruyorlardı. Bunların neredeyse tamamının, kendi dindaşları ve ırkdaşları olan devletlerin emrinde oldukları, onlardan veya kiliselerinden talimat aldıkları bir vakiadır. Ayrıca büyük bir kısmı Müslüman olan Arnavutlar, yağmaya karşı olan meyilleri, mücadeleci hasletleri ve fakirliklerinden dolayı daha kolay etki altına alınabiliyordu. Sıkıntılardan bunalan bazı Bulgarlar bile Arnavutlar gibi fakir olmakla beraber Rusya ve Avusturya’nın güneyi ile Romanya ve İstanbul’a hicret etmekteydiler.³⁹²

Makedonya’da yaşayan Müslümanların ekonomik durumu Hristiyanlarınkine göre daha olumsuz idi. Süreklilik arz etmeye başlayan isyanlar, bir taraftan güvenliklerini, diğer taraftan üretimlerini, tarladaki ekinlerini, hatta evlerindeki mal varlıklarını tehdit ediyordu. Devletin sıklaşan toprak kayıpları ve bunun neticesinde artan tehditler, kuzeyden gelen Müslüman muhacirlerden kaynaklanan sıkıntılar, maaş alamayan askerlerin taşkınlıkları, isyancı çetecilerin can ve mallarına kastetmeleri, sürekli alınmaya başlanan askerî tedbirler dolayısıyla ekonomik denge bozulmuştu. Bunu düzeltmek için Osmanlı yönetiminin zorunlu olarak koyduğu ve her geçen gün yükselen ve çeşitlenen vergi yükümlülüklerinin ağırlığı, zaten zor olan durumlarını iyice ümitsiz hale getirmişti. Onları ve Osmanlı otoritesini korumakla görevli olan askerler; bakımsız, silah yönünden yetersiz ve donanımsızdı.³⁹³ Müslümanların Hristiyanlara karşın kötü olan ekonomik durumuna bazı yabancı gazeteler de işaret etmişlerdir. Yabancılar göre de, Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların hayat standardı

³⁹¹ R. Önsoy, *Osmanlı borçları*, s.11.

³⁹² BOA. *Y.PRK. BŞK.* . Nr: 42/22.

³⁹³ BOA. *HR.SYS.* nr: 197/ 54.

Müslümanlarınkinden daha ileri durumda idi fakat çeteciler, Müslümanların mallarını gasp ettiği gibi dindaşlarının mallarını da gasp ediyordu.³⁹⁴

Makedonya Müslümanları bulundukları tüm olumsuz koşullara rağmen, meşru olmayan yollara tevessül etmemişlerdir. Onların büyük bir kısmının sergiledikleri örnek davranışlar, yabancıların gözünden kaçmamıştır. Mesela François Georgeon'a göre *“esnaflık yapan Müslümanlar bile Hristiyan esnaf kadar kazanamıyorlardı. Bulgar, Yunan, Ermeni ve Türk esnafı arasında bir karşılaştırma yapılırsa en az kazananın Türk dükkân sahibi olduğu görülecektir. Zira inançları gereği en ilkeli onlar davranmışlardır”*.³⁹⁵

Bölgedeki ekonomik durumu tasvir edecek en güzel örneklerden biri Drama'ya bağlı Pürsıçan nahiyesi müdürlük binasının 1897 yılındaki perişan halidir. Nahiye müdürünün görev yapacağı idare binasının, yarısı yıkılmış bir harabe olduğu, makam odasının perdesiz, örtüsüz küçücük bir oda, içinde bir kirli hokka ile kalem ve kahvehaneden emaneten alınmış üç iskemle ile tefriş edilmiş olduğunu öğrenmekteyiz. *“Bulgarlık, Rumluk ve Sırpılık cereyanları, komitelerin harekete geçtiği; silah, cephane ithalâtına, örgütlenme siyasetlerine hız verdikleri sırada, Pürsıçan nahiyesi gibi Bulgarlık ve Rumluk nokta-i nazarından pek mühim, servet, saman ve ziraat itibariyle pek kıymetli bir nahiyede Osmanlı hükümetinin yönetim şekli, dairesi ve memurları bu hal ve vaziyetteydi”*³⁹⁶ Aslında bölgede daha büyük merkezler de benzer koşullar altındaydı. Yine bu sıralarda Dedeoğlu Mutasarrıfı olan Ebubekir Hazim'in hatıralarında da devlet binalarının bakımsızlığı vurgulanmaktadır. Tabii ki devlet binalarının perişan durumu ile Müslüman halkın fakirliği hep aynı sebepten kaynaklanmıştır ki bu da Osmanlı Devleti'nin her alandaki zaafiydi³⁹⁷

Osmanlı ekonomisinde yaşanan olumsuz hava mali bunalımla körüklenmekte ve bu durum halk arasında hoşnutsuz bir durum yaratmaktadır. Gerek ayaklanmaların çoğalması gerekse eşkıyalık gibi güvenlik karşıtı yapının genişlemesinde, yaşanan mali bunalımın etkisi olmuştur. Mali bunalımın hem nedenlerinden hem de sonuçlarından

³⁹⁴ Aynı belge:6

³⁹⁵ François Georgeon, *Müslüman ve Dönme Selanik, Selanik 1850–1918*, (Hazırlayan Gilles Veinstein, Çev: Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2001, s.123

³⁹⁶ T.Uzer, *a.g.e*, s. 30.

³⁹⁷ Ebubekir Tepeyran, *Hatıralar*, 2. Baskı, (Haz. Faruk Ilıkan), Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. İstanbul, 1998. s. 17.

biri olan iç güvensizlik bu dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. Bir yandan halkın geçim imkânlarını daraltan ekonomik ve konjonktürel gelişmeler, bir yandan da savaşların çoğalması iç güvensizliği artıran başlıca nedenlerdendir. Bu tür gelişmeler sonucunda, ülkede giderek artan eşkıya gruplarının ve devlet adına iş görenlerin baskısı halkı toprağından alıp bir kısmının köyden şehre göçmesine, bir kısmının da eşkıya gruplarına katılmasına yol açmıştır. Ayrıca merkezi otoritenin zayıflığı mahalli güçlerin etkin hale gelmesi, ayanların derebeyi olma sürecine katkıda bulunmuştur. Öte yandan devlet adamlarının yaptığı iddia edilen yolsuzluklar, bürokrasinin rüşvet altında yürümesi halkı huzursuz eden önemli bir etkidir. Yine bahsi geçen köyden kente göçün başlaması bir anlamda emeğin topraktan koparılmasına neden olmuştur. Emeğin topraktan koparılması sonucu, bir yandan şehirde yaşayanların mal talebi yükselmiş, buna karşın tarımsal üretim azalmıştır³⁹⁸

19. yüzyılda Anadolu'ya göç eden nüfus içinde üç büyük unsur görülmektedir. İlk olarak Kırım'dan Rumeli'ye ve Anadolu'ya göçler 1780'lerde başlamış ve özellikle 1850'lerde ve 1860'larda büyük miktarlara varmıştır. İkinci olarak Kafkasya'dan Rumeli'ye ve Anadolu'ya göç eden Çerkezler de en yoğun olarak 1850'lerde ve 1860'larda gelmişlerdir. Nihayet, Balkan'lardan ve Makedonya'dan Anadolu'ya gelen nüfus ise 1877-1878 Rus savaşı ile ve 1912-13 Balkan savaşları sırasında ve sonrasında göç etmiştir. Balkanlardan gelen nüfus içinde daha önce Kırım ve Kafkasya'dan Rumeli'ye geçenler de bulunmaktaydı. Tüm bu uzun göç dalgaları Osmanlı maliyesini olumsuz etkileyen faktörlerden yalnızca bir tanesiydi³⁹⁹.

II. Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında da durum değişmemiştir. Maliyesi perişan, bazı askerler iki aydan fazla, bazı memurlar ise üç ay maaş alamamışlardır. Maaşlar ve diğer ihtiyaçlar için gereken para 360 000 liraya ulaşır.⁴⁰⁰ Netice olarak ifade edebiliriz ki, Osmanlı Devleti'nin malî gelirlerinin Hristiyanlardan alınan cizye vergisi, hasların öşürleri, maktû vergiler, gümrük ve tuz hâsılatı ve en fazla olarak da ganimetlerden elde edilen gelirlerden⁴⁰¹ oluştuğına ve bu gelir türlerinin bir kısmı

³⁹⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, Dergâh Yay., İstanbul, 1985, s.217.

³⁹⁹ Ş.Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi...*,s.235

⁴⁰⁰ BOA. Y. PRK. TKM. nr: 50/ 8.

⁴⁰¹ Sami Şener, *Osmanlı İmparatorluğunda Siyasi Çözülme*, İnkılap Yay.,II. Baskı, İstanbul, 1990. s. 129.

ortadan kalktığına göre, Osmanlı Devleti'nin zamanın ekonomik gelişmelerine ayak uyduramaması ve ekonomisini yeni şartlara göre düzenleyememesi çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Gelirlerin çoğunluğunun ganimetlerden elde edilmesi, 1697 (Karlofça Antlaşması)'deki ilk büyük toprak kaybından sonra devletin bu tür gelirleri artık ciddî manada azalmış, hatta XIX. asra gelindiğinde artık Osmanlı Devleti, savaş meydanlarında ganimet bırakan taraf olmaya başlamış, bunun yanında savaş tazminatı olarak yüklü paralar da ödemeye başlamıştır.

Abdülhamit II. devri sonlarında padişah başta olmak üzere, devlet bütün gücünü kullanarak, İslam Türk tebaanın gayrimüslim tebaaya nazaran her bakımından geri almış olmasının ortaya çıkması ile bu konu devlet katında bir mesele olarak gündeme gelmiş ve konunun üzerine gidilmesi kararlaştırılmıştı. Zamanın padişahı da kendi özel servetini bu konuda kullanmaya hazır okluğunu hemen göstermeye başlayacak kendi hazinesine ait gelirlerin büyük bir kısmını bu işe hasredecekti. Fakat bütün bu gayretler "göstermelik" kalacak ve gerek Anadolu ve Arabistan'a kadar uzanan alanda, gerekse Rumeli'de İslam Türk tebaanın geri kalmışlığına bir çare bulunmuş olamayacaktı. Oysa azınlıklar eğitim, beceri, sermaye ve mâl mülk sahihi olarak gün geçtikçe ilerlemeye devam edeceklerdi⁴⁰².

3.6.Osmanlı Devletinin Kötü Yönetimi

Machiavelli Prens adlı kitabında Fransa ile Osmanlı devletlerini karşılaştırırken Osmanlı Devlet idaresini gayet iyi tespit etmiştir. Machiavelli, Fransa'nın işgal edilmesinin gayet kolay olduğunu fakat yönetilmesinin daha zor olduğunu, bunun sebebinin ise Fransa'da otoritesi çok kuvvetli olmayan bir kralın ve onun altında parçalanmış kontların olduğunu ve asıl meselenin bunları itaat altına almak olduğunu savunur. Osmanlı'da ise başta otoritesinin çok kuvvetli olan padişahın yenilmesinin zor olduğunu fakat bu otorite kırıldıktan sonra yönetmenin kolay olduğunu düşünür. Gerçekten de Osmanlı İmparatorluğunda padişah her şeydir ve diğer insanlar padişahın kuludur. *Halk ile reaya arasındaki ilişki baba ile evlat arasındaki ilişkiye benzetilmiştir*

⁴⁰² Haydar Kazgan, *Osmanlı İmparatorluğunun geri kalmışlığını belgelenmesi*, Finans dünyası, Eylül 2003, s. 102

ve halk padişaha Allah'ın emanetidir.⁴⁰³ Dolayısıyla Osmanlı Devleti en tepede padişahın bulunduğu bir sisteme sahiptir.

Birçok düşünürler, idari bozulmalardan bahsederken genelde “*Balık baştan kokar*” zihniyeti içerisindeyler. Yönetimdeki bozulmaları en başa koyarak diğer bozulmaları buna dayandırırılar. Kaynakların çoğu bozulmanın sebebini *kanun-ı kadime aykırı hareket* olduğunu belirtir. Dolayısıyla bu dönemdeki layihaların odak noktası eskinin haşmetli günleriyken 1683 Viyana bozgunundan sonra artık bunun yerini daha yenilikçi, Batının usulünü benimsemeye çalışan bir anlayışa dönüşmüştür. Kanun-ı kadimi ilk bozan kişi ise Kanuni Sultan Süleyman olarak gösterilir. Kanuni'nin, kadınların yalanları ve sahtekâr damadı Rüstem Paşa'nın yanıltmasıyla, *oğlu Şehzade Mustafa'yı katletmesinden beri* ülkedeki *ucuzluk, pahalılık ve yokluğa*; tabiatın nizamı ise *bitmeyen ihtilâl*e dönüşmüştür. Kanuni bizzat divanda bulunma âdetini kaldırarak kanun-ı kadime aykırı icraatın kapısını açmıştır. Bunun yanında silahdarı İbrahim Paşa'yı usule aykırı olarak saray hizmetinden veziriazamlığa getirmiş; yine aynı şekilde damadı Rüstem Paşa'ya pek çok köyü temlik ederek bunların vakfa dönüştürülmesine izin vermiştir Kanuni dönemi bu sebeple balığın baştan kokmaya başladığı dönem olarak değerlendirilebilir.⁴⁰⁴

Osmanlı saltanatı XVII. asırdan beri günden güne zayıflamaya başladı. Bunun sebepleri arasında, padişah olan kişilerin şahsiyet özellikleri itibariyle zaafları ve ordunun, daha doğrusu yeniçerilerin düzen ve disiplinden uzak oluşu vardır.⁴⁰⁵ Bunun neticesinde, çok hızlı gelişen, ilmî ve teknolojik değişikliklere intibak edemeyen idare ve silahlı kuvvetler, katıldığı savaşlarda yenilmeye ve fazla zayıat vermeye başlamıştır. Böylece merkezde bulunan idarenin zayıfladığı, vilâyetlerdeki ağa, bey ve paşaların söz konusu idareye rağmen hareket etmeye ve onu hiçe saymaya başladıkları görülür. Hâlbuki eskiden de şimdi de, bir devletin rakip devletler nezdindeki itibarı kendi

⁴⁰³ Yılmaz Kurt, *Koçibey Risalesi*, Akçağ Yayinevi, Ankara, 1998, s.82.

⁴⁰⁴ www.aksitarih.com/17.yuzyilda Osmanlı devlet yönetimindeki bozulmalar

⁴⁰⁵ Devletin geri kalış sebepleri üzerine Osmanlı alimleri eserler kaleme almıştır. Mesela bunların en önemlilerinden biri Hasan Kâfi Akhisârî (ö. 1615)'nin *Usûlü'l-hikem fî nizâmî'l-âlem* (yazılış tarihi 1596) adlı eseridir. Kitabın birinci bölümünde devletin düzenini sağlayan hususlar, ikinci bölümde istişare ve tedbir, üçüncü bölümde savaş araç-gereçlerinin kullanılmasının gerekliliği, dördüncü bölümde zafer ve hezimeye yol açan sebepler, sonuç kısmında ise barış ve antlaşma hususundaki konular incelenmiştir. Bkz. Aruçi, Muhammed “Hasan Kâfi Akhisârî”, *TDVİA*, İstanbul, 1997, c. XVI, s. 326-328.

ekonomik, siyasî ve askerî gücüne bağlıdır. Bu açıdan zayıf kalan devletler, güçlü devletlerin her türlü ihtiraslarına maruz kalırlar.⁴⁰⁶

Osmanlı devletini yönetmekle mesul olan idareciler, Bilhassa II. Abdülhamid döneminde, gayrimüslim halka usulsüz tavırlar sergilemek ve zulmetmekle suçlanıyorlardı. Bütün bu iddiaların tamamen asılsız olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Nitekim dönemin şartlarından kaynaklanan olumsuzluklar meyvesini vermekte ve maalesef bir takım nizamsız hareketlerin artmasına sebep oluşturmaktaydı. Devletin tüm kadrolarında istihdam edilen her türden idarecilerinin ekonomik kaygıları, rüşvet, yolsuzluk hatta gasp olaylarının artışına sebep oluyordu⁴⁰⁷. Bu dönemde genellikle Osmanlı idarecileri kabiliyetsizlikle ve eğitimsizlikle suçlanmışlardır.⁴⁰⁸Nihayet Osmanlı Devletinde mülki, idari, adli vd. tüm memurların yaptıkları yanlış uygulamalar, sadece gayrimüslim halkı değil aynı zamanda Müslüman tebaayı da mağdur etmekteydi.⁴⁰⁹ *Adalet mülkün temelidir*” düsturunu benimsemekle yükümlü olan bazı mahkemeler ve adli çalışanlar, çeşitli nedenlerle süregelen çürümüşlüğü halkası olmuşlardı. Bu bozulmaları tespit eden idari makamlar, adli kurumlarda; isimleri gayrı meşru işlere karışmamış, işlerinde ehil olan, devlete sadık, vicdan ve güzel ahlak sahibi kimselerin göreve gelmesine özen göstermişlerdi.

Osmanlı aydınları tarafından, Osmanlı Devleti’nin geri kalış sebepleri üzerine uzun zamandır fikirler yürütülmüştür. Ortak eleştirilerden sayılabilecek en önemli konu adalet meselesi olmuştur. Yabancı devletlerin çok ağır müdahalelerine maruz kaldığı Berlin Konferansı’ndan yaklaşık yüz sene öncesinden devletin içinde bulunduğu durumu irdeleyen Abdurrahman Şeref (ö. 1925) bu aydınlardan biridir. Ona göre bir devletin ayakta sağlam durması için gereken en önemli şey, adaletin düzgün işleyişidir, fakat maalesef Osmanlı Devleti’nde adalet gerektiği gibi işlememektedir. İşlememesinin sebebi de mevcut kanunlar değil, aksine onlara olan itaatsizliktir. Osmanlı toplumunda şahsî haklar ve özgürlükler yok olmaya yüz tutmuş, şimdiki dünyada ise ferdî haklar lehine önemli gelişmeler kaydedilmiştir. İnsanlar artık” *Ben bir taneyim, ben*

⁴⁰⁶ Ahmet Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğu’nda İnkılap Hareketleri ve Millî Mücadele*, Baha Matbaası, İstanbul, 1956., s. 183.

⁴⁰⁷ BOA. Y.PRK.TKM. nr: 50/8.

⁴⁰⁸ BOA. TFR.1.UM. nr:9 /866.

⁴⁰⁹ BAO. BEO. nr: 2048 /153542

*olmadıktan sonra dünyayı ne yapayım? ” fikrini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. Hâlbuki Osmanlı Devleti’nde; insanlar sebepsiz yere ceza alabiliyor veya hak etmedikleri rütbe ve makamlara ulaşabiliyorlardı. Mesela çocuk yaştakilere imtiyazları bol olan ilmî payelerin kolayca verilmesi bu hatalardan sayılabilir. İnsan hayatını sona erdiren kararlar çok kolay bir şekilde verilebilmekte, bazen delillerin ortaya konulması gereği bile hissedilmeden insanlar cezalandırılabilmekteydi. Mahkeme süreci çok uzun zaman almakta ve insanlar, mahkemelere, dolayısıyla da devlete olan güvenlerini kaybetmekteydiler. Halk arasında devlet ve mahkeme kapısına şeriat (adalet) kapısı değil *tezvir* (yalancılık, sahtecilik) kapısı denilmeye başlanmıştır.⁴¹⁰ Gerek idarenin merkezi olan İstanbul, gerekse vilâyetlerde adaleti tesis ve hükümeti temsil eden makamlarda bulunan şahıslar, carî kanun ve şeriata aykırı davranışlar içinde bulunmaktaydı. Keyfî hareketler ve neticesinde gelen zulüm ve irtikâp vakalarının hayli yaygın hale geldiğinden bahsedilmektedir.*

Rönesans’tan sonra Batılı ülkelerde, bu gibi idarî görevlerde bulunacak kişilerin üniversitelerde uzman kişiler tarafından yetiştirilmesi gündemde iken, Osmanlı idaresinde bu tür uygulamalara ancak XVII. asırdan sonra teşebbüsler olmuştur. Ehil olmayan kişiler tarafından uygulanan adlî ve idarî işlemler sonuçta, idarede karmaşa ve etkisizlik, adliye ise adaletsizliğin her geçen gün daha da artmasına yol açmıştır.⁴¹¹

Nitekim Rumeli’de kargaşanın hâkim olduğu hassas bir dönemde idari kadroları işgal eden bazı yöneticiler, var olagelen ve sürekli artış gösteren sorunlar karşısında kararlılık sergileyememişlerdir. Bazı hâkimler ve adli çalışanlar, adaletten ziyade kendi şahsi menfaatlerinin hevesine düşmüşlerdi. Osmanlı idari makamları, bu gibi çalışanlarının görev yerlerini değiştirmek gibi bir takım geçici tedbirler almışlarsa da sorunlara kalıcı çözümler üretememişlerdir.⁴¹² Bu tablo karşısında yönetilen tebaadan sürekli şikâyetler gelmekteydi. Örneğin Hıristiyanlar mülki ve idari makamlara başvurarak özledikleri adaleti tekrar görmek istediklerini, aksi halde göç etmek zorunda kalacaklarını ifade ediyorlardı.⁴¹³ Yönetimsel hataların meydana getirdiği bazı uygulamalar ve ortamlar Avrupa devletlerine müdahale zemin sağlamaktaydı. Diğer

⁴¹⁰ Abdurrahman Şeref, *a.g.e.*, s. 428-432.

⁴¹¹ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti’nin Dağılma Devri (XVII ve XIX asırlarda)*, TTK. Ankara, 1988, s. 8-9.

⁴¹² BOA. TFR.-I-A. nr: 1/ 75.

⁴¹³ BOA. TFR.-I-A. nr: 3/252.

taraftan isyancı komiteler, Osmanlı devletinin kurumlarının çağın gerisinde kaldığının propagandasını yaparak, Osmanlı mahkemelerinde görev yapan hâkim ve diğer adliye mensuplarının güvenilirliğini ortadan kaldırmak ve itibarsızlaştırmak amacıyla, adliyenin yetersizliğinden bahisle kendilerine alternatif mahkemeler kurup yargılama işlerini kendi tekellerine almaya gayret sarf ediyorlardı.⁴¹⁴

Rumeli vilayetlerinde süregelen bazı adli uygulamalar, Avrupalı devletlerin iç işlerimize müdahale vesilesiydi. Böyle durumda kaldı ki yabancı konsolosların en tipik ve tanınmış uygulamaları şüphesiz muhtıraydı. Bu yönde bir örnek olan 13 Haziran 1904 tarihli bir vesikaya göre; İngiliz sefiri Selanik'te görevli Miralay Hört'ten edindiği bilgiye dayanarak Rumeli müfettişliğini bir notla ikaz etmişti: *“Selanik vilayetinde adliye işlem ve işleri düzenli bir şekilde yolunda gitmeyip, Mahkemelerde bazı yolsuzluklar meydana gelmekte. Bu durum vilayette istenilmeyen hadiselerle sebebiyet vermektedir. Osmanlı Hükümetinin, Rumeli vilayetlerinin durumunun iyileştirilmesi için etkili gayret ve fedakârlıkların ortaya konulduğu bu dönemde en fazla itina gösterilmesi gereken adli kurumlarına gereken hassasiyeti göstermemesi kaygıyla karşılanmaktadır. Bu nedenle vilayetin adli müfettişin yerine vazifenin önemi nedeniyle oraya nazik birinin tayini ve hükümetin adli ıslahatları vakit kaybetmeksizin gerçekleştirmesi önerilmektedir*⁴¹⁵.

Selanik, Kosova ve Manastır vilayetleri merkezlerinde ve kazalarında meydana gelen aksaklıkların büyük çoğunluğu, adli kurumların işleyişindeydi. Çünkü Bidayet Mahkemeleri başkanlığı ve icra memuriyeti gibi mühim vazifeleri işgal edenlerin birçoğu- yani Şer'îye azalarının birçoğu-yaşlı ve adli kanunlara vakıf olmamaları hasebiyle görevlerini icra etmeye muktedir değillerdi. Özellikle bazı kazaların uzaklığı nedeniyle söz konusu bölgelerde göreve talip ehliyetli kimselerin bulunamaması dahası yerlerine vilayetlerce şer'î mahkeme kâtiplerinden ve hariçten kabiliyetsiz şahısların atanması, görev değişikliği durumlarında harcırahların ödenememesi, Mahkeme nâiblerinin maaşlarının yetersiz oluşu... vd. gb birçok nedenlerden Osmanlı Devletinin

⁴¹⁴ BOA, Y. PRK. AZN. nr: 24/14.

⁴¹⁵ BOA, A.MKT.MHM. nr: 732 /45.

Makedonya’da halkın sempatisini kazanması güçleşmekte nihayet halk ile devlet arasında soğukluk yaşanmasına yol açmaktaydı⁴¹⁶.

Osmanlı tarihinde orduda görülen ilk disiplinsizlik hareketi II. Selim döneminde ortaya çıkmıştır. Kanuninin vefatından sonra II. Selim’in tahta çıkışında, cülus bahşışı yüzünden yeniçeriler, bu padişahın saraya girmesini geciktirmişlerdi. Ancak II. Selim, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman gibi iki büyük padişahтан sonra saltanata geçmiş olduğu için henüz padişahların Kapıkulu askerleri üzerindeki etkisi devam etmekteydi. Bu nedenle II. Selim döneminde Kapıkulu askerlerinin disiplinsizlikleri aşırıya gitmemişti. III. Murat zamanında, Sokullu Mehmet Paşa gibi değerli bir sadrazamın iş başında bulunduğu sıralarda da, yeniçerilerin baş kaldırmasına fırsat verilmemişti. 1575 yılında Kapıkulu süvarileri Divan-ı Hümayun’u basarak fazla para istemeye kalkmışlar fakat Sokullu Mehmet Paşa, sipahilerin ileri gelenlerini yanına çağırarak onlara kanunun gereklerini anlatmış ve olayın gelişmesini önlemişti.⁴¹⁷ Sonraki dönemde ordudaki bozulmalar artarak devam etti.

Rumeli Vilayetlerinde süregelen isyan hareketlerinin ve devletin varlığına yönelmiş tehditlerin birtakım Osmanlı idarecilerini endişeye sevk etmediği görülmektedir. Hatta Devletin için ölüm kalım meselesi haline gelen hadiselerden bile, şahsi çıkar temin etme peşinde olanların sayısı önemli ölçüdeydi. Söz konusu kimselerin Osmanlının düşmanları ile yaptıkları işbirliğinin boyutları şaşırtıcıdır. Nitekim Makedon Komitelerin arzu ve hedefi olan –Makedonya Sorunu’na- Avrupa’nın müdahalesini sağlamak, hatta Devlet-i Aliyye’ye sadık Müslim-gayrimüslim tebaanın fikirlerini bozmak ve onları Osmanlıya düşman yapmak için yerli ve yabancı bölücülerle bazı Osmanlı zabitleri işbirliği yapmaktan geri durmadılar. Kimi basın-yayın vasıtalarında propaganda içerikli yayınlar yapılmasına göz yumdular⁴¹⁸.

Osmanlı’nın yaşadığı bu zor dönemde Makedonya’da idareci olan Tahsin Uzer’in anılarında da Osmanlı mülki ve askeri görevlilerin bölgedeki halka yaptığı uygunsuz davranışlar ele alınır. Nitekim Uzer’in Pürsıçan Nahiyesi Kaymakamı iken yaşadıklarını aynen burada vermeyi uygun gördük; ...Köyleri şöyle bir dolaştım

⁴¹⁶ BOA. AMKT.MHM. 677/35.

⁴¹⁷ İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları*(I-II) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, 337-344

⁴¹⁸ İSAM. HHPE. nr: 8/ 476.

Zaptiye ve jandarma zulmünden ve azabından başka bir şey görmedim. Müslüman'ı, Rum'u ve Bulgar'ı bunlardan şikâyetçi buldum. Tütün komisyoncularının, tüccar adına yaptıkları rezalet kalmamış, halk yumuşak tabiatlı, saygılı emre uyar ve kendi hallerine bırakılsa, mesudane bir hayat geçirecekler; çünkü tanrı onlara gayet verimli ve zengin bir toprak ihsan etmiş, yüksek ahlak sahibi kişilerdi. Maalesef bunların normal yaşantısına imkan bırakılmamıştı. Halktan istenilen vergiler, o zaman zaptiyeler, yani jandarmalar aracılığıyla toplanır ve muhtarlarda düzenledikleri tutanaklarla parayı, hazineye teslim ederlerdi. Tahsil-i emval yani “para toplama” konusu devlet ile milletin, birbirine en yakından ilişki kurdukları; en önemli iktisadi meseledir. Örneğin *haksız ve yersiz para almak! Maddi durumu vergi borcunu ödemeye yeterli oluncaya kadar bekletilmesi imkânı varken, tenceresini ve hatta en değerli varlığını bile sattırıp, memur maaşlarını karşılamak için her hal ü karda altından kalkılmaz bir durum yaratan zulümle karışık bir idare sistemi uygulanıyordu.*

Zavallı köylü, harman mevsimi ise ve tütünleri satılmamış ise, imkânsızlıktan dem vurarak, istenilen parayı veremeyeceklerini söyleyince, *derhal işkençe ve baskı* başlar. Kazaya ve Livaya borcun bir süre ödenmesi için başvuruları da, tabur ağaları ve mülkiye amirleri kovarlar. Hatta *tahkir ve tehdit* ederler. *Köyde Ağnam* (küçükbaş hayvan) ve *mekkâre*(katır, at, eşek vb) varsa *köyün uygun bir yerinde toplar ve sahiplerini de bunların arasında tevkif ederler.* Zavallıların aileleri de ya kıymetli eşyalarını veya tütünlerini yok pahasına rehin etmek için, dört tarafa başvururlar. Toplanan hayvanlar düşük fiyatlarla elden çıkarılır veyahut ileride bunlardan alınacak yağ veya yapağıya karşılık korkunç bir faizle para bulmak zorunda kalırlar.

Süvari jandarmalar; *Köylerde yer, içer, arpa, buğday ellerine ne geçerse hayvanlarına yedirirler. Hatta Hristiyan köylerinde, rakısına şarabına ve karısına kadar ileri giderler.* Nihayet o köyden istedikleri parayı alıp def olurlar. Bu zulüm o köyde yapılırken, *civar köyler tir tir titrer ve onlar da başlarının çaresine bakarlar.* Velhasıl müsait olmayan mevsim ve vaziyette tahsilat yapıldığından, tedarik ettikleri 10.000 kuruşu, 30.000 kuruş zararla kapatırlar yani faiz ve avansın korkunç neticesini görürler.. Tahsin Uzer Osmanlı'nın Makedonya Coğrafyasını kaybetmesinde her şeyden

önce burada yaşayan unsurların Devlete olan güven ve saygınlığın kaybetmelerinin önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır⁴¹⁹.

Osmanlı arşiv belgelerinden de; mülki ve askeri temsilcilerin bölgede yaşayan ahaliye karşı haksız tavır ve davranışlar içerisinde oldukları anlaşılmaktadır. Örneğin 30 Nisan 1318/13 Mayıs 1902 tarihli bir belgede; jandarmada istihdam edilen Kife Arnavutlar'ının memleketlerinden dönerken hayvan hırsızlığında bulunmaları şikâyet konusu olduğu belirtilmekteydi.⁴²⁰ 1901 tarihli başka bir vesikada; “ Selanik'in Siroz Sancağı Potkava Köyünde Osmanlı askeri müfrezelerinin ahaliden parasını vermeden zorla yem, yiyecek alarak bazı eşyalarını gasp ettiklerinden bahisle söz konusu durumun bozguncu çeteler için propaganda malzemesi olarak kullanılabileceğinden, gereken araştırma ve soruşturma bir an evvel yapılmalıdır.”⁴²¹ denilmekteydi.

Osmanlı Askerlerinin eşkıyaya yardım-yataklık yaptıkları gerekçesiyle bazı köylüleri ölçüsüz cezalandırdıkları, hatta kendi çıkarlarını gözettiklerine dair belgeler de mevcuttur. Nitekim Debre-i Bâlâ'ya bağlı Spas köyü köylülerinin dilekçeleri ilginçtir. İfadelerine göre, “geçen seneden beri köylülerine uğramamış olan haydut bahane edilerek köyleri Miralay Hasan Bey ve iki taburu tarafından gece yarısında ablukaya alınmış, köylülere ait 50.000 kuruş kıymetinde eşya gasp edilmiş, ayrıca hamile iki kadın, 5-6 yaşlarında iki çocuk ve bir erkek katledilmiş, iki de kadın yaralanmıştır. Komutanlık ve Mutasarrıfa müracaat edildiği halde netice alınamamış, dolayısıyla (Manastır Valiliği'ne müracaatla) yağma edilen mallarımızın iadesini isteyerek...” devlet görevlileri tarafından hak ve hukuka uygun olmayan hareketlerin yapıldığı konusunda şikâyetler gelmiştir.⁴²²

Bazen askerler bölgenin güvenliğini sağlamakla mükellef olmalarına rağmen emniyet olaylarında ihmallerde bulunmuşlardır. Örneğin 5 Nisan 1323/18 Nisan 1907 tarihli bir vesikaya göre; çetelerin takibiyle görevlendirilen bir kısım asker, Gırdabor Köyünün yakınlarında bulunan eşkıya çetesi ile silahlı çatışmadan kaçınarak diğer askerî birlikleri zor durumda bırakmışlardır⁴²³ Yine Zihne Kazasına bağlı “Kalaboste” Köyüne Bulgar eşkiasının girerek oradaki ahalinin hanesi yaktıktan sonra içlerinden

⁴¹⁹ T. Uzer, *a.g.e*,s.31-33.

⁴²⁰ BOA. BEO. nr:1825 /136811.

⁴²¹ BOA, TFR, I.AS nr:71/2

⁴²² BOA. Y. PRK. UM. nr: 18/ 34.

⁴²³ BOA. TFR-I-MKM. nr: 1035/4.

4'ü kadın 1'i çocuk diğeri de 85 yaşında olmak üzere Patrikhaneye mensup 8 kişinin yakılarak katledilmesi hadiselerinde köydeki askeri müfrezenin karakollarından çıkmayarak olaylara müdahale etmemesi bundan başka “Zelahod” Köyünden yangın görülmüş iken oradaki askeri müfrezesinin herhangi bir tedbire başvurmamaları Rum halkının şikâyetine vesile olmuştu⁴²⁴.

Osmanlı devletinin idari uygulamaları ve zaafı yabanc matbuatta zaman zaman yer almaktaydı. Nitekim 8 ocak 1904 tarihli bir vesikada ;“Taymıs” gazetesinin Selanik'teki muhbirinden alıp yayınladığı bir telgraf-namede; silahlı ve resmi elbise giymiş 50'yi geçen Bulgar Jandarma neferinin çetelere katıldığına dair Manastır'da bir söylenti olduğu..., ve zikredilen gazetenin İstanbul'dan aldığı diğ bir “Royter” telgraf-namesinde Üsküp Kaymakamının bir takım başıbozukları jandarma kıyafetine sokarak Bulgar köylerinde silah aramak bahanesiyle birçok mezalim ve sapıklıklar yaptırdığı bu konuda Avusturya ve Rusya Konsoloslarının talebi üzerine Araştırma ve takibat kanunu uygulanmış ise de buna cesaret edenler hakkında bir türlü cezalandırma gerçekleştirilmediği gibi sözü edilen Kaymakam hakkında bazı ihbarlarda bulunmuş olan Üsküp Polis Müdürünün azledildiği ilaveten Selanik'ten alınmış, diğ bir telgraf-namede Selanik Vilayeti dahilinde ve özellikle Usturmça Kazası havalisinde oturan köy ahalisinin Osmanlı askeri birliklerinden atılan bazı eşhasın tarafından mal ve eşyalarının yağmalandığı ve bu halin Bulgar ahaliyi bezdirdiği gibi haberlere yer verilmişti⁴²⁵.

Bazı Osmanlı Komutanların ihmalleri, Avrupa basınında da işlenen konulardan birisi olmuştur. “Times” gazetesinin 22 Kasım 1890 tarihli nüshasında, Makedonya'da bazı Müslüman Arnavutlar tarafından işlenen kanunsuzluklara Osmanlı memurları tarafından hoşgörü ile bakıldığı ifade edilmektedir. Öte yandan yabancı konsolosların raporlarında ahâlinin çok huzursuz olduğu belirtilmektedir. Müslümanlardan mürekkep bazı eşkıya çeteleri o kadar azmıştır ki, bir aralık beş kızı kaçırmış ve kızların aileleriyle çatışmalara sebep olmuşlardır. Durum Osmanlı memurlarına aksettirildiği halde, ne

⁴²⁴ BOA, BEO nr:3003/1.

⁴²⁵ BOA, BEO. nr:2249/168646

kızların bulunması için bir faaliyet yürütülmüş, ne de faillerin tutuklanmasına çalışılmıştır.⁴²⁶

Devletin en üst yöneticisi olan Padişaha göre “Vilâyât-ı Selâse’de” asayişin bir türlü sağlanamaması, mevcut valilerin tüm gayretlerine rağmen, ehil memurlarının eksikliğinden kaynaklanmaktaydı. Buradan anlaşılmaktadır ki, Osmanlı Devleti’nin en yetkili kişisi de Osmanlı bürokratlarının hatalı tavırlarıyla, bölgede ahâli ile devletin arasında soğukluk meydana getirdiğini ifade etmekteydi. Muhtemeldir ki, bazı isyancı çetelere katılan Müslümanların böyle bir karar almalarına, bazı Osmanlı memur ve amirlerinin hatalı davranışları sebep olmuştur.⁴²⁷ Abdurrahman Şeref, adlî teşkilâtla alâkalı tespitler gibi idarî aksaklıklara ve onların ortaya çıkış sebeplerine de işaret etmiştir. Ona göre, Osmanlı Devleti’nin güçlü olduğu devirlerde hâkimiyeti altında bulunan memleketlerdeki idareciler, yönettikleri yerlerde uzun zaman görev yaparak halka hizmet ederlerdi. Söz konusu görevlerde bulunan kişilerin fiziki özelliklerine de dikkat edilerek, kendileri boylu poslu oldukları gibi emrinde çalışan diğer devlet görevlilerinin de benzer özelliklere sahip olmalarına özen gösterilirdi, hatta bindikleri hayvanları bile gösterişli olurdu. Ahâli bu gibi valileri ve idarecileri sever, onlara iltifat ve itaat ederdi. Daha sonra ise önemli mevkillerde bulunan kimselerin ehliyet ve yeteneklerine bakılmamaya, küçük bir bahane sebebiyle sürgün ve hatta idam edilmelerine başlandı. Bu durum, onların irade ve iktidarında zaafa yol açtı ve bunun sonucunda işlerini yapamaz hale geldiler. Halkı idare etmek yerine, kendi canlarını ve istikballerini düşünerek iktidar dengelerini takip edip makamlarını korumak veya daha üst bir makama gelmek için uğraş vermeye ve strateji üretmeye başladılar.⁴²⁸

Valilerin yetkisi dâhilinde bulunan fakat mevcut dengelere pek de uygun olarak kullanılmayan birçok düzenlemelere halk tarafından tepki gösterildi. Vergi düzenlemeleri ile ilgili yapılan bir teşebbüs, Kosova’da isyan çıkması için yeterli oldu. Bu durumla ilgili olarak 1908 yılında halk “yumurtadan, sakaldan bile vergi alıyorlar” diyerek, yarı şaka yarı ciddî dedikodular üretmeye başladı. Normal ödenmesi gereken vergileri bile ödemeyen veya ödeyemeyen Kosova halkına, “Oktorova” adı altında (belediye tarafından konan şehre giriş vergisi) adıyla İstanbul, İzmir ve Selanik gibi

⁴²⁶ BOA. Y. PRK. HR. nr: 14/ 2.

⁴²⁷ BOA. Y. PRK. EŞA. nr: 26/ 30.

⁴²⁸ Abdurrahman Şeref, a.g.e, s. 436-437.

büyük ve daha zengin şehirlerde bile uygulanamayan vergi türünü uygulamaya kalkışmak pek akıllı bir iş olmasa gerek. Nitekim bu basit kıvılcım sonucunda, isyan başladı ve gereksiz yere kargaşa meydana geldi. İlk ayaklanmada halk üzerine gönderilen bir tümen, subayları ile beraber isyancılara katılmış, adeta yapılan haksızlığı protesto etmiştir.⁴²⁹

Osmanlı idaresinin temsilcileri tarafından yapılan suiistimaller, özellikle eşkıyaların silahlı saldırılarının artmasına ve aynı zamanda, Osmanlı idaresinin çok çekindiği büyük devletlerin baskılarına sebep olmaktaydı. Bu tip hadiseler, Osmanlı hükümetini hayli zor duruma düşürmekteydi.⁴³⁰ Örneğin, Raşka Rusûmât İdaresi memurlarından, telgraf memuru Ali Efendi, Çavuş İbrahim çeşitli silahların ve ecza gereçlerinin Sırbistan’dan Osmanlı memleketine ithal ve bu suretle ticaret etmekte bulundukları gibi,⁴³¹ vatan hainliği sayılabilecek büyük suçlara karışabilmişlerdi. Başka önemli memurların ise, devletin içinde bulunduğu o fevkalade güç durumu önemsemeyerek çıkarlarını muhafaza etme gayreti içerisinde oldukları görülmektedir. Mesela Rekalar kazası kaymakamlığına tahvil-i memuriyet eden Cemal Bey’in mahall-i memuriyetine gitmeyip üç aydan beri sefahat ve eğlence içerisinde, hatta Hristiyan evlerinde aynı hareketlerini devam ettirdiği, kendisine “*ya memuriyetine gitmesi veyahut istifa etmesi*” lazım geldiği ifade edilmesine rağmen ne istifa, ne de memuriyet yerine gitmediğinden dolayı azledilerek yerine başkası atanmıştır.⁴³²

Osmanlı Devletinde Sadrazamlık yapan Mahmut Şevket Paşa da⁴³³ kötü gidişata dair şöyle bir yorum getirmiştir: Avrupa Türkiyesinin Müslim halkı da kötü yönetimden şikâyetçiydi. Ama bazı avantajlara da sahipti. Özellikle toprak beyleri, imtiyazlı bir hayat sürerlerdi. Ve onların boyunduruğu devletin hâkimiyetinden daha ağırdı. Ardı arkası kesilmeyen isyanlar, sadece bir siyasi ya da dini kuruluş arzusundan değil, daha ziyade şiddetli bir sosyal kurtuluş arzusunun sonucuydu. Özellikle Makedonya’da

⁴²⁹ T.Uzer ,*a.g.e*, s.101-102.

⁴³⁰ T.Uzer, *a.g.e*, s.139.

⁴³¹ BOA. *TFR-I-M*, nr:1/ 527.

⁴³² BOA. *İrade Dâhiliye*, 1312 N 24 (21 Mart 1895), no: 21.

⁴³³ Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmut Şevket Paşa, Badat’ta doğdu(1856), İstanbul’da öldü.(1913) Osmanlı Asker ve devlet adamı M.Şevket Paşa, 31 Mart olayı olarak bilinen ayaklanmanın bastırılmasında ve Padişah II. Abdülhamid’in tahttan indirilmesinde önemli rol oynamış, 1913’te Sadrazamlık yapmıştır. Geniş bilgi için bakınız. Rumeli Yağmalanan İmparatorluk(Mahmut Şevket Paşa-Hafız Hakkı Paşa)hazırlayan: Nurer Uğurlu, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2009, s.13-15

toprak ağalarından nefret edilirdi. Doğuda olduğu gibi, Batıda da aynı marabalık, kölelik düzeni bir çeşit feodal sistem yürürlükteydi. Makedonya topraklarının en güzel kısmı, hemen hemen fetih döneminden beri beylerin tekelindeydi. Geniş çiftliklerde üretimi yerli kiracılar yapar ama hiçbir zaman mültezim olamazdı. Bey çiftliğini işleten köylüyü istediği gibi sömürürdü. Gereken parayı o verirdi köylüye. Köylü %20, çok defa %40 faiz ödemek zorundaydı. Öder öder, borcu bitiremezdi. Gerçi ziraat bankaları vardı ama bu bankalardan sadece beyler ve tek tük müreffeh Hristiyanlar yararlanabilirdi. Böylelikle Paşa'nın devletin tebaasına karşı çifte standartlı ve adil olmayan yönetimini dile getirerek, çözülmenin itici gücü olan dinamikleri sergilediği ifade edilebilir.

Sonuç olarak, Müslümanlar ile gayr-ı Müslimler arasındaki ilişkiler XIX. Asırda iyice kötüleşmiş durumdaydı. Bazı Hristiyanlar, kalabalık olarak yaşadıkları bölgelerde, Osmanlı'ya rakip olan devletlerin yardımıyla elde ettikleri ekonomik ve diğer üstünlükleri sayesinde Müslümanlara zavallı gözüyle bakmaya başlamışlardı. Bu gibi sebeplerden dolayı Müslüman halkla beraber Osmanlı sivil ve askerî idarecileri de, azınlıklara karşı tepkisel davranışlarda bulunmaya başladılar. Bunun yanında Müslümanlar arasında bilgi ve kültür azaldığı daha doğrusu Hristiyanlar arasında çoğaldığı için aralarında bir çekememezlik durumu ortaya çıktı. Bu ve benzeri hadiseler ise azınlıkların Osmanlı'dan ayrılma duygusunu güçlendiriyordu.⁴³⁴

⁴³⁴ Sami Şener, *Osmanlı'da Siyasî Çözülme*, İnkılab Yay., II. Baskı, İstanbul 1990,s.134

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELANİK VİLAYETİNDE KOMİTACILIK

4.1. Meşrutiyet Dönemine Kadar Komitacılık

4.1.1. İlk Bulgar İsyanları

18. Yüzyılın başlarından itibaren Rusya, Bulgar diye bir Slav milletinin farkına vardı. Ve onları dozu artan bir şekilde kışkırtmaya başladı. Çar I. Petro zamanında bile Bulgarların isyan etmesi sağlanarak, Osmanlı Devleti zayıflatılmak istendi. Çar I. Petro bu politikasına, 1702 yılında İstanbul'a ilk Rus elçisi olarak gönderdiği P.A. Tolstoy'la başladı. Çar, 12 Nisan 1702 tarihinde Tolstoy'a bir talimat vererek, Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan Hristiyanların politik ve ekonomik durumlarıyla Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve ticari faaliyetleri hakkında ayrıntılı bir rapor hazırlamasını istedi. Tolstoy raporunda, Osmanlı Devleti'nin Ortodoks tebaasının Türk-Rus savaşlarında Rusya'ya yardımcı bir unsur olarak kullanılabileceğini vurguladı.⁴³⁵

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Bulgaristan yani “Tuna Boyu”, Osmanlı Devleti ile Avrupa sınırı haline geldi. Böylece Bulgaristan, Rus ordularının geçiş noktası oldu.⁴³⁶ Ayrıca Ruslar, Osmanlı Devleti'ndeki Ortodoksları koruma imkânını kazandı. 1783 yılında Ruslar, Kırım'ı aldı. Bu tarihten itibaren Rusya, Karadeniz'i bir Rus denizi yapmaya uğraştı. Bununla birlikte 1791 yılında Osmanlı Devleti, “Dinyeper ve Dinyester” arasındaki bölgeleri Ruslara vermek zorunda kaldı. Ruslar buraya “Odesa Limanı”nı yaptı. Rusya, bu liman sayesinde Balkan milliyetçiliği üzerinde önemli rol oynadı. Güney Slavları, Rus ilerlemesini kendileri için bir umut olarak görüyordu⁴³⁷.

18. Yüzyılın sonlarında Bulgar⁴³⁸ adıyla bir millet Avrupa'da tanınmıyordu. Bu tarihte Balkanları dolaşan seyyahlar, Tuna Nehri ve Ege Denizi arasında yalnız Türklerden ve Rumlardan bahsetmekteydi. Fakat Çar'ın yaveri Kont Kapodistirya, 1828 yılında Çar Nikola'ya gönderdiği bir projede, Balkanlar'da beş Hristiyan devlet tasarlamakta ve Bulgarların yaşadığı yerleri Sırbistan'a ilhak etmekteydi. Bununla

⁴³⁵ Süleyman Kocabaş, *Osmanlı İsyanlarında Yabancı Parmağı*, Kayseri 1992, Vatan Yay., s. 11.

⁴³⁶ Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul 1996, s. 16.

⁴³⁷ Hans Kohn, *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*, İstanbul 1983, İlgı Yay., s. 66.

⁴³⁸ Bulgar” adı (Volga) havzasında yaşayan bir Türk kavmi, VII-XV asrın ortalarına kadar devam eden bir Türk devleti ve bu devletin merkezi olan şehrin adıdır. V. yüzyıl sonlarında Bizans hizmetine girerek Trakya'ya yerleşip zamanla Hristiyanlığı kabul ettiler; Bkz: Kurat, Nimet “*Bulgar*”, İslâm Ansiklopedisi, C. II, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul, 1993, s.781.

birlikte 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bütün Avrupa, Bulgarları tanıyacak ve Avrupa’da Bulgarların arkasında güçlü bir kamuoyu oluşacaktı⁴³⁹

Rusya her geçen gün artan kışkırtmalarıyla “Hasta Adam” olarak gördüğü Osmanlı Devleti üzerindeki planlarını gerçekleştirmek için zemin hazırlıyordu. Buna karşın Habsburg Monarşisi, Balkan milliyetçi hareketlerinin karşısında yer aldı. İngiltere ise, Osmanlı Devleti’nin şimdilik devamını desteklemekteydi⁴⁴⁰. Balkan milliyetçileriyle Fransa doğrudan bir bağlantı kurmamakla beraber Fransız Lamartine, Balkanları gezdikten sonra Fransa Parlamentosu’nda yaptığı konuşmalarda, Avrupa’da Osmanlı Devleti’nin gerilemesiyle bozulan güç dengesini vurgulamıştı. Lamartine’nin sorunlara karşı önerdiği çözüm ise, Ortadoğu’da herhangi bir büyük devletin tek taraflı müdahalesine olanak vermeyecek bir Avrupa himayesinin kurulmasıydı. Ayrıca Lamartin, Bulgarların bağımsızlık için tam olgun olduklarını ve Sırp komşularıyla birlikte Avrupa’da geleceğin devletlerinin temelini atabileceklerini belirten ilk kişilerdendir. II. Mahmut’un reformlarına olumlu görüşleri olmasına karşın, devletin yıkılmasını kaçınılmaz olarak görüyordu. Avrupa’ya bu yıkılışı hızlandırmama, ama aynı zamanda aktif bir biçimde engellememe çağrısı yapıyordu: “Uygarlığa, akıla ve ezdikleri ileri dinlere karşı barbarlık ve İslam’a yardım etmeyin. Dünyanın en güzel kesimlerinin boyunduruk altına alınmasına ve yakılıp yıkılmasına katılmayın”⁴⁴¹

19. Yüzyılın ilk yarısına kadar Bulgar isyanları genellikle zayıf girişimler olarak kaldı. Bulgaristan, hem İstanbul’a yakın olması, hem Osmanlı’nın Avrupa’ya açılan kapısı olması hem de, her türlü etkiye uygun bir konumda olması nedeniyle daima merkezi otoritenin kontrolü altındaydı⁴⁴². Ayaklanmaların yanı sıra 17. ve 18. Yüzyıllarda Bulgaristan’da “hayduk” denilen Bulgar eşkıya çeteleri vardı. Fakat bunların milliyetçilik ve bağımsızlık idealine dayanan isyan hareketlerine rastlanmamaktadır. Bu dönemde, Müslüman ya da Bulgar fark etmez her türlü eşkıya Balkanları harap etmekteydi. Başlangıçta milliyetçikle ilgileri olmayan eşkıya çetelerinin, 19. Yüzyıl ortalarına doğru Rusya, Sırbistan, Romanya ve diğer Avrupa devletlerinin destek ve himayesinde milliyetçi komitelerle işbirliği yaptıkları

⁴³⁹ H. İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, TTK, Ankara, 1943, s. 17.

⁴⁴⁰ Barbara Jelavich, *Balkanlar Tarihi ...*, s. 378.

⁴⁴¹ Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek ...*, s. 170.

⁴⁴² H.Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi*, Ankara 1992, T.T.K. Yay., s. 45.

görülebilecektir⁴⁴³. Özellikle Abdülaziz'in son yıllarında Rusya'da silahlanan Bulgarlar ve Ulah çeteleri, Tuna Eyaleti'ne geçiyordu. Bu çeteler, zaman zaman Hristiyan halkı kışkırtarak ayaklanmaya yönelmekteydi. Babıâli, bu bölgedeki ayaklanmayı durdurması için Mithat Paşa'yı görevlendirdi. Mithat Paşa, yer yer bu çeteleri yok etti ve liderlerini de ele geçirerek idam etti. Ayrıca çetelerle işbirliği yapan Rus subaylarını da tutuklattı⁴⁴⁴. Bununla birlikte III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmut dönemlerinde Osmanlı Devleti'ni uzun süre uğraştıran, Rumeli halkının vatanını terk etmesine neden olan “Dağlı İsyanları” meydana geldi. Bu isyanların nedenlerinin başında, Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşları üzerine Babıâli'nin Rumeli'yle ilgilenmemesi, ayan ve derebeyler arasındaki çekişmeler, yolsuzluk, rüşvet, askeri durumun bozulması ve Rusların Panslavist emellerle halkı isyana teşvik etmesi olarak sayabiliriz⁴⁴⁵

Panslavistler, fikirlerini uygulama alanı olarak kendilerine Osmanlı Devleti'ni ve Bulgarları seçti. Bunun için çeşitli fikirler ve teoriler geliştirdiler. Panslavizmin⁴⁴⁶, “*Bütün Slavları Birleştirmek*” fikrinin öncüleri “Jan Kollar ve Pavel Josef Şafarik”tir. Bir şair olan “Jan Kollar”, Şiirinde “Büyük Slav İmparatorluğu” ülküsünü dile getirirken Bulgarlara “birleşmek ya da yok olmak” seçeneklerini sundu. Bu düşünce ile yazdığı kitabına da “*Zafer Kızı*”adını verdi. Bir fikir adamı olan “Pavel Josef Şafarik” ise, Panslavizm konusunda teoriler geliştirdi. Avusturya ve Türkiye Slavlarını oluşturan Sırp, Hırvat, Sloven, Çek ve Bulgar aydınları bu ülküden etkilendi. Bunun üzerine ilk “*Milletler arası Panslavistler Kongresi*”, 1848 yılında Prag'da toplandı. Bir süre sonra da Panslavizmin merkezi Prag'dan Moskova'ya taşındı. Bir kültürel akım olarak başlayan bu akım, Ruslar tarafından siyasi amaçlar için kullanılmaya başlandı. Panslavist tarihçi “Mikhail Petrovch Pogodin”, Büyük Slav İmparatorluğu için şöyle diyordu⁴⁴⁷: “*Yalnız Türkiye Slavları 200.000 ve daha fazla asker verebilir. Yeter ki*

⁴⁴³ H.Şentürk, *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁴⁴ H.Şentürk, *a.g.e.*, s.45.

⁴⁴⁵ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları*, Ankara 1983, T.T.K. Yayınları, s. 14-17.

⁴⁴⁶ “Panslavizm” tabiri ilk defa, 1826 yılında Slovak yazarlardan, Herkel tarafından kullanılmıştır. “Verus Panslavismus (Hakiki Panslavizm)” tabirini ilmî literatüre sokmuştur. Herkel, edebî- ilmî panslavizmle bütün Slav kavimlerinin kültür sahasında karşılıklı alışverişlerini kastettiği gibi, siyâsî sahada bütün Slav kavimlerinin bir devlet halinde birleşmelerini bir gaye olarak almıştı. Bkz. Kurat, Nimet, “*Panslavizm*”, AÜDTCFD, XI/2-4, (Haziran-Eylül-Aralık), s. 242.

⁴⁴⁷ M. Aydın, *a.g.e.*, s. 51.

onlara 400 yıldan beri inledikleri yabancı boyunduruğundan kurtuluş amacı gösterin”. Bununla da yetinmeyen Ruslar, Panslavistlerin öncülüğünde birçok yerde konsolosluklar açarak atağa geçti. Daha önce açılan konsolosluklara ise, Panslavistler atandı. Bunların başında 1857 yılında açılan Filibe konsolosluğu geliyordu. Buraya “Nayden Gerov” adlı bir Bulgar atandı. Ayrıca “Rusçuk ve Varna” gibi merkezlere de Rus Panslavistler gönderildi. Panslavistlerin içinde en etkili olanı Rusya Dışişleri Bakanlığı Asya İşleri Dairesi Panslavist Müdürü “İgnatiyef”di. İgnatiyef, 1864 yılında İstanbul Büyükelçiliği’ne getirildi. Böylece İstanbul’daki Rusya Büyükelçiliği, Balkanlar’daki komite ve ayaklanma hareketlerinin kumanda merkezi haline geldi⁴⁴⁸. Rus Panslavistlerin yanı sıra Bükreş’teki zengin Bulgar tacirleri de Bulgar gençlerinin Rusya’da eğitimlerini sağlamak amacıyla bir cemiyet kurdu. Bu gençler yurtlarına döndüklerinde propaganda faaliyetlerinde ön saflarda yer aldı. Kırım Savaşı başlarında Ruslar Bulgaristan’a girdiklerinde Bulgarlar onları kurtarıcı olarak karşıladı. Bu Savaş sırasında “2 bin Bulgar gönüllüsü” Rusların yanında Osmanlı Devleti’ne karşı savaştı⁴⁴⁹.

Rusların dışında Bulgarlarla ilgilenen başka milletler ve onların misyoner kuruluşları da olmuştur. Bulgarları ilk keşfedenler İngiliz Protestan misyonerleridir. “Foreign Bible Society” isimli kuruluşa bağlı bir misyoner olan “Benjamin Parker”, İncil’in Bulgarca’ya çevrilmesinin büyük ihtiyaç olduğunu üstlerine rapor etmişti⁴⁵⁰. Bununla birlikte “Dr. Elias Riggs”, İzmir’de, İngilizce konuşanlar için 24 sayfalık “*Notes on the Gramer of the Bulgarian Language*” isimli küçük bir Bulgarca gramer kitabı çıkardı. Bu eser, Bulgarca’nın yabancı dilde basılan ilk gramer⁴⁵¹ kitapçığı oldu.

Bulgaristan’da başlayan milli eğitim seferberliği, yalnızca dini bakımdan değil, milliyetçi gençleri yetiştirmesi bakımından da önemliydi. Böylece bir millet uyanışa geçmişti. Yüksek öğrenimlerini yurt dışında gören gençler, Vasil E. Aprilov, Nayden Gerov, İvan Andrev Bogorov gibi aydınlar ve tüccarlar tarafından desteklendi. Rus Panslavist fikirlerinin, Bulgar gençleri üzerinde yayılması için Rus okullarına, “sistemli ve planlı” bir şekilde burslu Bulgar öğrencileri alındı. Bu gençler, Rus dini ve askeri

⁴⁴⁸ M. Aydın, *a.g.e.*, s. 53, 54.

⁴⁴⁹ H. Şentürk, *a.g.e.*, s. 79.

⁴⁵⁰ Ömer Turan, “*Amerikan Protestan Misyonerlerinin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları*”., s. 1099

⁴⁵¹ Ö. Turan, *a.g.m.*, s. 1100.

eğitim kurumlarına yerleştirildi. Panslavist Rusların ve milliyetçi Bulgarların en büyük ideali bir ihtilal gençliği yetiştirmektir.⁴⁵²

Bulgar ulusalcılığının en önemli aşaması olan eğitimde kilisenin de etkisi görülür. Özellikle Bulgar Eksarhanesi'nin kurulmasından sonra Eksarhların yönetiminde bulunan okullarda komitacı ve Bulgar milliyetçisi gençler yetiştirilmiş ve gerektiğinde kendi fikirlerini paylaşmayan hocalar görevinden almıştır. 1890 yılında, Edirne'deki Bulgar okulları direktörü Perisla Dobra Plovni, “sadık tebaadan olması ve mekteplerdeki bozuk fikirli hocaların değiştirilmesini talep etmesi nedeniyle” Bulgar Eksarhlığı tarafından görevinden alınmış ve yerine Bulgar Keşiş Mektebi hocalarından Yoptiri⁴⁵³ atanmıştır. Bununla birlikte Babıâli, Bulgar okullarında okutulan kitapları denetlemekteydi. Babıâli, Bulgar kitapları üzerinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra⁴⁵⁴, zararlı görülen kitapların okutulması yasaklamış ve gerektiğinde zararlı görülen kitapları toplatmıştır⁴⁵⁵

Zengin ve kültürlü Bulgarlar, kendilerini Rum olarak görüyor ve bununla gurur duyuyordu. Ayrıca Fener Patrikhanesi, Bulgarları Rumlaştırmaya çalışıyordu. Bulgar dili yok olmuştu. Filoloji ile uğraşanlar bile bir Bulgar dilinden habersizdi. Bulgar Kilisesi, Rumca dua ediyor, günlük hayatta da daha çok Türkçe konuşuyordu. Bulgar dili olmadığı gibi Bulgar edebiyatı da yoktu⁴⁵⁶. Büyük şehirlere Türkler ve Rumlar hâkimdi. Bulgarlarda bir burjuvazi sınıfı oluşmamıştı, dağ kasabalarında veya köylerinde yaşıyorlardı. Bulgar halkının adı unutulmak üzereydi. 17. Yüzyılın ortalarına kadar Bulgarca yalnızca üç kitap yayınlanmıştı. Bu üç kitap da dini konuları içeriyordu. Ayrıca bu kitaplar, Bulgaristan'da değil, Roma ve Venedik'te basılmıştı⁴⁵⁷. Bu durum, 18. yüzyıla gelinceye kadar devam etti⁴⁵⁸. 18. Yüzyıl, Bulgar edebiyatının ve Bulgar

⁴⁵² M. Aydın, *a.g.e.*, s. 25, 32.

⁴⁵³ BOA, *MF. MKT* nr:123/35.

⁴⁵⁴ BOA, *MF. MKT*. nr:73/113.

⁴⁵⁵ Neriman Ersoy, *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri*, İstanbul 2003, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, s.102

⁴⁵⁶ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. XXXII.

⁴⁵⁷ H. İnalcık, *a.g.e.*, s. 18.

⁴⁵⁸ Bu ilk şahsiyetlerden başka Peter Georgi Mamerçev, Neofit Hilandarski Bozveli, Ivan Bogorov gibi kimseler, Bulgar milliyet duygusunun şekillenmesinde ayrı bir yere sahip olmuşlardır; Aydın, *Balkanlar'da...*, s.138; Mamerçev ve taraftarları, Bulgaristan'ın zengin tüccarları ile bir ayaklanma hazırlığına giriştiler. Böylece Mamerçev 1835 yılında Tırnovalı zengin tüccar Velho Atanasov Camciyeta'nın başına geçirildiği ve Velho Zavera (Farsça “zur” kelimesinden Bulgarcaya geçme, isyan demektir) denen meşhur ayaklanmayı başlattı. Ancak ayaklanmanın daha başında bazı Bulgar

yenileşme döneminin başlangıcı oldu. Bununla birlikte, Paisiy Hilendarskiy'in “ Slav Bulgar Tarihi” adlı eseri bu dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bulgar tarihçileri bu dönemi, Bulgar edebiyatı tarihinde bir geçiş ve dönüm noktası olarak görmektedir. Bununla birlikte, bu dönemde Ortaçağ edebi türlerin ve dini özellik taşıyan eserlerin dışında milliyetçi unsurlar taşıyan yeni bir eser türü yaratılamamıştır⁴⁵⁹.

Paisiy Hilendarskiy, Bulgar ulusal bilincini uyandırmayı başlıca hedef olarak belirledi. Osmanlı egemenliğine karşı olduğu kadar, Rum kilisesinin Bulgarlar üzerinde etkinlik kazanma politikalarına da karşıydı ve Bulgarlara mücadele çağrısı yapmıştı. Paisiy, Bulgarları kendi dillerinin kutsallığını korumaya, kendini eğitime ve kilisenin bağımsızlığı için mücadeleye davet etti. Slav Bulgar Tarihi adlı kitabının önsözünde⁴⁶⁰: “*Halkını ve Bulgar yurdunu seven, onları yüreğinde taşıyan ve Bulgar halkınızın, babalarınızın, atalarınızın, çarlarınızın, yurtseverliğinizin ve azizlerinizin hakkında ne bildiğini, geçmişte nasıl yaşamış olduklarını ve başlarından neler geçtiğini öğrenmek ve bilmek isteyen okuyucu, dinleyici, Bulgar halkı dikkatle dinleyin; sizlerin de, nasıl ki tüm diğer kavimler ve halklar kökenlerini biliyor, dillerini tanıyor ve bir tarihe sahip bulunuyorsa ve okuma yazma bilen herkes halkını ve dilini tanıyor ve konuşuyor, bundan gurur duyuyorsa, atalarınızın yapıp ettikleri konusunda neyin bilindiğini öğrenmeniz gereklidir*” demektedir. Paisiy⁴⁶¹, bu kitabın önsözünde, Bulgarların şanlı ve şerefli bir tarihe sahip olduklarını anlatan, Bulgarları yüreklendirici sözlerle devam ediyor⁴⁶²: “ ...ama kimileri kendi Bulgar soyları konusunda hiçbir şey öğrenmek istemiyorlar, yabancı dil ve kültüre yöneliyor, kendi Bulgar dilleriyle

çorbacıların Osmanlı yönetimiyle işbirliği yapmaları ve elebaşların harekât planını ihbar etmeleri sonucu hareket bastırıldı. Olaylar Bulgar ulusçularına labirentten çıkmak için acele örgütlenmiş ayaklanmaların veya dış devle desteğinin yeterli olmadığını, her şeyden önce bilinçlenmiş bir halkın gerektiğini öğretmişti. (Ortaylı, *İmparatorluğun...*, s.84-85).

⁴⁵⁹ L. Ergenç, *a.g.e.*, s. 9.

⁴⁶⁰ L. Ergenç, *a.g.e.*, s. 10,14.

⁴⁶¹ Paisiy, 1762’de tamamladığı “*Bulgar Halkının, Çarlarının ve Azizlerinin Tarihi*” adlı eserinde Bulgarların asaletini ispat etmek için mazideki şanlı ve şerefli günleri hikâye etmekte ve Bulgar halkına şöyle seslenmekteydi: “*Ey Bulgar, ecdadını öğren, dilini tanı... Ben bütün Bulgarlara bizim milletimizin dahi şanlı bir millet olduğunu göstermek için bu tarihi yazmak zahmetine girdim... Öyle Bulgarlar tanıyorum ki şaşkınlıkları içinde soylarını unutacak kadar ileri gidiyorlar ve bunu bilmiyorlar. Bilakis Yunanca okuma yazma öğreniyorlar hatta kendilerini Bulgar saymaktan utanıyorlar. Ey akılsız millet, Bulgar adını taşımaktan neden utanç duyuyorsun; neden öz dilinde düşünmek ve okumak istemiyorsun?...Bulgar,gaflate düşme, dilini ve neslini öğren, onları takdir ve tanzim et.*” İnalcık, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.20.

⁴⁶² M. Todorova, *a.g.e.*, s. 176.

uğraşmıyor, üstelik Rumca okuyup konuşmayı öğreniyor. Bulgar adıyla çağrılmaktan utanıyor. Hey akılsız ve deli! Neden Bulgar olmaktan utanıyor ve kendi dilinde okuyup konuşmuyorsun? Yoksa Bulgarların kendi imparatorlukları olmamış mıydı? Yıllar boyunca egemen olmuş, tüm dünyada ün salmışlardı ve çoğu zaman güçlü Romalılarla, akıllı Yunanlılar onlara haraç ödemişlerdi. Bulgar çarı ile barış ve birlik içinde yaşayabilmek için, çarlar ve krallar kızlarını eşliğe vermişlerdi. Tüm Slav soyu içinde Bulgarlar en şanlı ve en ünlü soydular, kendilerine çar diyen ilk kez onlardı, ilk kez bir patriğe sahip olan gene onlardı ve Hristiyan olan ilk onlardı ve en büyük toprakları onlar ele geçirmişti. Bulgarlar tüm Slav soyu içinde en güçlü ve kendilerine en çok saygı duyulan soydular ve tarihi yazarken sırayla anlatacağım gibi ilk Slav azizleri de ışıklar saçarak Bulgar soyundan ve Bulgar dili yazarak ortaya çıktılar”

1841 yılına gelinceye kadar Bulgaristan’da bazı çete ve eşkıyalık olayları ile kısa zamanda bastırılan küçük çaplı isyan girişimleri gerçekleşmişti⁴⁶³. Fakat bu tarihten sonra çıkan isyanlar daha ciddi boyutlara ulaştı. Bunu ilk örneği Niş bölgesinde yaşanan ayaklanmalardı. Özellikle Sırbistan’ın yarı bağımsız hale gelmesi, Niş bölgesindeki güvenliği ciddi anlamda tehdit etmekteydi. Sırplar, coğrafi, dini ve Slavlılık bağlarıyla Bulgarları bağımsızlık yönünde kışkırtmaktaydı. Bu nedenle 1841 İsyanı sadece Niş’te değil, Bulgaristan genelinde o güne kadar devlete karşı gerçekleştirilen en ciddi isyandı⁴⁶⁴. Bununla birlikte, Batı Bulgaristan’ın Niş bölgesinde çıkan isyan, yabancı devletlerin müdahalesini davet ettiği için de önemli ve dikkat çekicidir⁴⁶⁵.

1841 Niş isyanı Vidin bölgesine kadar uzanmıştı. Bu bölgede de uzun zamandan beri huzursuzluk vardı. Bölgedeki olaylar artık uluslar arası boyut kazanmıştı. Bunu üzerine 1848 yılı sonlarına doğru Fransız memurları Bulgaristan’ı dolaştı ve bölge hakkında bir rapor hazırladı. Fransız memurları raporda huzursuzluk nedeni olarak şu sebepleri sıralamışlardır: Öncelikle en önemli hoşnutsuzluk vergiydi. Örneğin, aşar toplayıcısı, mahsulü fazla göstererek fazla vergi almakta ve diğer memurlar da bundan yararlandığı için müdahale etmemekteydi. Cizye vergisi ise, beş yaşındaki çocuklardan bile alınmaktaydı. Resmi otlak da büyük bir yükü. Bu vergi, “ senede hayvan başına

⁴⁶³ 1835 yılında Rus subayı üniforması giymiş Georgi Mamarçev’in yönetiminde Tırnova’da bir ayaklanma görüldüyse de bastırıldı Bkz. Tepedenlioğlu s.25

⁴⁶⁴ Ahmet Uzun, *Tanzimat ve Sosyal Direnişler*, Eren Yayınları, İstanbul, 2002, s. 40

⁴⁶⁵ H. İnalçık, *a.g.e.*, s. 28.

dört kuruştan ibaretken memurların kar ve temettüleri” yüzünden iki katına çıkmıştı⁴⁶⁶. İster sosyal adaletsizliğe karşı bir tepki, ister dini veya milli sebeplerden beslenen bir eylem, ister sıradan eşkıyalık olsun, haydutlar ve Kleftler Balkanlar’da önemli bir askeri aktör olarak vardılar ve o nedenle de Osmanlı yönetimine karşı düzenlenen tüm siyasi tasarılarda yer aldılar... Bulgaristan’da 19. yüzyılda yaşanan ayaklanma ve devrimlerin sosyo-tarihsel bir sınıflandırma ve nitelendirmesini yapmak, kuşkusuz hayli karmaşık bir meseledir⁴⁶⁷.

Kırım Savaşından sonra, 1856 yılında Bulgar ulusçuluğu sistematik bir hal aldı ve hazırlıklar yoğunlaştı. Edirne Valisi ve Filibe Mutasarrıfı Aziz Paşa sık sık Babıâli’ye arızalar göndererek Bulgaristan’da ayaklanma hazırlıklarının büyüdüğünü bildirip asker gönderilmesini istedi. Fakat bu istekler, Babıâli tarafından pek dikkate alınmadı. Aziz Paşa, Babıâli’ye gönderdiği mektupta öğretmen adı altında Bulgaristan’a çok sayıda Sırp subayının girdiğini bildirdi. Ayrıca bunların Bulgar halkına gizlice askeri eğitim yaptırıp, Bulgarları savaşa hazırladıklarını yazdı. Bununla birlikte Aziz Paşa, Çerkez kıyafeti giymiş bazı Bulgarların köylere saldırarak ayaklanma çıkardığını haber verdiği halde Mahmut Nedim Paşa, Ruslara hoş görünmek için gerekli önlemleri almadı ve kısa bir süre sonra Bulgaristan’da ayaklanma çıktı⁴⁶⁸.

1870 yılında Bulgaristan içindeki ve dışındaki bütün asi grupları birleştirme amacıyla “*Bulgar Devrimci Komitesi*” kuruldu. Komite hedefini, özerk ya da bağımsız bir devlet kurup Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya ile birlikte bir federasyon kurmak olduğunu açıkladı. Böylece Georgi Rakovski’nin ölümünden sonra liderlik daha ılımlı bir karaktere sahip olan Liuben Karavelov’a geçti. Bu hareketteki diğer önemli isimlerden Vasil Levski ve Hristo Betov ise, Balkan romantik devrimci geleneğinden gelmekteydi. Vasil Levski, Bulgar bağımsızlığının bir köylü devrimi sayesinde gerçekleşeceğine ve bu nedenle dış yardıma gerek duyulmayacağına inanıyordu. Hristo Botev ise, sosyalisti ve genel ayaklanma fikrini savunuyordu⁴⁶⁹.

⁴⁶⁶ H. İnalcık, *a.g.e.*, s. 36.

⁴⁶⁷ Fikret Adanır, “*İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu*”, Çev: Seda Altuğ, Kemal H. Karpat (Derleyen), *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si*, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., Nisan 2005, s.369.

⁴⁶⁸ Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri*, Cem Yay., İstanbul 1984, s. 64.

⁴⁶⁹ B. Jelavich, *a.g.e.*, s. 376.

Rusya'nın da desteğiyle büyük bir ayaklanma çıkarılmak isteniyordu. O güne kadar gerçekleştirilen bütün isyan girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bu nedenle Rusya çok dikkatli olunmasını ve Babiâli'nin açıklarının kollarını istiyordu. 27 Aralık 1872 tarihinde, Petersburg Merkez Komitesi tarafından, Viyana Komitesi'ne gönderilen şifre telgrafta şöyle denilmekteydi: *“Osmanlı Hükümeti tarafından Bulgaristan'a araştırma komisyonu gönderilmiştir. Şimdilik Vidin ve Rusçuk'a komiteci göndermek uygun değildir. Yalnız Tulcu ve Dobruca bölgeleri ile görüşme yapın, Tulcu'daki Osmanlı memurları olaylara ve gelişmelere dikkat etmemektedir. Bugünlerde oralarda haberleşmenin pek kolay olacağını Belgrad Komitesine bildiriniz”*. Panslavistler, Balkanlarda genel bir ayaklanma çıkarmak istediğinden her türlü yardımı bu amaç uğruna kullanıyordu. Bulgaristan'daki çocuklara dağıtılmak iddiasıyla topladıkları paraları bile ayaklanma hazırlıkları için kullandılar. Bu konuda Rusya'nın Sofya Konsolosu Gorbodin Bahmetyef'e önemli görevler düştü. Ayrıca Rus zenginleri içinde Bulgar komitecilerin masraflarını karşılayanlar oldu. Yine Bu büyük ayaklanma için İstanbul Büyükelçisi İgnatiyef, Filibe Konsolosu Nayden Gerov ve Rusçuk konsolosu Maşnin önemli görevler üstlendi.⁴⁷⁰

Eşkıya grupları ve çetecilik hareketleriyle halkın tamamını ayaklandıramayan ve bu yolla bir yere varamayacaklarını anlayan Ruslar ve Bulgarlar için büyük bir ayaklanma zamanı gelmişti ve bütün hazırlıklar tamamlanmıştı. 1875 yılında Osmanlı Devleti, uzun zamandan beri Hersek ayaklanmasıyla uğraştığından zor durumdaydı. Bu da, büyük Bulgar ayaklanmasının zamanının geldiğini gösteriyordu. Bu ayaklanma yine Osmanlı toprakları dışında planlanan dış destekli bir ayaklanmaydı. Bulgarları ayaklandırmaya çalışan Bükreş Bulgar İhtilal Komitesi, Panslavistlerin kontrolündeydi. Fakat Sırbistan ve Tuna Prenslikleri tarafından da desteklenmekteydi. Komite, Bükreş'te Hristo Botev'in başkanlığında toplandı ve bütün Bulgarları ayaklandırma kararı aldı. Ayaklanmanın planı şu şekildeydi: Bükreş'ten beş ihtilalci Türkiye'ye gönderilecekti. Bunlar Tuna ve Edirne vilayetlerinin çeşitli yerlerinde ayaklanma çıkaracaktı. Betov, Odesa'ya gidip 12.000 silah alacaktı. Panayot Hitov, başkanlığında kurulacak bir çete Sırbistan'dan Kocabalkan'daki Troyan Manastırı'na gelip yerleşecek ve ayaklanmanın başkumandanlığını yapacaktı. Ayrıca panik yaratmak için İstanbul'un

⁴⁷⁰ M. Aydın, *a.g.e.*, s. 81, 82.

otuz kırk yerinde yangın çıkarılacaktı. Komitecilerin planına göre, Bulgar ayaklanması çıkar çıkmaz Sırbistan, Karadağ ve Tuna Prenslikleri Osmanlı Devleti'ne savaş açacaklar ve Bulgarların yardımına koşacaklardı. Bununla birlikte Bükreş Merkez İhtilal Komitesi ayaklanmaya karar verdikten sonra, 28 Ağustos'ta; Rumeli Türk halkına yönelik bir bildiri yayınladı. Komite bildiride⁴⁷¹: “Türk halkı, Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaya çağrıldı ve hükümete en ufak bir güven besleyip yardımda bulunacak Müslümanlar canlarını ve mallarını koruyamayacaklardır” şeklinde tehditte bulundu. Ayaklanma için üç bölge seçildi. İlk ayaklanma bölgesi Eski Zağra olacaktı. Ayaklanma çıkarmak için genç asilerden Stoyan Stambolov görevlendirildi. Fakat Eski Zağra'da gizli komite çalışmaları önceki yıllara dayanıyordu. Komite, 1869 yılından beri bölgede çalışmalarını yürütmekteydi. Hatta 1872 yılında bölgede İhtilal Komitesi kurulmuştu. 16 Eylül 1875 tarihinde büyük ayaklanma için harekete geçildi. Fakat 24 kişilik çete daha şehre saldırmaya bile cesaret edemedi. Bunun üzerine asilerin lideri Stoyan Stambolov da Eflâk'a kaçtı⁴⁷².

Ayaklanmanın ikinci bölgesi Rusçuk ve çevresiydi. Çernenavoda Köyü ve Rusçuk bölgesi isyan hazırlıklarının merkezi oldu. 1875 yılında, isyan için Eflâk'tan silah getirildi. Çete, 20 kişiyle birlikte Kocabalkan'a doğru yola çıktı, fakat köylüleri kendilerine katılmaya ikna edemedi. Çete başı Yordanov da öldürülünce, çetenin diğer üyeleri dağıldı. Üçüncü ayaklanma bölgesi, Şumnu'ydu. 15 Eylül 1875 tarihinde Şumnu'ya bir kurye gönderilerek 17 Eylül'de ayaklanma çıkarılacağı bildirildi. Şumnu'da isyan kararına sadece 12 kişi katıldı ve isyana cesaret bile edilemedi. Böylece Bükreş Bulgar İhtilal Komitesinin, Eski Zağra, Rusçuk ve Şumnu bölgesinde düzenlediği ayaklanmalara toplam 56 kişi katılmış oldu. Nitekim “1875 Zağralar Vak'ası” olarak da bilinen bu ayaklanma denemesi de başarısızlıkla sonuçlandı⁴⁷³

Panslavistlerin çok önem verdiği bu ayaklanmanın başarısızlığı Rusya'yı çok kızdırdı. Bununla birlikte bu başarısızlık, Bulgar komiteleri için önemli bir dönüm noktası oldu. Komiteciler, kendileri için şu sonuçları çıkardı:

1- Dışarıdan silahlı çeteler göndermekle halkı ayaklandırmanın mümkün olmayacağı açıkça anlaşıldı. Onun için ülke içerisinde uzun bir hazırlık dönemi gereklidir.

⁴⁷¹ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. LXXX, LXXXI.

⁴⁷² B. Şimşir, *a.g.e.*, s. LXXXII.

⁴⁷³ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. LXXXII

2- Liberal burjuvazinin ayaklanmadan yana değil, yabancı devletlerin müdahalesinden yana oldukları açıkça anlaşıldı⁴⁷⁴. Böylece komiteciler, Panslavistlerin de etkisiyle yeni bir yapılanmaya gitti.

1875 Bulgar ayaklanmasının başarısızlığı üzerine Bükreş İhtilal Komitesi fiilen çözüldü ve çoğu üyesi silahlı ayaklanma fikrinden uzaklaştı. Fakat Panslavistlerin de etkisiyle genç bir grup, silahlı ayaklanma fikrini destekliyordu. Bu gruba göre, milletler arası durum ayaklanma için elverişliydi. Aylardır devam eden Bosna-Hersek ayaklanması, uluslar arası bir sorun haline gelmişti. Bosna-Hersek'in durumu için toplanacak bir konferansta büyük bir ayaklanmayla Avrupalı devletlerin dikkati çekilebilirdi. Böylece büyük devletlerin olaylara müdahale etmesi sağlanabilirdi. Ayrıca yeni bir ayaklanma için ülke içindeki durum da elverişliydi. 1875 ayaklanmasından sonra bir kısım asi Eflâk'a geçmişti ve yakalananlar da İgnatiyef ve Mahmut Nedim Paşa tarafından serbest bırakılmıştı⁴⁷⁵

Ayaklanma taraftarı gençler, Kasım 1875 tarihinde, Romanya'nın Yergöğü şehrinde yeni bir "Bulgar Merkez İhtilal Komitesi" kurdu. Yaş ortalaması yirmi beşi geçmeyen komitenin başkanı Stoyan Stambolov dahi 21 yaşındaydı. Bununla birlikte bu komitenin üyelerinin birçoğu Kırım Savaşı sonrasında gelişen Panslavist eğitim hareketinin içinde yetişmişti. 1876 Bulgar ayaklanması doğrudan doğruya Rusya Panislavistleri tarafından yönetilen Yergöğü İhtilal Komitesi tarafından, yani yurt dışında hazırlanmış bir ayaklanmaydı⁴⁷⁶. Panslavist komiteciler ayaklanma için kendilerine yeni merkezler belirledi ve bu bölgeler için başkanlar seçti.⁴⁷⁷

Ayaklanmanın 13 Mayıs'ta çıkarılmasına karar verilse de, olaylar beklenen tarihten önce gelişti ve 2 Mayıs tarihinde asi liderlerinden Todor Kableşkov'un, bazı komitecilerle hükümet konağına saldırarak nahiye müdürünü öldürmesiyle isyan başlamış oldu. Kableşkov, Bulgaristan tarihine "kan mektubu" adıyla geçen ünlü mektubu Otlukköy'deki asi liderlerine gönderdi ve ayaklanmanın başladığını bildirerek onlara şöyle seslendi⁴⁷⁸: " *Size şimdi bu mektubu yazarken bayrağımız konağın önünde*

⁴⁷⁴ Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti*, Gazi Üni. Yay., Ankara, 1986, s.39

⁴⁷⁵ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. LXXXVII.

⁴⁷⁶ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. LXXXVIII.

⁴⁷⁷ S. Oğuz, *a.g.e.*, s. 41.

⁴⁷⁸ N. Todorov, *a.g.e.*, s. 77.

dalgalanıyor, silahlar, kilise çanlarının fırtına gürültüsü altında yeri göğü inletiyor ve çocuklar caddede birbirine sarılıyorlar. Kardeşler, eğer özgürlüğün gerçek fedailerini öncülerini iseniz, bizi izleyin". Bu olay üzerine Prasdım Derbendi ve Strulça'ya haberler gönderildi. Otlukköy'de bulunan merkez komite lideri Nikovski bu haberi alır almaz yanında bulunana üyelere seslenerek "Haydi İhtilal!" diyerek halkı isyana teşvik etti. Bunun üzerine herkes silahlara sarıldı, *kiliselerde çanlar çalındı ve silahlarla ateş açıldı*. Bütün halk Otlukköy'de toplandı. Bu bölgede 100'er kişiden 10'ar grup bulunmaktaydı. Bu düzen sayesinde asilerin hemen toplanmaları kumandanları Bobekoff tarafından emredildi ve "Sotnitçi" denilen çete liderleri kendi etraflarındaki ayaklanmaya çağırdı. Bu asiler, daha önceden hazırladıkları elbiseleri giyerek harekete hazır beklediklerinden toplanmaları altı saatte tamamlandı. Zaten Avratalan ve Otlukköy halkı genelde Bulgarlardan oluşuyordu. Yalnız nahiye müdürü ve jandarmalar Müslüman'dı. İsyan sırasında, iş için kasabada bulunanlar hatta küçük çocuklar dahi öldürüldü⁴⁷⁹

Ayaklanma sırasında komiteciler kendilerine özel bir bayrak hazırladı. Bu bayrağın üstünde hilal üzerine ayakla basmış bir aslan resmi, diğer tarafında da büyük harflerle yazılmış "Svoboda İli Smirt" yani "Bağımsızlık veya Ölüm" yazısı vardı. Bu bayrakla bütün kasaba gezildi ve silahla ateşler açıldı. Bütün Bulgar halkı yortu elbiselerini giydi. Belova İstasyonu ateşe verildi, jandarmalar öldürüldü ve şimendifer üzerinde bulunan iki köprü tahrip edildi. Komitenin silahları Romanya'dan gelmişti. İstanbul yoluyla Rusya'dan gönderilen silahlar da Tatarpazarcığı istasyonunda ele geçirildi⁴⁸⁰.

Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan son Bulgar ayaklanması, 2 Mayıs 1876 tarihinde meydana geldi. Bu ayaklanma Rumî takvime göre, 20 Nisan 1876 tarihinde çıktığı için Bulgar tarihine "Nisan Ayaklanması" olarak geçmiştir⁴⁸¹.

1876 yılına kadar gerçekleştirilen bütün isyan hareketleri, ya başlamadan önlenmiş ya da geniş halk kitlelerine ulaşmadan başarısız olmuştu. Oysa Rusya uzun yıllardır eğitim, kültür, basın ve propaganda aracılığıyla büyük isyan gününü beklemiş ve bütün Bulgarları ayaklandırmayı hedeflemişti. O güne kadar bütün ayaklanmaların

⁴⁷⁹ Ahmet Hamdi, *Bulgar Tarihi*, Trabzon 1326, s. 110.

⁴⁸⁰ A. Hamdi, *a.g.e.*, s. 110, 111.

⁴⁸¹ B. Şimşir, *a.g.e.*, s. LXXXVI

başarısızlığı Rusları daha dikkatli ve planlı davranmaya itti. Bu nedenle Ruslar uzun bir hazırlık döneminden geçti ve bu sırada Osmanlı memurlarının zayıf anlarını bekledi. Yine Rus Panslavistler, isyan için büyük yatırımlar yaptı. Panslavistler, bütün Bulgaristan'ı kapsayacak bu isyan için gerekli hazırlıklar çerçevesinde önce Müslümanları silahsızlandırdı. Buna karşın, Bulgarları da hızla silahlandırdı. Önce gönüllü Bulgar taburları kuruldu, arkasından Bulgar çeteleri, daha sonra da Bulgar halkına silah dağıtıldı. Ayrıca Eflâk'ta bulunan Bulgar göçmenlerden çeteler kuruldu. Rus General Gurko, Balkanların güneyindeki Bulgarlara 60.000 tüfek dağıttı⁴⁸².

1876 Bulgaristan Ayaklanması, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünde bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan; Bulgaristan Ayaklanması, sadece gelecekteki Bulgaristan Prensliği'nin habercisi olmakla kalmamış, aynı zamanda çöküş dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki Avrupalı emperyalist devletlerin çıkar mücadelelerinin ve Avrupa düzeni ile güç dengesinin de yeniden şekillendiği can alıcı bir sorun olmuştur⁴⁸³.

Bu arada birkaç önemli Bulgar ayaklanmasına değinmek yerinde olacaktır:

Batak Köyü İsyanı: Beş yüz evlik bir köy olan Batak, stratejik konumu açısından önemliydi. Dospat balkanının sarp bir yerinde ve Serez sınırında olması çeteciler için Makedonya demekti. Bu köy genellikle hazırlıkların yapıldığı yer olmuştur. Meselâ en çok silâh depo ettikleri yer burasıydı. Köye muhtar Triyandafil Çorbacı kumanda yapıyordu. Bu isyanda Batak köyü oldukça zarar görmüştür. İsyancılar bu köyde 200'ü aşkın Türk kadın ve çocuğunu diri diri yakmışlardı. Avrupa'ya olaylar ters yansıtılmıştı. Herkes şaşkındı. Bulgarlar Türk kafalarını üst üste yığarak resim çektirmiş, bu acımasızlığı Türklerin Bulgarlara yaptığı bir vahşet olarak dünyaya ilan etmişlerdi⁴⁸⁴.

Pirastim Derbendi Köyü İsyanı: Bu köy hem büyük ve kalabalık hem de stratejik bir yerdi. Adından da anlaşılacağı üzere önemli bir mevkide idi. Bu büyük köy Edirne, Filibe ve İslimye bölgelerindeki en büyük ve muntazam yolların kilit noktası gibiydi. Karışık bir köydü. Bir miktar Türk ve pek çok Çingene vardı⁴⁸⁵.

⁴⁸² N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1999, s. 16.

⁴⁸³ M. Aydın, a.g.e s.147.

⁴⁸⁴ M.Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay., Ankara, 1988, s.28.

⁴⁸⁵ Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, *Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar*, Toker Yay., İstanbul, 1989, s.218

Çömlek Köyü İsyanı: Bu köye zalimliğiyle ün salmış Gümüş Yuvan hükmediyordu. Acımasız ve gaddar olan Gümüş Yuvan yakalanınca yaptıklarını inkâr etmemiş, hatta böbürlenerek, hâkim huzurunda bütün suçlarını itiraf etmiş ve hiç çekinmeden “Hepsini domuz gibi geberттіm!” demiştir⁴⁸⁶.

Braçkova Köyü İsyanı: Burası da büyük bir köydü. Küçük köylerden olan çetecilerin toplanma noktasıydı. Rupçuz Balkanının eteklerinde, gayet sarp bir yerde bulunduğu için “Yüksek İhtilâl Komitesi Harp Komisyonu” tarafından başlıca yığınak yerlerinden biri olarak gösterilmişti. Braçkova yığınak yeri olduğu için diğer küçük Bulgar köyleri halkı gelmeden isyana katılmamıştı⁴⁸⁷.

6 Mayıs 1876 tarihinde Selanik’te de önemli olaylar oldu. Gevgili kazasında bir Bulgar kızı, bir Müslüman’a âşık olunca din değiştirmek üzere Selanik’e gitti. İstasyonda Bulgar kız, konsolosluk kavasları tarafından zorla alınıp Amerikan konsolosu Hacı Lazar’ın evine götürülerek orada tutuklandı. Bunun üzerine Müslüman halk, Hamza Bey Camiinde toplanıp hükümetten kızı istedi, fakat konsolos bu isteği yerine getirmede ve kızla beraber Karaferya kasabasına kaçtı. Bunu duyan halk taşkınlıklar yaparak Saatli Cami’de toplandı. Olaylar vali tarafından Babıâli kadar ulaştırıldı. Müslüman halkın taşkınlıkları artınca, konsoloslar vilayet konağına gelerek protestoda bulundu. Vali, konsoloslara olayın kritik olduğunu ve Babıâli’den aldığı emir gereğince kızın derhal teslim edilmesini istedi. Fakat konsoloslar vali’ye inanmadı ve olaylar büyüdü. Konsoloslar Saatli Cami’ye gitti, fakat halk galeyana geldiğinden konsoloslara saldırdı ve dört konsolosu öldürdü. Bunun üzerine Babıâli, Eşref Paşa, vali ve Vahan Efendi’nin önderliğinde oluşan bir araştırma komisyonu olay yerine gönderdi. Selanik limanındaki “Osmaniye zırhlısında” bir harp divanı kuruldu. Bu arada, İngiliz Amirali Seymur’un kumandasında karma bir donanma da limana gitti. Bu donanma komutanı, Selanik eşrafından 50 kişinin derhal idamını istedi ve arkasından da karaya asker çıkardı. Bu olay 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının en büyük çıkış nedenlerindendir. Ayrıca yabancı basın da bu olayla ilgili çok sert yazılar yazdı⁴⁸⁸. Konsolosların öldürülmesinden dolayı 14 kişinin asılmasına ve birçok kişinin de çeşitli cezalarla

⁴⁸⁶ N.Tepedelenlioğlu, *a.g.e.*, s.221.

⁴⁸⁷ N.Tepedelenlioğlu, *a.g.e.*, s.246.

⁴⁸⁸ T.Uzer, *a.g.e.*, s. s. 110.

tutuklanıp sürgün edilmesine karar verildi⁴⁸⁹. Avrupa’da büyük tepkilere neden olan “1876 Selanik Olayı” Osmanlı Devleti’ni Avrupa’da yalnız bırakmak için İgnatiyef’in düzenlediği bir olay olarak görüldü⁴⁹⁰

Selanik Olayı bütün Avrupa’da, özellikle Almanya’da büyük heyecan ve tepki uyandırdı. Rusya artık başroldeydi. Rusya başbakanı Gorçakof, Berlin’e giderek, Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapılması konusunda Almanya başbakanı Bismarck’ı ikna etti. Görüşmelere Avusturya da katıldı. Görüşmeleri Prens Bismarck yönetti. Bismarck, Almanya’nın Doğu Sorunu’nda belirli bir tercihinin bulunmadığını, Avusturya ve Rusya arasında bir bağ olmak istediğini belirterek Gorçakof’a yanaştığının sinyallerini verdi⁴⁹¹.

1876 yılında başarısız Bulgar isyanı üzerine Rusya, kendi yönetiminde zayıf bir Bulgar devleti kurma hayalini ertelemek zorunda kaldı. Ayrıca Babıâli’nin İstanbul Konferansı ve Londra Protokolü kararlarını reddetmesi, Rusya’nın Osmanlı Devleti’ne savaş ilan etmesi için büyük bir neden oluşturdu. İstanbul’daki Rus elçiliği, 23 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı Hariciye Nezareti’ne bir nota vererek, Rusya’nın Osmanlı Devleti ile olan diplomatik ilişkilerini kestiğini bildirdi. Böylece iki devlet arasında 1877-1878 Savaşı başlamış oldu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, büyük devletlere başvurarak 1856 Paris Antlaşması gereğince aracılık yapmalarını istedi. Fakat bu devletlerin hiçbiri aracılığa yanaşmadı. Ayrıca Rus Başbakanı Gorçakof, Avrupa devletlerine gönderdiği bir muhtıradan, savaş sebebi olarak, Babıâli’nin Avrupa devletlerinin bütün tekliflerini reddetmesini ve reformlara yanaşmamasını gösterdi⁴⁹².

1877-78 Savaşı sırasında Rusların ilerlemesi için Bulgarlar büyük çaba harcadı. Çok sayıdaki Bulgar, Rus ordusunda Osmanlı Devleti’ne karşı savaştı ve Bulgarlar, Rus ilerlemesini kolaylaştırmak için isyan girişimlerinde bulundu. Bu durumda, özellikle Tuna’nın gerisinde yaşayan Bulgarların faaliyetleri önemliydi. Sırbistan’da yaşayan Bulgarlar, Rus hükümetinin de kararıyla “Bulgar Gönüllüler Birliği”nin çekirdeğini oluşturacak şekilde örgütlendi. Romanya ve Sırbistan’dan

⁴⁸⁹ T. Uzer, *a.g.e.*, s. 112.

⁴⁹⁰ Kocabaş, *Tarihte ve Günümüzde Türkiye’yi Parçalama ve Paylaşma Planları*, Vatan Yay., İstanbul, 1999, s. 35.

⁴⁹¹ F. Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi...*, s. 501.

⁴⁹² F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 516

Tuna'yı aşarak gelen Bulgarlar, Rus ordusu içinde 7.000 kişilik bir muhafız alayı kurdu. Eski Zağra, Şipka, Plevne ve Seinova'da Ruslarla birlikte Osmanlı'ya karşı savaştı⁴⁹³

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda, 3 Mart 1878 tarihinde çok ağır şartlar içeren Ayastefanos Antlaşması imzalandı⁴⁹⁴. Ayastefanos Antlaşması şartları birçok devletin tepkisine neden oldu. Antlaşmaya başta İngiltere karşı çıktı. İngiltere Nisan 1878 tarihinde Rusya'ya bir nota vererek, "Ayastefanos Antlaşması'yla Karadeniz'in Rus hüküm ve nüfuzuna girdiğini, Osmanlı Devletinin bağımsızlığının mevhum kaldığını ve İngiliz menfaatlerinin tehlikeye maruz kaldığından bahisle, adı geçen antlaşmayı tanımadığını" bildirdi. Ayastefanos Antlaşması'na Yunanistan da karşı çıktı. Yunanistan'ın, "Büyük Helen Devleti" kurmak için hayal ettiği topraklar, Slav devletlerine verilmişti. Bununla birlikte, Almanya Başbakanı Bismark'ın, bu antlaşmadan doğan sıkıntıları düzeltmek için Berlin'de bir kongre düzenlenmesini istemesi Rusya'yı kızdırdı⁴⁹⁵

Rusya, Balkanlar üzerindeki planlarını gerçekleştirebilme yolunun İngiltere'yle iyi ilişkiler kurmaktan geçtiğini biliyordu. Bu nedenle 30 Mayıs 1878 tarihinde Rusya, İngiltere'yle "Londra Gizli Antlaşması"nı imzaladı. Bu Antlaşmaya göre, Bulgaristan iki bölgeye ayrılacaktı. Balkanların kuzeyindeki Bulgaristan bir prens tarafından, Balkanların güneyindeki Bulgaristan ise, Osmanlı Devleti'ne bağlı bir Hristiyan vali tarafından idare edilecekti.⁴⁹⁶

13 Temmuz 1878 tarihinde, Berlin Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Bulgaristan Prenslığı kuruldu. Antlaşma gereğince Bulgaristan Prenslığı, halkın seçimi ve Padişah'ın onayıyla bir prens tarafından yönetilecekti. Ayrıca prens Avrupalı bir devletin hanedan ailesinden olmayacaktı.

Berlin Antlaşması'na göre, Bulgaristan Pensliği, dokuz ay süreyle bir Rus komiser tarafından yönetilecekti. Bunun üzerine Rus hükümeti adına, Prens Dondukof Korsako Bulgaristan Komiserliğine atandı. Bundan sonra Dondukof, Bulgaristan hükümetini, ordusunu ve maliyesini Rus amaçlarına ve menfaatlerine uygun bir şekilde teşkilatlandırmaya başladı. Bulgar anayasasını da Sırp anayasasını örnek alarak

⁴⁹³ P. Tuğlacı, *a.g.e.*, s. 92.

⁴⁹⁴ E. Z. Karal, *a.g.e.*, C. 8, s. 64,

⁴⁹⁵ S. Kocabaş, *a.g.e.*, s. 146.

⁴⁹⁶ E. Z. Karal, *a.g.e.*, C. 8, s. 70.

düzenledi. Bu anayasaya göre, Bulgaristan bir Prens ile Sobranya adını taşıyan bir meclis tarafından yönetilecekti. Böylece Tırnova’da ilk meclis, Sobranya, 23 Nisan 1879 tarihinde anayasayı kabul etti ve Sofya’yı hükümet merkezi ilan etti. Meclis, 29 Nisan tarihinde, Battembergli Aleksander’ı Bulgaristan Prensi olarak seçti.⁴⁹⁷

Aleksander Von Battemberg, Sofya’ya gittiğinde halk, Prens’i büyük bir coşkuyla .“Hoşgeldin Prens, 500 yıldır seni bekliyoruz!” pankartlarıyla karşıladı⁴⁹⁸. Ayrıca Prens Aleksander, tahta oturur oturmaz Rus Çarı’na mektup yazarak bütün kalbiyle kendisine bağlı olduğunu bildirdi. Meclis’te 231 delege bulunmaktaydı. Bunlardan 89 delege seçimle gelmişti; geri kalan delegeler ise, kiliseden ve sivil ileri gelenlerden seçilmişti. Meclis temsilcileri kısa zamanda Liberaller ve Muhafazakârlar olmak üzere ikiye ayrıldı⁴⁹⁹. Prens Aleksander, Bulgaristan’ın iç çatışmalarından yararlanıp radikal ve muhafazakâr partiler oluşturmak istiyordu. 9 Mayıs 1881 tarihinde Prens Aleksander, olağanüstü yetkilerle donatılmadığı takdirde görevden çekileceğini açıkladı. Bu istediğini elde etmek için çok beklemedi ve iki ay sonra Meclis tarafından olağanüstü yetkilerle donatıldı.⁵⁰⁰

1883 yılında Meclis Başkanı olan Doktor Stranaki liderliğinde Filibe’de gizli bir komite kuruldu. Meşhur asi lideri Binbaşı Paniça bu komitenin liderliğine getirildi. Komiteciler tarafından, halk arasında kargaşa yaratmak için birbiri ardına gösteriler yapılıyor ve birleşmenin şart olduğu fikri yaygınlaştırılıyordu. 1884 yılında, Bulgar komiteleri bir İngiliz kumandanının teşvikiyle isyan hareketlerine girişti. Fakat Edirne Valisi Hacı İzzet Paşa tarafından bu komitenin faaliyetleri önlendi⁵⁰¹. Bunun üzerine 6 Ağustos 1885 tarihinde, komiteciler tarafından Filibe yakınlarında Değirmendere’de gizli bir toplantı yapıldı ve 17-18 Eylül tarihlerinde bir isyan çıkarılması kararı alındı. İsyanlılar, Prens Aleksander’a hareketin başına geçmesini teklif etti. Fakat Prens, teklifi reddederek isyanı kendilerinin başarmaları gerektiğini söyledi. Bunun üzerine komiteciler harekete geçti. Fakat isyandan iki gün önce Doğu Rumeli vilayeti valisi Kristeviç Gavril Paşa, Babiâli’ye şu bilgiyi vermişti: “ *Bulgaristan ordusunda bulunan*

⁴⁹⁷ W. Sloane, *Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar*, Süreç Yayınları, İstanbul, 1987, s. 108.

⁴⁹⁸ M. Glenney, *Balkanlar 1804-1999, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler*, Sabah Yay., İstanbul ,2001, s. 155.

⁴⁹⁹ B. Jelavich, *a.g.e.*, s. 398.

⁵⁰⁰ W. Sloane, *a.g.e.*, s. 108.

⁵⁰¹ S. K. İtem, *Makedonya Meselesi...*, s. 91.

Paniça şimdilerde mezunen buralarda bulunuyor; etvar ve harekâtından şüphelendiği için derhal Bulgaristan'a celbini Bulgar hariciye müdürlüğüne yazdım. Paniça, Otlukköyü hadisesi gibi fesadlara iştirak eylediklerden geçen culüs şenliklerinde Müslümanların astıkları bayraklara hakaret edenlerle birleşmek için Çırpan'a giderek bir takım muzır tefevühatta da bulunmuştu. Zağra mutasarrıflığından asker gönderilerek mütecesirler dağıtıldı. Paçına da gizlenmiştir, aratılıyor". 17 Eylül akşamı Kanare köyü Bulgarları başlarında Nedela Gilava isminde bir kadınla birlikte Filibe üzerine yürüdü. Bu duruma Rus konsolos vekili engel olmak istedi fakat başaramadı. Komite reislerinden Binbaşı Nikolayef de askerleriyle bunları Filibe'de beklemekteydi. Nikolayef, Filibe'ye geçen asilerin başına geçti ve hükümet konağını bastı⁵⁰². Bulgar milis askerleriyle çeteler, Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesini sağlamak için trenleri durdurup telgraf hatlarını kesti⁵⁰³. Girişilen isyan hareketi sonucunda Gavril Paşa esir alındı ve I. Aleksander, "Birleşmiş Bulgaristan Prensi" ilan edildi

Bulgaristan, bağımsızlığa giden yolda Osmanlı Devleti ile ilişkileri daha da soğutmaya çalıştı ve bu amaca yönelik psikolojik zemin de hazırlandı. Bu doğrultuda 1880 yılında Bulgar parası tedavüle konuldu. 1884 yılında altın ve gümüş olarak basılan paraların bir yüzünde Prens Aleksander'ın adı, diğer yüzünde de resmi yer aldı. Ayrıca 1885 yılında Bulgaristan'da Türkçe resmi dil olmaktan çıkarıldı⁵⁰⁴.

Abdülhamit'in Bulgarlara karşı takip ettiği siyaset, gönül alma siyasetiydi. Tahsin Paşa bu durumu şöyle özetlemektedir⁵⁰⁵ : *"Bulgarları idare etmek, onları hoş tutmak, Bulgarların kalplerinde daima minnet ve şükran hisleri yaşatmak, gönül almak siyasetin esaslarını oluşturunuyordu. Gerçi Bulgarların bizim hatırımız için milli amaçlarından vazgeçecekleri hatıra gelmezdi. Milli hedefleri her şeyin üstündeydi ve bunun komşu milletler için kaç mal olacağı önemli değildi. Bu nedenle Yıldız Sarayı'nda Bulgarlara karşı hoş tutma politikası takip edilirken, Bulgarların buna kapılarak milli hedeflerini feda edecekleri düşünülemezdi".*

⁵⁰² S. K. İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi*, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s.92

⁵⁰³ S. K. İrtem, *a.g.e.*, s. 92

⁵⁰⁴ M. Aydın, *a.g.e.*, s. 158, 160.

⁵⁰⁵ Tahsin Paşa, Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993, s.162

Bulgarların saldırgan davranışlarını sona erdirmek için Osmanlı Devleti Rusya'ya başvurdu, fakat yapılan diplomatik çalışmalar sonuç vermedi. Bunun üzerine, Berlin Antlaşması'nı imzalayan devletlerin araya girmesi istendi. Nitekim 2 Nisan 1879 tarihli ve 226 imzalı Pravadi'den gönderilen dilekçede şöyle deniliyordu⁵⁰⁶: “ *Büyük Güçler, Bulgaristan Prensliğini insanlık adına meydana getirdiler. Berlin Antlaşması ile korunacağımız inancında olduğumuz için etmedik. Ancak Müslüman olduğumuz için Avrupa kabineleri bu olayları durdurmak hususunda çaba sarf etmediği inancındayız. Bu inanç ve düşünceye rağmen, işbu dilekçeyle, Avrupa kabinesinden, Bulgar barbarlığının masum kurbanları üzerine himayelerini yaymasını ve maruz kaldığımız işkenceye bir son verilmesi şeklinde hareket etmesini rica ediyoruz*”. Bulgaristan'daki Müslümanlara ve onların emlakine karşı Bulgarlar tarafından çeşitli haksızlıklar ve eziyetler yapılmaktaydı⁵⁰⁷. Bununla birlikte Bulgaristan Prensliği'ndeki Müslüman halkın can ve ırz güvenliği kalmamıştı. Müslümanlar, tüm haklarından yoksun bırakılarak ve askere gönderilmek suretiyle göçe zorlanmaktaydı⁵⁰⁸.

Doğu Rumeli'de Bulgarların tek amacı bölgeyi Türk ve Rumlardan temizlemek⁵⁰⁹ ve bölgede Bulgarların çoğunlukta olduğunu iddia ederek Bulgaristan'la birleşmekti. Bu amaca yönelik Bulgarlar, bir yandan isyan hazırlıkları yaparken, diğer yandan halkı psikolojik olarak hazırlamak için gazetelerde makaleler yayınlıyordu. Maritza Gazetesinde çıkan bir makalede⁵¹⁰: “ *Türkiye'nin Doğu Rumeli'yi ilelebet kaybettiğini komisyon iyice anlamalıdır. Kaybetti! Serbest iradesiyle imzaladığı ve Padişah tarafından onaylanan San Stefano Antlaşması'yla, bu bölgede kabul edilemez bir durum yaratan Berlin Kongresiyle; bu durumu kabul etmektense yok olmaya azimli Bulgar milletinin kararlılığıyla ve de gayrimenkullerini satıp Asya'ya göç eden Türklerin efkârında bile Türkiye Doğu Rumeli'yi kaybetti*” denilmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine Bulgaristan 1908 Ekiminde tam bağımsızlığını ilan etti. Babıâli 1909 Mart'ında bu durumu da tanıdı. Artık Bulgaristan bağımsız bir krallıktı. Orada yaşayan Türkler de Bulgar vatandaşı ve azınlık statüsüne girdiler.

⁵⁰⁶ N. İpek, *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri*., s. 134.

⁵⁰⁷ BOA, Y. A. HUS. Nr: 163/29,

⁵⁰⁸ BOA, Y. PRK.M. nr: 1/87

⁵⁰⁹ Ed. Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, (Çev.Ali Reşad) Kaknüs Yay., İstanbul. 1999,s. 298.

⁵¹⁰ S. Kocabaş, *a.g.e.*, s. 184.

Onların azınlık olarak korunmaları ilk önce 1878 Berlin Anlaşmasında hükme bağlandı. Daha sonra 1909 İstanbul Protokolü, Balkan Savaşı sonunda imzalanan İstanbul Anlaşması, I. Dünya Savaşı sonunda imzalanan 1919 Neuilly Anlaşması, 1925 Türk Bulgar Dostluk Anlaşması, II. Dünya Savaşı sonunda müttefiklerle imzalanan 1947 Paris Barış anlaşması ile Bulgaristan'da yaşayan Türklerin azınlık hakları güvence altına alınması kararlaştırıldı⁵¹¹.

Son dönem çağdaş Bulgar liderleri de bütün bu olanları göz ardı ederek, antik ve görkemli bir Bulgar tarihi yaratma çabasına girmişlerdir. Bulgar yönetimlerinin Bulgar ulusunu bir örnek duruma getirmek için çılgınca harcadığı çabalara rağmen, Bulgaristan hâlâ bir örnek değildir.⁵¹² Balkan mitolojisinden gerçek nedenleri ne olursa olsun “ulusun” ya da “ulusal” önderlerin bütün başarısızlıkları düşmanın, yani “onların” şeytanca oyunlarının bir sonucu olarak kabul edilmektedir; “onlar” Müslüman Türkler olarak tanımlanmaktadırlar ve ne kadar barbarca olursa olsun Müslüman Türklere karşı işlenen her eylem haklı, doğru, ahlaki ve uzun bir süreden beri zaten geç kalmış bir eylemdir.⁵¹³

Milliyetçiliğin dar sınırlarının yarımadanın her köşesinde aşılmış olduğunu söylemek için zaman kuşkusuz çok erken. Osmanlı dönemi hâlâ, tıpkı, geleneksel tarih yazımında olduğu gibi, yarım bin yıllık bir yabancı “işgali” gibi algılanmakta, çok milletli bir imparatorluk yönetimindeki farklı halkların yaşadıkları ortak deneyimler gerçeği göz ardı edilmektedir. Fakat bu karamsar genel izlenime karşın şunu da belirtmekte yarar var ki, artık Balkan ülkelerinde de şüphesiz karşılaştırmalı tarih metodlarına yakın, eleştirel zihin yapısına sahip genç bilim insanları yetişmektedir. Öyle görünüyor ki, önümüzdeki yıllar, Maria Todorova gibi tarihçilerin izinde yürüyen ve “Osmanlı miras’ına antropolojik ve daha objektif yaklaşan araştırmacılar getirecektir.”⁵¹⁴ Böylece Bulgar isyanlarının doğurduğu “kılıç artıkları’nın neler çektiği daha iyi anlaşılıp olaya tek taraflı bakma hatasından geri dönülebilecektir.

⁵¹¹ Bilal Şimşir, a.g.e, s.49

⁵¹² K.Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk...*, s.49

⁵¹³ K.Karpat, a.g.e., s.60.

⁵¹⁴ F.Adanır, “İkinci Dünya...”, s.379.

4.1.2. Komitelerin Kurulması

Büyük devletlerin yayılmalarını sağlayıcı ideolojik akımlar Balkanları bir Babil Kulesine çevirmiştir. Makedonya; *Pan Hellenizm, Pan Slavizm, Pan Germanizm, Siyonizm, İslamcılık(Pan İslamizm)* akımlarının kesiştikleri bölgeydi. Bu akımlar yerleşmekte ve kendi ulusal formüllerini (Megali İdea⁵¹⁵, Veliki Balgaria) yaratmaktaydı.⁵¹⁶ Fransız İhtilalinin hemen sonrasında, devletlerin siyasi yapılanması *ulus bilinci zemininde* şekillenmeye başlamıştı. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askerî olarak zayıflaması Balkan halklarının Osmanlı Devleti'nden ayrılmak için uygun ortamı bulmalarına sebep olmuştu. Bunun en son örneği Makedonya'da yaşanacaktı. Bu bölgede ayrılıkçı hareketler bir yandan Avrupa devletlerinin siyasi ve ekonomik desteğini kullanacak ve Böylece Balkanlarda milli duygular ve fikirler uyanmaya başlayacaktı.⁵¹⁷

XIX. yüzyılın son çeyreği ve XX. yüzyılın başlarında bu Osmanlı coğrafyası, artık çok kaba ve ilkel bir vandalizmin sergilediği, ırkçılığın ve dini taassubun birlikteliğinin zirveye ulaştığı, ilkeleri, hukuku olmayan bir savaş alanıydı. Bulgarlar, Rumlar, Ulahlar bu coğrafyadan daha fazla pay kapabilmek için yekdiğerini yok etmek, bu arada Türk ve Müslümanları da kesin olarak, bu günleri ve tarihleri ile birlikte Makedonya coğrafyasından atmak için boğaz boğaza bir kavganın, sonu gelmez bir kıyametin içine yuvarlanacaklardı.⁵¹⁸

1878 Berlin Kongresi sonrasında Avrupa devletlerinden destek bulan Balkan halkları, Makedonya üzerine politikalar uygulayabilmek için önce dernekler, ardından çeteler kurmaya başladılar. Dernekler olayların propaganda ve söylem kısmında yer alarak kültürel faaliyetlere ağırlık verdiler. Makedonya'da yaşayan ve kendilerinden saydıkları insanlara dil, din, etnik köken gibi konularda kendi fikirlerini aşılıyarak, bu

⁵¹⁵ Megali İdea, başkenti İstanbul olmak üzere Ege Adaları, Batı Anadolu, Karadeniz, Rodos, Girit, Bozcaada, Kıbrıs, Epir, Makedonya, Batı ve Doğu Trakya'yı içine alan Büyük Helen İmparatorluğu'nu ifade etmektedir. Ayrıca Yunancada sıfatlar, isimleri cinslerine göre çekerler. Yunancada *idea* kelimesi dişil olduğundan onu niteleyen sıfat megalos/i/o ise, Megali şeklinde çekilir. Oysa Kelime(*idea*) dişil iken, sıfat(*megali*) çoğunlukla nötr olarak(*megalo*) çekilmiş haliyle kullanılmıştır. Dolayısıyla yaygın olarak kullanılan Megalo İdea yanlış bir kullanımdır.

⁵¹⁶ Z.Tunaya, Türkiye Siyasal Partiler..., C.1, s.501

⁵¹⁷ T.Uzer, a.g.e,s. 116

⁵¹⁸ Selahattin Özçelik, Bulgar Terör Örgütünün ...,s.10

insanlara ayrı bir ulusları/milliyetleri olduğunu anlatarak Balkanlarda ulusçuluk savaşında yerlerini belirlemeye çalışmaktaydılar.⁵¹⁹

Berlin Antlaşmasından en fazla hayal kırıklığına uğrayan Bulgaristan, kendisine ait olduğuna inandığı toprakları yeniden elde etmek için Makedonya üzerinde yayılmacı bir politika izlemeye, bu anlamda çeşitli yollara başvurmaya, özellikle de Makedonya'nın Bulgarlaşmasını sağlayacak çeşitli yapılanmalar oluşturmaya başladı. Öncelikle yardım cemiyetleri şeklinde başlayan bu süreç, 1890'lı yıllardan itibaren çete tipi yapılanmalara dönüştü.⁵²⁰ Bu yapılanmalardan biride "Kiril ve Metodis Topluluğu" idi. 1884 yılında kurulan örgüt Kültürel amaçlı görünse de çalışmalarından Makedonya'daki Slavları eğitip onlara Bulgar çıkarlarını korumalarını sağlayacak fikirler aşlamayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Bir diğer örgüt ise Sofya'da kurulan "Genç Makedonya Edebiyat Topluluğu"dur.⁵²¹

20. yüzyılın başlarında Osmanlı devleti, çok farklı bölgelerde ulusçu temelli benzer gailelerle meşguldü. Nitekim Ermeni devrimcilerinin terör eylemleri, 1893-1895 yıllarında çok artmıştı. Bu nedenle Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında kanlı çarpışmalar meydana geldi. Bu olaylar Avrupa gazetelerinde alışagelmış bir şekilde "Hristiyanların katledilmesi" olarak gösterildi. Ve böylece Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa kamuoyunda bir öfke hâkim oldu. Yaklaşık aynı dönemde Girit'te siyasi huzursuzluklar ortaya çıktı.⁵²² Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki diğer vilayetlerinde yaşayan Hristiyanlar, Girit vakasına Avrupa Türkiye'sinin meselelerinin çözümü için bir model olarak bakmakta ve kendi durumlarında da benzer değişiklikler yapılmasını istemekteydiler.⁵²³

Islahatın Girit örneğine⁵²⁴ bağlı tutulmasının talihsiz bir formüle ediş olduğu şüphesizdir. Bu örnek, taraflara taleblerini silahlı çete, terör, ayaklanmalar ve katliamlar

⁵¹⁹ M.Saatçi, "Makedonya Sorunu", Balkanlar El Kitabı, (der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Karam Yayıncılık, Çorum, 2006., s.507-508

⁵²⁰ Mehmet Okur, *The Times Gazetesine Göre Makedonya Sorunu*, Karadeniz Araştırmaları(1918-1945) 2012 Sayı:32 , (29-44),2012, s.31

⁵²¹ Mehmet Hacısalıhoğlu, "Makedonya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 27, İstanbul, Ankara, 2003, s. 440-441

⁵²² M.Anastassiadou, *Selanik...*, s.345

⁵²³ G. Tokay, *Makedonya Sorunu...*, s.26

⁵²⁴ 1- Girit, Osmanlı hâkimiyetinde tarafsız ve muhtar bir vilayettir. 2- Bu vilayetin başında Padişahın beş sene süreyle ve devletlerin onayı ile tayin edeceği bir vali bulunacaktır. 3- Müslümanların emniyeti sağlandıkça Türk askeri Ada'dan çekilecektir. 4- Her sene Osmanlı hazinesine maktu bir vergi

ile güncelleştirme ve büyük devletlerin müdahalesini sağlanmasıyla, giderek bağımsızlığa varacak olan «Özerk» bir idarenin kurulmasının başarı vaat eden kanlı uygulamasını göstermekteydi. Büyük devletlerin «reform» taleplerini ve kontrollerindeki «ıslahat» uygulamalarının devletten giderek uzaklaşacak özerk ve bağımsız yapılan oluşturduğunu bizzat kendi tecrübeleri ile yakından bilen Babiâli'ye de «Girit» örnekli bir uygulama, ürkütücü parçalanma yolunda tehlikeli bir sapağı gibi gelmekteydi⁵²⁵.

Ayastefanos antlaşmasına göre Makedonya'nın mahalli ihtiyaçlarına uygun bir nizamname ile çoğunluğu yerli halktan seçilen özel komisyonlarca yönetilmesi kararlaştırılmıştı. Fakat bu uygulamaya geçilmeden Berlin Kongresi sırasında yeniden değiştirildi.⁵²⁶ Berlin antlaşmasının 23.maddesine göre Osmanlı Devleti Makedonya'da reformlar yapacaktı. Başlangıçta Osmanlı Devleti “Rumeli Vilayetleri Nizamnamesini” hazırladıysa da Abdülhamid onaylamadığı için yürürlüğe konmadı. Bu konuda politik ilgilinin kaybolması bunda etkili oldu.⁵²⁷

Osmanlı Devleti'nin ıslahatı savsaklaması, en çok Bulgarlar'ı tedirgin etti. Avrupa'daki büyük hadiseler arasında bir an unutulmuş Makedonya meselesini Bulgarlar silahlı hareketlerle yeniden gündeme getirmeye karar verdiler. Bulgarlar daha prenslik kuruluşundan itibaren çetecilik hareketlerine başladılar.⁵²⁸ Kurdukları çeşitli komitelerle, bu topraklarda seslerini duyurmaya ve halkı Bulgaristan lehinde etkilemeye çalışıyorlardı.⁵²⁹ Berlin Kongresi ve Birinci Balkan savaşı arasındaki dönemde komşu Balkan Devletleri'nin Makedonya'ya hâkim olma isteklerinden doğan Makedonya meselesi, Osmanlı ve Avrupa diplomasisini en çok meşgul eden meselelerden biri oldu. Osmanlı Devleti'nin hudutları dâhilinde kalan Makedonlar, bu devletin onlara tanıdığı temel hak ve hürriyetlerden faydalanarak, kendilerini eritmekten, Sırp, Bulgar, Rum veya Ulah olmaktan kurtardılar. Böyle olmasına rağmen onlar yine Osmanlı Devleti'nden şikâyetçiydiler⁵³⁰.

verilecektir. Bkz. Danişmend, İsmail Hakkı *İzahlı Osmanlı Kronolojisi*, C. 4, İstanbul 1955, s. 341., Adıyeke Nühket, Girit'in Türk hakimiyetinden çıkışı, (Basılmış yüksek lisans tezi), Edirne, 2009, s.66

⁵²⁵ K.Beydilli, *II. Abdülhamid Devrinde Makedonya...*, s.81

⁵²⁶ Vahid Çabuk, *Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamid Han*, Emre Yay., İstanbul, s.168

⁵²⁷ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar...*, s.143

⁵²⁸ V. Çabuk, *a.g.e*, s.169

⁵²⁹ M. Aydın, *a.g.e*, s.143

⁵³⁰ Y. Hamza, *“II.Abdülhamid ve Makedonya ...*, s.95–96

Aslında İlk Bulgar Makedon komitesi “Bulgar Gizli İhtilal Bükreş Merkez Komitesi” 1867 yılında kurulduğunda Bulgarlar, hâlâ devlete ve padişaha sadık Osmanlılardı. Komite, hemen “Avrupa karşısında Bulgaristan” adlı siyasal bir broşür yayınlarak varlığını ortaya attı. Ancak, asıl büyük gürültüyü “Sultan Hazretlerine Muhtıra” başlıklı bildiriyle kopardı (1867). Söz konusu muhtırada “*Bulgarların yaşadığı bütün taşra bölgelerini ihtiva edecek bir ‘Bulgar Krallığı’nın kurulması istenmiştir*⁵³¹” bu bildiriyle Osmanlı ile Bulgaristan arasında ikili bir yönetim (dualizm) isteniyordu. Her iki belge de Fransızca olarak basılmıştı. Daha sonra “Narodnost” gazetesini yayınlamaya başladı. Bundan sonra da Bulgar çetecilerini örgütleyip Rumeli’ye yollamaya başladı. Komitenin yöneticileri Lüben Karavelov ile arkadaşı Vasil Levski idi. Angel Kınçev’in intiharından, Araba-konak soygunundan (Eylül 1872), Levski’nin idamından sonra, Botev de Komiteden çekildi.⁵³²

Söz konusu Komita, otuz beş kişilik bir seçme fedai grubunu bir gece Tuna’nın Ulah yakasından Balkanların içlerine aktardı. Hayalperest ve toy liderlerden oluşan bu çete Balkanlar’da görüldüğü zaman, Bulgarlar hemen ayaklanıverir sanmışlardı. Hâlbuki yıllardan beri ekilen tohumlar 1867’de henüz filiz vermemiş bulunuyordu.⁵³³ Bu ilk çete halktan ilgi görmedi. Bundan sonra 1870 yılında Bulgaristan içindeki ve dışındaki bütün asi grupları birleştirme amacıyla “*Bulgar Devrimci Komitesi*” kuruldu. Komite hedefini, özerk ya da bağımsız bir devlet kurup Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Romanya ile birlikte bir federasyon kurmak olduğunu açıkladı. Böylece Georgi Rakovski’nin ölümünden sonra liderlik daha ılımlı bir karaktere sahip olan Liuben Karavelov’a geçti. Bu hareketteki diğer önemli isimlerden Vasil Levski ve Hristo Betov ise, Balkan romantik devrimci geleneğinden gelmekteydi. Vasil Levski, Bulgar bağımsızlığının bir köylü devrimi sayesinde gerçekleşeceğine ve bu nedenle dış yardıma gerek duyulmayacağına inanıyordu. Hristo Botev ise, sosyalisti ve genel ayaklanma fikrini savunuyordu⁵³⁴ Müteakiben 1883 yılında Meclis Başkanı olan Doktor Stranaki liderliğinde Filibe’de gizli bir komite kuruldu. Meşhur asi lideri Binbaşı Paniça bu komitenin liderliğine getirildi. Komiteciler tarafından, halk arasında kargaşa

⁵³¹ M. Türker Acaroğlu, “Bükreş’teki Gizli Bulgar İhtilal Merkez Komitesi’nin Sultan Abdülaziz’e Gönderdiği İlginç İki Muhtıra, 1867–68”, X. Türk Tarih kongresi, c.IV, TTK Ankara 1986, s. 1280.

⁵³² M.Acaroğlu, a.g.m, s.25-26.

⁵³³ N. Tepedenlioğlu, a.g.e., s.160.

⁵³⁴ B. Jelavich, a.g.e., s. 376.

yaratmak için birbiri ardına gösteriler yapılıyor ve birleşmenin şart olduğu fikri yaygınlaştırılıyordu⁵³⁵

Bulgar milliyetçiliğinde iki akım söz konusuydu; devrimci akım ve evrimci akım, devrimci akımın temsilcileri Ayastefanos ön antlaşmasının tanımadığı bütünleşmiş Bulgaristan'ın yalnızca silahlı ayaklanma yoluyla gerçekleştirebileceğine inanıyordu. Kısa vadeli hedef olarak Doğu Rumeli'nin anavatanla birleşmesine çalıştılar. Daha uzun vadeli bir çalışma olan Makedonya'da bir halk isyanının hazırlanması, Doğu Rumeli'deki gelişmelerin koordinasyonundan sonra hızlandırılacaktı. Uzun vadeli görevin yerine getirilmesine burada özellikle önem verildi. Bulgaristan dış işleri bakanı K.Stoilov, Bu yüzden, Makedonya'daki her Bulgar'ın Bulgaristan'a aidiyet duygusunu geliştirmenin sağlanması gerektiğini ileri sürüyordu: *her Makedonyalı Bulgar, "genç veya yaşlı, Bulgar kanı taşıdığını bilmek zorundadır"*. Bunu başarmak için bakan, "bize Makedonya'dan düzenli bir şekilde haberler iletecek ve Prenslik yönetimin bir emrini tüm Makedonya'da ve Arnavutluk'ta hızla ve başarıyla uygulayacak bir teşkilatın kurulmasını öneriyordu.

Bulgar milliyetçiliğinin ikinci akımı-evrimci milliyetçilik- Bulgar kilisesi tarafından temsil ediliyordu. Bu ikinci akım, özellikle kiliseye bağlı burjuva kesiminde, ruhban sınıfının üst tabakasında, kilise ve okul cemiyetlerinin yönetim kurullarında taraftar bulmaktaydı. Bu toplumsal gruplar içi bağımsızlık mücadelesinin ağırlık noktası, kilise ve okul alanıydı; çünkü Bulgar davası 1877-78 savaş yılları ve hemen sonrasında zemin kaybetmişti. İstanbul Ortodoks Patrikliği ve Atina'daki Pan Helenistik propaganda dairesi, savaş sonucu ortaya çıkan Makedonya'daki yeni durumu kendi amaçlarına uygun kullanmasını bildiler⁵³⁶.

Amaçlarını gerçekleştirmek için 1890 yılında Bulgarlar Sofya'da Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi;⁵³⁷ 1893 yılında da Selanik'te Makedonyalı Bulgarlar tarafından Makedonya Dâhili İhtilal Teşkilatı kuruldu.⁵³⁸ Sofya'da kurulan Makedonya-Edirne Komitesi'nin amacı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgar vilayetleri için çalışmak, ezilen Makedonyalılar'ın yardımına koşmak ve onlar yararına Avrupa'nın

⁵³⁵ S. K. İrtem, *a.g.e.*, s. 91.

⁵³⁶ Adanır, *Makedonya sorunu...*, s. 108-111.

⁵³⁷ Fehmi Özatalay, *a.g.e.*, s.12.

⁵³⁸ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi...*, s.137.

müdahalesine başvurmakta.⁵³⁹ Makedonya’da 1903’te çıkan ve Avrupa’ya Osmanlı Devleti’nin durumunu gösteren⁵⁴⁰ Kuruşova isyanından sonra VMRO’nun(Makedonya Dâhili İhtilal Komitesi) itibarı sarsıldı.⁵⁴¹ Örgüt Rila Manastır’ında toplanan kongreden sonra sağ ve sol olmak üzere iki kanada ayrıldı. Virthovisler olarak bilinen sağ kanat Sofya’da 1895’te kuruldu amacı; Makedonya ve Trakya’yı Osmanlı Devleti’nden almak ve Bulgaristan’a ilhak etmektir. Bu yüzden bu kanada Bulgaristan para ve silah yardımı yaptı.⁵⁴²

Komitenin sol kanadı 1893’te Selanik’te kuruldu. Sandanski adında bir baş komita tarafından yönetilen bu kanada Santralistler adı verildi.⁵⁴³“Makedonya Makedonyalıların” dövizini kabul etmiş olan teşkilat, Makedonya’nın bağımsızlığı için çalıştı⁵⁴⁴.

Sofya Grubu yani Virthovistler bundan sonra Makedonya’yı karıştırmakta en aktif örgüt haline geldi. Çünkü Bulgar hükümeti tarafından yönetiliyordu.⁵⁴⁵Bu sertlik yanlılarının asıl lideri Boris Sarafof adlı bir Bulgar ordusu subayıydı.

Santralist yani merkezîyetçi Partinin parolası “*Makedonya Makedonyalılarındı*. Ve Virhovist(sağ kanat) Partisinin parolası ise “*Makedonya Bulgaristan’ındır*.”şeklindeydi. Bu iki partinin arasında çetin bir mücadele başladı. İkiye bölünen komiteyi birleştirmek için Bulgar Kralı Ferdinand çok çaba sarf etti. Bu meyanda Sofya Santralist Parti liderlerinden “Sarafof”u kandırıysa da diğer liderlerden “Maniçe” Sofya’da hem Sarafof”u hem de onu desteklemeyen “Gavanof”u öldürerek kaçtı. Makedonyalılar bu yüzden Kral Ferdinand’a cephe aldılar⁵⁴⁶.

Makedonya Dâhili İhtilal Komitesi,(MİDÖ) ihtilal çıkarma faaliyetlerinin icraat şekillerini ve temel düzenlemeleri içeren 10 fasıl bir gizli nizam-name⁵⁴⁷ ile Rumeli’de çıkarılacak kargaşanın muntazam surette takip ve yapılmasını sağlayacak 16 maddelik

⁵³⁹ Meropi Anastassiadou, *Selanik...*, s.344

⁵⁴⁰ *Balkanlar’ın Dünü-Bugünü-Yarını*, Harp Akademileri Yay.,İstanbul, 1993, s.19.

⁵⁴¹ Robert D. Kaplan, *Balkanlarda Kaynayan Kazan*, Çev: Dilek Şendil, Yayınevi Yay.,İstanbul, 1995, s.87.

⁵⁴² Yusuf Hamza “II.Abdülhamid ve...”, s.96–97

⁵⁴³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâp Tarihi*, cilt: II, Kısım:1, TTK Yay., Ankara, 1983, s.184

⁵⁴⁴ Yaşar Nabi, *Balkanlar ve Türklük I*, Ankara,1999, s.40

⁵⁴⁵ Fahir Armaoğlu, *a.g.e*, s. 584

⁵⁴⁶ T. Uzer, *a.g.e*, s.117-118

⁵⁴⁷ Komitelerin 7 Ağustos 1905 tarihli Nizamnameleri için bkz; BOA. TFR.I.M, 19/1840, 1325/ 7 Ağustos 1905; BOA.TFR.I.M, 17/1609, 7.9.1325/ 7 Ağustos 1905;BOA TFR.IA- Nr: 421/5, Aynı tarih; BOA. TFR.I.M, 19/1840, 1325(1905),

bir talimatname neşretmişti; Zikredilen talimat-namede; çete faaliyetlerini örgütlemek ve hedeflerine ulaşmak gayesiyle merkez cemiyetinin oluşturması, silah ve diğer vasıtaların nasıl tedarik edinilebileceği ve ne şekilde çetelere dağıtacağı, yabancı cemiyetlerle haberleşmenin temini için yöntem ve vasıtalarının oluşturulması, Rumeli Vilayetlerinde bulunan bozguncularla haberleşerek eşkıyalığın yapılma gününü belirlemek ve gerekli tertibatın hazırlanmasını yönlendirmek, eşkıyalık yapacakları yerlerin tespiti ve seçilen mahallerdeki Osmanlı asker-zabıta kuvvetlerinin miktarı hakkında ne suretle malumat alınabileceği, Rumeli’de oluşturulacak eşkıya cemiyetlerine eşkıyalıkla ilgili genel talimatların hangi vasıtalarla ulaştırılacağı ve bunların ne yolda öğretileceği, yardımların ne suretle tahsil edileceği, komiteye hangi şartlar ile kayıt olunacağı, eşkıyalık cemiyetlerinin birbirleriyle ne suretle haberleşebileceği ihtiyaç anında komite efradı hakkında yapılacak haberleşmenin şekil ve durumları, silah ve teçhizatın tedarik sureti açıklanmaktaydı⁵⁴⁸.

Osmanlı Devleti, Makedonya olaylarının ciddiyetini ancak 1897 yılında Üsküb’e bağlı Vinitsa’da yaşanan olaylar sonucu anlayabilmiştir. 5 Eylül 1897 tarihinde iki Müslüman bekçi kimliği belirlenemeyen çeteciler tarafından öldürülmüştü. 26 Kasım 1897 tarihinde ise 15-16 kadar kişi Osmanlı askerî kıyafeti giyerek Vinitsa’ya girmiş, bir gece bekçisini öldürmüş ve zengin bir Müslüman’ın evini basarak 800 lirasını almış, sonra kedisini öldürmüşlerdi. Bu iki olay sonunda soruşturmalar başlatılmıştır. İkinci olayı bizzat Üsküb valisi Hafız Paşa takip etmişti. Olayla ilgili olduğu düşünülen birçok kişi yakalanmıştı. Ancak Avrupa devletlerinin baskısı sonucu, yakalananların çoğu serbest bırakılmak zorunda kalmıştı. Böylece âsâyiş sağlanmış görünse de bu olaylar iki açıdan önemlidir. Avrupa’nın bölge olaylarında Osmanlı Devleti üzerinde oldukça ağır bir etkisi olduğu bir kez daha görülmüştür. Ayrıca Makedonya İç Devrim örgütü, bu olaydaki açıklarını fark ederek örgütün eksikliklerini kapatmaya başlamış ve bundan sonra daha etkili eylemlere yönelmişti⁵⁴⁹.

Osmanlı idari makamları Bulgar milliyetçilerinin dâhilde ve hariçte kurdukları komitelerin amaçlarını şu şekilde sınıflandırmışlardır;

⁵⁴⁸ BOA, Y.MTV nr.252/4

⁵⁴⁹ Ali Naci Karacan, *Ya Hürriyet Ya Ölüm*, Muallim Ahmet Halit Matbaası, İstanbul, 1934 s. 52-54

— Müslümanları bölgeden tard etmek, (uzaklaştırmak)

— Makedonya'yı Bulgaristan'a ilhak etmek.

—Bulgaristan'ın reddettiği,⁵⁵⁰ Bulgarların silah ve diğer askerî donanımla donatılarak Bulgaristan'dan gelecek askerlere yardımcı olmak.⁵⁵¹

Bulgar komiteleri, amaçlarını padişaha arz edecek kadar ileri gitmişlerdir. Bu konuda iki örnek sunacağız, İlk olarak Abdülaziz döneminde Bükreş'te kurulan “Gizli Merkez İhtilal Komitesi”nin söz konusu Padişah'a gönderdiği muhtıradır. Adı geçen Muhtıra ile “*Bulgarların yaşadığı bütün taşra bölgelerini ihtiva edecek bir 'Bulgar Krallığı'nın kurulması istenmiştir*”⁵⁵². İkinci olarak Dâhili Komite lideri Sarafof'un II. Abdülhamit'e yazdığı mektuptur. Bu mektupta, Osmanlı idaresinden aşağıdaki hususların yerine getirilmesi istenmektedir⁵⁵³:

1. Adalet istiyoruz. Türk zabıtası Hristiyanlara köpek muamelesi yapmaktadır.
2. Berlin Antlaşmasının 23. maddesinin tatbik edilmesini istiyoruz. Makedonya'ya otonomi istiyoruz.
3. Türkler, Avrupa'dan dışarıya çıkarılmalıdır.
4. Siz binlerce Ermeni'nin ölümünden sorumlusunuz. Onlara yaptığınız katliâmlardan dolayı Avrupa sizi suçluyor.
5. Unutmamalısınız ki, Ermenilere yaptığınız katliâmları Makedonyalıları yapamayacaksınız. Makedonya Ermenistan değildir. Onun dağları Müslümanlarla savaşacak savaşçılarla doludur.
6. Makedonya'da ancak otonomi ile barış sağlanır. Bu otonomi tam ve bütün baskı altında bulunan Hristiyanlar için olmalı. Ermenilere, Suriyelilere, Yunan ve Arnavutlara da özgürlük verilmelidir.
7. “Yıldız” baskısından (zulümden) kurtulmak için dua eden *Muhammedanlara* da özgürlük gerekir.
8. Seçim sizin majestelerinize aittir.

⁵⁵⁰ BOA. Y. PRK. MK. Nr: 6/83.

⁵⁵¹ BOA. Y. PRK. AZN. Nr: 7/6.

⁵⁵² M. Türker Acaroğlu, “Bükreş'teki Gizli Bulgar İhtilal Merkez Komitesi'nin Sultan Abdülaziz'e Gönderdiği İlginç İki Muhtıra, 1867–68)”, *X. Türk Tarih kongresi*, c.IV, TTK Ankara 1986, s. 1280.

⁵⁵³ BOA. Y. PRK. TKM. Dosya No: 44, Sıra No: 31.

Bulgarlar, Makedonya'ya dair olan faaliyetlerini, kurdukları komiteler vasıtasıyla ve birer çete hareketi şeklinde yürütmüşlerdir. Bu komitelerin maksatları ise, Makedonya'da katliam yapmak, konsolos kaçırmak veya resmi binaları kundaklamak suretiyle karışıklıklar çıkararak, Osmanlı idaresinin aczini ispatladıktan sonra, Avrupa Devletleri'nin müdahalesi ile bu bölgeyi Bulgaristan'ın ilhakına sunmak olmuştur. Osmanlı arşiv vesikalarında genellikle «Bulgar Fesad Komitesi» şeklinde adlandırılan bu komiteler isimleri şu şekildedir⁵⁵⁴

- a) Bulgar-Makedon Merkez Komitesi (1879)
- b) Makedonya Komitesi (1887, Köprülü, Gevgili, Bulgaristan)
- c) Muhibb-i Vatan Cemiyeti (1887, Hasköy)
- d) Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi (1890, Sofya)
- e) Makedonya Talebe Teşkilatı (1892, Sofya)
- f) Makedonya Politik Cemiyeti (1895, Varna)
- g) Genç Makedonya Cemiyeti (1896, Sofya)
- h) Makedonya Bulgar Komitesi (1902)

4.1.2.1. Makedonya İç Devrim Örgütü

Makedonya mücadelelerinde baskın olan örgütlerden Makedonya iç Devrim Örgütü 1893 yılında bazı kaynaklara göre Resne'de bazı kaynaklara göre ise Selanik'te 3 Kasım 1893 tarihinde Hadzhinikolov'un Çelebi Bakkal Caddesi'ndeki evinde kurulmuştur. Makedonya bölgesi içinde kurulduğu için buna İç Örgüt de denmiştir. İMDÖ, 1897 yılındaki hükümlerine göre *amacının Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine dayanarak, Makedonya ve Edirne vilayetine tam bir politik özerklik sağlamak olarak açıklanmıştır.* Ayrıca Tanzimat lehinde yapılan savaşıma paralel olarak bütün Hristiyanlara kişisel güvenlik ve yönetimde adalet garantisi sağlamayı da amaçlamışlardır. Bu amaçlarına ulaşmak için seçtikleri yol ise *hükümet korkusu yerine komita korkusu* yerleştirmek olmuştur. Yani Makedonya'da devlet içinde devlet kurmaya çalışmışlardır. MIDÖ Makedonya'nın paylaşılması fikrine karşı çıkmıştır.

⁵⁵⁴ M. Aydın, *Arşiv belgeleriyle...*, s.210-211, Ayrıca Komitelerin Rumeli'deki amaç ve yöntemleri için; bkz. BOA, Y.MTV nr.252/4 Belge; 1-20 (Eylül 1903)

Bunun yerine Bulgarlar ve Sırp'ların da içinde olacağı bir *Güney Slav Federasyonu* fikrini desteklemiştir. Örgütün sloganı “*Makedonya Makedonyalılarıdır*”, yemini ise “*Ya hürriyet ya ölüm*” olmuştur.⁵⁵⁵

Örgütün kuruluşunda altı kişi etkin rol almıştır. Bunlar Damyan Gruev (1871-1906), Andon Dimitrov (1867-1933) ve öğretmen olan dört kişi Hristio Tatarçev (1869-1952), İvan Hacinikolov (1861-1934), Petur Poparsov (1868-1941) ve Hristo Batanciev (1868-1913) idi. Bu örgütün mensuplarının çoğunluğu öğretmen, papaz ve subaylardan oluşuyordu. Örgütün yayıldığı çember genişledikçe köylülerin de bu halkaya katıldığı görülür. Aydemir'e göre köylüler bu mücadelelere ister istemez katılırken, Adanır'a göre bu mücadeleler ister istemez bir katılımı değil, aksine, "hür köylü kitlelerinin desteğiyle" olmuştur.⁵⁵⁶

Makedonya Devrim Örgütünün tüzüğü, 1870'ler de Bükreş'te faaliyet gösteren “Bulgar Devrimci Komitesi”nin tüzüğüne dayanılarak hazırlanmış, ancak defalarca değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin ne zaman ve nasıl yapıldığı hakkında literatürde bir uzlaşma olmamıştır. İ.Katarciev kuruluş belgelerinde “Bulgar Makedonya-Edirne Devrimci Komiteleri”(BMORK) adının kullanıldığını, ama bu adın daha 1896'da değiştirilip yerine “Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü(TMORO) isminin kullanıldığını ileri sürer. Böylece Katarciev'in görüşü, Tatarçev'in örgütün kuruluşunda(belirtildiği gibi) kendini “Makedonya Devrimci Örgütü” olarak adlandırılmadığını belirten verilerine ters düşmektedir. Katarciev'in görüşü K.Pandev tarafından kabul edilmemiştir. Pandev, bu güne dek devrimci örgütün ilk belgelerinin bulunmadığına dikkati çekmiş, eline geçen iki tüzüğü yayımlamıştır. Bu tüzüklerden ilkinin “Bulgar Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü” adını taşıdığını ve 1896 tarihli olduğunu, diğerinin ise “Gizli Makedonya-Edirne Devrimci Örgütü” başlığını kullandığını ve ancak 1902 yılında hazırlandığını ileri sürer.⁵⁵⁷ Adanır ise, Pandev'in görüşünün daha kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir⁵⁵⁸.

⁵⁵⁵ M. Saatçi, “XIX Yüzyıl Sonunda Makedonya Sorunu ve Makedonya'da Kurulan Örgütler”, *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, cilt 13, s. 108-117, Ankara, 2002. (Alan İndeksli-Cambridge Bibliography of Social Sciences ve Index Islamicus Cambridge- Kitapta Bölüm) s.115

⁵⁵⁶ M. Begüm Saatçi, *Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedonya Komitesi*, Toplumsal Tarih, Ağustos 1998, s. 11

⁵⁵⁷ F.Adanır, *a.g.e*, s. 119-120

⁵⁵⁸ Bkz. Adanır, F., *a.g.e*, s.120

İç Örgüt'ün programına göre, bağımsız Makedonya ülküsüne sahip her Makedonyalı VMRO'ya⁵⁵⁹ üye olabilir. İç Örgüt, Makedonya'yı sekiz ihtilal sancığına ayırmıştır;- Selanik, Serez, Drama, Ustrumca, Melnik, Edirne- her sancak ta ikişer kazaya ayrılmıştır. Her sancak ve kazada yerel bir komite vardır. Bunlar halkın eğitimi ve propaganda işleri alanında özerktirler, Ayrıca her sancakta parasal durumu, kongreye delege seçimini, esirleri Osmanlı memurlarını gözetlemek ve denetlemekle görevlendirilmiş üçer kişilik denetim kurulları vardır⁵⁶⁰.

Örgüte ait önemli belgeler üzerine yalnızca Merkez Komitenin kullanımına ait olan mühür basılmıştır. Bu, örgütün yaptıklarının halk arasında tanınmasını sağlamıştır. Bir anlamda da örgüte bir kişilik kazandıran sembol olmuştur⁵⁶¹ Komitelerin tutumunda sürekliliği sağlayan ilginç olan şey ise edilen yemindir. Üye adayı köy papazının hazırda bulunduğu törende İncil, istavroz, tabanca ve hançer üzerine yemin etmekle ihtilal uğruna en ağır özverilere katlanacağını, her türlü cezaya boyun eğerek kabul etmiş oluyordu⁵⁶². Ayrıca Örgütte gizlilik kadar bağlılık ve beraberlik de önemliydi. Gizliliği sağlamak için hücre esasına uygun yapılırken aynı zamanda örneğin liderler bile Merkez Komite tarafından takma ad ile anılıyordu.⁵⁶³

VMRO'nun eylemci ideologları birer vatan kahramanı sayılırlar. Bu gurubun içinde Gotse Delçev en başta gelir. Onu G.Petrov ve Dame Gruev izler. Yöneticilerin ön sırasında gelen Yane Sandansky ise bir eylemcidir. Ayrıca entelektüel bir komitacı olan Gotse Delçev İç Örgüt'ün gerçek başıydı. Bağımsız Makedonya'nın kurtuluşunu hiçbir dış müdahale ve yardıma başvurulmadan yalnızca kendi gücüyle gerçekleşmesinden yanaydı. Tutsaklık, tutsağın kendisinden doğuyordu. İç Örgüt'ün büyük İhtilal hareketiyle değil küçük ve ayrı eylemlerle çalışmasını istiyordu. 1902 kongresinde bu sorunda öteki yöneticilerden ayrı ve azınlıkta kalmıştır. 1903 İllinden hareketi Delçev'e rağmen yapılmıştır.

⁵⁵⁹ Örgütü Bulgarca adı; Viteşna Makedonska i Odrinska Revolütsionna Organizatsiya. Baş harflileriyle kısaca VMRO (okunuşu İMRO) denir. Yalnız Makedonya'yı değil Trakya'yı da kapsamaktadır. Onun için VMARO(okunuşu İMARO) da denmektedir. Bu konuda kaynaklar sınırlıdır. Bkz. Tunaya, Zafer; Türkiye'de Siyasal Partiler, C.I, s. 511

⁵⁶⁰ Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal ...*, C.1, s. 511

⁵⁶¹ M. Saatçi, *19.Makedonya sorunu...*, s.196

⁵⁶² Z. Tunaya, *a.g.e*, s.512

⁵⁶³ M.Saatçi, *Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedonya...*, s.12

Sandanski, Delçef'in tersine, tamamen eylemci bir çetedir ve kalabalık bir çetenin başıdır. Okuma yazmasının kıt olduğu söylenir. İç Örgüt'ün parasal durumunu yükseltmek amacıyla gerektiğinde danışıklı dağa kaçırma eylemlerine girişmiştir. Bunlardan en tanınmış Miss Stone olayıdır⁵⁶⁴.

VMRO 1902 yılına kadar yaygınlaşmış ve topladığı kongresinden sonra bir isyan hareketi için karar gününü beklemiştir. Delçef ve Guruev'in muhalefetine rağmen bu hareketin başlangıç tarihi İllinden(Aya İlya) (2Ağusts 1902) günü kararlaştırılmıştır. Nitekim bu aşamaya on yıllık bir çetecilik olaylarına basa basa gelinmiştir. Çete savaşları 1898'de başlamış, bir yıl sonra her köyün ve kentin bir çetesi olmuştur. Makedonya Dağları silah deposu haline getirilmiştir.⁵⁶⁵ 1902 yılı boyunca 1903 Ağustos'una kadar Selanik olaylarına⁵⁶⁶ ek olarak 86 çete savaşı yapılmıştır. Makedonya terör hareketleriyle sarsılmıştır⁵⁶⁷.

⁵⁶⁴ Sandanski, 1901'de ilginç bir plan yaptı. Selanik'te görev yapan Amerikalı Rahibe Misstone'u kaçırıp, fidye alacaktı. Amerikalı Protestan misyoner Miss Stone ve Bulgar arkadaşı Tsilka Katerina, 19 kişilik bir kabileyle birlikte 21 Ağustos 1901'de Selanik'e bağlı Razlık'ın Banesko köyünden Yukarı Cuma'ya doğru yola çıktılar. Yolda önlerini kesen 16 kişilik bir çete, Miss Stone ve hamile Tsilka Katerina'yı yanlarına alıp, kafiledeki diğer yolcuları serbest bıraktılar. Çete iki yolcuğu dağa kaldırmıştı. Hadise duyulduğunda büyük bir yankı uyandırdı. Selanik Valisi Mehmed Tefvik Paşa, durumu bir taraftan İstanbul'a haber verirken, diğer taraftan rehinelere kurtarılması için çalışmalara başladı. Bulgar çetesi karla kaplı dağlarda rehinelere saklamıştı. Miss Stone, bir süre sonra Samakov'daki bir Amerikalı doktora mektup yazarak, "25 bin lira verilirse serbest kalacaklarını, ne yapıp edip kendilerini kurtarmalarını" istedi. Rehinelere çetenin yanındaki günleri dört ay bulmuştu ki, Tsilka Katerina'nın doğum sancıları başladı. Bulgar komiteler, bir kulübeye götürüp, bir ebe'nin yardımıyla rehinelerin çocuğunun doğmasını sağladılar. Osmanlı devleti, bu durumun kötü örnek olmasından ve sonraki günlerde başka yabancıların kaçırılıp, fidye istenmesinden çekiniyordu. Osmanlı yönetimi rehinelere bulunmasına yardımcı olacaklara para ödülü koydu. Çobanları ve köylüleri kontrol altına aldı. Askerler yolları ve geçit noktalarını tuttular. Bulgar çetesi rahibeyi kaçıranların Arnavut olduğu intibahını vermek için Toska Arnavutlar'ına ait kıyafet giydirdikleri arkadaşlarını sınıra yakın dolaştırarak hedef şaşırtmaya da çalışmış, ancak bu inandırıcı olmamıştı. Bütün aramalara rağmen çete yakalanamadan, rehinelere birlikte Bulgaristan'a geçti. Bulgaristan yöneticileri ise Osmanlı yönetiminin baskısına rağmen çeteyi görmezden geldi. Amerikan elçiliği ise vatandaşını kurtarmak için Osmanlı yönetimini devre dışı bırakıp komitelerle görüştü. 12 Şubat 1902'de Amerikalı yetkililer çeteye 14.500 lira verdiler ve rehinelere 23 Şubat'ta serbest bırakıldılar. Osmanlı yönetimi rahibenin memleketine dönmesinden sonra da işin peşini bırakmadı. Yapılan araştırmada çetenin rehinelere dağlarda dolaştırmadığı Bulgaristan'da rahat günler geçirdikleri anlaşıldı. Hatta toplu çektiydikleri bir fotoğrafta ele geçirilmişti. Amerikan elçiliği çeteye verdiği 14.500 lira, yani 72 bin doları Osmanlı devletinden istedi. Ancak Osmanlı yönetimi durumu Amerikalı yetkililere anlatıp, para vermenin kendi fikirleri olmadığını, bu yüzden para veremeyeceğini söyledi. Geniş bilgi için Bkz. Karaca, Ali N., age, s.154, Ayrıca Bkz. Karal Z., Osmanlı tarihi, C.VIII, s.153-154, Aydın Mahir, Makedonya Meselesi ve Amerikalı Rahibe'nin Kaçırılması; s.239-253; BOA. BEO nr.1716/128676 (1902)

⁵⁶⁵ A. N.Karacan, *a.g.e.*, s.56

⁵⁶⁶ Selanik Olayı; Delçef'in Drama yöresindeki Ankista Demiryolu köprüsünü havaya uçurması(Mart 1903) Kokoş (Kılık) yöresinde 180 kişilik iki büyük çetenin yağmaları, öldürmeler ve karakol baskınları, Selanik-Üsküp-Manastır demiryolu bombalanmaları(1903 baharı), Selanik Osmanlı Bankasının dinamitle

İllinden olayı için dağlık Kruşevo(Kiçevo) kenti seçilmiş ve 2 Ağustos 1903 günü Kruşevo Cumhuriyeti ilan edilmiştir. İsyen Hareketi on iki gün sürmüş ve Osmanlı ordusu tarafından bastırılması zor olmamıştır. Osmanlı tarihçilerinin pek önemsememiş göründükleri olay, Makedonya tarihinin bir destanı sayılmıştır. Olay bastırıldıktan sonra etkileri üç buçuk ayda giderilmiştir. İsyenin başarısızlıkla sonuçlanması, her ne kadar örtölmek istenmiş ise de, çetecilik hareketinin etkisini azalttığı kadar İç Örgüt'ün prestijini sarsmış ve iç bölünmelere sebep olmuştur. Örgüt, 1905 Rila kongresinden sonra sağ ve sol (ılımlılık) (terör yanlısı) olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. İlimli grup(Sonçef-Mihalovski) ve terörcü grup (Sarfof'cular) birbirleriyle mücadele içerisinde olmuşlardır.

Yugoslav kaynaklarına göre sol kanat(Defçef'çiler) Santralist partisi ve Bulgar Sarafof grubu ile birleşmişlerdir. Sağ kanat Makedonya'nın Bulgaristan'a katılmasını isteyen Virhovistler(Yüksek Makedonya Komitesi) ve Sonçef- Mihailovski'cilerle birleşmiştir.

1903'te Osmanlı Devriyeleri tarafından öldürölen Delçef'in adını taşıyan ihtilalci grup“Bulgar vahşiliğinden ve emperyalizminden” Bulgar Eksarhlığının merkeziyetçi zulmünden yakınarak karşı tarafta çetin bir savaşa girmiştir. Komiteciler birbirlerini öldürmeye başlamışlardır. Bu boğuşma yer yer Osmanlı düşmanlığını ikinci plana itecek kadar şiddetli olmuştur⁵⁶⁸.

VMRO Makedonya'daki faaliyetlerinde köylere yaslanmıştı. Stratejisinin değışmeyen aktörü köylülerdi. Bu stratejiyi propaganda ile açıp köylöleri Makedonya idealine inandırabilecek birçok gönüllü idealiste sahip olan örgüt kentli aydınlar ile köylü direnişçiler arasındaki köprüyü doğrudan silahlı çeteleri ile kuruyordu. VMRO en çok militanı ve sempatizanı, halka zulüm eden ve gereksiz yere vergi toplayan ayan

uçurulması (28 Nisan 1903) Selanik limanında Fransız Guadelkivir gemisinin batırılması (Mayıs 1903), daha geniş bilgi için bkz. Karacan, Ali Naci *a.g.e*, s.59 Aydemir, Şevket Süreyya *Enver Paşa*, C.I, s.440-441, Selanikli Şemseddin, *Tarihçe-i Devri inkılap..*, s.33-35, Ayrıca BOA, Y.MTV nr.252/12, belge; 1-8, (Eylöl 1903) söz konusu arşiv belgesi 20 sayfalık askeri komisyon raporudur... Komitaların önemli faaliyetleri özetlenmiştir.

⁵⁶⁷ Z.Tunaya, *a.g.e*, s.513

⁵⁶⁸ Z.Tunaya, *a.g.e*, s.514

⁵⁶⁸ Z.Tunaya, *a.g.e*, s.513

üyelerini, Osmanlı jandarmasını ve devlet görevlilerini cezalandırdığı zaman temin ediyordu. Ancak bu tipte eylemler Osmanlı yönetiminin sert tepkisi ile karşılaşılıyordu.

19. yüzyılda Makedonya’da bir köyün kimliği iki kurumun elindeydi. Bu kurumlar, kilise ve okuldu. VMRO Örgüt Manifestosunda kurumsal olarak Makedonya’daki tüm ulusları kucaklıyormuş gibi gözükse de örgüt ağırlıklı biçimde Slavların elindeydi. Bu durum Rum Ortodoks Kilisesi ve Helen kültürünün etkisinde yaşayan Eflâklıların örgüte mesafeli, hatta muhalif durmalarına sebep oluyordu. Öyle ki Rum Ortodoks Kilisesi’nin kontrolünde olan köylerde papazlar birer VMRO düşmanındırlar⁵⁶⁹.

İMDÖ’nün bu bölünme sürecinde solcular arasında, Makedonya Sorunu’na bir çözüm önerisi olarak “Meşrutî Türkiye” düşüncesi gelişmeye başladı. Bu Jön Türklerle anlaşmaya varma açısından olumlu bir gelişmeydi. Meşrutî Türkiye düşüncesi Odrinski glas(Edirne’nin Sesi) Gazetesi aracılığıyla yayılmaya başladı. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğundaki tüm devrimci güçler ortak çalışmaya çağırıldılar. Böylece Makedonya’nın tam bağımsızlığı diğer Balkan devletlerine karşı korunabilir ve bir Balkan federasyonunun kuruluşu için mücadele edilebilirdi⁵⁷⁰.

4.1.2.2. Yüksek Makedonya Komitesi

Makedonya olaylarında en etkili olan ikinci örgüt ise Yüksek Makedon Komitesi, diğer adıyla Dış Örgüt’tür, Dış Örgüt adı Makedonya sınırları dışında, Sofya’da kurulmasından dolayı verilmiştir. Mayıs 1895’te Teğmen Boris Sarafof tarafından kurulmuştur. İzlenen yöntemde ayrışmalar da Yüksek Makedon Komitesi’nin amacı da Makedonya İç Devrim Örgütününki gibi Makedonya’nın kurtuluşu idi. Bu örgüt için nihai amaç; Makedonya’nın Bulgaristan’a ilhakını sağlamaktı. Fakat amaç ortak olsa da Yüksek Makedon Komitesi içinde de farklı yöntemleri savunanlar vardı. Örneğin, örgütün kurucusu Boris Sarafof ve taraftarları nihai amaca şiddet içeren yöntemlerle hemen ulaşmayı savunurken, General İvan Zonçev, Mihailofski ve taraftarları aynı sonuca aşamalı olarak, önce Makedonya’nın özerkliği, daha sonra Bulgaristan’a ilhakı ile ulaşma düşüncesini savunuyorlardı. Bu yaklaşım nedeniyle

⁵⁶⁹ Ozan Arif Bodur, *Osmanlı’nın Son Yüzyılında Terör Örgütleri ve Eylemleri*, 21. Yüzyıl Dergisi, S.14, s.60

⁵⁷⁰ M. Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya...*, s. 124-125

Yüksek Makedon Komitesi'nin Makedonya'dan ziyade Bulgaristan'ın çıkarları için çalışan bir örgüt olduğu sonucu çıkmaktadır⁵⁷¹. Örgütün diğer kurucuları arasında; Sonçef, Sugarof, Kanazirof, Sava, Apostol, Dosho, Yovan Aleksi, Duka, Lazar, Andon ve arkadaşları yer almıştır⁵⁷².

Yüksek Makedonya Komitesinin ana hedefi, Makedonya için siyasi özerklik sağlamaktı. Bu her şeyden önce Avrupa'da ve Bulgaristan'da kamuoyunun etkilenmesi yoluyla gerçekleştirilmeliydi. Bunun için şu önlemlerin uygun olduğu düşünüldü; Basın kampanyalarını düzenlenmesi, diğer Balkan ülkelerinde özerklik için ortak faaliyetleri konusunda propaganda yapılması; siyasi gösteriler yapılması; Bulgar meclis seçimlerinde komitenin davasını kendi davası gibi gören adayların desteklenmesi; Avrupa Saraylarına ve meclis heyetler gönderilmesi⁵⁷³.

Nitekim Sofya'daki Makedonya Komitesi Reisi Mösyö S.Mihail Veseki, Makedonya ahvali hakkında açıklamalarda bulunmak üzere Avrupa'da seyahate çıkmıştı. Bu yolculuğunda ilk olarak Viyana'ya geldi. Burada "Noye Feraye Perese" gazetesine 10 Mart 1902 tarihinde gayet güzel Fransızcasıyla Veseki şöyle beyanatta bulundu;

Makedonya ahvali tahammül edilemezdir. Bizim isteklerimiz açık olarak ve anlaşılır olarak bir cümle ile özetlenebilir. Biz Makedonya Hristiyanlarını Türklerle aynı hukuka sahip olmayı istiyoruz. Biz yalnız Berlin Muahede-namesinin (antlaşma) 23. maddesine riayet edilmesini istiyoruz. Fakat bunu Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinden elde etmek mümkün değildir. Avrupalılar Makedonya tahriklerinin Bulgaristan'dan kaynaklanıyor zannında bulunuyorlar. Petersburg ve Viyana Kabineleri Makedonya tahriklerinin kaldırılmasını defalarca Bulgar Hükümetinden rica ettiler. Hâlbuki Bulgar Hükümeti bu işten tamamen habersizdir. Tahriklerin Bulgaristan'da bulunması yalnız Makedonya ahvalinin şimdiki mertebede olmasından ve Makedonyalıların bölük bölük göç etmekte olmasından kaynaklanmaktadır. Sofya ahalisinin hemen yarısı Makedonyalıdır. Tuna sahillerinde yaklaşık olarak 250.000 Makedonya muhaciri vardır. Bir de düşününüz ki bunların büyük kısmı zeki insanlardır. Balkanların dâhili kavgaları 550 seneden beri asla eksik olmadıysa da bu havalı

⁵⁷¹ M.Saatçi, *Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedonya...*, s 106

⁵⁷² M. Aydın, *Arşiv Belgeleriyle...*, s. 211

⁵⁷³ F.Adanır, *a.g.e*, s.124

durumu hiçbir vakit bu derece ciddi değildi. Makedonya İsyanından bahsedilince, Fransa İhtilali gibi umumi bir ihtilal çıkması fikrine kapılmamalıdır. Bu bizim yumuşak tabiatımıza uygun değildir. Makedonya Olayları bugün eski milli şereflemlerle, milli hikayelerle tasvir olunduğu surette cereyan etmektedir. Zikredilen olaylar bir “Haydut İsyanı”nın çete teşkilatı ile görünür bir öfkeden ibarettir. 20-25 kişilik çeteler bir voyvodanın kumandası altında bulunur. Ve bu voyvodaların Türklere karşı şiddetli bir “Gerilla” muharebesi açarlar. Bu voyvodaların General Sonçef, Miralay Nikolof (bunların ikisi de Makedonya’yı var etmek için hizmeti terk etmiş zabıtlardır) gibi bazıları asker sevkinde nam sahibi kişilerdir. Kumandaları altında yaklaşık 500 kişi bulunan “Sitonçof” isimli reisler mükemmel silahlara ve gayet iyi yardımcı vasıtalarla sahiptirler. Bazı çeteler mühim ve zabtı mümkün olmayan mevkileri işgal etmektedirler. İsyanın kuvvetli olması ahalinin taraftar olmasından ileri gelmektedir. Makedonya’da ahalinin bazıları isyan hareketlerine eli kolu bağılı nükteli konuşuyor. Bazıları manen ve madden yardım ediyor. Bazıları da alenen taraftar görünüyor. Bu son iki gruh her sene nüfuz ve adetçe artıyor. İstanbul’da ⁵⁷⁴ isteyerek susmak mesleği takip ediliyor. İsyanı Avrupa’dan gizlemek isteniliyor. Türklerin taleplerimize karşı ne suretle davrandıkları ise şu örnekle sabittir: Bir voyvoda ve maharetli bir çete reisi olan Miralay Yankof, sonradan büyük Osmanlı memuru ile konuşurken Makedonyalıların talepleri hakkında bazı açıklamalarda bulunur ve “ Hukuki eşitlik” ileri sürer. Zikredilen memur şu cevabı verir : “Evet ama biz size hukuki eşitlik veremeyiz. Siz gayet zekisiniz. 2-3 seneye kadar Türkleri kendinize bağladınız.” Düşününüz ki bu hukuki eşitlik bize devletlerarası bir antlaşma ile Berlin Antlaşması ile verildi. Biz hakkımızdan başka bir şey istemiyoruz. Makedonya Meselesi bu kavmiyet meselesi veya Panislavist meselesi değildir. Bir insaniyet meselesidir. Makedonya Hristiyanları hapis ve tutuklanarak ıstırap ve saldırılara uğruyor. Onların adalet istedikleri ayyuka çıkıyor da Avrupa yetişmiyor. Öyle iken sonradan bir Rus generali diyordu ki: “Makedonya düğümünü çözecek yumruğu içerde değil fakat Avrupa’da bulacaksınız.” İşte ben de reisliğinde bulunduğum komitenin emriyle ve zavallı Makedonyalılar hakkında gerekli düşüncüyü uyandırmak üzere Avrupa’da seyahat ediyorum. Bir defa bütün Avrupa Yunanistan’ı sahiplendi. “Filhelenizm (Yunan hayranlığı manasına geliyor)” düşüncesi

⁵⁷⁴ BOA. A.MTZ.(04). nr:85 /11

*Yunanistan'ın kurtuluşuna sebep oldu. Bizim Makedonya için Galedeston'un "Makedonya Makedonyalılarına" sözünü çabuk fiile ulaştırmak istiyoruz. Avrupalılar lüzum gördükleri güvenlik tedbirlerini istedikleri gibi alsınlar bizim insanlık haklarımızı versinler de, biz başka şey istemeyiz. Biz barış ve sulhu bozan değiliz. Ve Makedonya meselesini ortaya koyarak Avrupa'da bir ateş çıkmasını istemiyoruz. Biz yalnız Avrupa devletlerinin Osmanlı Devletini sözünü ve ahdini tutmaya mecbur etmek için ittifak etmelerini istiyoruz. Gerçi filan veya filan sefirin Padişah huzurunda Makedonya'dan işlerinden bahsettiği olacak olursa da sefir gayet güzel vaatlerle terhis olunup sonra bir şey yapılmıyor. Bundan dolayı ancak sefirler tarafından müşterek olarak bir teşebbüs yapılması işe yarayabilir. Bulgaristan 25 seneden beri serbesttir. Fakat Makedonya meselesi her türlü medeni ilerlemeleri engelleyebilir. Bu mesele bir takım hırs emellerinden kaynaklanarak küçük kavimler arasına uyuşmazlık ateşi yakılıyor. Ve bu suretle ilerleme önleniyor. Osmanlı idaresinin şimdiki usulü fetret durumu şu idi. Geçici durum devam ettikçe bu durumlar değişmeyecek, iyileşmeyecektir. Biz imdat arıyoruz. Bize yenilik denilir. Balkan ahvalı, bir defa isimlendirilmelidir ki biz de hakkımıza kavuşalım. Mahvoluncaya kadar bekleyemeyiz. Voyvodalar kış muharebelerine hazırlanıyor. İlkbaharda isyan ateşi daha fazla alevlenecektir. Balkanda barış ve selametın hüküm sürmesi Avrupa'nın gerekli menfaatlerinden olmalıdır. Bu barış içinde olmak ise ancak Osmanlı Devletinin Berlin Antlaşmasını uygulamasıyla ayakta kalabilir...*⁵⁷⁵

Yüksek Makedon Komitesi'nin yapılanması Makedonya İç Devrim Örgütünden farklıydı. İç Devrim Örgütü'nde zincirleme bir düzen varken, Yüksek Makedon Komitesi'nde bu yapılanma kollara ayrılma şeklinde oluyordu. Bu örgütün başında Yüksek Makedon Komitesi vardı ve ona bağlı iki kol bulunuyordu. Bunlar, şehir komiteleri ve bölge komiteleriydi. Bu iki kolu oluşturan komitelerin birbiriyle doğrudan Bağlantısı yoktu. Her ikisi de ayrı ayrı ve doğrudan Yüksek Makedon Komitesi'ne bağlıydı⁵⁷⁶. Komitenin seçimle gelen ilk başkanı Trayko Kimaçeftir. Kısa bir süre ılımlı ve barışçıl bir politika izleyen komite içinde, genç bir subay olan Boris Sarafof'un terörist bir grup kurmasıyla sarsıntılar başlamıştır. Sarafof grubuna karşı Profesör

⁵⁷⁵ Aynı belge

⁵⁷⁶ M.Saatçi, *Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedonya...*, s.12.

Mihailofski General Sonçef tarafından kurulan karşı grupla boğuşma ve lider takımının öldürme dönemi başlamıştır.⁵⁷⁷

Dış örgütün doğrudan Bulgar Emareti ile sıkı ilişkisi vardı. Bu nedenle 1895 yazında YMK ve Bulgar Hükümeti, Makedonya halkını isyana⁵⁷⁸ kışkırtmayı denediler. Bunun için Bulgaristan'da dört özel bölük silahlandırıldı. Bu bölükler kısmen meşhur Makedon voyvodaları⁵⁷⁹, kısmen de Bulgar ordusu subayları tarafından yönetildi. Fakat Osmanlı makamları bu baskına hazırlanmıştı. Ayrıca köylülerin saldırganlarla hiçbirleriyle işbirliği yapmamaları yüzünden, bölükler büyük zayıat verdi. Yani görece küçük ve dışardan (Bulgaristan) idare edilen operasyonlar aracılığıyla Makedonya halkını onların yararına olmayan amaçlar için istismar etme denemesi tam bir başarısızla sona erdi. Bu “Melnik İsyanının çabucak bastırılmasından Bulgar Emareti hiç etkilenmemiş göründü. Hatta teşebbüs asıl amacına ulaştığı için gizlice sonuçtan memnun kalınmıştı: Avrupa kamuoyunun Makedonya meselelerine ilgisi uyandırılmakla kalmamış, Rusya'nın dikkati de Balkanlara çekilmiş, Osmanlı Hükümeti de ürkütülmüştü⁵⁸⁰”.

Makedonya'nın özerkliği amacı zaman zaman MİDÖ ve YMK'ni yakınlaştıran fikir olmuştur. Bu iki örgütün amaçlarına ulaşmak için seçtikleri yollar birbirinden farklı olmuştur. MİDÖ şiddete karşı iken YMK amacına şiddet eylemleriyle varabileceğini savunmuştur. Yani MİDÖ daha yavaş ve kesin adımlarla -okul, kilise, eğitim olanaklarını kullanıp evrimci yol ile- gitmeyi yeğlerken, YMK daha sert yollarla sonuca daha kısa sürede ulaşma fikrini savunmuştur. MİDÖ uzun sürede hazırlanmış büyük bir halk ayaklanması taraftarıyken YMK çeteciliği yeğlemiştir. MİDÖ bu çete eylemlerinin Türklerin tepkisini çekeceğinden, uzun vadede yapılmak istenen devrime zarar vereceğini savunmuştur. Bu yüzden YMK'nin eylemlerinin, Makedonya'dan çok

⁵⁷⁷ Z.Tunaya, *a.g.e*, C.I, s. 516.

⁵⁷⁸ Osmanlı idaresine karşı yapılan bu isyanlarda, her ne kadar Rusların kışkırtmaları ve ayrılıkçı Bulgar komitelerinin halkı sürekli isyana yönlendirmeleri önemli rol oynuyorsa da, halkı bu isyanlara iten önemli âmillerden birisi de içinde bulundukları idâri ve sosyal meseleler ile yerel yöneticilerden karşılaştıkları zorluklardı.. İsyanlara katılan halk, isyanın gerekçeleri kendilerine sorulduğunda, mütesellimlerin, köy ağalarının ve subaşılının zorbalıklarından bahsediyor; hükümetin bunlara bir çözüm bulması gerektiğinin ve hareketlerinin bu tür zorba idarecilere karşı olduğunu belirtiyorlardı. (Köse, Osman, “Bulgaristan Emareti ve Türkler”, s.232. <http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kose2.pdf>, (3.11.2012).

⁵⁷⁹ Değişik anlamları vardır. En genel ve özgün anlamında ordu komutanı veya hükümdardır. Eflak ve Boğdan Beylerine verilen ad olan voyvoda sözcüğü, Osmanlılarda bir yerin vergilerini toplamakla görevlendirilmiş kimse içinde kullanılıyordu. Bkz., Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s.258- 273.

⁵⁸⁰ F. Adanır, *a.g.e.*, s. 124-125.

Bulgaristan'ın politik amaçları için yapıldığını düşünmüştür. YMK, Makedonya Slavları ile Bulgarlar arasındaki kültürel bağı Makedonya'nın Bulgaristan'a ilhakı için önemli ve yeterli neden görürken MİDÖ bunu kabul etmemiştir⁵⁸¹.

4.1.2.3. Komitelerin Teşkilatı

Dâhili Makedonya ve Edirne İhtilal komitesinin maksadı: Makedonya ve Edirne kıtalarında mevcut hükümetten memnun olmayan unsurları, milliyet ayrımı yapmadan bir noktada toplayarak, bu kıtaları bir muhtariyetle idare etmeğe çalışmaktı. Söz konusu komite bu kıtaları hangi hükümetden olursa olsun taksim edilmesine karşıydı. Zira bu maksadın temini ve düşmana karşı mücadeleyi kazanmak için gayret ederek ve ahalinin silah ve sair ihtiyaçlarını süratle tedarik etmekte çaba sarf edecekti.

Komitecilere göre; tertip ettikleri teşkilat sayesinde Rumeli'de Türklerin zulmüne karşı mücadele içerisindeydiler. Bu mücadelede en ziyade iş görenler Rumeli ordusu olarak adlandırdıkları çeteleridir. Dâhili Komite amacını gerçekleştirmek için Osmanlı Avrupa'sına gizliden çeteler dağıtır. Söz konusu çetelerin mevcudu yer ve zamana göre değişir. Komitelerin en önemli destekçisi Bulgar Emaretidir. Ancak bir kargaşa belirttiği zaman Rumeli Bulgarlarının da iştirak edeceği inancındaydılar.

Komitenin teşkilatı⁵⁸²:

1. Dâhili Makedonya ve Edirne ihtilal komitesi her köy ve kasaba efradının toplanmasıyla teşekkül etmiştir.
2. Avrupa ve Osmanlı'da sakin ahaliden cinsiyet ve din ve mezhep ayırmadan herkes komiteye aza olabilir.
3. Her mahallin komitesi birer onbaşı kumandasında guruplara taksim edilir.
4. Her mahallin komitesi, komite heyeti tarafından idare olunur. Komiteler; köy, kasaba, daire-i kaza ve liva olarak taksim olunur.
5. Köy ve kasaba komiteleri, daire komitelerinin semt-i idaresindedirler. Daire komiteleri; kumandaları altında bulunan diğer komitelerle beraber kaza komitelerinin idaresindedirler. Kaza komiteleri; vilayet komitelerinin ve umum komite heyeti; merkez komitelerinin idaresindedir.

⁵⁸¹ M. Saatçi, *19. Yüzyılda Makedonya Sorunu...*, s.198.

⁵⁸² BOA.TFR.I.M, nr:19/1840, 1325/ 7 Ağustos 1905

6. İcabında komite seçilmiş heyetler vasıtasıyla vekâletini ifâ eder.
7. Komitenin hesap işlerini ve faaliyetini tetkik etmek için heyetler teşkil olunur.
8. Mahkemeye ait işlere bakmak için hâkimler heyeti kurulur.
9. Görevliler seçimle tayin olur.
10. Komite kasaba ve köyleri idare ettiği gibi, çeteler vasıtasıyla da görev yapar. Çeteler; Müslim ve gayr-i müslim şahıslardan kurulmuştur.
11. Kaza ve liva ve merkez komitelerinin hususi mühürleri vardır.
12. Komite kendi gizli postasını kullanır.

Komitenin maddi gelirleri:

- a- Azaların düzenli verdikleri vergi
- b- Herkesin rızasıyla verdiği yiyecekler ve komite tarafından tahsil olunan paralar
- c- Yabancı devletlerden komita namına gönderilen erzak ve hediyeler
- d. Para cezaları
- e. Silah kuvvetiyle tahsil olunan varidat

Komitelerin cezalandırma usulleri:

1. Komite aleyhinde bulunmakla itham edilen şahıslar, özel talimat gereği cezalara çarptırılır
2. Mukaddes maddelere hakaret ve küfre cesaret edenlerden; üç liradan beş liraya kadar ceza alınacaktır.
3. Mukaddes dini maddeleri sirkat edenlerden; çalınan eşyanın on katı ceza alınacaktır.
4. Komite heyeti tarafından belirlenen yardımı vaktinde vermeyenlerden; on misli ceza alınacaktır.
5. Diğer milletlere mensup dükkân sahiplerinden alışveriş edenlerden; bir liradan üç liraya kadar ceza alınacaktır.
6. Malını Rumlara ve ahara(başkalarına) satanlardan; yarım liradan bir liraya kadar ceza alınacaktır.
7. Çetenin ikamet ettiği haneyi diğer bir köy ahalisinden birine velev ki akrabasından olsun söyleyen şahıstan; bir liradan üç liraya kadar ceza alınacaktır.
8. Ruhsat almadan kaptan huzuruna çıkan şahıstan; bir lira ceza alınacaktır.

9. Gece aharın kapısını vuran şahıstan; yarım liradan bir liraya kadar ve hanede yalnız kadın bulunursa; iki liradan beş liraya kadar ceza alınacaktır.

10. Köylülerden birine küfür eden ve tahkir eden şahıstan; beş lira ceza alınacaktır.

11. Başkasını döven kadınlara kaptan huzurunda; yirmi beş otuz dayak atılacaktır.

12. Bilinmeyen şahsı görüp heyete haber vermeyen çiftçi çoban ve saireden; birden on liraya kadar ceza alınacaktır.

13. Bir çete bir köyden geçip de yiyecek ve içecek parasını vermeden refakat ettiği efendiler de bunu kaptana haber vermeyen komite heyetinden; üç liradan beş liraya kadar ceza alınacaktır.

14. Çete efradından olup da asker tarafından tutuklanırsa bunları haber veren muhbir köy halkınca meydana çıkarılmaz ise; otuz liradan elli liraya kadar köy halkından ceza alınacaktır.

15. Şahadetnamesi bulunmayan çeteleri tutuklamayan komite heyetinden; beş ila on liraya kadar ceza alınacaktır.

16. Şahadetname taşıyan yaralılara ve hastalara yardım etmeyen komite heyetleri; on ila on beş liraya kadar ceza alınacaktır.

17. Bir çeteci köye gidip de yerinde nöbetçileri bulamazsa karye halkından; on beş lira ceza alınacaktır.

18. Çarpışma anında komite heyeti adamlar göndermezse heyetten; on liradan on beş liraya kadar ceza alınacaktır.

19. Çete köy içinde bulunduğu sırada icab eden mahallerde nöbetçiler tayin olunmazlarsa; on lira alınacaktır.

20. Kaptan varken kendi başına hareket eden komite heyetinden; iki lira alınacaktır.

21. Komite heyeti merkezden hariç diğer bir kaptana karyenin kumandasında olduğu kaptandan şikâyet ederse; beş lira alınacaktır.

22. Köyün genel durumuna dair aylık çizelgeyi göndermeyen komite heyetinden; beş lira alınacaktır.

23. Çete efradından kaptanlarına değil de merkeze şikâyet eden komite heyetinden; üç lira alınacaktır.

24. Sözlü ve yazılı emirleri icra etmeyen komite heyetinden; beş lira alınacaktır.

25. Köylülere zulmeden komite heyetinden; yedi lira alınacaktır.

26. Şüpheli adamları bilip kaptana bildirmeyen komite heyetinden; beş ila on yedi lira alınacaktır.

27. Otuz kırk köylü tarafından hakkında şikâyet edilen komite heyeti; azil ve şiddetle cezalandırılacaktır.

28. Miriden yemiş olanlardan; beş liradan on liraya kadar ceza alınacaktır.

29. Yollarda hırsızlık edenlerden; beş ila on liraya kadar ceza alınacaktır.

30. Saat yediden evvel yiyecek satanlardan; bir ila üç liraya kadar para cezası uygulanacaktır.

31. Pazar ve sair yortu günlerinde bütün dükkânlar saat yediye kadar kapalı olacaktır. Aksine hareket edenlerden; birden iki liraya kadar para cezası alınacaktır.

32. Tekel ile ticaret yasaktır ve faillerinden; üç lira alınır.

33. Ceza maddelerini uygulamayanlar; üç ila yedi liraya kadar cezalanacaklardır.

Komite Müfettişlerinin talimatnamesi⁵⁸³

1- Her üç beş köyde mıntıkanın kaptan ve muavininin vekili olarak bir müfettiş tayin olunacak ve bu müfettiş köy komite heyetinin üstünde kaptan muavini vazifelerinin aynına haizdir, köy heyetleri bu müfettişe itaat etmeye mecburdurlar, müfettiş tayininden maksat aşağıdaki maddelerdir:

- Müfettişler, talimatın köy ahalisiyle cemiyet tarafından tamamıyla uygulanmasına dikkat edecektir.
- Her köyün komitesini faaliyetini teftiş edecek.
- Köy ahalisinden yardımını zamanında getirmeyenlerden; iki kat olarak tahsil edilecek ianeler müfettişe teslim edilecek, o da merkeze gönderecektir.
- Sancak komitesinin kararları, müfettiş tarafından tatbik edilecektir
- Komite heyetleri müfettişin emirlerini dinlemezlerse, çeteden yardım istenecektir.

⁵⁸³ BOA.TFR.I.M, 17/1609, 7.9.1325/ 7 Ağustos 1905

- Mufettiş memur olduğu dairenin genel usullerine dair bir çizelge göndermeye mecburdur ve bu cedvelde askerin harekâtı ve köylerden kaç defa geçtiğini gösterecektir.

- Ahaliden alınacak yardımlar 1908 senesi haziranından itibaren başlayacaktır.

- Emirlerin icrası ve tatbikatından mufettiş mesuldür mufettiş bî taraf olmalıdır

- Tarafımızdan verilen iş bu emirlerin tatbikini talep ederiz aksi şekilde hareket eden şiddetle cezalanacaktır

Çete-Komite münasebetleri:

1. Çete, umumi meselede, mahalli komitenin idaresindedir. Çete yapacağı hizmet ve alacağı tedbir hakkında komitenin tasdikini alır ve neticeden komiteyi bilgilendirir.

2. Kaza komitesinin köy çetelerine verecekleri emri itirazsız yapar. Kazadaki komiteler aralarındaki münasebeti rapor eder, işbu rapor vilayet komitesine gönderilir.

3. Çetenin yiyecek ve içecekleri için gerekli eşya ve saireyi kaza komitesi vaktinde tedarik etmeye mecburdur. Kaza komitesi çetenin işlerine emir verdiği gibi ihtiyaçlarını da temin ederek icraatın başarısına yardımcı olup taleblerini yerine getirmeye mecburdur.

4. Kaza komitesinden alınan eşyalar için, çete reisi ilmühaber düzenler ve her işlemi deftere kaydeder.

5. İhtiyarları karşılamak için çete reisi, yanında en fazla iki lira bulundurabilir, parayı komiteden alır harcamayı da ona bildirir.

6. Çete ile komite arasındaki muhabere emniyetli adamlar vasıtasıyla sözlü veya komite haberleşmesine mahsus mektupla icra olunur.

7. Katl ve hırsızlık gibi durumların gerçekleşmesi halinde, arzu olunduğu takdirde komite; bu babda vereceği emrini resmi evrak olarak muhafaza eder.

8. Çete ile mahalli komite arasındaki ihtilaflar kaza komitesince halledilir, kaza komitesiyle çete arasındaki ihtilafa vilayet komitesince halledilir,

9. Komite, bu babdaki icra edeceği tahkikatı kendisi bizzat veya tayin edeceği özel adamıyla yaptırır. Çete, komite işlerinde olan şikâyetini diğer bir makama şikâyet ederse; kaza komitesi bu şikâyeteye müsaade etmeye mecburdur. Şikâyet bir ay zarfında değerlendirilir.

10. Çete, bulunduğu kazayı ancak kongrede verilen karar ile değiştirebilir.

11. Çete, emre dayanmadan kazayı terk etmesi rastgele bir hareket olarak telakki edilir, çetenin dağıtılması yalnız vilayet kongresinde verilen karar üzerine kabil olabilir.

Çetelerin teşkilatı: Mevcudu 5 ila 250 arasında muhteliftir. Zabitler, papazlar, mektep muallimleri, esnaf ve tüccarlardan oluşmaktadır. -Genellikle memleketlerinin bağımsızlığını isteyen insanlardan oluşmaktadır.- Çete reisi voyvodadır. Çete reisinin himayesinde ise bir muavin, bir kâtip, bir bayrakdar ve bir erzak vekili bulunur. Söz konusu çeteler, iki veya daha fazla şubeye ayrılırlar.

Çetelerin silahı ve tertibatı: Çetelerin silahı; Manlicher, berdanka, martin, gara, karimka ve mavzer'dir. Çetelerin büyük kısmı manlicher geriye kalanları ise muhtelif silahlarla donanmıştır. Her çete mensubu gerek belde taşınan gerekse omuzdan geçirilen tüfeklerle birlikte 200-300 fişenk taşır. Çantalarında ise; birer bomba, çarık ve sair lüzumlu eşyalar bulundurulur.(Ekmek, et, peksimet vs.) İhtilalci çete neferlerinin giydikleri yerli veya Arnavut libası veyahut asker üniformasıdır. (bir ceket kahve veya siyah renkte bir pantolon, bir şapka veya kalpak) gece örtüleri kaput ve ayakkabıları çarıktır⁵⁸⁴.

Komite ileri gelenlerine göre ihtilalcilerin çoğu talim ve terbiyeden mahrumdu. Zira en ümitsiz zamanda savaşmaya hazır iken bazen öyle bir korkuya kapılırlar ki onları sakinleştirmek mümkün olmaz.

Çetelerin hareket usulleri:⁵⁸⁵

1. Bunlar geceleyin ve yekdiğerinden 1-5 adım mesafe ile birbiri arkasından yürürler.
2. Tehlikeli mıntikalarda; ileriye keşif amaçlı bir iki ihtilalci göndererek, kendilerini muhafaza ederler. Hareket genellikle süratli bir şekilde icra edilir.
3. İstisnai haller dışında sigara içmek yasaktır. Çünkü ihtilalcılar tiryakidirler
4. Çeteler ölüme süratle hareket eden adamlardır ve her zaman tehlikeye maruz bulunarak yürürler
5. Çeteler yemek için dağlarda su kaynakları civarında, nehir kenarlarında gündüz istirahat ederler.
6. Birkaç topçunun uzaklara konuşlanmasıyla, çeteler kendilerini emniyet altına alırlar.

⁵⁸⁴BOA TFR.I.A- nr: 421/5, Aynı tarih

⁵⁸⁵BOA. TFR.I.M. nr:19/1840, 1325(1905)

7. Çatışma: ihtilalcı muharebesi namüsait olarak vuku bulur. Muharebe hattı genellikle muntazam muharebelerden daha uzun olur.

Çetelerin oluşturulması ve düzeni:

1- Her ihtilal komitesinin kazasında; çeteleri de vardır. Çeteler kaza içinde, gerekli görüldükçe gizlice dolaşır.

2- Çetelerin kaçır kişiden oluşacağı kazanın ihtiyacına göre belirlenir, kaza çetesi; kongrece seçilir.

3- Çeteler, kaza heyeti idaresince teşkil edilirler ve çeteliğe kabul edilenlere yazı ile bildirilir.

4- Kaza komitesinin haberi olmadan, birini kendi azası olarak kabul edemediği gibi komite dahi, çetenin arzu etmediği kişiyi zorla çeteye dâhil edemez.

5- Çeteye yeni birisi geldiği takdirde; vazifeleri kendisine tebliğ etmek üzere, talimatı okur ve herkesin vazifesini izah eder.

6- Çete dağlarda geçirecekleri hayatın zorluğuna tahammül edecek şekilde yetiştirilmiş ve bu yolda talim edilmiş adamlardan olmalıdır.

İhtar: Komite azasından olmayıp yeniden çeteye dâhil olan azaların yemin ettirilmesi gerekir.

7- Komiteden olup hükümet nazarında zanlı olduklarından dolayı kendi mevkilerinde barınamayacak olanlar için; çeteler geçici birer sığınma yeridir. Çete bu gibileri kaza komitesiyle anlaşınca kadar, yanında alıkoyar.

8- Aşağıda beyan olunan maddeler çete efradına tavsiye olunur:

-Elbisede sadelik; şahıslarla muamelede sabır, özel haller dışında zorla yiyecek almak yasaktır.

-Bulundukları hanelerde rastgele hareket etmemeleri, çeteyi ahali nazarında kötü gösterecek hallere cüret eylemeleri mesuliyet mucibidir.

-Sarhoşluk ve ırza tasallut ile itham olunanlar; en hafif olarak silahları alınır ve çeteden atılır.

-Çeteler aralarında kardeş gibi birbirlerini sevmeli, arkadaşları için canını feda edebilmelidir.

İhtar: Altın ve gümüş ile işlemeli elbiseler yasaktır

9- Arkadaşının yardımına koşarken, kendini tehlikeye atamayanlar çetelikten ihraç edilirler.

10- Çetecilerin birinin arzusu arkadaşları tarafından kabul edilmedikçe, uygulanamaz.

11- Çeteler kendilerine verilen yiyecek ve malzeme ve eşyayı aralarında eşit taksim ederler. Bu hususta voyvodanın pek fazla hakkı yoktur. Servet hırsı olmak, şahsi menfaatini gözetmek, çetede bulunmaması gereken fena hasletlerdir

12- Bir memleketin çete efradı, o mahalden ise akrabalarıyla görüşmekten kaçınması gerekir ve amirinden izinsiz bir yere gidemez.

13- Çetecilerden biri hakkında bir karar olmadan başka bir çeteye katılamaz. Sebebe bağlı olmadan çetelerini değiştirenler, komiteden tamamen ihraç edilirler.

14- Çetede mevcut silah komite malı addedilir. Çeteden biri, çeteyi tamamen terk ederse; amiri silahını alıp komiteye teslim eder.

15- Voyvoda, çetenin sevk ve idarelerinden mesuldür. Çetenin nereye nezaman gideceğini tayin ettiği gibi, geceleme ve gizleneceği mahalleri tayin ve nöbetçileri seçme ve çetenin muhafazasını temin eder.

16- Voyvoda, icraat hakkındaki planı arkadaşlarıyla görüştüksen sonra tayin eder. Planların uygulaması amire aittir. Kendi fikrine göre çeteleri yönlendirir. Onlara tüm vazifelerini ihtar eder

17- Yukardaki hususlarda çete efradı; voyvodaya uyar, voyvoda da çetelerle uyumlu geçinmeye mecburdur ve vereceği emirlerde çetelerin onurunu zedeleyecek harekette bulunmaz.

18- Voyvoda halledemeyeceği maddelerle çete arasında ihtilaflı hususlar; kaza komitesince halledilir, çetelerce şikâyetnameler çete amirince komiteye gönderilir şayet, amir şikâyeti komiteye götürmese ve şikâyet bir ay içinde cevap verilmese bizzat doğrudan komiteye müracaat edebilir. Şikâyet neticesine değin çete intizamı bozamaz.

19- Voyvoda, çetelerin yiyecek içecek ve saire hususundaki istekleri ve ihtiyaçlarının tamamlanması hususunda dikkatli olmaya mecburdur.

20- Çete mensuplarının çetelerin güzel hizmet etmesindeki tesirleri büyüktür. Çete ancak başkalarına numune olacak surette hareket ederek ahaliye kendisini

sevdirebilir. Çete ancak iç düzenin korunması, birbirlerine güzel muamele sayesinde kazadan komiteye katılımları artırır.

21- Komite talimat ve emirlerinin dağıtımında çetecilerle voyvodanın yetkileri eşittir.

22- Çeteler arasında anlaşmazlık ile intizamsızlık uygun şekilde halledilir.

23- Çetelerce işlenen suçların cezalandırılmasında bütün çeteler hazır olur, idam cezaları kaza komitesi tarafından tasdik edilir, Kaza heyeti meseleyi tetkik etmek için civardaki kaza çetelerine gönderebilir.

24. Çete, komite talimatında olan fikirleri ve amaçları ahaliye duyurur ve halk arasında yayar.

25. Çete, komite düzenlemesi olan mahallerdeki mensuplarının milli savunucular haline gelmesi için gerekli teşvikleri yapar. Onları komite emellerine hizmet edecek şekilde takviye eder.

26. Ahaliye ahlak açısından gerekli tesirin yapılması için gayret eder.

27 Muharebe hususunda çete köy ve kaza komitelerinin yardımıyla komite genel kurulunu tanzim eder. Delikanlıların muharebe tecrübelerini artıran çalışmalar yapar.

28. Çete, komite işlerinin güzel bir şekilde yapılmasını sağlar.

Çetelerin vazifeleri:

1. Çete, kaza komitesi emirlere göre harp mühimmatını nakleder ve nakliyecileri korur. Silahların ahaliye dağıtılması ve muhafazası çeteye aittir.

2. Vazife yaparken çete, komiteye yardım eder.

3. Düşmanlarca getirilecek silahların getiriliş şekli hususunda uyanık hareket eder. Gerek İslam gerekse Hristiyan eşkıyasıyla bil-cümle düşman ve komiteye mensubu olmayan çeteleri takib eder, mahalli komiteyle beraber hareket ederek, bunların imha edilmesi çarelerini tespit eder.

4. Çete, kaza komitesinin kararıyla siyasi hırsızlık ve yahut yağma yapabilir. Bu suretle alınan para ve mühimmat komite sandığına aittir. Elde edilen her şey bütün çetenin bilgisiyle komiteye teslim edilir.

5. Çete, gideceği mahalle silahlı kuvvetler vazifesiyle mükellef olarak tayin edilir, ihtilal zamanın mensup olduğu yerden alacağı emir üzere en evvel ihtilal

bayrağını açmak ve ihtilal esnasında çete fertlerinin moralinin muhafazasına dikkat eder.

Çete bu son vazifeyi yerine getirmek üzere hazırlık sırasında şu maddelere uygun hareket eder:

- a- Örnek hareketleriyle çete, kendisini ahaliye sevdirmelidir ki ihtilalde ahali kendisine perva olsun.
- b- Yiğitçe faaliyetiyle emirlere ciddi şekilde bağlı olmak için hakiki mücadele verdiklerini göstermeli ahaliye kendilerine bağlamaya gayret etmelidir.
- b- Muharebeyi son dereceye kadar devam edecek şekilde komite mensubu arasında güçlü arkadaşlar yetiştirmeye çalışmalı veyahut bunları tehlikeli işlere sevk etmelidir.

Çetelerin talimatnamesi:

1. Çeteler, gerek icraat ve gerek hareketlerini komiteye zarar verecek büyük çatışmalardan mümkün mertebe korumalıdır.

2 Komitenin ahaliye verdiği talimat ve yaptığı telkinlerde komite emirlerine uygun hareket etmelidir.

3. Çete, komite meselelerini rastgele şahıslara açmaktan kaçınır lüzumsuzca anlatmaz.

İhtar: Komite meseleleriyle ilgili hususta, vazifesi olmayan ahvali sorup öğrenmesi yasaktır.

4.Çeteye ait cezalar; çete reisi tarafından, o bulunmadığı takdirde vekili tarafından okunur.

İhtar: Çete, kendisine lazım olmayan evrak kaza komitesince korunur.

5. Çetenin mektupları ve siparişleri reisleri tarafından gönderilir.

6. Komite, gerektiğinde civardaki çetelerle merkez çetenin voyvodası kumandasında geçici olarak toplanabilir, çete düşmanından kurtulmak için başka kazadaki çetelere iştirak edebilir ve komiteye haber verir.

7. İhtiyaç halinde kaza çetesi köylerde sakin olan çeteleri de istihdam eder, çete komitenin emri olmadan hiçbir şekilde adam öldüremez.

Aşağıdaki haller müstesnadır:

- a- Casusluk edenleri, tahakkuk edip bunları komiteye haber verecek zaman olmazsa,
 - b- Çete kendini ve komite meselelerini muhafaza için öldürmeye mecbur olursa ,
 - c- Gerek eşkıya çeteleri veya gerek komite harici çeteleri telef etmek, bu gibi durumlar sebebiyle beraber kaza komitesine bildirilir.
1. Çete, gerek kendi arazisini gerek civar kaza arazilerini yollarını, derelerini dağlarını, arazinin vaziyetinin durumunu ve arazinin taarruz veya savunma noktasından durumunu öğrenmeye gayret eder ve kamuoyunu, ahalinin miktarını, Müslüman ahalinin miktarını ve ne miktar silahlı olduğunu tetkik eder.

4.1.2.4. Komitelerin Propagandaları

Propaganda, insanlara savaşta ve barışta milli bünyenin mukavemetini korumada çağın her türlü tekniği kullanılarak yapılan bir girişimdir. Aslında masumiyet ifade etmesi gereken bu terim, gerek kullanım amacı, gerekse de kullananların niyeti açısından şu ana kadar kötü bir ün yapmıştır. Sosyal bir nitelik taşıması gerekirken, daha çok siyasi bir nitelik taşımıştır. Günümüzde kullanılan biçimiyle tüm ahlaki normların bir tarafa bırakarak büyük bir hızla yoluna devam etmektedir. Bu etkili silah, kullanan insanların elinde bir sosyal yaklaşım tarzı olmaktan çok, bir sosyal felaketin kaynağı olmakta ve tam anlamıyla bir "beyin yıkama" metodu olarak kullanılmaktadır.⁵⁸⁶

16. yüzyılın başlarında Katolik inancın korunması ve geliştirilmesi örtüsü altında Müslüman dünyanın tek ve güçlü temsilcisi Türk İmparatorluğunun toplum ve dini yapısının çözümlenmesi, manevi hayatının ve toplumsal dayanışmanın güçsüz kılınarak bir tehdit olmaktan uzaklaştırılması amacıyla, papalık tarafından adı geçen devletin dini konumlarını, Hristiyan azınlıklarını hedef kitle şeklinde planlayan hizmetler "Propaganda" adı altında örgütlendi. On dokuzuncu yüzyılda "propaganda faaliyetleri" bazı devletlerce kamu hizmeti sayıldı. Din, siyasi, askeri ve kültürel hedeflere yönlendirilen propaganda faaliyetleri rakip veya savaşan devletlerin sivil ve asker kitlelerini etkilemeyi, yönlendirmeyi esas alır. Propaganda bu dönemde yanıltma,

⁵⁸⁶ Ünsal Oskay, *Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş*. İstanbul, 1992.s.268.

tarafıtar kazanma, planlanmış istekleri kabul ettirme aracı olarak kullanıldı. Çağımızın başında, propaganda hizmetleri, haber alma faaliyetlerinin tamamen dışında, bağımsız bir niteliğe kavuşturuldu. Rakiplerin güçsüz kılınması için dost, müttefik, tarafsız devletlerin kamuoylarını yönlendirme ve etkileme aracı haline getirildi. Savaşta ise, açıklanan görevleriyle birlikte muharebe alanlarının ve gerilerinin belirlenen amaçlar doğrultusunda hedef kitle sayılarak yanıltma, kışkırtma gibi görevleri üstlenen "harp propagandası" hizmetleri örgütlenmeye başlandı⁵⁸⁷.

1453'te İstanbul'un Türklerin eline geçmesiyle birlikte, Türklerin Batıya akınlar düzenleyecekleri ve Hristiyanlığı yok edecekleri korku ve endişesi belirmeye başlamıştır. Hatta İstanbul'un fethinden önce 1445 tarihinde, Papa N. Bugen Danimarka'ya gönderdiği elçi aracılığıyla gittikçe büyüyen Türk tehlikesine işaret etmiş ve Türklerin bu hızlı ilerleyişini durdurmak için giriştiği mücadelenin masraflarının karşılanması için bu ülkeden para istemiştir. Oluşan bu korku ve endişe ise Türkler hakkındaki Batılı imajın meydana gelmesinde en güçlü etken olmuştur. Bu itibarla, Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün süratle yayıldığı bu dönemlerde, "korkunç Türk", Hristiyan Avrupa tarafından "öcü" olarak imgelendirilmiştir. Süratle ilerleyen Müslüman dünyasını hayal etmek tüm Hristiyan âleminin zihinlerinde şiddetli korku ve dini dehşete neden olmuştur". Bundan sonra Türkler, Batı Avrupa'nın birçok yerinde, "Türk tehlikesi" propagandası aracılığı ile *Deccal'in habercileri olarak dehşet uyandırıcı bir biçimde tanıtılmaya başlamışlardır*. Bunun üzerine temellenen *Türk korkusu* başka Hristiyan topraklarının Müslümanlarca fethedilmesiyle daha da pekişmiştir.⁵⁸⁸

19.yüzyılda Avrupa devletlerinin parlamentolarında Osmanlı Devletini yıpratmaya dönük propagandaların dozu artarak devam etmiştir. Nitekim Fransa milletvekilleri parlamentoda, "*Osmanlı'nın 1894-1896 yılları arasında Ermenilere uyguladığı 'soykırımın' İstanbul'a kadar ulaşp, Avrupa Büyükelçi ve vatandaşlarını tehdit etmeye başladığı zaman ancak tepki gösterildi. Makedonya'da da benzer bir trajedi yaşanmaktadır ve 300.000 kişi henüz katledilmediyse, Abdülhamit'in bunu*

⁵⁸⁷ Osman Özsoy, *Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*, İstanbul,1998,s.3.

⁵⁸⁸ Erhan akdemir, *Avrupa Aynasında Türk Kimliği, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt: 7, No:1 (Güz: 2007), s. I (31-148), s.135.*

yapmak istemediğinden veya Büyük Güçlerin onu durdurduğundan değil, ancak Makedonlar zavallı Ermenilere nazaran daha iyi silahlanmış durumda oldukları için toptan yok edilmeyi geciktirmeyi başarıyorlar. Eğer Asya’da Ermeniler, Kürtler tarafından soykırıma uğruyorsa Makedonya’da Makedonlar, Arnavutlar tarafından soykırıma uğratılıyor”⁵⁸⁹ Anlaşılacağı üzere Avrupalı devletler her fırsatta “Makedonya meselesini” devletlerin hafızaların da mezalim örneği olarak canlandırmaya çaba sarf etmekteydiler.

II. Abdülhamit döneminde de, Osmanlı Devleti’nin Makedonya coğrafyasında emelleri olan bütün Düvel-i Muazzama devletleri, Devlet-i Aliyye’yi uluslararası platformda zor duruma düşürmek için ellerine geçirdikleri en küçük bir fırsatı bile kullanmışlardır. Bilhassa Bulgaristan’da yayınlanan gazeteler sürekli “Makedonya meselesini” gündemde tutmuşlardır. Bu defa Osmanlı sivil ve askeri yöneticileri suçlayacak bir durum oluşmadığında ise Bulgarlarla geleneksel olarak geçinemeyen Arnavutların mezaliminden ve idari makamların söz konusu duruma seyirci kalarak onay verdiklerinden söz edilirdi. Zira onlara göre gerçekte Osmanlı Devleti’ni yöneten Arnavutlardı⁵⁹⁰.

Bulgar Makedon komitelerin sık sık dile getirdikleri en etkili propagandaları, Osmanlı devletinin Berlin Antlaşmasının 23. Maddesinin yükümlülükleri yerine getirmediği yönündeydi. Bundan gayeleri hiç şüphesiz Avrupa devletlerinin Makedonya bölgesine müdahalelerini sağlayabilmektir. Nitekim Sofya’daki Makedonya Komitesi Reisi Mösyö Setoyan Mihailü Veseki Viyana’da çıkan “Noye Feraye Perese” gazetesinin 10 Ocak 1902 tarihli nüshasında Avrupa kamuoyuna şu şekilde seslenmekteydi⁵⁹¹; *Makedonya ahvali tahammül edilemezdir. Bizim isteklerimiz açık olarak ve anlaşılır olarak bir cümle ile özetlenebilir. Biz Makedonya Hristiyanlarını Türklerle aynı hukuka sahip olmayı istiyoruz. Biz yalnız Berlin Muahede-namesinin (antlaşma) 23. maddesine riayet edilmesini istiyoruz. Fakat bunu Sultan Abdülhamid Han Hazretlerinden elde etmek mümkün değildir...* Aynı şekilde Vesek’i “Veçerna Posta” Gazetesinin Nisan 1901 tarihli nüshasında Makedonya’daki dindaş ve

⁵⁸⁹ *Makedonskoto dvizenje vo zapadna Evropa vo 1903 godina*, (1903 yılında Batı Avrupa’da Makedonya Hareketi) dokumenti, redakcija i komentar Pandevski Manol, Arhiv na Makedonija, Skopje, 1995, s. 32.

⁵⁹⁰ BOA. TFR-I-M. nr: 1/40.

⁵⁹¹ BOA. AMTZ.(04). nr:85 /11.

hemşerilerinin duygularına tercüman olduklarını ifade eden risalesinde Sofya’da kamuoyu oluşturmak için şu ifadelere yer vermişti⁵⁹²; *Öncelikle Berlin Antlaşmasının 23. Maddesinin hükmü gereği, Hristiyanların durumlarının iyileştirilmesi için büyük devletler ve Bulgar Eمارeti geciktirmeden teşebbüste bulunmalıdırlar. Zira Sultan Abdülhamid ile Makedonya meselesinin halli mümkün gözükmemektedir.*

Özellikle 1900’lerden itibaren Makedon Komiteler, maksatlarına ulaşabilmek için çok geniş bir coğrafyada propaganda faaliyeti içerisinde bulunmuşlardır. Öncelikle Makedonya dâhilinde yapılan propagandalar, bölge halkını Osmanlı Devleti aleyhinde kışkırtmak suretiyle arzu edilen refah ve huzurun ancak Bulgar Eمارeti yönetimiyle mümkün olabileceği yönünde olurken, hariçteki propagandalar ise, Bulgaristan’da düzenlenen açık hava toplantıları ve Avrupa kamuoyu nezdinde teşebbüsler şeklinde cereyan etmiştir. Komiteciler, Avrupa devletlerine yaptıkları müracaatlarda, onları Bâbıâli’nin vaat ettiği ıslahatları tatbik etmek istemediğine, Makedonya’daki güvenlik ve sair problemlerin müsebbibinin Osmanlı idaresi olduğuna ve bölgedeki nüfus ekseriyetinin Hristiyanlar lehinde bulunduğuna ikna etmeye çalıştılar. Bulgaristan içerisinde de, Makedonya meselesini ahalinin zihninde canlı tutmak, komitelere gönüllü katılımı sağlayabilmek, para ve mühimmat ihtiyaçlarını giderebilmek için faaliyetlerde bulunmuşlardır⁵⁹³. Hatta II. Abdülhamit döneminde müttefik sayılan Almanya’da bile, kamuoyu yaratmak maksadıyla “*Memâlik-i Şahâne’de Hristiyanların Katli*” adıyla bir risâle yayımlanarak, Osmanlı topraklarında *Müslümanlarca tarafından kasıtlı olarak Hristiyanlara etnik temizlik uygulandığı iddiası* ortaya atılmıştır.⁵⁹⁴

Makedon komiteler, Osmanlı Devletinin Avrupa baskısıyla gerçekleştirdiği ıslahatların uygulanabilir olmadığını ve Makedonya sorunun çözümünde yapılan ıslahatların yetersiz olduğunu propaganda etmekteydiler. Nihayet Makedon komite reisi Mihail Veseki “*Veçerna Posta*” gazetesinin 8 Şubat 1903 tarihli nüshasında; *Rusya’nın yapılmasını teklif ettiği ıslahat bir şey değildir. Hristiyan ahali bizzat, Müslüman ahalinin mezalim ve yolsuzluklarından bıkmış olduğu yönüyle Makedonya yalnız jandarma düzenlemelerine muhtaç değildir. Bizim istediğimiz şey Türklerle bir*

⁵⁹² BOA, A.MTZ. nr:32/29.

⁵⁹³ BOA, A.MTZ.(04). nr:85 /11.

⁵⁹⁴ BOA. HR. SYS. nr: 41/ 37.

*muamele edilmek ve tüm devlet hizmetlerinde Müslümanlarla beraber Hristiyanların da kabul edilmesinden ibarettir. İşte kurtuluş sebebi olabilecek ıslahat budur*⁵⁹⁵. Aslında bu konuda büyük güçleri de tenkit ettikleri belirtilmelidir.

Komiteciler, Makedonya’da yaşayan unsurların Osmanlı devlet politikasıyla birbirlerine karşı tahrik edilerek -özellikle Rum ve Ulah Hristiyanlarının- Babîâli tarafından Bulgarlara karşı kasıtlı olarak kullanıldığı tezlerini her fırsatta gazeteler vasıtasıyla propaganda malzemesi yapmaktaydılar. Nitekim komiteye yakınlığı ile bilinen “Veçerna Posta” gazetesinin 6 Mart 1904 tarihli nüshasında; *Osmanlı Hükümet memurları tarafından teşvik ve himaye edilen Rumlarla, Ulahlar Selanik, Manastır ve Siroz’da gösteriler düzenlemiş ve Bulgarlar aleyhinde protesto-nameler vererek ıslahata karşı itirazlar ortaya konulmasını ve komitelerin haddinin bildirilmesini istemektedirler. Bu hizmetlere karşılık olarak Vilâyet-i Selase’de oturan Ulahlara Selanik’te Ulahça bir gazete çıkarılması izni verilmiş. Ve “Para” isimli Yunan harp gemisinin de Paskalya Yortuları münasebetiyle Kudüs-ü Şerife gitmeleri için taifesini Yafta’ya çıkarmasına izin verilmiştir*⁵⁹⁶. İfadeleri vurgulandı.

Makedon komiteleri, Makedonya da yaşayan Bulgar unsurların Osmanlı devleti tarafından kötü muameleye tabi tutulduğunu her arenada dile getirmekteydiler. Bu hususta tüm maneviyatlarının Osmanlı devlet memurları tarafından çiğnendiğini gazetelerinde şu şekilde ifade etmekteydiler⁵⁹⁷; *Babîâli ve Mabeyn-i Hümayun ile bütün Osmanlı memurları, Bulgarlık aleyhinde besledikleri buğz ve büyük düşmanlığı bütün âleme göstermek için iktidar oluşturup dağıtmaktadırlar. Bu uğurda tamamen caiz olan vasıtalar ve caiz olmayanlar kullanılır. Eksarh, adeta mahpus bulunmakta, memurlarımız evlerinde zabıtaca gözetim altına alınmakta, kiliselerimiz kapanmakta ve küçük görülmekte, mektep muallimleri kovularak uzaklaştırılmaktadır.*

Komiteler, propagandalarını yapmak maksadıyla her türlü vasıtayı kullanmaktaydılar. Bizzat Bulgar Komiteleri tarafından çıkarılan “Makedonya” gazetesinin 10 Şubat 1903 tarihli ilk nüshasında, Türk düşmanlığı yaratmak gayesiyle “İstiklaliyet Yahut Ölüm” başlıklı bir makale yayınlayacaklar; burada kararlılıklarını sergileyerek Osmanlı hükümetini ihtiyaten ikaz edeceklerdi. Söz konusu makalede;

⁵⁹⁵ BOA. A.MTZ.(04). nr:86/110.

⁵⁹⁶ BOA. A.M.T.Z. (04). nr:113/ 95.

⁵⁹⁷ Aynı belge

“Zulümler, Rum, Sırp, Ulah ve Yukarı Bulgarlar için bitmiş, Makedonya için bitmeyecektir. Ancak biz de kendimizi toparlayarak, çoğaltarak genç ve ihtiyarları bir araya getirerek karşı koyacağız. Türkler ıslahat yapma vaatleriyle zaman kazanarak bizi oyalamak istiyorlar.”⁵⁹⁸

Komiteler, mensuplarının ve sempatizanlarının motivasyonların yüksek tutmak, Osmanlı asker ve Müslüman halkı ümitsizliği sevk etmek maksadıyla Osmanlı ordusunun askeri becerisine yönelik alaycı yaklaşımlar içerisinde olmuşlardır. Konuya ilişkin *Veçerna Posta*” gazetesinin 8 Şubat 1903 tarihli nüshasında Bulgar Makedon Komite reisi Mihail Veseki şu beyanatta bulunmuştu; *Ben Osmanlı Devletinin askeri kuvvetlerini pek çok takdir edersem de bundan asla korkmam. Biz geçen sene Osmanlı Devleti'nin Anadolu'dan çağırılmış olduğu askerleri gördük. Bu asker aç ve çıplak bir halde gelmekte olup zabitlerin dahi, hareket etikleri arazi hakkında asla vukuf ve malumatları yoktur. Bizim zabitlerimiz ise tam aksine Karadeniz'den ta Adalar Denizi'ne kadar araziye karış karış bildikleri yönüyle Türkler üzerine ateş etmek için istihkâmların inşasına elverişli olan mevkiileri tayin edip seçebilirler. 1 Bulgar 20 Türk'e bedeldir.*⁵⁹⁹ Benzer şekilde 8 Ağustos 1319/21 Ağustos 1903 tarihi bir vesikada Ecnebi konsotalarının Osmanlı askerleri ile ilgili yorumları dikkat çekicidir: *“Bulgaristan hududuna muttasıl Hasköy nam yerde Osmanlı askeri gece silahlarını terk ederek her nasılsa uykuya daldıkları bir sırada Bulgar eşkıyası silahları alıp 60 neferini esir etmiş. Bu gibi ahvale Osmanlı askeri nasıl meydan vermiş ve bu kadar asker varken bu hadise nasıl meydana gelebilmiş hayretle karşılanmıştır*⁶⁰⁰” gibi iddialarla Osmanlı askeri yıpratılmak istenmiştir. Gerçi Osmanlı askerinin maddî açıdan iyi durumda olmadığı bilinmeyen bir şey değildi. Tahsin Uzer'in Makedonya'nın Razlık kaymakamlığı esnasında, Osmanlı askerinin görünüş itibarıyla perişan bir halde ve şık giyinmiş Bulgar askeri karşısında donanım açısından çok geri olduğunu ifade eder. Ayrıca “Velice” sınır karakol binası perişan, Kasım ayında oldukları halde askerlerin paltosuz oldukları fakat diğer eksikliklere rağmen yiyecek açısından çok iyi durumda olduklarını⁶⁰¹ söyler.

⁵⁹⁸ BOA. Y. PRK. AZJ. nr: 10/110.

⁵⁹⁹ BOA. A.MTZ.(04). nr: 86 /110.

⁶⁰⁰ BOA. Y.PRK.BŞK. nr: 70/ 55.

⁶⁰¹ T.Uzer, a.g.e, s. 147-148.

Bulgar isyancı çetelerinin, Osmanlı askerine yönelik haksız ve yersiz surette Hristiyan halka mezalim uyguladığı ve askerilerin görevlerini ifa ederken zorbalık yapmak suretiyle görevlerini layıkıyla yerine getirmedikleri yönünde iddiaları bazı Avrupa matbuatında ses getirmekteydi. “Dayli Mayil” gazetesinin 21 kanunuevvel 1319/3 Ocak 1904 tarihinde Selanik muhbirinden alarak yayınladığı telgraf-namede; 100 kadar silahlı başıbozuğun *ıslahat tedbirlerinin Makedonya’da uygulamaya konulmasına karşı protesto maksadıyla Yenice-i Vardar’da bir gösteride bulundukları* esnada Osmanlı askeri tarafından dağıtıldıklarını ve çıkan çatışmalarda göstericilerden bir haylisinin yaralandığı ve 50 kadar başıbozunda toplantıdan sonra tevkif edildiğini belirtmekteydi. Aynı şekilde Viyana’da yayınlanan “Apoka” gazetesinin 13 Şubat 1903 tarihli nüshasında Selanik’in Tikveş kazasında *Osmanlı askerleri tarafından Hristiyanların kasıtlı olarak katledildikleri* haberi verilmişti.⁶⁰² Avrupa matbuatı tarafından Makedonya’daki Hristiyanların *mazlumiyeti ve mağduriyeti* sürekli olarak propaganda edilmekteydi.

Makedonya meselesinde taraf olan gazeteler, Osmanlı kurumları yıpratmak maksadıyla Devletin dâhilinde gerçekleşen hadiseleri Müslüman-Hristiyan mensubiyet farklılığı nedeniyle ötekileştirerek kamuoyuna yansıtmaktaydılar. Mesela iki Bulgar asıllı zabitin görevlerini terk eyleyerek Osmanlı hükümetine sığındıkları zaman haklarında gerçekleşen hukuki süreci çarpıtarak günlerce basında yer verdiler. Söz konusu olaya ilişkin “Asti” Gazetesinin 3 Ocak 1904 tarihli nüshasında; Biri “Andon Sargaski” , diğeri “Yorgi Savof” isminde 2 Bulgar zabiti Atina’ya gelmişler. Bu kişiler, yazarlarımızdan biriyle yaptıkları mülakatlarında; “tütün almak için Osmanlı askeri zabitlerinden birinin izniyle hatt-ı İmtiyazı geçtik. Tütüncü dükkânına gider gitmez Osmanlı askeri efradından bazıları bizi tutuklayarak Cuma-yı Bala’ya oradan da Selanik’e götürdüler. Nihayet orada 2 aydan çok tutuklu kaldık. Mahpus esnasında bizi araştırmaya görevlendirilmiş olan sorgu hâkimi; *İslam dinini kabul ettiğimiz anda bizi büyük rütbelerle Osmanlı Askeri Zabitleri mesleğine tayin ettireceğini vaat etmiş, çekinmemiz üzerine hiddetlenerek bizi darp etmiştir*. Vatanımıza iade olunmamızı talep etmemiz üzerine müstantık (sorgu hâkimi), bizi Yunanistan’a göndereceğini söyledi. Ve olaydan 2 saat sonra Pire’ye giden vapura bindirildik. Vapurdan çıkar çıkmaz Osmanlı

⁶⁰² BOA. BEO. nr: 1999 /149868.

Devleti Baş-Şehbenderine müracaat ile hüviyetimizi tespit edildi. Selanik'te kalmış olan evrakımızın da toplanması için aracı olmasını istemiş isek de, Baş-şehbender gereğini yapacağını beyan etmek ve Yunanistan askerine katılmak için buraya gelip gelmediğimizi sormakla yetindi. Osmanlı hükümeti aleyhine protesto ettik ve 2 günden beri aç olduğumuzu açıkladık. Bunun üzerine şehbender bize 2 dirhem verdi. Bu parayı alır almaz derhal aşçı dükkânına gittik, karnımızı doyurduk. Ertesi gün Avusturya konsolosuna müracaat ederek himaye talep etmiş isek de hüviyetimizi ispat edemediğimizden, konsolos dahi bize 2 frank vererek bizi kovdu. Öbürkü gün Rusya konsolosu yanına gittik. Konsolos bizi gönül okşarcasına kabul etti. İşin sonunda polis müdürü tarafından buraya gönderildik⁶⁰³.”

Bu türden propaganda ve baskılardan İmparatorluğun Müslüman ahalisinin etkilenmediği düşünülemezdi. Zira Müslümanlara yönelik tehditler, bu süreç içerisinde kanlı katliamlar ve zorlu hicretlerle neticelendi. Çeteciler Müslümanları nasıl keseceklerini, mallarını nasıl gasp edeceklerini uluorta dile getirmekten çekinmediler. Gazetelerde Hristiyan halkı galeyana getirmek için Müslümanların günahsız Hristiyan köylerine saldırdıkları ve onlara şiddet uyguladıkları temaları işlenmekteydi. Hatta Avrupa matbuatının dikkatini çekmek için sivil Türklerden oluşan çetelerin Hristiyan ahaliyi terörize ettikleri anlatılmaktaydı⁶⁰⁴. Öte yandan açık alanlarda yazılan pankartlarda Müslümanları tehdit eden içerikli yazılar yazılmaktaydı. Örneğin *“padişaha nefretle, kendilerine imtiyaz verilip verilmeyeceği birkaç gün zarfında cevap verilmezse Üsküp'teki hane ve insanları yakacaklarını... Mayıs'ın sonuna kadar cevap gelmezse eğer Makedonya'nın tamamındaki hane ve ahâliyi ihrak ve telef edeceklerini”* yazmışlardır.⁶⁰⁵

Komitelerin propagandaları II. Meşrutiyet döneminde de süreklilik arz etmiştir. Nitekim “Frankfurt” Gazetesinin 12 Aralık 1326/25 Aralık 1910 tarihli nüshasında, *“Meşrutiyet idaresinin tesisinden beri Makedonya'ya çok silah getirilmiş ve ahâliye dağıtılmıştır... Zaten silahlı olan Bulgarlar çok daha iyi silahlandı. İslâmlar dahi, kendilerine silah tedarikini elzem addederler ve bu mesele ile Jön Türkler meşgul*

⁶⁰³ BOA. A.MTZ.(04) nr: 30 /58.

⁶⁰⁴ BOA. HR. SYS. nr: 83/ 55.

⁶⁰⁵ BOA. TFR.-I-M. nr:8/ 723.

olmuş” ifadelerine yer verilmiştir. Anlaşılacağı üzere meşrutiyet idaresi de bölgeye huzur getirmemiş aksine sular hiç durulmamıştır⁶⁰⁶.

Osmanlı düşmanlarının ve özellikle eşkıya çetelerinin çok gayret ettikleri şey, sivil Müslüman ahâliyi çatışmaların içine çekerek, şimdiye kadar bir arada huzur içinde yaşamış olan Müslümanlar ile Hristiyanların, bir arada yaşamalarının mümkün olmadığını propaganda yaparak dünyaya göstermekti. İsyancı çeteler askerden çekindikleri ve de onlardan sert karşılık gördükleri için Müslüman ahâliye yönelmekteydiler. Örneğin 1903 yılının başında Razlık’ın Babyak ve Yakorit köyleri ahâlisinden sekiz Müslüman, Lezokop ilçesi Filip Hanları civarında Bulgar eşkıya ve köylüleri tarafından parça parça doğranarak şehit edilmişlerdi. Suçluları bir kısmı kısa zamanda yakalanmış, Nevrokop’tan adli bir heyet ile yabancı temsilci Binbaşı Flander gelip, üzücü hadiseye şahit olmuşlardır.⁶⁰⁷

Makedonya’daki Osmanlı yetkilileri Yunanlıların, Sırpların ya da Ulahların çete faaliyetlerine ve Propagandalarına, Bulgar çetelerine olduğundan daha fazla hoşgörü gösteriyorlardı. Hilmi Paşa, Avrupalıların Bulgar isyancılara karşı ılımlı olduğuna ve durumun daha da kötüleşmesini engellemenin kendi sorumluluğu içinde bulunduğuna inanıyordu. Bu nedenle Bulgarlar tarafından, Patrikhaneye bağlı Yunanlıları kayırmakla suçlandı.

Reform dönemi boyunca, 1904-1908, ya öğretmenlerin, din adamlarının ve sözü geçen sivillerin propagandaları arcılığıyla ya da çetelerin devrimci eylemleri sonucunda, bölgedeki yerel mücadele artmaya devam etti. Aynı dönemde Yunan Hükümeti tarafından desteklenen Yunan hareketi hızla şiddetleniyordu. Sırp ve Ulahlar da eylemlerini ve propagandalarını kurdukları kiliseler ve okullar vasıtasıyla artıyorlardı.⁶⁰⁸

4.1.2.5. Komite Yanlısı Basın

Osmanlı siyaseti içeride azınlıklara, dışardan da Avrupa ekonomik, siyasi, politik ve kültürel isteklerine uygun ise genellikle lehte yazı, yorum ve analizler yapılmıştır. Ancak içeriden ve dışarıdan gelişen olaylara yönelik hükümetin aldığı karar ve gösterdiği davranışlar azınlıklara ve Avrupa devletlerinin çıkarlarına dokunduğunda

⁶⁰⁶ BOA. Y. PRK. TKM. nr: 51/43.

⁶⁰⁷ T.Uzer, *a.g.e*, s. 173-174.

⁶⁰⁸ G.Tokay, *Makedonya Sorunu...*, s. 50-51.

çoğunlukla aleyhte yazılar yazılmıştır. Bu bağlamda 1848 Macar Mülteciler Meselesi, 1853-1856 Kırım Harbi, 1856 Islahat Fermanı ve 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilanı gibi olaylar hakkında genellikle olumlu yayınlar yapılırken, 1875 dış borç bunalımı, 1876 Bulgar Ayaklanması ve 1895-1896 Ermeni olayları sırasında ise aleyhte yazılar ağırlık kazanmıştır. Bu yazılar Avrupa devletleri içerisindeki siyasetin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Liberal (The Whig) Gladstone'un Bulgar Ayaklanması sırasında Osmanlı aleyhtarı ve Türk düşmanlığı içeren yazıları sayesinde halkın büyük kısmı Liberallere meylederken, Rusların İstanbul yakınına kadar gelerek Osmanlı başkentini tehdit etmelerine karşı Disreali'nin Muhafazakar (The Tory) hükümetinin aldığı önlemler ve sonradan Berlin Anlaşmasında İngilizlerin istediklerini elde etmesi Muhafazakar kesimin kendi ülkelerinde daha fazla oy ve popülerite kazanmasını sağlamıştır.⁶⁰⁹

Osmanlı Devletini “Doğu Sorunu” ve “Avrupa'nın Hasta Adamı” gözlüğü ile görmeye alışkın Batı basını Osmanlı ile ilgili konularda çoğu zaman olumsuzlukları ön plana çıkarmış, bardağın boş tarafına bakmayı yeğlemiştir. İsabetli yorum ve haberler de eksik olmamıştır.

Genellikle Avrupa basın ve efkârının önemini benimseyen Osmanlılar batı basını ile ilgili duyarlı bir tutum sergilemiştir. Osmanlı azınlıkları içerisinde ayrılıkçı kesimler batı basını ile beslenmiştir. Örneğin aşırı Türk aleyhtarlığı gösteren İngiliz devlet adamı Gladstone'un gazetelerde çıkan yazıları ayrılıkçı Ermeniler ve Makedonlar tarafından “dini metinler” gibi takip edilmiş ve kendi aralarında gizlice okunmuştur.⁶¹⁰ Avrupa basını çoğu zaman Osmanlı aleyhtarlığını körüklemiştir. Osmanlı aleyhtarlığı batının tepki gösterdiği bazı iç ve dış olaylar sırasında zirve yapmıştır. Balkan ayaklanmaları, Ermeni olayları ve azınlık başkaldırılarında batı basını Osmanlıyı topa tutmuştur. Örneğin 1875'te başlayan Balkan bunalımı sırasında böyle olmuş, batı, özellikle Avusturya ve Rusya neşriyatı, Osmanlı aleyhtarlığını tahrik ve teşvik etmiştir.⁶¹¹

⁶⁰⁹ Mehmet Yetişkin, *Ankara.edu.tr/dergiler*, (Batı Basınından Osmanlı Devletine Yaklaşımlar ve Osmanlıların Bu Yaklaşımlara Tepkileri), s.144.

⁶¹⁰ Bayram Kodaman, (hazırlayan), *Turks-Armenians and Europe*, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2003, s.154

⁶¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, TTK, 1989, C.8, s. 14.

İngiltere'nin önemli gazetelerinden The Times, Balkanlardaki gelişmelerle ilgili düzenli bilgiler sunmaktan başka, Bulgaristan, Yunanistan ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın bölge üzerindeki gizli ve açık mücadeleleri, bu devletlerin Makedonya'daki çeşitli etnik gruplara yönelik politikaları, bölgedeki silahlı örgütlerle ilişkileri, büyük devletlerin ve Türkiye'nin "Makedonya Sorunu"na yaklaşımları ve belirtilen dönemde bölgenin sosyo-ekonomik yapısı hakkında dikkat çekici haberler ve yorumlar da sunmaktadır⁶¹². Örneğin "The Times Gazetesi"nin 8 Temmuz 1903 tarihli nüshasında, Koleyka'dan Selanik' gelen 100 Bulgar'a, Osmanlı jandarması tarafından silah arama ve taraması yapıldığı esnada zulüm yapıldığı haberini yayınlanmıştı. Benzer şekilde aynı tarihli "Deyli Karankol" isimli başka bir İngiliz gazetesinde de "Abyaret" imzalı bir yazıda; güya Osmanlı askerleri tarafından Manastır yakınında olan "Zağorikoni'de yapılan tecavüz ve saldırılar nakil edilmişti"⁶¹³. İncelemiş olduğumuz belgelerden elde ettiğimiz bilgilere göre Vilâyet-i Selase'de görev yapan çok sayıda Avrupa gazete muhabirlerinin Makedonya hadiselerini günü gününe Avrupa efkâr-ı umumiye'sine haber ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat çoğu zaman olayların *Hristiyanlara zulüm yapıldığı* şeklinde yansıtılması dâhilde ve hariçte Hristiyan âlemini heyecanlandırıp *Türk düşmanlığı yarattığı* bir hakikattir.

Osmanlı kavimlerinin tarihi içinde, Bulgar basınının geciken fakat ilginç bir gelişimi vardır. Ayıca bu basının Bulgar nüfusun yaygın olduğu topraklar dışında, imparatorluğunun büyük merkezlerinde ve hatta bugünkü Türkiye'nin İzmir ve İstanbul gibi metropollerinde boyattığını gözlemlemek daha da ilginçtir. Bugüne kadar Osmanlı İmparatorluğundaki Bulgar basınının hayatı karşılıklı arşiv tetkiklerinin zorluğu ve filolojik noksanlık nedeniyle ne Bulgarlar ne de Türkler tarafından yeterli ölçüde araştırılıp açıklanamamıştır.

Bulgar basın tarihinin ilk gazetesi İzmir'de dünyaya gelmiştir. Sonra Avrupa'da Leipzig'e ve sonra tekrar İstanbul'a yönelir. Tabii bu arada ihtilalci Bulgar basını Sırbistan da boy gösterir; buna artık Osmanlı-Bulgar basını diyemeyiz. O bağımsız Bulgaristan'ı hedefleyen, imparatorluk dışındaki bir merkezde yaşayan basındır. Sırbistan emareti mümtazedendir; ama orada gizli basılan gazete de ve Kitabının

⁶¹² Mehmet okur, *The Times Gazetesine Göre Makedonya Sorunu*, Karadeniz Araştırmaları, 2012, Sayı:32, s.40

⁶¹³ BAO. BEO. nr: 2113 /158471, b:3

kontrolü mümkün değildi. Yoksa Babiâli resmen basılan Sırb gazetelerinin haber ve yayınlarına zaman zaman protesto yoluyla müdahale etmekteydi⁶¹⁴.

II. Abdülhamit dönemin de Makedonya’da cereyan eden hadiseler, Bulgar basının da geniş yer tuttuğu bilinmektedir. Komite ve Emirlik yanlısı bu gazetelerin müşterek hedefi; Devlet-i Aliye’nin bu coğrafya izlediği her türden siyasetin yanlışlığı ve Bulgar, Sırp ve diğer unsurların Osmanlı devletinden gördüğü mezalim ve zulmü nakletmekten başka bir şey değildi. Esasında yapmış oldukları bazı yayınlarda doğruluk payı yok değildi. Nihayet devlet yönetime olumlu katkı sağlamayan bu türden haberler, çoğu zaman milliyetçiliği körüklemekte ve Hristiyanlar arasında bile çatışmalara zemin hazırlamaktaydı. Nitekim “Dinonik ve Balkanski Kurye” gazetelerinin 14 Nisan 1905 tarihli nüshasında; Rum çetelerinin Rumeli vilayetlerinde Bulgarlara karşı tavırlarından dolayı Emaret dâhilinde neredeyse *Rum avına çıkıldığı* içerikli yazılarında; *Yunan çetelerinin mezalim ve saldırılarına son vermek üzere Emirlik Hükümetince, gerekli girişimlerde bulunmuş, mesela Bulgaristan’daki Rumlar aleyhine önleyici tedbirler alıp, mekteplerini kapatmak lazım geldiğini, ahali dahi kasaba ve köylerde birleşme akdiyle alçak Rumların tavır ve hareketini ayıplanması gerektiğini...* “Balkanski Kurye” gazetesinde ise; *bütün Bulgarların Rumlarla kesin görüşmeleri ve Rumların, Bulgar memurlarından ayrılmasını ve Atina’daki Bulgar memurlarının geri toplanması için yönlendirdiği* şeklindeydi.⁶¹⁵

Komite yanlısı gazetelerin Bulgaristan’ın dâhili ve harici politikalarını eleştiren neşriyatlar yaptığı bilinmektedir. Nitekim “Den” gazetesinin Petersburg’da yayınlanan “Nir Bureski Vestebenin” gazetesinden alıntı yaparak 20 Haziran 1905 tarihli yazdığı bir makalede; komiteler arası zıtlık ve nefret irdelenerek, Emaret Prensini bu rekabeti derinleştirerek şahsi çıkar elde etme hevesi içerisinde olduğu ifade edilmekteydi.⁶¹⁶ Den gazetesinde çıkan haberler üzerine “Menovek” gazetesinde Dâhili komite reisi Sankof Prens’in komitelere karşı izlediği siyaseti eleştiren bir risale kaleme aldı. Söz konusu

⁶¹⁴ İlber Ortaylı, *Ankara.edu.tr/dergiler*, (Prof Dr. Şerafettin Turan Anısına), s.253

⁶¹⁵ BOA, A.MTZ.(04) nr:129/8.

⁶¹⁶ BOA, Y.A.HUS, nr:488/84, b.3.

makalede, Bulgaristan'ın Makedonya coğrafyasında Rum çetelerinin Bulgarlara karşı yaptıkları taşkınlıklara karşı yeterli tedbir almayarak kayıtsız kalması da eleştirildi⁶¹⁷.

Komite yanlısı gazeteler, Bulgar kavmine karşı Osmanlı hükümetinin Rumları ve diğer etnik unsurları kullandığını, II. Abdülhamit'in Makedonya'daki Hristiyan ahaliyi *tavşana kaç tazıyı tut* siyasetiyle birbirlerine karşı kullandığı teması yansıtıyordu. Nitekim 28 Mayıs 1907 tarihli "Nev-deden" gazetesinin nüshasında şu şekilde yazı kaleme alınmıştı⁶¹⁸;

Makedonya'nın üzücü durumu korkutuyor. Bulgar kavminin maruz bulunduğu doğru yoldan çıkmalar, şimdi de Rum çetelerinin yıkıp bozması son bulmuyor. Bu çetelerin bozgunculuğundan Bulgar kavminin selameti için evvela bence kudret ve mesaisini sarf etmekten geri durmayacağı hakkında Devlet-i Aliyye'nin vaat ettiği şeyler ve art arda gelen resmi tebligatlara rağmen Rumlar bizzat Makedonya Osmanlı memurlarını himaye altına alarak yalvarmaktan geri kalmıyorlar. Yunanistan'da açıktan kurulan bu çeteler Yunan hükümetinin himayesi altında hududa kadar sevk edilip oradan Türk hükümetinin himayesine bırakılıyorlar. Bu da gösterir ki gerek Avrupa zabıta memurları ve gerek Devlet-i Aliye tarafından meydana gelen samimi tebligatlar da genellikle itiraf olduğu gibi Makedonya'da bundan fazla düzen ve durumun ıslahı mümkün değildir. Türk hükümet idaresinin, olağanüstü hatalı, bir düzensizlik ve kargaşa içinde bulunduğu bir üzücü gerçektir. Merkezden tebliğ edilmiş emirler ve kesin talimatlar tamamıyla başka bir şekilde değiştirilir. Duruma göre memurlar ve delegeler, olağanüstü güce sahip bir milletler arası kontrol olmadıkça bu ayrılık düzenlenemez ve işitilemez. Bunun haricinde meydana gelecek her türlü girişimler büyük devletlerin güvencesini istemek neticesiz bırakmaktan başka bir güzel neticeye yaklaşmaz. Bu kargaşa durumunun sonbahara kadar ölçülü olma takdirinde sonucun ne getireceği hususu endişe verici ve düşündürücüdür.. Bulgaristan Prensliği şimdiye kadar asayiş ve selametini ispat ve izhar ve komşu bulunan diğer milletlerle münasebetlerini ilerletme ve teyit hususunda ve özellikle Osmanlıya karşı ne fedakârlık mümkünse göstermekte kusur etmedi. Lakin üzülerek bu doğru siyaset, Osmanlı Devletince Osmanlı Avrupa'sında refah ve asayişin sağlanmasına sebep olmadı. Bunun

⁶¹⁷ BOA, Y.A.HUS, nr:488/84, b.4.

⁶¹⁸ BOA, Y.A.HUS, nr:488/84, b.1.

gibi bu geniş hatalar da isyan önderlerinin kötülüğü, düşmanca siyasete gereken, devam eden durumun kendisiyle aynı ırk ve mezhebe mensup bir kavme vereceklerini, mezalim ve felakete karşı Bulgaristan kayıtsız kalan yukarıda düşüncelerden sonra, Osmanlı Devleti ile dostane seçtiğimiz siyasetin bozulmaması hususunda meydana gelen anlayışa rağmen, durumun kötüye gitmesine üzülmemek mümkün değildir. Herhalde gerek Osmanlı Devleti'nin çıkarlarını ve gerek Balkan sulh ve selametini temin etmek hususunda Makedonya ahalisini yok etme ve yağmalama isteyen ihtilallar ve düşmanlıklara karşı ciddi tedbirler alınması Osmanlı Devleti'nin düzen ve sorumluluğundadır. Aksi takdirde meydana gelecek olan sonuçlardan Osmanlı Devleti sorumlu olacaktır.

Diğer taraftan isyancı grubun liderlerinden Boris Sarafof'un Belgrat'ta bulunduğu sırada gazetecilere verdiği demeçte çok ilginçtir. Ona göre Komitelerin organize ettiği isyanların başarısızlığı ve halkın isyanlara tevessül etmemesi Hristiyan ahalinin beş asırlık Osmanlı hâkimiyeti esnasında gördüğü zulümden korkuya kapılmalarından başka bir şey değildi⁶¹⁹. Kanaatimize göre durum tespit edildiği gibi değil tam aksine Hristiyanlar, komitelerin kendilerine ve yüzyıllarca birlikte yaşadıkları Müslüman komşularına reva gördükleri haksızlıkları görmüş Osmanlı idaresini tercihe şayan bulmuşlardı. Nitekim XIX. asrın sonunda (90'lı yıllarda) Sırp diplomatı Mladen Corceviç, bu sefer Avrupa devletlerinin Balkanlardaki amaçlarının sadece kendi menfaatlerini sağlamak olduğunu anlayarak başta Türkiye olmak üzere, Balkan ülkeleri arasında askerî ve gümrük birliğinin gerçekleştirilmesini teklif etmiş ve bu konuya büyük güçlerin hiçbir şekilde karışmamasını istemiştir. Ancak bölge dışından gelen müdahaleler sonucunda ve bölgede bulunan burjuvazinin de katkısıyla daha önce olmadığı şekilde şovenizm ve karşılıklı nefret duyguları kabarmış, böylece olayların kontrol dışına çıkması engellenememiştir⁶²⁰.İhtilalci çete ve komiteleri destekleyen basına dair bazı istatistikî bilgiler şöyledir:

Tablo 5: Bulgar Basını

⁶¹⁹ *Turski Dokumenti*, s. 8.

⁶²⁰ *Turski Dokumenti*, Belge No 4, s. 17.

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Gazete Adı:	Yayınlandığı yer, yayın dili:
Makedonya ⁶²¹	Sofya (Bulgarca), Belgrad (Sırpça), Paris (Fransızca), Atina, İstanbul (Bulgarca), Ruscuk (Bulgarca)
Makedonya Sadası ⁶²²	
Otonomya Makedonski Glass ⁶²³	Sofya (Bulgarca)
Vardar ⁶²⁴	
İhtilal ⁶²⁵	Sofya (Bulgarca)
Çernamor ⁶²⁶	

Tablo 6: Rumeli Vilayetlerinde, Bulgarca, Rumca ve Türkçe gazetelerin âdeti⁶²⁷

	Bulgarca	Rumca	Türkçe	Yekün
Edirne	400	300	400	1100
Selanik	400	400	400	1200
Manastır	400	400	300	1100
Kosova	400	100	300	800
Yanya	100	400	200	700
İşkodra	100	200	200	500
TOPLAM	1800	1800	1800	5400
Çatalca	50	50		
GENEL TOPLAM	1850	1850	1800	5400

Kaynak: Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA)

⁶²¹ 1898’de bu gazetenin müdürü, Makedonya komitesi üyesi Kançef’tir (BOA, Y.A.HUS, nr: 392/99, 4 N 1316/16 Ocak 1899).

⁶²² BOA, DH.MKT, nr: 368/42,

⁶²³ BOA, DH.MKT, nr: 368/42, 3 Za 1312/8 Mayıs 1894,

⁶²⁴ BOA, Y.A.HUS, nr: 392/97.

⁶²⁵ BOA, Y.A.HUS, nr: 392/103.

⁶²⁶ BOA, A.MTZ(04), nr: 177/19, 5 M 1313/28 Haziran 1895.

⁶²⁷ BOA, DH.MUI, nr:17/3, 17.Z.1327/30 Kasım 1909, b.8

Osmanlı hükümeti, Osmanlı gazeteleri ve aydınları Avrupa basınına yönelik bir takım beklenti, tavır ve tepki içerisinde olmuşlardır. Osmanlı Hükümeti 1864'te yayınladığı ilk matbuat nizamnamesinin dokuzuncu maddesinde Batıda Osmanlı politikası ve iç işleri ile ilgili yayınlarda “taarruz ve husumet” bulunduğu “gazete ve evrakı murettebei sairenin memalik-i şahaneye idhal ve neşri memnu” kılınmıştır. Gerek Osmanlıda ve gerekse de Batıda basılan Ecnebi gazeteleri denetlemek üzere Hariciye Nezareti bünyesinde Matbuat-ı Hariciye Müdürlüğü kurulmuştur. Dahası, dış ülkelerden gönderilen matbuat ve kitaplar gümrük kapılarında ve postanelerde Maarif Nezareti tarafından tayin edilen, fakat Gümrük ve Posta Müdürlüğüne dâhil kimselerce tetkik olunmuştur. Ayrıca Batı basınında kendileri hakkında çıkan asılsız, abartılı ve karalama yazılarına Osmanlı devlet adamlarının tekzipler gönderdiği görülmüştür.

Osmanlı Devleti'nin, özellikle II. Abdülhamit devrinde yabancı “muzır” neşriyata karşı aldığı tedbirler arasında elçiliklerin zararlı yayını satın alarak imha etmesi, Türkiye aleyhinde yayın yapanları para ile satın alınması, gazetelere abone olunarak veya koleksiyonları satın alınarak bu gazetelerin aleyhte propagandalarının önlenmesi, zararlı yayınların ülkeye girişinin men edilmesi gibi önlemler alınmıştır. “Hazine-i Hassaca Avrupa gazetelerine ve ecnebi hafiyelerine verilen tahsisat ayda 2.600 lira” olmuştur. Bu önlemlere rağmen yasaklı yayınlara ilgi artmış, gazete ve kitaplar yabancı postalar vasıtasıyla, bazen yaprak yaprak ülkeye sokulmuştur.

Osmanlı devlet adamları batı basınının zararlı etkisini iyi görmüşlerdir. Bu tür zararları en aza indirmek için yasaklamalara, teşviklere ve yalanlama yazılarına başvurmuşlardır. Ancak batılı gazetelerin çeşitliliği, siyasi desteklerinin büyüklüğü, dini bağnazlığa eğilimi, farklı imkânları ve diğer destekleri nedeniyle susturulmaları mümkün olmamıştır⁶²⁸.

4.1.2.6. Komitelerin Silahları

Makedonya coğrafyasının kendilerine ait olduğunu düşünen komite çeteleri, kendileri içinde maliyetli zor bir mücadelenin içerisinde olmuşlardır. Süreklilik arz eden silahlı mücadelelerinde üretimin dışında oldukları için çok miktarda para ve malzeme

⁶²⁸ M.Yetiş, *a.g.m*, s.144-152.

tüketmek durumundaydılar.⁶²⁹ Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan gibi bölgede Osmanlı'nın zararına olacak şekilde büyük menfaat elde etmek isteyen ülkeler yanında, aralarındaki rekabetten kaynaklanan sebeplerden dolayı Rumeli topraklarına yakın ilgi gösteren Ruslar, İngilizler, Fransızlar ve Avusturyalılar Makedonya'da faaliyet gösteren komite çetelerinin silahlanmalarında önemli destek sağlamışlardır.

II. Abdülhamit döneminde Makedonya sorununda aktif rol oynayan her Balkanlı devletin finanse ettiği bir çetesi bulunmaktaydı. Buna göre gönüllü fedai toplayan komiteler, Bu gönüllüleri devletlerinin zabitlerinin idaresinde eğittikten sonra, her birine birer pasaport temin ederek, dikkat çekmeyecek bir kıyafet ile üç beş kişilik gruplar halinde ve silahsız olarak Makedonya'ya göndermişlerdir. Daha sonra gizlice Makedonya'ya sevk edilen silahlar, burada komitecilere dağıtılmıştır. Bu bölümde özellikle Bulgar ve Rum komite çetelerinin silahlarını nasıl temin ettiklerini arşiv malzemesiyle değerlendireceğiz.

Osmanlı devletine harb silahlarının girişi yasak⁶³⁰ olmasına rağmen komite çeteleri çeşitli yöntemlerle elde ettikleri silahları, yasa dışı yöntemlerle Makedonya'nın içlerine kadar sokabilmişlerdi. Nitekim Sadaret Makamından Rusûmât Emanetine gelen 19 Kânunusani 1311/ 31 Ocak 1898 tarihli bir vesikada; Bulgar Makedon komitelerinin topladıkları dinamit ve humbara gibi harb malzemelerini; Yanya, Manastır, Kosova, Selanik ve Edirne vilayetlerine yasa dışı yollarla soktukları belirtilerek, sözü edilen kaçak silah girişinin Rûsumat memurları vasıtasıyla araştırılması istenilmekteydi.⁶³¹ Belgelerden elde ettiğimiz sonuç; Osmanlı'nın Makedonya topraklarına en fazla kaçak silah girişi Bulgar çetelerinin girişimleriyle gerçekleştiği yönündedir.

Osmanlı devletinin terörle mücadelesinde önemli maddi zararlara uğradığını belirtmiştik. Esasında devletin ekonomik çöküntüsü birçok sebeplere dayanmakla birlikte, bu gibi nedenlerden Osmanlı hükümetinin zaman zaman sivil ve askeri kadrolarına aylarca maaş ödeyemediği bir hakikatti. Bu nedenle Rumeli vilayetlerinde görev yapan bazı idarecililerin maddi imkânsızlıklardan yolsuzluğun pençesine düştüğü görülmektedir. Söz konusu durumlarda bazı askeri ve mülki sınıfa mensup kimseler,

⁶²⁹ BOA. *TFR-1-UM*. nr: 3/248.

⁶³⁰ BOA. *BEO*. nr:858 /64279.

⁶³¹ BAO. *BEO*. nr.737 /55237.

devletin içinde bulunduğu zaafıtan dolayı silah kaçakçılığı gibi yasa dışı faaliyetlere tevessül etmişlerdi. Örneğin 6 Ekim 1896 tarihli bir belgede⁶³² Selanik vilayetinde el altından satılan silahların polislikten atılmış bazı kimseler tarafından gerçekleştirildiği belirtilmekteydi. Devlet kadrolarını zamanında işgal etmiş bu şahısların Bulgar komitelerine silah sattığı gerçeği idari makamların etkili tedbirler almasına neden olmaktadır.

Makedon komiteler, ithal ettikleri silahları Makedonya'daki işbirlikçileri vasıtasıyla Bulgar halkına dağıtmaktaydı. Örneğin Nevrokop kazasında Dolen köyü'nde Bulgar milletinden Bakkal Dimitri'nin ihtilal komitesinden aldığı talimat üzerine Bulgaristan'dan kendisine gönderilen silah ve yanıcı maddeleri, gerekli yerlere dağıtıp teslim etmekte olduğu yapılan ihbarlardan anlaşılmıştı. Ayrıca Dospat ve Razlık Balkanlarının gözetimden uzak olan yerlerinden Nevrokop'un Kovacı Dibi Köyü Bulgar ahalisi marifetiyle silahlar ve yanıcı maddeler içerilere sokulduğu, Dolen Kazasının Tombedin Köyünde de tütün kaçakçılığıyla meşgul Pomak Ahmed isminde bir kişinin eşkıya ve silahların geçişinde yardım ve yataklık yaptığı adli makamların tahkikatları neticesinde ortaya çıkarılmıştı. Osmanlı idari makamlarının söz konusu silah ticaretinde maddi çıkar beklentisinde olan Müslüman vatandaşlarına yönelik tavırları genellikle sert olmuştur⁶³³.

Terör örgütlerinin Avrupa ülkelerinden silah satın aldıkları belgelerle sabitti. Nitekim 7 Eylül 1903 tarihli bir vesikadan; Makedon Komitelerin, Bulgar eşkıyası için Viyana'dan ithal edip deniz yoluyla gönderilen silah ve cephanelerini Selanik'teki gümrükçülerle uyuşulup vilayet içlerine kadar ulaştırdıkları⁶³⁴, 17 Şubat 1897 tarihli başka bir belgeden ise, Almanya'dan ithal edilen 75 sandık silahın "Tinosi" ismindeki Alman vapuruyla, Pire ve Şire'ye oradan Girit'e nakledilerek Makedonya'ya ulaştırılacağı bilgisi edinilmektedir⁶³⁵. Rumeli vilayetlerinde sefaretleri bulunan, her fırsatta Osmanlıdaki en ufak bir asayiş sorununu devletin iç işlerine müdahale vesilesi olarak kullanan Avrupa devletleri, öte taraftan çetelerin silahlanmasında önemli katkılar sunmuşlardır.

⁶³² BOA. BEO. nr:848 /63594.

⁶³³ BOA. BEO. nr: 2050 /153732.

⁶³⁴ BOA. BEO. nr: 2161 /162043.

⁶³⁵ BOA. BEO. nr:909 /68129.

Ülkeye illegal yollarla sokulan silahlar, Osmanlı Devleti tarafından müsadere edilmekteydi. Nitekim 26 Mart 1906 tarihinde; Leftere Limanı civarında Kızıl Ada'da saklanıp Pravişte ve Sarı Şaban sahillerine çıkarılacağı ihbar olunan barut ve dinamitin yakalanarak müsadere edildiği benzer şekilde Pravişte'de Bakkal Raşid'in dükkânın da ele geçirilen 8,5 kıyye(ağırlık ölçüsü) kaçak barutun müsadere edildiği belgelerden anlaşılmaktadır.

Ülkeye sokulan yasa dışı silahlarla mücadele için bazı devlet memurlarının Babıâli'ye birtakım raporlar ilettiğini görmekteyiz. Bunlardan gümrük memuru "Alyapolos Efendi'nin raporu ilgi çekicidir. Zikredilen şahıs raporunda; yasak silah eshabının bir türlü kanuni cezaya çarptırılmadıkları için, sıklıkla Yunanistan ve Bulgaristan'dan silah ithal ettiklerini söz konusu durumunun adeta bir sanat haline geldiğini belirterek, bir takım çözüm önerileri sunmaktaydı; yakalanan silahlara el konulması, yasak silah ihraç edenlerin iki misli para cezasına mahkûm edilmeleri, hatta 6 aydan az olmamak kaydıyla tutukluluklarına hüküm verilmesini yahut uzak memleketlere sürgün edilmelerini, yabancı tebaadan suçluların yargılanma hükümlerinin oluşturulması gibi görüşlere raporunda yer vermişti⁶³⁶

Komitelere silah satan kaçakçıların faaliyetleri ve finansmanları şaşırtıcı boyuttadır. Nitekim 13 Mayıs 1909 tarihli bir vesikada; Yunan Bahriye Nezareti tarafından Pire' de müzayedeye çıkarılan hacimleri 30.000 -80 bin ton arasında ve uzunlukları 28,5 metre genişliği 2,5 metre ve süratleri 9 mil olan 3 adet torpedo istimbotunun kaçakçılar tarafından satın alındığı, bu torpidolarla vilayet sahillerine külliyetli gara tüfengiyle Belçika üretimi mavzer karabinesi sevk edileceği belirtilmekte ve Selanik Vilayeti sahillerinde gerekli tedbirlerin alınması önerilmekteydi.⁶³⁷ Kanaatimizce silah tüccarlarının her türden girişimleri siyasi olmaktan çok ticari kaygılardan kaynaklanmaktaydı.

Rum komite çetelerinin silahlarının büyük bir kısmının Yunanistan'dan temin ettikleri tespit edilmiştir. Mesela Selanik vilayetinden Mabeyni Hümayun Baş Kâtipliğine gönderilen 24 Haziran 1902 tarihli bir vesikada; Rum ve Ermeni komitelerinin işbirliğiyle Haziran'ın 20'sinden sonra "Kom ve Tino" isminde yelken

⁶³⁶ BOA, *İ.HUS* nr.91/1319.

⁶³⁷ BOA, *TFR.I.UM* nr:29/2049.

gemileriyle İstanbul'a Galata Şarap İskeleyi'ne ihraç edilmek üzere hazırlanan ve ortası şarap ile dolu olup, çıkarılınca silah-cephane ve dinamit gibi yanıcı maddeleri taşıyan ve fiçı şeklinde tertiplenmiş silahların vilayet sahiline çıkarılacağı belirtilmişti. Selanik ve İstanbul'da gereken tedbirlerin alınması için rüsumat idaresine gerekli vasiyet yapılmıştı⁶³⁸.

Bulgar Makedon komitelerin, silah temin ettikleri ülkelerin başında İngiltere gelmekteydi. Nitekim Sadaretten Bahriye Nezaretine gönderilen 18 Mart 1313/30 Mart 1897 tarihli bir vesikada; Bozguncu komitelerin 1 Nisan 1897 tarihinde Bulgar Makedonya çetelere dağıtılmak üzere Londra'dan külliyetli tüfek ve fişenk sipariş ettikleri Ser-askeriye, Dâhiliye ve Rusûmât Emanetine bildirilerek, sahillerde küçük gözetim vapurlarının dolaştırılması isteniyordu⁶³⁹. İngiltere Makedonya'daki ayrılıkçı çetelere gerek politik olarak gerekse lojistik olarak devamlı surette alenen destek vermekten kaçınılmıyordu.

Rumeli vilayetlerinde ayrılıkçı çetelere silah satışında adalardaki Rum kayıkçı kaptanlarının önemli rol oynadığını belgelerden tespit etmiş bulunmaktayız. Nitekim Sadaretten Şura-yı Devlet Başkanlığına gelen 21 Haziran 1904 tarihli bir tezkerede; Varna'da Rum Kampanyaları'nın Pirlepe'den Pire'ye oradan Yunanistan üzerinden Makedonya silah ihracatı yaptıkları esnada mahalli polis tarafından yakalandıkları, Makedonyalı iki kişinin üzerinde çok sayıda dinamit ve fişek ile beraberinde iki tabakalı üst tarafı tereyağ ile kapatılmış 1 adet ince çinko kutu içinde son sistem bir dinamit makinesinin Sofya üzerinden Atina'ya oradan Makedonya'ya gönderilmek üzereyken yakalandığı belirtilmekteydi⁶⁴⁰. Tespit ettiğimiz belgelerden silah kaçakçılığı trafiğinin Yunanistan'dan üzerinden Selanik limanı civarında gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Bulgar komite çetelerinin reislerinin Makedonya dâhilinde bizzat silah ve yanıcı sair maddeler ürettikleri belgelerden anlaşılmaktadır. 21 Haziran 1903 tarihli bir vesikada; Dâhili Komite Reisi Boris Sarafof'un tebdil-i kıyafet yoluyla Selanik'e ulaşım Nevrokob, Razlık ve Baniska köyünde kurşun döktürüp, fişek doldurmakta olduğu hatta

⁶³⁸ BOA, Y.PRK.UM nr:50/108.

⁶³⁹ BOA, BEO. nr:927/69483.

⁶⁴⁰ BOA. A.M.T.Z. (04), nr:118 /79.

imal ettiği bir kısım silahları 50 ay önce Bulgaristan'a yolladığı yapılan tahkikatlardan anlaşıldığı belirtilmekteydi⁶⁴¹.

Rumeli vilayetlerinde silah kaçakçılığı piyasasında Yahudi tüccarların önemli payı olduğunu çok sayıda belgede tespit etmiş bulunmaktayız. Bunlardan sadece bir tanesi olan 24 Mayıs 1899 tarihli bir belgede; Selanik vilayeti dâhilinde özellikle limanda Yahudi kaçakçılar tarafından yasa dışı silah ithalatı yapıldığı ve söz konusu silahların fahiş fiyatlarla bölgedeki ayrılıkçı Bulgar ve Rum çetelerine satıldığı hatta bazı Osmanlı mülki ve askeri idarecilerin rüşvet alarak silah kaçakçılığına göz yumdukları belirtilmekteydi. Aynı vesikada vilayette Yahudi tüccarlar vasıtasıyla satılmak üzereyken 200 kıyye barut ve yüklü miktarda silah ve fişke el konularak Osmanlı kalesine teslim edildiği bilgisi de yer almaktadır⁶⁴². Yahudilerin çetelere desteği yalnızca silah satışı şeklinde gerçekleşmeyip güvenlik güçlerine karşı çete mensuplarının saklanması ve serbest seyahat edebilmeleri için pasaport temin edilmesi vb. gibi muhtelif şekillerde olduğu belirtilmelidir.

Makedon Komite çetelerinin kullandıkları silahların büyük kısmı, Yunanistan'a yakın adalarda depolanıp Rum kayıkçı kaptanları vasıtasıyla yasa dışı yollarla Makedonya'ya sevk edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu konuda çok sayıda belge tespit etmiş olmakla birlikte burada yalnızca iki tanesini vermeyi uygun gördük. 4 Nisan 1899 tarihli bir belgede; Kaptan Dimitri Papa Bazil'in kumandasında "Siyam ve Taşoz" adalarında depolanan silahların "Serjoj" isimindeki Osmanlı yelken gemisiyle Makedonya'daki çetecilere satıldıđı⁶⁴³, 13 ocak 1896 tarihli başka bir belge de; Kaptan Teodor Vepolo ve Kaptan Jorzhatya Fosi aracılığıyla Selanik'e ihraç edilmek maksadıyla "Olga" ve "Aya Nikola" isimli Yunan gemileriyle ilkine, 520 Revolver ile 35.000 hartuç(barut kesesi) ve ikincisine, 10 fiçı barut ile 1.000 Revolver ve 5.000 hartuç yüklendiği Atina Sefareti tarafından idari makamlara tebligat yapılmıştı⁶⁴⁴.

Bulgar Komitelerinin Bükreş⁶⁴⁵, Viyana⁶⁴⁶, Belçika⁶⁴⁷, Rusya⁶⁴⁸ ve Almanya'dan⁶⁴⁹ devamlı surette silah ithal ettiklerini belgelerden tespit etmiş

⁶⁴¹ BOA. A.M.T.Z. (04).nr:100 / 6, b:5

⁶⁴² BOA. BEO. nr: 1313/98465.

⁶⁴³ BOA. BEO. nr: 623 /46677.

⁶⁴⁴ BOA. BEO. nr:732 /54889.

⁶⁴⁵ BOA. A.MTZ.(04). nr: 86/29.

⁶⁴⁶ BOA. BEO. nr:2336 /167673.

bulunmaktayız. 18 Aralık 1903 tarihli bir belgede; dâhili komite reisi Boris Sarafof'un Viyana fabrikalarından 30.000 tüfek ile yüklü miktarda cephane alarak bunları Sırbistan yoluyla Bulgaristan'a sevk ettiği ve kendisi Viyana'dan geri döndükten sonra, zikredilen silahları Rumeli ahalisinden olup Bulgaristan'da bulunan eşkıya vasıtasıyla Rumeli Vilayetlerine ithale çalışacağı belirtilmekteydi⁶⁵⁰. Ayrıca birçok arşiv belgelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre yurt dışından bizzat silah ithalatı komitelerin ileri gelen reisleri tarafından gerçekleştirildiği doğrultusundadır. Kanaatimizce komitelerin Emaretten, Şarki Rumeli ve Makedonya vilayetleri halklarından topladıkları paranın kasaları bizzat komite reisleri olmasından dolayı silah ihracatı kendileri tarafından gerçekleştirilmekteydi.

Tablo 7: Killi namıyla bilinen Sofya'daki Dâhili komite reisi Tatarçef'in muavini olan Haresto Matof'un üzerinde ele geçirilen evraka göre; Selanik Vilayetinde komitenin silah depoladıkları mevkiler ve silah çeşitleri⁶⁵¹

Kadiloy Köyünde	75 adet Berdanka, 28 adet Martin, 36 adet Manlicher, 50 adet Karimka, 40 adet Şnayder tüfekleriyle,
	29 sandık Berdanka, 3 sandık Karimka fişeği
İrakçaya Köyünde	224 Martin, 87 Karimka, 210 Berdanka tüfek,
	326 sandık Karimka, 89 sandık Berdanka fişek
İrakoy-Ehova Köyünde	80 Mobel tüfek ve bir hayli Şnayder ve Karimka fişeği, çanta ve kürk
Çerebiya Köyünde	40 Manlicher, 30 Berdanka, 50 Karimka tüfek
	21 sandık fişek

⁶⁴⁷ BOA. A.MTZ.(04). nr:94/ 52.

⁶⁴⁸ BOA. DH.EUM.THR. nr:47/41

⁶⁴⁹ BOA. BEO. nr: 1842/138123

⁶⁵⁰ BOA. BEO. nr: 2336 /167673

⁶⁵¹ BOA. A.M.T.Z. (04) nr:113/30, 4 Muharrem 1322/21 Mart 1904, b:2

Karetsta	50 Gara, 300 Berdanka, 60 Karimka, 20 çeşitli cinste Rus tüfeği
Köyünde	63 sandık Manlicher ve Karimka fişegi
Zaroşka	122 Martin, 31 Manlicher tüfeği
Köyünde	37 sandık Manlicher fişegi ve

Yukarıda verdiğimiz silah çeşitlerine ilave olarak tespit ettiğimiz kadarıyla komitelerin kullandıkları harb aletleri şunlardır; Rus kapaklısı, gara ve revolver tüfek ve Belçika mavzeri, fişek, mermi, tabanca, kama, kasatura, süngü, pala, yatağan, kılıç, bomba, dinamit, dinamit fitilleri ve kapsülleri, dinamit paketi, dinamit saati, dinamit telleri, elektrik telleri, barut infilak maddesi ve sair yanıcı maddeler⁶⁵²vd.

Osmanlı Hükümetinin Balkan devletlerinin ve büyük güçlerin tüm engellemelerine rağmen, Rumeli vilayetlerine, yasak silahların geçişini engellemek için bir takım tedbirler aldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 21 Haziran 1904 tarihli bir sadrazamlık tezkeresinde, Osmanlı Devleti'ne yasak harb malzemelerinin sokulmasının engellenmesi için karadan ve denizden alınabilecek tedbirler şu şekilde belirtilmiştir,⁶⁵³

1. Gümrükten geçen eşhas ve eşyaların kanun dairesinde aranması.
2. ÜçüncüPostalarıyla(Sefaretlerin şahsi postası) gelen kolililerin gümrüğe teslim edilerek, muayene ve vergi alındıktan sonra sahiplerine teslim edilmesi.
3. Gelen kişi, eşya ve koli postalların denetlenmesi ve muayenesinde istihdam edilen görevlilerin itinalı davranması.
4. 3.Postalarınca yabancı memleketlerden gelen koli postallarının gümrüğe gönderilmesinde herhangi bir kanunsuzluk tespit edilirse; ait olduğu sefarete bu hususta etkili tebligatlar yapılması.
5. Ülkeye geçişi yasaklanan harb malzemeleri ve komite mensuplarının geçişlerine mani olmak için zabıta memurlarının dikkatli davranması ve hariçteki Osmanlı sefaretlerinin bilgilendirilmesi.
6. Bulgar Emaretinin yasak eşya geçişi konusunda teminatı olmasına rağmen, gereken özenin gösterilmesi.
7. Gümrük geçişlerinde Osmanlı Sefaretlerine gereken talimatların verilmesi.

⁶⁵² BOA, HR.SYS, nr: 137/7.

⁶⁵³ BOA. A.M.T.Z. (04),nr: 118 /79

8. Koli postallarının Rusûmât idaresine teslim edilmesi usulü kullanıldığından, karadan ve denizden yasak eşyaların geçişlerine engel olmak için gereken titizliğin gösterilmesi.

9. Yasak eşya sokan devletlerin ve sefaretlerin kanun dairesinde uyarılması.

17 Mart 1901 tarihli Sadrazamlık tezkeresine göre, Makedonya Bulgar Komitesi tarafından Selanik havalisine hudutlarımızdan sokulan harb malzemesi ve zararlı evrakların girişinin engellenmesi için sunulan tedbirler⁶⁵⁴;

1. 250-300 saatlik hudutların muhafazasını sağlamak için 3 saatlik mesafeye 1 Rüsumat kolcusunun yerleştirilmesi yetersiz olup sayıları artırılmalıdır.

2. Kolcular, görevi layıkıyla yapabilecek uyanık, Bulgar lisanı bilen ve kendilerine ayrılan ödeneği kötüye kullanmayan kişilerden seçilmeli

3. Görevlerini ifa ederken güzel hizmette bulunanlar ödüllendirilmeli

4. Kolculuk vazifesini icra edenler, Rüsumat müfettişlerinin gözetim-denetiminde bulundurulmalı

5. Rüsumat kolcularından devriyeler ihtiva edilerek bunların barınma ve sair ihtiyaçlarının karşılanması

6. Özellikle yasadışı silah-evrakların geçişinin mümkün olduğu sınırlara birer gözetleme kuleleri inşa edilmeli

7. Sonuç olarak bu tedbirlerin alınması suretiyle eşkıyaların silahlanması önüne geçilerek siyaseten önemli faydalar temin edilir ve Rusûmât idaresinin gelirlerinin azalması önlenir.

Rumeli Müfettişliğinin Makedon komitelerin harb malzemesi ve zararlı evrak girişini engellemek için Temmuz 1895 yılında Selanik limanına geceleyin eşya çıkarılmasının müsaade olunmayacağına dair uygulaması tüm vilayetlerdeki sefaretlere bildirilmesinden sonra İngiltere Konsolosluğu Rüsumat Emanetince yayınlanan beyannamenin 4. maddesine aykırı olduğunu bildirerek, akabinde Hariciye Nezaretine 26 Haziran 1895 tarihinde sözlü nota vermişti. Zikredilen nota şu şekildeydi⁶⁵⁵

Selanik Valisi devletli Paşa hazretlerinin, Selanik'te kaçakçılığın önlenmesi ve geceleyin yapılan işlemlerden düşünülen sakıncaların azalması maksadıyla bundan

⁶⁵⁴ BOA. BEO. nr:1635 /122590.

⁶⁵⁵ BOA. BEO. nr:655 /49097.

sonra gemilerin geceleyin Selanik limanında eşya ihraç etmelerine müsaade olunmayacağını, sonradan İngiltere konsolosuna beyan etmiş olduğu, sefaretçe şaşılarak haber alınmıştır. İşbu usul ve kaideye Rûsumat Emaneti'nin 17 Nisan 1863 tarihinde neşir ve ilan ettiği Resmi Beyannamesinin 4. maddesine açıktan açığa aykırı olduğundan Selanik Sefaretinde İngiliz gemilerinin şimdiye kadar nail oldukları kolaylıklardan eskisi gibi istifade etmeleri amacıyla icap edenlere gerekli emirler verilmesini Babiâli'den rica eder. Ve işbu yasal olmayan işlemlerin uygulanması ve yapılmasından İngiliz seyir gemilerince elde edilebilecek tüm zarar ve ziyan için Osmanlı Hükümetini sorumlu tutacağını bildirir.

Sonuç olarak Makedonya'da faaliyet gösteren Bulgar, Rum ve diğer unsurların komite çetelerinin, Makedonya'da çıkarları olan Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya gibi balkan devlerinin yanı sıra İngiltere, Rusya ve Avusturya gibi büyük güçlerin desteğiyle mühimmat ve lojistik olarak ihtiyaçlarını karşıladıkları tespit edilmiştir. Osmanlı Devletinin almış olduğu her türden tedbirlere rağmen, kaçak silah trafiğinin Rumeli vilayetlerinin elden çıkmasına kadar faal bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Söz konusu duruma dâhildeki ve hariçteki müslim ve gayrimüslim işbirlikçilerin katkıları da önemli ölçüde olmuştur.

4.1.3. Komitelerin Örgütlenme Modeli: Çetecilik

Balkan ulusçuluğu ve genellikle Avrupa kamuoyu, Müslümanları yüzyıllardır orayı yurt edinmiş olsalar bile, istilacı olarak nitelediği için görmezden geliyordu. Bu açıdan bakınca Bulgarlar çoğunluktaydılar ve Ayastefanos Antlaşması bölgeyi Bulgaristan'a vermişti. Berlin antlaşması bu düzenlemeyi bozdu. Bunun üzerine Bulgarlar, Komita denilen çeteler kurarak tedhiş yöntemlerini kullanarak, Bulgar olmayanları sindirmeye ya da bölgeden çıkartmaya çalışmışlardır. Bu durum karşısında Sırp ve Rumlar da komitalar ve eşkıya çeteleri kurup mücadeleye girdiler.

İster sosyal adaletsizliğe karşı bir tepki, ister dini veya milli sebeplerden beslenen bir eylem ister sıradan eşkıyalık olsun, haydutlar⁶⁵⁶, çeteler ve kleftler

⁶⁵⁶ Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk gizli ve silahlı ve siyasi haydutluk Sırbistan emaretinde baş göstermiştir. Rus parası ve Avusturya silahı ile... Sonra Eflâk ve Buğdan prensliklerine sirayet etmiş (her milleti etkilemiş)...ve sonunda illetin en son sardığı millet Bulgarlar olmuştur. Bulgarlar çetecinin en önde geleni olmuşlardır. Tepedelenli Nizamettin Nazif, Sultan Abdülhamit ve Osmanlı

Balkanlar'da önemli bir askeri aktör olarak vardılar ve o nedenle de Osmanlı yönetimine karşı düzenlenen tüm siyasi tasarımlarda yer aldılar... Bulgaristan'da 19. yüzyılda yaşanan ayaklanma ve devrimlerin sosyo-tarihsel bir sınıflandırma ve nitelendirmesini yapmak, kuşkusuz hayli karmaşık bir meseledir.⁶⁵⁷

E. Hobsbawn, Ç. Uluçay, S. Yetkin gibi araştırmacılara göre ise; eşkıyalık hareketinin her türlü başlı başına sosyal birer hareket ve kavramdır,⁶⁵⁸ Hedef, hukukun ezilenden yana olduğu bir tür alternatif düzen kurmaktır. Alternatif devletçiklerin kurucuları olarak kabul edilebilecek olan eşkıyalar, halkın gözünde adi suçlulardan çok farklıdır, bunlar köy toplumunda görülen bireysel ve azınlık eşkıyalardır. Köylü asi eşkıyaların kentlerdeki benzerleri, kökenlerinde köylü olmadığı gibi, köylülerden yana da olmayan yoksullaşmış orta sınıf kent soyguncularıdır. Bu iki grubu aynı değer ölçüleriyle ele almak mümkün değildir. Devlet otoritesi ve yerel beylere göre suçlu sayılan eşkıya gerçekte yasanın dışına düşmüş köylüdür. Köylülerin gözünde eşkıya, bir kahraman, sınıfının yandaşı, öcalıcı, adaletsizliği düzeltmek için dövüşen biri, belki de onları özgürlüğüne kavuşturacak bir liderdir. Ona hayran olunur, yardım edilir ve desteklenir. Eşkıyanın, kendi bulunduğu bölgede tarlaları ya da köyleri yağmalaması düşünülemez⁶⁵⁹

Ancak tezimizin konusu olan komite çeteleri ve eşkıyaları yukarıda zikredilen araştırmacıların tanımlamasına çoğunlukla örtüşmekle birlikte kısmen farklılıklarda arz etmektedir. Çünkü Bulgar, Rum, Ulah vd. zaman zaman Müslümanlardan oluşan eşkıyaların Makedonya coğrafyasında etkinliklerin büyük kısmı politik nitelikli olmuştur. Bu nedenden eylemlerinin sınırları kendi milliyetlerinden başlayarak öteki olarak adlandırdıkları halkları da kapsamış ve sonuçları da kin, intikam vs. hissiyatların gelişmesine sebebiyet vermiştir. Ayrıca kendi sempatizanları dışında bölgede yaşayan unsurlar tarafından anti sempatik karşılanmıştır.

İmparatorluğu'nda Komitacılar, Toker Yayınları, İstanbul, 1989, s. 28; Birçok Balkan tarihçisi, 1804 Sırp İsyanı'nın bölgede ulusçu devrimlerin patlamasını başlattığını düşünmektedir; Karpat, Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, I. Baskı, İmge Kitabevi Yay., Ankara, Nisan 2004, s.43.

⁶⁵⁷ A. Fikret; "İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu"..., s.369

⁶⁵⁸ Bkz. Uluçay, Çağatay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, İstanbul, 1955, Yetkin, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, İstanbul, 1996

⁶⁵⁹ Eric Hobsbawn, *Sosyal İsyancılar* (Bandits), Çev. Necati Doğru, İstanbul, 1995, s.11-12.

Biz arşiv malzemelerinden esinlenerek çalışmamızın bazı bölümlerinde komite çetelerine yerine *politik eşkıya* tabirini kullanmayı uygun gördük.

Komite ile çete kavramları genellikle eş anlamda kullanılmıştır. Fakat tarihsel gelişme içinde aralarında bazı farklar vardır. İkisi de eylemci olmakla beraber komite(komita) planlayıcı, çete ise uygulayıcı, her an harekete hazır terörcü, militan bir vurucu kuvvettir.⁶⁶⁰

Komitecilik ve çetecilik, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik şartlarında ortaya çıkmış bir olgudur. Özellikle Balkanlar'da kurulan komite ve çetelerin, devlete karşı sosyal ve ekonomik başkaldırının yanında bağımsızlık hareketi şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Amaçları genel olarak, kuruldukları bölgelerde huzursuzluk yaratmak, kendi toplumu ile ilgili içerde ve dışarıda kamuoyu oluşturarak Avrupalı büyük devletlerin dikkatini çekerek bağımsızlık veya ilgili devletle birleşme yoluna gitmektir⁶⁶¹;

Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu'nun yorumuna göre; her milletin kanında bir çetecilik mikrobu vardır. Havayı müsait buldu mu hemen canlanır ve şipşak bütün dünyayı sarar. En umulmadık milletler dahi bu felâkete uğrayabilirler. Korkunç bir silâhtır! Bu mikrop, kullandıranları da yere serer. Tıpkı geriye tepen bir silâh gibi. Nitekim tepmiştir de. Balkan komitacılığını kuran Rusya ve körükleyenler, yani Almanya, Fransa ve İtalya felâketten yakalarını kurtaramamışlardır. Nazilik, Faşistlik, Bolşeviklik ve rezistans ideolojileri ve davaları ne olursa olsun metot bakımından, “Balkan komitacılığı”dır. Ve bu Balkan komitacılığı bir buçuk asırdan fazla bir zaman, Balkan Yarımadasını kasıp kavurduktan sonra hala zehrini saçan, devam ettiren bir illettir⁶⁶².

Osmanlı İmparatorluğu'nun önce baş belası, sonra Azrail'i olan Makedonya komitacılığı, Heteriya Metodu'nu kullanarak amacına ulaşmıştır. Rumlardan sonra Osmanlı saltanatından ayrılma hevesine kapılan Osmanlı milletlerinin liderleri, hep Heteriya'nın metodunu kullandılar. Siyasi komitacılığın anayasası halini alan bu metot kısaca hülâsa edildi: 1- Büyük devletlerden birinin veya birkaçının yardımını temin

⁶⁶⁰ T. Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler...*, C.1, s.509

⁶⁶¹ Mehmet Çanlı, “*Bulgar Trakya Komitesi (1918--1934)*”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XI/2 (Kış 2011), s.277.

⁶⁶² Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu, *Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar*, ss.30-31.

etmek, 2- Osmanlı hudutları dışında muhacir komitalar kurmak, 3-Gençlerde Türklere karşı bir nefret uyandırmak ve mücadelecı bir ruh telkin etmek, 4- Osmanlı devleti dışında gizli kamplar kurarak sabotajcı ve suikastçı yetiştirmek, 5- Millet zenginlerini haraca bağlamak. Para vermeyenleri tehdit etmek, tehdide kulak asmayanları öldürtmek, 6- Muvaffak olmayacağını bile bile, sık sık isyanlar çıkartmak. 7- Ne pahasına olursa olsun büyük Avrupa devletlerinin müdahalesini temin etmek. Gariptir ki Osmanlı milletlerini bu metottan soğutmak için çıkarılmış olan Tanzimat fermarı, bilakis bu metodu tatbik etmek sevdasına tutulanları teşvik etmişti.⁶⁶³

Bölgedeki ulus-devlet oluşumunun özgüllüklerini anlamak, Avrupa'nın bu kısmında tarihi geleneğin nasıl evrildiğini sağlamak için şarttır. Osmanlı Sırbistan'ı, Yunanistan'ı ve Bulgaristan'ındaki ilk bağımsızlık mücadeleleri “haydut”, “martaloz”⁶⁶⁴ veya “armatoli” gibi yarı askeri unsurların çarpıcı bir rol oynadığı kırsal çatışma temellidir. Bu durum, Balkanlar'da o zamandan beri yaygın olan “komitacı zihniyeti”nin varlık sebeplerinden biri olarak görülebilir⁶⁶⁵.

Bulgarlar daha prenslik kuruluşundan itibaren çetecilik hareketlerine başladılar. Kurdukları çeşitli komitelerle, bu topraklarda seslerini duyurmaya ve halkı Bulgaristan lehinde etkilemeye çalışıyorlardı⁶⁶⁶. Berlin Kongresi ve Birinci Balkan savaşı arasındaki dönemde komşu Balkan Devletleri'nin Makedonya'ya hâkim olma isteklerinden doğan Makedonya meselesi, Osmanlı ve Avrupa diplomasisini en çok meşgul eden meselelerden biri oldu. Osmanlı Devleti'nin hudutları dâhilinde kalan Makedonlar, bu devletin onlara tanıdığı temel hak ve hürriyetlerden faydalanarak, kendilerini eritmekten, Sırp, Bulgar, Rum veya Ulah olmaktan kurtardılar. Böyle olmasına rağmen onlar, yine Osmanlı Devleti'nden şikâyetçiydiler.⁶⁶⁷

Rumeli'yi kana boyayan ve Makedonya'yı huzursuzluk yurdu haline getiren Bulgar, Sırp ve Yunan çetelerinin gayeleri Türkler'i sindirip, tedirgin etmek, doğuya

⁶⁶³ N.Tepedelenlioğlu, *a.g.e.*, s.64.

⁶⁶⁴ Yunancada milliyetçilik öncesi dönemdeki çetelere “klefi” adı verilirdi. Bunlarla mücadele etmek için oluşturulan Hristiyan yerel güvenlik güçlerine ise Osmanlı terminolojisinde Martaloz, Yunan-Bizans terminolojisinde ise Asmatoles denilmekteydi.

⁶⁶⁵ F. Adanır, “İkinci Dünya Savaşı sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu...”,s. 359.

⁶⁶⁶ M. Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, s:143.

⁶⁶⁷ Y.Hamza, “II.Abdülhamid ve Makedonya ...”,s:95–96.

Anadolu'ya her şeylerini satıp savıp kaçırmaktı.⁶⁶⁸ Bu amaçla 1878'den 1908'e ve 1912'ye değin komitacılık ve çeteciliğe devam etmişlerdir.

Osmanlılar, ülkelerinin bir parçası olan Makedonya'yı elden çıkarmak istemiyorlar bu topraklara Rumeli diyorlardı. Tüm Balkan Devletleri Osmanlı ile, Osmanlı da bu milletlerle gergin diyaloglar içindeydi. Özellikle 1876'dan 1908'e değin Bulgarlar, Arnavutlar ve Makedonyalılar mücadele birimleri olan komita ve çetelerini Osmanlı ülkesi içinde kurmuşlardır. Rumeli çete ve komite üretiyordu. Komitelerin her sancakta parasal durumunu, kongreye delege seçimini, esirleri, Osmanlı memurlarını gözlemek ve denetlemekle görevlendirilmiş üçer kişilik denetim kurulları sağlıyordu⁶⁶⁹.

20.yy'da çete saldırıları sadece Osmanlı'ya değil, aynı yoğunlukta birbirlerine de yönelmiştir. "Büyük Rüya"larını engelleyen çabaları önlemek için, rakip konsolos, rahip, öğretmen, ayan vb.lerini öldürmek, kaçırmak türü terörist eylemler Osmanlı topraklarında iyice yaygınlaştırılmıştır.⁶⁷⁰ Çete savaşları 1898'de başlamış, bir yıl sonra her köyün ve kentin bir çetesi olmuştur. Makedonya dağları silah deposu haline getirilmiştir. Komitacılar kararları almış, voyvodalar yıldırım hız ve şiddetiyle bu kararları uygulamıştır.⁶⁷¹

Bulgar çeteleri, diğer unsurlara ait köylerde mümkün olduğu kadar çok adam öldürmek ve yakıp yıkmakla onları zayıflatarak kendi unsurlarının nisbi kuvvetini artırmak çabasıdadır. Sırp ve Sırplığa eğilimi olan köyler korku yüzünden kendilerine Bulgar demeye, Bulgar ülküsüne hizmet edecek papaz ve öğretmenler, istemeye zorlanmışlardır.⁶⁷² Papaz ve öğretmenler eğitim politikası ve propagandası ile Makedonya'daki mücadeleyi kamçılamışlardır.

Hemen her köyde bir çete (tseta) vardı. İki yüz, üç yüz kişiye kadar çıkan bu silahlı ve disiplinli gruplar askeri eğitim görmüş, kişilerden oluşmuştur. Ayrı kanunları ve mahkemeleri vardı. Şeflerine voyvoda deniyordu. Kent çeteleri ve köy çetelerine ayrılan ve siyasal hayatı yakından kontrol edebilen bu örgütler hızlı hareket yeteneğine sahiptirler. Sloganları " Ya hürriyet ya ölümdür".⁶⁷³ Çeteler voyvodaların emirleriyle

⁶⁶⁸ Bekir Fikri, *Balkanlar'da Tedhiş ve Gerilla*, Grebene, Belge Yay., İstanbul, 1976, s.15.

⁶⁶⁹ T.Z.Tunaya, *Siyasal....*, C.1, s:510-511

⁶⁷⁰ Orhan Koloğlu, "*Osmanlı Döneminde Balkanlar*" Balkanlar, OBİV Yay., İstanbul, 1993, s.81-82

⁶⁷¹ T. Z.Tunaya, *Siyasal....*, s.513.

⁶⁷² Balkan Harbi, C.I, s:37

⁶⁷³ T.Z. Tunaya, *Siyasal....*, s.515.

köylere baskın düzenlemek ve yakmak, adam kaçırmak gibi faaliyetlerde bulunurlar. *Gündüz külahlı, gece silahlı olarak, gece terörist gündüz masum köylü rolünü oynamışlardır.* Eli silah tutanlar komita üyesi yapılmış, maddi durumu iyi olanlardan para toplanmış, kılavuzluk ve postacılık görevleri verilerek köylülerden olabildiğince yararlanmışlardır⁶⁷⁴.

Balkanlar'da dolaşan, yol kesen haydutlar yanında komitacıların asıl tehlikelileri herkes gibi giyinenleri ve dağlarda değil şehirde yaşanları olmuştur⁶⁷⁵.

Bulgar ve Sırp hükümetlerinin eşkıya çeteleri genelde maaşlıydı ve her yerde huzur ve asayiş kaçırmaya çalışıyorlardı.⁶⁷⁶ Yunan eşkıya çeteleri, Osmanlı Hükümeti'nin asker ve jandarmalarına ehemmiyet vermeden bölgede uzun süre tedhiş hareketine sebep olmuşlardır. Rum çetelerini Yunan ordusuna mensup kıyafet değiştirmiş, hatta üniformalarını taşımakta sakınca görmeyen subaylar komuta etmiştir. Sırpların da kendi milli mücahitleri ve milli kurbanları vardı.⁶⁷⁷

Çeteler aynı zamanda siyasal partilerle ideolojik ve organik bağlar kurmuşlardır. Siyasal partilerin bu alandaki tutumlarında pek az değişiklik olmuştur. Çeteler, yerli halkı örgütlemekle de görevliyidiler. Batı kamuoyu da onları desteklemiştir. Gerekğinde halka rağmen ihtilal uğruna terör eylemleri yapmışlardır⁶⁷⁸.

Çetelerin gizli mahkemeleri vardı. Bulgarlardan gizli vergi tahsil eden tahsildarları gibi halk zimmetinde bakaya bırakmazlardı. Kendilerine itaat etmeyenleri, mensuplarını ele verenleri kısaca mahkeme ederek öldürüyorlardı. Bu gibilerin başkalarına ibret olsun diye meskenleri de yakılıyordu.

Bu suretle icabında cebri ve zalimane vasıtalar ile ihtilal fikirleri bütün Bulgarlar'ın zihinlerine yerleştiriliyordu. Bulgar papazları ve metropolitleri komitelerin en önemli yardımcıları oluyorlardı.⁶⁷⁹

Genellikle ilkbaharda eşkıya tecavüzleri artmaktaydı Rumeli taraflarındaki devletlerden sınırlarımıza sızan çete efradına gerek sınır bölgelerindeki gerekse iç bölgelerde kendi mezhep ve milliyetleri haltan önemli ölçüde destek veriliyordu. Bu

⁶⁷⁴ M. Aydın, *a.g.e*, s:148.

⁶⁷⁵ N.Nazif Tepedenlioğlu, *Sultan 2.Abdülhamid ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar...*, s.9

⁶⁷⁶ Y. H. Bayur, *a.g.e*, C.II, Kısım:1, s:183

⁶⁷⁷ Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri*, cilt: XVI, Tarih Yay., İstanbul,1961, s. 8974

⁶⁷⁸ T. Z.Tunaya, *Siyasal Partiler...*, C.I, s:7-9

⁶⁷⁹ K. İrtem, *a.g.e*, s.165

yolla sevk edilen eşkıya çeteleri Osmanlı hududunu geçerek fırsat buldukça insanları öldürme ve mallarını gasp etme fiillerine cesaret ediyorlardı. Çetelerin bu türden hareketlerine engel olunmamasının bir çok nedeni bulunuyordu.; öncelikle eşkıya çetelerinin hareketlerinden zamanında malumat alınamaması, dolayısıyla tertip olunan müfrezelerin olay yerine çabucak sevk olunamaması sonucunu doğuruyordu. Böylelikle çeteler eylemlerini gerçekleştirip çoktan ard ve dağlık bölgelere kaçmış oluyorlardı

Bu eşkıyalarla mücadele mahalli hükümetin ve askerin bilgisi dâhilinde güvenilir casusların istihdam edilerek doğru bilgilerin zamanında elde edilmesiyle *mahv ve yok etme* faaliyeti daha suretli gerçekleştirebilirdi. Ayrıca bölgede yaşayan Hristiyan halk ile mahalli hükümetler iyi ilişkiler ve diyaloglar gerçekleştirip halkın devletle barış içinde yaşaması teşvik edebilmeli, bu yöntemle ora ahalisiyle çeteler arasına mesafeler konulmalıydı. Tüm bunlar uzman görüş ve raporlarıyla deneyimli asker ve sivil yöneticilerin kabiliyetleri oranında uygulanabilirdi.

Ordu-yu Hümayun; çetelerle sıcak çatışmalara giren nizamiye ve redif kuvvetleri için ayrılan askeri ödeneği zamanında alamadığı için zabıtların maaşını ve yevmilerini ödeyemiyordu. Her zaman ekonomik sıkışıklık için de olan askerlerin böylesi bir görev için gereken moral ve motivasyonları çoğu zaman olmuyordu.⁶⁸⁰

4.1.3.1. Bulgar Çeteler

Makedonya coğrafyasının kendilerine ait olduğunu düşünen komite çeteleri, kendileri içinde maliyetli zor bir mücadelenin içerisinde olmuşlardır. Süreklilik arz eden silahlı mücadelelerinde üretimin dışında oldukları için çok miktarda para ve malzeme tüketmek durumundaydılar. Bulgar çetelerinin büyük miktarda maddi destek gerektiren faaliyetlerini yürütebilmek için sürekli ve çeşitli yardımlara ihtiyaçları vardı. Şüphesiz bu konuda en önemli destekçileri Bulgaristan Emareti olmuştur. Bu destek, sadece maddi boyutta kalmayıp mümkün olan her alanda kendini göstermiştir. Emaret'in resmi kayıtlarında da bu durum tespit edilmiştir⁶⁸¹.

⁶⁸⁰ BOA, *TFR.I.UM*, nr.16/4.

⁶⁸¹ BOA. *TFR-1-UM*. nr: 3/248.

Müslüman ve Hıristiyan ayırmaksızın bölge halkından tehdit-baskıyla para ve diğer ihtiyaçlarını karşılayan çeteler, bu türden faaliyetlerini belirli bir düzene soktukları da görülmektedir. Nitekim her hane başına ödenmesi gereken bir miktar belirleyerek gelirlerinin süreklilik arz etmelerini sağlamışlardır. Bu yönde 26 Teşvinsani 1320/8 Şubat 1905 tarihli bir belgeye göre çeteciler, Kosova vilayetinin merkezi olan Üsküp'te yaşayan ahaliden açıktan para topladıkları; Yenice-i Vardar kasabasında ise eylemlerini organize edebilmek maksadıyla kişi başına 20 kuruş harç miktarı belirleyip talep ettikleri görülmüştür.⁶⁸² Diğer yandan komite çetelerinin zaman zaman ölçsüz para talepleri halk ile aralarında soğuk ilişkilerin oluşmasına neden olmuştur. Mesela 1907 yılının Mart ayında Cuma-i Bâlâ komitesi, kasabadan Stefan Stoyçef ve Marko Nikolof'u çağırarak komite hesabına ahâlden iki yüz lira toplanmasını emretmiş fakat onlar *"kendilerine ait olan hisseyi tediye (vermeye) hazır iseler de ahâlden para cem'ine (toplamaya) cesaret edemeyeceklerini söylerler"*⁶⁸³.

Bulgaristan Emareti'nin komite çetelerine karşı ölçsüz desteği bulunmaktaydı. Bu maksatla Emaret dâhilinde yer yer eşkıya çeteleri kurup ve halkı kendilerine yardıma davet edip çarşı-pazara ilan-nameler astıkları ve çeteler efradına zaman zaman nişan talimleri yaptırdıkları bilinmektedir. Bu çeteler belli başlı eşkıyadan Miralay Yankof, Ceneral Sonçef, Boris Sarafof, Davidof, Gerof ve Aleks isimlerindeki elebaşları ve daha bazı voyvodaların idare ve kumandası altında olarak Manastır vilayetinden Kesriye, Selanik Vilayetinden Gevgili, Siroz, Petriç, Cuma-i Bala, Demir Hisar, Razlık, Kosova Vilayetinden Üsküp, Pelanka, Kumanova, İştib, Edirne Vilayetinden Edirne, Dedeğaç taraflarına sevk edilmek düzenlenir ve faaliyetlerini olanca hızla gerçekleştirip dağılırlardı.⁶⁸⁴

Bulgar bozguncu komiteleri maksatlarını elde etmek gayesiyle çeteler tertip ederek Rumeli'ye göndermekteydiler. *Komite demek çete; çete demek komite demek* tabirini kullanmak yanlış olmayacaktır. Zikredilen çeteler:

1. Haberleşme ve gönderilenleri kesmek,
2. Zenginleri özellikle yabancı memurları dağa kaldırıp kadın talep etmek ve almak nüfuzlu kişileri öldürmek

⁶⁸² BOA. TFR – I – A. nr: 3/273.

⁶⁸³ İSAM. HHPE nr: 6/324, s. 25.

⁶⁸⁴ BOA, Y.MTV nr:252/12.

3. Rumeli vilayetlerinde demiryolu hatlarını, diğer resmi ve özel mekânları konsoloshaneleri, mali müesseseleri dinamit ile havaya uçurmak,
4. Köyler, kasabalar ve ziraat yapılan yerleri yakmak, yok etmek gibi eylemler sergilemekteydiler.

Söz konusu komite çeteleri, yukarıda belirtilen faaliyetlerini gerçekleştirdikten sonra arkalarında çoğu zaman delil bırakmaksızın ortadan kaybolmakta ve her türden vahşiyane eylemlerini Rumeli'deki Müslüman ahali tarafından işlenmiş ve yapılmış şeklinde göstermekteydiler. Türlü vasıtalarla tertipledikleri komplolarının gayesi Avrupalı devletlerinin bölgeye müdahalelerini sağlamaktan başka bir şey değildi⁶⁸⁵.

Rumeli Vilayetlerinde ikamet eden Bulgar ahalinin hemen %90'nın birçok tahrikler nedeniyle ayrılıkçı çetelere desteği sabitti. Bunlardan bir kısmının süreç içerisinde silahlanarak ve çetelere aralıklı olarak maddi destekte bulundukları ikinci kısmının ise postacılık ve kılavuzluk gibi hizmetlere tahsis edilerek katkı sağladıkları bilinmektedir. Bulgar bozguncuların silahlı surette mahalli asayiş tehdit ettikleri bilinen gerçek olmakla birlikte, Hatt-ı imtiyazdan Bulgaristan Emaretinden geçerek Gümölcine'de olduğu gibi toplu eylemler de sergilemekteydiler. Bulgaristan'dan gelen bir komite reisinin güvenli bir mıntıkaya gizlenip, Birkaç çete voyvadası'nın desteğiyle köylerden istediği kalabalığa ulaşması çok zamanını almıyordu. Çoğunlukla Manchler ve Gara tüfekleriyle silahlanmış ve efradı sayısız olan bu kötü kişileri yok etmek için jandarma ve zabıta asla kâfi gelememekteydi.

Balkanlarda bu gibi haydutların bir cemiyet kurdukları ve rast geldikleri günahsızların insanların kanlarını döktükleri iştilince civara gönderilen askeri birliklerin varlığından kasabalarda ve köylerdeki casusları vasıtasıyla kolaylıkla haberdar olan *eşkıyalar, derhal köylerine, meskenlerine dağılarak işiyle gücüyle meşgul itaatli ahali tavrını alıyorlar*. Hükümetin takip pençesinden yakalarını kurtarmaya muvaffak oluyorlardı. Nitekim 20 Cemaziyelevvel 1320/15 Ağustos 1902 tarihinde "Ragodiç Köyü" civarında isyan eden cemiyetin varlığı haber alındığında, askerin bölgeye sevki casusları aracılığıyla çoktan haber verilmiş, olay yerindeki çeteciler güvenli yerlere saklanmıştı. Öte taraftan 13 Eylül 1318/26 Eylül 1902 tarihli diğer bir telgrafta

⁶⁸⁵ Aynı belge.

arz edildiği üzere; nakdi mükâfat vaat edilmiş muhbirlerden biri bu bozguncuların sonradan yine toplanmaya cesaret ettiklerini, civardaki takip müfrezesine isimleriyle birlikte ihbar etmesi üzerine, yakındaki müfreze süratle hareket ettiği için derhal ve tamamen kaçmaya fırsat bulamadılar. Tüfekleri ve kıyafetlerine göre Bulgaristan'dan gelmiş oldukları anlaşılan eşkıyalardan 6'sı şiddetli çarpışma sonrasında ölere toprağa serildi.⁶⁸⁶

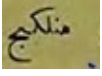
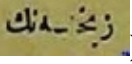
Bulgar eşkıyasının cinayet-karane eylemlerinden dolayı başta acizler, kadınlar ve çocuklar olmak üzere devlete bağlı sadık tebaanın can, mal, namus ve güvenlik tehdit altındaydı. Nitekim Selanik şehri dâhilinde bir gece içinde birdenbire eşkıyalık ve vahşetle o yerdeki Osmanlı bankasını, bazı mekânları dinamitle yakıp, dahası tahrip edip ve bir Fransız vapurunu yakarak, şuraya buraya tecavüze yeltenmişlerdi. Hatta Manastır şehri dâhilinde bu suretle tahribat yapmaya kalktıkları halde derhal bastırılmış ve Üsküp şehrinde dahi bu türlü bozgunculuk yapmak istenilmiş ise de meydan verilmemişti. 1903 Haziranının ortalarında ise Kosova'nın İştib, Koçana, Çarova, Osmaniye, Usturumca, Radovişte, Pelanka, Köprülü kazalarıyla Manastır etrafındaki Pirlepe, Ohri, Karçova, Karşova, Filorine, Kesriye, ilbasan kasaba ve köylerinde bir gece içerisinde Komitelerden aldıkları talimatlarla ortalığı kan gölüne çevirmişlerdi. Sorviç istasyonunda Osmanlı askerlerine ve istasyona saldırmakla beraber demiryolu hattını tahrip ederek önemli ölçüde maddi zarara sebep olmuşlardı. Ayrıca Karşova Nahiyesi merkezinde olan askeri müfrezeyi kuşatarak Nahiye Müdürünü, Telgraf Memurunu ve Osmanlı askerlerinden on kadarını şehit etmişler, İlaveten kasaba içerisindeki Rum ve Ulah mahallelerinde hanelere saldırıp, itaatli ahaliyi dahi eşkıyalığa teşvik için tazyik ve tehdit etmişlerdi⁶⁸⁷.

Eylemlerinde sınır tanımayan çeteler, demiryolu hatlarını, telgraf tellerini ve İstanbul- Selanik İltisak hattı üzerinde de Ahiste İstasyonu civarındaki köprüyü tahrip ederek, askeri posta trenine dinamit atarak Osmanlı askerlerinden ikisinin düşmesine sebebiyet vermişler, Zikredilen bölge ahalisinin rahatlarının ve huzurlarının sağlanması amacıyla asayişin temin edilmesine çalışıldığı esnada, Edirne Vilayetinin "Kırk Kilise Sancağına" bağlı olan yerlerde demir yollarını ve telgraf tellerini büyük dinamitle tahrip

⁶⁸⁶ BOA, BEO nr:1928/144543.

⁶⁸⁷ Aynı belge

etmeye muvaffak olmuşlar ayrıca “Kuleli”, “Bergos” civarında “Viyana Posta Treninin” dinamitle birkaç vagonu parçalanmasıyla erkek, kadın ve çocuk olmak üzere sekiz kişinin ölmesine ve on kişinin dahi yaralanmasına sebebiyet vermişlerdi. Hatta Karadeniz sahilinde olan “Vasiliko” ve “Ahtepoli” Rum Köyleriyle; “İğne Ada” civarında “Korfu kabilesi” muhacir köyüne sonrasında “Vize-Midye” arasındaki “Nepke” ve “Kokcağaz”ın ilerisindeki “Kızılıklı Köyüne” yine “Babaeski” tarafındaki “Kavaklı Karyelerine” tamamen; “Tırnovacık” tarafındaki “Pötürnak”, “Göktepe”, “Konak” ve “Garamatik Köylerine” kısmen saldırarak önemli ölçüde maddi hasar yaratan zayıatlar vermişlerdi⁶⁸⁸.

Osmanlı Türk basınında Bulgar çete faaliyetleri takip edilmekteydi. Nitekim Balkanlarda yayınlanan Selanik gazetesinin 19 Nisan 1320/ 2 Mayıs 1904 tarihli nüshasında; bölgedeki haberler şu şekilde verilmekteydi: Siroz’un Melengiç() köyünde Zihse’nin() Ahserad() köyü ahalisinden ve Faraştan Jeber köyü Daskalı Nikola komutasında onüç kişiden oluşan bir çete olduğu haber alınmış ve asker gönderilmiş, Nikola dâhil altısı ölü olarak geriye kalanlar ise yaralı olarak ele geçirilmiştir. Asker-i şahanenin hiç birinin burnu bile kanamamıştır⁶⁸⁹.

Bulgar Çetelerinin Müslüman nüfusunu kendileri açısından “sıkıntı” yaratmayacak seviyelere indirmek maksadıyla terör estirme ve korkutma taktiklerinin uygulandığı görülmektedir. Mesela 28 Eylül 1318/11 Ekim 1902 tarihinde “Cuma-i Bâlâ”, “Razlık”, “Menlik” ve “Petriç’e bağlı 30 kadar köy isyan başlatmış, Cuma-i Bâlâ ve Razlık arasında bulunan telgraf hattını kesmiş ve rast geldikleri Müslümanları katletmişler, bazı Hıristiyan köylüleri ise çalıştıkları tarlalarından zorla alıp kaçırmışlardır. Bu hareketle isyan çeteleri arzu ettikleri ortamı oluşturmaya muvaffak olmuş, bunun sonucunda bölgedeki Müslümanlar ile çete hareketlerinden uzak duran Hıristiyan ahali korkuya kapılmış ve bulundukları sıkıntılı durumdan kurtulmak için mahalli idareye başvuruda bulunmuşlardır⁶⁹⁰.

⁶⁸⁸ Aynı belge

⁶⁸⁹ Selanik Gazetesi, Sayı: 1853, s.2, 19 Nisan 1320/2 Mayıs 1904

⁶⁹⁰ BOA. Y. PRK. MYD Nr: 24/95 belge:1

Komite çeteleri her vakit dâhildeki ve hariçteki Bulgarlarla irtibatlı olmuşlardı. Buradan maksatları Osmanlı askeri ile gerçekleşen çarpışmalardan dolayı azalan mensuplarını takviye etmek ve diğer ihtiyaçlarını gidermekti. Nitekim Petriç ve Kosova'ya bağlı Radovişte Kazalarında ölü olarak ele geçirilen bir eşkıya yanında ortaya çıkan bir evrakta; komitelerin Bulgar köylerini ayaklandırmak ve Rumeli vilayetlerindeki köy ve kasabaları yakıp yıkmak bilhassa resmi binalara zarar vermek maksadıyla, Radovişte kazası köyleri ahalisinden 200'ü aşkın genci komiteye kayıt ettirerek kendilerine silah dağıttığı; ayrıca köylerden un, tuz, pastırma ve sair ihtiyaçlarını karşıladıkları anlaşılmaktaydı⁶⁹¹. Bu belgenin daha sonra Rusya ve Avusturya konsoloslarına gösterildiği ancak komitelere desteği sabit zikredilen devletlerin tepkisiz kaldığı belirtilmelidir.

Komite çetelerinin aralarından ayrılarak aman dileyenlere karşı bile acımasızca davrandıkları belirtilmelidir. Nitekim Manastır vilayetinden Sadarete gelen 18 Haziran 1319/1 Temmuz 1901 tarihli bir telgrafta; Mensuplarından Yorgi isimli eşkıyanın sırtına Bulgarca bir kâğıt asarak "*Müslümanlara tüfeği teslim ettiği için böyle yapıldı*" diye bir notun olduğu Görice mutasarrıflığından vilayete bildirilmekteydi.⁶⁹² Ayrıca benzer davranışları kendilerini ele verip ihbar edenlere karşı sergilemekteydiler. Mesela eşkıya reisi Çakalarof, beraberindeki 20 kişilik adamıyla; Behiş'te nahiyesine bağlı Kosteniç köyüne gidip eşkıya hakkında hükümete ihbarda bulundu diye Kocabaşı Vasil'i öldürüp ahaliden Topal Dina'yı yaralamışlardı⁶⁹³.

Bulgar ve Rum kiliseleri arasındaki mensubiyet rekabeti nedeniyle iki taraf çetelerinin ve halkının birbirlerine karşılıklı olarak zarar verdiği oluyordu. Nitekim 2 Temmuz 1906 tarihinde Yenice-i Vardar kazasından çalışmak maksadıyla Vidine'ye gitmekte olan Rum ahalisinden "Atnaş Çote" ve "Yevan Altontase" ve "Haresto Mele" isimli çoluk çocuk sahibi Bulgarlar, pusuda gizlenmiş olan Rum eşkıya çetesi tarafından vahşi surette öldürmüşler. Hatta cinayeti işleyen katiller, maktullerin yanlarına; *Bulgarlar, Rum Patrikhanesine bağlanmayacak olurlarsa takip ve tazyikten kurtulmazlar* şeklinde Rumca not bırakmışlardı. Bu olay aynı mahaldeki Bulgarları

⁶⁹¹ BOA, TFR.1.A nr:9/7.

⁶⁹² Aynı belge:4.

⁶⁹³ Aynı Belge:2.

korku ve dehşete düşürmüştü. Anlaşılacağı üzere eşkıya teröründen Bulgarlarda kendi paylarına düşeni almaktaydılar⁶⁹⁴.

Bulgar ve Rum halkları arasındaki Kilise mensubiyetinden kaynaklanan husumet Osmanlı basınına da yansımaktaydı Nitekim 11 Temmuz 1322/11 Temmuz 1906 tarihli Balkan Gazetesinde(Filipe’de çıkan) şu şekilde aktarılıyordu: ⁶⁹⁵ Okuyucularımızın malumudur ki Varna Rum Cemaati için İstanbul’dan gelen Rum Metropoliti “Nefitos”, 2 defa Varna’ya geldiği halde Bulgarlar tarafından heyecan ve şiddetle hakaretle geri çevrildi. Hatta geçen hafta 3. defa olmak üzere Nefitos’un Varna’ya geleceğini haber alan Bulgar ahalisi polisin gösterdiği şiddetli takibine rağmen iskeleye yığılmış ve şimdiye kadar olan Rum papazları idaresinde olan “Sen Nikola” Kilisesini muhasara edip zapt etmişlerdi. Eğer polis ve jandarmalar şiddetle muhafaza etmiş olmasaydı, kilise içerisinde bulunan 1-2 Rum papazıyla birkaç kişinin hayatı bile tehlikede idi. Çünkü Bulgarlar son derece heyecana gelmiş kan dökülmeye ramak kalmıştı.”*“Bu halin bu dereceye gelmesi şüphe yok ki Bulgarlarla Rumlar arasında öteden beri hüküm süren düşmanlığın şiddetindendir. Fakat hak aramak icap ederse Bulgarların gösterdiği şiddet haksız değildir. Zira Bulgar vatani addedilen bir memlekette hangi din cemaatinden olursa olsun ruhani reis Bulgar tebaası olmak şarttır. Papazın Varna’ya Rum İslam Cemaatine riyaset için görevlendirilmesi Hükümet içinde hükümet kurmaktan farklı bir şey değil. Fakat bakalım netice neye varacak? Çünkü meselenin yeşil masaya Avrupa eline düşeceği ihtimali çoğaldı.”*

Bulgarlarla Rumlar arasındaki mezhep düşmanlığı komitelerinin telkinleriyle gencecik insanlara bile sirayet etmişti. Nitekim Yenice Kaymakamlığından Sadarete giden bir telgrafta; Yenice Kasabası Rum Cemaati ileri gelenlerinden “Atnaş İkonomo”nun 7 Ekim 1906 tarihi sabahı evinden dükkânına gitmekte iken Bulgar cemaatinden 17-18 yaşlarında “Kondo oğlu Hacı Ostoya” ve “Semerci Tanaş”ın 19-20 yaşlarındaki oğlu “Estavri” tarafından birçok yerinden revolverle kurşunladıktan sonra hayatını kaybettiği bildiriliyordu. Nihayet maktuller olaydan hemen sonra pazara gelmekte olan köylü bir Hristiyan’ın atına binerek uzaklaşmışlardı⁶⁹⁶.

⁶⁹⁴ BOA, BEO nr:2859/214383, b.3.

⁶⁹⁵ *Balkan Gazetesi* (Filipe’de çıkan), nr: 2, 11 Temmuz 1322 /24 Haziran 1906, s.3.

⁶⁹⁶ BOA, BEO Nr. 2806/210402, b.2

Bulgar çetelerinin saldırılarına maruz kalan Rum Ortodoks Cemaati ve Selanik havalisindeki Rumlar, can ve mal güvenliklerinin muhafazasını sağlamak ve ortak bir hareket planı oluşturmak maksadıyla Yunan kabinesine müracaatta bulunmuşlardı. Söz konusu durum nedeniyle Selanik’e gelen Yunan Sefiri, hükümetinin almış olduğu tedbirleri, Rumlarla paylaşarak Bulgar tecavüzlerine karşı Rumların uyanık olmaları konusunda ikazlarda bulunmuştu. Hatta Rumlar, kendilerini her türden saldırılara karşı koruyabilmek için yasa dışı yollara tevessül ederek “Aynoroz ve Çayağzı” taraflarından silah ve fişenk sevk edecekler ve uygun gördükleri mahallere depolayarak silahlanacaklardı. Osmanlı mahalli makamları bu bilgiyi edindiklerinde gereken tedbirlere başvurmuşlardı⁶⁹⁷.

Makedonya’da unsurlar arasındaki rekabet ve Bulgarlar’a karşı Osmanlı hükümetinin Sözde Rum ve Ulahları kullanması komite yanlısı basın tarafından propaganda edilmekteydi. Nitekim Hariciye Tercüme Odasından Sadrazamlık makamına 9 Mart 1320 /22 Mart 1904 tarihli Bulgaristan Komiserliğinden takdim kılınan “Veçerna Posta” gazetesinin 6 Mart 1904 tarihli nüshasında;

Bab-ı Ali ve Mabeyn-i Hümayun ile bütün Osmanlı memurları Bulgarlık aleyhinde besledikleri buğz ve büyük düşmanlığı bütün âleme göstermek için iktidar oluşturup dağıtmaktadırlar. Bu uğurda tamamen caiz olan vasıtalar ve caiz olmayanlar kullanılır. Eksarh, adeta mahpus bulunmakta memurlarımız evlerinde zabıtaca gözetim altına alınmakta, kiliselerimiz kapanmakta ve küçük görülmekte, mektep muallimleri kovularak uzaklaştırılmaktadır. Naçoviç, bir takım sözlerle gün ve gün aldatıldığı sırada Osmanlı Hükümet memurları tarafından teşvik ve himaye edilen Rumlarla Ulahlar Selanik, Manastır ve Siroz’da gösteriler düzenlemiş ve Bulgarlar aleyhinde protesto – nameler vererek ıslahata karşı itirazlar ortaya konulmasını ve komitelerin haddinin bildirilmesini istemektedirler. Bu hizmetlere karşılık olarak Vilâyât-ı Selase’de oturan Ulahlara Selanik’te Ulahça bir gazete çıkarılması izni verilmiş. Ve “Para” isimli Yunan harp gemisinin de Paskalya Yortuları münasebetiyle Kudus-ü Şerife gitmeleri için taifesini Yafta’ya çıkarmasına izin verilmiştir. “Naçoviç” , Der-Saadet Kapıkethüdalığı’na tayininden beri hükümete ne gibi menfaatler elde etmiştir? Bütün bu durumlardan Osmanlı Devleti’nin devamlı surette hazırlıklarda bulunduğu

⁶⁹⁷ BOA. BEO nr:1575 /118114.

anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti yollar, köprüleri tamir etmekte, 4-5 kol orduyu silâh altına almakta, donanmasını teçhiz edip ve ordusunu sınırımız üzerinde toplayıp korkutmaktadır. Bugün aldığımız bir telgraf-namede dahi Viyana’daki Japonya ve Osmanlı Elçileri arasında gizli müzakereler yapılmakta olduğu haber verilir. “Monitor Adiyantal” gazetesinin bugünkü nüshasında Hazreti Padişahı, Bulgaristan’a karşı düşmanca hareketler yapmasına davet etmek için Mikado Hazretleri tarafından gönderilen “Tanako” ismindeki bir özel memurun Tokyo’dan İstanbul’a ulaştığını içerir. “Pan-Asya’nın ittifakı varlığını şiddetli şekilde hissettirmekte ve mutlu “Naçoviç” ile “Çaçef” memleketlerinde görmedikleri hürmetlere mazhar olduklarından dolayı sevinç sarhoşluğu içerisinde oldukları sırada Asyalı hileli saldırı planını tamamlamaktadır. Vilâyât-ı Selase ile Edirne vilayetinde azınlık durumdaki ahali aleyhimizde gayet şiddetlenmekte ve oralarda Bulgarlar sıkıştırılmakta ve yok edilmektedir. Bahsedilen durumdan yalnız bir kişi memnundur ki o da Der-saadet Kapı Kethudasıdır⁶⁹⁸.

Bulgar çete sempatizanları da, demir yollarına zarar vermekteydiler. Nitekim 22 Kanunusani 1312/ 16 Ocak 1896 tarihinde Selanik demiryolu hattının 126. km’sinin 980. metresine “Demirkapı ve Karyovlak” mevki arasında demir çubukların oynak yerlerine Perslova’lı “Bero” isminde genç bir çoban, büyük çakıl taşı koyarken hat bekçisi tarafından yakalanarak zabıtaya teslim edilmişti. Zikredilen yerde birçok kez askeri katarların yoldan çıkarılması, tutuklanan zanlıyı birinci derecen şüpheli duruma düşürmüş hakkında cezai işlem başlatılmıştı⁶⁹⁹.

Osmanlı hükümeti, sık sık tekrarlanan demir yolları ve telgraf hatları saldırıları nedeniyle her iki hat güzergâhında oturan köy ahalilerini hatların güvenliği konusunda kefalete bağlamıştı. Nitekim Demirhisar’ın “Porvi” mıntıkasında telgraf hattının kırılmasından dolayı ahaliden bir kısmı adliye’ye sevk edilmişlerse de bir süre sonra serbest bırakılmışlardı. Bu düzenleme uygulamada sonuçsuz kalıyordu. Çünkü bir yerde kesilen hattın yakınında bulunan ve kefalete bağlı olan bir veya birkaç köy ihtiyar heyeti suç işlemekten yahut yardım-yataklıkla alıkonuluyorlarsa da bu defa suç işleyen şahıslar belirlenip, haklarında suça isnat edecek deliller ortaya konulamadığı için kanuni

⁶⁹⁸ BOA. A.M.T.Z. (04), nr:113 /95 15 b.3.

⁶⁹⁹ BOA. BEO. nr: 904 /67788

takipsizlik kararı alınıyordu. Nihayet bunun gibi uygulamalar, caydırıcılığı gerçekleştirilemediği için komite eşkıyaları için demir yolu ve telgraf hatlarına saldırıları adeta kendileri için hobi haline dönüşmüştü⁷⁰⁰.

Demiryolu kumpanyaları, çetelerin hatlara saldırılarından önemli ölçüde zarar görüyorlardı. Nitekim Rum işçiler, Bulgar asıllı eşkıyaların saldırılarından korktukları için çalışmak istemiyorlardı. Bu defa Bulgar işçi istihdamında ise Osmanlı Hükümeti'nin baskısına maruz kalıyorlardı. Eşkıya olayları artışından dolayı Müslüman işçilerde silâh altına alınca, bu kez demir yolu tamirâtı ve sevkiyatında bir takım aksaklıklar baş gösteriyordu. Bu ve bunun gibi nedenlerden dolayı, Selanik Demiryolu Müfettişi, devlete Müslüman işçilerin silâh altına alınmaması talebinde bulunmuştu⁷⁰¹.

Osmanlı devleti de eşkıyaların demir yollarına saldırılarından maddi zarar görmekteydi. Çünkü Şark Demiryolları İşletmecî Kumpanyasıyla imzalanan antlaşmanın 18.

maddesi; muhabere veyahut herhangi bir politik karışıklıklar çıkması halinde yolların işleminin tamamen ve ya kısmen kesilmesi ya da hatların işleminde ara verilmesi ilave olarak teferruatlı binaların hasar görmesi durumunda kumpanyaların uğrayacağı zarar Avusturya, İtalya, Fransa ve Almanya gibi diğer Avrupa devletlerinde benzer durumlarda devam eden usul ve kaidelere uygun olarak, Osmanlı Devleti tarafından takdir ve düzenleme yapılacaktır şeklindeydi. Zikredilen kanun hükmünden dolayı zaman zaman Osmanlı hükümeti, tazminata mahkûm oluyordu. Nitekim 24 Nisan 1319/7 Mayıs 1903 tarihinde “Cisr-i Mustafa Paşa” ile “Kadı Köy” arasındaki köprüye dinamit konulması suretiyle oluşan hasar nedeniyle kumpanyalar, devletten ilgili maddenin yerine getirilmesi talebinde bulunacak, idari makamlar, konunun Babîâlî Hukuk Müşavirlerince incelenmesinden sonra talebin yerine getirilebileceğini belirtmişlerdi⁷⁰².

Rumeli’de eşkıyalık yapan tüm unsurlara karşı askeri tedbirlerin yanı sıra cezai tedbirler almaya çalışan idari makamlar, bu yönde gereken düzenlemeler yapmaktaydılar; Nitekim Sadrazamlıktan Ser-Askeriye Makamına arz edilen 18 Nisan

⁷⁰⁰ BOA. BEO. nr: 2068 /155056, b.3.

⁷⁰¹ BOA. BEO. nr:2140 /160450, b.3.

⁷⁰² BOA, BEO. nr: 2133 /159940, b.7.

1319/ 1 Mayıs 1903 tarihli bir tezkerede: Selanik'te Bulgar eşkıyası tarafından yapılan eşkıyalık hareketlerine karışanların araştırılması ve muhakemeleri için bir Divan-ı Harb kurulması başkanlığına da Manastır eski valisi Feriki Edip Paşa hazretlerinin tayin edilmesi padişah iradesi olduğu bildiriliyordu. Nihayet bizzat padişah emri ile görevlendirilen Paşa'nın harcırahının verilmesiyle trenle Selanik'e ulaşması sağlanmıştı⁷⁰³.

Genç Kalemler Dergisi(tarihsiz) bir sayısında Osmanlı Hükümetinin çetelere karşı yürüttüğü politikaları eleştirilmekteydi: *Divan-ı Harb-i örflerin(olağanüstü harb mahkemeleri) kaldırılması çetelerinin faaliyetlerinin artmasına yaradı. Adil ve ihsan politikalarının bu sonuçlarını garip bulmamak elde değildir. Makedonya'da yine bir nispi sükûnet vardır. Ancak bu asker kıtalarıyla sağlanmaktadır. Bizce askeri tedbirler daha da mükemmel hala getirilmeliydi. Komite kuklalarının ipleri Sofya'dan oynatıldıkça alınacak tedbirlerin daha mükemmel olması imkânsızlaşacaktır. İpin ucunu Sofya'dan idare edenleri büsbütün etkisiz hale getirecek bir tedbir bütün tedbirlerden daha tesirli olurdu*⁷⁰⁴.

Osmanlı Hükümeti'nin, bilhassa Bulgar eşkıyaları için defalarca af çıkardığını bilmekteyiz. Fakat af'a mazhar olan eşkıyaların eskiden olduğu gibi tekrar komitelerinin himayesine koştukları da bilinen bir gerçektir. Nitekim bu durum Dâhiliye Nezaretinden Adliye ve Mezahip Nezareti'ne 2 Safer 1321/30 Nisan 1903 tarihli gelen bir tahriratta da belirtilmektedir. Mevcud af'a uygun olarak tahliye edilen siyasi suçlulardan tekrar eşkıyalığa cüret edenlerin yakalanmaları halinde şiddetli cezalandırmalar yapılacağı belirtilerek, kanun hükmüne göre Osmanlı vatandaşı olup aftan istifade ederek, Bulgaristan'a geri dönenlerin tekrardan aynı cürmü işlemeyeceklerine dair yemin ettikleri halde mevcut kanunlara aykırı fiiller işledikleri, mahalli yöneticilerden bildirimlerinden anlaşılmış olup, bu suç kapsamına girenlerin isimlerini içeren bir defterin tutularak Rumeli Vilayetleri İstinaf Müdde-i Umumiliği'ne(savcılık) yazılması, ayrıca mülki makamların isimleri bilinenleri adli makamlara bildirmesi uygun görülmekteydi⁷⁰⁵.

⁷⁰³ BOA, BEO. nr:2060 /154472.

⁷⁰⁴ Genç Kalemler Dergisi, C.1 s. 114-115 (tarih yok).

⁷⁰⁵ BOA, DH.MKT, nr:700/13, b.3.

Osmanlı hükümeti, eşkıyalığa tevessül eden Müslüman Hıristiyan her cins vatandaşları hakkında yasal takib başlatmaktaydı. Bu anlamda kanunlara mümkün olduğu kadar riayet edilmeye çalışılıyordu. Sonradan eşkıyaların yerli-yabancı makamlara şikâyet malzemesi yapacağı idari, adli ve askeri uygulamaları yapmaktan kaçındığı görülmekteydi. Nitekim Sadarettin Rumeli müfettişliğine gelen 7 Temmuz 1319 tarihli bir telgrafta; Selanik Vilayeti İstinaf savcılığınca Selanik ve kazalarından 334 Bulgar'ın tutuklandığı bunlardan kazalardaki 100 kararının idareten tutuklandığı bildirildiğinde, kaymakamların tutuklama yetkilerinin olmadığı iletilerek gereken işlemlerin başlatılması sağlanmıştı⁷⁰⁶. Ayrıca Bu konuya ilişkin, Selanik vilayeti diplomatik temsilcilerinin; günahsız bir takım kimselerin tutukluğu olduğu ilaveten evvelce tahliye edilenlerin tekrar tutuklandığı yolunda şikâyetleri bulunmaktaydı. Zikredilen temsilcilikler söz konusu tutuklulara hakkında gereken tahkikatların yapılarak tahliye yollarının hemen açılması konusunda ültimatoma tarzı emrivakiler yapmaktaydılar⁷⁰⁷.

Osmanlı Hükümetinin, çetecileri sonuna kadar yakalamak maksadıyla arayıp-taradığını belirtmiştik. Bu yönde uygulanan en geçerli yöntemlerden biri namnlıların ve mahiyetleri altındakilerin resimlerinin kopyalarını sağa sola astırarak yahut gazetelerde yayınlattırarak sonrasında ihbarcılara mükâfat vaadiyle gerçekleştirmeye çalışmaktaydı Nitekim Selanik Vilayetinden 3 Haziran 1320/16 Haziran 1906 tarihli Dâhiliye Nezaretine yollanan bir telgrafta: çeteler tertipleyerek dâhile girecekleri ihbar edilen Mihail Kırçıkof ile Vilademir Kovaçof'un kopyalanan fotoğrafları munasip yerlere asıldığı belirtiliyordu⁷⁰⁸. Bu yönde göçebe eşkıyadan "Mekof Çenaferen" in Yanya'daki faaliyetlerini bildiren "Haresto Rafit" ile "Alpanol Perolenbe" ye 2500 kuruş nakdi mükâfat verilmesi uygun görülmüştü⁷⁰⁹.

4.1.3.2. Rum Çeteler

Yunanlıların kurduğu çeteler, Müslümanlara düşmanlık yaptığı kadar Makedonya konusunda rakip oldukları Bulgar çetelerine ve Bulgar halkına karşı da çok

⁷⁰⁶ BOA, *BEO*. nr:2121 /159001, b.2.

⁷⁰⁷ BOA, *BEO* nr:2117 /158705.

⁷⁰⁸ BOA, *DH.MKT* nr:2605/5.

⁷⁰⁹ BOA, *A.MTZ(04)*. nr:55/20.

acımasız davranmıştır. Bu konuda Osmanlı Arşivi Daire başkanlığı tarafından yayınlanan “Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi” adlı eser ayrıntılı bilgi verir. Denilebilir ki Rum çetelerinin silahlı ayaklanma faaliyetlerinin asıl hedefi, Fener Rum Patrikhanesi’nden ayrılan Ortodoks Bulgarlar olmuştur⁷¹⁰

Diğer taraftan Müslümanlara da dostça davrandıkları da söylenemez. XIX. asrın son yıllarında Rum çeteleri tarafından Müslümanlara yapılan baskı ve şiddetle alâkalı olarak Osmanlı vesikalarında bilgiler mevcuttur. Mesela Yenişehir civarında Yunan çetelerin Müslümanlara yaptıkları zulüm, Osmanlı idaresinin bütün gayretlerine rağmen yıllarca engellenememiştir. Yunanlıların Yenişehir ve civar köylerde yaşayan ahâli-i İslâmiyeye yaptıkları zulme dair haberler, çok önceden gerçek olarak tespit edildiği halde aynen devam ettiğinden şikâyet edilmektedir. Müslümanlar rahat bir hayata kavuşamadığı, zulümler her gün devam etmekte olduğu ahâli-i İslâmiyenin can ve mal güvenliklerinden mahrum bırakıldıkları ifade edilmektedir⁷¹¹İlaveten 20 Haziran 1325/ 3 Temmuz 1909 tarihli Harbiye Nezaretine gelen bir telgraf-name de; Selanik’in Siroz kazasında ve diğer bölgelerde dolaşan Rum çetelerinin Müslüman ahaliyi korku ve dehşete düşürdükleri belirtilerek, Yunan hududu civarına ve Rum çetelerin dolaşmakta oldukları yerlere 3. Ordu Kumandanlığınca asker sevkıyatı yapıldığı belirtilmekteydi⁷¹². Aynı şekilde, Teselya bölgesinde yaşayan ahâli-i İslâmiye’ye karşı Yunan çetelerinin çok gaddarca davrandıkları hususunda şikâyetler mevcut olup, söz konusu çetelere Yunan hükümeti tarafından her türlü yardımın yapıldığı ve korunduğu bildirilmektedir.⁷¹³

26 Rebiulahir 1326/28 Mayıs 1908 tarihli bir belgeden Selanik Rum komitesi hakkında bir takım bilgiler edinmekteyiz. Söz konusu belgede Selanik Rum komitesinin gerçek reisinin “Mavridis” fahri reisinin ise Selanik Yunan Konsolosu olduğu ifade edilip, Komitenin mali işlerini elinde bulunduran kasaları tüccardan “Şerefa” olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca komiteye ait tutarlar “Mavridis” ve “Emiridis” ile yakacak tüccarı “Papa Eftelyo” namlarına bırakılıyor ve komitenin haberleşme evrakları hususi torbalar içerisine konularak gizlice “Mavridis” ve “Emiridis” namına teslim ediliyordu.

⁷¹⁰ *Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar’da ve Anadolu’da Yunan Mezalimi*, T.C. Başbakanlık, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 31, C. III, Ankara 1996, s. 23.

⁷¹¹ BOA. Y.PRK.EŞA. nr: 37/93.

⁷¹² BOA. BEO. nr:737 /55237.

⁷¹³ BOA. Y.PRK.EŞA. nr: 34/18.

Zikredilen şahısların Selanik'te acenteliğini yaptıkları vapurlara yiyecek ve içecek vermekle uğraşan “Vangel” namında bir Rum ise vapurlarla Atina'dan komite namına Selanik'e sevk edilen silah ve mühimmatı birkaç Musevi kayıkçı yardımıyla vilayete ulaştırmaktaydı⁷¹⁴. Anlaşılacağı üzere Rum komitesinin işleyiş mekanizması da Bulgar komitelerine benzer niteliktedir. Benzer şekilde ticari kaygılar nedeniyle Yahudi silah kaçakçılarından destek görmekteydiler.

Selanik'te ki Yunan Konsolosluğunun ve ruhani reislerin, Rum çete faaliyetlerinde önemli ölçüde desteği görülmektedir. Nitekim 3. Ordu-yu Hümayundan Umum-u Erkan-ı Harbiye Nezaretine gelen 17 Haziran 1325/30 Haziran 1909 tarihli telgraf-namede; Yunan eşkıya reislerinden iki haydudun kumandası altında iki çetenin Selanik vilayetinde gezindikleri belirtilerek, Selanik Yunan Konsolosu ve Metropolit tarafından bunlara talimat ve para verildiğinden bahsedilmekteydi. Hatta yakın zamanda Yunan askerinin Girit'e gireceği söylentilerinden dolayı, tüm Rum ahalisinin Osmanlı hükümeti aleyhinde, fiilde müttefik oldukları ve Selanik'te anarşist vakaların hızlandırılması için mahalli ahaliye papazlar tarafından gizlice tebligat yapıldığı bildirilmekteydi. Bu faaliyetlerden kısa bir süre sonra; 14 Temmuzda Siroz Sancağının Çayağzı taraflarında 50 kişilik Rum çetesinin Müslüman ahaliyi korku ve dehşete düşürdükleri kumandalıklardan ve umumi müfettişlikten alınan telgraflardan anlaşılmakta, nihayet Yunan hududu mevkilerinin her yerinden askeri kuvvet talepleri idari makamlara ulaşmaktaydı.⁷¹⁵ Rum çetelerinin Rumeli'de taşkınlıkları ve hudut ihlalleri hususunda Babıâli, Babıâli Düvel-i Muazzama'nın Atina hükümeti nezdinde teşebbüsatta bulunmasını talep etmiştir⁷¹⁶.

Bu hususta, Atina Hükümeti tarafından önem arz eden Selanik Yunan Konsolosu Koro Milas'tan özellikle bahsetmek gerekmektedir. Nitekim izin alarak 7 Cemaziyelahir 1325/18 Temmuz 1907 tarihinde Atina'ya giden koro Milas, dönüşünde Makedonya'daki tüm Yunan konsotaları müfettişliğine atanarak, bölgede bulunan konsolosların tamamının kendisinden talimat alınması sağlanmıştı⁷¹⁷. Başlangıçta Babıâli'nin talebi üzerine Yunanistan'a aldırılan Selanik Yunan General Konsolosu

⁷¹⁴ BOA, BEO nr:3321/2.

⁷¹⁵ BOA, BEO, nr:3891/2.

⁷¹⁶ Tuna Gazetesi, Sayı:320, sayfa: 4, 23 Eylül 1322/ 5 Ekim 1906.

⁷¹⁷ BOA, BEO nr:3104/2.

Koro Milas, Selanik'e geri döndüğünde yakın vilayetlerdeki Yunan Konsolos memurlarını, Selanik'e çağırarak konsolos memurlarına birtakım talimat verdiği anlaşılmış, zikredilen görüşmelerden sonra Selanik vilayetinde cinayet vakaları artmıştır. Mesela Kavala tensik memurlarıyla ve Avusturya Konsolosunun olduğu bir sorguda; Kalapoti Köyünden Gorgi'nin öldürülmesinin Kavala Yunan Konsolosunun teşvikiyle olduğu anlaşılmıştı⁷¹⁸. Koro Milas'ın Rum çetelerini Bulgar çetelerine karşı organize eden faaliyetleri, zikredilen şahsı Makedonya Bulgar komitelerinin hedefi haline getirdiğinden, kendine suikast yapılabileceği istihbaratı konusunda uyarılmıştı⁷¹⁹.

Rum çetelerinin, Yunanistan tarafından desteklendiği belirtmiştik. Nitekim sadrazamlıktan 30 Eylül 1312/12 Ekim 1896 tarihli Selanik, Yanya ve Manastır vilayetlerine giden bir telgrafta; Makedonya Rum komitesinin en büyük reisi olarak kabul görülen eski Yunan Hariciye Nazırı "Veragomi" nin Atina'dan Galos yoluyla Yenişehir'e gelerek komite mensuplarıyla görüştüktan sonra Tatar köyüne gittiği, ayrıca zikredilen şahsın Galos'ta oluşturduğu 100'ü geçkin eşkıyadan oluşan bir çetenin, Kesendere'ye çıkacağı, farklı taraflardan hududu geçerek gelen çetelerin kışın dahi faaliyetlerini sürdürdüklerini ilkbaharda ise eylemlerine hız vereceklerini belirtiliyor; Yanya ve Kosova vilayet yetkililerinin gereken önlemlerini almasını tebliğ ediyordu⁷²⁰.

Rum çeteleri, Patrikhaneye itaat etmeyen veya katılmayan diğer Hristiyan unsurlara karşı acımazsıca davranabiliyorlardı. Nitekim Makedonya'da yaşayan Ulahlarda Rum çete saldırılarından nasiplerini alıyorlardı. Bu sebepten 30 Şevval 1324 tarihinde/7 Şubat 1907 Ulah Cemaati İşleri Vekili Petre Bader Aleks ve arkadaşları, Yunan komitelerinin tecavüz ve cinayetlerinden Karefer'ya civarında oturan Ulahların, güvenliğinin sağlanması için Osmanlı Hükümetine talepte bulunmuşlardı. Nihayet Karafer'ya Kaymakamı gerekli tahkikatı yaptırmıştı. Şikâyet konusu; Ulah cemaatinden "Terzi Bikola" ve "Papa Atnaş"ın Rumlar tarafından öldürülmesiydi. Araştırma neticesinde olayla ilgisi olanlar adliyeye teslim edilerek soruşturma başlatılmıştı. Neticede Ulah cemaatinin mağduriyeti hükümetçe kabul gördüğünden; Ulah sakinlerin gerek oturdukları mahallere ve gerekse caddelere karakollar inşa edilip nöbetçiler yerleştirilmişti. Hatta kiliselerinde asker bulundurulduğu gibi papazların kiliseye gidip-

⁷¹⁸ BOA, BEO nr:3104/3.

⁷¹⁹ BOA, BEO nr:3088/2.

⁷²⁰ BOA, BEO. nr:851 /63777.

gelişlerinde asker refakati sağlanmıştı ve kaza dâhilindeki Rum-Bulgarlar takibe alınarak Ulah Milletine zarar vermelerine engel olunmaya çalışıldı⁷²¹. Benzer şekilde, Sadrazamlık Makamından Selanik Vilayetine gelen 21 Kanuni Sani 1322 /3 Şubat 1906 tarihli telgraf-namede; “Vodine” Kazasına bağlı “Patiçine” Nahiyesi Ulahlarının, Yunan eşkıya çetelerinin saldırılarına maruz kaldıkları için, istihdam ettikleri bekçilerinin silah taşımalarına mahalli hükümetçe müsaade edilmişken, sonradan bu müsaadenin geriye alındığı yapılan müracaatlardan anlaşıldığı belirtiliyor. İdari makamlar, silah taşımanın yasak olmasına rağmen Rumların Uahlara karşı süregelen saldırgan tutumlarına karşı şahsi emniyetleriyle ilgili hususlarda kolaylıklar gösterilmesini mahalli hükümetlere tebliğ etmişlerdi⁷²².

Osmanlı hükümetinin Rum çetelerinin tecavüzlerine dair uyarılarına, Yunan Hükümeti göstermelik teminatlar vermesine rağmen Yunan memurlarının gözleri önünde çeteler tertip edilerek vapurlarla sevk ediliyordu.⁷²³ İdari makamlar bu duruma karadan ve denizden etkili tedbirlerin alınmasını askeri ve mülki yetkililere bildirmekteydiler. Ayrıca sahillerin güvenliği için mevcut vapurlara ilave olarak Osmanlı gemilerinin sevki sağlanmış, Yunan Hariciye Nazırlığı da Türk Hariciyesi tarafından uyarılmıştı⁷²⁴. Nitekim Galos Şehbenderliğinden 1 Ağustos 1312 /13 Ağustos 1896 tarihli Atina Sefaretimize gelen bir vesikada; Osmanlı Devleti’nin Makedonya topraklarına türlü emellerini gerçekleştirmek maksadıyla, Galos’taki Mahalli Hükümet ve Belde Muhtarlarının tahrikleriyle Kesendere ve Çayağzı istikametiyle gelen çetelerin varlığından haberdar olunduğu belirtilmekteydi. Söz konusu durum nedeniyle; Paşa gemileri, haftada iki defa liman güvenliği için dolaşmakta ise de gemilerin büyüklüğü nedeniyle Rum kayıkçılar, gemileri uzaktan dahi görüp saklanmaya yahut kaçmaya fırsat bulabiliyorlardı. Uzman kişiler, yunan haydutlarının tecavüzlerine engel olunması için Selanik limanına hızlı gambotların yerleştirilerek daha verimli ve etkili sonuçların alınabileceğini belirtmekteydiler⁷²⁵.

⁷²¹ BOA. BEO nr:2963/2.

⁷²² BOA. BEO nr:2989/1.

⁷²³ BOA. BEO. nr: 842 /63077.

⁷²⁴ BOA. BEO. nr:840 /62987.

⁷²⁵ BOA. BEO nr:835 /62611, b.5

Hatt-ı İmtiyazdan geçen Rum eşkıyalardan ele geçirilemeyenler, köylere dağılarak saklanmaktaydılar⁷²⁶. Nitekim 3. Ordu-yu Hümayun Kumandanlığından gelen 7 Ağustos 1312 tarihli Umum-u Erkânı Harbiye Dairesi 3. Şubesi'ne gelen bir telgraf-namede: Koz Köy civarından yolcu ve bekçi takımından 80-90 civarında çete mensubunun huduttan girdiği; askeri birliklerin ulaşamadığı bir kısım çete eşkıyalarının silahlarını alarak veyahut kaptanlarına bırakarak civar köylere saklandığı bildirilmekteydi. Ayrıca *belirli bir nizam ve üniforma ile dolaşan Bulgar çetelerinin farkına varılmasına rağmen, yerli ahali kıyafetleriyle gezen Rum çetelerinin tanınmakta güçlük çekildiği* ifade ediliyor, bunları arayıp bulmak ve müfrezelere hususi yol göstermek için güvenilir kılavuzlar edinilerek etkili tedbirler alınması tüm vilayetlere bildiriliyordu⁷²⁷.

Yunan komitelerinin faaliyetleriyle ilgili bilgiler Atina sefareti tarafından idari makamlara ulaşmaktaydı. Nitekim Rumeli Müfettişliğine 21 Mart 1322/4 Nisan 1906 tarihinde gelen bir bildirimde; Yunan komitelerinin eşkıyalık eylemlerine hız verebilmek için, adalardaki kayıkçı kaptanlarınca desteklenecekleri belirtilmekteydi. Manastır vilayetinin Baslıç kazasından takma adı “Kaptan Doğra” olan bir şahıs ve maiyetindeki 15 adamından ele geçirilen mektuplardan edinilerek ulaştırılan vesikada; Giritli Kaptan “Teymo” Manastır Kazasında, kaptan “Marki” Giritte, kaptan “Erkora” Grabene’de, kaptan “Taromara” Resne’de ve başka bir kaptanın “Marihova”da, yasa dışı faaliyetlerde bulunabileceği ifade edilmekteydi. Ayrıca Selanik vilayetin de muhtelif yerlere yerleştirilmek üzere Mülazım-ı evvel Mezaraki (Macaraki) idaresi altında ve mahiyetindeki beş kaptan kumandasında 150 kişilik bir çete tertiplenerek, Osmanlı hududunu Grabene’den geçerek “Garşeniçe”, “Sorviç”, “Morihova” yoluyla “Gevgili” ve “Tıkveş”e gireceklerinin bilgisi iletilmekteydi. Ele geçirilen mektupların ayrıntılarından komitelere eleman kayıt ettirilmek suretiyle Morihova’ya ve Kesriye’ye 400, Resne’ye 300, Kozana’ya 400 toplamda 1500 çete mensubunun bölgeye yerleştirileceği zikredilen komite çetelerine, o mahalde dolaşan mevcut iki çetenin yardım ve kılavuzluk yapacağı anlaşılmıyordu. Hatta Bunların tamamen hazır edilmiş olup yalnız Giritlilerle Makedonyalılar arasında ortaya çıkan nefret dolayısıyla

⁷²⁶ BOA, BEO nr: 831 /62303.

⁷²⁷ Aynı belge. 3

kaptanların tertibinde gevşeklik gösterdikleri ekleniyordu. Atina sefaret memurunun konuya ilişkin incelemelerinin sonucunda; adalardaki kaptanların himayesinde tertiplenen, aralarında Rum subaylarının da bulunduğu çetelerin başkanlığına “Medavpelarhigos’u” seçtikleri ve bunların yakında sahte pasaportla Selanik’e girecekleri belirtilerek, eşkâlleri hakkında yapılan tahkikatlardan sonuç alınmadığını çünkü zikredilen komitelerin Bazı nahiye müdürlerine komite sandığından 100’er frank maaş bağlayarak fillerini gizlikle yürüttükleri üzümlere iletiliyordu⁷²⁸. Anlaşılabileceği üzere adalardaki Rum kaptanları özellikle silah taşımak ve çetelere eleman toplamak suretiyle Rum komitelerine destek sağlamaktaydılar. Burada silah ticareti gibi oldukça kazanç sağlayan bir hususta, Osmanlı memurlarının rüşvetle göz yummaları tüm idari tedbirlere rağmen son verilemediği belgelerden anlaşılmaktadır.

Rum komite çetelerinin başta Bulgarlar olmak üzere diğer unsurlardan Rum ahalinin ticari münasebetlerini yasakladıkları bilinmektedir. Nitekim 15 Kanunusani 1323/28 Ocak 1898 tarihli bir vesikadan; Selanik Rum komitesinin baskısıyla Rum cemaatinden olan esnaf dükkânlarına kendi milletlerine mensup olanların, Yunan asıllı tüccarlardan alışveriş yapılmalarını sağlamak maksadıyla Yunanlıların milli renkleriyle mavi zemin üzerine beyaz yazılarla levhalar astırıldığı bilgisi edinilmekteydi. Osmanlı mahalli makamları komitelerin zorlama ve teşvikiyle asılan bu levhaların değiştirilmesi yahut kaldırılması hususunda bir takım etkili tedbirler almak durumunda kalmışlardı⁷²⁹.

Rumeli vilayetlerinde Rum çetelerinin Bulgar ahalisine karşı bir takım saldırılarda bulunmaları; Bulgar komitelerini harekete geçirerek ve karşı eylemlere sebebiyet verecekti. Nitekim Selanik ve Manastır vilayetlerindeki Rum çetelerinin birçok Bulgar’ı suçsuz yere öldürmeleri ve müteakip dönemlerde Sırp ve Rum çetelerinin birleşerek Bulgarları hedef almaları üzerine, Sofya’da bulunan Makedonya Dâhili Teşkilat Komitesinin delegeleri, 15 Haziran 1908 tarihinde toplanarak; Selanik’te bulunan Rum Mahallesiyle kiliselerini dinamit atarak tahrip etmek ilaveten Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerindeki Rumları bağışlamadan öldürmek gibi karalar

⁷²⁸ BOA, *TFR.I.UM* nr:12/1189, b.2.

⁷²⁹ BOA, *BEO*.nr:3241/2.

almışlardı. Zikredilen toplantıdan sonra kararlarını vilayetlerdeki komite reislerine bildirerek harekete geçmeleri talimatını vermişlerdi⁷³⁰.

Osmanlı topraklarında yaşayan birtakım Rumların farklı tarihlerde sorun yaşanan bölgelere, gönüllü olarak gitmek maksadıyla, kendilerini çetelere kayıt ettiklerini görmekteyiz. Nitekim Edirne Vilayeti'ne bağlı Cısr-i Ergene (bugünkü Uzun Köprü ilçesi) Kazası'nın Zalof Köyü ahalisinden iken Yunanistan'a hicret eden "Yorgi'nin Haziran 1914 tarihiyle Selanik'ten yazmış olduğu bir mektuptan edinilen bilgiye göre; zikredilen şahıs gönüllü olarak Yunan Jandarmasına kayıt olur ve Giritli jandarmalarla ortak mesai sarf ederek İzmir'e gönderilmek üzere 400 aşkın komite neferi tertipleyerek, Bunların Girit'li 15 kaptan vasıtasıyla İzmir'e sevk edilmesini sağlar⁷³¹. 1 ağustos 1914 tarihli başka bir vesika; çoğunluğu Yunanlı zabitlerden oluşan 400 civarındaki Rum çete mensuplarının Giritli kayıkçı kaptanlarının yardımlarıyla İzmir'e sevk edildiği istihbaratını alındığından bahsetmekteydi⁷³².

Benzer şekilde Atina Sefaretimizden 21 Mayıs 1312/ 3 Haziran 1905 tarihli gelen bir telgraf-namede; Osmanlı uyruklu Selanik ve Siroz Rum ahalisine mensup pek çok Rum öğrencinin, Yunan Hükümetinin tahrik ve teşvikleriyle Girit'e gitmiş oldukları ifade edilerek, Selanik Rum İdadi Mektebi'nin bazı öğrencilerinin de bazı Rum arkadaşlarıyla birleşerek gönüllü sıfatıyla Girit'e gitme hazırlıkları içerisinde oldukları için, mahalli makamlarca gerekli tedbirlerin alınmasını bildiriyordu⁷³³. Türk-Yunan Girit krizinin sürmekte olduğu sürece ait Mart 1897 tarihli daha geç döneme ait başka bir vesikada; Osmanlı tebaasından bazı Rumlar'ın Yunan Jandarmasına gönüllü kayıt olmak amacıyla Yunanistan'a gitmekte olduklarından bahsediyor; Osmanlı hükümetinin bu maksatla Yunanistan'a giden vatandaşlarının gerçekleştirdikleri bu fiillerinin, kendilerini vatandaşlıktan düşüreceğine dair beyanatlarına yer veriliyordu⁷³⁴.

Avrupa Devletlerinin baskısıyla ilan edilen Mürzsteg Reform planının 3 maddesini - *Asâyîş sağlandığında, her mahalde hangi unsurun ekseriyet oluşturduğunu belirlemek üzere inceleme yapılacaktır*⁷³⁵ - Makedonya'da hayata geçirmek isteyen her bir unsurun,

⁷³⁰ BOA, A.M.T.Z. (04). nr:167 /56

⁷³¹ BOA, DH.EUM (3 şb.)nr:1/10

⁷³² BOA, DH.EUM(3şb). nr: 23/45

⁷³³ BOA, Y.PRK.UM nr:12/87

⁷³⁴ BOA, BEO nr:918/68824.

⁷³⁵ BOA, HR.SYS, nr: 1141.

baskı ve şiddet yoluyla diğer unsurları göçe zorlayarak, bulundukları bölgede nüfus ekseriyeti oluşturmaya çabaladıklarını görmekteyiz. Nitekim 18 Recep 1324/7 Eylül 1906 tarihli vesikada; Kavala’da Rum ahalisinden azınlıkta olan Bulgarların Rum komite çetelerince baskısıyla göçe zorlandıkları ve konuya ilişkin İtalya Konsolosluğunun Osmanlı hükümetini uyardığından bahsedilmekteydi⁷³⁶. Anlaşılabacağı üzere Rum çeteler, bulundukları bölgeleri Rumlaştırmaya çabası içindeydiler; benzer şekilde Bulgarların da aynı gayret içerisinde oldukları belirtilmelidir.

14 Eylül 1314/26 Eylül 1898 tarihli Atina Sefaretinden gelen bir bildirimde; Atina’ da mensupları arasında çoğunlukla Yunan zabitlerinin olduğu, başkanlığını Yunanistan veliahdı Prens Konstantin’in yaptığı “Susite Nasyonal” isimli bir cemiyetten bahsedilir. Söz konusu bu Rum cemiyetinin, Makedonya’da Rumların çoğunlukta yaşadıkları bölgelerde bir isyan hareketi başlatmak maksadıyla Belçika’dan 20 bin adet “garas” usulünde silah satın aldıkları incelemelerle ortaya konulur. Nihayet adı geçen cemiyetin aracılığıyla muhtemel bir isyan faaliyeti için, eş zamanlı olarak Yunanistan’da çeteler tertip edildiğini ve türlü yardımları da Rumeli vilayetlerinde oturan soydaşlarına gönderdikleri belirtilir. Ayrıca Osmanlı idari makamlara Belçika’dan satın alınacak tüfekler hakkında tahkikat yapılması için Brüksel Osmanlı sefirine gereken talimatların verilmesini tebliğ eder⁷³⁷.

Rum çetelerinin de Bulgar çeteleri gibi; demiryollarına, telgraf hatlarına ve köprülere saldırıları olduğu bilinmektedir. Selanik-Manastır Osmanlı Demiryolu şirketinden gelen 2 Ağustos 1896 tarihli bir bildirimde; Osmanlı askerinin kargaşa bölgelerine gitmesine engel olmak maksadıyla, Selanik demiryolu hatlarının önemli sanayi inşaatını tahrip etmek için iki farklı tarihte Rum çetelerinin saldırılarının gerçekleştirildiği belirtiliyordu. Zikredilen saldırılar; 8 Temmuz 1896 tarihinde hattın güney kısmında yer alan Selanik ile Ostrova ve 27 Temmuz 1896 tarihinde ise Vladova ve Ostrova arasında kalan sanayi kısımlarında gerçekleşmişti. Nihayet Osmanlı hükümeti demiryolları kumpanyalarının talepleriyle demir yolu hatlarının güvenliği için birtakım önlemler almışlardı⁷³⁸.

⁷³⁶ BOA, *BEO* nr: 2905/217812.

⁷³⁷ BAO. *Y.A.HUS* nr:2/2.

⁷³⁸ BOA. *BEO*. nr:821 /61536.

Osmanlı Hükümetinin Rum komite çetelerinin demiryollarına saldırına karşı birtakım tedbirler aldıklarını belirtmiştik. Nitekim Sadaretten Selanik Vilayetine gelen 8 Rebiülevvel 1314/17 Ağustos 1896 tarihli bir telgrafta; demiryollarında; istasyon, tren memurları ve kondüktörleri hatta makasçıya kadar olan hizmetlerde genellikle yabancı uyruklu, birçoğu Yunan vatandaşı Rumların istihdam edilmesi nedeniyle zikredilen hizmetlilerin, eşkıya takibine görevli Osmanlı askerinin durumunu eşkıyayı haberdar ettikleri, Osmanlı askerini taşıyan trenlerin zamanında mahalline yetişmesine engel teşkil ettikleri, zararlı evrakları taşıyarak komitelere ulaştırdıkları gibi fiillerle, hükümetimizi zor duruma düşürdükleri belirtilmekteydi. Bu sebeplerden dolayı, fenni olmayan demiryolu hizmetlerinde Osmanlı tebaasından olanların hizmete alınmaması talep edilerek, Yunan aldatmalarına karşı ilk önce Yunanlı memurların ve müteakiben diğerlerinin çıkarılması ve asayişin muhafazası için demir yolları kumpanyalarının uyarılması tebliğ edilmişti⁷³⁹. Benzer şekilde 5 Mart 1313/17 Mart 1897 tarihli bir başka belgede; Selanik havalisindeki demiryolu kumpanyalarında Yunan uyruklu çalışanlarından hal ve hareketleri şüpheli olanların takip edilmekte oldukları belirtilerek, Osmanlı askerinin güvenli şekilde sevkini sağlayabilmek için doğu trenlerinin Selanik hatlarının tesadüf kısımlarında çalışan Rum işçilerin Üsküp ve Usturumça taraflarına gönderilmeleri kumpanyalardan talep edilmişti⁷⁴⁰. Nihayet Selanik Demiryolu Kumpanyası Osmanlı hükümetine 8 Rebiülevvel 1314/17 Ağustos 1896 tarihli cevabi bildiriminde; Selanik Demiryollarında görevli 147 memurun 52'sinin Osmanlı tebaasından olduğu, yabancı tebaadan olan memurların hizmetten çıkarılması yahut tamamının Osmanlı uyruklu olmasının kumpanya ile hükümet arasındaki sözleşme akdine aykırı olduğu, her şeyden önce böyle bir muamelenin diplomatik temsilciler tarafından kabul görmeyeceği; şayet söz konusu memurların içinde şüpheli görülenler varsa delillendirilmek suretiyle haklarında ancak yasal işlem yapılabileceği cevabını vermekteydi⁷⁴¹.

Makedonya'da görev yapan yerli ve yabancı görevlilerin güvenliğinin sağlanmasının Osmanlı hükümetinin, başlı başına bir gailisi olduğu belirtilmelidir. 10 Mart 1313/22 Mart 1897 tarihinde Selanik vilayetine gelen; Fransa Genel Eğitim

⁷³⁹ BOA. BEO. nr:826 /61947, b.4.

⁷⁴⁰ BOA. BEO. nr:920/68957.

⁷⁴¹ BOA. BEO. nr:826 /61947.

Nezareti'nden bazı fenni tetkikler yapmaya memur edilen Mösyö Alfred Perel'in Selanik-Manastır demiryolu güzergâhı arasında gerçekleşmesi beklenen yolculuğunda Rum çetelerinin saldırılarına maruz kalmaması için refakatine özel bir memur tahsis edilmişti. Çünkü idari makamlar ecnebilere yapılacak muhtemel bir saldırının neticelerinden sonra maddi tazminatlardan geçmişten çıkardıkları acı tecrübeler nedeniyle kaygı duymaktaydılar⁷⁴². Benzer bir durumda Rum komitelerinin saldırından korkan Selanik Bulgar Tüccar Vekili Şopof Efendi'nin Sofya'ya kaçtığı belirtilmelidir. Nihayet Bulgar yetkililer kendilerinin Rum çetelerine karşı güvenliklerinin mahalli hükümetlerce tam olarak sağlanmamasından yakındıkları, incelemiş olduğumuz belgelerden anlaşılmaktadır⁷⁴³.

4.1.3.2. Sırp Çeteler

Sırbistan'ın, her ne kadar Makedonya ile ilgili planları olduğu hususunda şüphe yoksa da, diğer komşu devletler olan Yunanistan ve özellikle de Bulgaristan'a nazaran çete faaliyetleri ile alâkalı çok fazla belge mevcut değildir. Tespit edebildiğimiz belgeler de genelde Kosova'da komşuları bulunan Arnavutlarla olan mücadelelerinden ibarettir.⁷⁴⁴ Kosova Sırplar için vazgeçilmez bir vatanıdır Her ne kadar Kosova'da az sayıda Sırp yaşasa da, Kosova'yı bugün de vatan olarak görmektedirler. Kendilerince bunun haklı nedenleri de vardır: Bir kere Kosova, Sırp medeniyetinin beşiği kabul edilmektedir. İkincisi tarihteki en önemli Sırp krallığı Kosova'da doğmuş ve burada varlık göstermiştir. 11. yüzyılda Sancak'ta kurulan Ortaçağ Sırp Krallığı, 12. yüzyıl sonları ile 13. yüzyıl başlarında tüm Kosova'yı fethetmiştir. Bu fetihle birlikte krallığın merkezi Prizren'e nakledilmiş; 1459'da yıkılana kadar da Kosova'da varlık göstermiştir. Bunun yanında 1219'da bağımsızlık kazanan Sırp Ortodoks Kilisesi patrikhanelerini Kosova'nın İpek (Peç) şehrinde kurmuşlardır. İpek 1346-1459 arasında Sırp Başpatrikliği'nin merkezi olmuş, 1557-1766 arasında da Osmanlı Devleti tarafından aynı statüyle varlığını sürdürmüştür. Dinî mabetler yanında başka tarihî Sırp eserleri de Kosova'da yaygın olarak bulunmaktadır. Örneğin I. Kosova Savaşı'nda Sultan Murat'ı

⁷⁴² BOA. BEO. nr:922/69128.

⁷⁴³ BOA. A.M.T.Z. (04) nr:165 /65.

⁷⁴⁴ BOA. Y. PRK. ASK. nr: 71/97.

öldüren ve bir kahraman olarak görülen Sırp Miloş Obilić'in (bazı kaynaklarda Kobilić olarak ifade edilmektedir.) mezarı Kosova'dadır⁷⁴⁵.

Makedonya'da genel olarak Sırp'ların nüfusu az olup kendi istatistiklerinde yer almaktadırlar. Zira nüfus konusunda en bağımsız sayılabilecek Osmanlı idari makamlarının verdiği raporlar da bu durumu teyit eder mahiyettedir. Osmanlılar, vatandaşlarını Müslim ve gayrimüslim olarak, daha sonra da insanların ait oldukları kiliseye göre bir tasnife tabi tuttuğu için söz konusu nüfus istatistiklerinde Sırp'lardan hiç bahsedilmemektedir.⁷⁴⁶ Sırp'ların var olan reel durumu lehlerine çevirmek amacıyla Makedonya'da yaptıkları faaliyetleri daha çok eğitim alanında olmuştur. Çok sayıda okul açarak, Sırp milliyetçiliğini yaymaya, daha doğrusu Sırp taraftarı kazanmaya çalışmışlardır⁷⁴⁷

1885-1897 yılları arasında Sırbistan, Makedonya'da din, eğitim, kültür ve ticaret propagandasını yoğunlaştırdı. Adı geçen devlet bu yıllarda Makedonya'ya on binlerce kitap, gazete, dergi, takvim, coğrafya ve etnografya haritaları vd. araçlar gönderdi. Kütüphaneler, okuma salonları, yeni okullar ve kiliseler açtı. Örneğin 22 Aralık 1897 tarihinde Selanik Sırp konsolosuna adına Belgrad'dan gelen üç sandığın içerisinde; propaganda maksatlı tarih, felsefe ve edebiyat kitapları yetkililerce ele geçirilmişti⁷⁴⁸.

Sırbistan, 1885-1897 yılları arasında Makedonya'da Bulgar ve Rum okullarından ayrılan yüzlerce Makedon öğrencisine burs vererek Sırp okullarına aldı. Bu öğrencilerin sayısı giderek arttı. Ayrıca Sırbistan, İstanbul, Üsküp, Manastır ve Selanik'teki diplomatik temsilcileri aracılığıyla, Osmanlı Devleti'nde ve özellikle Makedonya vilâyetlerinde faaliyette bulunan Sırp okullarına büyük para yardımı da yaptı. Bu yardımı yıldan yıla arttırdı. Sırp konsolosları bu parayı Sırp öğretmenlerine, din adamlarına ve doktorlara aylık olarak verdiler. Onlar, Sırp okullarının, kiliselerinin ve manastırlarının onarımı için de para sağladılar.

Sırbistan, Makedonya'da en güçlü olan Bulgar etkisine ve propagandasına karşı 1890-1892 yılları arasında, Makedonya konusunda Yunanistan'la birkaç defa anlaşmaya

⁷⁴⁵ Halis Ayhan, *Arnavut ve Sırp Slavları Bağlamında Kosova'nın Sahipliği sorunu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 / 2010, s.79

⁷⁴⁶ İSAM. HHPE. nr: 17/1098.

⁷⁴⁷ F.Adanır, *Makedonya Sorunu...*, s.135.

⁷⁴⁸ BOA. BEO Nr:1057 /79207

ve ittifak kurmaya çalıştı. Hatta bu konuda İstanbul Rum Patrikliği'nden bile yardım istedi. Ancak, Yunanistan buna yanaşmadı⁷⁴⁹.

Bulgaristan ve Yunanistan'ın yoğun faaliyetlerini görünce, Sırlar da kurdukları çetelerle bu mücadelenin içerisinde yer almakta gecikmediler. Makedonya'da faaliyet gösteren Sırp çeteleri, Sırbistan'da kurulan Aziz Sava Cemiyeti tarafından idare edilmekte idi. Onlara göre Makedonya adı ile anılan bölge, "Eski Sırbistan" hudutları içerisindeydi, ancak Sırların rakipleri Sırbistan nüfuzunu engelleyerek ve menfaatlerine uygun olarak da Makedonya sınırlarını genişletmek suretiyle Sırbistan'ın küçülmesini hedeflemekteydiler. Sırbistan hududunu korumak amacıyla da Sırp çeteleri faaliyetlerini daha ziyade Makedonya ile Sırbistan arasında bulunan Kosova vilâyetinde yürütmüşlerdir.⁷⁵⁰ Özellikle Bulgarların Kosova ve Üsküp'te Sırp ahâlisinin varlığını inkâr etmesi ve çete harekâtının bir kısmını Sırlar üzerine yöneltmeleri üzerine, aralarında silahlı mücadelenin başlamasına sebep olmuştur.⁷⁵¹ Nitekim ilk başta kendi menfaatlerine uygun olarak topraklarına bitişik bulunan Kosova vilâyetinin kuzey-batı kısmını ele geçirmek için mücadele ettiler.⁷⁵²

Rumeli'deki Hristiyan halk kendilerine para veren ve tehdit eden Bulgar reisleri yanında "Bulgar", aynı yola başvuran Rumların yanında "Rum" olduklarını söyleyen bir durumdaydı. Baskı, tehdit ve geçerli şartlara göre taraf değiştirme sık rastlanan bir durum haline gelmişti.⁷⁵³ Rumlar, Sırlar ve Ulahlar ikiyüzlü bir siyaset izleyerek Bulgarlara karşı Müslümanların yanındaymış gibi görünseler de güçlü oldukları yerlerde istediklerini yapmaktan geri kalmıyorlardı⁷⁵⁴. Nitekim Sırlılarda diğer unsurlar gibi fırsat bulduklarında Müslüman tebaaya zarar vermekten kaçınmıyorlardı. Örneğin Meşine köyünden Recep isimli bir müslim Sırbistan içlerine hayvan hırsızlığı için gittiğinde Asuberce eski Merkez Karakolu yakınlarında Sırp çetelerince katledilmişti⁷⁵⁵.

⁷⁴⁹ Y.Hamza, *II. Abdülhamit ...*, s.260.

⁷⁵⁰ A.Koyuncu, *a.g.t.*, s. 209-210

⁷⁵¹ *Makedonya*, (Yazar ismi yok) Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul 1992, s. 80.

⁷⁵² E.Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye...*, s. 45

⁷⁵³ Hüseyin Cahid "Siyasiyât-Makedonya" *Tanin*, numro 351, 14 Şaban 1327/17 Ağustos 1325

⁷⁵⁴ K. İrtem, *a.g.e.*, s.383.

⁷⁵⁵ BOA. *BEO.* nr:587 /43960, b.3.

Sırp Propaganda Cemiyetinin Makedonya’da faaliyetleri yayıldıkça Bulgar ve Rumlara karşı tavırları da şiddete bürünmekteydi. Nitekim 19 Temmuz 1313/31 Temmuz 1897 tarihinde Sırp Konsolosu Vekili iddiasında bulunan “Peçnoveski” ile himayesindeki 3 kişi tarafından Bulgar muallimlerinden Haresto Ganof ile Godovanof isimli şahıslar acımasızca katledilmişlerdi. Bu olay Bulgaristan ve Osmanlı hükümetleri arasında gerginlik yaratacak, Emaret, gerek Babıâli’yi Bulgarlara karşı Sırp ve Rum çetelerini desteklemekle gerekse kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktan aciz olmakla suçlayacaktı. Selanik’te ki diplomatik temsilciler, artan terör vakasından sorumluluğunu Babıâli’ye yükleyerek gerekli tedbirlerin bir an evvel alınmasını talep edeceklerdi⁷⁵⁶.

Sırbistan’ın Makedonya’da siyasi emellerini gerçekleştirmek maksadıyla çetelerini finanse edebilmek için 7 Mart 1314/ 19 Mart 1898 tarihinde Selanik’te özel bir banka kurma teşebbüsü olduğu görülmektedir. Nitekim Sırp Bankası Müdürü Mösyö Tavşanoviç, Selanik’te bir banka şubesi kurmak için Osmanlı Hükümetine müracaatı değerlendirilerek; birinci olarak; vilayette yeteri kadar banka şubesi bulunması münasebetiyle ikinci olarak; Sırlılara bir banka izni salahiyetinin verilmesinin benzerlerine örnek teşkil edebileceği gerekçesiyle (Bulgaristan Hükümetinin talebi kastedilmiştir.) üçüncü olarak; bankalarca tedarik edilecek sermayenin devlet menfaatleri aleyhinde kullanabileceği ve siyaseten açabileceği zararlar da düşünülerek reddedilmiştir. Osmanlı idari makamları, gerek Bulgar gerekse diğer unsurların bu türden taleplerini, ticari olmaktan öte siyasi faaliyetler olarak değerlendiriyorlardı⁷⁵⁷.

Makedonya’da artarak devam edegelen Bulgar çete faaliyetlerine karşı Sırp ve Rumların birlikte hareket ettikleri de görmekteyiz. Nitekim Üsküp Sırp İhtilal Komitesiyle, Selanik’teki Rum Komitesi vekillerinin birleşerek Selanik’te toplanacağı hususunda Emaret Kapı Kethüdalığınca Osmanlı Hükümeti, 1 Mayıs 1908 tarihli bir muhtıra ile uyarılmıştı. Söz konusu toplantı Selanik’te 28 Nisan akşamı gerçekleşecek “Üsküp’ten”, “Veranye” ve “Belgrat’tan” gelen 15 kadar Sırp azası ile “Siroz’dan” gelen iki Rum delegesi görüşmelerde hazır bulunacaklardı. Nihayet yapılan müzakerelerden sonra Bulgarlar’a karşı müşterek hareket edilmesi cemiyetçe

⁷⁵⁶ BAO. A.MTZ (04) nr:47/58.

⁷⁵⁷ BOA. BEO nr: 1096 /82144, b.2.

kararlaştırılacak, bu süreci yürütmek gayesiyle biri Rum ikisi Sırp memur tayin edilecekti. Burada ilginç olan mahalli makamların bu toplantının bilgisine sahip oldukları halde herhangi bir girişimde bulunmamalarıydı. Kanaatimizce bu durum Bulgarlar’a karşı diğerk unsurların hükümetçe desteklendiğı tezini doğrular niteliktedir⁷⁵⁸.

Bulgarların olduğı gibi Sırp çetelerinin de hedefinde olan Arnavutlar, Kosova vilayetinde kendilerine karşı sürdürülen çete faaliyetlerinde önemli ölçüde başarı elde ettiler. Sırlar ile Arnavutlar arasındaki silahlı mücadelede, Osmanlı hükümetinin desteğıyle Arnavutların daha başarılı olduklarını incelemiş olduğumuz belgelerden edinmiş bulunmaktayız. ⁷⁵⁹zellikle Kosova vilayetinde büyük ölçüde devletin desteğıyle Silahlanan Arnavutlara galip gelemeyen Sırlar, “intikamlarını” bazen sivil Müslümanlara karşı yneltilmişlerdi. Nitekim 23 Temmuz 1901 tarihli bir padişah iradesine göre Sırlar, Sırbistan-Osmanlı hududuna tecavüzde bulunarak bir miktar Osmanlı askeri ile Müslüman ahliden (çoğunluğı Arnavut) bazılarını bir sebep olmaksızın acımasız katletmişlerdir.⁷⁶⁰

Bulgarların Rumlarla olan işbirliğı çabaları yanında Sırların da Osmanlı idarecileri arasında bulunan muhaliflerle işbirliğı içinde oldukları görülmektedir. Mesela, Resneli Niyazi’nin idareye baş kaldırıp dağ’a çıktığında, yanında diğerkleriyle beraber bir Sırp ğretmeni de bulunmaktaydı.⁷⁶¹

Sonuç olarak, Makedonya sorunu doğı sorununun bir parçası olarak Osmanlı Devleti’nin çöküşünün net göstergesi olsa da, bu sorundan en çok Makedonya halkı etkilenmiştir. Makedonya halkının ise sadece Hıristiyan kesimi kendilerine taraf olacak bir Balkan devleti ve Avrupa devletlerinin desteğini bulduğı için örgütlerin etkili olanları da bu kesim arasından çıkmıştır. Osmanlı Devleti ise siyasi ve ekonomik güçsüzlük içinde olduğundan, Müslüman halkına destek olamadığı gibi Hıristiyan halkının da kontrolünü kaybetmiştir. Böylece 19. yy. sonunda Makedonya’da ayrılıkçı örgütlenmeler artmıştır.

⁷⁵⁸ BOA, *BEO* nr:3321/2.

⁷⁵⁹ BOA, *Y.PRK.TKM.* nr: 49/21.

⁷⁶⁰ BOA, *BEO* nr: 589 /44126.

⁷⁶¹ İ.H.Uzunçarşılı, *Hürriyet Kahramanı ...*, s. 55.

4.1.3.4. Diğer Unsurlar

Makedonya da Bulgar, Rum ve Sırp Menfaat mücadelesinde diğer bir unsur olarak Ulahları da zikretmeliyiz. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşında Romanya ve Bulgarlarla beraber Osmanlı Devleti'ne karşı tavır koyan Ulahlar Romenlerle paralel bir tavır belirlemişlerdi. Ruslarla beraber savaşan Ulahlar, savaş sonrasında Osmanlı esirlerinin sevkinde görev almışlar ve onlara çok kötü muamelede bulunmuşlardı. Yürüyemeyecek hale gelen esirleri arabaların arkasına bağlayarak sürüklemişlerdi. 1880'li yıllardan itibaren artan Bulgar-Rum mücadelesinde Rumlar Makedonya'da etkinliklerini artırabilmek için Ulahları asimile çalışmalarına hız vermişlerdi. Hatta Rum çeteleri Rum Ruhban sınıfı tarafından Ulahlar üzerine gönderilmişlerdi. Ortodoks Patrikhanesi de dini olarak kendisine bağlı olan Ulahların kendi kimliklerini geliştirmelerine asla taraftar değildi. Ayrıca Rumlar, Ulahların Romenlerle akrabalıklarını da kabul etmiyorlardı. Rumlara göre Ulahlar aslen Romanyalı olmayıp kadim Roma muhacirlerindendirler. Bundan dolayı Romenlerin bunları savunmaya hakkı yoktur. Çünkü Romanya ahalisi kadim Daçyalılar'dan olması dolayısıyla Ulahlarla hiçbir akrabalıkları da olamazdı. Ulahlar, Selanik, Manastır ve Yanya'da Yunan sınırına yakın bölgelerde yaşıyorlardı. Etnik olarak Rum ve Bulgarlar kendileri ile bağlantılı olduklarını söyleseler de Ulahlar dil ve kültür olarak en fazla Romenlere benzemekte ve kendilerini de Romenlerle akraba kabul etmektedirler.⁷⁶²

Balkan araştırmacısı Dimo N. Dimçev, birçok araştırmacıya göre farkı bir tezi savunur; aslında Ulahlar millet olarak hiçbir zaman Osmanlılara karşı değillerdi. Bunu geçen asrın sonunda ve bu asrın başlangıcında yürütülen bütün askeri ve siyasi olaylarda gösterdiler. Özellikle 1821 Yunan Ayaklanmasından sonra Ulah “Armatolların” yaşadıkları olayların ardından, Yunanlılar kinlendikleri Ulahları, değişik şekilde küçümsemeye çalıştılar. Dolayısıyla Ulahların Tesalya Bölgesi'nin Yunanistan'a dâhil edilmesine karşı gelmeleri için önemli bir nedendi. Tesalya'nın korunması için 15.000 imza içeren toplu imzalı yazılar hazırlanıyordu. Ayrıca *"Türklerle beraberlikten yanayız, Yunanlarla beraberliğe karşıyız"* sloganı da desteklendi. Ulahlar kesinlikle Balkan Yarımadası'ndan Türklerin gitmesini istemiyorlardı. Çünkü onlar çok iyi bir şekilde *Yunan "özgürlüğünün" ne demek olduğunu gördüler*. Aslında 1913 yılından

⁷⁶² Ali Aslan, *Makedonya'da Rum-Ulah Çatışması*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Dergisi, 1/20, s.3-4

sonra Ulahlar Hristiyanların amansız eritme politikasına maruz kaldılar» Önceki "esarete" Ulahların sahip oldukları kültür ve diğer haklar, Yunanistan'da sadece bir hayalden ibaretti. "... Yunan elemanı azalmakta olduğu için, Bulgarları, Ulahları ve Arnavutları kendi milli benliğinden caydırmalıyız. Osmanlı İmparatorluğu'nun muhtemel düşüşünde, azınlık olduğumuz takdirde Makedonya'yı ele geçiremiyoruz. Bize olan sempatilerine rağmen Büyük Güçler bu işi bize müsaade etmezler. Türklerle ahaliyi yavanlaştırdıktan sonra savaş edeceğiz."⁷⁶³.

II. Abdülhamit döneminde Romanya da Makedonya'da propaganda eylemleri düzenledi. Bu eylemler 1855 yılında Makedonya'da Ulah okullarının açılmasıyla başladı. 1868 yılından itibaren Makedonya ve Balkan Ulahları Yunan kültürüne ve Yunancılığa karşı savaşmaya başladılar. Bu savaşı "Apostol Margarit" adında bir Makedonya Ulah'ı yönetti. Romanya ve Osmanlı Ulahları Makedonya'da ve bütün Balkan Yarım-adasında Rumlara karşı çok başarılı din, eğitim, kültür, sanat, ekonomi ve siyasî propaganda faaliyetleri düzenlediler. Osmanlı Devleti'ndeki Romen ve Ulah propaganda faaliyetleri II. Abdülhamit'in sayesinde 1896 yılının sonuna kadar Sırp propagandasından çok daha başarılı bir şekilde düzenlendi⁷⁶⁴.

Bulgar casusu A. Toşev'in raporuna⁷⁶⁵ göre; Bulgar ve Rumlara nazaran bölgede az sayıda bulunmalarına rağmen Rumenler de (Ulahlar) birtakım menfaatler elde etmek için bir takım çabalar içine girdiler. Onlar, Sırlardan sonra faaliyetlere başladılar. Ulahlar, tıpkı diğerleri gibi propaganda vasıtası olarak kurdukları okulları kullandılar. Bu vasıta ile orada çok az konuşulan Romence'yi yaygınlaştırmak için çaba sarf ediyorlardı. Rumenler özellikle din konusunda Bulgarlarla ittifak içinde idiler ve Romen kilisesi bulunmayan yerlerde yaşayan Ulahlara Bulgar kiliselerine gitmelerini tavsiye ediyorlardı. Osmanlı idaresi bu oyunu bozarak 1905 senesinde Ulahları ayrı bir cemaat olarak tanıdı⁷⁶⁶.

⁷⁶³ Dımo N. Dımçev, *Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri*, XIII. Türk tarih kongresi, TTK Basımevi, Ankara, 2002, s. 1039

⁷⁶⁴ Y. Hamza, *II. Abdülhamid ve Makedonya...*, s.269

⁷⁶⁵ Makedonya Meselesi'nin Bulgaristan menfaatleri açısından ne anlama geldiğini daha iyi anlamak için Bulgar ajanı A. Toşev tarafından Bulgar İçişleri Bakanı D. Stançov'a takdim edilen 28 Kasım 1907 tarihli Osmanlıcaya özet olarak tercüme edilen 80 sayfalık (Bulgarcası 150 sayfadır) "fevkalade" gizli raporu...

⁷⁶⁶ Bulgaristan Devlet Görevlisi A. Toşev'in İçişleri Bakanı D. Stançov'a Makedonya ile alakalı olarak verdiği

Rapor için bkz. İSAM. HHPE. nr: 6/324.

Burada bahsetmemiz gereken diğerk bir Makedon unsur şüphesiz Arnavutlardır. Arnavutlar özellikle Kosova vilayetinde yaşıyorlardı. Nihayet Kosova'nın vatan olarak kabul edilmesi bugün için belki de en çok Arnavutların hakkı görünmektedir. Her şeyden önce Arnavutlar şu anda nüfus itibariyle zaten Kosova'da yaşamaktadırlar. Buna ilaveten bölgeye ilk gelen olmaları, Prizren Birliği gibi Arnavut uluslaşmasının oluşmasında katkısı büyük olan önemli tarihî değerlerin burada oluşması, burada kesintisiz olarak varlıklarını korumaları, bölgeye fiili hâkimiyetleri bu fikri güçlendirmektedir. Ve belki de daha önemlisi günümüzde Arnavutların, 17.2.2008'de bağımsız "Kosova Cumhuriyeti" devletlerini kurmuş olmalarıdır. Kendi devletlerinin de olmasıyla, burayı benimsemişler ve dolayısıyla burasını kendileri için vatan yapmışlardır⁷⁶⁷.

Büyük kısmı Müslüman fakat Türk ırkından olmayan Arnavutlar, Osmanlı idaresini zayıflatmak maksadıyla dost olmayan güçler tarafından kullanılmaya çalışılmıştır. Arnavutların Rumeli'deki Müslümanların önemli bir kısmını belki de çoğunluğunu oluşturdukları bilinen bir gerçektir. Bu itibarla o bölgede yapılacak her türlü değişikliğin başarısının, büyük oranda Arnavutların tavrına bağlı olacağı muhakkaktır. Nitekim Osmanlı idaresinin imzalamak zorunda kaldığı fakat katien uygulamak istemediği ıslahatları uzun süre yürürlüğe koymaktan imtina etmesi, biraz da Arnavutların itirazlarından kaynaklanmaktaydı⁷⁶⁸. Nitekim Arnavutlar çoğunlukta oldukları Kosova vilayeti için Osmanlı hükümetinin uygun gördüğü ıslahat programına karşı çıkmışlar, birçoğu İpek ve Yakova'da toplanıp, Mitroviçe'yi ele geçirmek istemişlerdi. Burada çıkan çatışmalarda çok sayıda Arnavut hayatını kaybetmişti⁷⁶⁹. *"Mitroviçe'de toplanan Arnavutlar, zat-ı hazret-i şehriyari'ye çekmiş oldukları telgraftamede ıslahatın icrasının durdurulmasını talep etmektedirler. Arnavutlar ıslahat-ı mutasavvere bi'l-küllîye iskât edilmedikçe harekât-ı iğtişâş kâranelerinden (kargaşa) vazgeçmeyeceklerini ifade etmektedirler"*.⁷⁷⁰ Sadrazam Said Paşa ve zamanın Üsküp Valisi Şakir Paşa Yakova'da Arnavut İsyanını bastırmayı başarmışlardı⁷⁷¹.

⁷⁶⁷ H.Ayhan, *agm*, s.79-80

⁷⁶⁸ E.Z.Karal, *a.g.e.* C.VIII, s. 150.

⁷⁶⁹ K.İrtem, *a.g.e.*, s. 221.

⁷⁷⁰ BOA. Y. PRK. TKM nr: 46 /57.

Makedonya Meselesi'ne sonradan Arnavutların da müdahil olduğunu görmekteyiz. Nitekim Bükreş'te bulunan Arnavut komitesi, Makedonya'daki faaliyetlere katılımı sağlamak amacıyla Selanik, Manastır ve Kosova vilâyetlerine birer temsilci göndererek zikredilen bölgelere silah sevkiyatı gerçekleştirmek için bir takım teşebbüslerde bulunmuşlardı⁷⁷² Bulgaristan örneğinde olduğu gibi bunlarda Arnavutluk'ta bir prenslik kurma düşüncesindeydiler⁷⁷³. Arnavut Müslümanlarının kargaşa faaliyetlerine katılmamaları için Kosova vilayeti eşrafı tarafından bayramın ikinci günü, Debre ahalisine bir mektup gönderilmiştir(1895). Debre Yeni Cami'de toplanan Arnavutlar'a okunan mektupta; dine ve vatana ihanet anlamına gelen yollara sapılmaması, mevcut kargaşanın ortadan kaldırılması ve huzurun yeniden inşa edilmesi için tavsiyeler verilmişti. Ahali tarafından memnuniyet yaratan bu mektubun, Debre halkının isteği doğrultusunda İpek, Elbasan, Kolaşin ve başka yerleşim yerlerine gönderilmesine karar verilmişti.⁷⁷⁴

Berlin Antlaşması kararları içerisinde Arnavutlarla alâkalı sorunlar hiçbir şekilde ele alınmamıştır. Balkanların durumuna ilişkin yapılan yeni bir takım uygulamalar, Arnavutların meskûn olduğu toprakların parçalanmasına sebep olmuştur. Bu haksızlıkları önlemek maksadı ile “Arnavutluk Cemiyet-i İttihâdiye” (Prizren Lîgası) si mücadele vermiştir. Bu cemiyet, kabul ettiği programında Sırbistan ve Karadağ devletlerine karşı büyük Arnavutluk'un kurulması için gayret sarf etmesine rağmen padişahın siyasî görüşlerine paralel bir siyaset gütmüştür. Onlar Türk yanlısı, pan-İslâmist ve Slav karşıtı özellikleri ile tanınmaktadır.⁷⁷⁵

Bu arada padişahın muhalifi olduğunu ifade eden ve onun zamanında Makedonya'da idarecilik görevlerinde bulunan Tahsin Uzer'e göre, Arnavutları idare etme becerisini II. Abdülhamit göstermiştir. Zira ona göre, bazı gazetelerin çıkardıkları Türklük-Arnavutluk meselesine Arnavutların çoğu uymuş olsaydı tam bir felaket olurdu. Padişahın, isyana meyilli olan Toska Arnavutlarına uygun, memnuniyet verici idare tarzı, zararlı ve kötü fikirlerin bu cemaat içinde gelişmesini önlemişti. Gega Arnavutları ise, zaten ayrılıkçı gayretleri olmadığı ve Saltanata, Halifeye dinî bir

⁷⁷¹ BOA. Y. PRK. TKM nr: 47/48.

⁷⁷² BOA. Y. PRK. HR nr:30/ 102.

⁷⁷³ BOA. *İrade Dahiliye*, 1313 Ca 22 (10 Kasım 1895), No: 75.

⁷⁷⁴ BOA. Y. PRK. UM nr: 53/ 65.

⁷⁷⁵ Atilla Çetin, *Tunuslu Hayrettin Paşa*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1999, s. 291.

bağlılıkla bağlı oldukları için onlarla ilgili böyle bir tehlikeden bahsedilemezdi. II. Abdülhamit, Kosova ve İşkodra'ya Osmanlı devlet adamlarının önde gelen, meşhur ve soylu kişilerinden - meşrutiyet istemelerine rağmen- vali ve komutanlar atamıştır. Bu meyanda; Ahmet Eyub, Mustafa Asım ve Hafız Paşalar gibi hür fikirli kimselerin II. Abdülhamit tarafından atanması çok isabetli olmuştur.⁷⁷⁶

Arnavutların devlete bağlı olmaları, bölgede hesapları olan tarafları endişelendirmekteydi. Daha sonra da göreceğimiz gibi Bulgar komitacılar, farklı ırklardan oluşan Müslümanların aralarını bozmak maksadıyla her türlü imkânı kullanmıştır. Bunlardan en etkili olanı, kendi militanlarına Müslümanların giydiği elbiselerini giydirerek başka ırka mensup olan Müslümanlar üzerinde saldırtmak olmuştur.⁷⁷⁷ Arnavutların bölgede taraf olması demek, karşı tarafta bulunanlar için aşılma bir engel demektir. Zira Müslüman nüfusunun önemli bir kısmı Arnavutlardan oluşuyordu. Nitekim 1886 senesinde, Sofya'da Yanko Mitro adında bir Rusyalı birkısım Bulgar komitacılar Arnavut elbiseleri giydirerek Osmanlı sınırına saldırıya göndermiştir⁷⁷⁸.

Balkan ulusları içinde Arnavut ulusçuluğunun gelişmesi, kendine özgü bir nitelik taşır. Her ne kadar Hristiyan Arnavutların Batı kültürüne karşı açık olan tutumları, bölgede Osmanlı karşıtı bir hava yaratmışsa da, Arnavutlar birbirlerine düşman kabileler halinde idi (Gega ve Toska kabileleri).⁷⁷⁹ Mesela Bükreş'te teşekkül eden ve biri Makedonya ve Romanyalı, diğeri de Arnavut iki komite mevcut olup, hepsi de Sofya komiteleriyle mücadele ve hareket konusunda hemfikirdi. Yani Osmanlı'ya karşı şiddet politikası takip edip, diğer bölgelerle beraber bağımsızlık hedefine ulaşma gayretlerinde birbirlerine yardımcı olacakları hususunda anlaşmaya varmışlardı.⁷⁸⁰ Bunlar arasında birkaç “serseri” Müslüman Arnavut varsa da, genelde çoğunluk Hristiyan Arnavutlardır.

⁷⁷⁶ T. Uzer, *a.g.e.*, s. 98.

⁷⁷⁷ BOA. TFR. I MN nr: 41/ 4027; M.Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, s. 7.

⁷⁷⁸ Ebu Bekir Sofuoğlu, *Belgelerle Kosova'da Osmanlı Asırları*, UKİD, *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, c. VII, Yayımlayan Mehmet Ali Yalçın, MAY Yay. İstanbul, 1980, s. 27.

⁷⁷⁹ İlber Ortaylı, “*Balkanlarda Milliyetçilik*”, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul, 1985, c. III. S. 1031

⁷⁸⁰ BOA. Y. PRK. UM. Nr: 32/66.

Arnavut Müslümanlarının Padişaha sadık olduğu hususu, Osmanlı idarecileri arasında kabul gören bir kanaat idi.⁷⁸¹ Zira Hristiyan Arnavutlar, Müslüman olanları Türk olarak kabul ediyorlardı. Hristiyan Arnavutlar, yaşadıkları bölge itibariyle (Yanya, Manastır ve Serfice’de) Yunanlılara yakınlık göstermekte idiler.⁷⁸² Ayrıca Türklerde, İslâm’dan evvel de mevcut olan, Osmanlı döneminde ise çok gelişen vakıf müessesesi, Müslümanlar arasında etnik ayrımı gözetmeksizin sosyal bütünleşmeyi büyük ölçüde sağlamıştır.⁷⁸³ Kanaatimize göre bu durum, sadece bölgede yan yana yaşayan Türk, Arnavut, Boşnak gibi Müslüman fakat farklı etnik kökenli halklar arasındaki bütünleşmeyi değil, Müslüman ve Hristiyanlar arasındaki ilişkilerinin de üst seviyede olmasını sağlamıştır. Çünkü Müslümanlar tarafından kurulan vakıflar, hizmetlerini din, dil, renk, ırk ve sınıf ayrımı yapılmadan, herkesin istifadesine sunmuşlardır.⁷⁸⁴

4.1.3.5. Çetelerin Müslümanlara Saldırıları

Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan gibi bölgede Osmanlı’nın zararına olacak şekilde büyük menfaat elde etmek isteyen ülkeler yanında, aralarındaki rekabetten kaynaklanan sebeplerden dolayı Rumeli topraklarına yakın ilgi gösteren Ruslar, İngilizler, Fransızlar ve Avusturyalılar, bölge Müslümanlarının can ve mallarına kasteden Bulgar, Yunan ve Sırp çetelerine destek çıkmışlardır. Söz konusu desteklerden güç bulan yasadışı çeteler, masum Müslümanlara karşı şiddetli saldırılar icra etmekteydiler. Herhangi bir Rum veya Bulgar haksızlığa maruz kaldığı zaman, Osmanlı topraklarında bulunan ajanlar vasıtasıyla ayağa kaldırılan ve derhal tepki gösteren Avrupa kamuoyu ve ülkeleri, Müslümanlara yapılan mezalime karşı adeta duymamış gibi davranmaktaydı.⁷⁸⁵

⁷⁸¹ BOA. Y. PRK. EŞA. Nr: 35/97.

⁷⁸² Stanford Shaw, “Osmanlı İmparatorluğunda Azınlıklar Sorunu”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., İstanbul 1985, c. III. s. 1011

⁷⁸³ Adnan Ertem, *Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s.103

⁷⁸⁴ A.Ertem, a.g.t.,s. 103.

⁷⁸⁵ *Rumeli Mezalimi ve Bulgar Vahşeti*, Mahmut Beğ Matbaası, İstanbul 1329, (Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiye Cemiyeti Tertibatındandır), Yazar ismi yok, s. 13-17.

Mezalim hareketlerinin en büyüğü tarihlerimize 93 harbi olarak geçen 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ndeki Rus ve Bulgar mezalimidir. Daha sonraki en büyük yok etme faaliyetleri ise Balkan harbi sonrasında meydana gelenlerdir. Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında ise özellikle Bulgar ve Yunanlıların Türk ve Müslüman halka yönelik baskınları ön plana çıkmıştır. Balkan kavimleri içinde, hem 1877-78 hem de 1912'de yaptıkları mezalim açısından değerlendirdiğimizde Bulgarları ilk sırayı alır. Bu tarihlerde mezalimden bahseden yerli ve yabancı kaynaklarda en çok geçen Bulgar zulmüdür.⁷⁸⁶

Hikmet gazetesi 14 Ekim 1912 tarihli nüshasında “30 seneden beri Bulgarlar Müslümanları kovma planını eksiksiz yerine getirmektedir. Bu defa da 30-40.000 Müslümanı türlü vahşetlerle hicrete mecbur edecekleri anlaşılıyor” diye yazarak durumun vahametini açıklamıştır⁷⁸⁷

Müslüman ahâlinin hedef olduğu silahlı saldırıları, bölgeden bölgeye değişiklik arz etmekteydi. Müslümanlar, genel olarak Bulgar, Rum veya Sırp çetelerin saldırılarına maruz kalmıştır. Rekalar, Gostivar ve Kırçova kazalarında ise, Bulgar çetelerin yanı sıra, Arnavut eşkıyaların şiddetli saldırılarına da maruz kalmışlardır.⁷⁸⁸ Silahlı saldırılarından sadece köylü Müslüman kitle değil, çetelerin mücadeleleri için gerekli olan parayı temin etmek amacıyla sıkça hedef aldıkları, mevki ve mal sahibi olan Müslümanlar da etkilenmiştir. Mesela 1883 yılı Ağustos ayında büyük toprak sahibi Mehmet Ali Paşa eşkıyalar tarafından kaçırılmıştır.⁷⁸⁹

Çetelerinin en önemli hedeflerinden biri, bölgenin çoğunluğunu oluşturan Müslümanlara yönelik yıldırma ve korkutma faaliyetleri olmuştur. Özellikle 1900'lü yılların başından itibaren ve büyük İlinden İsyanı'na kadar, bu gibi faaliyetlerin süreklilik kazandığı söylenebilir. İsyancı çetelerinin hedefinde mültezimler, muhtarlar ve Müslüman köylüler ile onları ve mallarını koruyan jandarma efradı olmuştur. Mesela bu yıllarda Bulgar çeteleri, Menlik civarındaki Müslüman köylerinde tam manasıyla terör estirmekte, köylülerin mallarını gasp etmekte, evlerini ve erzaklarını yakmakta,

⁷⁸⁶ N. İpek, , *Rumeli'den Anadolu'ya Türk Göçleri...*, s. 17.

⁷⁸⁷ Hikmet, 74, Teşrin-i evvel 1328 (14 Ekim 1912) . s. 3

⁷⁸⁸ François Georgeon, *Müslüman ve Dönme Selanik*, Selanik 1850-1918,(Hazırlayan Gilles Veinstein, çev. Cüneyt Akalın), İletişim Yayınları 2. Baskı, İstanbul 2001. s. 120.

⁷⁸⁹ BOA. TFR-1-UM. nr: 3/294.

asayişî sağlamaya çalışan jandarmaları da katletmekteydiler⁷⁹⁰. Bu dönemin vesikalarından birinde, “*Ohrili Süleyman ve oğlu Davut, İpek karyeli Recep ve oğlu Hayri, Pirlepe’nin Abdi Paşa yolunda katl olundukları gibi şehir-i mezkûrun yirmi ikinci gününde tütün mubayaa etmek üzere buradan hareket eden Manastır kazasına bağlı Neşrepol karyeli İbrahim ve biraderi Davut ve Süleyman ve İsa ve Ali ve Oydin karyeli Abdullah, Pirlepe’nin Marihova nahiyesine bağlı Kalin karyesi tepesinden mürur ederlerken tutulan pusuda üzerlerine atılan birçok silah kurşunlarından İbrahim katl ve Davut cerh edilmiş, tahkikat neticesinde bunu ihlal-i asayiş maksadıyla yerli Bulgarlardan çete neferleri ile Bulgaristan’dan gelip bunlara ilhakolan bazı Bulgar şakilerin yaptığı*”⁷⁹¹ belirtilmektedir. Bu vesikadan, sivil Müslüman ahâliye yönelik saldırıların planlayıcısının da Bulgaristan olduğu anlaşılmaktadır.

13 Muharrem 1320/22 Nisan 1902 tarihli bir vesikada, “Makedonya Fesat Komitesi” hakkında Sofya’dan takdim kılınan ve gizli bir ajan vasıtasıyla elde edilen planın ayrıntılarında ki: “*Ahâli-i İslâmiye’yi hayf ve dehşete düşürmek için dinamit isti’mali akdemce arz olunduğu vechile yalnız büyük şehirlere munhasır olmayıp, daru’lharekâta dâhil olan küçük kasabalarda dahi humbaralar isti’mal olunacaktır*”, ifadelerden silahlı saldırı faaliyetlerinin planlanması ve icra edilmesi hususunda Bulgaristan’ın bir kez daha katkısı ortaya çıkmıştır.⁷⁹²

Bulgar, Rum ve diğer unsurlardan komite çetelerince gerçekleştirilen Ehl-i İslam’a yönelik cinayet vakaları ile ilgili çok sayıda telgraflar idari makamlara ulaştırılıyordu. Nitekim Sadrazamlık Makamından Ser-Askeriye Makamına gelen 25 Ağustos 1322/ 7 Eylül 1906 tarihli bir telgrafta; Selanik vilayeti ve dâhilindeki bölgelerden çetelerce çok sayıda Müslüman’ın öldürüldüğü halde faillerinin yakalanmadığından bahsetmekteydi⁷⁹³. 12 Teşrin-i Evvel 319/25 Ekim 1903 tarihli başka bir belge de ise, ahalisi sırf Müslüman olan Rütbe Köyünde yaklaşık 500 kadar tahmin edilen Bulgar eşkıyanın köyü basarak; köyün yarısından fazlasını yakarak,

⁷⁹⁰ BOA. TFR –I, İslâm Ahâlisinin Arzuhal Defteri nr: 221/6, 9, 74, 264, 284.

⁷⁹¹ BOA. Y. PRK. ASK. nr: 165/30, B: 3.

⁷⁹² BOA. Y. PRK. TKM. nr: 45/46

⁷⁹³ BOA. BEO nr: 2905/217820

birkaç köylüyü öldürdükten sonra gece karanlığından yararlanarak kaçtıkları belirtiliyordu⁷⁹⁴.

Bulgar çetelerinin Müslüman köylerini basıp hunharca işledikleri cinayetlerinden birini de o esnada Florina kaymakamlığı yapan Tahsin Uzer'in anılarından aynen nakletmeyi uygun gördük⁷⁹⁵; “Naffan” köyünde tesadüfen şahit olduğum acıklı, acıklı olduğu kadar da korkunç bir olayı anlatacağım; şu anda bile gözümün önünde canlanan bu tablo karşısında hala tüylerim ürperiyor. Naffan köyü Rum bölgesinde bulunmakla beraber, Otokton halkı Arnavut Hristiyan'dır. Destnik örgütü ile birleşen, 500'e yakın eşkıya; Naffan'ı basar ve birkaç noktadan köyü ateşe verir. O gün cumartesi olması nedeniyle köyde düğün varmış, gelin evinde on beş kız ve bir haftalık diğer yeni bir gelin, evlenecek kızı eğlendirmek ve geleneksel adetler gereğince, saçlarını ufak ufak altıncıklarla süslemek için toplanırlarmış. Başlayan yangın komşu eve de sıçrayınca, gelin; bodrumdaki şarap mahzenine inmelerini, orada ateşin bir etkisi olmayacağını söyler. 15 kız ve iki gelin süslü giysileri ve taktıkları altınlarıyla donanmış olarak mahzene inerler. Gelin evi tutuşur, duman mahzeni de sarar, hepsi zehirli gazların tesiriyle boğularak can verir.

Ben bu olayı haber alır almaz yetiştim. Eşkîya ile “Gornoviçe” deresinde yaptığımız çarpışma sonucunda 40 kadar caniyi tepeledik. Bunların hepsi Bulgar köylülerdi. Bu herifler o derece cüret almışlardı ki, baskını güpegündüz yaptılar... İtalyan jandarma reform örgütüne bağlı subay olan Yüzbaşı “Manara” ile köye girdiğimizde; yerde sıra halinde yatan on yedi güzel kız ve gelinin üstleri örtü ile kapanmıştı. Bu feci tabloya dayanamayan İtalyan yüzbaşısı “Manara” teessüründen bayıldı. Görülen sahne gerçekten pek acıydı. Bu durum karşısında metanetkeşlik taslamak değme babayiğidin harcı değildi. Filhakika bu biçarelerin intikamı alındı., alındı amma zavallıların cenaze törenleri de çok acıklı oldu...

Bulgar çetelerinin sistematik şekilde Müslümanları yok etme faaliyetlerine benzer bir şekilde Rum komite çetelerinde de görmekteyiz, Bu maksatla Müslüman ahaliyi yıldırma hatta bulundukları mahallerden göçe zorlamak için saldırıları söz konusuydu. Nitekim Rumeli Vilâyet-i Müfettişliğinden sadrazamlık makamına gelen 7

⁷⁹⁴ BAO. BEO nr: 2203 /165157

⁷⁹⁵ T.Uzer, *age*, s.200-201

Nisan 1322/ 20Nisan 1906 tarihli bir telgraf-namede; Yunan Hükümetinin bilgisi dâhilinde çoğunluğunu Rum subaylardan oluşturulan eşkıya çetelerinin huduttan sızarak “Gerebene” ile “Nasliç” Kazaları arasında çok sayıda Müslümanı katlettiği bilgisi veriliyordu. Osmanlı Hükümeti, Yunan hükümetini çok defa bu konuya ilişkin uyararak gereken önlemlerin alınmasını talep etmişti. Burada ilginç olan diplomatik temsilciliklerin Müslümanlara olan söz konusu cinayetlere sessiz tavır sergilemeleri idi.⁷⁹⁶

II. Abdülhamit döneminde Avrupa’nın da desteğiyle Hristiyanların Balkan Müslümanları üzerine fiili üstünlükleri söz konusudur. Bir taraftan isyancı çetelerinin kışkırtması, diğer taraftan Avrupalıların desteği sonucunda Hristiyanlar da asırlarca yan yana yaşadıkları Müslümanlara karşı, daha evvel görülmemiş ölçüde şiddet içerikli davranışlar sergilemeye başladılar. Amaçları “yabancı” gördükleri Türk ve Müslümanları Balkanlardan uzaklaştırmak idi. Mesela tarihsiz, fakat 1320/1902-1903 yılına ait belgeler arasında tasnif edilen bir vesikaya göre Kosova Vilâyeti’nde on beş gün zarfında 108 kişi, diğer Rumeli vilâyetlerinde 134 kişi tutuklanmış, tutuklanma sebebi, adi suçlar ile Müslümanlara yaptıkları fenalıklar olmuştur⁷⁹⁷. Müslümanların malları sürekli olarak komşu Hristiyanların gasp teşebbüslerine maruz kalıyordu. Manastır’a bağlı Koçişte köyünde yaşayan Hüseyin, odunlarını çalmaya çalışırken yakaladığı iki Hristiyan tarafından balta ile katledilmiştir⁷⁹⁸. Nevrokop kazası ahâlisinden İdris bin Mustafa’yı üç Bulgar öldürmüştür⁷⁹⁹ Kosova Vilâyeti, Niş Sancağı’na bağlı bir köyde bazı köylülerin bekçiliğini yapan Yakovalı Mustafa bin Abdülatif’in parasını Rigo ile Göre adlı iki Hristiyan çalmışlardır.⁸⁰⁰

Müslümanlara yapılan bu gibi saldırıların sebeplerinden birinin intikam duygusu olması muhtemeldir. Hem çetecilerin hem de Avrupa devletlerinin desteğini arkalarında hisseden Hristiyanlar, bölgenin gerçek sahibinin kendileri olduğunu göstermek için Müslümanlara tacizde bulunuyorlardı. Müslümanlardan bazılarının daha önce onlara

⁷⁹⁶ BOA, BEO. nr. 2809/210625.

⁷⁹⁷ H.İnalcık, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., İstanbul 1993, 16-17.

⁷⁹⁸ BOA. Y. PRK. EŞA. nr: 42/58.

⁷⁹⁹ BOA. *Kıyas Defteri*, no: 10, s. 71.

⁸⁰⁰ BOA. TFR-I-A. nr: 4/318.

yaptıkları ve muhtemelen idarecilerin pek üzerine gitmediği haksızlıklar⁸⁰¹, bu defa Müslümanlara yapılmaya başlanmıştır.⁸⁰²

Türk tarihinin ve edebiyatının laboratuvarı olarak kabul edilen Balkanlarda, 19.yüzyılın sonu 20. Yüzyılın başında yaşanan hadiseler; hüznler, uzun ve acıklı hicretler, ölümler ve zulümler vd. aynı zamanda Necati cumalı ve Ömer Seyfettin gb yazarlarımızın hikâye kitaplarına konu olmuştur. Mesela Necati Cumalı bölgede yaşayan Müslümanların hissiyatları yansıttığı Makedonya 1900 adlı kitabında şu anekdotlara yer verir⁸⁰³;

Genç kızlar, kadınlar zevk için salt kirletilmiş olmak için kirletilirdi. Ölüler gözyaşlarıyla gömülür, ırzına geçilen kadınlar arasında delirenler, kendini öldürenler olurdu. Kaç kuşaktır yaşadıkları köylerinden nereye yerleşeceklerini, ne iş yapacaklarını bilmeden göç ederlerdi....Ölümlerle sarmaş dolaş yaman bir dönemdi o dönem..... bellekleri yangın, ölüm ırza geçme hikayeleriyle doluydu....sabah erken evlerinden sapa sağlam çıkan erkeklerin gece yarısından sonra ölüsü kapısına bırakılır yada yol kıyısında ölü bulunduğ u haberi gelirdi.

Bütün bu hadiselerden, Hristiyanların Müslümanlara yaptıkları cinayetlerin bir kısmı tahrik sonucu gerçekleştirmiş olması ihtimaline karşın, esas olarak Müslümanları korkutarak bölgeden sürmek amacıyla yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Bereketzade İsmail Hakkı hatıralarında şunları anlatır: “*Balkanlarda Hristiyanlığın Müslümanlara karşı ne şekil olduğunu kendi gözlerimizle gördük. Bu muharebeler yalnızca savaşan insanların birbirleriyle çarpışmaları değildi, düşmanlar galip geldikleri yerlerde kadın, çocuk ve ihtiyarlara varıncaya kadar masumları kılıçtan geçirmekten zevk alıyorlardı... Bu olaylar karşısında Avrupa’daki bütün siyaset ve kalem erbabı, İslâm’a karşı ateş püskürüyorlardı. Ancak katledilen masumların çığlıklarına kulaklarını tıkamışlardı*”⁸⁰⁴

Bulgaristan’ın kurulduğu ilk günlerden itibaren, Bulgaristan tabir edilen bölgede, homojen bir vatan yaratmak hususunda her türlü vasıtaya başvurmuş olduğunu görmekteyiz. Bunun için de topraklarında yaşayan Türkleri kovmak, soykırıma tâbi

⁸⁰¹ BOA. TFR-I-M, Nr: 1/ 40.

⁸⁰² BOA. Kısa Defteri No: 10, s.144.

⁸⁰³ Necati Cumalı, *Makedonya 1900*, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1998, s. 75-76

⁸⁰⁴ İsmail Hakkı Bereketzade, *Yâd-ı Mâzî*, Nehir Yayınları, İstanbul 1997, s. 16.

tutmak, sindirmek, kültürünü yok etmek ve bu sayede Bulgarlaştırmak gibi uygulamaları devlet siyaseti haline getirmiştir. Bu siyaset de bazen son derece şiddetli baskılarla, bazen de biraz daha yumuşatılmış bir şekilde, ama bir süreklilik arz ederek, 20. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiştir. Böyle bir siyasetin takip edilmesinde başta Rusya olmak üzere, diğer bazı Avrupalı devletlerin de rolü olduğu unutulmamalıdır. Geçmişte Bulgar hükûmeti tarafından Türklere karşı yapılan insanlık dışı ve hukuka aykırı faaliyetlere seyirci kalan ülkeler, gelecekte de kendilerine karşı aynı tutumda bulunabilecek, Bulgaristan benzeri başka bir ülkenin çıkabileceği gerçeğini gözden uzak tutmamalıdır.

4.1.4. İsyanlar ve Dış Müdahale Dönemi

Vilâyet-i Selâse, 1900'lü yıllarda İhtilal hareketleriyle tamamen karıştı. Olayların başlamasında Yabancı misyonerler önemli rol oynadılar. Avusturya'nın bölgedeki Katolikleştirme faaliyetleri, Fransız din adamlarının etkisi, Rus ve İngiliz diplomatik temsilciliklerinin tutumu, ABD tarafından kurulan ve denetlenen Protestan okullarının bölücü girişimleri kısa zamanda meyvesini verdi. Başta Selanik olmak üzere, tüm Rumeli coğrafyası kısa zaman zarfında isyanlarla çalkalandı.

Makedonya, Osmanlı Avrupa'sındaki Filistin'di. Rumeli'nin vaat edilmiş toprağı üzerindeki istekler çok yönlüydü. Devreden çıktıkları sanılan Yunanlılar, Sırlar ve Rumenlerin bu ülke üzerindeki istekleri bitmemiştir. Bulgarlar, daha ileri giderek Makedonya'yı ülkelerine katmak ve Büyük Bulgarya'yı kurmak amacındaydılar ve bu nedenle Makedonya'da etkili ihtilal ve isyan faaliyetlerinde bulunmuşlardı⁸⁰⁵.

Daha önce de belirtildiği gibi, Bulgar ayaklanmalarında doğrudan aktif rol oynayan dış unsur Rusya'dır. İlk Bulgar ihtilâl komitesi de Rus gizli servisi tarafından düşünülp hazırlanmıştır. Aslında, baktığımız zaman Rusların ve Bulgarların durumu ilginçtir. 19. yüzyıl başlarına kadar ne Avrupalılar ne de Ruslar Bulgarları yeteri kadar tanımamaktadırlar. Dilleri ve alfabesi hakkında da fazla bir bilgi yoktur. 1828 yılında Osmanlı-Rus Harbi sırasında ilk defa Ruslar, Bulgarların kendilerine yakın bir dil konuştuklarını fark etmişler ve ilgilenmeye başlamışlardır.⁸⁰⁶

⁸⁰⁵ Z.Tunaya, *Türkiye'de siyasal,...*, C.I, s. 510

⁸⁰⁶ Durmuş Yılmaz, *Osmanlı'nın Son Yüzyılı*, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, Ekim 2004,s.31

Bulgaristan ve Rumeli vilayetlerinde kurulan ve çoğunlukla Sofya'dan yönetilen Makedonya komiteleri; *Vırhivistler* ve *Santralistler* olmak üzere başlıca iki kısma ayrılmışlardı. Sonradan Sarafof yanlılarından oluşan üçüncü bir grupta aralarına katıldı. Bu komiteler Rusya ile Bulgar Emaretinin siyasi ilişkilerine paralel olarak çoğu zaman Petersburg'un da direktifleriyle de hareket ettiler. Büyük devletlerin Makedonya'ya müdahalesini sağlayabilmek için Avrupa da kamuoyu yaratmaya çalışan komiteciler. İhtilal aşaması safhasında birçok kereler mitingler düzenlediler. Bulgar subayları tarafından eğitilen komiteciler bütçelerinin önemli bir kısmını silahlanmaya ayırdılar. Komitenin ileri gelenleri, köy baskınları, gasp, fidyeye, üye aidatı ve sair yöntemlerle eylemlerini finanse ettiler. Rumeli vilâyetlerinin asayiş, huzur ve güvenliğini devamlı surette sabote eden komite yanlısı çeteler, Bulgar öğretmen, din adamları, tüccar ve diplomatlarla işbirliği yaptılar. Makedonya'nın Müslüman halkını, bölgedeki yabancı konsolosları, Kendi din ve milliyetlerindeki Hristiyan tebaayı katletmekten geri durmadılar⁸⁰⁷.

1895'te Bulgar komiteleri ilk olarak *Menlik İsyanı*⁸⁰⁸ gerçekleştirdiler. Rumeli vilayetlerinde 1901 yılından itibaren Bulgar çetelerinin terör faaliyetleri artarak devam etti. Komite Mensuplarının bir taraftan amacı Islahat çalışmalarının bu coğrafya'ya refah ve huzur getiremeyeceği bahanesiyle kargaşa çıkararak âsâyîşi bozmak ve Bâbîâli'yi Avrupa devletlerinin nazarında âciz göstermek diğer taraftan kendilerine yardım etmek istemeyen bölge halkını envai tehditlerle korkutmak suretiyle yanlarına çekmek; ilaveten Patrikhane yanlısı Bulgarlar'ı Eksarhlık'a kazandırmaktı.

Öte taraftan Osmanlı hükümeti kendi topraklarında cereyan eden bu gelişmelere kayıtsız kalmayarak, Bulgar, Yunan ve Sırp hükümetleri ile diplomatik temasını geliştirmiş; Başta Selanik olmak üzere diğer vilayetlere muhtelif bölgelerden jandarma ve askeri birlikler takviye etmişti. Gerek Atina Sefareti gerekse Bulgaristan Komiserliği vasıtasıyla etkinliğini artıran Bâbîâli, Rumeli vilâyetlerindeki hafiye teşkilâtını da genişleterek istihbaratını güçlendirmişti. 1900'lü yılların hemen başında Makedonya hadiseleri, yurt dışında faaliyet gösteren Jön Türklerinde ilgisini çekecek yeni bir mecraya girdi. Hemen yüzyılın başında Rusya, dikkatlerini Uzak-doğu'ya çevirmiş,

⁸⁰⁷ BOA, Y.PRK.ZB, nr. 16/25.

⁸⁰⁸ İsyancıların Menlik şehrini zabt ederek Müslüman Mahallesi ile resmî binaları yaktıklarına dair Tahrirat: BOA, İ.DUİT, nr. 145/65.

Özellikle Japonya'yı takip etmekteydi. Bu nedenle Petersburg, Balkanlarda statükosunun devam etmesi yönünde tavır alıyor; bu politikasını riske atacak komitelerin her türden faaliyetlerine engel oluyordu. 1901 yılı yaz aylarında komite reislerinden Sarafof yakalanarak hapsedildi. 9 Haziran 1901 tarihli nüshasında “Balkanskı Vesti” Gazetesi, bu habere geniş yer ayırdı. Gazete, Sarafof'un *Makedonya Meselesi artık bir Bulgar Meselesi'dir* şeklindeki ifadesini manşet yaptı.⁸⁰⁹ Kanaatimizce bu başlıkla Bulgar-Rus anlaşmazlığı vurgulanıyordu.

Sarafof'un tutuklanmasından sonra komitenin başına geçen rakibi Mihailofski de, *Makedonya Makedonyalılar'ındır* diyor; Avrupa kamuoyu nazarında kendilerini *esarete kalmış bir kavim* olarak gösteriyordu. Mihailofski'ye göre Petersburg, Bulgaristan'ın büyümesinden endişe ediyordu. Rusya hükümetini *Makedonya ihtilâl hareketinin düşmanı* olarak gören Mihailofski, *hâlbuki Makedonyalılar Bulgaristan ile birleşmek istemiyorlar. Onlar yalnız Berlin Anlaşması'nın 23. Madde hükmünün icrasına çalışıyorlar. Makedonya tahrikleri, burada oturan kavimlerin eşitlik hukukuna atfedilmiştir. Makedonyalılar nerede mazhariyet olursa oraya müracaata mecburdurlar. İster Viyana, ister Roma, Paris veya Londra olsun, hepsi bizim için müsâvidir*, diyordu.⁸¹⁰

17 Ekim 1878 tarihinde Kresna⁸¹¹ bölgesinde yaşanan ayaklanma, İlinden (2-3 Ağustos 1903) adıyla anılan ayaklanmaya örnek teşkil edebilecek bir olaydır.⁸¹²

⁸⁰⁹ BOA, A.MTZ(04), nr. 70/61.

⁸¹⁰ Aynı belge

⁸¹¹ Natanail Kuceviski tarafından hazırlanıp Dimitar Pop Gorgiev-Berovski ve Stojan Karastoilov önderliğinde yürütülen Kresna ayaklanması, Yeşilköy ve Berlin Antlaşmalarından umduklarını bulamayan bölge Hristiyanlarının bir kısmı tarafından desteklendi. Berlin Antlaşmasıyla Balkanlarda değişen sınırlar özellikle Bulgarları rahatsız etmişti. Bundan sonra Makedonya bölgesinde huzursuzluk iyice arttı. Antlaşmaların imzalanmasından hemen sonra Struma nehrinin yakınında bulunan Kresna adlı köyde başlayan ayaklanmayı Razlog ayaklanması takip etti. Yapılan toplantıda Adam Kalmikov ayaklanmanın önderi, Dimitar Pop Georgiev-Berovski ise baş lideri olarak belirlendi. Ayaklanma Menlik, Petric, Razlog ve Bansko 'ya yayıldıktan sonra güçlenen ayaklanmacılar bu bölgelerde yeni bir ordu ve yeni bir yönetim oluşturdular. Ayaklanmanın liderleri amaçlarını bölgenin Türk boyunduruğundan kurtarılması olarak belirttiler de olaylardan zarar gören bölge halkının durumu bu iddiaya gölge düşürmektedir. Sekiz ay kadar süren ayaklanmanın sonunda Osmanlı birliklerinin bölgede asayiş sağlamayı başarmasına rağmen, sorunu kökünden hallettiği söylenemez. Berovski ile Stojan Karastoilov'un çekilmesi ve daha sonra Karastoilov'un öldürülmesiyle ayaklanma başarısızlığa uğradı. Bkz, Saatçi, Meltem, a.g.m., s. 354-355

⁸¹² M. Saatçi, “20. Yüzyıl Başında Makedonya Bölgesinde Devlete Karşı Ayaklanmalar: Kresna'dan Kruşova'ya Örnekler” OTAM, Sayı 17, 2005, s.354

Nitekim Rus-Bulgar anlaşmazlığı devam ederken 1902 sonbaharında bekledikleri fırsatı bulan komiteciler, 23 Eylül 1902'de *Cuma-i Bâlâ Ayaklanması*'nı çıkardılar. Yüksek Makedonya Örgütü tarafından düzenlenen bu ayaklanma, Makedonya İç Devrim Örgütü'nün onayını sağlayamamış olsa da devlet güçlerini oldukça meşgul etti.⁸¹³ Olaylar gelişmeye devam etti. 1903'te *Selanik Hadisesi* ile Avrupa kamuoyunun ilgisi tekrar Makedonya'ya yöneldi. 2/3 Ağustos 1903 gecesi, meşhur *İlinden Ayaklanması* çıktı. Ayaklanma, Slavlar için kutsal olan İlinden gününde başladığı için bu adı aldı. Onu izleyen *Smilevo Kongresi*'nden sonra, Bulgarlar'ın *Dâhili İhtilal Komitesi* Nikola Karef ve Gotze Delçef'in başkanlığında *Kruşevo*'da muvakkat bir *ihtilâl hükümeti* kurdu⁸¹⁴ 18 Temmuz 1903'te *Kruşevo Manifestosu* yayınlandı ve yalnız 10 günlük ömrü olacak *Kruşevo Cumhuriyeti*⁸¹⁵ ilân edildi. Baş döndürücü bir hızla gelişen bu hadiseler üzerine *Büyük Devletler*, 1880'lerden başlayarak fasılalarla devam eden *Rumeli Islahat Programı*'na dair Bâbîâlî üzerindeki baskılarını arttırdılar.

Reformlar aracılığı ile Makedonya bölgesinde güç kazanan çeteler Yeşilköy ve Berlin Antlaşmalarını izleyen dönemde altyapılarını sağlamlaştırmaya başladılar. 1897-1903 yılları arasında yapılanmalarını sağlamlaştıran örgütlerden Makedonya İç Devrim Örgütü, İlinden ayaklanmasında kullandığı gücünü bu antlaşmalarla elde etmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin giderek artan zayıflığı, çetelerin bölgede eylemlerini arttırmasını kolaylaştırıyordu. Bölgenin etnik ve dinî yapısının çeşitliliğinden kaynaklanan sorunlar da çetelerin gücünü arttırmak için kullanıldı. Çete eylemleriyle bozulan güvenlik ortamı, bölge halkının devlete olan güveni ile beraber bağlılığını da zedelemeye devam etti. Böylece Avrupa ve komşu Balkan devletleri ile eylemcilerin isteği olan askerî, adlî ve malî yönetimdeki reformlar, 1902 yılında Selanik ve çevresinde yaşanan olaylarla kaçınılmaz hale geldi. Bölgede asayiş bozan silahlı olaylar bir yandan Osmanlı Devletini, bölgede kontrolü sağlayamayan bir yönetim hâline getirirken, aynı zamanda Avrupa kökenli şirketleri de maddî zarara uğrattı.⁸¹⁶

⁸¹³ F. Adanır, *Makedonya Sorunu*., s.149

⁸¹⁴ G.Castellan, *Balkanların Tarihi*.,s.371

⁸¹⁶ M.Saatçi, *a.g.m.*, s.357

4.1.4.1.Cuma Bala İsyanı

Makedonya meselesinin çözümünde *Girit örneğini*⁸¹⁷ ele alan Bulgar komiteciler, ilk olarak Makedonya’da isyanlar çıkarmak için uğraştılar ancak isyanlarda tek başına yeterli değildi. İsyanların yanında Avrupa’nın desteği elzemdi. Bu bilinçle hareket eden Bulgar komiteciler, Makedonya’da büyük bir isyan hareketine başladılar. İsyan kararının alınması zaten aralarında görüş ayrılığı olan Selanik merkezli Makedonya İç Devrim Örgütü ile Sofya merkezli Yüksek Makedonya Komitelerini yine karşı karşıya getirdi. Bu görüş ayrılığı ise Makedonya’nın henüz bir büyük isyana hazır olup olmaması meselesi idi. Yani daha açık ifade etmek gerekirse Selanik merkezli komiteciler Makedonya için büyük isyanın erken olduğu kanaatinde iken Sofya komitecileri ise büyük bir isyana hazır olduklarını savunuyorlardı. Selanik komitecileri çete faaliyetlerinin politik kışkırtma ile devam etmesini yani terör eylemleri şeklinde devam etmesini daha uygun görüyordu. Aralarında uzun süren tartışmalar neticesinde Yüksek Makedonya Komitesinin aldığı son karar ile isyan gerçekleştirildi.⁸¹⁸

Komitelerin Makedonya konusundaki tavrı ve Girit Meselesini örnek almaları, II. Abdülhamit döneminde İbrahim Hamdi Bey tarafından düzenlenen layihada şu şekilde geçmektedir. “*Makedonya Bulgar komitesi tarafından Sofya’da bulunan düvel-i muhtelif memurlarına arz-u takdim kılınan muhtıra Girit meselesi’nin suret-i halli ve Girit adasında meskun Hristiyanların istihsaline muvaffak olmuş oldukları istiklalîyet vesaire zikr ve dermeyan ve Girit ile Makedonya mesele-i siyasiye mukayese olunarak her ikisi arasında mevcut olan müşabehet-i tamme izah ve irae edilmiştir. Girit’teki Hristiyanların muvaffakiyet-i azimelerini ve Girit meselesinin suret-i fasl-ı hallini mükemmel bir misal olmak üzere arz ve irae eden Bulgar komiteleri kendilerinin teşebbüsâtının dahi bir hüsn-i neticeye müncer olduklarını kaviyyen ümit etmektedirler.*”⁸¹⁹

⁸¹⁷ Yabancı devletlerin müdahalesiyle, Girit’te 1841, 1858 ve 1867 yıllarında görülen isyanlar, 1868’de Babiâli’nin Ada’ya anayasa vermesiyle sonuçlandı. Anayasaya göre Girit beş vilayete ayrılacak; her vilayet, Müslüman veya gayri Müslim bir vali tarafından yönetilecek; Ada’nın tamamı, Osmanlı devletinin atayacağı bir genel valinin idaresine bırakılacaktı. Bir genel kurul teşkil edilecek; valiye yardımcı olacak bu kurul, Girit’in bütün idarî, malî ve adlî işlerinin müzakeresi ve uygulamasında yetkili kılınacaktı. Dânişmend, İsmail Hâmi, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. IV, s. 22-225.

⁸¹⁸ F.Adanır, *a.g.e.*, s.150

⁸¹⁹ Tevfik Temelkuran, “*Makedonya Meselesine Dair Bir Lâyiha*”, GAAD, I, İstanbul 1972,s.156

8 Eylül 1318/21 Eylül 1902 tarihinde Gevgili'nin Toşom ve Vodine'nin İzborçika köylerinde Bulgar eşkıyaları, jandarmalarla tahsil memurları üzerine saldırarak tahsil memurlarıyla 1 jandarmayı şehit etmişlerdi. Ayrıca 12 jandarmayı tutuklamak suretiyle kötülük ve bozgunculuklara devam ederek, Zikredilen civarındaki köy ahalisini eşkıyalığın özel alametleri olan cebir, tazyik ve tehdit'e maruz bırakarak, kamuoyuna Bulgar ahalisinin Türk mezaliminden dolayı cebren ve zorla dağlara çıktıkları intibainı uyandırmaya çabalamışlardır. Cebren dağa çıkarılmış olan Bulgar köyleri ahalisinin mesken ve yerlerine tekrar dönmeleri ve Osmanlı tebaasının huzurunun temini maksadıyla eşkıyaların yakalanıp elde edilmeleri için tertip olunan Osmanlı askeri kuvvetleri derhal oralara sevk olunduğu esnada Siroz Kzası dâhilinde bulunan "Demir Hisar", "Menlik", "Petriç", "Razlık", "Nevrekop", "Cuma-yı Bala" gibi mahallerde eşkıyalar kargaşa çıkartmışlar, "Usturmca" havalisinde bulunan telgraf tellerini tahrip ederek, "Krasnel ile "Razlık" arasında yol üzerinde çalışan 200 kadar Müslüman işçiler üzerine ansızın saldırarak içlerinden 40 kadarını şehit etmişlerdi.

Cuma-yı Bala tarafında Zelzenice ve Padeş Hanları civarında Bulgarlar'a ilaveten "Lagopaş" , "laşka" , "Besitrice", "Kresna" bölgelerinde ve "Serbin", "Garadova", "Osnova", "Peredil" Hanları köyleri ahalisine baskı yaparak aileleri ile beraber zorla dağlara çıkarıp Osmanlı hükümetinin güvenlik tedbirlerinin yetersizliği nedeniyle köylülerin dağlara firar ettiğini yaymaya başlamışlardı. Olayların önünün alınması için Bu bölgelere sevk edilen askeri müfrezelere Peredil Hanları, "Kapaşenik" taraflarında ve yollar üzerinde amansız bir şekilde acımasızca saldırmışlardı. Petriç Kazasında "Ağoniçe", "Nikodim", "Gora", "Makarova", "Dragon" ve "Barbarova" gibi civar köy ahalisini aynı şekilde dağlara çıkarmaya zorlamışlardır. Menlik Kazasının Prin Balkanları civarında bulunan köylerde dahi aynı durumu yaparak "Osmaniye", "İştib", "Koçana", "Çarova" ve "Radovişte" taraflarında aynı şekilde eşkıyalık edencesine fiil ve hareketlere cesaret etmişlerdi.⁸²⁰

1902 sonbaharında Cumâ-yı Balâ'da (Ghoma Dzhumai) başlayan ayaklanmalar, kısa bir zamanda civar bölgelere yayılarak, çatışmalar baş göstermişti. Nitekim 6 Ekim 1902 akşamı Cumâ-yı Balâ'nın Zelzenice kasabasında 500 kadar olduğu tahmin edilen, *ellerinde üç isyan bayrağı ve borular olan eşkıya çeteleri* ile Osmanlı birlikleri arasında

⁸²⁰ BOA, Y.MTV nr.252/12

şiddetli çarpışmalar gerçekleşmişti. Olay mahalline yakın Zelzenice, Padeş ve Leşne Köyleri Bulgarları eşkıyaların yanında fiilen çarpışmalara katılmışlardı. Çarpışmalar esnasında büyük bir hezimetle uğrayan isyancılar, kahraman Osmanlı askerlerinin üzerlerine humbaralar atarak gece karanlığından istifade ederek kaçmışlardı. Eşkılar çarpışma yerinde 5 ölü ile iki yaralı bırakmışlar, 20 ölü, 30 kadar yaralıları yanlarındaki katır ve beygirlere yükleyerek olay yerinden uzaklaşmışlardı. Osmanlı askerinden ise bir şehit, iki de hafif yaralı asker bulunmaktaydı. Ayrıca Eşkılar Fersene yolunda çalışan Müslüman işçileri rast geldikleri yerde acımasızca katletmişlerdi.⁸²¹

7 Ekim 1902 tarihinde İhtilal, Zelçeniçe Kasabasından giderek Cuma-yı Bala, Petriç ve Menlik kazalarına yayılarak yaygınlaşmakta, Eşkılar, Bulgar köylülerini Osmanlı devletine karşı silah kullanmaya zorlamaktaydılar. Eşkıya çeteleri civar bölgelerdeki halkın bir kısmını gönüllü olarak, büyük çoğunluğunu tehdit ve baskıyla dağlara kaçamaya mecbur etmekteydiler. İsyancıların maksadı tüm Cuma-i Balayı ateşe vermekti. Bu sebepten bir yandan Fereste, Yogatri, Karonik ve Atrak gibi yerleri muhasara ediyorlar diğer yandan ve Gıyadova halkını da yanlarına alarak rastladıkları telgraf hatlarını, köprüleri ve resmi binaları harabeye çeviriyorlardı. İsyan tüm hızıyla yayılıyor Siroz ve bağlı merkezlerden Sadaret'e, birbiri ardına telgraflar gönderiliyordu. Bunlarda; Fereste cihetlerindeki İslamların eşkıyalarca katliama tutuldukları bu nedenle meskenlerini terk ederek kaçtıkları, oradaki aşar mülteziminin canını halkın yardımıyla güçlkle kurtardığı, Karşıyaka Müslümanlarının kargaşadan kaçarak göç etmeye başladığı, Petriç, Virkoponca ve Gorama köyleri arasında Bulgar ahalisi tarafından Cuma-yı Bala'ya gelen elli kişilik bir askeri müfrezeye pusu kurulduğu ve sabaha kadar süren çatışmaya Borluca ve Mezaska Müslüman ahalinin askerlerin yardımına yetişerek, bir mülazım ve on neferin kurtarıldığı, diğerlerinin hayatta olup olmadığı hakkında bir bilginin edinilemediği, eşkıyaların Serpin köyüne yaptıkları baskında aşar mültezimi Molla Osman ile Menlik Düyun-u Umumiye muhafaza memuru Mustafa Efendi ile beş arkadaşını şehit ettikleri şeklindeydi.⁸²² Muhtelif bölgelerden Babiâli'ye ulaşan Müslüman halkın yardım ve imdat çığlıkları adeta birbirine karışıyordu.

⁸²¹ BOA, A.MTZ.(04) nr.32/34.

⁸²² BOA, A.MTZ.(04) nr.32/34, b.3.

Cuma-yı Balada bu gelişmeler yaşanırken, Siroz Mutasarrıfı ile kumandanı Makne Paşa arasında haberleşmeler yapılıyor. Bölgeye yakın yerlerden asker sevkiyatı yapılıyordu. Nitekim bir bölük süvari asker Cuma-yı Balaya, yarım tabur Petriç'e, iki bölük Melnik'e nakledilerek, isyanların artmasından kaynaklı kaygılardan dolayı sadareten yeni askeri bölükler talep ediliyordu. Babıâli'nin en büyük endişesi ihtilal nedeniyle bölgede oluşan Müslüman halkın göçünün artarak devam etmesiydi. Çünkü sonrasında kitlesel göçlerin önüne geçilemeyeceği endişesi duyuluyordu.⁸²³

Cuma-yı Bala'nın Sarpin ahalisinden Bulgarlar, şapkalarında özel bir işaret bulunan bir takım asker üniformalı zabitlerle birlik olup Fersene yolunda çalışan kendi milletlerinden insanları Müslümanlara karşı kışkırtmaktaydılar. Ayrıca Menlik'in Ulah civarı, Petriç'in Ağumenek ve Esmolar köylerine mensup dağlara çekilmiş Bulgarlar eşkıyalara katılmak için çatışma bölgelerine inerek önlerine çıkan İslamları acımasızca katlediyorlardı. Hatta Razlık kazasının merkezi olan Mehsemom'ye ve onun civarında epeyce büyük ve önemli olan Baleska kasabası Bulgarları, isyanlara dâhil olmak için tetikte bulunmaktaydılar. Bulgar köylülerinin bir kısmı sonuçlarını kestiremedikleri için eşkıyaya katılmadıysa da tereddüt içinde bekleyişteydiler. Demir Hisar kazası Porvi Bulgarları da bölgeye daha kalabalık isyancı grubu geleceği duyumlarına güvenerek Osmanlı birliklerine açıktan tavır almaya başlamışlardı. Bu durum Osmanlı yöneticilerinin dikkatini çektiği için şiddetli bir şekilde uyarılmışlardı. Ayrıca eşkıyalar Razlık ve Cuma kasabası arasındaki telgraf haberleşme hattını keserek Usturumca'da bir miktar tel çalmışlardı. Mahalli yöneticiler, eşkıyanın zarar verdiği tahribatı onarmak maksadıyla sürekli bir gayret içerisindeydiler.

Çatışmalardan en fazla etkilenenler ise şüphesiz bölgenin İslam ahalisiydi. Nitekim Petriç'in Eslemence Köyü (ahalisi Müslüman) ahalisi eşkıya korkusuyla Berk Karaveşence Köyüne göç etmek zorunda kalmıştı. Diğer bölgelerdeki Müslümanlar da benzer davranışlar içerisindeydiler; Osmanlı yetkilileri halkın heyecanını ve korkusunu yatıştırarak göçlere mani olmaya çalışıyorlardı. Tek tek köylere görevliler gönderiliyor, hanelerinde güven içinde oturmaları yerlerinden ayrılmamaları; eşkıyaların tahriklerine gelerek çatışmalara müdahalede bulunmamaları kısacası asayiş işini askerlere bırakmaları öğütleniyordu. Nihayet yetkililerin en büyük korkuları muhtemel bir

⁸²³ Aynı Belge

Hristiyan-Müslüman çatışmasının baş göstermesiydi. Osmanlı askerinin kontrol altına aldığı bölgeler de asayiş sağlanmasına rağmen, ulaşamadıkları yerlerde ahalinin korku ve heyecanı devam etmekteydi.

Sadarete birbiriyle çelişkili kimi zaman mübalağalı telgraflarla bildirimler yapılmaktaydı. Mesela Menlik kaymakamlığı eşkıyanın miktarını 2.000, Razlık kaymakamlığı ise 4000-5000 civarında olduğunu belirtiyordu. Osmanlı hükümeti, bu bildirimlere temkinli yaklaşıp da bölge de eşkıyadan çok asker bulundurmak lüzumuna inanıyor, söz konusu yerlere sürekli asker takviyesi yapmaya çalışıyordu. Menlik bölgesinin Osmanlı redif askerlerinin merkezi olduğu ayrıca orada önemli ölçüde silah ve mühimmat olduğuna dair istihbaratını alan isyancıların Menlik’e saldıracağı bilgisi üzerine Siroz taburu Menlik’e sevk edilmişti. Ayrıca her fırsatta eşkıyaya katılmak istemeyen Bulgar köylüleri ile Müslüman köy ahailerinin korku ve heyecanı yatıştırılmaya çalışılıyordu⁸²⁴.

Bu arada Cuma İsyanı’nın Avrupa basınının da Müslümanlar Hristiyanları katlediyor şeklinde yansıtılmaya çalışıldığı görülmekteydi. 7 Ekim 1902 tarihinde “Pari Novel” telgraf şirketi vasıtasıyla, Sırbistan sınırında yaşanan hadiseleri Cuma-yı Bala İsyanında olmuş gibi göstererek, dahası coğrafi bir gafla “Zelzeniçe Köyü” yerine “Selençeya” ismini kullanarak buradaki Sipas Yorgif, Setoli Çora, Angelova, Nikova ve Sırbistan’da Novanakö Mançef, Haresto Nikolof, Dağohof isimli kimselerle Miça Kalin, Yorgi Kaçef ve Yorgif isimli çocukların Osmanlı askerlerince katl edildiğine dair yalan bir haber yapılmıştı. Osmanlı devleti bu haberi “Hevas” şirketi ve mühim gazeteler vasıtasıyla tekzip ettirmek zorunda kalarak, ayrıca yalan haberde bulunan telgraf şirketini de dava açtırmıştı. Hatta zikredilen kişilerin hayatta olduğuna dair belgeler bağlı oldukları muhtar-ihtiyar heyetlerinden alınarak mahalli memurlara tasdik ettirilmek suretiyle ecnebi konsolosluklara yollanılmıştı⁸²⁵.

O esnada kaymakamlık vazifesi yapan Tahsin Uzer’in anılarında Cuma İsyanının Avrupa basınında yer alması şu şekilde değerlendirilir; Avrupa basını, bu olup bitenleri anlayıp yaygara koparmağa ve yabancı devletler yeni müdahale kapısı icat edene kadar bu bölgede huzur temin edildi. Babıâli, olayları mevzii ve küçük

⁸²⁴ BOA, *BEO*. nr: 1933 /144912.

⁸²⁵ BOA, *BEO*. nr:1998/149832.

göstererek, hem elçileri hem de Avrupa kamuoyunu kandırma çabasına düştü. Bu meyanda Bulgarların devlete sadakatinden, padişaha olan bağlılığından da dem vurarak, sadece Bulgar köylülerinin komitecilerin ayaklanmalarına uyduklarından söz etti.

İsyan bölgesinin adsız kahramanları bölgede cereyan eden hadiseleri aynı gün ve saati itibarıyla ilgililere arz eden telgrafçılardı. Nitekim Menlik telgraf merkezi muhabere memuru Osman Bey üç gün boyunca gözleri görmez oluncaya kadar, görevinin başından ayrılmamıştı. Bu duruma Siroz mutasarrıflığı ile 9. Ordu kumandalığının bildirimlerinden sonra ancak bir çözüm bulunarak yerine başkası gönderilmişti. Sonradan haberleşmenin ihtiyaç ve önemine binaen Selanik ve havalisine 8-10 kadar geçici telgraf memuru tayin edilmek durumunda kalınmıştı.⁸²⁶

Sonuç olarak; Yüksek Makedonya Örgütü tarafından düzenlenen ayaklanma, Makedonya İç Devrim Örgütü'nün onayını sağlayamamış olsa da devlet güçlerini oldukça meşgul etti. 1902 sonbaharında Cumâ-i Balâ'nın Padeş, Harbin, Gradova ve Menlik'in Kresna köylerinde yaşanan ayaklanma Osmanlı birliklerince bastırıldı. Bölge halkında bulunan silahların olaydan önce toplanmış olması ve teğmen Refet Efendi komutasındaki kuvvetin gayretiyle ayaklanmanın yayılması önlendi. Böylece hareketin bölge geneline yayılıp genel bir ayaklanmaya dönüşmesi engellendi. Bunun üzerine Bulgar Hükümeti Büyük Güçler'e, Makedonya'da durumun korkutucu olduğunu ve orada reformların uygulanması gerektiğini bir notayla bildirdi.⁸²⁷ Böylece Yüksek Makedonya komitesinin isyanı nihayet amacına ulaştı,⁸²⁸ Osmanlı Devleti, bu olaylar sonunda Avrupa devletlerinin müdahalesini engellemek için Kasım 1902 tarihinde Rumeli vilâyetleri hakkında talimat yayınladı.⁸²⁹ Kamuoyunun dikkati Makedonya sorununa çekilmiş oldu.

4.1.4.2. Viyana Islahat Programı

Bu dönemde Avrupa devletlerinin bazı reform paketlerini Makedonya'da uygulamaya koyma yönündeki girişimlerdeki en büyük sebep, bölgedeki karışıklıklar ve bağımsız bir Makedon devleti kurmak için başlatılan isyanlardı. Bu nedenle Padişah,

⁸²⁶ BOA, BEO. nr:1932 /144878.

⁸²⁷ M. Saatçi, 20. Yüzyıl Başında Makedonya..., s.358.

⁸²⁸ M.Hacısalıhoğlu, a.g.e, s.104.

⁸²⁹ F.Adanır, a.g.e, s.157-158.

uzun süredir bazı güçlerin Makedonya için radikal reformlar isteyebileceklerinden korkmaktaydı. Her türlü olasılığa karşı hazırlıklı olmak için Temmuz 1902’de, yani henüz Cuma-yı Bala isyanı çıkmadan önce, Avrupa vilayetlerinde idarenin düzeltilmesi için gerekli tedbirleri bildirerek bir komisyonun oluşturulmasını emretmişti.⁸³⁰ Makedonya’da 1902 Eylülünde meydana gelen ilk büyük ayaklanmanın akabinde Makedonya’da Rumeli Müfettişliği kuruldu. Abdülhamit’in talimatı ile “ Rumeli Vilayeti Hakkında Talimat” başlığı altında bir Islahat programı hazırlandı (27 Kasım 1902)⁸³¹ Bu talimatta öngörülen en önemli unsurlarından birini jandarma ve polis teşkilatının yeniden düzenlenmesi oluşturuyordu. Buna göre Müslümanlar yanı sıra Hristiyanlar da jandarma teşkilatına alınacaktı.⁸³² Bu çerçevede, Avrupa devletlerinin de onayıyla bölgeye “Vilâyât-i Selâse Müfettiş-i Umûmisi” olarak atanan Hüseyin Hilmi Paşa, 8 Aralık 1902 tarihinde Selanik’te göreve başlamıştı. Bu ıslahat programı doğrultusunda Hüseyin Hilmi Paşa Rumeli Müfettişi seçilerek 8 Aralık 1902’de Selanik’e giderek görevine başladı. Hüseyin Hilmi Paşa Rumeli Müfettişliğine başladığı sıralarda bu bölge adeta kaynayan bir kazanı andırıyordu. Rum, Bulgar, Sırp çeteleri arasında şiddetli bir mücadele vardı.

Hüseyin Hilmi Paşa⁸³³ Rumeli Müfettişi olduktan sonra bütün iyi niyet ve gayretiyle çalışmaya başlamıştı. Ancak bu barut fıçısının ortasında olumlu bir sonuç alması oldukça zor görünüyordu. Paşa, göreve başlar başlamaz Avrupa devletlerinden ardı arkası kesilmeyen talepler gelmeye başladı. Avrupa devletleri, Babiâli ile Balkan devletlerini baş başa bırakmak istemiyorlardı.⁸³⁴ Ne olursa olsun Makedonya’da yapılan

⁸³⁰ F.Adanır, *a.g.e*,s.167.

⁸³¹ *Sait Paşa’nın Hatıratı*, C.2 İstanbul 1328.,(Anılar, Sadeleştiren: Şemsettin Kutlu, Hür Yayın ve Ticaret AŞ, İstanbul 1977), 154-157.

⁸³² Ali Dikici, “*Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Münsteg Reform Programı*”, Karadeniz Araştırmaları, C.6, Sayı: 24, Kış 2010, s.78.

⁸³³ 1855 yılında Midilli adasında doğdu. Hukukçudur. İlk memuriyete Midilli’de Tahrirat Kalemî’nde başladı. O

sırada orada göz hapsinde bulunan Namık Kemal ile tanıştı ve onun hürriyetçi fikirlerinden etkilendi. 1893 yılında Mersin mutasarrıflığına atandı. 1897 yılında ise Adana valiliğine atandı. 2 Aralık 1902 yılında yeni kurulan Rumeli Umumi Müfettişi oldu. II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte Rumeli Umumi Müfettişliği kaldırıldı. Kısa bir süre sonra İstanbul’a döndü ve Kâmil Paşa hükümetinde Dâhiliye Nazırı oldu. Hükümet düşünce de (13-14 Şubat 1909) Sadrazam oldu. II. Abdülhamit’in saltanattan azledilmesinden sonra da 5 Mayıs 1909 tarihinde tekrar sadrazamlığa getirildi. 3 Nisan 1923 tarihinde Avusturya’da vefat etti. Mahir Aydın, “*Hüseyin Hilmi Paşa*” *TDVİA*, c. XVII, İstanbul 1998, s. 550-551.

⁸³⁴ *Sait Paşa, a.g.e*,s. 206-.207

tahrikler ilk semeresini vermişti. Avrupa Makedonya işlerine müdahale yolunda ilk adımını atmıştı. Artık komiteler istedikleri kadar rahat durmayabilirlerdi.⁸³⁵

Bulgarların kurduğu Dâhili Komite, 1902 tarihinde *Gizli Makedonya- Edirne Dâhili İhtilâl Komitesi* adı altında yeniden tesis edilmişti. Hemen sonra Komiteciler, Vilâyât-ı Selase ile ilgili 23. Maddeye dair düzenlemelerin Edirne'yi de kapsayacak şekilde yeniden şekillendirilmesini gündeme getirdiler. Viyana tasarısı, 1903 Şubatında Rus ve Avusturya –Macaristan İmparatorluğu Dışişleri Bakanları Kont Lamsdorff ve Kont Goluchowski tarafından düzenlendi. Ve daha sonra Berlin Antlaşmasında imzası olan devletler tarafından onaylandı.⁸³⁶

Paris'teki Osmanlı elçisi, Hariciye Nezareti'ne *Makedonya Islahat Lâyihası Bâbîâli tarafından iyi icra edilmediği takdirde bir Avrupa Konferansı'nın toplantıya davet edileceğine dair Viyana'da bir şâyianın dolaştığını*⁸³⁷, bildirmekteydi. Alman basınında da Rumeli ıslahatı meselesi vurgulanıyordu. Oradaki Osmanlı sefirinin sadarete yolladığı raporun içeriği; Makedonya için ecnebi bir prens, Hristiyan bir vali ve subaylar atanarak bölgenin mali kontrolünün büyük devletlerin eline geçeceği şayiaları bulunduğu ancak bunların asılsız söylentilerden ibaret olduğu şeklindeydi.⁸³⁸

Şubat 1902 'de Makedonya'daki Rumlar, Vilâyât-ı Selase de biri Rum, diğeri Bulgarlara ait iki eyalet oluşturulmadığı takdirde, Avusturya ve Rusya'nın müdahale ederek, ıslahat tekliflerinde ısrarcı tavır alacaklarını beyan etmekteydiler. İngiliz Lord Landsdowne ise, Avusturya ve Rusya ıslahat layihası konusunda mutabık olmaktan öte bir şey yapamazlarsa İngiltere'nin daha etkin tutum sergileyeceğini belirtmekteydi.⁸³⁹ Nitekim bizzat Selanik'teki İngiliz Konsolosu A. Billiotti bu konuda takipçi olmuştu.⁸⁴⁰

Balkanlardaki etkinliğini artırmaya çalışan Avusturya Hükümeti temsilcisi Kont Goluchowski reform programında dengeli davranmak istiyordu.⁸⁴¹ İngiltere'nin bu politik tutumu nedeniyle Makedonya Meselesi'ne daha fazla öncelik vererek Petersburg

⁸³⁵ S.K. İrtem, *Osmanlı devletinin Makedonya Meselesi...*, s.212

⁸³⁶ G. Tokay, *Makedonya Sorunu...*, s.44

⁸³⁷ BOA, Y.A.HUS., nr. 442/41.

⁸³⁸ BOA, Y.A.HUS, nr. 440/17.

⁸³⁹ BOA, Y.A.HUS, nr. 466/1.

⁸⁴⁰ G.Tokay, *a.g.e.*,s.44.

⁸⁴¹ G Tokay, *a.g.e.*,s.44.

hükümeti ile müzakerelerde bulundu. 21 Şubat 1903'te İki devlet, içeriği Rusya Hariciye nazırının Viyana ziyareti esnasında oluşturulduğu için *Viyana Islahat Programı* adıyla anılan Nihayet daha evvelki ıslahat programlarını tadil eden bir program hazırlandılar. Avusturya ve Rusya Hükümeti, başında Hristiyan bir vali olan özerk Makedonya olmaması konusunda fikir birliğine vardılar.⁸⁴² Bu yüzden de reformlar, sadece yönetimle ilgili ayrıntıları kapsamıştı. Bu program, Osmanlı hükümetine *memorandum* şeklinde gönderildi. Viyana Islahat Programının içeriği şu şekildeydi⁸⁴³.

1. Genel müfettiş'in görevinde başarılı olabilmesi için en az üç yıl makamında kalması gerekir. Görevinin hassasiyeti nedeniyle, Avusturya ve Rusya'nın muvafakatini almadan ve görev süresi dolmadan *Müfettiş-i Umumî*'nin azledilemeyeceği hususunda Osmanlı hükümeti taahhütte bulunacaktır.

2. *Müfettiş-i Umumî*, hükümete müracaat etmeden ve onay belededen askeri kuvvetlere emir verebilecek, Rumeli vilayetlerinin her bölgesinde asker istihdamına salahiyeti olacaktır. Vilâyât-ı Selâse valileri *Müfettiş-i Umumî* tarafından verilen talimatlara kati surette uyacaklar, Görevinde başarılı olabilmesi için bütün desteklerini sunacaklardır.

3. Rusya ve Avusturya Hükümetleri, Babıâli'nin polis ve jandarma heyetlerinin tensikatında başarılı olabilmesi için yabancı subay getirtmelerine ve Bu subayların ıslahat çalışmalarının esaslarını belirlemeye yetkilendirilmelerine muvafakat etmektedir. Zabitler, hükümetin emrinde bulunacaklardır.

4. Jandarmanın hizmetine girecek güvenlik güçleri ve kır bekçileri, nüfuslarına göre, Müslümanlardan ve Hristiyanlardan %20 nispetinde alınacak, polis tensikatında da aynı hususlara özen gösterilecektir.

5. Rumeli vilayetleriyle ilgili talimatın 8. Maddesi icabı, polis memurlarının seçiminde Türkçe okuma-yazma bilme şartı aranacak, Köy bekçileri köylerde çoğunluğu oluşturan nüfusun arasından belirlenecektir ve kanunlara riayet edilmesi konusunda ciddi önlemler alınacaktır.

⁸⁴² G.Tokay, *a.g.e.*, s.44.

⁸⁴³ BOA, ND, c. XII, s. 154-159.

6. Siyasi suçlarla mahkûm edilenler haricindeki mahkûmlar ve başka yerlere göç edenler için genel af ilan edilmeli; adli davaların tamamına geciktirilmeden bakılmalı

7. Arnavutların Hristiyanlara karşı işledikleri suçlar cezasız bırakılmayarak, Arnavut Müslümanlarının kanunlara riayet etmelerinin vasıtaları oluşturularak uygulanmalıdır. Mahalli kanunların en iyi şekilde tatbik edilmesi sağlanmalıdır.

8. Devlet gelirlerine zarar vermeden halka yüklenen vergileri hafifletecek tedbirler alınmalıdır.

9. Rumeli vilayetlerinde, her yılın başında bir gelir-gider bütçesi oluşturulmalı, vergi ve diğer gelirler, mülkiye ve askeriye öncelik verilmek üzere mahalli idarelerin ihtiyaçlarına ayrılmalı, kalanı miri hazineye gönderilmelidir. Aşâr gelirlerinden iltizam suretiyle faydalanılacaktır. *Toptan âşâr ihalesi usulü* kaldırılarak, yerine köy köy ve *ahali adına ihale usulü* konulmalıdır. Uygulamalarda güçlük çıkarsa halk mahkemeye müracaat edebilmelidir. Bazı köylerin aşarının iltizamı için istekli çıkmazsa veya önerilen bedel ihale edilecek aşarın gerçek ederinden az bulunursa, bu köyler, aşar hususi Nizamı hükümlerine uygun olarak emanet usulüyle idare olunmalıdır.

10. Vilâyât-ı Selase gelirlerinin tamamı, merkez vilayet olan Selanik Osmanlı Bankası şubesine teslim edilmelidir. Bütçe gereği vilayetlerin giderlerine tahsis edilen tutarın gönderilmesi, kanunla düzenlenmelidir⁸⁴⁴.

Osmanlı Hükümeti, tasarımı Avusturya ve Rusya'nın ortak bir projesi olarak değil de bölgedeki Rus politikasının bir parçası olarak görmekteydi⁸⁴⁵. Büyük güçlerin Islahat programının uygulanmasını tamamen kontrollerine almalarından çekindiği için bu teklifleri egemenlik haklarını hiçe saymasına rağmen kabul etti. Ayrıca bu kabullenişte Rusya'nın Makedonya komitelerinin kapatılması hususunda Bulgaristan nezdinde girişimlerde bulunacağı vaadi de etkin rol oynamıştı. Bulgar yetkililer, Avusturya-Rus reform projesinin yeterli olmadığını öne sürdüler.⁸⁴⁶ "II. Abdülhamit Şubat 1903 tarihli bir irade-i seniyyesiyle bu programı onayladı.⁸⁴⁷" Mart 1903 tarihli başka bir irade-i seniyye ile Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerine talimat gönderilerek ıslahat kararlarını uygun bir şekilde uygulamaları istendi. Mahalli

⁸⁴⁴ *Aynı Belge*

⁸⁴⁵ G.Tokay, *a.g.e.*, s. 45.

⁸⁴⁶ G. Tokay, *a.g.e.*, s.45.

⁸⁴⁷ BOA, *İ.HAR*, nr. 12, ND, c. X, s. 94.

yetkililer yapılan işler hakkında Rusya ve Avusturya sefaretlerine düzenli olarak bilgi vermekle görevlendirildi⁸⁴⁸. Osmanlı devleti *Viyana Islahat Programı*'nın kabulünden bir ay kadar sonra 13 maddelik başka bir talimatname hazırlayarak Rumeli vilayetlerine göndermişti⁸⁴⁹. *Viyana ıslahat talimatnamesine* ek olarak *Vilâyât-ı Selâse* gelirlerinin Osmanlı bankasında nasıl teslim edileceği ve diğer ayrıntıları içeren bir düzenleme yürürlüğe konuldu. Ek talimatnamenin 10. Maddesiyle 1901 mali yılından itibaren, Rumeli vilayetlerinde görev yapan tüm; mülki memur, ümera ve zabitlerin, asker ve emekli maaşlarının her daim düzenli ödenmesi; müteferrik maaş verilmesine karar kılınmıştı. Lakin maddenin uygulanmasına dair gelişmeler sonraları Bâbîâli müşkül duruma sokacaktı.

Osmanlı devletinin bu tasarıdan duyduğu endişelerine Goluchowski şu görüşleriyle yanıt vermiştir; *Biz Türkiye'nin düşmanı değiliz sadece ilgisiz dostlarıyız. Tek amacımız barış içinde bir düzen sağlamaktır. Eğer, Türkiye'yi parçalamaktan kurtaracak samimi ve dürüst isteklerimiz göz önünde bulundurulmazsa ülkenin varlığı ve geleceği tehlike altında olacaktır*⁸⁵⁰.

Diğer taraftan başka bir zorluk, *genel af* meselesinde ortaya çıktı. Hükümet, af hususunda yanlışlığa sebebiyet vermemek için, birçok kez irade-i seniye bölgelere tebliğ etti. Bunlardan ilki, Rumeli'de siyasi suçlardan mahkûm Müslüman ve Hıristiyanların nasıl bir muameleye tabi olacaklarına dair irade-i seniyyedir.⁸⁵¹ Genel af zaman kaybetmeden başlatılmış; aftan istifade edeceklerin isimleri mahalli hükümetlerce gazetelerde ilan edilmiş; ayrıca affın başka vasıtalarla da duyurulması sağlanmıştı. Bu arada dinamit, bomba ve diğer tahrip gücü silahları kullanan komitecilerin aftan faydalanmamaları için büyük bir direniş sergilemişti.

Babîâli tasarımı prensipte kabul etmiş olsa da, Osmanlı hükümeti önerinin düzenlenişini takip eden aylarda, Kosova'nın kuzeybatısında meydana gelen Arnavut ayaklanmalarıyla meşguldü. Reformlar yüzünden yüzüstü bırakıldıklarını düşünen Arnavutlar, Avrupa'nın ilgisini eylemlerini artırarak ilgi çekmeye çalıştılar. Ayrıca

⁸⁴⁸ BOA, *İ. HUS*, nr. 18, 6 Z 1320/ 6 Mart 1903.

⁸⁴⁹ BOA, *İ. HUS*, nr. 8, 5 Z 1320/ 5 Mart 1903.

⁸⁵⁰ G.Tokay, *a.g.e.*,s. 48.

⁸⁵¹ BOA, *İ. HUS*, nr. 38, 6 Z 1320/6 Mart 1903.

Müslüman asıllı Arnavut ileri gelenleri, İngiltere’yi reformlar yürürlüğe girdiği takdirde Slavları Balkanların en güçlü topluluğu yapacağı konusunda uyardılar⁸⁵².

Özet olarak denilebilir ki; yüzyıl başlarında ortaya çıkan perspektif, Makedonya sorununun Girit örneğine göre çözümünü sağlamadı çünkü Büyük Bulgaristan milliyetçilerinin beklentilerinin aksine, büyük güçler Makedonya olayında Girit’teki gibi bir davranışa hazır olmadıklarını gösterdiler. Son Makedonya krizi; daha çok, özerklik hareketinin büyük güçlerin müdahalesine dayanan stratejisini ilk planda boşa çıkaran bir reformlar devrine yol açtı.

4.1.4.3. Selanik Vukuatı

Anarşist düşünce Makedon hareketine “Makedonya Gizli Devrimci Komitesi” aracılığıyla taşınmıştı. Bu komite 1898’de Bulgar ve Makedon öğrenci grubu olarak İsviçre’de ortaya çıkmıştı. Bu grup, Makedonya’nın tam bağımsızlığı için mücadele eden bir grup olduğunu ileri sürmekteydi. Programında, Makedonya’da birçok halkın yan yana yaşadığı olgusundan hareket etmekteydi ve bu değişik unsurları bir ortak harekette birleştirmeye çalışmalıydı. Hiçbir halkın önceliği ve ya önderliği olmayacaktı. Bulgar, Sırp ve Yunan şovenizmi ile en sıkı bir şekilde mücadele edilmeliydi. Sultana karşı kurtuluş mücadelesine, barışçı Türk halkı da alınmalıydı.⁸⁵³

Nitekim İç Örgüt’ün liderlerinden Delçev, Selanik’te o sırada bir dizi sansasyonel suikastın son hazırlıklarıyla uğraşan “Gemici” adlı bir anarşistlerle de bir araya geldi. Bu suikastçı çevre Selanik’te, Mercanov’un işbirliği sağladığı “Gemici” grubu tarafından temsil edilmekteydi. Sonradan Manos isimli itirafçının beyanına göre; Zikredilen gruba mensup üyeler; Köprülü şehrinden Konstantin Kirkof, Kotse Delçefin arkadaşı Dimitri Melçef (gene Köprülülü), İlya Triçkof (gene Köprülülü), Vado Penkof, (gene Köprülülü), Pavel Şatef, (Kranovolu), Mlian Ârsof (Ovetsli), Todor Bogdanof (gene Köprülü), Todor Orgaraciyef (gene Köprülülü) oluşuyordu⁸⁵⁴ 1900 yılında Selanik’teki Osmanlı Bankası binasının karşısında bir dükkân kiralandı ve bu Avrupa sermaye kurumunu havaya uçurmak için sokağın diğer tarafına bir yeraltı geçidi

⁸⁵² G. Tokay, *a.g.e.*,s.46.

⁸⁵³ F.Adanır, *age*, s.183.

⁸⁵⁴ BOA, *BEO* nr: 2078 /155845.

kazılmaya başlandı. Yeraltı geçidi 1903'te bitirildi. Bu arada da yeterli miktarda dinamit hazırlandı⁸⁵⁵.

Fakat G. Delçev 1903 başında suikastın daha geç bir tarihe ertelenmesini istedi. Çünkü İç Örgüt, Yunanistan'da satın alınan ve o zaman Selanik'te limana gelmesi beklenen büyük miktarda tüfeğin naklini tehlikeye atmak istemiyordu. D.Gruev de 1903 ilkbaharında anarşistlere, tasarlanan suikastı sonbahara, yani “büyük güçler” hala Türkiye'ye müdahale etmemişse bazılarına karşı son darbe olarak genel Makedon isyanının sonrası bir tarihe ertelemeyi önerdi.⁸⁵⁶ Lakin Delçev ve Gruev'in tavsiyeleri de artık “Gemicii” grubunun gençlerini durdurmadı.

İsyan 28 Nisan 1903'te uygulamaya koyuldu. Nihayet öğle üzeri Fransız “Vadi-ül Kebir” yolcu vapuru, Selanik limanını terk ederken dinamitle patlatıldı. Vapur tamamen yandı. Bu eylemden hemen sonra anarşistler, akşamüzeri eski ve yeni garın arasına dinamitler koyarak patlatmışlardı. Muhtemel amaçları İstanbul istikametinden gelen bir trene zarar vermektir. Nitekim aynı tarihli bir tren çok az hasarla kurtulabildi. Osman Bankası binası, 29 Nisan'ı 30 Nisan'a bağlayan gece havaya uçuruldu. Bu patlamadan yakınındaki Alman Kulüb Lokali de etkilenmiş, tahrip olmuştu. Eylemciler, gece yarısına doğru Alman Okuluna bombalar fırlattılar ve okul önemli ölçüde zarar gördü. Osmanlı askeri birlikleriyle söz konusu gece çatışmalar şiddetli bir şekilde nerdeyse tüm gece sürmüştü. 2 Mayıs gecesi askeri garnizona başarısız bir eylem düzenlediler. Azılı bir eylemci olan Kirkov zikredilen binaya bomba koymaya çalışırken Osmanlı askerlerince kurşunlanarak öldürüldü. Gemicii grubunun diğer azıllardan Yordan Popyordanov el bombalarını evinin balkonundan rast gele sokağa fırlatırken en son kendini öldürerek intihar etmişti⁸⁵⁷.

Bulgar komitelerin amacı; anarşist yöntemlerle yerli yabancı müesseslere zarar vererek, Avrupa devletlerinin Makedonya bölgesine müdahalesini sağlamaktır. Zira İç Makedonya Devrimci Örgütünün lideri Boris Sarafof'un da muhtelif gazetelerde verdiği beyanatları bu gerçeği doğrular nitelikteydi. Bu meşum saldırıların arkasında Emaret ile Sofya merkezli komitelerin bulunduğu herkes tarafından bilinen belgeli bir hakikatti. Hadiselerden hemen sonra çeşit türden haber yapan gazetelerde Merkez komitenin

⁸⁵⁵ Selanikli Şemsettin, *a.g.e*, s.33-35.

⁸⁵⁶ F.Adanır, *a.g.e*, s.184.

⁸⁵⁷ BOA. A.MTZ.(04) Nr:94/43.

üyeleri arasından adet olduğu üzere kur'a çekmek sûretiyle isim belirlenerek, seçilen azalarına da talimatlarına tam ve kesin olarak uyacaklarına dair yemin ettirilerek, Selanik'e gönderildikleri haberleri yer alıyordu⁸⁵⁸.

Selanik hadiselerini çıkaran faillerin büyük bir kısmının dışarıdan vilayete fırsat bularak girenler olduğu anlaşılmıştı. Bu nedenle bir yandan yasadışı yollarla şehir içlerine girerek olay çıkartanlar, diğer yandan dinamit yaparak kullanan kimselerin yakalanması için tüm mahalli ve askeri idarecilerce tedbirler alınmaktaydı. Şüpheli kişiler yakalanarak yerlerine iade edilmeye çalışılıyordu. Diğer yandan da tutuklu bulunan suçluların kanuni yargılama ve cezalandırma işlemleri hızlandırılarak örneklerine etkili ibret olmasına çaba sarf ediliyordu⁸⁵⁹.

Selanik olaylarının ortaya çıkmasından bir iki gün evvel vilayet dâhilinde bir anarşizmin ortaya çıkacağı Filibe Fransız Konsolosluğunca ele geçirilen yasak bir belgeden anlaşarak, Fransız Hariciye nezaretine bilgi verilmişti. Nitekim olaylardan hemen sonra Selanik Fransız konsolos'u Değra; Selanik'teki hadiselerin Emaret ve Makedonya Bulgar komitelerince tertiplendiğini, Filibe Bulgar Komitesi sempatizanlarının benzer vakaların Manastır ve Edirne de gerçekleştirilmesine yönelik beklentide olduklarını, hatta Manastır da eylemlerin gecikmesinden dolayı tedirgin olduklarını, ayrıca Edirne'den 2 gün önce Filibe'ye dönen bir kişinin bombaların hazırlandığı bilgisini getirdiğini sadece geriye bir emir verilmesi kaldığını belirttiğini, konsolosları tarafından; Edirne civarındaki büyük demir köprüsünü uçurmak için komitelerin bombalar yaptıklarını ancak güvenlik güçlerinden çekindikleri için cesaret edemediklerini, Edirne havalisinde sık ve gür orman olmadığı için herhangi bir eylem için cesaret gösteremediklerini, merkeze gelince mevcut Osmanlı askerlerinin ümitlerini kırdıklarını bilgisinin tarafına bildirildiğini Osmanlı yetkilileriyle paylaşıyordu⁸⁶⁰.

3 Mayıs 1903 tarihine gelindiğinde, Selanik'teki olayların genişlemesine ve mahalli ahalinin müdahalesine meydan verilmeksizin bastırılmasında Konya Fırkasından iki redif taburunun önemli katkıları olmuştu. Olay esnasında korku ve heyecana kapılmış olan yerli ve yabancı halkın güvenliğini sağlayabilmek ve eşkıyalara gözdağı vermek için, Ömer Rüştü paşanın maiyetindeki askeri kıtalar takviye edilerek;

⁸⁵⁸ Aynı belge

⁸⁵⁹ BOA, BEO nr:2066 /154829

⁸⁶⁰ BOA, A.MTZ.(04)nr:94 /21.

20 Nisan 1903 tarihinde İzmir, Manisa, teke, Denizli ve Konya'dan bölgeye askeri fırkalar sevk edilmişti⁸⁶¹ bunlar silahlandırılarak gerekli yerlere de toplar yerleştirilmişti. Nitekim bölgeye getirilen birliklerin hem eşkıya ile mücadele edebilmek hem de Arnavutlukta uygulanmaya başlanılan ıslâhatların uygulanılmasında kullanılması düşünülmekteydi. Yabancı gemilerin Selanik limanında bulunduğu ve vilayetin güvenliğini muhafazasının şiddetli bir şekilde lüzumlu olduğu bir dönemde⁸⁶² Manisa redif taburunun Ordu-yu Hümayunca başka tarafa sevkine Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın Müşir Hayri Paşa'ya müracaatı ile son verilmişti⁸⁶³. Müfettiş Paşa Selanik'teki sevk edilen orduların ehemmiyetini şu sözleri dile getirmekteydi: *Hazreti padişah sayesinde buraya nakledilen birliklerimiz dostlarımıza güven düşmanlarımıza korku vermektedir.* 4 Mayıs 1904 tarihinde Bulgaristan'dan bir takım çetelerin tertip edilerek Selanik vilayetine gönderileceği istihbaratı üzerine, karışıklıklar sırasında en fazla tahrip ve yıkılmış olan Osmaniye ile Palanka kazalarındaki kuvvetin yetersizliği vurgulanarak bölgeye başka vilayetlerden askeri birlikler istihdam edilmesi uygun görülmüştü. Nitekim Konya fırkasından üç taburun Üsküp'e, birer taburun Osmaniye ve palanka yerleştirilmesi sağlanmıştı.⁸⁶⁴

Selanik Vukuatı patlak verdiğiinde, Babıâli ve mahalli hükümetlerin işbirliği ve koordinasyonu ile alınan hızlı asayiş tedbirleri neticesinde; hadiselere karışan eşkıyaların birçoğu tutuklanmış; şüpheli görülen durumlara da müdahale edilmişti, böylelikle olayların arkasından oluşacak muhtemel söylentilerin önüne geçilebilecekti. Nihayet Avrupa siyaset âlemi ve basını Selanik olaylarına sebep olanları kınayarak, Osmanlı askerinin yığılğını ve Müslüman ahalinin gösterdiği tavır ve hareketleri takdir etmişlerdi. Bâbıâli ve Yıldız Sarayı, Selanik Vaka'sının gerek Avrupa basınında nefretle karşılanması gerekse verdikleri önemli kayıplardan sonra komitelerin en azından birkaç ay faaliyetlerine ara vereceklerini fakat sonbahar gelince tekrar eylemlerine tekrar döneceklerini düşünmekteydiler.

Selanik hadisesi, karşısında yaşanan başarısızlık çeteleri perişan etmekle kalmamış ayrıca Makedonya'daki yandaş ve mensuplarını da ümitsizliğe düşürmüştü.

⁸⁶¹ BOA, BEO nr: 2058 /154327.

⁸⁶² BOA, BEO nr:2058 /154327.

⁸⁶³ BOA, BEO. nr:2058 /154326.

⁸⁶⁴ BOA, BEO nr:2059 /154364.

Avusturya konsolosluk memurunun: Osmanlı hükümetine verdiği bir jurnalde; Sarofof'un bu başarısızlık karşısında Sofya'ya döndüğü belirtiliyordu. Çok geçmeden Makedonya Bulgar komiteleri reisleri Avrupa kamuoyunu etkilemek maksadıyla bir biri ardına bir takım aslısız beyanatlarda bulunmuşlardı. Diğer yandan Osmanlı yetkilileri, Delçef'i Hadiselerin arkasında bir numaralı kişi olarak gördükleri için beyaz zemin üzerine oturtulan resimlerini Selanik kulesi dâhil her yere astırıyorlar ve gazetelerde yayınlattırıyorlardı. Olaylara karışan yardım-yataklık eden veyahut bilgisine başvurulacak kimselere ulaşmak için hummalı bir çalışma başlatılmıştı.⁸⁶⁵

9 Mayıs 1903 tarihine gelindiğinde; Selanik vilayetinde kullanılan dinamit gibi sair patlayıcı maddelerin Bulgaristan ve Şarki Rumeli'den Osmanlı devletine yolcular, yol çantaları ve elbise ceplerine koyulmak suretiyle, ayrıca İstanbul'dan deniz yoluyla Selanik limanına zeytinyağı fiçilerine konularak geçirildiği yapılan tahkikatlar neticesinde anlaşılmıştı. Yanıcı ve yaralayıcı yasak maddelerin aranarak ele geçirilmesi ve yakalananların dışarıya çıkarılmaması gibi önleyici tedbirlere başvurulmuştu. Hatta silah kaçakçılığına cesaret edenler hakkında kanuni işlem başlatılarak bu türden zararlı maddelerin ithal ve naklinin önüne geçilmesi için 3. ve 5. ordu birliklerine ve rüsumat emanetine gerekenler talimatlar verilmişti.⁸⁶⁶ Makedonya Bulgar komitelerinin Selanik ve Manastır'da olduğu gibi İstanbul'da bir karışıklık çıkaracakları istihbaratı üzerine Zabtiye Nezareti tarafından gereken önlemler alınmıştı⁸⁶⁷.

Selanik hadiseleri, Sofya'da komite yanlısı gazetelerde günlerce gündemde tutulmaya çalışılmıştı. Gazetelerde; Bergos'taki Bulgarlar'ın ayaklanarak Müslüman ahaliyi öldürecekleri, hatt-ı imtiyazda 29 Bulgar'ın yakalanarak Osmanlı hükümetince sınır dışı edildiği, ayrıca Rilo Manastırında askerlerce 116 silahın müsadere edildiği haberlerine yer verilmişti. İlaveten "Mir" gazetesi Osmanlı güvenlik güçlerinin şehrin emniyeti için aldıkları tedbirlerin yetersizliğine değinerek, bu nedenle Emaretin Osmanlı devletine bir *ültime*tom verdiğiinden bahsetmekteydi. Aynı şekilde "Veçarna Posta" gazetesi Bulgar Baş Nazırının beyanatlarını olduğu gibi yayınlamıştı: Burada, Baş Nazır Danef Efza;"Emaret ordusunun deposundan bir dirhem dahi dinamit çalınmamıştır. Nitekim askerimize ait hususi bir dinamit deposu da mevcut değildir. Bu

⁸⁶⁵ BOA, A.MTZ.(04). nr:93 /74

⁸⁶⁶ BOA, BEO. nr:2064/154760.

⁸⁶⁷ BOA, BEO nr:2073 /155423.

nedenle söz konusu olaylarda kullanılan dinamitlerin Bulgaristan'dan geçirilmiş olması mümkün değildir. Ayrıca Bulgar karakolları birçok çete gruplarını dağıttığı halde Osmanlı muhafızları *tek bir kişi ve tek bir tüfek* bile ele geçirememişlerdir. Tüm dünya bilmelidir ki hadiselerin tek ve gerçek sorumlusu Osmanlı hükümetidir⁸⁶⁸ diyordu.

Hadiseler Avrupa gazetelerinde de yer alıyordu. Nitekim Osmanlı Devleti'ne girişi yasaklanan Times Gazetesi⁸⁶⁹ 2 Mayıs 1903 tarihli nüshasında yayınladığı bir telgraf-namede; Selanik'te meydana gelen son olaylar karşısında; Osmanlı idareci ve memurlarının Rumeli vilayetindeki güç durumlara çare bulmaktan aciz olduklarını bir kez daha gösterdiklerini vurguluyor; her ne kadar bu gibi yayınlar, Osmanlı devlet yetkililerince ret ve tekzip olunuyorsa da Selanik'te oturan yabancıların mal ve can güvenliklerinin muhafaza işinin maaşını tam ve zamanında alamadıkları için Bulgar komitelerce, rüşvete bağlanan polis memurlarıyla jandarmalara bırakılmış olduğunu belirtiyordu.⁸⁷⁰

Selanik hadiseleri esnasında yaşamlarını yitiren Bulgarların sayıları hakkında bazı kimselerin 300, bir diğerlerinin 3000 hatta bazılarının 5000 kişi olduklarına dair bildirimleri Avrupa matbuatına iletilmekteydi. Bunun üzerine İngiliz konsolos Vali Hasan Fehmi Bey'i ziyaret ederek bazı mütalaalarda bulunmuştu. Aynı zamanda zikredilen Sefir, duruma ilişkin Bulgar tüccar vekilinin bilgisine başvurarak ölenlerin sayısının 38 olduğu ve herhangi bir katliamın söz konusu olmadığı bilgisine ulaşıldığını belirtmekteydi. Hatta Osmanlı yetkililerinin güvenlik tedbirlerinin ve askeri birliklerin tavırlarının halk tarafından takdir edildiğini ilave ederek tüm bu bilgileri Hükümetine rapor ettiğini belirtmekteydi. Ayrıca Avusturya konsolosunun da kendisiyle aynı görüşte olduğunu ekleyerek sözlerine şu şekilde devam ediyordu; bütün şehirlerde gazlar söner, sular kesilerek bir taraftan bankaya ve diğer mekânlara bombalar, dinamitler atılarak diğer taraftan yangınlar çıkarıldığı bir durumda tüm bu kargaşanın ortasına *Nuh'un gemisindeki halkın sakin durması* gibi ahalinin bu olaylar karşısında sakin kalarak böylesi bir terör vakasında sadece 35 kişinin hayatını yitirmesi büyük bir

⁸⁶⁸ BOA, A.MTZ.(04) nr:94 /2.

⁸⁶⁹ BOA, BEO nr:2059 /154371, B.4.

⁸⁷⁰ BOA, BEO nr:2059 /154371

başarıdır. Nihayet tüm yerli ve yabancı gözlemciler Osmanlı hükümetini bu konuda takdir etmişlerdir ,diyordu⁸⁷¹.

Babîâli, Avrupa sefaretlere müracaatla komitelerin ve Emaretin faaliyetlerini belgeleme hevesine düşerken, aksine büyük güçler olaylarda taraf oluyor; Hristiyan halkın barış ve huzur içinde olabilmesi için Osman Hükümetine; eşkıyalara itidal ve af ile muamele edilmesini ve ruhani reisleri tarafından vaaz ve nasihatlerle uysallaştırılmalarını öğütleniyordu. Buna benzer bir davranışta 1894 Dospat yanıklı köyüne saldıran Bulgar eşkıya çeteleri için sergilenmişti. Söz konusu olayda Rusya ve Emaretin iltiması ile genel af ilan edilmişti. Bu ve buna benzer durumlardan elde edilen tecrübe ise eşkıyaların af'a mazhar olduktan sonra, tekrar komitelerine koşarak döndükleri yönündeydi. Mesela meşhur Tatarcık lakaplı eşkıyanın af'a uğradıktan sonrada Osmanlı vilayetlerini kana bulması en unutulmayan örneklerdendi⁸⁷².

Osmanlı güvenlik makamları suikastlardan sonraki günlerde, Müslümanların olası taşkınlıklarını önleyebilmek için büyük bir çaba sarf etmekteydiler. Nitekim Selanik ve Prezrin'de Bulgar terör örgütünün meydana getirdiği son hadiselerden sonra Siroz Kazasına bağlı İpek (halkın çoğunluğu Arnavut'tur.)İslamlarının galeyana gelerek "Deçan Kilisesine" ve "Hristiyan ahaliye" saldıracakları zira muhtemel bir saldırının gerçekleşmesi durumunda önlemler almaya orada bulunan askeri birliklerin yetersiz olduğu bir an evvel Yakova ve İpek taraflarına gereken birliklerin sevk edilmesinin zaruri olduğu Ferik Sadık Paşa tarafından Rumeli müfettişliğine bildirilmekteydi. Müfettişlik, Hristiyanlara ve kiliselere bir tecavüz ve saldırı olması halinde yabancıların şikâyetleri ve müdahaleleri olacağı endişesiyle bölge için gerekli tedbirleri geciktirmeden almak durumunda kalmıştı.⁸⁷³ Osmanlı yetkilerinin işi zordu zira Makedonya da yaşayanlar her an için yeni bir sabotaj ve suikast beklemekteydi.

Nihayet korkulan gerçekleşmiş Anadolu kıyılarında bekleyen Avusturya filosu Hristiyanların hayatını koruma gerekçesiyle Selanik'e gönderilmişti. Avusturya gemilerinin geri çekilmesi için Konsolosları, Baron Kalis aracılığıyla Hariciye Nazırı Kont Koloho Feski'ye ulaşılarak vilayette asayiş ve sükûnetin sağlandığı belirterek söz konusu Avusturya filosunun geri çekilmesi talep edilmişti. Kont, Osmanlı yetkililerine

⁸⁷¹ BOA, *BEO* nr: 2060 / 154443.

⁸⁷² BOA, *A.MTZ.(04)*nr: 94/43.

⁸⁷³ BOA, *BEO* nr: 2059 /154395.

Sefaretleri vasıtasıyla böyle bir bilginin kendisine ulaşmadığı gerekçesiyle, incelemelerde yaptıktan sonra İmparatorları hazretlerinin direktifleri doğrultusunda girişimlerde bulunacağını beyan etmekteydi. İlerleyen zamanlarda Avusturya hükümeti, Selanik'te Bulgar terörünün tekrarlanacağı gerekçesiyle 1 geminin kalması konusunda Osmanlı hükümetine baskıda bulunmuş; nihayet Selanik'te güvenlik tedbirlerinin alındığına dair tüm deliller ortaya koyulduktan sonra zikredilen geminin de limandan ayrılması güçlükle sağlanabilmişti⁸⁷⁴. Diğer taraftan “Estandared” gazetesinin Napoli'den alıp yazdığı telgraf-namede, İtalya, Filosuna Selanik'e geleceği haberine yer verildi.⁸⁷⁵ Çok geçmeden İtalyan filoları da Selanik limanına yerleştiler.

Müteakip dönemlerde büyük devletler Hıristiyanların güvenliklerini sağlama bahanesiyle bir biri ardına Selanik'e donanma göndermeye niyetlenmişlerdi. 5 Mayıs 1903 tarihinde Atina Sefaretimizden Rus donamasının Selanik limanına gelmek için Pire'de lenger(demir çapa) atıp beklediği bilgisi Babıâli'ye ulaşmıştı. Bunun üzerine aynı tarih itibarıyla, Rus Hükümeti ile diyalog kurularak mütalaaları sorulmuş, vilayetçe alınan tedbirler nedeniyle zikredilen donanmaların limana yanaşmasının mümkün olmadığı bildirilerek, Petersburg hükümetinden gereken teminat alınmıştı⁸⁷⁶ Aynı şekilde 3 Mayıs 1903 tarihinde İngiliz gemilerinin Selanik'e gelmeyeceği konusunda sefaretleri teminat vermekteydi⁸⁷⁷

Osmanlı makamlarını hayli uğraştıran başka bir gaile Selanik'te ikamet eden yabancıların can ve mallarına yönelik saldırılar sonrasında gelişen hadiselerdi. Nitekim Selanik olayları esnasında İtalyan asıllı bir kişinin öldürüldüğü, birkaç kişinin yaralandığı ve bir mağazanın yağmalandığı haberleri; İtalya hükümeti ile Osmanlı devleti arasında diplomatik gerilime neden olmuştu. Basında yer alan bu haberden hemen sonra İtalya sefiri Mösyö Yansa, Osmanlı devletine bir nota vererek konuyla ilgili bilgilendirilmek istemişti. Hükümet mensuplarınca yapılan tahkikatla; mağazanın yağmalanmasının tamamen asılsız olduğu ortaya çıkarılmış, bir kişinin öldüğü ve üç kişinin yaralandığı haberi de doğrulanarak, konuyla ilgili bilgi yazılı olarak İtalyan

⁸⁷⁴ BOA, BEO nr: 2068 /155074.

⁸⁷⁵ BAO, BEO nr:2059 /154371, B.2

⁸⁷⁶ BOA, BEO nr:2058 /154346.

⁸⁷⁷ BOA, BEO nr: 2059 /154378.

konsolosluğuna iletilmişti⁸⁷⁸. Ancak bu diplomatik girişimlerden bir gün sonra 4 Mayıs 1903 tarihinde yaralı İtalyanlardan Mösyö Kapoti'nin hayatını kaybetmesi üzerine bir İtalyan temsilci, bizzat Babiâli'ye gönderilerek, olay hakkında gerekli incelemelerin yapılmasını, söz konusu faallerin hemen yakalanıp yargılanmasını dahası Osmanlı Devletinden Mösyö Kapoti dâhil olaylardan mağdur İtalyan vatandaş ve yakınlarına maddi tazminat ödenmesi talep edilmişti. Buna karşın Osmanlı Hükümeti, gereken soruşturmaların yapılacağını vaat ederek, maddi tazminat vermekten kaçınmıştı⁸⁷⁹.

Benzer bir diplomatik kriz de Fransız hükümetiyle; aslen İsviçre asıllı bir Fransız mahmisinin öldürülmesi, çok geçmeden bir Fransız uyruklu vatandaşın hanesinde üç Bulgar'ın öldürülmesi gerekçeleriyle meydana gelmişti. Sonrasında Fransız Sefareti baş tercümanlığından bizzat sefirlerinin İstanbul'a giderek tazminat isteyeceği Hariciye nezaretine bildirilmişti. Yapılan incelemeler sonrasında Babiâli, Fransız konsolosluğuna bu vakaların Bulgar komitelerince düzenlenen feci cinayet olayları olduğunu, söz konusu talihsiz ölümlerin sorumluluğunun kendilerine ait olmadığını bizzat olayları düzenleyenlerle teşvikçilerinin sorumlu tutulması gerektiğini bildirerek. Fransız Hükümetince istenilen tazminatın ödenemeyeceğini beyan etmekteydi.⁸⁸⁰

Selanik hadiseleri tüm hızıyla devam ederken, dâhildeki Bulgarların birçok yerde gösteriler düzenleyerek özellikle Kalkış Fransız manastırına saldıracakları istihbaratı mahalli hükümetlere bildirilmişti. Yetkililer, Fransız tebaasına yapılacak her türden tecavüzden Osmanlı hükümetinin sorumlu tutulacağı endişesiyle zikredilen dini müessesenin rahip ve rahibelerini koruma altına alarak; güvenlik tedbirlerini en üst düzeye çıkarmışlar, Ayrıca konuyla ilgili Fransız Sefaretini de bilgilendirmişlerdi.⁸⁸¹

5 Mayıs 1903 tarihinde sadrazamlık makamından Adliye nezaretine gelen bir tezkere ile Selanik hadiselerine karışanların araştırılarak, yargılanmaları için Selanik'te bir Divan-ı Harp kurulması, diğer suçların da eskiden olduğu gibi adli mahkemeler tarafından görülmesi talimatı verilmekteydi. Söz konusu talimat yerine getirilerek Divan-ı Harb Müstantıklığına(sorgu hâkimliği) merkez 2. Müstantıkı Hüsnü

⁸⁷⁸ BOA, *BEO*. nr:2059 /154374 b.8

⁸⁷⁹ BOA, *BEO* nr:2059 /154374,b.3

⁸⁸⁰ BOA, *BEO* nr: 2059 /154374.

⁸⁸¹ BOA, *AMTZ*.(04) nr:93 /74.

Bey ve zabıt kâtipliğine de İstinaf baş kitabet muavini Sıdk Bey seçilerek gereken düzenlemeler yapılmıştı. Ancak bu kez örfi idarenin halen yürürlükte olduğu gerçeğiyle suçluları yargılama hususun da Adliye Mahkemeleri nizamlarına mı uyulacağı yahut uyulmayacaksa yeni mahkemenin yetki derecenin ne olacağı uzun yazışmalara neden olacaktı⁸⁸² Sonraki süreçte; güvenlik makamları herhangi bir şekilde İç Örgütle ilişkisi olan 2.000 kişiyi yakaladı. Birçok yerde komiteler dağıtıldı. Ayaklanmaları kışkırtan elebaşlarından beş kişi tutuklanarak önce Üsküp’e, sonrasında Selanik’e gönderildi.⁸⁸³

Selanik hadiselerinden sonra çok geçmeden büyük devletlerin baskısıyla Emaretin gönülsüz de olsa komiteleri kapatma girişimi olduğunu görmekteyiz. Ancak bu girişimden etkili bir sonuç alınmadığı komiteler kapandıktan sonra “Cemiyet-i Hayriye” ismiyle başka bir örgütlenmenin çok geçmeden gerçekleşmesinden anlaşılmaktadır. Nihayet cemiyetin ismi değişmiş olmakla birlikte üyeleri ve maksatları değişmemiştir⁸⁸⁴

Bütün yaz Makedonya’nın her tarafında baş gösteren ihtilal hareketleri, bunları bastırmak için hükümetçe yapılan sevkıyat ile Makedonya bir kıtal, yangın ve yağma sahası haline geldi. İhtilalin ateşi üç buçuk ay kadar sürdü. Birçok Avrupa gazeteleri ihtilal hareketi hakkında vaktinde malumat alabilmek üzere Selanik’e muhabirlerini gönderdiler. Bulgar Dâhili Teşkilatının bir muhtırasına göre: bu iğtisaş esnasında 6337 Hristiyan ve 5328 Türk askeri ölmüş, yerli Müslüman ahaliden Bulgarların öldürdükleri ile zayıatın yekûnu on iki bini bulmuştur. Böyle pek çok kanlar döküldükten, köyler harap olduktan sonra Makedonya’da Bulgar çetelerinin faaliyeti hemen hemen ihtilal den evvelki vaziyete düştü. Bulgaristan Şarki Rumeli’yi ilhakta gösterdiği el çabukluğunu Makedonya’da tatbik fırsatını elde edemedi⁸⁸⁵.

Devlet makamları ile Rumların veya Patriklik taraftarlarının güney Makedonya’daki işbirliği, İç Örgüt’ün o bölgelerdeki komitelerini planladıkları isyanın hemen öncesinde zor duruma sokmuştu: İsyancılar, önceleriyle karşılaştırıldığında artık çok etili bir şekilde takip edildiler ve onlara karşı çok daha etin mücadele yapılabilirdi. Örneğin Yunanlıların istihbarat hizmeti sayesinde 22 Mayıs 1903’te İç Örgüt’ün büyük

⁸⁸² BOA, *BEO* nr:2061/154536.

⁸⁸³ BAO, *BEO* nr:2067 154986.

⁸⁸⁴ BOA, *A.MTZ.(04)* nr:94/83.

⁸⁸⁵ K.İrtem, *a.g.e*, s.227-228.

bir çetesi, Smırdeş köyünde Osmanlı birlikleri tarafından tespit edildi. Çatışma bütün gün sürdü ve Bulgarların 100 adam kaybetmelerine neden oldu. Halkın o zamana kadar İç Örgüt'ün hedeflerine sempati duyan çoğunluluğunun artık cesaretleri kırılmaya başlamıştı tek tük, ve burada tüfekler yetkililere teslim edilmeye başlandı⁸⁸⁶.

Sonuç olarak; anarşistlerin Makedonya sorununun çözümünü Avrupa politikasının gündemine taşıma amacı gerçekleşmedi. Suikastlar Makedon davasına büyük zarar verdi. Selanikteki Bulgar ticaret temsilcisi bu eylemleri; *“yönsüz ve bulanık kafaların Makedon davasına İşledikleri büyük suç”* diye görüyor, *“Türkiye avantaj topladı ve Makedonların özgürlüğü en az yirmi yıl geriye atıldı”* diyordu.

4.1.4.4. İlinden İsyanı

Bölge asayişini bozan 1903 ilkbaharında yaşanan olaylardan sonra, 2 Ağustos 1903 tarihinde Makedonya İç Devrim Örgütü tarafından Manastır bölgesinde İlinden ayaklanması başlatıldı. Ayaklanma, Slavlar için kutsal olan İlinden gününde başladığı için bu adı aldı. Zaman konusunda uygun anın beklenilmesinden sonra ayaklanmanın yeri hususunda da belirleme yapılması gerekiyordu. Bunun için Manastır bölgesinin seçilmesinin önemli nedenleri vardı. Öncelikle Osmanlı birliklerinin burada Makedonya bölgesinin kuzeyine göre daha zayıf olması idi. Osmanlı Devleti, Bulgarların Makedonya bölgesindeki eylemcilere desteğinden ve ayrıca Arnavutların eylemlerinden dolayı birliklerini Makedonya'nın kuzeyinde yoğunlaştırmıştı. Üstelik Avrupalı devletlerin kontrolünün Makedonya bölgesinin güneyinde yoğunlaşmış olması, Osmanlı birliklerinin Manastır ve civarında daha etkisiz olmasına neden olmuştu. Bölge köylülerinin gönüllü veya gönülsüz, ayaklanmacılara desteği de eklenince İlinden ayaklanmasında olayların şiddeti arttı. Bunun karşısında Osmanlı Devleti olayları bastırmak için önlemlerini arttırınca ve bunda başarılı olmaya başlayınca Avrupa devletlerinin yeniden işe karışmasına uygun zemin sağlanmış oldu.

Boris Sarafov, Atanas Lozanchev, Dame Gruev liderliğinde yürütülen İlinden ayaklanması sırasında eylemciler, bölgede yaşayan Müslümanlarla beraber Patrikliğe bağlı olan köylülere de zarar verdiler. Ayaklanmacılar, Osmanlı silahlı birliklerinin Manastır bölgesinde başlayan ayaklanmaya müdahalesini engellemek için bölgenin

⁸⁸⁶ F.Adanır, *a.g.e*, s.193

çevre yerleşim yerleri ile iletişimini kesmeyi planlamışlardı. Bunun için Manastır-Selanik ve Pirlepe-Ohri arasındaki telgraf hatlarını kestiler. Bu yolla Osmanlı Birliklerinin müdahalesini engellemeyi, Avrupa desteğini sağlamayı ve bölge halkının ayaklanmaya katılımını arttırmayı istiyorlardı⁸⁸⁷.

Makedonya’da etkili bir isyan çıkarmak için uzun zamandan beri hazırlık yapmakta olan Bulgar komiteciler, en nihayetinde “İlinden olarak adlandırılan ve 2/3 Ağustos gecesine tesadüf eden Aya İlya Yortu’nda isyana başlamışlardır. Komite liderlerinden Sarafof’un idaresinde hareket eden ve sayıları 30.000 kadar tahmin edilen bu komiteciler, İsyan hareketini Manastır vilayetinde merkez kaza ile Kırçova, Rense ve Pirlepe; Kosava Vilayetinde Koçana, Osmaniye ve Koçarın; Selanik vilayetinde merkez kaza ile Serez sancağındaki bütün nahiye ve köylere kadar yaymışlardır.⁸⁸⁸

Makedonya’da, İlinden ayaklanması en büyük ve en kanlı ayaklanma olmuştur. Bu isyan, Avrupa gazetelerinden bazıları hariç hiçbir Avrupa ülkesinden resmî bir destek görmemiştir. Bu durum, isyancılar arasında hoşnutsuzluğa ve hayal kırıklığına sebep olmuştur.⁸⁸⁹ Ancak Osmanlı idaresi ile yapılan antlaşmalardan dolayı iyi geçinmek isteyen söz konusu Avrupa ülkelerinin yine de çetecilere olan desteği aşîkârdır. Çetecilerin gözü Avrupa kamuoyuna dönük idi ve oradan aleni destek görmeseler bile gazetelerde yazılan destek mahiyetindeki haberlerden cesaret bulmaktaydılar. Osmanlı Arşivi’nde bulunan ve aslı Bulgarca olan göndereni meçhul bir mektup, “İlinden” gününde yapılan saldırılarla alâkalı etraflıca bilgiler vermekte, ancak hadiseyi, daha sonra göreceğimiz üzere tamamen Bulgar silahlı grupları masum gösterecek bir tarzda anlatmaktadır: “*Şehr-i Temmuz’un yirminci akşamı 500 kişiden ibaret olan bir Bulgar çetesi köylülerle beraber Kruşova kışlasını bastılar ve kışlada bulunan 90 neferden sekiz kişi kurtuldu... Rivayete nazaran Kruşova’da iki-üç bin Bulgar ictima eyledi. Türklerin rivayetine nazaran Kruşova’da Bulgarlar İslâmları katliâm etmişler, hâlbuki Kruşova’da Bulgar rüesasından Pirlepe ruhani riyasetine gelen bir tahriratta yalnız hataen bir İslâm kadınının itlaf edildiğini ve kariben Pirlepe’ye gelecekleri ve Pirlepe’de hiçbir zulüm edilmeyeceği beyan eylemiştir ve mukabelede bulunanların katl edilecekleri bildirilmiştir... Ve Kruşova’da Sırp cemaati*

⁸⁸⁷ M.Saatçi, a.g.m, s.160-161.

⁸⁸⁸ M.Aydın, a.g.m, s.218.

⁸⁸⁹ *Turski Dokumenti*, s. 10.

*dahi varmış ve bunlar Sırp konsolosu tarafından idare edilmekte ve bunlar dahi Bulgarlardan tefrik edilmiş bir takım kimselerdir. Ve'l hasıl, an karîb âlem-i Hristiyanîyenin kanlı günleri takarrub etmekte ve bunlar ise hep para için vuku bulmaktadır. Burada genç Arnavutların terbiyeleri lazımdır. Bunlar dahi âlem-i İslâmiyenin menfaatine bir hizmettir. İmza Velo”.*⁸⁹⁰

Bu mektupta yazılanlara göre isyan esnasında Müslümanlar “*bir kadının yanlışlıkla öldürülmesi dışında*” zarar görmemişlerdir. Hâlbuki Makedonyalı Hristiyan tarihçiler tarafından bile Müslümanlara yapılan katliâmlar ortaya konulmuştur. Onlara göre de, isyancıların hedefleri arasında, civarda bulunan köy ve kasabalarda yaşayanları şiddet yoluyla korkutmak vardı.⁸⁹¹ Civarda çok sayıda Müslüman ahâlinin yaşadığı köy ve kasabanın bulunduğu ve çeteler, ahâli-i Hristiyanîye’ye karşı bir tehdit oluşturmadıklarına göre tehdidin kime karşı olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Ayaklanmalara Enver Paşanın hatıratında şu şekilde yer verir; 20 Temmuz 1903 gece yarısı, Makedonya’nın Manastır ve civarındaki bütün dağlarda, tepelerde birden ateşler alevlenmiştir. Alevlerin çevresini duman kaplar. Ve sonra bu ateşli, dumanlı törenler içinde, Makedonya’nın altındaki barut fıçısı ateşe verilmiş olur. İhtilal birden 10.000 kilometrelik karelik kasabalar, köyler sahasında yayılır. Köyler yakılır; tarlalar, harmanlar ateşe verilir. Karakollar, istasyonlar basılır; kan, su gibi akar. 32 yaşındaki teğmen Boris Sarafof, hareketin fiilen kumandanı mevkiindedir. *Her hareketin içinde, her şeyin başındadır*⁸⁹².

6 Ağustos 1903 tarihinde Sadarettin Rumeli Müfettişliğe gelen bir vesikada; Bulgar çetelerinin dâhildeki isyanlarının amacı; memlekete bir ihtilal hareketi yaratarak Müslüman ahaliyi korku ve dehşete düşürerek- nihai olarak Makedonya’da Hristiyan-Müslüman çatışması oluşturmak suretiyle, Avrupa devletlerinin müdahalesini sağlamak deniliyor; Söz konusu isyan için bir takım tedbirler sıralanıyordu⁸⁹³:

1. Bölgede görev yapan tüm askeri ve mülki memurlar işbirliği içinde uyumla çalışmalıdırlar.

⁸⁹⁰ BOA. TFR-1-M. nr:1/ 69.

⁸⁹¹ Turski Dokumenti, s. 21

⁸⁹² Ş.Aydemir, a.g.e, s.439

⁸⁹³ BOA, BEO. nr:2135 /160052,

2. Müslüman ahaliyi galeyana getirecek her türden saldırıyı önlemek gerekmektedir. Bu nedenle hâlihazırda mevcut kuvvetlerin uygun yerlere yerleştirilmesi; Askeri birlik olmayan yahut az olan bölgelere mümkün olan en kısa zamanda yeni birliklerin sevk ile istihdam edilmesi

3. Rumeli genel kuvvetler toplamı 225 taburdan fazla iken koskoca vilayette kullanılabilecek tabur sayının 3 olması hatta Prezrin'den 4 gün evvel buraya ulaşması gereken taburların gelmemesi, ayrıca Manastır valisinin Kesriye'de çetelerle mukabele edecek desteğe ulaşamaması üzüntü vericidir. Bu nedenle Bahtiyar Paşa kumandası altındaki ve Ömer Rüştü Paşa hazretlerinin emrindeki askeri kıtaların süratle bölgeye sevk edilmesi

4. Arnavutluk'ta Müslümanların duygularını galeyana getirmek suretiyle muhtemel bir Müslüman-Hıristiyan çatışmalarına dönüşebilecek her türden saldırılara son verilmesi

5. Bulgarlar isyancıların, emellerine hizmet edecek dâhilden ve hariçten katılımların önlenmesi

6. Müslüman ve Rum halkının Bulgar anarşistleri tarafından gördükleri mezalim hakkında gerek Avrupa matbuatı gerekse Selanik, Üsküp ve Manastırdaki diplomatik temsilciliklere sözlü ve yazılı malumat verilmesi

6 Ağustos 1903 tarihine gelindiğinde, Manastır ve civarında Bulgar eşkıyaları önemli ölçüde hasarlar meydana getirmişlerdi. Osmanlı idarecileri mevcut kuvvetlerle, eşkıyalarla sürekli bir mücadele içerisindeydiler. Nihayet Kruşova isyanıyla başlayan eşkıyanın takip ve tenkili süreklilik arz etmekteydi. Ayrıca bölgeye sürekli askeri birlikler sevk ve iskânı da söz konusuydu. Nitekim Florina havalisindeki faal eşkıyalık yapan Çakarof'un bile cezalandırılması için yetkililer bir dizi önlemler almaya çalışıyorlardı. Çünkü Çakarof, Florina'ya hücum etmek maksadıyla; Bulgar köylerine mektuplar göndererek, dâhilden ve hariçten birkaç bine ulaşan çeteler tertip etmekteydi, idari makamlar Çakarof'un bu faaliyetlerine engel olabilmek için zikredilen mevkie Selanik'ten iki tabur askeri müfreze göndermişlerdi. Ayrıca bölgeye diğer merkez, vilayet ve kazalardan da askeri birlikler sevk ediliyordu⁸⁹⁴.

⁸⁹⁴ BOA, BEO. nr:2135 /160057.

İsyancıların Müslüman avına çıktığı hemen tüm belgelerden anlaşılmaktadır; Nitekim Manastır'ın Gilore Nahiyesinde ve Kesriye'nin Civarek Köyünde asilerin çoluk-çocuk, genç-yaşlı demeden rastladıkları İslamları öldürdükleri ve hanelerine zarar verdikleri haberleri mahalli yetkilileri ümitsizliğe düşürmüştü. Osmanlı idarecileri, saldırılardan nasiplerini alan Rum ve Müslüman ahalinin heyecan ve korkusu gidermek için söz konusu mahallere asker sevkıyatı yapmaktaydılar. Manastır'a Bahtiyar Paşa kumandasındaki 8 tabur asker sevk edilmiş, sonraki dönemde Serfice'den ve diğer yerlerden redif taburları oluşturularak gönderilmişti. İlerleyen süreçte Ömer Lütfi Paşa'nın emri altındaki tüm birliklerin de Manastır'a sevk edildiğini görmekteyiz⁸⁹⁵.

Olaylar sırasında Razlık kaymakamı olan Tahsin Bey isyancıların İslamlara saldırılarını şöyle nakleder; Bulgarlarla çevrili Müslüman köyleri basıldı ve halk adeta katliama tabi tutuldu. Bu ana baba gününde Müslüman'ın çok Bulgarların az olduğu yerlerde de Bulgarlar aynı akıbete uğradılar. Askerlerimizin yoğun bulundukları yörelerde isyancılar derhal yok edildi. Dağlardan ovaya inerek, saldırıya geçen Bulgar komitecileri, tekrar indikleri dağlara çekilmeye, halkı da kendileriyle birlikte sürüklemeye zorladılar. Çarpışmalar artık dağlarda cereyan ediyordu. Köprüler ve telgraf hatları onarıldıktan sonra, askeri tarama harekâtı hızlandırıldı. Komiteciler her tarafta tepelenerek yok edildiler.⁸⁹⁶

İsyanların devam ettiği süreçte idari makamların askeri tedbirlerin yanı sıra idari ve adli tedbirler almaya çalıştıklarını görmekteyiz. Nitekim 7 Ağustos 1903 tarihinde Selanik, Kosova ve Rumeli Müfettişliğine gönderilen bir irade de bu tedbirler belirlenmekteydi⁸⁹⁷:

1. Bulgar eşkıyalardan, cinayet ve karışıklık hareketlerine karışanların haklarında cezai soruşturma açılabilmesi için; cezalandırma sebepleri tamamlanarak adli mercilere gönderilmeleri.
2. Asilerin mevcut hareketlerine son verilip itaatlerini sağlayabilmek için gerekli ve etkili nasihatlerin yapılması; söz konusu durum için bir adli müfettiş başkanlığında; birer askeri ve mülki memurdan mürekkep nasihat heyetlerinin oluşturulması, diğer taraftan nasihat heyetlerinin olmadığı veyahut yetmediği bölgelerde merkez

⁸⁹⁵ BOA, BEO nr: 2134 /160050.

⁸⁹⁶ T.Uzer, *a.g.e*, s.165.

⁸⁹⁷ BOA. BEO nr:2134 /160044.

kaymakamlıkların idaresinde yerel eşraftan ve köy ihtiyar heyetlerinden oluşan komisyonlar oluşturulması.

3. Rumeli vilayetlerinde; askeri, mülki ve adli tüm kurum ve mensuplarının birbirleriyle uyum ve işbirliği içinde çalışmaları

Osmanlı idarecileri çok yönlü bir şekilde isyanların bastırılması için mücadele içerisine girmişlerdi. Nitekim bölgenin hatırı sayılır eşrafından ve ruhani reisleri ile irtibata geçilip, seçilen bölgelere gönderiliyor padişahın merhamet ve af'ına sığınmaları konusunda asilere birtakım nasihatlerde bulunuluyordu. Böylelikle İsyan bölgesinde psikolojik bir mücadele de sergilenmekteydi. Diğer taraftan güven duyulmamakla birlikte, Emret yönetimine komitelerin faaliyetlerine son verilmesi için siyasi kanaldan diyalog kuruluyor, gerekli teminatlar alınıyordu⁸⁹⁸.

İsyancılar, sadece Müslümanların canlarına zarar vermekle kalmıyor; mallarına da kast ediyorlardı. Nitekim Razlık kazasıyla, Nevrokop'un Öptüm köyü havalisinde Osmanlı askeri birlikleriyle eşkıya arasındaki çatışmalara civar Bulgar ahaliden bazılarının katılımıyla; askeri birliklerin üzerine bir taraftan bomba atılıyor, dinamit kullanmak suretiyle, önlerine gelen samanlık, hane ve ekili araziler yakılıyor; diğer taraftan telgraf hatlarını keserek rast geldikleri işçi ve çoban gibi Müslümanları vahşiyane bir şekilde katlediyorlardı. Hatta Öptüm köyünde eşkıyalar müfrezeleri pusuya düşürdüklerinde çıkan çatışmada asiler, çok sayıda kayıplar vererek dağıtıldı. Aynı şekilde Razlık'ta başka bir Bulgar köyü ayaklanarak kendilerine katılmayanlara baskı ve şiddet uygulamaya başlamışlardı. İdari makamlar Razlık ve Nevrokop'a iki tabur asker sevki yapıp, 9. Fırka-i Hümayun Kumandanı Müşir İbrahim Paşaya, Siroz Mutasarrıflığına, Razlık ve Nevrokop kaymakamlıklarına gereken talimatları tebliğ etmekteydiler.

4 Eylül 1903 günü, Nevrokop'tan Razlık'a gelen bir posta ve yolcular Harman Pınarında Bulgar, pususuna düşürüldüler. Pusuya maruz kalan bu yolculardan birçoğu öldürülmüş. Saldırıya Nevrokop'un Obiden ve Kremen köyleri Bulgarlarının katıldıkları anlaşılmıştı. Müteakip dönemde 5 Eylül gününde tanınmış komiteci Delçef ve arkadaşları

⁸⁹⁸ BOA. BEO. nr:2188 /164095.

öldürüldü. Delçef Santralist Parti liderlerinin şöhretlilerindendi. Çünkü Razlık’a giren komite liderlerinin hemen hepsi “Virhovist” partisindendi⁸⁹⁹.

Nihayet Bulgar subayları tarafından yönetilen ve çok sayıda isyancı takımlardan oluşan 500 kişilik bir güç, dağ kasabası Kruşevo’ya girmeyi başardı ve işgal etti. Sadece 18 kişiden oluşan küçük garnizonun ele geçirilmesinden sonra resmi binalar ateşe verildi ve Osmanlı memurları öldürüldü. Kruşevo’nın alınmasıyla aşağı yukarı İlinden isyanı politik doruk noktasına ulaşmıştı. Makedon sosyalist Karev’in girişimleriyle ortada bir tür devrimci hükümet kurumu oluşturulmaya çalışıldı. Önce 3 Ağustosta Yunan dostu Eflâklar ve hala patriklik taraftarı olan Slavlar silahsızlandırıldı. Ve halka tüm Makedonya’nın isyan içinde olduğu ve birkaç gün içinde Bulgaristan ve Sırbistan’dan isyancılara yardım geleceği ilan edildi. Sonra kentin eşrafı Yunan okuluna bir toplantıya çağrıldı ve burada beş üyeden 2 Bulgar, 2 Rum ve 1 Rumen den oluşan bir cemaat heyeti oluşturuldu. İsyancıların gıda ve diğer malzeme ihtiyaçlarının karşılanması görevi bu heyete verildi. Ayrıca bir özel komisyon aracılığıyla, vatandaşlardan maddi durumlarına göre hane başına 5-10 Osmanlı lirası ödemleri istendi. Bir hafta varlığını sürdürecektir bir devrimci “Kruşevo Cumhuriyeti”⁹⁰⁰ kurulması denmesi gerçekleşti⁹⁰¹

⁸⁹⁹ T.Uzer, *a.g.e*, s.162

⁹⁰⁰ 3 Ağustos’ta ilan edilen Cumhuriyet’te öncelikle, kendilerini bölgede yaşayanlardan ayrı bir millet olarak tanımlayan Makedonlar, Ulahlar ve Arnavutlardan oluşan altmış kişilik bir meclis kuruldu. Bu meclis bölgenin üç farklı halkından yirmişer kişinin seçilmesiyle toplandı. Her gruptan ikişer kişinin katıldığı toplam altı kişilik bakanlar kurulu oluşturuldu. Makedonya İç Devrim Örgütü’nün Kruşova askerî yetkilisi aynı zamanda Kruşova Cumhuriyeti askerî yetkilisi olarak atandı. Yiyecek, Yurttaşlık, Giyecek, Finansal Reform ve Finans komisyonları kuruldu. Geçici hükümet, bu komisyonlar aracılığı ile geçici vergi koyma, bölge halkına yiyecek sağlama, ayaklanmacılara malzeme yardımında bulunma, halkın ve ayaklanmacıların sağlık sorunları ile ilgilenme sorumluluğunu üzerine aldı. Bölgede yaşayanların güven içinde olmaları için gerekli olduğu düşünülen alanlarda çalışmak için komisyonlar kuruldu. Ayaklanmacılar bu hizmetlerden sadece belli bir grubun değil bölge halkı arasından kendilerine katılanların hepsinin yararlanacağını ifade etmişlerdi. Ayrıca ilân edilen manifestoda bölgede yaşayan Müslüman halkın da Osmanlı Devleti’nin kötü yönetiminden dolayı zarar gördüğü ve bu nedenle kendilerine katılmaları öneriliyordu. Hâlbuki amacı "Müslüman ve gayrimüslim halkın baskıcı Osmanlı Devleti boyunduruğundan kurtarılması" olarak belirtilen bu ayaklanma sonunda, yine bölgede yaşayanlar zor duruma düştüler. Çünkü olaylar sırasında bölgede yaşayanların geçim kaynakları ve yaşam alanları zarar gördü. Ayrıca Devlet karşısında ayaklanma yaşanan bir bölgenin halkı oldukları için dikkatler üzerlerinde olmuştur. Üstelik bölge halkının tamamının bu ayaklanmaya katıldığını söylemek aşırı iyimser bir iddia olacaktır. Kruşova ‘da Nikola Karev tarafından hazırlanan bildiride eylemcilerin bölgenin tüm Hristiyan halkının desteğini aldığı iddia edilmekte ve bu bildiriyle bölgedeki Müslümanlar da Osmanlı yönetimine karşı kendilerine katılmaya davet edilmekteydi.

⁹⁰¹ F.Adanır, *a.g.e*, s.197-198

Daha sonra, Kruşova askerî yetkilisi bir manifesto, yayınlayarak amaçlarını bildirdi. Bu manifestodan anlaşıldığına göre eylemciler bölgenin tüm Hristiyan halkının desteğini almış ve metin sadece Müslümanlara hitaben yayınlanmıştı. Ancak gerçekte böyle bir durum yoktu. Yabancı gözlemciler de, halkın çoğunluğunun bu ayaklanmaya katılmadığını iddia ediyorlardı⁹⁰². Kruşova bölgesinde halkın bir kısmının desteğini almış olsa da tüm Hristiyan halkın bu ayaklanmayı ve cumhuriyeti desteklediğini söylemek fazlasıyla iyimserlik olur⁹⁰³.

Kruşova Cumhuriyeti'nin ömrü 10 gün olabildi. Ele geçirilen bölge 10 gün içinde Osmanlı birlikleri tarafından geri alındı. Kruşova Cumhuriyeti uzun ömürlü olmasa da gelecekteki Makedonya devleti için potansiyel bir devlet örneği olarak kabul edildi. 13 Ağustos 1903 tarihinde Bahtiyar Paşa kumandanlığında Osmanlı ordusu Kruşova'ya girdi⁹⁰⁴.

Sonuç olarak; en büyük Makedonya direniş hareketi olarak ünlenen İinden İsyanının en önemli neticesi, büyük güçlerin Makedonya'daki reform politikasının yoğunlaştırılmasına karar vermeleridir. Rus ve Avusturya-Macaristan Hükümdarları Çar II. Nikola ile Franz Josef Eylül 1903'te Mürtsteg'de buluştular ve İngiltere, Fransa ve İtalya ile görüş birliği içinde Mürtsteg Reform Programı diye bilinen programı hazırladılar⁹⁰⁵.

4.1.4.5.Mürtsteg Programı

Makedonya tarihinde önemli bir dönüm noktası teşkil eden İinden Ayaklanması, tüm dünya kamuoyunun ilgisini bu bölgeye çekmişti ve 1902 yılında başlamış olan uluslararası müdahale çabaları bu ayaklanmanın ardından daha da artmaya başlamıştı. Zaten 1903'teki ayaklanmanın en büyük hedeflerinden birisi büyük güçlerin müdahalesiyle bu bölgede Osmanlı idaresini sona erdirmektir. Avrupalı büyük devletler yaşanan huzursuzlukları bahane ederek uluslararası bir koalisyon vasıtasıyla

⁹⁰² İlhan Tekeli, *Makedonya İç Devrim Örgütü ve 1903 İinden ayaklanması*, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İletişim Yay., 1988, C.6, S. 1806

⁹⁰³ H.Pouton, *Balkanlar, Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, Çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yay., İstanbul 1993. s.56

⁹⁰⁴ M.Saatçi, *20 Yüzyıl başında Makedonya Bölgesinde...*, s.363.

⁹⁰⁵ Hacısalihoglu, a.g.e, s.109

burada yaşayanların can ve mal güvenliklerini sağlamayı hedeflediğini açıkça ortaya koymuştu.

29 Eylül 1903 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Landsowne, Makedonya sorununu çözmek amacıyla eyalete bağımsız Hristiyan bir vali atanmasını veya Osmanlı valisinin kuvvetleri içinde Hristiyan subayların da olmasını ve düzensiz Osmanlı birliklerinin eyaletten geri çekilmesini önermişti. Bu teklife alternatif olarak, yanında Avrupalı danışman ve gözlemcilerle görev yapmak üzere bir valinin atanmasını önermişti. Landsowne ayrıca zabıta teşkilatının personelinin artırılmasını ve yeniden organize edilmesini talep etmişti. İngilizlerin bu teklifine bir tepki olarak 1903 yılının eylül ayı sonlarında Avusturya-Macaristan İmparatoru François Joseph ile Rus Çarı II. Nikola, dışişleri bakanları ile birlikte Viyana yakınlarında bulunan Münzsteg şehrinde bir araya gelerek bir “Reform Planı” üzerinde anlaşmışlardı. Böylece Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Agenor Goluchowski ve Rusya Dışişleri Bakanı Kont Lamsdorff, Avrupa ülkelerinin de onayını alarak hazırladıkları bu reform programına 2 Ekim 1903 tarihinde son şeklini vermişlerdi. Bakanların, İstanbul’daki elçileri aracılığıyla Bâb-ı Âli’ye dayattıkları bu program, iki yıllık bir reform sürecini öngörüyordu⁹⁰⁶ yeni programın kararları aşağıdaki gibiydi.⁹⁰⁷;

1. Hüseyin Hilmi Paşa’nın refakatine, ıslahatın uygulamasını kontrol etmek, Hristiyan ahalinin şikâyetlerini dinlemek ve Vilâyât-ı Selâse’yi teftiş maksadıyla iki yıl için biri Avusturyalı, diğeri Rus iki sivil memur/ajan sivil bulundurulacaktır.

2. Jandarma Tensikatı, Osmanlı Devleti hizmetine girecek bir İtalyan generale bırakılacak; bu general devletle muhabere edecek, yanında daha önce Osmanlı Devleti hizmetine alınmış Belçika ve İsveçli zabıtları istihdam edecek, gerek görülürse yeni ecnebi zabıtları ve erbaş davet edilecektir.

3. Asâyîş sağlandığında, her mahalde hangi unsurun ekseriyet oluşturduğunu belirlemek üzere inceleme yapılacaktır.

4. Mülkî ve adlî daireler ıslah edilecek, bu dairelere yerli Hristiyanlardan da görevli tayiniyle mahalli muhtariyetleri teşvik edilecek.

⁹⁰⁶ A. Dikici, “Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslar arası ...”,s. 80-81.

⁹⁰⁷ İSAM, HHPE. nr:164/3, 22 , 1904.

5. Karışıklıklar sırasında işlenmiş siyasî ve diğer suçları incelemek üzere, yarısı Müslüman, yarısı Hristiyanlardan komisyonlar kurulacak, bu komisyonların çalışmasına Avusturya ve Rus konsolos ve konsolos memurları da katılacak.

6. Bulgaristan'a, Şarkî Rumeli ve diğer memleketlere göç eden ailelerin eski yerlerine dönmelerine izin verilecek ve maddî zararları karşılanacak, ihtilal esnasında tahrip edilmiş kilise, okul, hane ve diğer binaların inşa ve tamir masraflarını karşılamak üzere gerekli meblağ tahsis edilecek, bu meblağ Hristiyan ileri gelenlerinden kurulacak komisyonlar vasıtasıyla adaletli surette, felâkete uğrayanlara dağıtılacak, sarf sureti Avusturya ve Rusya konsoloslarının gözetiminde yapılacaktır.

7. Asker ve başıbozuklardan zarar gören Hristiyanlar bir yıl süre ile çeşitli vergiden muaf tutulacaktır.

8. Program zaman kaybetmeden uygulanacaktır.

9. İlâve/redif'lerin terhisi ve güvenliğinin sağlanmasında başıbozuklardan kesinlikle kullanılmaması. En çok Arnavut ilâve/redif taburlarından şikâyet edilerek, diğerlerine tercihen önce bunların terhis edilmesi isteniyordu.

*Mürzsteg Programı'nın Vilâyât-ı Selase'deki hâkimiyeti zedeleyeceğini düşünen II. Abdülhamit, Programdan hemen sonra, birinci ve ikinci maddeler hükümetin bağımsızlığına ve egemenlik haklarına ve devletin izzet-i nefesine zarar getirdiğinden değiştirilmelerini; diğer maddelerin ise, üzerinde düşünüldükten sonra müzakere edilmek şartıyla ancak kabul edilebileceğini belirtiyordu*⁹⁰⁸.

Birinci maddeye; Osmanlı hükümeti karşı çıkmaktaydı Nitekim ilk madde Ajan sivillerle ilgiliydi. *Rumeli Müfettiş-i Umumi başkanlığında farklı etnik grupların kendileri temsil ettiğinden Avusturya ve Rusya'nın temsilcileri olan ajan sivillere gerek olmadığını belirterek, söz konusu teklifin geri alınmasını talep etmişti.*

İkinci madde; *yabancı subaylarla* ilgiliydi. Babıâli, jandarma reformunun devam ettiğini ve bu süreç için İsveç ve Norveç'ten iki bundan başka Belçika'dan dört subay getirtildiğini; ilaveten Osmanlı ve Almanya subaylarından inceleme ve teftiş komisyonları oluşturularak kendilerine gereken talimatın verildiğini, bu komisyonun herhangi bir konuda talebi olursa giderileceğini bildirmişti. "Bu halde, Avrupa'dan başka subayların getirilmesi ve görevlendirilmesi Osmanlı hükümetine mali külfet

⁹⁰⁸ BOA, HR.SYS, nr. 1141

oluşturacaktır. Zira devletin ekonomik durumu da buna müsait değildir. Ayrıca Asker üzerinde yabancı subayların tahakkümü devletin egemenlik haklarını çiğneyeceğinden kabul edilemeyecektir. Diplomatik temsilciliklere bu yolda açıklama yapılmalıdır.”⁹⁰⁹Deniliyordu.

Üçüncü madde; idari-mülki taksimatla ilgiliydi. Osmanlı Hükümeti; “egemenlik haklarımızı ihlal edeceğinden, söz konusu maddenin kabul edilebilirliği yoktur”diyordu.

Dördüncü madde; adli ve idari teşkilat ile ilgiliydi. Osmanlı Hükümeti, eskiden beri devlet kademelerinde millet ve mezhep ayrımı yapılmadığını, kaymakam yardımcılıklarına, muhtelif memuriyetlere; gayrimüslimlerin tayin edilmekte olduklarını, hatta mahkeme azalarının yarısının Hristiyanlardan oluştuğunu, ülkede asayiş ve huzur sağlandığında mali ve idari görevlere daha fazla Hristiyanların atanacağını, zikredilen maddenin Hristiyanlara özerklik sağlamak maksadıyla kasıtlı olarak konulduğu için kabul edilebilirliği olmadığını ifade ediyordu.

Beşinci madde; af ve Divan-ı Harplerle ilgiliydi. Osmanlı devleti genel af durumunda bu maddeye gerek duyulmayacağını, hâlihazırda Divan-ı Harplerin denetiminin Alman-Osmanlı memurlarından oluşan karma komisyonların görevi dâhilinde olduğundan, başka komisyonlara ihtiyaç olmadığını beyan ediyordu.⁹¹⁰

Altıncı madde; Bulgaristan’a firar etmiş gayrimüslim şahıslarla ilgiliydi. Emaretten Osmanlı Devletine, geri dönmek isteyenlere Komitelerin ve Prenslüğün zorluk çıkardığını. çetelerce yakıp yıkılan emlakın bir kısmının Müslümanlara ait olduğunu gayrimüslimlerin mallarının döndüklerinde kendilerine iade edileceğini belirtmekteydi.

Yedinci madde; köylerine dönen Hristiyan unsurların vergi muaftiyetiyle ilgiliydi. Babıâli, Rumeli’de köylerin birçoğu kargaşa esnasında harab edilmiştir. Bu karyelerden bir kısmının ahalisi de müslimdir. Devletçe hiçbir başıbozuk istihdam edilmemiştir, diyerek; hükümetten bu teklifin buna göre cevaplandırılmasını istemiştir.

Sekizinci maddeye gelince; Islahatların uygulanmaya çalışıldığını, bu yönde Manastır vilayetinde merkez kazaya bağlı bazı karyelerin bekçilerinin halk tarafından seçildiğini, Kosova ve Manastır’da Hristiyanların jandarma da istihdam edilmek için

⁹⁰⁹ BOA, HR.SYS, nr. 1141, lef 112

⁹¹⁰ BOA, HR.SYS, nr. 1140.

istekli olmalarına rağmen komite baskısından yapamadıklarını, ıslahatın neticelerinin beklenilmesi gerektiğini belirtiyordu.

Dokuzuncu madde Osmanlı askeri birliklerinde başıbozukların istihdam edildiği iddialarıyla ilgiliydi. Nitekim *Rumeli’de hiçbir başıbozğun istihdam edilmediğini, çetelerle mücadelenin nizamlı askerlerce yürütüldüğü belirtilmekteydi.* Buna karşın Petersburg ve Viyana Hükümetleri, Rumeli halkını kışkırtarak Babîâli üzerinde baskı kurmaya süreç içerisinde devam etti. Mesela, müteakip günlerde Bulgar ve Sırp halkı, Rusya ve Avusturya’nın desteğiyle, Kosova ve Manastır vilayetlerine bağlı İpek, Prizren ve Priştine sancaklarında ahaliyi Hristiyanîye’nin çoğunlukta olduğunu beyan ederek, zikredilen yerlerin vilayetlerden ayrılmasını talep ettiler⁹¹¹

II. Abdülhamid, jandarma tensikatının başında bir Alman generali bulunmasını arzu ediyordu. Almanya kabul etmeyince bu işe İtalyan generali Degiorgis’e tevdi oldu. Generalin rütbesi, kıyafeti uzun mesele haline girdi. Abdülhamit Degiorgis’e müşir rütbesi vermiyordu. Ferikliğe devletler razı olmuyordu. Nihayet ikisinin ortası bulundu. Birinci Feriklik ihdas olundu. Dergios Paşa Osmanlı kıyafetiyle fes giymeyi kabul etti fakat devletler tarafından yanına terfik edilen komisyon reisleri kendi milli kıyafetlerini muhafaza eylediler. Ecnebi tensik zabitleri de Türk jandarma zabitlerinin kıyafetini aldılar. Yalnız İtalyanlar, İngilizler fes giydikleri halde Avusturyalılar, Ruslar ve Fransızlar astragan süvari kalpağını kabul ettiler. Bu zabitler de jandarmanın kumandasına karışmayacaklardı⁹¹².

Mürzsteg reform Planı’na Balkan devletlerinin tepkisi genellikle olumluydu. Özellikle Sırbistan ve Romanya, Bu programda Makedonya’daki daha küçük grupların varlığı da dikkate alındığından, Makedonya’daki mücadelelerinin bu programla güçleneceğini umuyorlardı. Buna karşın Makedonya’nın özerkliğini isteyen Bulgar tarafı belli bir dereceye kadar hayal kırıklığına uğradı. Ama reform programı hem Bulgar hükümeti, hem de İMDÖ tarafından Makedonya’nın özerkliği yolunda bir ara durak olarak kabul edildi. Bulgaristan’ın bu reform programını desteklemesinin diğer

⁹¹¹ İSAM, HHPE, nr. 84/2,

⁹¹² K.İrtem, a.g.e, s.242

bir nedeni de, Makedonya'nın özerkliğini isteyen Fransa, Büyük Britanya ve İtalya'nın Balkan sorununda artık daha aktif bir rol oynayacaklarına dair işaret vermeleri idi⁹¹³.

Rumeli'de çete faaliyetlerindeki giderek artışında; Mürzsteg Programı'nın 3. maddesinin büyük rolü vardı. Bu dönemde bölgede yaşayan unsurlar arasında kesin bir etnik ve milliyete dayalı ayrışmadan da söz etmek mümkün değildi. Ancak suiistimallere açık bu madde, büyük devletlerin Makedonya'yı değişik unsurların arasında bölüştürülmesini öngörüyordu. Bu da bölgede nüfusu fazla olanın çok toprak alacağı anlamına geliyordu ve çete faaliyetleri ile çatışmaların tekrar başlamasına neden olabilecek nitelikteydi.⁹¹⁴

Nihayet Programının uygulanması Makedonya olaylarını farklı bir safhaya soktu. Bu tarihten sonra Bulgar çeteleriyle savaşmak üzere Rum, Sırp ve Valak çeteler kuruldu.⁹¹⁵ Makedonya adım adım yabancı kontrolüne girerken burada yaşayan milletlerden her biri çoğunlukta olduklarını ispat etmek için türlü yollara başvuruyorlardı. Çeteler, kiliseler, öğretmenler hepsi bu gaye için çalışıyorlardı. Her papazın, öğretmenin ve diğer memurların atanması büyük bir sorun oluyordu. Çünkü her millet kendisine mensup kişilerin tayin edilmesini istiyordu.⁹¹⁶

Bölgede yaşayan etnik unsurlar reform süresince durumun kötüleşmesi ve Osmanlı'nın zayıflamasından istifade ederek kendi bağımsızlıklarına kavuşma idealinden hiç vazgeçmemişlerdi. Reformları gereksiz bir çaba olarak değerlendiren bu unsurlar, bölgede asayişin sağlanmasının kendi mücadelelerine bir engel teşkil ettiğinin farkındaydı. Çünkü güçlü bir zabıta teşkilatı onların bu bölgede hareket kabiliyetlerini kısıtlayacaktı. Bu ise, onların Osmanlı'ya karşı yürüttükleri tüm yasadışı faaliyet ve oluşumların sekteye uğraması demektir. Mürzsteg reformları bu unsurların etnik ve ulusal mücadelelerini yok etmek yerine daha da körüklemiş, reformları Osmanlı'ya zorla dayatan Avrupalı devletlerden aldıkları cesaretle Osmanlı'dan kopuş için mücadelelerinden hiçbir zaman vazgeçmemişlerdi. Bu nedenle VMRO üyeleri ve diğer çeteler reformlar süresince hiçbir zaman silahlı mücadele düşüncelerini bırakmamışlar, çıkacak bir ayaklanma için silahlarını ellerinde tutmuşlardı. Nihayet, VMRO üyeleri

⁹¹³ M.Hacısalihoglu, *a.g.e.*, s.110.

⁹¹⁴ G. Tokay, *a.g.e.*, s.39.

⁹¹⁵ *M.M.Z.C.* 1982: C.1 1324: 375

⁹¹⁶ *BOA. TFR I-KNS*, nr:6 /552.

uluslararası bir güce rağmen reform programından umdukları neticeyi göremeyince, silahlı mücadelelerini tekrar başlatmışlardı. Böylece, kısa bir süre sonra patlak verecek olan Balkan savaşları ile Balkanlarda kalan bu son topraklar da elimizden çıkmıştı⁹¹⁷.

5. II. Meşrutiyet Dönemi Komitacılık

I. Meşrutiyet 23 Aralık 1876'da ilan edilmiş fakat Sultan Abdülhamit'in 93 harbini bahane ederek, 14 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan-ı tatil etmesiyle sona ermişti. Böylece I. Meşrutiyet dönemi kısa sürmüş ve mutlakîyet yönetimine yeniden dönmüştü. Bundan sonra da padişah katı bir istibdatla memleketi yönetmeye başlamıştı⁹¹⁸

II. Abdülhamit'in Meclisi tatil etmesi ve Kanun-ı Esasi'yi yürürlükten kaldırmasının ardından da katı bir istibdatta yönelmesi, aydınlar ve halk üzerinde olumsuz tesirler meydana getirdi. Mutlakîyet yönetimini ortadan kaldırmak ve Kanun-Esasiyi yeniden yürürlüğe koymak için yeni fikir hareketleri ortaya çıkmaya başladı. Bazı aydınlar, özgürlük düşüncesinin gelişmesi ve meşrutiyet yönetiminin yeniden kurulması amacıyla, yurt içinde ve dışında yoğun bir siyasi faaliyete giriştiler. Başlangıçta ferdi hareketler daha sonraları bir örgüt ve düşünce etrafında birleşerek, II. Meşrutiyetin ilanına kadar gittikçe gelişmiştir. Abdülhamit'e karşı yurt içinde ve yurt dışında önemli bir muhalefetin oluşmasının bir nedeni de Tanzimat'tan beri takip edilen Osmanlıcılık politikasının terk edilerek İslamcılık politikasını ön plana çıkarılmasıdır. Abdülhamit idaresinin sonunu dolayısıyla II. Meşrutiyeti hazırlayan muhalefetin bir diğer nedeni ise; daha saltanatının ilk yıllarında meclisin tatil edilmesi, Mithat Paşa'nın sadareten uzaklaştırılması ve bilahare mahkûm edilmesi, Babıâli bürokrasisinin devre dışı bırakılarak yönetimde inisiyatifin Yıldız Sarayında toplanması dolayısıyla kendisine karşı çıkan aydınların tutumudur⁹¹⁹

II. Abdülhamit yönetimine son vermeyi amaç edinen teşkilatlı muhalefetin basında 1889 Mayısında kurulan ve ileride İttihat ve Terakki Cemiyeti adını alacak

⁹¹⁷ “Makedonya’da Islahat ve Ayaklanma”, Tarih ve Coğrafya Dünyası, C. 2, Sayı: 7, İstanbul 1959, s.58

⁹¹⁸ Hasan Babacan, *Mehmed Tâlat Paşa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 1.

⁹¹⁹ H. Babacan, *a.g.t.*, s. 1-2

İttihad-ı Osmani Cemiyeti geliyordu⁹²⁰ İttihat ve Terakki'nin çekirdeği gizli olarak kurulan İttihad-ı Osmani örgütüdür⁹²¹ Bu örgüt aynı yıl Paris'teki Jön Türklerle ilişki kurmuş ve cemiyet Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır⁹²² İttihat ve Terakki Cemiyeti İbrahim Temo, Harputlu Abdullah Cevdet, Kafkasyalı Mehmet Resid, Bakülü Hüseyinzade Ali Turan ve Diyarbakırlı İshak Sukuti Bey tarafından kurulmuştur⁹²³ Genelde Jön Türk komitesinin, "Karbonari" örgütü modelinde teşkilatlandığı kabul edilir⁹²⁴. Hemen tamamı örgenci olan bu gizli cemiyet mensupları, açık bir programa sahip olmamakla birlikte "hürriyet ve vatan" fikirlerinden oluşan görüşlere sahiptirler. Bu hareket kısa zamanda İstanbul'da bulunan yüksek devlet okulları arasında yayıldı. Yapılan kovuşturmalar, sürgün cezaları ya da göz korkutma yönünde verilen cezalar etkili olmadı. Hareket 1884-1895 yıllarında ülke dışına çıkarak, Paris, Cenevre gibi merkezlerde küçük gruplar ve yayın organları çerçevesinde sesini duyurmaya çalıştı⁹²⁵

Makedonya'daki İttihat ve Terakki örgütlenmesi Balkan komitelerinininkine benzemektedir. Çoğu zaman İttihat ve Terakki bir komite ittihatçıları da komiteci olarak kabul edilmiştir.⁹²⁶ 1905 yılından sonra Avrupa'daki Jön Türklere bu defa da Türkiye'deki genç subaylar iştirak etmeye başlamışlardı. Abdülhamit açısından bu sonun başlangıcı olmuştu. Cemiyetin ilk kurulduğu yıllarda askeri öğrenci statüsünde bulunan bu insanlar, şimdi kıta subayı olmuş, yüzbaşı binbaşı gibi rütbelerle askeri kuvvetleri emir-komuta etmeye başlamışlardı. Bu genç subayların İstanbul'da olduğu gibi bilhassa Rumeli'de sayıca artmaları, muhaliflerin gücünü arttıran bir başka nedendir. 1906 yılında 3.ordu subaylarının da aralarında bulunduğu bir grup tarafından Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kısa zamanda gelişmiş, Ahmet Rıza Bey grubuyla birleşerek İttihat ve Terakki adını almıştı. Talat ve Enver Beylerin de

⁹²⁰ İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidematı Vataniye ve İnkılabı Milliye Dair Hatıratım*, İstanbul, Arba Yay., 1999, s.13-14

⁹²¹ M. Şükrü Hanoğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, Cilt I., İletişim Yay., İstanbul, 1987, s.174

⁹²² Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt I-III., Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, s.19

⁹²³ Hikmet Çiçek, *Dr. Bahattin Şakir (İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakoben)*, Kaynak Yay., İstanbul, s.32

⁹²⁴ M.Hacısalihioğlu, s.55

⁹²⁵ A. Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler*, Kaynak Yay., İstanbul, s.45

⁹²⁶ Hale Şıvgın, *İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü*, Akademik Bakış, C.6, S.11,2012, s.2

bulunduğu Selanik şubesi, Abdülhamit'e karşı muhalefet hareketinin başarıya ulaşmasında önem rol oynadılar⁹²⁷

Cemiyetin amacı devletin iç işlerine müdahale eden Rusların Bulgarları koruma politikasını reddederek, orduda görevli subaylar arasında taraftar toplamaktı. Jön Türk hareketi ülkeye; *eşitlik özgürlük ve adalet getirmek* amacıyla ortaya atılmıştı. Bu fikirlere ulaşmak için Jön Türkler; Arap, Yunan ve Arnavutlar gibi yurttaki bütün milletleri birleştirmeyi umuyorlardı.⁹²⁸

1907 yılı başlarına gelindiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti yurt içinde dışında toplam on yedi şube açmayı başarmıştı. Bu başarı, 1906 yılında yeniden örgütlenmiş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin geniş çaplı örgüt kurma etkinliklerinin sonucuydu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin amacı, yalnızca yurt dışında etkinlik göstererek Sultan Abdülhamit'in Avrupa kamuoyunda itibarını zedelemektense; Türkiye içindeki devrimci propagandaya hız kazandırmaktı⁹²⁹

Öte yandan 9- 10 Haziran tarihleri arasında gerçekleşen *Reval Mülakatı*, Büyük Güçlerin Balkan statükosunda yeni bir dönem başlattı⁹³⁰. Harici siyasette bu gelişmeler yaşanırken, başta Selanik olmak üzere Rumeli Vilayetleri'nde çok sayıda gizli mason locaları ve İttihat ve Terakki faaliyet göstermekteydi. 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in iki kez ilanından sonra cereyan eden hadiseler⁹³¹, İttihat ve Terakki Mensuplarının bu süreçte ve akabinde üstlendikleri rol, Balkan statükosunu yeni bir mecraya sürükledi. 23 Temmuz 1908 günü, Erkân-ı Harb Binbaşısı Enver (Enver Paşa), Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti Rumeli Teşkilâtı Dâhiliye Kuvve-i İcraiye Müfettişi sıfatıyla, Rumeli Müfettişliğine hitaben Köprülü'den bir telgraf-name gönderdi. Telgraf-namede, *Hastayı tedavi ettik. Her yerde Bulgar vatandaşlarımız bizimledir. Birlikte ilân-ı hürriyet eyledik. Matlubumuz olan Meclis-i Mebusan'ın küşâdı keyfiyeti tehir ederse kuvve-i silah ile istihsal-i maksada çalışılacağı tabiidir*⁹³², ifadesini kullanıyor, Müfettiş Paşadan, kan dökülmemesi için Padişahı ikna etmesini rica ediyordu. Nitekim ittihatçıların bütün istekleri yerine getirilir. Meşrutiyet ilan

⁹²⁷ H. Babacan, *a.g.t.*, s. 4

⁹²⁸ Alpay Kabacalı, *Talat Paşa'nın Anıları*, İletişim Yay., İstanbul, 1990, s.23

⁹²⁹ Aykut Kansu, *1908 Devrimi*, İletişim Yay., İstanbul, 2001, s.65

⁹³⁰ BOA, *HR.SYS*, nr.43/12, 6.7.1908.

⁹³¹ İSAM, *HHPE*, nr. 457, 12.6.1324/25.6.1908.

⁹³² İSAM, *HHPE*, nr: 18/1165, 10.7.1324/23.7.1908.

edilir; III. Ordu'nun bölgedeki faaliyetleri Rumeli'deki Müslüman ahali arasında merkezi otoriteye karşı güvensizliği arttırır. Gelişmelerden en fazla yararlananlar, Balkan Devletleri ve Makedon Komiteler olur. Söz konusu bölgenin muhtariyetine ya da bağımsızlığına hizmet edenler, Vilâyet-i Selase'deki Müslüman nüfusu terör ve katliamlarla yıldırılmış; nihayet Müslüman halk, İstanbul ve Anadolu'ya doğru hicret etmeye başlamıştır.

Osmanlı Devleti, hürriyetin ilanı ile birlikte *genel bir af* çıkarır. Ancak alelacele çıkarılan bu af'ın pek çok menfi sonuçları görünmeye başlar. Zira yıllarca Osmanlı devletine karşı isyanlar çıkaran komitacılar, ellerindeki silahlar bile alınmadan bağışlanmışlardır. Bu vahim neticeler doğuracak olan uygulamayı N. Cumalı, “Zole Kaptanın Ölümü” adlı hikâyede şu şekilde dile getirmektedir;

Komitacılar, yine komitacıydılar. Yılladır dağlarda dolaştıkları kılık kıyafetleriyle iniyorlardı kentlere. Çifte çifte tabancalar, bıçaklar, sıralı kalın deri kuşakları, omuzdan bele çapraz fişeklikleri ile ayakta dolanan birer küçük cephanelik gibiydiler... Tepeden turnağa silahlı yılladır evlerini, ambarlarını yaktıkları, yakınlarını kurşunlayıp öldürdükleri insanların gözü önünde, çalımlı çalımlı dolanıp duruyorlardı... Osmanlı Devletinin kolluk kuvvetleri, silahları ellerinden alınmadan af'a uğrayan komitacıları yeniden suç işlediklerinde ele geçiremez olmuştur. Devletin otoritesi tamamen kaybolmak üzeredir. Namı komitacıların başı olan bazı kişiler, yerli işbirlikçilerin gözünde kahraman gözünde kahraman gb görünmeye başlamıştır⁹³³.

Ayrıca çağdaşı olan Edward Frederick Şövalye⁹³⁴, adlı İngiliz savaş muhabiri meşrutiyetin ilan edildiği tarihte Selanik'e gelir ve izlenimlerini şu şekilde aktarır; İhtilalin karargâhı olan Selanik'te Avrupalıları hayretler içerisinde bırakan son derece büyük bir milli sevinç ve şetaret devam ediyordu. Bulgarlar, Rumlar ve diğer komite şefleri Arnavut tugayı ve şefleri bütün bunların dağlardaki kanun kaçağı avanesi ve hempaları ki bunların kelleleri senelerdir satılığa çıkarılmıştı.- Getirene mükâfat-çocukluklarından beri birbirinin şehirlerini yakan birbirlerinin kadınlarını öldüren bu çeşitli ırklardan insanlar komiteye şükran sunmak için yekdiğeriyle barışmak ve Müslüman Türklerin dostu olmak için şehre kalabalıklar halinde gelmişlerdi Dağların

⁹³³ N. Cumalı, *Makedonya 1900....* s.73

⁹³⁴ (23 Nisan 1852 - 3 Temmuz 1925) bir İngiliz barrister , asker , gazeteci ve savaş muhabiri. Ayrıntılı bilgi için bkz. http://en.wikipedia.org/wiki/War_correspondent

kralı ve Bulgar komiteci Sandansky'nin bizzat kendisi gelmiş ve kalabalık kitleye *hürriyet ve kardeşlik ve adalet* üzerine hitapta bulunuyordu. Kendisi çok büyük bir heyecanla karşılanmıştı. Makedonya ve Arnavutluğun tümünde terör yaratmış, tek mil bu muharip insanlar Avrupa'nın en yabani ve bilinmeyen bölgelerinin görülmeye değer kıyafetleriyle sivil savaşımlarını ve kan gütme davalarını unutmuş olarak yekdiğerleri ve Türk askerleriyle arkadaş oldukları halde hürriyet şarkılarıyla yeri göğü inleterek kentin caddelerinden aşağı doğru yürüyorlardı. Kahvelerde şerefe fincan üstüne fincan kahveler içiliyor, bazen de mastik ve rakı yuvarlanıyordu. Birbirini kucaklıyorlar, kardeş olacaklarına yemin billâh ediyorlardı⁹³⁵.

Diğer taraftan Ekim 1908 tarihinde, Hüseyin Hilmi Paşa'nın Dâhiliye Nezaretine atanacağı söylense de bunun olabirirliği olmadığı, Müfettiş Paşanın yerine, Umumi Müfettişliğe ve Selanik valiliğine refakat edebilecek bir kimsenin olmadığı; Hatta Mahmut Şevket Paşa'nın Müfettişlik vazifesini vekâleten yürüteceğine dair resmi bir süreç gelişti⁹³⁶. Kasım 1908 gelindiğinde, Rumeli Müfettişliği'nin ilga edilmesinin istendiği yönünde şayialar başladı⁹³⁷. Aynı tarihlerde, Hüseyin Hilmi Paşa'nın Bir nezarete atanacak olması hasebiyle, söz konusu durumda Paşa'nın Rumeli'den ayrılması durumunda, yerine bir yabancı memurun getirilebileceği ileri sürülmekteydi. Bu haberlerin yayılmasından sonra Rumeli Umumi Müfettişliğinden Sadarete, böyle bir kararın kötü neticeler doğuracağına dair bir arıza gönderildi.⁹³⁸ Bu sırada Hüseyin Hilmi Paşa görevinden ayrıldı. Yerine vekâleten Üçüncü Ordu Kumandanı Birinci Ferik Mahmut Şevket Paşa tayin edildi⁹³⁹. Rumeli Umumi Müfettişliği 1909 yılında tamamen lağvedildi. İttihatçılar, Özellikle 31 Mart Vakası'ndan sonra İstanbul'daki teşkilatlarını genişlettiler, Rumeli'deki kontrollerini arttırdılar.

Bu tarihlerde, azınlıklar sorunu günlük basında hararetli tartışmalara konu olmaktadır. İttihatçıların yan resmi yayın organı Tanin'de "Herkesin eşit hak ve sorumluluklarının olacağı yeni bir vatandaşlık kavramı yerleştirerek; dini ve etnik ayrılıkları ortadan kaldırmak istiyorlardı. Bu da, mutlakıyetçi rejim altında mevcut olan durumdan en fazla yararlanan, Rum cemaatinin şiddetle karşı çıktığı bir hareketti.

⁹³⁵ E.F.Knight, *Türkiye Bir Millet'in Uyanışı (1908 Devrimi)*, (Çev. Mazhar Ersoylu), 1993, s.200

⁹³⁶ İSAM, HHPE, nr. 579, 15.10.1324/28. 10.1908.

⁹³⁷ İSAM, HHPE, nr. 574, 20.11.1324/2.11.1908.

⁹³⁸ İSAM, HHPE, nr. 578, 31.11.1324/13.11.1908.

⁹³⁹ BOA, TFR.I.UM, nr. 27/2641, 5.11.1326/29.11. 1908.

İstanbul’da çıkan” Proodos ve Neologos” adlı Rumca gazeteler, ısrarlı bir şekilde monarşik muhalefeti destekliyordu. Monarsit eğilimli “İkdam” gazetesinin sahibi Ahmed Cevdet Bey, aynı zamanda “Proodos” gazetesini de denetim altında tutuyordu. 16 Kasım’da yayına başlayan Serbesti gazetesi ile birlikte, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne karşı saldırıya geçti⁹⁴⁰ Rum cemaati, İttihatçıların en güçlü ve en iyi örgütlenmiş rakibiydi. Bunun sebebi, Ermeni Kilisesinden farklı olarak, Fener Rum Patrikhanesi’nin Rum cemaatine tamamıyla hâkim olması ve Yunan hükümetince desteklenmesiydi.

İttihat ve Terakki’nin bütün iyi niyetli girişimleri hiçbir şey ifade etmedi. Çünkü Bulgarlar, Ayan Meclisi’nin kaldırılmasını ve geniş bir âdemi merkeziyete gidilmesini istiyorlardı. Maksatları, Bulgarların çoğunlukta oldukları bölgeleri ilhaka hazırlanmakta olduğunu anlamak pek de zor değildi. Sonra, Temyiz Mahkemesi ve Nezaretler bir yana, devlet dairelerinde Bulgarca yazılmış dilekçelerin kabulü, okullara daha önce tanınmış olan özel hakların sürdürülmesi isteniyordu⁹⁴¹

Rumlar programlarında, İmparatorluğun çeşitli halklarına inanç, gelenek ve özelliklerine göre geniş imkânlar tanınmasını istiyordu. Tarihte Rum milletine tanınmış ne kadar imtiyaz varsa, daha önce kaldırılmış olanlar dâhil, bunların kabulünde ısrar ediyorlardı. Din ve eğitim alanındaki imtiyazların geri verilmesini istemek belki de Bulgar Eksarhlığı’nın kaldırılması ve Patrikliğin elinden çıkan bütün malların iadesini istemektir. Askeri birliklerin aynı din ve mezhepten ve aynı yerden olması esasına göre kurulması isteniyordu. Ulah programında da aynı esaslar vardı⁹⁴²

Bulgar azınlığı, ittihatçılarla görüşmelerinde, kısa adıyla “Dâhili Teşkilat” diye tanınan Bulgar Devrimci Örgütü (Vitesna Makedonskai Odrinska Revolütsionna Organizatsiya-Makedonya ve Edirne ihtilalci Dâhili Teşkilat) tarafından temsil edilecekti. Bu örgüt hem Bulgar kilisesine hem de bağımsız Bulgaristan hükümetine karşı olduğu için, ittihatçılar ve Dâhili Teşkilatın liderleri görüşmelerde birbirlerine karşı iyi niyetli davranacağı benziyorlardı. Birlikte nüfusun büyük çoğunluğunu

⁹⁴⁰ Mevhibe Savaş, *II. Meşrutiyetin Balkanlar’daki İdaresi’ne Etkileri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000, s. 122.

⁹⁴¹ Sina Akşin, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, 1987, s.120.

⁹⁴² S.Akşin, *a.g.e*, s.122

meydana getiren Makedonya'daki Türklerle Bulgarlar arasında eğer tam bir anlaşmaya varılırsa, bu şimdiye kadar orada süre gelen çete savaşlarına son verecekti⁹⁴³

Makedonya'daki halk kitlelerinin bir Makedonya iç gücü olarak tavrı, ne pahasına olursa olsun, çatışmaların bitirilmesi ve barışın sağlanması istek ve iradesini ifade ediyordu. Uzlaşma ve barışa olan büyük ilgi, savaşlarına devam etmek isteyen örgütleri bu mücadeleyi bırakmaya zorlayan faktörlerden birini oluşturdu. Jön Türk Devrimi esnasında dağlardaki mevzilerini tutan Rum, Bulgar –her şeyden önce İMDÖ'nün sağcılarının çeteleri- ve Sırp çeteleri böylece, büyük “hürriyet şenlikleri “esnasında silahlı mücadeleyi bırakmaya ve şenliklere katılmaya az ya da çok zorlandılar.⁹⁴⁴

Bir yandan Meşrutiyetin İlanı ile Makedonya'da Rum, Bulgar ve diğer unsurlar arasında *Hürriyet ve Müsavamat* şenlikleri yapılmakta. Diğer yandan İttihat ve Terakki Cemiyetinin Selanik Şubesi, Osmanlı vilayetleri dâhilinde ihtilal maksadı uğruna vefat etmiş Bulgar komitecilerin, fotoğraflarını tedarik etmek suretiyle, onları büyük parçalarda çıkartarak Vilâyât-ı Selase'nin bütün noktalarına astırmak için çaba sarf etmekteydi. Aynı şekilde İttihatçıların, Selanik'teki Beyaz Kule isimli hapisane meydanına *Osmanlı vilayetlerinin hürriyeti uğruna canlarını feda eden bütün ihtilalcilerin isimlerini abideleştirmek için* onların adına heykel diktirme teşebbüsü “Reç” isimli Bulgar gazetesinde yer buldu⁹⁴⁵.

Her tarafın gerçek tutumu en iyi şekilde, silahlı birliklerinin teslim oluş sıralamasında görülebilir. İlk olarak 11 Temmuz'da Çerçis'in liderliğindeki Arnavut Komitesi Resne'de Niyazi Bey'le birleşmişti. Sandanski ve arkadaşları Meşrutiyet'in ilanından sonraki ilk günde; Çernopeev ikinci veya üçüncü günde teslim oldu. İMDÖ'nün sağcılarının çeteleri de ilk günlerde kentlere gelmeye başladılar. Fakat Hristo Matov'un emrindeki bazı liderler çetelerin kutlamalara katılmalarına karşı çıktılar ve buna karşın önlem aldılar. Ama önlemler bu süreci durduramadı. Son olarak Sırp ve Rum komiteleri teslim oldu. Osmanlı idaresinden veya Makedonya içerisinde olup bağımsız bir karaktere sahip Arnavutlar ve Sandanist Parti gibi taraflar gelişmelere açık hatta olumlu bir tavır gösterdiler.⁹⁴⁶

⁹⁴³ A.Kansu, *a.g.e*, s.230

⁹⁴⁴ M. Hacısalıhoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya*, s.272

⁹⁴⁵ BAO. A.MTZ.(04), nr.169 /57

⁹⁴⁶ M.Hacısalıhoğlu, *a.g.e*, s.214

Daha sonra İTC merkezi ile Sandanistler arasında, ortak bir politik programda uzlaşmak için doğrudan müzakereler başladı. Aynı dönemde İTC, İMDÖ'nün sağcılarıyla da görüşüyordu. İlk önce 13 Temmuz 1908'de İlinden gazetesi redaktörü Petko Pencev Manastır'a geldi ve ertesi gün ona, İMDÖ merkez komitesi üyesi olan Pavel Hristov katıldı. İki buluşmada, sonraki müzakereler için beş maddelik bir esas hazırlandı.⁹⁴⁷ P. Pencev ve P. Hristov 15 Temmuzda Manastır İTC merkezinin üç üyesinin eşliğinde, genel merkezle müzakereleri sürdürmek için Selanik'e vardılar. Bunun üzerine İMDÖ'nün iki fraksiyonunun birleşmesi sorunu güncelleşti. Bulgar Tüccar Vekili'ne göre İTC, yetkili bir muhabata sahip olabilmek için bu iki kanadı birleştirmeye çalışıyordu.⁹⁴⁸ Reç gazetesi, 29 Temmuz 1908 tarihli nüshasında; İttihatçıların Bulgar komiteleri ile müzakereleri neticesinde Berlin Antlaşmasının 23. maddesinin uygulanabileceğini; Manastır, Kosova, Selanik ve Edirne Vilayetlerinde özerklik statüsünün kazandırılabilceğini yazıyordu.⁹⁴⁹

Kasım 1909 tarihine gelindiğinde İttihat ve Terakkinin Balkan Politikası dış basında olumlu karşılanmıştı. Örneğin Petersburg'ta çıkan "Jurnal Dos Petersburg" gazetesinin Sofya'daki gazetelerden alıntı yaptığını belirttiği 13 Kasım 1909 tarihli nüshasında⁹⁵⁰;

Bulgar İttifak Heyetinin, aydın düşünceleri ilerlemekte ve taraftarları artmaktadır. Mösyö İzodeleski'nin Roma Meclisi'nde söylediği nutuk, Meşhur Rizo Bonker'i tasvip edenler, bugün daha fazla kuvvet ve itimatla bundan bahsetmektedirler. Hakkı Paşa'nın güçlü duruma ulaşması İttifak Heyeti'nin düşüncelerinin uygulanmasını fazlasıyla kolaylaştıracağı Bulgar siyasi toplantılarında zannedilmektedir. Hakkı Paşa, Üçlü İtilaf politikasına çağrılmış ve Avrupa-i Şarki (doğu Avrupa) havalisinin, Avrupa-i

⁹⁴⁷ 1. Meşrutiyet Rejimi, Bulgar Halkının Makedonya'nın otonomisi yoluyla elde etmek istediği hakları ve özgürlüğü güvence altına alacaktır. İç Örgüt, Makedonya'nın özerkliğinden vazgeçiyor ve Meşrutiyet rejiminin kurulmasına destek sağlıyor. 2. İç Örgüt hareket özgürlüğünü bu yeni statüde de koruyacak ve onun komiteleri, mevcudiyetlerini sürdürecektir ve Jön Türk cemiyeti tarafından anlaşma uygulanmadığı takdirde ya da Bulgar halkının çıkarlarının tehlikeye düştüğünü gördükleri takdirde mücadelelerini bırakmayacaklar. 3. Çeteler dağıtılacak ve çeteciler rahatsız edilmeden evlerine silahlarıyla geri dönecekler Jön Türk hareketinin yardımı ihtiyacı olduğunda Bulgar çetelerini harekete geçirecekler. 4. Tüm siyasi tutuklular ve sürgünler af edilecekler. 5. Jön Türk cemiyetinin Bulgar halkına yönelik tüm talimatları, açık ve özgür bir şekilde varlıklarını sürdürecektir olan Bulgar Komitelerinin aracılığıyla oluşturulacak. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Hacısalioğlu, *Jöntürkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)* s.231.

⁹⁴⁸ M. Hacısalioğlu, *a.g.e.*, s.231.

⁹⁴⁹ BOA. A.MTZ.(04), nr.169 /76.

⁹⁵⁰ BOA, BEO, nr.3677/2, 5 Z. 1328/18.12.1909.

Vasati (orta Avrupa) müttefik devletlerinin istila düşüncelerine karşı korunması lüzumuna kanaat getirmekle arz olunur. Cavid ve Enver Bey'lerin has dostları olan yeni Sadrazam Osmanlı Devleti ile Balkan İslav Hükümetleri arasında samimi yakınlaşmaların yapılması lüzumu hakkında Cavid ve Enver Paşaların fikirlerine katılabilir imiş. Başa geçer geçmez resmi siyasete o yola yönlendireceği şüphesiz kabul edilmektedir. Şimdilik Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki dostane ilişkiler ve komşuluğun kuvvetlendirilmesi burada memnuniyet gerektirmektedir. Kral Ferdinand'ın Belgrat seyahatinden sora iki hükümet arasındaki bazı önemli izinler birbirine verildiği zannediliyor. Bu izinler Makedonya'da nüfuz dairesinin sınırlandırılmasına ve belirlenmesine dair imiş. Bu ana kadar Bulgarlarla Sırlar başka bir kavmin menfaatlerini önemsemeyerek o yerdeki gençleri kavmiyet terbiyesine almak için Makedonya Vilâyet-i Selase'nin çeşitli yerlerinde milli mektepler kurmakta ve idare etmekte idiler. Bundan sonra Sırlar Makedonya'nın güneyini tamamıyla Bulgaristan nüfuzuna terk edecekler ve Bulgarlar dahi Makedonya'nın kuzeyinde Sırbistan lehinde aynı müsaadelerde bulunacaklardır. Selanik Sancağı dâhilinde mevcut Sırp mekteplerinin ve Üsküp Sancağı dâhilinde olan Bulgar mekteplerinin sonradan kapatılması ve böyle bir anlaşmanın neticesidir deniliyor. Hazret-i Padişahın Makedonya vilayetlerinde seyahat düşüncesinde oldukları olaylarına Sofya'da büyük önem verilmekte ve bu düşünce Hristiyan Balkan hükümetleri ile anlaşma yapmayı kolaylaştırmak üzere Makedonya ahalisinin şerefiye durumları Osmanlı Hükümetince ciddi arzu edildiğine delil sayılmaktadır.

Babîâli ve Mebusan Meclisi, 1909 Haziranı'nda, Vilâyet-i Selase'de faaliyet gösteren çetelerin oradan kaldırılması için; Rumlar ile Bulgarlar arasında tartışmalı kilise ve mektep anlaşmazlıklarının halli konusunda bir kanun tasarısı hazırladı⁹⁵¹. Aynı yılın eylülünde, bu tasarı tasvip edilinceye kadar mevcut durumun muhafazası ve asayiş bozacak olanların cezalandırılmasına itina gösterilmesi maksadıyla ilgililere talimat verildi.⁹⁵² Babîâli, 4 Temmuz 1910'da, kilise ve mektepler hakkındaki kanun maddeleri ile ayan Heyeti Kararnamesi'nin Divan-ı Hümayun Kaleminde suretleri

⁹⁵¹ BOA, BEO, nr. 3571/267777, 20,6. 1327/9.7.1909.

⁹⁵² BOA, BEO. nr:3630/272237, 22 Ş 1327/8.9.1909

yetkili makamlara gönderilerek gereğinin yapılmasını istedi⁹⁵³. 29 Temmuz 1910'da, kanun gereği, Rumeli'de yeniden inşası gereken mektep ve mabetlere 4.000.000 kş. Harcanması hakkında bir geçici düzenleme maddesi sureti gönderildi. Aynı yılın Ağustos ayında, Rumeli'de devlet tarafından inşa edilecek kilise ve mekteplerin mevkileri belirlenerek, inşaatına başlanması ve bunun için gereken paranın gönderilmesi hususunda Rumeli vilayetlerine tebligat yapılmasına hükmedildi⁹⁵⁴.

Bu dönemde Rum tarafıyla ilişkileri baştan beri iyi olmayan İTC, Bulgaristan'la uzlaşma girişimlerinde de başarısız oldu. Eski İMDÖ'nün sağcı kanadı ve Bulgaristan'la yakalanan bütün bu gerilimler karşısında İTC ile Sandanski grubunun ilişkileri nispeten iyiydi. Fakat Sandanski'nin yakın arkadaşlarından olan ve Ustrumca (Strumitsa)bölgesinde bulunan Hristo Çernoşeev sürpriz bir şekilde 1910 yılı baharında Bulgaristan'a kaçtı. Burada eski İMDÖ'nün sağcılarında bir kaç ile bir araya gelerek Milliyetçi Bulgar Makedonya Edirne İhtilal Örgütü adlı bir örgüt kurdu. Bütünüyle Bulgar milliyetçiliği prensibine göre programını hazırlayan bu örgütün amacı Rumeli topraklarını ileride Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında çıkacak bir savaşa hazırlamaktı. Yani Rumeli'nin Bulgaristan tarafından fethedilmesi için gerekli faaliyetlerde bulunacaktı. 1911 yılında bir diğer ihtilalci Todor Aleksandrov ile de birleşen örgüt yeni İMDÖ olarak örgütlendi. Bu örgütün Makedonya'daki faaliyetleri günümüzdeki terör hareketlerini andırır şekildedir. Daha önce dağlarda gerilla şeklinde mücadele eden İMDÖ'nün taktiğinden farklı olarak bu yeni örgüt şehirlerde bombalı eylemler düzenlemeye başladı. Özellikle 1911 yılında insanların toplu olarak bulunduğu cuma namazı zamanları veya pazar kurulan günlerde kalabalık yerlere bomba yüklü eşekler bırakarak eylemler düzenlemeye başladı.⁹⁵⁵

Rumeli'de faal Bulgar, Rum ve Sırp komite mensuplarıyla anlaşılan İttihatçı ileri gelenleri, 1910 yılında çıkartılan çeteler Kanunu'ndaki rolleriyle otonomi yanlısı ayrılıkçıları güçlendirdiler. 13 Kasım 1910 tarihli bir askeri rapora göre, Rumeli ahalisinden topladıkları silahlar,⁹⁵⁶ Bölgedeki halkın durumunu ve bekleyen tehlikeleri

⁹⁵³ BOA, BEO. nr: 3773/282958, 25 C 1328/4.7.1910

⁹⁵⁴ BOA, BEO. nr: 3789/284125, 28 B 1328/5.9. 1910.

⁹⁵⁵ M.Hacısalıhoğlu, *Jön Türklerin Balkan Politikası*, Disiplinlerarası Çalışma Dergisi, c.13, S.24, (2008/1), s.167

⁹⁵⁶ BOA, HR. SYS. nr:137/7.

göstermesi bakımından manidardır. Silahların toplanması ve Babıâli'nin diğer bütün çabalarına rağmen, Vilâyât-ı Selase'de taraflar arasında başlayan dostluk uzun sürmedi.

Nitekim Makedonya'da yeni Bulgar komitesinin eylemleri, 1911'de bölgeyi etkisi altına aldı. Özellikle şehirlerde yapılan eylemler büyük ses getiriyordu. Bu eylemlerle Batı kamuoyuna Bulgarların Osmanlı yönetiminde baskı altında olduğu ve feda edildiği izlenimi verilmeye çalışılıyordu. Örneğin bombalı eylemlerden biri, 21 Kasım 1911'de İştîp şehrinde pazarın kurulduğu ve camiin dolu olduğu bir saatte camiin önüne konulan bir çuval bomba patlatıldı. Patlama sonucu çok sayıda Müslüman'ın ölmesi ve yaralanması üzerine pazarda bulunan Müslümanlar patlamadan Bulgarları sorumlu tutarak yakalayabildikleri Bulgarları dövdüler veya öldürdüler. Bunun sonucunda 17 Bulgar öldürülürken yüzlercesi de yaralandı. Koçani ve Doyran gibi diğer şehirlerde de pazarın en kalabalık olduğu saatlerde bomba yüklü eşekler pazara sokularak patlatılıyordu Bu eylemlerle bölgenin savaşa hazırlanması ve savaşın hızlandırılması hedefleniyordu. Avrupa kamuoyunda “*Makedonya'da kan gövdeyi götürüyor, Osmanlı hükümeti bölgeyi yönetecek ehliyetinde değil, Müslümanlar Hristiyanları katlediyor*” şeklinde bir propagandayla çıkacak savaş meşrulaştırılmış oluyordu.

Bu gelişmelere paralel olarak 1908 öncesinde Makedonya'da birbirine düşman olan taraflar arasında uzlaşma ve ittifak girişimleri de hız kazandı. Rum ve Bulgar mebuslar arasında uzlaşma ve ittifak girişimleri Ocak 1911'de başladı. Haziran 1911'de meşhur Rum mebus” Yorgi Boşo” Efendi (Georgios Busios) Serez'de Rumları ve Bulgarları, ortak siyasal örgütler kurmaya davet etti. Fakat Rumlarla Bulgarlar arasındaki uzlaşma ve ittifak yolunda adım atılmıştı. En önemli adım, Mayıs 1911'de Rum Patriği ile Bulgar Eksarhının Osmanlı hükümetine askerlik ve eğitim hakkında ortaklaşa sundukları takrirdir. Bu takrirden millet sistemine göre cemaatlara sağlanan okul ve eğitim haklarının tanınması ve genişletilmesi, askerlik alanında ise Ortodoksların durumunun iyileştirilmesini öngören talepler sıralanmıştı. İktidar gücü iyice zayıflayan İTC hükümeti, Kasım 1911'de Patrikhane ve Eksarhane taleplerinin çoğunu kabul etti. 1912 yılına gelindiğinde artık Makedonya'da Rum-Bulgar ittifakı tamamlanmıştı.

İTC aleyhtarı gelişmelere ve oluşturulan Rum-Bulgar ittifakına rağmen, Rumeli’de bütün kesimlerde İTC aleyhtarlığı olduğunu söylemek doğru olmaz. Önceden de belirtildiği üzere Yane Sandanski İTC ile ittifakını devam ettirdi. Bombalı suikastların yaygınlaştırılması üzerine Sandanski İTC’ye bölgesinde bu tür eylemlere izin vermeyeceğine dair güvence verdi. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti, Sandanski’nin bulunduğu bölgede silah toplama hareketine girişilmedi. Ayrıca eskiden Bulgar Eksarhlığıyla yakın ilişki içinde olan mebus Panço Dorev, Makedonya’daki Bulgar örgütlerinin uyguladığı teröre açıkça karşı çıktı. 8/21 Şubat 1912’de ilk sayısını çıkardığı *Svetlina* adlı gazetede yazdığı bir yazıda Bulgarlara hitap eden Dorev “Yeter Artık!” başlığı altında şunları yazıyordu: “*Bulgarlar Makedonya’da uyguladıkları akılsız cinayetler ve suikastlarla yalnızca Türklerin değil tüm dünyanın sempatisini kaybetmiştir. Mavi gök kubbe altında yaşama hakkına sahip olması için bir halkın yalnızca yıkabileceğini değil, yaratabileceğini de göstermesi gerekir!*” Dorev, Bulgarları barışın, ilerlemenin ve kültürün bir parçası olduklarını göstermeye davet ederek Osmanlı hükümetiyle uzlaşılması gerektiğini vurguluyordu. Ayrıca Bulgar Eksarhlığı ve hatta Bulgaristan’ın Selanik konsolosu Atanas Fiopov da bu savaş politikasından memnun değildi. Fiopov Bulgaristan Başbakanı Geflov’a Kasım 1911’de özellikle şehirli Bulgarların bu tür eylemlere karşı olduğunu ve bu eylemlerin kışkırtılması hükümet politikalarından Bulgarların zarar gördüğünü yazıyordu. Eğer kısa süre içinde bir savaş başlayacaksa bu tür eylemlerin bir anlamı olabileceğini, ancak bu olmayacaksa uzun vadede bunların Bulgar halkına zarar vereceğini yazıyordu.⁹⁵⁷

Nihayet çete faaliyetleri Osmanlı Devleti’ni uzun yıllar meşgul etmiş bir meseleydi ve Osmanlı meclisinde bu sebepten sık sık tartışmalar meydana geliyordu. Mecliste azınlıkların her biri kendi milletlerinin taleplerini dile getirmekteydiler. Ülkede yaşanan kaotik durum ise hararetli tartışmalara neden olmaktaydı. Örneğin Manastır Mebusu Pançedoref Efendi’nin Rumeli’de bazı şakilerin ihtilal çıkarmak üzere, teşebbüs ve icraatta bulunduklarına dair evrakı havadisteki neşriyat hakkındaki 19 Mart 1911 tarihli sorusu:

“geçen yaz Osmanlı Bulgar köylerini soyup bütün köylülerini soyup, bütün kış Sofya’da eğlenmekte olan şakilerin Rumeli’de bir ihtilal çıkarmak üzere icraatta

⁹⁵⁷ M.Hacısalihoğlu, *a.g.m.*, s.121-121.

bulundukları görülmektedir. Bulgaristan'da bazı kesianın içtimai hududu aşarak memleketimizde kanlı eylemler ika eylemeleri iki hükümet arasında cari olan münasebatı haseney bilhassa insaniyete muhalif bulunmuştur. Hükümetin teşebbüsleri nelerdir?" kabul edilmiş ve müzakere edilmiştir.

Pançedoref Efendi soruyla alakalı olarak şu şekilde izahat verir: "Mesele çeteciliğin imhası meselesidir. Makedonya'nın halini izah edeyim; Makedonya'nın adetçe olan hali, zaten Arnavutluk Türkiyesiz harita-ı âlemde silinir ve birçok âlimlerin kabul eyledikleri vecihle Makedonya; Selanik, Üsküp, Manastır, Serfice, Debre sancaklarından ve Kerpe kazasından oluşur. Bu kıta dâhilinde mukim mecmu nüfus hakkında birçok mukayese neticesinde 464 bir takım rakamlar ortaya çıkmaktadır. Burada toplam 2 milyon 350 bin nüfus var. Bunun 720 bini Bulgar, (Ulah ve Sırp dâhil) 1 milyon 100 bini Türk'tür. Nüfusun %30'unu Bulgarlar, %23'ünü Rumlar, %47'sini Türkler oluşturmaktadır. Bu rakamlar gösteriyor ki; Makedonya ne Rum ne de Bulgarlar'ındır. Türkler başta olduğu halde tüm Osmanlı'nındır. Bu rakamlar oralarda muhtariyet idaresi kurmak isteyen hayalperestlere bir cevaptır. Rumeli'de bu türden faciaların sebebi bazı memurlar olmakla birlikte, asıl sebep eski menfaatlerini devam ettirmek isteyen bazı çeteler ve efrattır. Praşov tarafından silahlarını veren iki köylü Üsküp'te bir köy papazı ve muhtarı, iki çocuklu muhacir ailesi, İştîp pazarında altı Müslüman gaddarene katledildi. Rumeli'nde Hükümetin emirlerine uyan ve silahlarını veren Ohri, Resne, Florina Vodina, Gevgili, Strumca, Keylan vs. gibi kazalarda ufak tefek hadiseler dışında tazyik olmamıştır. Türk unsuru ve hükümeti Bulgarlar'a karşı adavet beslememektedir. Kilise kanunu yapan bir hükümetin amacı adaleti sağlamaktır. Orada yeni bir devlet ve hükümet fikri yok edilmeli. Yani her bir teşkilat ve kuvvetin fevkinde bir devlet nüfuzu olduğu keyfiyetidir. İdari hatalar yapılmıştır. Fakat efkâr-ı umumiyei kurcalayan arazi, yarıcı, korucu, mektepler meselesidir. Kilise sorunu halledildi, diğerlerini de halledeceğiz. Osmanlı Bulgarlar'ının eski hali ile yeni hali arasında mukayese edersek. Çeteler 1906 Teşrinievvel- 1907 senesi zarfında 15 ayda 445 Bulgar katl, 132 cerh, 6 kişi ihrak edildi. 1900 senesinde 147 Bulgar katl, 76 cerh, 1910 senesinde 78 Bulgar katl, 28 cerh, 1910 senesinin ilk iki ayında yalnız 6 kişi cerh edildi. Bu durum lehimize dir. Rumeli'de sükûn ve asayişin tamamıyla sağlanmaya

başladığını ispat eder.⁹⁵⁸ Rumeli’nde Osmanlı Bulgarlar’ı serbest gezmek, ecnebi memleketlere girip çıkmakta, sansürlük kalkmış. Bulgar İttihat Cemiyeti istedikleri edebiyat, tarih, coğrafya kitapları okutmakta, cemiyetler teşkil etmekte serbesttirler. Daha bunlar gibi birçok sorun Mecliste tartışılır olmuştu. Bulgar, Rum ve diğer Mebuslar Makedonya konusunda hükümetlerinin politikaları doğrultusunda hareket etmekteydiler.

Nihayet 1911’de İtalya ile başlayan Trablusgarp Savaşı, Balkanlardaki mevcut düzenin sürmesine imkân bırakmadı. Bir yandan Kanun-i Esasinin yürürlüğe girmesi ve Meclis’in açılması ihtilal taraftarlarını cesaretlendirmiş; hâlihazırda savaş beklenen fırsatı sunmuştu. Diğer taraftan Bulgar Makedon Komiteleri karşısında yıllardır kendilerini savunmak mecburiyetinde kalan ve silahlanan Müslümanlar ile gayrimüslim bölge halkının tepkileri ileri boyutlara ulaşmıştı. 1911 yılının son günlerinde, Makedonya ve Arnavutluk’un bağımsızlığı isteyen bazı Arnavutlar’ın Bulgar Makedonya Komitesiyle işbirliği yapması ve bu hususta İtalya ve Karadağ’ın yardımları⁹⁵⁹Rumeli’nin taksimini yeniden tartışmaya açmıştı. Böylece, 1912 sonbaharında Balkan Harbi’ni hazırlayan gelişmeler hızla cereyan etti ve 1913’te bölge paylaşıldı.

⁹⁵⁸ *MMZC*:1327-1911,c:IV, D:1,İ.S:3,İ:70, s.520.

⁹⁵⁹ *BOA, HR. SYS*, nr. 150/8, 28.12.1911.

BEŞİNCİ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİNİN TEDBİRLERİ

5.1.İstihbarat Çalışmaları

XIX. yüzyılın sonlarına doğru istihbaratın ağırlık merkezi, çoğunlukla özel çıkarlara hizmet eden araç haline getirilmiştir. Bu konuda en çok ileri giden kişi hükümdar ve başkomutan yetkilerini kendinde toplayan II. Abdülhamit olmuştur. Abdülhamit, istihbaratın yalnızca memleket içi haber alımıyla ilgilenmekle yetinmiş ve geniş Hafiye Teşkilâtı'nı genel ve askeri istihbaratın aleyhine olarak geliştirmiştir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, ancak ayrılıkçı hareketlerin başlamasıyla birlikte istihbarata önem vermiş ve Tebdil gezenlerin⁹⁶⁰ sayısını arttırmıştır. Nitekim tebdiller yurttan asıl kimliklerini gizleyerek, kıyafetlerini değiştirerek gezerler ve hazırladıkları raporları merkeze bildirirlerdi. Bunlar bazen bütün yurdu kapsayacak şekilde inceleme ve araştırma seyahatlerine çıkarlardı⁹⁶¹ Tebdil ajanlarının özellikleri sadarete verilen raporlarda en ince ayrıntılara kadar açıklanmıştır. Özellikle, istihbarat elemanını gönderilecek yerin özelliklerine göre dilinden inançlarına; giysisinden meraklarına kadar yetiştirmek XIX. yüzyılın sonlarında çok geçerli bir yöntemdi.

Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı hareketlerinin alevlenmesi ve isyanların genişlemesi, istihbarat ve casusluk çabalarını arttırmıştı. Yabancı istihbarat örgütleri çalışmalarına ağırlık vermiş, Osmanlılara karşı bazı kentlere ajanlar yerleştirmiş ve genellikle İstanbul ve İzmir'i istihbarat merkezleri olarak seçmişlerdi. Gizliliği sağlamak amacıyla da faaliyetlerini paravan firmalarla sürdürüyorlardı. Ancak, İstanbul'daki bütün bu faaliyetler sadece diplomatik düzeyde kalmamış, "*Maimon*"⁹⁶² gibi casuslar saraya kadar girebilmişlerdir. Bu casuslar, Osmanlı Sarayı'nı yalan istihbaratla yanıltmış, öbür yandan almış olduğu bilgileri dışarıya aksettirmişlerdir. Osmanlı yöneticileri bu tür faaliyetlerin faturasını ağır ödemek zorunda kalacaktır. Nitekim bu bozguncu faaliyetlerin bir istihbarat çalışmasıyla önlenmesi ve hatta bu güçlere kayıp

⁹⁶⁰ Tebdil gezmek, yani bir hüviyete bürünmek, çok eski dönemlerden süregelen bir olaydır. "Tebdil-i Kıyafet"i, Çin saraylarından Bizanslılara, Selçuklu Beyliği'nden Osmanlılara kadar görebiliyoruz.

⁹⁶¹ İsmail Hakkı Konyalı, *Türklerde Casus Teşkilâtı*, 1943. S.8

⁹⁶² Maimon, aslen bir Filistin Yahudi'si olup, daha sonra din değiştirip Hristiyan olmuş ve Me'mun adını almıştır. Bu kişinin uluslararası casusluk literatüründe yeri vardır.

verdirmek gerekiyordu. Osmanlı İmparatorluğu gibi üç kıtaya hükmetmiş bir devlet için gizli teşkilâta mutlak surette ihtiyaç vardı⁹⁶³.

Nitekim Osmanlı mülki ve askeri makamlarının, Büyük güçlerin diplomatik temsilciliklerinin ve mevcut balkan devletlerinin yarattığı bütün olumsuz koşullara rağmen komite çeteleriyle başa çıkma becerisini gösterdikleri söylenebilir. Bunda II. Abdülhamit'in kurduğu hafiye teşkilatının yanı sıra; bağlı sefaretlerin başarılı jurnallerinin payı büyüktür; Bu sebepten dâhilde ve hariçteki silahlı grupların yaptıkları veyahut yapmayı planladıkları askeri eylemler hakkında, yetkililerin çoğu kez zamanında haberdar oldukları görülmektedir. Bu istihbarat faaliyetlerinin bazılarıyla arşiv belgelerinin bize verdiği bilgiler doğrultunda değerlendirmeler yapmaya çalışacağız.

Osmanlı-Rus harbinden kısa bir süre sonra Bulgar, Rum ve Sırların organize olduğu ve bağımsızlık hareketlerini başlatmak maksadıyla cemiyetler kurduğu hususunda istihbarat alınmıştır⁹⁶⁴. Ancak teşkilâatlanmayı Makedonya topraklarında rahat bir şekilde gerçekleştiremedikleri için Sofya ve Bükreş gibi şehirler, toplantılarının merkezleri olmuştur. Makedonya topraklarında rahat edemedikleri içindir ki faaliyetler istenen hızda gerçekleşemiyordu. Örneğin 3. Muharrem 1313/26 Haziran 1895 tarihli bir vesikadan, Osmanlı istihbarat memurlarının “*gayet mahremane*” bir şekilde gönderdikleri bilgilere göre Romanya başkenti Bükreş'te biri Makedonyalı diğeri Arnavut iki komitenin var olup çalışmalar yaptığı ve bu iki komitenin Sofya'da bulunan komite ile işbirliği içinde oldukları anlaşılmıştır.⁹⁶⁵

Diğer taraftan komite mensuplarının tasarladıkları eylemlerine dair istihbarat bilgileri de gelmekteydi; Nitekim 8 Mart 1318/21 Mart 1902 Sadaret Seraskeriye makamına gelen bir belgede; hudutta bulunan bir Bulgar köylüsünün İnzibat Müfettişliği'ne vermiş olduğu bir jurnalde; *komiteye mensup eşkıyaların bahar geldiğinde resmi kurumları; demiryolu hatlarını, telgraf tellerini ve köprüleri dinamitle ile tahrip edip ihtilal çıkarmaya yönelik maksatları olduğu* belirtiliyordu. Anlaşılabacağı

⁹⁶³ Necdet Aysal, *Çöküşten Günümüze Osmanlı İmparatorluğunda Haber alma*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 40, Kasım 2007, s. 526-527

⁹⁶⁴ BOA. Y.PRK UM. nr: 32/66.

⁹⁶⁵ BOA. Y.PRK..MYD. nr:23/74.

üzere idari makamlar bizzat Bulgar asıllı Osmanlı vatandaşlarının bile bilgisine başvuruyorlardı⁹⁶⁶.

Osmanlı idari makamlarının komite liderlerini yakın takibe aldığını da görmekteyiz Nitekim “Santralist” komiteye mensup ve “Dâhili Makedonya İhtilal Komitesi” nin Selanik bölge komuta üyesi olan Sarafof’un; faaliyetleri hakkında detaylı bilgilere sahip olmuştur. 18 Eylül 1905 tarihli bir vesikada çok önemli ayrıntılar vardır: Sarafof’un komitenin en eski üyelerinden olduğu ve on seneden beri çete faaliyetleri ile uğraştığı belirtiliyor. Hatta onunla ilgili çok özel bilgilere de ulaşılmıştır. Mesela Makedonya’nın bağımsızlığını kazanmak maksadıyla halktan zorla toplanan paraları iç eden kişilerden biri Sarafof’tur. Bu vesikadan öğrendiğimiz başka önemli bir bilgi de, iki komite (daha bağımsız Santralistler ve Bulgaristan kontrolündeki Vrhovistler) arasındaki mücadeledir. Bu mücadele, zaman zaman aralarında yapılan kanlı hesaplaşmalara kadar varmıştır. Nitekim Vrhovistler, büyük İlinden İsyanı’ndan yaklaşık bir sene önce Cuma-i Bâlâ civarında isyan başlatarak Dâhili Komite’nin hesaplarını bozmak istemişlerdir.⁹⁶⁷ Ancak bütün bunlara rağmen her iki komitenin merkezinin Sofya olduğu hususunda ciddî kanıtlar vardır.⁹⁶⁸

Diğer taraftan komiteler arası rekabet ve Emaretin komitelere desteği Bulgaristan Komiserliğince takip edilmekteydi. Nitekim 20 Ocak 1904 tarihli bir belgeyle; Komiteler arası tırmanan ayrılık sonucu Sonçef taraftarlarından “Estüyanof” isminde bir teğmenin, Sarafof taifesine mensup “Körçepezof” tarafından yaralandığı; sonradan basına da yansıyan bu olayda Sonçef taraftarlarının intikam maksadıyla Daskal Sarafof’un adamlarından birini dağa kaldıracakları; Komitelerin Eski reislerinden Danef’in Emaretin yardımıyla yandaşlarından para topladığı istihbaratı Osmanlı idarecileriyle paylaşılıyordu. Anlaşılabacağı üzere komite yanlısı basında Osmanlı yetkililerince değerlendirilmekteydi.⁹⁶⁹

Komitelerin dâhildeki işbirlikçileri hakkında da bir takım istihbarat bilgileri mevcuttu. Nitekim bu yönde 5 Ağustos 1313/18 Ağustos 1897 tarihinde, Bulgaristan Komiserliğinden Sadrazamlık makamına gelen bir tahriratta; Makedonya Komitesinin

⁹⁶⁶ BOA, *BEO*, nr: 1814 /135997.

⁹⁶⁷ İSAM, *HHPE*. nr: 16/1056.

⁹⁶⁸ İSAM, *HHPE*. nr: 9/593.

⁹⁶⁹ BOA, *AMTZ(04)* nr:109/16.

Selanik'teki muhbiri "Kasab Yevan Kavkerof" aracılığıyla; Siroz şarap tüccarı "Atnaş Yavanof", "Pirinefe" ve Nevrokop'da pamuk tüccarı "Arnavadof" la irtibata geçip; komitece ihtiyaç olan para ve elaman toplanmaya çalışılacakları; ayrıca vilayette Osmanlı idaresinin durumu hakkında bilgiye ulaşmaya gayret ettikleri belirtiliyordu⁹⁷⁰.

Komite liderlerinin ihtilal hareketlerini, tüm Makedonya'ya yaymak maksadıyla, kendi milletleri dışında da insanlarla irtibata geçtiklerine dair bir takım bilgiler sadaret makamına iletiliyordu. Örneğin; 1 Ağustos 1313/14 Ağustos 1897 tarihinde Filibe Mutasarrıflığından gelen bir belgede; komite'den Köstendil şubesi reisi Hristo İslavikof'un; Selanik, Kosova ve Manastır Vilayetlerinde Yunan ve Bulgar, Osmanlıya sadık vatandaşlarının fikirlerini etkilemek maksadıyla Rum itibarlı kişilerle haberleşmeye çalıştıkları, bu maksatla Üsküp'te tüccardan "Velef Kardeşlerle" münasebete girdikleri, Manastırlı muhbir "Kosta" tarafından bilgisinin edinildiği belirtiliyordu⁹⁷¹.

Makedonya Komitesinin yerli bürokrat, ecnebi subay ve konsolosları, hedef alan bir takım suikastlarla *Makedonya sorununu* dünya kamuoyuna taşımak maksadıyla, bazı teşebbüsleri olacağı idari makamlara bildiriliyordu. Nitekim Ruçuk Tüccar Vekaletinden; komitelerin Selanik Valisini öldürmek için; "Gavrilot Vera", "Elyevanoviç", Taskof", ve "Telyof" isimli fedaileri adet olduğu üzere kur'a çekerek belirlediği; zikredilen kişilerin Sırp pasaportuyla Gevgili'ye gelerek görevlerini icra ettikten sonra tekrar Sofya'ya dönecekleri iletilmişti⁹⁷². Hatta Selanik'te Osmanlı Hükümeti Jandarma Zabıtlığında bulunmuş olan İngiliz Miralay "Elot" Bey'e de Suikast girişimi olacağı Selanik Konsolos'u Mösyö Bagunen'e Bulgaristan komiserliğince bildirilmişti⁹⁷³. Ayrıca 19 Haziran 1907 tarihli sadrazamlıktan Selanik, Kosova ve Manastır, Rumeli Müfettişliğine "*gayet gizli*" şifresiyle gönderilen telgrafta ise; Bulgar komitelerinin fedaileri vasıtasıyla tüm vilayetlerin konsoloslarını öldüreceği istihbarat bilgisi; mülki ve askeri makamlara bildiriliyor. Dikkatli ve uyanık olmaları isteniyordu.⁹⁷⁴

⁹⁷⁰ BOA, A.MTZ (04) nr:48 / 5.

⁹⁷¹ BOA, A.MTZ (04) nr: 48 / 5.

⁹⁷² BOA, A.MTZ . (04). nr: 71 / 14.

⁹⁷³ BOA, A.M.T.Z. (04), nr:159 /106.

⁹⁷⁴ BOA, BEO nr:3081/1.

Komite ileri gelenlerinin sık sık Selanik vilayetine geldikleri gerek silah üretiminde bulundukları; gerekse dâhildeki yandaşlarıyla buluşup bir takım olaylar tertiplikleri gelen istihbaratlar arasındaydı. Nitekim Sarafof'un 15 Nisan 1905 tarihinde vilayete gelmiş olabileceği Bulgaristan Komiserliğinden bildiriliyordu⁹⁷⁵. Aynı şekilde çete reislerinden "Sandaleski" ve "Çernoyetef"ın komite namına para toplayıp silah ithalat yapmak maksadıyla Rumeli vilayetlerini gezdikleri, Mabeyn-i Hümayun Başkitabetliğinden özel tezkereyle birlikte müfettişliğe tebligat yapılmıştı⁹⁷⁶. Nitekim Vilâyât-ı Selâse'de bulunan ve isyanlar için kullanılan silahların varlığı ve menşei hakkında bazı yeni bilgiler de Yahudiler hakkındadır. Her ne kadar silahların çoğunun Bulgaristan'dan geldiği konusunda şüphe yoksa da, bazı Yahudi silah tacirleri tarafından da çetelere satılan silahların olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca anlaşma gereği Osmanlı jandarmasında görevli bulunan yabancı subayların⁹⁷⁷ çoğu komite ile ilişkileri olduğu konusunda bilgiler mevcuttu. Üsküp, Manastır ve Selanik'te görev yapan Avusturya konsolosları, İngiltere'nin Selanik Konsolosu, Üsküp ve Selanik'te görevli Rusya konsoloslarının, Bulgar muhibbanı olarak bilindiği ve ona göre tedbir alınması lazım geldiği ifade edilmiştir.

Çete gruplarının tüm hal ve hareketlerini yakından takip edildiğini belirtmiştik. Bulgar çetecilerin ana maksatlarından bir diğeri de; Fener Rum Patrikhanesine bağlı kilise ve mensupları ile mücadele ederek halkı yeni kurulan Bulgar Eksarhlığı'na geçmeye zorlamak olduğunu biliyoruz.⁹⁷⁸ Nitekim Atina Sefareti Maslahatgüzarı'nın bildirdiğine göre (9 Cemaziyelevvel 1320/14 Ağustos 1902) Bulgarlar, tüm saldırgan faaliyetlerini Müslümanlara yönelttiğinden maksatlarının Rum halkının sempatisini kazanmak olduğu hususuna dikkat çekiliyordu. Osmanlı menfaatlerine aykırı olacak bu hususun önlenmesi için söz konusu durum, Yunan konsolosluğuna bildirilerek Makedonya'da olabilecek karışıklıkların Yunanistan'ın çıkarlarına aykırı olduğu münasip bir dille anlatılıp, tedbir alınması istenmiştir.⁹⁷⁹ Gizli yazışmalar sonucunda istenilen istihbaratı elde eden Osmanlı idarecileri, terör kaynağı olan çetelerle alâkalı her bir değişikliği zamanında tespit etme imkânına sahipti.

⁹⁷⁵ BOA, A.M.T.Z. (04) nr:127/98.

⁹⁷⁶ BOA, A.M.T.Z. (04) nr:119/29.

⁹⁷⁷ BOA. HR. EŞA. Nr: 40/ 86.

⁹⁷⁸ BOA, A.M.T.Z. (04) nr: 121/21.

⁹⁷⁹ Aynı belge

Rum komite çetelerine dair istihbarat bilgileri de mevcuttu. Nitekim Erkan-ı Harbiye Umum Dairesi Üçüncü Şubesi'nden Sadaret'e 11 Haziran 1325/24 Haziran 1905 tarihli Yunanistan'dan yayınlanan "Verme" gazetesinden edinilerek ulaştırılan bir istihbaratta; Edirne civarındaki Rumlar'ı asayişsizliğe ve başka unsurlara saldırılara teşvik etmek maksadıyla Yunanistan'dan isim ve kıyafet değiştirerek çok sayıda subay ve memurun Vilâyât-ı Selase'ye geldiği belirtilmekteydi. Bunlardan Subay Todur ve İrvas'ın Edirne'deki Rum muallimleri ile görüştükleri, ilaveten Dimitros isimli bir şahsın ise Altınpaşa köyünde 4-5 kişilik çeteler tertip ederek Todur'un kumandasında Kırkkilise istikametine ilerledikleri, ayrıca Rum komitelerinin Edirne civarındaki halka silah dağıtmakta oldukları hakkındaki bilgiyi 2. Ordu müfettişliğine iletilerek gereken tedbirlerin alınması sağlanmıştı⁹⁸⁰.

Rum çetelerinin Yunanistan'dan silah getirmek suretiyle Rumeli'de yaşayan rakipleri Bulgarlara karşı bir takım eylemler içerisinde olacakları, Bulgaristan Komiserliğince "Veroye" gazetesinin 13 Mayıs 1323/26 Mayıs 1907 tarihli nüshasından alınarak Sadrazamlık makamına ulaştırılmıştı. Söz konusu bildirimde; Selanik'e Yunanistan'dan 28 fedai ile birlikte 14 sandık fişek, 400 gram barut ve 100 kadar revolver getirildiği bu durumundan haberdar olan hariçteki Bulgarların endişe ve korkuya kapıldığı sırf bu nedenle diplomatik temsilciliklere müracaat ile Osmanlı makamlarının bu tür durumlara göz yumarak, Bulgarlar'a karşı Rumları kullanıldığı Avrupa devletlerinin konuya ilişkin dikkatlerinin çekmekte kararlı oldukları belirtiliyordu.⁹⁸¹

Osmanlı idari makamları istihbarat hususunda Müslüman tüccarlardan dahi yararlanmaktaydı. Nitekim 16 Mart 1905/29 Mart 1905 tarihli Manastır valiliğinden Rumeli müfettişliğine gelen bir telgrafta; kömürcülükle uğraşan Osmanlı vatandaşlarından bir şahsın Yunanistan'da ardından Kolonya'da kervansaraylarda birkaç gün konakladığı esnada edindiği bilgileri mahalli makamlarla paylaştığı ifade edilmekteydi. Zikredilen şahsın Görice Mutasarrıflığıyla paylaştığı bildiriminde; Yunan subay ve memurlarının, eski Yunan menkıbelerini kullanarak komiteye isim yazdırdıkları, bunlar arasından çeteler tertip ederek hatt-ı imtiyazdan girecekleri

⁹⁸⁰ BOA, *DH.MKT.* nr:2856/91.

⁹⁸¹ BOA, *A.M.T.Z.* (04).nr: 167 /6.

belirtiliyor, Serfice Mutasarrıflığı'nın konuya ilişkin önlemler alması tavsiye ediliyordu⁹⁸².

Osmanlı karşıtı isyan hareketlerinde Bulgarlar ile Ermenilerin işbirliği hususunda bazı bilgiler de mevcuttu. Mesela Varna'da toplanan 6 Ermeni ve 3 Bulgar'ın, suikast yapmak üzere Eylül'ün başında (1907) Der-saadet'e gidecekleri hususunda istihbarat alınmıştı.⁹⁸³ Ayrıca bölgede Sırp menfaatlerini temin etmek maksadıyla Sırbistan, General Atanaskoviç'i görevlendirmiştir. Onun görevi, Sırp çeteler kurup, onları silahlandırmaktı. Romanya ise bu vilâyetlerde yaşayan Uhlara para ve benzeri yardımlarda bulunmaktaydı.

Osmanlı idari makamlarının istihbarat faaliyetleri kurumsallaştırmaya çalıştıklarını da öğrenmekteyiz. Emniyet genel müdürlüğünden Selanik Vilayeti Polis Dairesi'ne gelen 21 Ağustos 1326/3 Eylül 1910 tarihli bir belgede; “ Kanun hükümlerini ihlal edenler, fiillerini gayet uyanık ve gizli surette yaparlar. Hüküm veren mahkemeler ise bu gibi suçluların yaptıkları amellerden haberdar olmazlar. Bu gibi şahısları aramak-yakalamak, suç delillerini ortaya koymak suretiyle ilgili mahkemeye sevk etmek maksadıyla teşkilatımızın bünyesinde bir gizli arama sınıfı oluşturulmuştur. Bu gruba mensuplar, şurada burada ellerinde bastonla dolaştıkları takdirde başarıya muvaffak olmazlar; bundan dolayı aşağıda belirtilen kaidelere uymalıdır⁹⁸⁴”deniliyordu.

1. Arama sınıfı memurları gerek Rumeli'de gerekse İstanbul'da görevlendirildikleri muhitin ahalisinin ruh hayatına hakkıyla vakıf olmadırlar.
2. Ana dillerine ilave olarak; en az 1-2 mahalli lisana aşina olmadırlar.
3. Söz konusu memurların her birinde tebdil maksadıyla; birçok elbise ve sakal bulundurulmalıdır.
4. Arama sınıfı iki bölüme tahsis edilmelidir; bunların çoğunluğu seyyar, bir kısmı sabit olmalıdır. Sabit olan görevliler; şüpheli kişi veya mahallerde kahveci, meyhaneci ve otelci gibi sair mesleklerde istihdam edilebilirler; seyyar memurlar ise kunduracı, gazeteci ve arabacı vb. mesleklerle meşgul gibi görünmelidirler.

⁹⁸² BOA, *TFR.I.UM*, nr:29/2849.

⁹⁸³ İSAM, *HHPE*, nr: 161056.

⁹⁸⁴ BOA, *DH.EUM.YRK* nr.3/108.

5. Görevleri icabı kılık değiştirerek, uşaklık, aşçılık ve diğer meslek erbabına dönüştüklerinde resmi hiçbir makam yahut görevlilerle temasta bulunmamalıdır.

6. Bu görevlerin hassasiyeti münasebetiyle görevli her memurun bir bankada şahsına ait yeterli miktar paranın bulundurulması; ayrıca ihtiyaç anında her memurun isteği kadar para almalarına izin verilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak; Bulgar, Rum ve Sırp ait teşkilâtların planladığı herhangi bir politika değişikliğini önceden tespit edebilmek amacıyla, idarenin gerekli mekanizmalarını işlettiği görülmüştür. İsyancılar ise, Avrupa devletlerinin müdahalesini temin etmek maksadıyla en ufak bir asayiş sorunu büyüterek, idarenin yetersiz olduğu ispatlamaya çalışıyorlardı.⁹⁸⁵Yukarıda da belirtildiği gibi devletçe yürütülen istihbarat çalışmalarının en önemli sonuçları, Makedonya’da cereyan eden hadiselerin planlayıcı ve uygulayıcılarının gerçek niyetlerinin ortaya çıkarılmasıdır.

5.2.Askeri Tedbirler

16 Şubat 1846 tarihinde Seraskerliğe bağlı, Zaptiye Müşirliğinin kurulması ile âsâyiş hizmetleri tek merkezden yürütülmeye başlanmıştır. 1846 yılında Zaptiye Müşirliği kurulduğu zaman, jandarma birlikleri devletin en önemli kolluk gücü hâline gelmiş, emniyet ve âsâyiş sağlamanın yanında, ülke savunmasında da görevler üslenmiştir.⁹⁸⁶ Duyulan ihtiyaç üzerine, 14 Haziran 1869 tarihine kadar bu teşkilatın ilk nizamnamesi olan Asâkir-i Zaptiye Nizamnamesi oluşturularak yetki ve sorumluluklar hukukî bir çerçeve içine alınmıştır. Bu tarih, aynı zamanda ilerde zaptiye alaylarının kurulduğu; diğer yerlerde ise alay, tabur, bölük ve takım teşkilatlanmasına gidildiği dönemdir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra modern bir jandarma teşkilatı kurmak için Fransa ve İngiltere’den subaylar getirilerek yeniden teşkilatlanılmış ve Seraskerlik Makamına bağlı 1879 yılında “Umum Jandarma Merkeziyesi” kurulmuştur⁹⁸⁷ Bundan sonra, 16 Haziran 1880 tarihinde Avrupa’daki Jandarma Teşkilatları benzeri modern bir Jandarma Nizamnamesi hazırlansa da bundan rahatsız olanlar, II.

⁹⁸⁵ BOA. Y. PRK. TKM. nr: 48/49.

⁹⁸⁶ Hikmet Süer, *1877-1878 Osmanlı Rus Harbi, Rumeli Cephesi*, Ankara, 1986,s.73.

⁹⁸⁷ Mehmet Özel, *Türk Ordusu*, T.C.Kültür Bakanlığı, 2.Basım, Plaka Matbaası, Ankara, 1999,s.276.

Abdülhamit'i etkileyerek bu nizamnamenin onaylanmasına ve yürürlüğe girmesine engel olmuşlardır⁹⁸⁸

19'uncu yüzyıl sonları, Balkanlarda karışıklıkların, eşkıyalığın, ayaklanmaların yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde emniyet ve âsâyiş ortamı bozulup çetecilik ve eşkıyalık artınca, silâh teçhizat ve sayı olarak yetersiz olmasına rağmen, jandarmaya bu zor görev yanında Balkanlarda emniyet ve âsâyişin sağlanması görevi de verilmiştir⁹⁸⁹ Rumeli'de sabit jandarma birliklerinin sağlam temellere göre oturtulması ve eğitimi ile buralarda jandarma, eşkıya karşısında başarılar kazanmıştır. Bu tarihe kadar jandarmanın yapısında yapılan değişikliklerin daha sonra da devam ettiği ve Jandarmanın yeri konusunda sürekli bir arayış olduğu görülmektedir. Bu değişimlerde dikkati çeken nokta, genel olarak güvenliğin tehlikede olduğunun görüldüğü dönemlerde; jandarmanın yapısının güçlendirilmeye çalışılmasıdır.

Makedonya'da güvenlik teşkilâtının şekillenmesi bakımından en dramatik süreç 1902 yılında gerçekleşen Cuma-i Bâlâ ayaklanmasından sonra yaşanmıştır. Bu ayaklanmanın ardından Bâbıali Avrupa'nın Makedonya vilâyetlerine müdahale gerekçesini ortadan kaldırmak için bir takım idarî düzenlemeleri hızla gündeme getirmiştir. Öncelikle Hüseyin Hilmi Paşa Avrupa devletlerinin de onayıyla müfettiş-i umumî sıfatıyla bölgeye gönderilmiştir. Said Paşa Hükümeti ise hemen bir reform paketi hazırlamış ve Avrupa hükümetlerini paket hakkında bilgilendirmiştir. Reform paketinin önemli unsurlarından birini jandarma ve polis teşkilâtının yeniden düzenlenmesi oluşturmaktaydı. Ancak, Berlin Antlaşması'na imza atan devletler bununla yetinmeyip Makedonya için ayrı bir reform tasarısı hazırlamışlardır. *Viyana tasarısı* olarak bilinen bu paketin üçüncü kısmı *jandarma, polis ve köy koruculuğunun* yeniden düzenlenmesiyle ilgiliydi.⁹⁹⁰ Makedonya örneğinde de modern yönetim pratiklerinin gereği olan kurumsal yapıların oluşturulması süreci yine iç ve dış siyaset ayrımının belirsizleştiği bir rekabet ortamında cereyan etmiştir.

⁹⁸⁸ Güray Alpar Öz, *Güvenliğin sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu*, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2013, 2(1), s.79.

⁹⁸⁹ Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, "*Türk Harp Tarihinde Jandarma*", J.Gn.K.lığı Yayınları, C. 2, Kozan Ofset, Ankara, 2000, s.153.

⁹⁹⁰ G.Tokay, Makedonya Sorunu...,s.42.

1908 yılına gelindiğinde, Makedonya’da zabitanın reformdan geçirilmesi ve bölgede huzur ve barışın sağlanması hedefinin tutturulamadığı ve ülkede durumun gittikçe daha da kötüleştiği görülmektedir. H. Hilmi Paşa’nın kayıtlarına göre, 1906 yılında 98 çatışmada 530 kişi, 1907 yılındaki 79 çatışmada ise 435 kişi ölmüştü. 1 Ocak ve 31 Temmuz 1908 tarihleri arasında Makedonya’da 976 şiddet olayı yaşanmıştı. Bu sayı ise 1907 yılı boyunca yaşanan olay sayısından fazlaydı.⁹⁹¹ Osmanlı idaresi, asayiş ihlallerini engellemek maksadıyla askerî tedbirlerin yanında bazen polisiye tedbirlere de başvurmuştur.

9–10 Haziran 1908 tarihinde gerçekleşen Reval Görüşmelerinde alınan kararlarda “Hilmi Paşa’ya bağlı toplam 10–12.000 kişilik seyyar askerî birlikler oluşturulacaktı. Bu birlikleri komuta edecek subay, Türk olacaktı ve zabıtayı düzenleyen generalin onayı ile birlikte “Hilmi Paşa” tarafından seçilecek ve padişah tarafından resmen görevlendirilecekti. Hilmi Paşa, Degiorgis ve seyyar askeri birlikler arasında bir işbirliği planı hazırlayacaktı. Avrupalı subaylara tüm operasyonlar hakkında bilgi verilecekti. Ve bunlar istediklerinde bu birliklerle operasyonlara katılabileceklerdi.”⁹⁹²

Nihayet Mart 1912’de yayımlanan “*Seyyar Jandarma Taburlarının Teşkilâtı ile Görevleri ve Harekâtı Hakkındaki Nizâmname*” ile Rumeli’de asayiş ve düzeni bozmak amacıyla ortaya çıkan çeteleri takip ve yakalamak maksadıyla Selanik, Manastır, Üsküp, Yanya, İşkodra’da üzere biner kişilik beş seyyar jandarma taburu kuruldu. Bu taburlar, bulundukları vilâyetin jandarma alayına bağlıydı. Bölük ve takımların merkez ve mıntıkaları alay komutanlarının uygun görmesi valilerin onayı ile tespit edilirdi. Bu taburların görevi; çetelerin; sayısı, teşkilatı, silah ve cephane durumu hakkında ayrıntılı bilgi edinerek derhal üstlerine ve mahalli hükümet memurlarına bildirme ve onlardan alacakları emirlere göre hareket etmekte.⁹⁹³

Meşrutiyetin ilanından sonra, yurdun her tarafında yeniden teşkilâtlandırılan jandarma, yeterli bir şekilde emniyet ve asayiş görevlerini yerine getirememekteydi. Özellikle Rumeli bölgesindeki olaylara engel olamıyordu. Rumeli Müfettiş Vekili olan

⁹⁹¹ Nadir Özbek, *Osmanlı İmparatorluğunda İç güvenlik, Siyaset ve Devlet(1876-1909)*, Türklük Araştırmaları Dergisi, 16 (güz 2004), s.82.

⁹⁹² N.Özbek, *a.g.m.*,s.71

⁹⁹³ Halim Alyot, *Türkiye’de Zabıta*, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947, s.276.

Mahmut Şevket Paşa, 22 Mart 1909 tarihinde gönderdiği bir telgrafta, halkın Bulgar komitelerinden çok bölgede bulunan Rum çetelerinden zarar gördüğünü belirtiyordu. Şevket Paşa, ayrıca Makedonya bölgesinde eşkıya ile mücadelede hem mülkî hem de askerî makamlarca tedbirler alınmasına rağmen müfrezelerin bulunduğu karakollara yakın yerlerde bile olayların önüne geçilemediğini, sırf eşkıya takip işiyle görevlendirilecek özel birliklerin istihdam edilmesinin olayları önlemede yararlı olacağını ifade etmekteydi.⁹⁹⁴ Bunun üzerine hükümet, mevcut jandarma kuvveti ile asayiş ve güvenliği sağlamayı başaramayınca mevcut jandarma kuvvetine ilaveten *seyyar jandarma* taburlarının teşkil edilmesini onaylamıştı. Ancak seyyar taburların kurulma sürecinde mevcut ordu kuvvetlerinden istifade etmeyi planlamıştı.⁹⁹⁵

Bu amaçla hükümet, önce 27 Eylül 1909 tarihinde Rumeli'de ve 4 Ekim 1909 tarihinde de diğer illerde, “*eşkıyalık ve bozgunculuğun önlenmesi, suç işlemeye kalkışanlara gereken işlemin yapılması*” hakkında geçici kanunlar çıkarmış ve nizamiye kitalarından oluşan takip müfrezelerini kurmuştur. Bu birliklerin görevi, jandarma kuvvetleri ile ele geçirilmesi mümkün olmayan haydutların takip ve uzaklaştırılmasıydı. Bu müfrezeler, bulundukları bölgenin en büyük mülkiye memurdan aldıkları emirlere göre hareket ederdi. Mülkiye memurları bu emirleri ya üst makamlardan alır veya ihtiyaç gördükleri zaman kendileri verirdi. Takip müfrezelerinin komutanları, her zaman arama yapma yetkisine sahipti. Bu arama sırasında bizzat kendileri de bulunur ve kurallara uygun davranılmasını sağlardı. Aksi bir durum olması halinde suçlular ile birlikte subay ve memurlar da sorumlu tutulurdu⁹⁹⁶.

Yukarıda Osmanlı kolluk güçlerinin kısa tarihini verdikten sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra imzalanan Berlin antlaşmasıyla şiddeti giderek artan, Bulgar, Rum ve Sırp çete faaliyetlerine karşı alınan tüm askeri tedbirleri arşiv malzemesiyle değerlendirmeye çalışacağız.

Osmanlı Hükümeti, Rumeli vilayetlerinde emniyeti sağlamak maksadıyla önemli sayıda asker bulundurmaktaydı. Tüm bu askeri birliklerin devletin maliyesine ekstra bir yük teşkil ettiği bilinmektedir. Nitekim Selanik Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 24 Teşrinisani 1324/ 7 Aralık 1908 tarihli cevabi bir telgraf, bu yönde bize

⁹⁹⁴ N.Özbek, *a.g.m*, s.80.

⁹⁹⁵ H.Alyot, *a.g.e.*, s. 272.

⁹⁹⁶ N.Özbek, *a.g.m*, s.84.

önemli istatistikî bilgiler vermektedir. Burada vilayetteki toplam jandarmanın tüm piyadesi; 2335, süvari: 433 neferden oluştuğu; bunlar için senelik 7.145.700 kuruş; ilave istihdam edilen 1830 piyade ve 208 süvari için senelik 5.021.040 kuruş tahsis edildiği; iki tabur kâtibi, 4 yüzbaşı ve 16 mülazım için 200.000 kuruş; ayrıca aydınlama, yakacak ve diğer ihtiyaçlar için 100.000 kuruş ayrıldığı genel toplamının 5321.040 tutarında olduğu; jandarma mektepleri düzenlenme dairesi, yabancı zabitlerin maaş ve harcırahları, bazı taburların masrafları bu tahsisatın dışında olduğu bilgisi edinilmekteydi.⁹⁹⁷ Anlaşılacağı üzere ayrılıkçı hareketlerin baş gösterdiği Osmanlı Rumeli'sinde en önemli sorun asker istihdamı ve bunlar için ayrılan ödeneklerdi. Bu konularda Osmanlı makamlarının önemli güçlüklerle karşılaştığı şüphesiz bir hakikatti.

Osmanlı devleti, terörle mücadelesinde Vilâyât-ı Selase'ye başka bölgelerden de asker sevkıyatı yapmaktaydı. Nitekim 5. Ordu-yu Hümayun; 300'ü Trablus-Şam, 100'ü Akka, 150'si Lazkiye, 350'si Beyrut, 1.100'ü İskenderun, 400'ü Mersin ve 550 neferi Yafa toplam 3000 asker tertip ederek bölgeye sevk edilmesini sağlanmıştı. 3. Ordu-yu Hümayun'a sevk edilen bu birliklerin toplam masrafı 326.146 kuruştı. Ayrıca zikredilen iskelelere ve oralardan Selanik'e kadar yevmiye ve diğer sevk masrafları 264.750 kuruş ulaşmaktaydı. İlaveten sevk edildikleri iskelelerden vapurlarına bindirilecekleri zaman aralığında masrafları mahalli kumandanlıklarca düzenlenecek hususi senetler vasıtasıyla karşılanacaktı.⁹⁹⁸ Aşağıda 3. Ordu birliğine diğer bölgelerden nakil edilen askerlerin masrafları tafsilatlı şekilde tablo olarak verilmiştir.

⁹⁹⁷ BOA. *DH.MKTN* nr:2724/92.

⁹⁹⁸ BOA. *BEO* nr:3354/2.

Tablo 8: 12 Temmuz 1908 tarihi itibarıyla 2. ve 5. Ordu-yu Hümayunlardan 3. Ordu-yu Hümayuna sevk olunacak efradın masrafları ⁹⁹⁹

2. ve 5. Ordu-yu Hümayunlardan 3. Ordu-yu Hümayuna sevk olunacak efradın masraflarını açıklayan pusuladır.		
2. Ordu-yu Hümayundan 3. Ordu-yu Hümayuna sevk olunacak 4.000 neferin merkezlerinden Selanik’e kadar sevk masrafları		
Hüdavendigâr Vilayetinden	114.931	Kuruş
Konya Vilayetinden	158.510	Kuruş
Aydın Vilayetinden	32.595	Kuruş
Adana Vilayetinden	9.003	Kuruş
Biga Sancağından	11.107	Kuruş
TOPLAM	326.146	Kuruş
5. Ordu-yu Hümayundan 3. Ordu-yu Hümayuna sevk olunacak 3.000 neferin tabur merkezlerinden iskelelere ve iskelelerden Selanik’e kadar yevmiye, kumanya ve sevk masrafları		
Suriye Vilayetinden	12.475	
Beyrut Vilayetinden	84.325	
Halep Vilayetinden	90.375	
Adana Vilayetinden	32.400	
Kudüs Sancağı	45.175	
TOPLAM	264.750	

Rumeli vilayetlerinde asayiş ve emniyetin sağlanması için alınan tedbirler, fiili olarak uygulanmaya çalışılmaktaydı. Herhangi bir bölgede çatışma olduğunu haber alan veya tespit eden birlikler, derhal olay yerine gitmeye zorunluydu. Bu çarpışmalarda yapılacak hareket tarzlarını oradaki en yüksek rütbeli veya kıdemli subay belirlerdi. Nitekim Rumeli Vilayetlerinde görevli bazı memurların, Bulgar eşkıya çetelerinin eylemlerine ilişkin bilgi ve ihbarları aslı ve doğruluk derecesi araştırmaksızın ilgili

⁹⁹⁹ BOA. BEO nr:3354/3.

dairelere bildirmeleri; söz konusu memur ve makamları meşgul ederek, ahalinin ise korku ve heyecana kapılmasına neden olmaktadır¹⁰⁰⁰. Bu nedenle Osmanlı askerinin başarı sağlayabilmesi için kargaşanın çıktığı mahallerde mülki memurların gereken araştırmaları sağlıklı yapmaları ve askeri makamlara zamanında bilgi vermeleri istenmekteydi¹⁰⁰¹. Nitekim 27 Şevval 1315/ 21 Mart 1897 tarihli 3. Ordu-yu Hümayun Müşiriyyeti Vekâletinden Selanik vilayetine gelen aşağıda maddelendirdiğimiz bir telgrafta vermiş olduğumuz bilgileri doğrular niteliktedir.¹⁰⁰²:

1. Vilayetlerden askeri birlikler talep olunması durumunda; köylere ve kasabalara gereken müfrezelerin ivedilikle sevk ve istihdamının sağlanması

2. Osmanlı askerinin büyüklüğünü ve caydırıcılığını ortaya koyabilmek için dağınık 3-5'er dağınık müfrezeler yerine külliyetli askerlerin bir arada bulundurulması

3. Hükümet memurları köy, kasaba ve şehirlere kimlerin gidip-geldiğini dikkatle gözlemleyerek, görev yaptıkları yerlerdeki halkın nabzını yoklamaları

4. Bulundukları mahallerin huzur ve asayişini sağlama konusunda askeriye ve mülkiye efradının işbirliği ve uyum içinde çalışmaları

Osmanlı idari makamlarının Emaret yönetimini de gözettiğini söyleyebiliriz. Komite çetelerine yardımının olmadığını zaman zaman iddia eden, fakat gerçekte en büyük destekçisi konumunda olan Bulgaristan'a¹⁰⁰³ karşı Osmanlı haklı olarak tedbiri elden bırakmamaya çalışmıştır. İdareye göre “*Rumeli’de çok sayıda asker bulundurmamak mevcut şartlara göre bir zarurettir. Ayrıca Berlin Antlaşması’nın malum maddesine göre (23. madde) Rumeli vilâyetlerinde yapılması istenilen ıslahatların gerçekleştirilmesi için Bulgaristan ısrarcı olma gayretindedir. Bu maddenin uygulanmasının, söz konusu vilâyetlerde otonom bir idarenin kurulması manasına geldiği hususunda şüphe yoktur. Bu vaziyetin gerçekleşmesi durumunda ise, Rumeli’de bulunan topraklar kolaylıkla elden çıkmış olur. Ayrıca Bulgaristan’ın, halen Devlet-i Aliyye’nin mümtaz bir eyaleti olduğu için Berlin Antlaşması’na dayanarak bizden ıslahat talep etmeye hakkı yoktur. Böyle bir şey, söz konusu Antlaşma’nın selahiyeti dışındadır. Buna rağmen konuyu aynı dille seslendirmeye devam ederse, Bulgaristan’a,*

¹⁰⁰⁰ BOA. BEO nr: 655 /49101.

¹⁰⁰¹ BOA, BEO nr:1277 /95774.

¹⁰⁰² BOA, BEO nr:1095/82054.

¹⁰⁰³ BOA. HR. SYS. nr: 33/89.

Berlin Antlaşması gereği yerine getirmesi gereken şartları yerine getirmediği ve yükümlülüklerini yerine getirmesi için tarafımızdan her türlü girişimde bulunulacağı anlatılmalı. Söz konusu yükümlülükler, Tuna Vilâyeti'nde bulunan (Osmanlı'dan kalan) kalelerin yıkılması ve vergilerle alâkalı bazı hususlardır. Hatta Düvel-i Muazzama tarafından dahi Berlin Antlaşması hükümlerinin yerine getirilmesi istenirse, onlara da Bulgaristan'ın bu yükümlülükleri hatırlatılmalıdır”¹⁰⁰⁴. Anlaşılacağı üzere devlet Emetet yönetimine karşı gerek askeri gerekse politik bir takım tedbirler almaktaydı.

Rumeli vilayetlerinde tertip olunan askeri birliklerden başarı elde edebilmek için bölgenin arazi ve politik koşulları dikkate alındığını görmekteyiz. Nitekim 14 Eylül 1894 tarihli üç vilayete gelen sadrazamlık tezkeresinde; eşkıyalarla mücadelede en önemli hususun, söz konusu çetelere mensup kimselerin arazi şartlarında gizlendikleri yerlerin tespit edilmesi olarak belirtilmekteydi. Bu nedenle arama faaliyetlerinde coğrafi durum esas alınarak, seyyar birlikler oluşturulmasına öncelik verilmişti. Diğer taraftan, bu birliklerin süvari mi yoksa piyade birliklerden mi düzenlenmesi hususunda tüm vilayet yetkililerinden görüşüne başvuruldu. Neticede gelen sonuçlardan sonra yapılan müzakerelerde; atlı birliklerle, sarp dağlarda eşkıya aramanın güçlüğü ortaya konularak, piyade müfrezeleri sevk ve istihdamı kararı alınarak tüm vilayetlerdeki askeri ve mülki yetkililere tebliğ edilmişti. Ayrıca süvari birliklerden oluşturulan seyyar taburların daha maliyetli olduğu belirtilmekteydi. Nitekim hazinece yapılan hesaplamalar göre; 800 nefer süvari jandarma yerine aynı masrafla 1462 piyadenin istihdamının mümkün olduğu ortaya konuluyordu. Diğer önemli bir sorunun eşkıya takibinde gezici küçük müfrezelerin mi yahut külliyetli birliklerin mi istihdam edilmesi olduğunu görmekteyiz. Ancak belgelerden çıkardığımız sonuç idari makamların bu konuda istikrarlı bir politikasının olmadığıdır. Zira eşkıya ile mücadelede bahsettiğimiz her iki yöntem de duruma göre kullanılmaktaydı.¹⁰⁰⁵

Eşkıya takibinde sabit külliyetli askerlerden mi yahut küçük seyyar birliklerden mi başarı elde edilebileceği meselesinin vilayetlere sorulduğunu yukarıda belirtmiştik. Nihayet Kosova vilayetinden 20 Eylül 1896 tarihli Umum-u Erkan-ı Harbiye Dairesi 3.

¹⁰⁰⁴ BOA. Y. PRK. EŞA. Nr:37/84.

¹⁰⁰⁵ BOA, BEO nr: 855 /64054.

Şubesine gelen bir tahriratta şu şekilde görüş beyan edilmekteydi; seyyar jandarma taburları kurulması halinde eşkıya takibinde sabit Osmanlı askerine muhtaç olup olmayacağı tarafımızca mütalaa edildi; üç vilayete istihdam edilen seyyar taburların faydaları malum ise de Osmanlı askerine tamamen ihtiyaç olmadığı düşünülememektedir, denilmekteydi¹⁰⁰⁶. Anlaşılacağı üzere terörle mücadelede gerek merkezde gerekse taşrada idari birimler arasında işbirliği olduğu kadar görüş ayrılıkları da mevcuttu.

Devletin eşkıya terörü ile mücadelesinde gizlilik ilkesine önem verdiğini de görmekteyiz. Bu yönde 7 Ekim 1896 tarihli Selanik vilayetine gelen bir sadrazamlık telgraf namesinde; eşkıyaya dair resmi ihbar ve malumatların yayılmasındaki sakıncalardan bahsedilmekteydi. Bu hususta ahalinin korku ve heyecanına yol açacak, her türden bilginin gizlilik dairesinde kalması gerektiği ifade edilmekteydi. Nitekim Bulgaristan Harbiye Müdürü'nün Filibe Fırkası Kumandanıyla Hasköy Kışlasını birlikte teftişe çıktıkları bilgisi Siroz Kaymakamlığından Petriç Kaymakamlığına gelen bir müfreze zabıtine anlatılması suretiyle yayılması, mülki ve askeri makamları zor düşürmüştü. Sonradan idari makamlarca, bu tür durumların tekrarlarının sakıncaları ortaya konularak, gereken vasiyet Kosova, Selanik ve Manastır vilayetlerine tebliğ edilmişti.¹⁰⁰⁷

Çetelerin ve eşkıyanın elindeki silahlar, jandarmanın elindeki silahlardan daha üstün niteliklere sahipti. Jandarma martini tüfeklerini kullanıyordu. Eşkıyaya üstün gelebilmek için en azından mavzer tüfeklerine ihtiyaç vardı. Bu amaçla Osmanlı Hükümeti'nin de silah ithalatını yaptığını görmekteyiz. Nitekim 3 Şubat 1317/ 16 Şubat 1902 tarihli Sadaret Makamından Tophane Müşirliğine gelen bir tezkerede; Amsterdam'dan yüklenen fişek ve mavzer silahların Selanik limanına getirildiği; söz konusu silahların güvenli bir şekilde indirilerek sevk edilmesinin sağlanması gerektiği talimatı verilmişti¹⁰⁰⁸.

Osmanlı hükümetinin eşkıya arama-yakalama faaliyetinde bilhassa seyyar taburların duruma göre ihtiyaçlarının belirlenip giderilmeye çalışıldığını görmekteyiz. Nitekim sadrazamlık makamından Ser-Askeriye Makamına gelen 12 Ekim 1894 tarihli

¹⁰⁰⁶ BOA, BEO nr: 855 /64054.

¹⁰⁰⁷ BEO BEO. nr:851 /63781.

¹⁰⁰⁸ BAO, BEO. nr: 1795 /134596.

bir tezkerede; Rumeli vilayetlerinde kır ve Balkanlarda eşkıya takibi ile meşgul olan asker ve zabıta mensuplarının, hareketlerini hızlandıracağı gerekçesiyle; Mahalli Meclis İdaresi marifetiyle, çarık satın alınması, söz konusu çarıklar için gereken ödeneğin ait oldukları jandarma ve zaptiye alaylarının ödenek masrafı arasında gösterilerek yıllık elbise ve levazım ödeneği üzerinden genel hesap defterine kayıt ettirilmesi istenmekteydi. Ayrıca havaların soğumaya başladığı dönemde jandarma ve zabitlerin ihtiyaçları olan kışlık giyecek, çizme ve kaput için ödeneğin ayrılması¹⁰⁰⁹ sağlanmıştı. Diğer taraftan mahalli olaylara sevk edilen birliklerin zamanında ve güvenilir bir şekilde ulaştırılması için müfrezelerin demiryolu ücretlerinin alaya ayrılan ödenekten karşılanması yetmediği durumlar olur ise diğer sarflar ödenekten karşılanması ile ilgili makamlara talimatlar verilmişti.¹⁰¹⁰

Osmanlı hükümetinin eşkıya takibinde ulaşım önem verdiğiğine değinmiştik. Özellikle eşkıya takibinde tren yolları kullanımı tercih ediliyordu. Bu nedenle asker sevkiyatının geciktirilmemesi için tren yolları kumpanyalarıyla gereken görüşmeler sağlanmaktaydı. Hatta lüzumu dâhilinde gece nakledilmesi gereken askerler için tren tahsis edilmesi kumpanyalarla hükümet arasında zaman zaman sorunlar yaşanmasına neden oluyordu. Ayrıca yeni tren yollarının yapım çalışmaları tüm hızıyla devam etmekteydi¹⁰¹¹. Demiryollarının yanı sıra askeri amaçlı köprü yapım faaliyetleri de sürdürülüyordu. Nitekim Galos demiryolu iskelesinde ahşaptan pirogom sisteminde; 85 m uzunluğunda ve 2,5 m genişliğinde tüm malzemeleri orijinal modern bir köprü yapılmıştı.¹⁰¹² İlaveten Selanik'te Demirhisar-Cuma-i Bala arasında Vahdova istasyonu, Ustrumca-Osmaniye yollarının Kırıyovlak ve Karusu köprüleri, İştîp-Koçana yolu vb yapım faaliyetleri için gereken girişimler başlatılmıştı. Burada Rumeli'de yol yapım çalışmalarında öncelikli olarak köprü ve kayalık gibi gelip-geçmesi zor yollardan başlanıldığı hususu belirtilmelidir.¹⁰¹³

Aynı şekilde karakollar vasıtasıyla jandarmanın halka daha yakın olması ve çetelerin yoğun olduğu yerlerde bir karakolun kurulması düşüncesi de benimsenmiştir. Diğer taraftan hudutlarda kuleler, yol yapımı ve posta ikmal masrafı için gereken

¹⁰⁰⁹ BOA, BEO. nr: 1095/82054.

¹⁰¹⁰ BOA, BEO. nr:86 /6439.

¹⁰¹¹ BOA, BEO nr: 2133 /159940.

¹⁰¹² BAO. BEO. nr:928 /74846.

¹⁰¹³ BOA. BEO. nr:2013 /150975.

ödenekler tahsis edilmekteydi. Ayrıca jandarmaya yüklenen bazı gereksiz görevler kaldırılarak jandarmanın aslı görevi olan kır ve köylerde devriye gezme, muhabere gibi görevleri yapması sağlanmıştır¹⁰¹⁴.

Çetelerle mücadelede, mahalli malumatların zamanında gelmesi önemliydi. Bunun için askeri makamlar tarafından gerektiğinde güvenilir casusların istihdam edilerek dâhilden ve hariçten kanıtlı belgeler elde edilmesi istenilmekteydi. Çünkü idari çevreler, eşkıyalar hakkında tam ve doğru bildirim yapıldığı takdirde komite çetelerinin içerdeki halkla birleşmesine mani olunabilir diyorlardı. Yanı sıra Ordu-yu Hümayun da nizamiye ve redif kuvvetleri için ayrılan askeri ödeneğin zamanında verilemesi, askerin maaşını alamamasına neden oluyor, bu durum askerlerin maddi sıkışıklık yaşamalarından dolayı moral ve motivasyon eksikliği yaratıyordu. Hatta eşkıya takibi yapan erbaşların yevmiyeleri kaçınılmaz mallar; zabıtların ise mahalli mallarla karşılanmaya çalışıldığı oluyordu. Çoğu zaman ise maaşlarının aylarca ödenmediği durumlar dahi olmuştu. Nihayet eşkıya ile mücadele bütün bu nedenlerden dolayı askeri sevkıyat gecikmesi yaşanıyor. İncelediğimiz hemen tüm belgelerde Osmanlı hükümetinin askerin maaşını bile ödemekte inanılmaz güçlük yaşadığını tespit etmiş bulunmaktayız. Bu durum beklide terörle mücadelede devletin çözüm bulamadığı sorunların başında geliyordu¹⁰¹⁵.

Askeri ihtiyaçları karşılamak maksadıyla, devletin borçlanma yoluna gittiği görülmekteydi. Nitekim Sadarettin Maliye Nezaretine ulaştırılan 8–10 Şubat 1312/20–22 Şubat 1897 tarihli iki tezkerede; Selanik vilayetince silâh altına alınan ve vilayete diğer bölgelerden sevk edilen Osmanlı askerlerinin senelik yiyecekleri tutarı 2.000.000 kuruş bu meblağın, umum mallar tahsilâtından karşılanması mümkün olmayabilir. Bundan dolayı gelecek sene ağnamı karşılık gösterilerek, itibarlı tüccarlardan borç alınmalıdır. Söz konusu yöntemlerle gerekli miktar sağlanamazsa yine ağnam resmi karşılık gösterilerek uygun faizle banklardan para temin edilmelidir.¹⁰¹⁶ Denilmekteydi.

Osmanlı hükümetinin askeri alanda başarı sağlayabilmesi için mahalli yöneticilerinde tavsiyeleri olmaktadır. Nitekim İşkodra valiliğinden dâhiliye nezaretine gönderilen bu yönde 9 Kânunusani 1314/21 Ocak 1899 tarihli bir telgraf-name

¹⁰¹⁴ BOA. BEO nr:1169 /87646.

¹⁰¹⁵ BOA. BEO nr: 910 /68178.

¹⁰¹⁶ BOA, BEO nr: 912 /68389.

görmekteyiz. Rumeli’de görev yapan askeri-sivil tüm memurların güvenilir ve ehil kişilerden seçilmesi gerekmektedir. Özellikle bavul polisi ve zabitanların kabiliyetli ve uyanık kimselerden seçilmesi ve tüm askeri-mülki çalışanlarının maaşının zamanında ödenilmesi, eşkıya ile mücadelede en önemli hususlardandır¹⁰¹⁷ deniliyordu. Anlaşılacağı üzere maaşların eksik ve zamanında ödenememesi mahalli idarecileri de zor durumda bırakmaktaydı.

Osmanlılarda devletinde, eşkıya ile mücadelede ahalinin silahlanmasının önüne geçildiğini de görmekteyiz.¹⁰¹⁸ Nitekim vaktiyle Fransa’da bir takım tüfeklerin av tüfeği şeklide satışına izin verilmesi halkın silahlı topluluk haline gelmesine neden olduğu hatta sonradan bu silahların toplanılmasında bin bir güçlük yaşanıldığı örneğinden yola çıkarak Fransızlar gibi tek unsurdan oluşmayan Makedonya coğrafyasında, tebaanın silahlanması önemli güçlükler yaratacağı belirtilmekteydi.¹⁰¹⁹ Ayrıca asayiş ihlallerini engellemek maksadıyla, askerî tedbirlerin yanında bazen polisiye tedbirlere de başvurmuştur. Artan tehlike ihtimalini bertaraf etmek için 05 Mart 1321/18 Mart 1905 tarihli bir genelge ile şehir, kasaba, köyler ve pazaryerlerinde kimsenin silahla gezemeyeceği ilan edilmiştir. Bu karara karşı gelen veya bunu ihlal eden kimselerin derhal tutuklanmaları ve adliyeğe sevk edilmeleri istenmiştir.¹⁰²⁰

Osmanlı devletinin eşkıya ile mücadelede farklı yöntemlere de başvurduğunu da görmekteyiz. Nitekim dâhiliye nezaretinden Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerine 9 Eylül 1307/21 Eylül 1891 tarihli gönderilen bir tezkerede: eşkıya varlığından ve olası bir kargaşadan haberleri olan köylerin bağlı oldukları mahalli hükümetlere, malumat vermemeleri durumunda nakdi ceza uygulamasına tabi olacakları bildirilmekteydi. Söz konusu durum için hüküm verilen cezanın miktarını Vilayet Meclis İdaresi belirleyecek, köy muhtarları tarafından bu talimat-namenin ayrıntıları halka anlatılacaktı. Hatta Serfice İdare Meclisi aynı uygulamanın hayvan hırsızlığı cürmünü de kapsamasını talep ettiğinden sonradan uygulamanın kapsamının genişletildiğini görmekteyiz¹⁰²¹.

Yunanistan’dan ve adalardan sınırlarımıza giren eşkıyalar için karadan olduğu gibi denizden de bir takım tedbirler alındığını görmekteyiz. Özellikle Selanik liman

¹⁰¹⁷ BAO, BEO. nr:1277 /95774.

¹⁰¹⁸ BOA, BEO nr: 1924 /144282.

¹⁰¹⁹ Aynı belge.

¹⁰²⁰ BOA. Rumeli Vilâyet-i Şahanesi, Mufettiş-i Umumiliği, No yok, 5 Mart 1321.

¹⁰²¹ BOA, Ş.D. nr: 2025/54.

güvenliği sağlanması için muhtelif etkili önlemler alınmıştır. Bu nedende başta İstanbul olmak üzere, Aydın vilayeti ve adalardan getirilen mevcut istimbol ve torpidoların gerekli yerlere yerleştirilmesi sağlanmıştı. Ancak birçok deniz vasıtasının arızalı oluşu önemli sorunlara neden olmaktaydı. Bunların tamir ve sevki Osmanlı maliyesine önemli bir masraf teşkil etmekteydi. İdari makamlar, Selanik limanının güvenliği hususunda; “*Rum eşkiyasının tecavüzü Osmanlı Hükümetince lüzumlu imiş de sahiller ondan dolayı gözetlenmiyormuş* intibahının oluşmasından endişe etmekteydiler. Bilindiği gibi bilhassa Bulgarlar kendilerine karşı devletin Rumları kullandığını, Avrupa matbuat ve siyaset âlemine her fırsatta iletmekteydiler. İncelemiş olduğumuz belgelerden edindiğimiz kanaat ise, kısmen de olsa bu tezi doğrular niteliktedir

Bulgar çetelerin, demir yollarına saldırılarını önlemek maksadıyla da bir takım askeri tedbirler alınmaktaydı. Nitekim 14 Ağustos 1312 /26 Ağustos 1898 tarihinde Manastır demir yolunun 117. km’sine rastlayan noktada yol bekçisine saldıran beş kadar eşkiya askeri treni durdurmaya çalışmışlarsa da başarılı elde edememişlerdi. Demiryolları kumpanyaları bu gibi saldırıların engellenmesini ve konuyla ilgili güvenliğinde sağlanmasını idari makamlardan talep etmekteydiler. Bu nedenle yapılan müzakerelerden sonra Selanik-Manastır hattının imalat sanayiye içeren kısmı üzerine, Bozacı Burnu ile Esterova arasına uygun yerlere karakollar yapılması, Selanik vilayetine bildirilmişti. Ayrıca Selanik vilayetindeki, diğer mıntıkadaki küçük köprülerin muhafızı için jandarmadan 3’er 5’er kişi yerleştirilerek korunması; Manastır Vilayeti dâhilindeki büyük köprüler yakınına askeri karakollar ve küçük köprü yakınlarına da jandarmadan bekçi tarzında uygun miktarda kişiler yerleştirilmesi sağlanmıştı. Bu arada şark demiryollarının güvenliğini sağlamak için 5. ve 17 fırka kumandalıklarına gereken talimat yazılmıştı¹⁰²².

Başta II. Abdülhamit olmak üzere yukarıdan aşağıya tüm idarecilerin Rumeli coğrafyasında gerçekleşen bu terör vakasında çeşit türden birçok önlemler aldığını görmekteyiz. Nitekim Sadrazamlık makamından Ser-Askeriye ve Dâhiliye Nezaretine 28 Cemaziyelahir 1320/26 Eylül 1902 tarihli gelen bir irade de; Rumeli vilayetindeki Bulgar bozgunculuğunun yok edilmesine dair tedbirler önerilmekteydi.¹⁰²³

¹⁰²² BOA, BEO. nr:838/ 62809, b.3.

¹⁰²³ BOA. BEO nr.1928/144543.

1. Eşkîya takip kanunlarının itina ile uygulanarak; mülki ve askeri dairelerin uyum içinde çalışması
2. 3-4 yerde birer karakol mevkiî kurulması.
- 3 . 60-70 neferden mürekkep bir askeri müfreze oluşturulması
4. Kaza merkezlerinde birer ihtiyat kuvvetleri oluşturularak, zaptiye ve jandarma mevcudundan Nizamiye kıtaları refakatinde zikredilen karakollar arasında gezdirilmesi
4. Nakdi mükâfat vaadiyle güvenilir muhbirler istihdam edilmesi
5. Silâhâtına alınan redif taburlarından hakkıyla istifade etmek için o mahallin askeri ve mülkiye memurlarının birleşerek kazalar dâhilinde gerekli düzenlemeleri yapmaları
6. Belirlenen yerlerde Osmanlı askeri için kışlık ikametgâhlar yapılması

II. Meşrutiyetin ilanından sonra da eşkıya ile mücadele bütün hızıyla devam etmiştir. Nitekim Sadarettin Rumeli Vilayeti Müfettişliğine, Selanik, Manastır, Kosova vilayetlerine, Ser-Askeriye tarafına ve Dâhiliye Nezareti'ne 29 Mayıs 1323/ 11 Haziran 1913 tarihli tezkere ile Rumeli Vilayetlerinde eşkıya takip ve uzaklaştırılmasıyla ilgili aşağıda maddelendirdiğimiz şu tedbirler iletilmekteydi¹⁰²⁴:

1. Nahiye müdürlerinden valilere varıncaya kadar asayiş ve güvenliğin sağlanmasıyla sorumlu olan tüm mülkiye memurlarının ve mahiyetlerinde bulunan polis ve jandarmaların askeriye ile birlikte, eşkıyalık faaliyetlerinin ortadan kaldırılması için gayret sarf etmeleri gerekmektedir.
2. Söz konusu mahallerde; mülki ve askeri görevliler tarafından el birliğiyle çalışarak hangi cins ve mezhebe mensup olursa olsun ortaya çıkabilecek eşkıya çetelerine asla göz açtırılmaksızın tamamına ulaşılması ve ortadan kaldırılmaları sağlanmalıdır.
3. Takibat ve uzaklaştırma işinde hizmetleri ve yararlıkları görülenler ödüllendirilmeli, gevşeklik ve rehabetleri görülenler ise gerekli cezalandırılmaları sağlanmalıdır.

Sonuç olarak tüm unsurların Osmanlı devletine başkaldırdığı İmparatorluğun en uzun yüzyılında, terörle(politik eşkıyalık) mücadele gerek büyük güçlerin gerekse yeni kurulan balkan devletlerinin tüm muhalefetlerine rağmen sürdürülmeye çalışıldığını görmekteyiz. Ancak devletin gerek dış gerekse iç mekanizmalardan dolayı terörle imtihanında pek de başarılı olmadığı söylenebilir. Çünkü en üst idareciler, çoğu zaman birbiriyle çelişen hatta bazı zamanlar uygulanabilirliği olmayan talimatlar

¹⁰²⁴ BOA. BEO nr.3075/1.

yağdırırlarken, taşradaki idarecilerin de bu talimatları uygulamaya imkânları olmadığını belirtmek hiçte abartılı olmayacaktır. Bunda devletin politik eşkıyalık ile mücadelesinde istikrarlı politikasının olmamasının katkısı olduğu gibi devlet kademelerinde görev almış bazı yöneticilerin kabiliyetli ve dirayetli kimselerden seçilmemesinin de payı büyüktür.

5.3.İslahat Çalışmaları

5.3.1. Rumeli Müfettişliğinin Kurulması

İngiltere Hükümeti, Makedonya’da bir umumi Hristiyan vali tayinini iltizam ediyordu. Bu vali Berlin Antlaşmasını imza etmiş devletler tebaasından olmayacağı gibi Balkanlardaki ırklara da mensup olmayacaktı. Makedonya’daki tahrikler semeresini vermişti. Avrupa Makedonya işlerine müdahale yolunda ilk adımını atmıştı. Artık komiteler istedikleri kadar rahat durmaya bilirdi. Eski “*Bakat*” vak’ası esnasında Bulgar tarafını o kadar iltizam eylemiş olan İngiltere, bu defa dahi Makedonya’da ıslahatın Hristiyanların işine yarayacak ciddi bir şekilde tatbikini istiyordu.¹⁰²⁵

Öte taraftan II. Abdülhamid, Şarkî Rumeli Vilayeti’nin akıbetine benzer bir hadiseye mahal vermek istemediği için öteden beri Makedonya’ya Hristiyan bir vali tayinine de kesinlikle yanaşmıyordu.¹⁰²⁶ Cuma-i Bâlâ İsyanından kısa bir zaman sonra, II. Abdülhamid’in talimatıyla, Kasım 1902’de i Selanik vilayeti merkez olmak üzere, Kosova ile Manastır’ında dâhil olduğu *Vilâyât-ı Selâse Umumi Müfettişliği* kuruldu. O tarihte Sadrazam Küçük Said Paşaydı. Konya Valisi Ferit Paşada, Rumeli’de kararlaştırılan ıslahatların Babîâli nezdinde takibine vazifelendirildi. Çok geçmeden Ferit Paşa sadrazam oldu. Hüseyin Hilmi Paşa¹⁰²⁷, *Müfettiş-i Umumî* sıfatıyla ve vezir rütbesi ile Makedonya’ya tayin edildi. Müfettiş Paşa, 16 Kasım 1902’de oluşturulan *Umumî Müfettişlik Talimatnamesi*’ne göre 30 Kasım 1902 tarihinden itibaren 30.000 kuruş maaşla bu göreve getirilmiş bulunuyordu.¹⁰²⁸ 4 Aralık 1902’de talimatname

¹⁰²⁵ K. İrtem, *a.g.e.*, s.212-213

¹⁰²⁶ M.Aydın, *Şarkî Rumeli Vilayeti...*, s.9.

¹⁰²⁷ Makedonya’ya atanan genel müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa Midilli mütevazı bir ailenin çocuğuydu. Şam’da parlak bir meslek hayatı geçirdikten sonra vali olarak Yemen’de merkezîyetçi bir siyaset kurmuştu. Geniş bilgi edinmek için bakınız; Mahmut Şevket Paşa, Rumeli yağmalanan İmparatorluk s.462-463

¹⁰²⁸ İSAM, *HHPE*, nr. 1227/19

uygulanmaya başlandı. Hüseyin Hilmi Paşa, 8 Aralık'ta Selanik'te görevinin başında hazır bulundu. 11 Aralık 1902'de askeri ve sivil tüm mahalli makamlara tebliğ edilmişti. Birkaç gün sonrada diplomatik temsilciliklere beyan edilen *Rumeli Umumî Müfettişliği Talimatnamesi* 5 fasıl ve 18 maddeden oluşmaktaydı..¹⁰²⁹

Müfettişlik talimatnamesinde idari teşkilatlanma şu şekildeydi¹⁰³⁰: Valiler, ticaret, bayındırlık, ziraat ve sanayi alanlarının ve maarif işlerinin gelişmesine itina gösterecekler, refakatlerine birer maarif müdürü tayin edilecektir. Valilerin hizmetine Hariciye Nezareti tarafından seçilecek bir *Umum-ı Ecnebiye Müdürü* bulundurulacaktır. Vilayet merkezlerinde de birer *kaymakamlık* [*merkez kaymakamlığı*] kurulacaktır. Görevlileri vilayetlerce seçilen ve atanan *Vilâyât-ı Selâse*'de¹⁰³¹, bu memurların ehliyetli olmalarına dikkat edilecek; mutasarrıf, kaymakam, mektupçu ve diğer memurların seçiminde *Dâhil-i Memurin-i Mülkiye Komisyonu* inceleme yapacaktır. Jandarma erleri ve subayları ile polis müdürü ve dairelerince; görevden alınmaları, tebdil ve seçilmeleri valilerin muvafakati ile olacaktır. Vilayetlerde jandarmalar Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacaktır. Müslümanlardan jandarma sınıfına alınacaklarda, askeri hizmette bulunup, görevi süresi içinde herhangi bir ceza görmemiş olanlar tercih edilecektir. Vilayetlerin polis komiserleri Müslüman ve Hristiyanlardan atanılacak, namuslu ve ceza görmemiş olmaları, Türkçe okuyup-yazma şartı aranacak; Türkçeden başka dillere vakıf olanlar ve Müslümanlardan bu vasıflara sahip olup, askerliğini yapmış bulunanlar ruhsatlı sayılacaktır. Vilâyetlerde âsâyîşi ihlâl edecek hadiseler çıkarsa gerekli önlemler alınacak; Zabtiye askerlerinin görev alanı dışındaki kuvvetler için nizamiye efradı tayini gerekli görüldüğünde, valinin isteğiyle, askerî makamlarca kuvvet istihdam edilecektir.

Makedonya'ya genel müfettiş olarak atandıktan sonra, Hüseyin Hilmi Paşa şu beyanatı vermişti; "*Hristiyanların haline acıyorlar, bunda belki de haklıdırlar. Ama kim düşünüyor zavallı Türk köylüsünü? O, ses çıkarmaksızın, şikâyet etmeksizin ıstırap çekiyor. Tarlasını, ailesini, köyünü bırakıp askere gidiyor; demiryollarını koruyor,*

¹⁰²⁹ BOA, Y.A.RES, nr.118/82

¹⁰³⁰ Aynı belge

¹⁰³¹ Edirne, Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra ve Yanya vilayetlerinde memur, asker ve jandarma maaşlarının kati olarak zamanında ödenmesine dair Umumi Müfettiş'e gönderilen tahrirat.: İSAM, HHPE, nr. 165/3, 23 Teşrinisani 1318/6 Aralık 1902.

çeteleri takip ediyor, sultana itaat ediyor. Makedonya'nın düpedüz mahvidir bu. Silâh altında tutulan bu 90.000 insan sadece tüketicidir. Hiçbir şey üretmez. Eğer karışıklıklar olmasaydı, yılda 10.00 çocuk doğabilir ve hepsi sultanın sadık tebaaları olurlardı. Avrupa ne istiyor? Reform mu? Pekâlâ. Ama önce bize reformları uygulayacak imkânı versin. Uzun tereddütlerden sonra, reform masraflarını karşılayacak olan %3 gümrük zammını zar zor kabul ettirebildik. Nihayet Türkiye'nin üç vilayette avantaj sağlamak ve ayaklanmayı bir mükâfatla teşvik etmek için kendini mahvetmesi istenemez¹⁰³²»

Müfettiş-i Umumi, Babîâli ve sarayla sürekli iletişim halindeydi. Merkezi yönetim çoğu zaman Hilmi Paşa'nın isteklerini geciktiriyor ya da hiçbir zaman cevap vermiyordu. Büyük devletlerin bir baskısı söz konusu olmadıkça Babîâli Hilmi Paşa'yı zorluklarla baş etme konusunda tek başına bırakıyordu.

Hilmi Paşa'nın esas kaygısı, İmparatorlukta yaşayan Müslümanların şartlarının düzelmesi olmasına karşın, Makedonya'daki bütün unsurların konumlarının iyileştirilmesi için de büyük çaba sarf etti ve özellikle Makedonya vilayetlerinde yaşayan Bulgarlar başta olmak üzere, Hristiyanlar için okullar açılmasını destekledi. Hilmi Paşa'ya göre, Makedonya'da eğitim gören Bulgar çocuklara öğretmenlik yapacak öğretmenler, Preslikten Bulgar hareketinin üyeleri arasından gelmesini önlemek amacıyla İstanbul'daki gayrimüslimler arasından seçilmeliydi. Hilmi Paşa, vilayetlerdeki Müslüman ve Hristiyan işçilerin sorunları için de Padişaha başvurarak, işsizlikten kaynaklanan ekonomik zorlukların, her yıl Rusya, Romanya, Bulgaristan ve Amerika'ya göçle sonuçlandığını bildirdi. Daha da önemlisi, yaşam şartlarındaki zorluklar bazı sivilileri yolsuzluğa, bazılarını da çetelere katılmaya itmişti. Hilmi Paşa'ya göre, bu insanların yaşam şartlarını düzeltmek onların isyancı çetelere bakış açılarını değiştirecekti. Müfettiş-i Umumi, çözüm yolu olarak, var olan kömür madenlerine yenilerinin eklenmesi için padişaha başvurdu. Ancak bu projesi söz konusu dönem içinde destek kazanmadı¹⁰³³

Makedonya'da bu dönemde bürokrat olarak görev yapan Tahsin Uzer, Rumeli Müfettişliğinin kurulması ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın çalışmaları hakkında anılarında şu

¹⁰³² M.Şevket Paşa, *Rumeli yağmalanan İmparatorluk...*, s.462

¹⁰³³ G. Tokay, *a.g.e*, s. 99

şekilde değinir; kurulan “*Vilâyât-ı Selase Rumeli Üçüncü Umumi Müfettişliği’ne*” ilk atanan Hüseyin Hilmi Paşa çok çalıştı. Onun zamanında Rumeli; hükümet idaresi yönünden büyük bir gelişmeye sahne oldu. Hiçbir yerde *irtikâp ve suistimaller* kalmadı. Devlet hizmetinde olanlar, müfettiş-i umumiden son derece çekiniyor ve ondan gelen emirleri, hiç vakit kaybetmeden derhal ve hakkıyla uyguluyordu. Ben kendi hesabıma Umumi Müfettişten birbirini çürüten, birbirine zıt hiçbir emir aldığımı hatırlamıyorum. Dosya tutma usulü onun direktifleriyle en mükemmel şekle sokulmuş oldu. On yedi saat çalışmaya, yabancılar da şaşakaldılar. Vergi şekli adil biçime girdi.”¹⁰³⁴ Anlaşılabacağı üzere Hüseyin Hilmi Paşa’nın başında bulunduğu Rumeli Müfettişliği oluşturulması idari, askeri ve siyasi açıdan Osmanlı devletinin önemli bir evresini oluşturmuştur.

Hüseyin Hilmi Paşa, Jandarma teşkilatını ıslah etti. Askere ödenen maaşın düzenli verilmesini sağladı. Adliye teşkilatına kabiliyetli ve ehil kişilerin getirilmesi için büyük bir çaba sarf etti. Vergi toplama işini bir düzene koyarak yolsuzluklarla mücadele etti. Bütün memurların hakkaniyetle çalışması ve bölge halkıyla kaynaşması için gereken yasal tedbirlere azami ölçüde başvurdu. Nitekim 1906-1907 yılları arasında yapılan bu uygulamalar olumlu sonuçlar verdi.

Diğer taraftan Hüseyin Hilmi Paşa’nın bazı uygulamaları bölgedeki unsurların arasında hoşnutsuzluk yarattı. Bunlar; Patrikhaneye mensup Hristiyanların, Eksarhane’ye geçmesine ancak Bulgar çetelerinin ortadan kaldırıldıktan sonra izin verilmesi, Eksarhane’ye bağlı bazı Bulgar kiliselerinin ve okullarının kapatılması, bazı durumlarda Bulgarların kendi kiliselerine bile gitmelerine izin verilmemesi gibi, aksine Patrikhane’ye ya da Katolikliğe geçen Eksarhane yanlılarına ses çıkartılmadı.¹⁰³⁵ Ayrıca Hilmi Paşa nüfus sayımı işlemlerinde de karışıklıkların iyice artmasına sebep oldu. Nüfus sayımı komisyonuna, insanları sadece Müslüman, Hristiyan ve Musevi olarak ayırmaları talimatını verdi¹⁰³⁶.

Reformların ilk yıllarında, Hilmi Paşa; vilayetlerdeki yaşam şartlarının iyi bir duruma getirmek için çok çaba harcadı. Kötü yönetimi engellemek ve daha düzenli bir yönetim mekanizması yaratmak için elinden geleni yaptı. Ancak başarıları, Makedonya’daki mali durumun bozulması ve yerel çetelerin eylemlerini artırması

¹⁰³⁴ T.Uzer, *a.g.e*, s.158.

¹⁰³⁵ G. Tokay, *a.g.e*, s.57.

¹⁰³⁶ G. Tokay, *a.g.e*, s.72.

yüzünden gölgelendi. Nihayet II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Umumi Müfettişlik, Kanun-u Esasiye aykırı düştüğünden “Mahmut Şevket Paşa” ve “Halil Bey” tarafından vekâletle idare edildikten sonra, Kamil Paşa'nın sadrazamlığı sırasında, Umumi Müfettişlik kaldırıldı¹⁰³⁷.

5.3.2. Jandarma Tensikâtı

1903 yılında (Rumî 1319) Makedonya'da, Rusya'nın teşviki ile Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Bulgar, Sırp ve Yunanlı çeteler Makedonya havalisinde emniyet ve asayiş bozmuştu. Bir yandan Osmanlı Devleti'ni zor duruma düşüren bu isyanlar, diğer taraftan Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde, *jandarmanın yeniden teşkilâtlandırılması ve tensik edilmesi* hususunda bazı Avrupa devletlerinin zorlama ve müdahalesini gerektirmişti. Osmanlı Devleti'nin itibarı ve memleketin bütünlüğü için ciddî tehlike oluşturan bu kritik devirde, emniyet ve asayişin sağlanması ile devletin itibarının muhafazası için, yabancı devletlerin zorlamaları da dikkate alınarak Makedonya'da jandarma teşkilâtının yeniden düzenlenmesine karar verilmişti. Günün şart ve icaplarına uygun tensikat yapılması için Selanik'te Türk ve yabancı subaylardan meydana gelen bir jandarma tensik heyeti oluşturulmuştu. Bu devir, tarihimizde *Rumeli Islahat Devri* olarak yer almıştır¹⁰³⁸.

Bahsedilen dönemde, Fransız jandarma teşkilâtı örnek alınarak Vilâyât-ı Selâse'deki zabtiye teşkilâtı yeniden oluşturuldu. 1897'de düzenlenen Jandarma *Teşkilât Nizamnamesi*'nin uygulamaya konulmasından sonra jandarmada teftiş, talim ve Islahat amacıyla Belçika, İsveç, Norveç 'ten zabitler getirildi.¹⁰³⁹ Jandarma Tensikâtı, 1 Şubat 1904'ten itibaren uygulanmaya başlandı¹⁰⁴⁰. Ayrıca *Mürzsteg Programı*'nın kabulünden sonra bölgeye İtalyan zabitleri geldi. Şubat 1904'de Osmanlı devletine gelen İtalyan General De Giorgis, Rumeli vilayetlerinin jandarma tensikâtını yönetmek üzere görevine başlatıldı.

De Giorgis'in atanmasıyla, Rumeli vilayetlerinde görevli İtalyan subay sayısı da artmıştı. Yürürlüğe konulan *Jandarma Teşkilat Nizamnamesi*'ne uygun olarak vilayet

¹⁰³⁷ T. Uzer, *a.g.e.* s.92.

¹⁰³⁸ Ahmet Çermeli, “*Selanik'ten Ankara'ya Jandarma Subay Okulu*”, Yedinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri, Gnkur. ATASE Başkanlığı yayını, Ankara, 2000, s. 163-164.

¹⁰³⁹ BOA, *Y.E.E.*, nr: 112/25.

¹⁰⁴⁰ Jandarma Nizamnamesi hakkında, bkz. *Düstur*, 1. Tertip, c. VII, s. 1109 vd.

jandarma alayları tertip edilerek, her vilayetteki jandarma taburuna o vilayetin adı verildi. Jandarma birliklerine seyyar *jandarma taburları* ilâve edilerek, teşkilat genişletildi. Zikredilen *seyyar taburlar* sadece *eşkîya takip ve tenkili* için vazifelendirildi. Jandarmanın idarî-disiplin gibi işlerinden *Jandarma Dairesi* mesul olacaktı. Vilâyât-ı Selâse beş jandarma mıntikasına bölündü. Böylelikle Büyük devletler Islahat bahanesiyle kendilerine nüfuz alanı oluşturmaktaydılar. Rumeli vilayetlerinde reform çalışmaları gayesiyle toplam 150'ye yakın yabancı subay görev yapmaktaydı. Vilâyât-ı Selâse'de; İngilizler *Drama*, Avusturya-Macaristan *Kosova*, Ruslar *Selanik*, Fransızlar *Serez*, İtalyanlar *Manastır*'da nüfuz alanı oluşturdular. Reform Zabıtları Kumandanlığı İtalyanlara verildi. Böylece, *Jandarma Reform Dairesi'ne* ilk olarak İtalyan General Di Corcis, daha sonra, İtalyan General Robilant getirildi¹⁰⁴¹.

De Giorgis'in, Rumeli'ye geldikten sonraki siyasi faaliyetleri Osmanlı devletini rahatsız etmekteydi. Nitekim muhtelif tarihlerde de diğer ecnebi subay ve generalleri de şikâyetlerini beyan etmişlerdi. Daha sonra Rumeli Jandarma Tensikâtı'na, 1909'da Alman General von Rüdgesch getirildi. General De Giorgis'in Reform teşkilatının başında bulunduğu süre zarfında; Osmanlı devleti, -generalin önerisiyle- silahların bir kısmını İtalya'dan satın almıştı. Haziran 1904'te Jandarma kumandanı muavini Miralay Âlbera, İtalya hükûmetine silah ve fişek talebinde bulunmuştu. Zira De Giorgis Paşa, hazırladığı bir raporda; jandarmalara “martini tüfekler”i yerine “mauser” verilmesini önermekteydi. Reform döneminde, Babiâli'ye baskıda bulunularak büyük ve küçük rütbeli ecnebi subaylarının hem sayıları hem de yetkileri artırılmıştı. Ayrıca Jandarma Islahatı meselesi Osmanlı ekonomisine önemli ölçüde bir yük getirmişti.¹⁰⁴² Reform sürecinde jandarmanın; ücret, maaş, harcırah, aydınlanma ve diğer giderleri için gerekli miktar her ay vaktinden 15 gün önce Osmanlı Bankası'na havale edilerek, ödeme tarihinden önce hazır bulundurulacaktı. Ayrıca zabıtların üniformaları yerli sanayiden karşılanacak, süvari birlikler içinse ihtiyaç nispetinde dâhilden at karşılanacaktı.¹⁰⁴³

Rumeli vilayetleri jandarması 1880 yılı itibarıyla Selanik vilayeti merkez kabul edilerek eğitildi. 1903'te Osmanlı Devleti'nin ilk *Jandarma Zabıt Mektebi* Selanik'te açıldı. Bu mektebin eğitmenleri Türk ve İtalyan subaylardan seçildi. Ayrıca Jandarma

¹⁰⁴¹ İSAM. *HHPE*, nr: 632/11.

¹⁰⁴² BOA. *HR.SYS*, nr: 1141, lef 65-66.

¹⁰⁴³ BOA. *HR.SYS*, nr: 1141, lef 136.

muallimleri İsviçre'den getirildi. Nihayet Jandarma teşkilatının tamamı Harbiye Nezareti'ne bağlandı ve yeniden ecnebi zabitler davet edildi¹⁰⁴⁴.

Jandarma Subay Okulu, Hareket Ordusunun İstanbul'a gelişinden sonra 1909 yılında İstanbul'a taşınarak Yıldız'daki Orhaniye kışlasında yeniden öğretime başladı. 1910 yılında ise Beylerbeyi saray müstemilatından Haremağası Dairesine nakledildi. Okulun 1912 yılında teşkilatı genişletildi ve kısımlar halinde öğretime devam etti. Bunlardan birinci kısım, muvazzaf subaylardan jandarma sınıfına geçmek isteyenler için özeldi. Bu kısmın öğretim süresi üç aydı. İkinci kısım, jandarma subayı olacaklar içindi ve öğrenim süresi bir yıld. Üçüncü ve dördüncü kısımlar ise, lise öğrenimini tamamlayanlardan jandarma subayı olmaya istekli öğrenciler içindi ki, bunlar dört yıl öğretim gördükten sonra teğmen rütbesi ile subaylığa terfi ederlerdi. Beşinci kısım, ise jandarma hesap memurlarını yetiştirmeye mahsustu ve öğrenim süresi yine üç aydı¹⁰⁴⁵.

Balkan Harbi'nden sonra çıkarılan 10 Temmuz 1913 tarihli Jandarma *Zabit Mektebi Nizamnamesine* göre, okul 5 kısıma çıkarılmış ders sayıları artırılmıştı. Eğitim-öğretim yılı sonunda bu sınıfı başarıyla bitirenler “mülazım-ı sâni” rütbesiyle mezun olurdu. Jandarma Zabit Mektebi, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Yıldız'da faaliyetine devam etmiş ve mütarekeden sonra 1919 yılında okul binasının bir kısmı Mızıka-yı Hümayuna ve bir kısmı Mekteb-i Mülkiye'ye tahsis edilerek okul Beylerbeyi Sarayı'nda bulunan Haremağası Dairesine nakledilmişti.¹⁰⁴⁶

5.3.3. İdari ve Mülki Düzenleme

XIX. yüzyılla birlikte Osmanlı taşra idaresindeki düzensizliklerin giderilmesi için ciddi çabalar sarf edilmiş, ancak sorunlar tümüyle giderilememiştir. Bu nedenle Osmanlı taşra teşkilâtında daha köklü bir yapılanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır.¹⁰⁴⁷ 1860'da Cebel-i Lübnan'da Dürzîler ve Marunîler arasındaki sürtüşme geniş çaplı kanlı çatışmalara yol açmıştı. Avrupa devletleri sözde ortamı yatıştırmak için Lübnan'a askeri müdahalede bulundular. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Osmanlı devletinin temsilcilerinden oluşan Avrupa komisyonu, 9 Haziran 1861 tarihli Lübnan

¹⁰⁴⁴ *Aynı belge*

¹⁰⁴⁵ Nurettin Akman, *Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma*, Gnkur. ATASE Başkanlığı yayını, Ankara 1991, s. 64.

¹⁰⁴⁶ A.Çermeli, *a.g.m.*, s. 164-170.

¹⁰⁴⁷ Engelhart, *Tanzimat ve Türkiye*.(Çev.) Ali Reşad, Kaknüs Yay., İstanbul. 1999, s. 169

Nizamnamesini hazırladı. Nizamnameye göre Cebel-i Lübnan Beyrut Vilayeti'nden ayrı bir statüde olacaktı¹⁰⁴⁸ Cebel-i Lübnan, Bâbîâlî'nin idaresinde yürütme kuvvetinin bütün yetki ve görevlerine sahip olan bir Hıristiyan mutasarrıfın idaresine verilecekti. Lübnan halkını oluşturan cemaatlerin her birinin mutasarrıfın yanında bir vekili olacaktı.

Ancak Cebel-i Lübnan'ın özerk yönetimi Babîâlî için korkutucu bir örnekti. Cebel-i Lübnan mülki, adli, mali ve güvenlik konularında adeta bağımsızlık kazanıyordu. Üstelik Büyük Devletler, Cebel-i Lübnan'ın özerk statüsünün, bütün Balkanlarda uygulanmasını istiyorlardı. Bâbîâlî özellikle Balkan vilayetlerinde acilen bir idari reforma gidilmediği takdirde dış müdahalelerinin artacağını farkındaydı¹⁰⁴⁹. Balkanlarda herhangi bir olay veya ayaklanma çıkması Avrupa'nın baskılarını beraberinde getiriyordu. Bâbîâlî dengeli bir politika izlemek zorundaydı¹⁰⁵⁰. Dolayısıyla hem dış müdahaleyi engellemek hem de gayrimüslim tebaanın hoşnutsuzluğunu gidermek niyeti yeni düzenlemeye zemin hazırlamıştır.

Benzer sebeplerle, Kasım 1902'de merkezi Selanik vilayeti olmak üzere Kosova ile Manastır'ı da kapsayan *Vilâyât-ı Selâse Umumi Müfettişliği* kurulmuştu. Yaklaşık bir yıl sonra, Rumeli Vilayetleri'nin Mart 1903'te liva, kaza ve nahiye teşkilâtı değiştirilerek, yeni bir düzenleme oluşturulmuştu. *Selanik vilayetinin* sancakları; Selanik, Serez, Karaferye, Ustrumçe/Ustrumca, Vidin, Yenice-i Vardar, Avrethisarı, Drama, İlbasan/Elbasan Doyran, Kisendire, Tikveş, Lankaza/Langaza ve Katerine idi. *Manastır vilayeti*; Manastır, Pirlepe, Görice, Ohri, Florina, Serfice ve Debre, sancaklarından, *Kosova vilayeti*; Üsküp, Kumanova, Eğri, Kratova, Palanka, Köprülü, İştib, Radovişte, Koçana, Priştine, Senice, İpek, Taşlıca, Prizren, *Edirne vilayeti*; Edirne, Kırkkilise [Kırklareli], Gelibolu, Tekfurdağı [Tekirdağ], Dedeoğlu, Gümülcine, *Yanya vilayeti*; Yanya, Ergiri, Preveze, Berat, *İşkodra vilayeti*; İşkodra ve Draç sancaklarına ayrıldı. Bu merkezlere güvenilir valiler atanmasına özen gösteren Osmanlı hükümeti, Selanik'e Hasan Fehmi Paşa'yı, Manastır'a Edib Paşa'yı vazifelendirmişti. Diğer idari birimlere de yeni idareciler görevlendirildi.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁹ İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayın, İstanbul, 1985 s.154.

¹⁰⁵⁰ Ortaylı, İlber. "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.I İletişim Yay., İstanbul, 1985, s.231

¹⁰⁵¹ BOA, Y.A.HUS, nr. 464/26

Ancak Rumeli vilayetlerinin sorunları ve ihtiyaçları yalnız mülki düzenlemelerle aşılacak gibi değildi. Hüseyin Hilmi Paşa, Rumeli Müfettişliği görevine başladıktan bir müddet sonra Babıâli'ye yolladığı bir raporunda; “Bölgenin sosyal ve ekonomik işleyişine dair tespitlerini aktararak; işsizlik ve eşkıya hareketleri arasında önemli ölçüde bağlantılar kurmuştu. Müfettiş Paşa raporunda; Rumeli Vilayetlerinde Hristiyan ve Müslümanların binlercesi işsizdir. İş bulmak maksadıyla her yıl Bulgaristan, Rusya ve Romanya'ya gidenlerin bir haylisi bir daha geri dönmekte, iş bulamayanların azımsanmayacak kadarı ise eşkıyalığa tevessül etmektedir. Rumeli'de işletebilecek kömür madenleri bulunmaktadır. Müslümanlardan bu madenlere işletecek namuslu, güvenilir ve devlete sadık olan şahıslara imtiyaz verilmiyor, maden kömürü bile Bulgaristan'dan getiriliyor. Yerli işçi istihdam edilmek şartıyla talep eden işletmelere ruhsat verilmeli, bu gibi yollarla işsizlik önlenmelidir”. Anlaşılabacağı üzere Hüseyin Hilmi Paşa görevi esnasında bölgeyi yakından gözlemleyip Devlet-i Aliye'ye bir takım çözüm önerileri sunmaya çalışıyordu¹⁰⁵².

5.3.4. Mali Düzenleme

İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batılı ülkeler, Osmanlı'nın yıkılması için özellikle ekonomik özgürlüğünün yok edilmesi, dışarıya bağımlı, borçla varlığını sürdüren zayıf ve güçsüz bir devlet olmasını arzu ediyordu. Bu gaye ile yüzyıllarca fırsat kollamışlardır. Ortaya çıkan çok küçük fırsatlar bile değerlendirilerek devletin mali bakımdan denetim altına alınması için girişimler yapmışlardır. Mali kontrolün ele geçirilerek ekonomik bağımsızlığın kaldırılması batılı ülkeler için çok önemliydi¹⁰⁵³. Özellikle II. Abdülhamid döneminde de ekonomik baskılar artarak devam etti.

Nihayet Düvel-i Sitte konsotalarınca, 24 Haziran 1905 tarihinde Vilâyât-ı Selâse'nin gelir-giderlerinin sarf sureti hakkında Osmanlı Bankası ile kararlaştırılan Nizamnameye dair Babıâli'ye iki muhtıra verildi. Osmanlı devleti, yabancı seferlerin bu husustaki görüşlerine katılmadığını bildirmekteydi.¹⁰⁵⁴ Dahası 10 Temmuz 1905'te büyük devletler temsilciliklerine karşı bir muhtıra yollamıştı. Bahsedilen muhtırada *Mürzsteg Programı*'nın önce ve sonraki taahhütlerini yerine getirebilmek için bütün önlemlerin

¹⁰⁵² İSAM, *HHPE*, nr. 1227/19,

¹⁰⁵³ Nedim Dikmen, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 19 Eylül 2005 Sayı: 2, s.147

¹⁰⁵⁴ BOA, *HR.SYS*, nr.1146, lef 55.

alındığını, bunları iyi niyetle uygulamaya devam ettiğini; teklif maddelerinin, Şubat 1903 tarihli muhtırada yazılı hüküm ve şartlardan bile fazla olduğunu belirtiyordu. *Program*'da, bu vilayetlerde bir bütçenin tanzimi, vergi ve tekâlifin toplanma ve sarfı, söz konusu vilayetler gelirinin Osmanlı Bankası'na teslimi ve Rumeli vilayetleriyle ilgili diğer malî hususların düzenlenecek hususi bir nizamnameye bağlı olarak uygulanacağı açıktır, deniliyordu. Bâbîâlî'yi rahatsız eden meselelerin başında, delege sıfatıyla Vilâyât-ı Selâse'ye tayin edilen ve ajan sivil denilen Büyük Devletler memurlarının Üsküp'de hemen malî müzakerelere başlamış olmaları idi. Ecnebi memurların Osmanlı idarî işlerine müdahalelerini kabullenemeyen Bâbîâlî, böyle bir durumun *Hükümet-i Seniye'nin hukuk ve menfaatlerine aykırı* olduğunu ileri sürüyordu¹⁰⁵⁵

Rusya ve Avusturya Vilâyet-i Selâse'de iktisadi kontrolünü ele geçirmek için hemen harekete geçerek, Osmanlı devletini muhtemel yapacakları bir *deniz nümâyişi* ile tehdit etmeye başlamalardı. Hatta bu konuda Almanya hükümetini de yanlarına çekmek çabası içindeydiler; Osmanlı devleti tüm bu baskıların kısıncasında Avrupa'nın mali denetimini 1905 yılında kabullenmek zorunda kalmıştı¹⁰⁵⁶. Bundan sonra 1903'te yürürlüğe giren *Rumeli Vilâyetleri Hakkında Talimatname*'ye ek olarak, Onbeş maddeli *Rumeli Vilâyât-ı Selâse Umur-ı Maliyesine Dair Nizamname*'¹⁰⁵⁷ kabul edilmişti ve içeriği şu şekildeydi; Her yılın başında, her vilayet için bir bütçe hazırlanıp, vergi ve tekâlifden oluşan gelirler öncelikle askerî ve mülkî cihetlere ait ödemeler dâhil olmak üzere mahallî idarenin ihtiyaçlarına tahsis edilecektir. Mevcut gelirlerin tamamı merkez vilayet olan Selanik'teki Osmanlı Bankası şubesine teslim edilecektir. Gelir ve giderlerin toplanma ve sarfı aşağıdaki gibi uygulanacaktır:

1. Osmanlı Bankası şubesi vasıtasıyla *kabz ve sarf* edilecek makbuzlar ve *vâki sarf*, vilayet muhasebesi ile banka şubesi arasında karşılıklı olarak tutulacak deftere kayd edilecektir

2. Masraflardan ilgili kazaya ait olanların ödemesi mahallî tahsilâtlardan usulüne uygun olarak yapılacak, maaşlara ait kısmı vilayetten alınacak, üst tarafı *musaddak*

¹⁰⁵⁵ Aynı belge

¹⁰⁵⁶ BOA, *HR.SYS*, nr. 1146, lef 178

¹⁰⁵⁷ Aynı belge

senetlerle beraber ve çeşitli cins meskûkât üzerine tanzim ve üzeri kaymakam ve mal müdürü tarafından birlikte düzenlenecek cetvelle nakit olarak merkeze gönderilecektir.

3. Bağlı kazalardan livalara gelecek meblağın liva muhasebesince muhasebe kayıtları tutulduktan sonra bundan ve bu liva kazası emvali tahsilâtından gerekli maaşlar ve masraflar 5.maddeye bağlı olarak sarf edilip, bakıyyesi merkez liva ve bağlı kazalar sarfiyat defterleriyle beraber merkez vilayetteki Osmanlı Bankası şubesine gönderilerek, vilayet muhasebesine bilgi verilecektir.

4. Merkez vilayet livasına bağlı kazalardan gelecek meblağın vilayet muhasebesine kaydı yapıldıktan sonra, gerek bunlara, gerek merkez vilayet kazası tahsilâtı günü gününe Osmanlı Bankası şubesine teslim edilecektir. Banka şubesince nakden ve senet olarak alınan meblağlar cinsleri üzerine tamamen ibra ve kaydedilerek, karşılığında vilayet muhasebesine makbuz ilmühaberi verilecek, senet olarak teslimatta vilayet muhasebesinden çek alınarak bu meblağ şubece masraf kaydedilecektir

5. Muayyenatı askeriye bedelleri hususi senetler karşılığında vilayet muhasebesinden verilecek çeklere uygun surette banka şubesinden yaptırılacağı gibi, diğer askerî masraflar da hususi senetler, kezâ çekler ve şubeden askerî cihete tediye edilip, kaza ve liva merkezlerinde mahsusat ve muayyenât-ı askeriyyeye mahsuben ödeme yapılacaktır.

6. Askerî maaşlar da umumi maaşlar verilirken, merkezde, senetle askerî cihete ifa edilecektir. 1319/1903-1904 malî yılından itibaren vilayet dâhilindeki bütün mülkî memurlar, ümera ve zabitler, askeriye fertleri, emeklilerin maaşları her tarafta birden ve düzenli surette ödetilip, müteferrik olarak maaş ödemesi câiz olmayacaktır.

7. Vilayet umumî gelirleri banka şubesine teslim edileceğinden, bundan o vilayetin nafîa işlerine ait olup, sarf edilecek olan % 5 Ziraat Bankası'ndan verilecek senetler üzerine banka şubesince ödenecektir. Mülkiye, adliye, askeriye, maliye maaşları ve bütün mahallî ve askerî masraflar tamamen ödendikten sonra mahalli varidatdan fazla kalırsa Hazine'ye gönderilecektir"¹⁰⁵⁸

¹⁰⁵⁸ İSAM, *HHPE*, nr. 1229, lef 181

Diğer taraftan Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya, Vilâyât-ı Selâse mali kaynaklarını teminat altına almak isteyecek ve 1906 yılı sonlarında, buradaki gümrük tarifelerinin yükseltilmesi için de başka bir layiha vereceklerdir¹⁰⁵⁹

Sonuç olarak; Osmanlı, dünyanın birinci emperyalist paylaşım savaşı öncesi yarı sömürge bir devlet konumundadır. Başta İngiltere, Fransa ve Almanya olmak üzere batılı merkez ülkeleri borçlandırma ile elde ettikleri avantajla ekonomik müdahaleyi gerçekleştirmişler ve 19 yüzyıl sonunda Osmanlı'yı sömürüye açık bir toplum haline getirmişlerdir. Bu süreçte Osmanlının tarım, zanaat ve ticaret gibi yapılarına ilişkin bilgiler ve veriler, onun dünya sistemine eklemlenmesi ile başlayan çevreleşme sürecinin, kendine has özelliklerini ortaya koymakta bunda başta süreç içerisinde değişen-dönüşen bürokratik yapının ve ekonomi dışı etkenlerin belirleyici olduğu görülmektedir. Bu etkenler bir yandan devletin klasik anlamda bir sömürge olmasına engel olmuş ancak diğer yanda toplumsal artığın ticari sermayenin eline geçmesinde aracı olmak gibi mekanizmalar üstlenerek imparatorluğun çevreleşmesine katkı sağlamıştır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken asıl husus, Osmanlı'nın tarihinin kendine özgü dinamiği ve çevreleşme süreci boyunca bu dinamiği dönüştürerek yıkan mekanizmalardır. Bu dönüşümün nedeni dünya ölçeğinde genişleyen kapitalist sistemin gelişiminin bir sonucudur. Dünya ölçeğinde genişleyen kapitalist sistem Osmanlı İmparatorluğunu içine alarak onun üretim sistemlerinin, devlet yapısını ve toplumsal yaşamı örgütleyen kuralları yeniden biçimlendirmiştir.¹⁰⁶⁰

5.3.5. Adli düzenleme

Osmanlı ülkesindeki gayrimüslim azınlıklar, aynı dinde bulundukları Avrupa devletlerine ticaret konusunda aracılık yapıyorlardı. Bu arada Fransız İhtilalinin yaydığı milliyetçilik ve laiklik prensipleri, özellikle bu gayrimüslim azınlıklar arasında yayılmış ve bunları hükümetten bir takım imtiyazlar koparmaya itmiştir. Avrupa devletleri de, Osmanlı toprakları üzerinde hak iddia etmelerine imkân verecek bu fırsatı kaçırmayarak dindaşları olan

¹⁰⁵⁹ Aynı Belge

¹⁰⁶⁰ Ahmet Emre Biber, *Osmanlı İmparatorluğunun Dünya Sistemine Eklemlenme az gelişmişliğin Evrimi*, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, C.6, S.1, 2009, s.44.

azınlıkları desteklemiş, hatta onları tabiiyetlerine alarak kendi vatandaşlarının imtiyazlarından yararlanmalarını sağlamışlar, bu vesileyle Osmanlı hükümetine sürekli baskı yapmaya başlamışlardır. Bu baskılar devletin sonuna kadar artarak sürmüştür. Oysa bu devirde Avrupa devletlerinde ne adliye sistemi ve ne de azınlıkların statüsü Osmanlı Devleti'ndekinden daha mükemmel değildi.¹⁰⁶¹ İşte 1839-Tanzimat, 1856-İslahat ve 1875-Adalet fermanları öncelikle bu baskı sonucunda ilan edilmiş, bunlarla gayrimüslim azınlıklara geniş imtiyazlar verilerek mahkemelerde üyelik ve şahitlik yapabilmeleri esası kabul edilmiştir. Denilebilir ki Osmanlı Devleti'nin pek çok sahada gücünü kaybetmesinden yararlanan Avrupa'nın baskıları bu devirdeki bütün reformlarda olduğu gibi, adliye reformlarında da en önemli etken olmuştur.¹⁰⁶²

II. Abdülhamit döneminde; iç ve dış politik dinamikler batının baskısının artarak devam etmesine neden olmuş, *Rumeli Umumî Müfettişlik Talimatnamesi*'nin 4 Aralık 1902'de yürürlüğe girmesi ve Hüseyin Hilmi Paşa'nın göreve başlamasından sonra, üç vilayetin adlî teşkilâtı yenilenmişti.¹⁰⁶³ Daha önceleri kurulmuş olan Kosova, Manastır ve Selanik vilayet merkezlerindeki bidayet ve istinaf mahkemeleri, yeni dönemde hukuk ve ceza dairelerine ayrılmış; yarısı Müslüman, diğer yarısı gayrimüslim olan mahkeme üyeleri Adliye Nezareti tarafından atanmıştır.¹⁰⁶⁴ Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahatı için Adliye Nezareti bütçesine 6.411.000 kış. ilâve edilmiştir.¹⁰⁶⁵

1905 yılında Vilâyât-ı Selâse'de görevli Avrupa sivil ajanları, bölgedeki adlî ve malî reformların yetersiz olduğu yönünde raporlar vermiş; bu raporları izleyen dönemde, bu defa İngiltere daha fazla reform talep etmiştir. Aynı yıl Hüseyin Hilmi Paşa başkanlığında kurulan Malî Komisyon'daki yabancı temsilciler, malî kontrolün yanı sıra adlî kontrolü de ellerinde tutmak istemiş, 1906 yılı sonlarında Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahat tasarısını görüşmeye başlamışlardır. Rusya, malî komisyon'da olduğu gibi, Umumî Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'nın başkanlığında bir Adlî Komisyon kurulmasını ve yabancı delegeler bulunmasını teklif etmiştir. Diğer devletlerin müspet yaklaşmadığı

¹⁰⁶¹ Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, 1991, s. 83.

¹⁰⁶² Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat devri Osmanlı Mahkemeleri*, Yeni Türkiye, , Yıl: 6, Sayı: 31, Ocak-Şubat 2000 s. 764.

¹⁰⁶³ BOA, Y.PRK.MK, nr. 12/81.

¹⁰⁶⁴ Fatmagül Demirel, *Vilâyât-ı Selâse (Selanik, Kosova-Manastır) Adlî Islahatı*, Balkanlar'da İslam Medeniyeti II. Milletler arası Sempozyum Tebliğleri (4-7 Aralık 2003/Tiran, Arnavutluk), İstanbul: İrcica 2006, s. 467-476.

¹⁰⁶⁵ İSAM, HHPE, nr. 336/7.

Rus teklifine karşılık; İngiltere, adlî denetim görevinin de mali komisyon'a bırakılmasını önermiştir. Osmanlı Devleti ise, adlî işlerine yapılacak müdahaleye karşı çıkmıştır¹⁰⁶⁶

12 Eylül 1907'de Büyük Devletler'in sefirleri ile Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahatına dair görüşmeler yapıldı. Bâbıâli, 13 Eylül 1907'de İstanbul'daki yabancı devletler elçilerine birer yazı göndererek, çalışmaları anlattı ve Vilâyât-ı Selâse'ye yapılacak bir müdahaleyi asla kabul etmeyeceklerini bildirdi. Büyük Devletler, özellikle Avusturya ve Rusya adlî ıslahat hususunda son derece kararlı olup; *Proje*'nin esasları 15 Eylül'de ortaya konuldu. Buna göre, adliye müfettişleri 17 Haziran 1879 tarihli *Mehakim-i Nizamiye* Teşkilâtı *Kanunu*'nun hususi maddesine bağlı olarak görev yapacaklardı. Adliye Nezareti teftiş raporlarının birer sureti bu vilayetler valiliklerine ve Müfettiş-i Umumilik'e gönderilecektir. Valiler ve Müfettiş-i Umumî tevkifhane ve hapishanelerle ilgili lâyhaların gereklerini bizzat uygulayacaklardır. Adliye işlerinde görevli şahısların hususi görevlerinde suiistimalleri tespit edilirse mahkeme ve cezalandırılmaları hakkında Adliye Nezareti nezdinde takibat yapılacaktır. Vilâyât-ı Selâse merkezlerinde kurulmuş bulunan Mahkeme-i Fevkalâdeler'de yapılan bazı muamelat, diğer mahkemelere nakledilecektir. Adliye memurlarına tahsis edilen meblâğ yetersiz olduğundan, zam yapılacaktır. II. Abdülhamid *Adlî Islahat Programı*'nı reddetmiş, bu hususta Almanya'dan yardım istemiş, fakat beklediği yardımı alamamıştır¹⁰⁶⁷

Adliye örgütünü modernleşirmesi II. Abdülhamit döneminde; mahkeme dilekçelerinin doğrudan mahkemelere verilmesi, ceza ve hukuk muhakeme usullerinin belirlenmesi, adliye nezaretinin görev ve teşkilatının düzenlenmesi, savcılık teşkilatının ve adliye müfettişlikleri ile icra memuriyetlerinin oluşturulması, icra ve mülki idarecilerin mahkemelere karışmalarının yasaklanması, mezhepler idaresi ve hariciye kitabedinin kaldırılarak yetkilerinin mahkemelere devredilmesi yenilikleriyle sürdürülmüştür.¹⁰⁶⁸ Bu dönemde, ticaret mahkemelerinin üstünde bir konumla Adliye Nezareti'nin kurulmasıyla, yabancıların Osmanlı

¹⁰⁶⁶ F.Demirel, a.g.m., s. 471-475.

¹⁰⁶⁷ Nafiye Şen, *Makedonya Meselesi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul 1977. s. 39.

¹⁰⁶⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 348-349

adli işleyişine getirdikleri eleştirilere karşılık vermek ve yabancıların kapitülasyonlarla elde ettikleri adli ayrıcalıkları kaldırmak veya kaldırılmasına kapı aralamak amaçlanmıştı. Bu nezaret, şer'i olmayan mahkemeler ağının ceza, hukuk ve ticaret davaları alanında yaygınlaşmasında ve rasyonelleştirilmesinde önemli işleve sahip olmuştur.¹⁰⁶⁹

5 Ekim 1907'de, Rumeli Vilayetlerinde görevlendirilecek adliye müfettişleri, müstantikler ve adliye memurlarına dair bir nizamname yayınlandı¹⁰⁷⁰. 1908'deki gelişmeler, Vilâyât-ı Selâse adlî ıslahatında birlikte hareket eden Rusya ve Avusturya'nın uzaklaşmalarına sebep oldu. Avusturya, Bosna-Hersek demiryolu'nun Yenipazar sancağından geçerek Mitroviçe'de Selanik-Belgrad demiryolu'na bağlanması imtiyazını aldı. Viyana hükümeti, ayrıca 1878'de işgal ettiği Bosna-Hersek'i 1908 yılında ilhâk etmiş; her iki hadise, Rusya ile arasını açmıştı. Aynı yıl, Jön Türk İhtilâli ile birlikte gerek Osmanlı devletinin, gerek Balkan hükümetlerinin politikalarında önemli değişiklikler oldu.

14 Cemâzilevvel 1327/1909 tarihli irâde-i seniyye ile de nizâmiye mahkemelerinde görülüp hükme bağlanan hukuk-ı şahsiye dâvâlarının şer'iyye mahkemelerinde görülmesi men olunmuştur. Nihayet 1914 tarihli Mehâkim-i şer'iyye ve nizâmiyenin tefrik-i vezâifi hakkında nizamnâme ile iki mahkeme arasındaki vazife ayrılığı daha da bâriz bir hâle getirilmiştir. Ancak bu iki düzenleme ile şer'iyye mahkemeleri artık aslî umumî mahkeme olmaktan çıkmış; bunların yerini nizâmiye mahkemeleri almıştı. Şer'iyye mahkemeleri bundan sonra belirli bazı dâvâlara bakabilecek hususî bir mahkeme mevkiine düşürülmüş; bir mânâda Osmanlı Devleti'ndeki cemaat ve hattâ Fransa'daki ruhânî mahkemelere benzetilmişti. Bu ikinciler, önceleri sadece ruhban sınıfının dâvâlarına bakmakla vazifeli iken giderek fonksiyonlarını genişletmişler; ruhban sınıfı dışındaki (laik) halkın evlilik ve vasiyet gibi hukukî ihtilâflarına da bakmakta kendilerini salahiyyetdar görmeye başlamışlardı.

¹⁰⁶⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (Çev. Metin Kırıatlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 181-182

¹⁰⁷⁰ BOA, ND, c. XI, s. 347;

Krallar bu fiilî vaziyeti kabul etmeye mecbur olmuştu. İhtilâlden sonra bu salahiyetlerine ağır bir darbe indirilmişti¹⁰⁷¹.

¹⁰⁷¹ Ekrem Buğra Ekinci, *Tanzimat Devri Osmanlı Mahkemeleri*, Yeni Türkiye, Sayı: 31, Ocak-Şubat 2000, s.766

SONUÇ

Osmanlı Devleti açısından 19. yüzyıl hızlı gelişmelerin yaşandığı bir dönem olduğu gibi 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Osmanlı Devleti'nin Kosova, Manastır ve Selanik Vilayetlerinin bulunduğu Balkan topraklarında, Makedonya sorunu ortaya çıkarılmıştır. Balkanların en stratejik noktalarından olan Makedonya coğrafyası görünürde, Balkan ülkelerinin perde arkasında ise Avrupalı büyük devletlerin çıkar çatışmalarına sahne olmuştur. Makedonya'ya tek başına sahip olmak isteyen Bulgarlar, izledikleri çete ve anarşi yöntemleriyle halk arasında korku salarak demografik yapıyı kendi lehlerine değiştirmeye çalışırken Balkan Savaşlarına kadar devam eden kargaşa ortamında Sırp ve Yunanlılar da Makedonya'ya göz dikince aralarında kıyasıya bir mücadele başlamıştır.

Makedonya bölgesi tarih boyunca toplumsal, siyasî ve ekonomik olarak insanların, devletlerin ilgi odağı olmuştur. Doğu-batı ve güney-kuzey arasında bir geçiş alanı üzerinde bulunmasından dolayı farklı ırkların ve farklı dinlerin yerleşim bölgesi görevini üstlenmiştir. Üstelik bölgenin sınırları tarih boyunca sabit kalmamıştır. Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde sınırları farklı olan bölgenin yöneticileri değiştikçe yönetim tarzı da değişmiştir. Son olarak bugünkü Makedonya'ya baktığımızda, eskiye göre çok daha küçük bir alanla sınırlı kalmış olan Makedonya Cumhuriyeti'nin hüküm sürdüğünü görmekteyiz.

Bölgenin Balkan Savaşlarıyla Osmanlı Devleti idaresi dışında kalması tek başına ele alınacak bir konu değildir. Osmanlı İmparatorluğunun siyasî, askerî ve ekonomik konularda sorunlar yaşamaya başlaması, beraberinde sınırları içerisinde hâkimiyet kaybını getirmiştir. Son olarak, 20. yüzyıl başında varlığının tamamen ortadan kalkmasında Avrupa devletleri tarafından yönlendirilen “Doğu Sorunu” da unutulmamalıdır. Doğu Sorununda Avrupa devletlerinin amacı, bir zamanlar Osmanlı Devletinin hüküm sürdüğü coğrafyanın stratejik, ekonomik, toplumsal gücünü önce kontrol, sonra elde etmektir. Bu nedenle, 20. yüzyıl başında Osmanlı Devleti'nin uğraşmak zorunda kaldığı Makedonya Sorunu, Doğu Sorunu içerisinde ele alınmalıdır.

Balkanlarda yaşayan halkların önemli bir kısmı, yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde huzur içinde yaşadıklarını kabul etmekle beraber, gerek Osmanlı Devleti'nin zayıflaması gerekse ulusçuluk akımının güçlenmesiyle kendilerine ait devletlerini kurmak için çalışmaya başladılar. Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikadaki zayıflığı ve Avrupa devletlerine giderek artan bağımlılığı, bunun için uygun zemini hazırlamıştı. Bu süreçte Avrupa devletleri Balkan haklarını destekliyordu. Sonuçta 19. Yüzyıldan itibaren, ileride Makedonya konusunda da taraf olan; Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan Osmanlı Devleti'nden ayrılarak kendi devletlerini kurdular. Bununla birlikte desteğini aldıkları Avrupa devletlerinin kurulan devletler üzerindeki kontrolleri devam etmiştir.

19. yüzyılın sonu ve 20 yüzyıl başında Makedonya tarihinin belirleyici güç öğelerinden bir tanesi örgütlerdi. Önceleri çete şeklinde başlayan örgütler, 20. Yüzyıl başında Osmanlı Devletindeki siyasi değişime paralel olarak kulüp veya dernek halini aldı. Birbirinden farklı ve çok sayıda olan bu yapıların ortak amacı Makedonya bölgesinde Osmanlı Devletinin kontrolünün sona erdirilmesi idi. Ancak her biri bölgeyi kendisi için istediğinden çatışmaların ve örgütlenmelerin çerçevesi genişledi. Böylece asayiş daha da bozuldu. Güç halkalarından hiç birisi diğerine üstün gelemediği ve çok sayıda talibi olduğu için mücadelenin geniş çaplı savaşa dönüşmesi ve sonuçlanması uzun zaman aldı. Bu günde dünya güç dengesinde önemli payı olan devletler tarafından Makedonya bölgesi üzerinde hesaplar yapıldığı düşünülürse, bölgenin öneminin devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 19. Yüzyılda “Doğu Sorunu” diğer bir deyişle “Osmanlı Devletinin iktidar boşluğundan kaynaklanan alanı doldurma ve Osmanlı Devletini paylaşma sorunu olarak adlandırılan bu konunun Makedonya bölgesi boyutu 1912-1913 Balkan savaşlarıyla sonlandırıldı. Şimdi yaşanan ise “küreselleşme” adı verilen yeni paylaşım savaşının sadece bir parçasıdır.

Osmanlı Devleti'nin zayıfladığı dönemde, ayrılıp kendi devletlerini kurmayı tercih edenlerin kullandıkları yöntem hemen hemen aynı idi: bulundukları bölgede mevcut siyasî, ekonomik, askerî sorunları arttıracak ayaklanmalar çıkarmak; Osmanlı Devleti üzerinde baskı uygulayabilen Avrupa devletlerinin dikkatlerini bölgeye çekerek desteklerini sağlamak; bu desteğe dayanarak Osmanlı Devleti'nden reform talebinde bulunmak; reformlar aracılığı ile ekonomik ve siyasî güçlerini arttırarak ayrı devletlerini

kurmak için harekete geçmek. Benzer süreç 19. yüzyıl sonundan itibaren, bu sefer de Balkanlarda Osmanlı Devleti'nin elinde kalan son toprak parçası olan Makedonya bölgesinde başladı.

Balkanlar bölgesinde tarih boyunca yönetici iktidar karşısında yer alanların başvurduğu en belirgin yöntem, silâhlı düzensiz gruplar oluşturarak bölgede varlığını sürdürmek olmuştur. Bu durum 19. yüzyılda da devam etti. Bu yüzyılda Makedonya bölgesi için mücadele veren başlıca örgütler şunlardı: Makedonya İç Devrim Örgütü (MİDÖ), Yüksek Makedonya Komitesi veya Dış Örgüt (YMK), St. Sava ve Etniki Eteryä. Bu örgütlerden son ikisi Sırbistan ve Yunanistan bağımsızlık savaşlarında da çalışmışlardı. 19. yüzyıl sonunda özellikle Berlin Antlaşması sonrasında Bulgaristan'ın Makedonya bölgesi üzerinde hak iddia etmeye başlamasıyla Makedonya bölgesinde kendilerinin de toprak hakları olduğunu iddia eden Yunanistan ve Sırbistan, kendi ulusal örgütlerini bu sefer de Makedonya Sorununda devreye soktular. Diğer Balkan halkları ve devletleri ise Makedonya bölgesinde adı geçen devletler kadar söz sahibi olamamışlardır. Bunun nedenleri arasında coğrafi sınır uzaklıkları, tarihsel dayanaklarının daha zayıf olması, bu soruna müdahil olabilecek kadar "güçlü" olmamaları veya destek bulamamaları sayılabilir. Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan dışında Romanya da Ulahlar aracılığıyla bölgede kendi hâkimiyetini kurmaya çalışmışsa da diğerleri kadar etkili olamadı.

19. yüzyıl sonunda yapılanmalarını sağlamlaştıran örgütler, 20. yüzyıl başında büyük çaplı eylemlerine başladılar. Halkın önemli bir bölümünün desteğini almaktan başka, Avrupa devletlerinin de açık veya gizli onayını sağladıktan sonra en önemli eylemlerini 1903 yılında gerçekleştirdiler. MİDÖ tarafından desteklenen eylem, Avrupa siyaset ve ekonomi çevreleri yanı sıra kamuoyundan da destek buldu. Kutsal İlinden gününde gerçekleştirilen ayaklanma, Makedonya'nın Manastır bölgesinde başlatıldı. Ayaklanma sırasında Kruşova'da, varlığını on gün sürdürebilen bir cumhuriyet ilân edildi. Kruşova Cumhuriyeti, ileride kurulacak olan Makedonya Cumhuriyeti'ne temel olarak kabul edildiği için, bu deneyim Makedonya tarihi açısından oldukça önemlidir. Manastır dışına taşırılamayan ayaklanma kısa sürede Osmanlı birlikleri tarafından bastırılmış ancak ok yaydan çıktığı için gelişmenin önüne geçilememiştir. Çünkü ayaklanmacıların bir bölümünün arzuladığı Avrupa müdahalesi sağlandı. İlinden

ayaklanması döneminde MİDÖ içinde Makedonya'nın geleceği ve izlenecek yöntem konusunda yaşanan anlaşmazlık Osmanlı Devleti'nin olayları bastırmak konusunda işini kolaylaştırdıysa da, Babiâli sonunda Avrupa müdahalesini kabul etmek zorunda kaldı. Çünkü ayaklanmayı başlatanların asıl amacı artık bölgede asayişin sağlanmasından ziyade, bölgenin Osmanlı Devleti'nin egemenliğinden çıkması idi.

Hüseyin Hilmi Paşa'nın bölgeye Genel Müfettişlik görevi ile atanmasının ardından yaşanan bazı iyileştirmelere rağmen, Makedonya Sorununda Avrupa müdahalesi devam etmişti. Avusturya-Macaristan ve Rusya'nın hazırlayıp diğer Avrupa devletlerinin de onayı alınarak Babiâli'ye bir çözüm sunulmuştu. Viyana Islahat Programı olarak anılan tasarı, padişahın onayı ile devreye girmişti. Avrupa devletlerinden destek bekleyenlerin bu tasarıya rağmen ayaklanmaya devam etmeleri, tarafların bölgedeki asayişini sağlamak konusundaki samimiyetsizliklerini ortaya koymaktadır. Çünkü Osmanlı egemenliğinde asayişin sağlanması, asıl amaçlarına hizmet etmeyecekti. Bu nedenle bölgede genel bir ayaklanma çıkarılmak istendi. İkinden ayaklanması sonrası yine Avrupa müdahalesi sağlandı. Bu sefer hazırlanan program Mürzsteg adıyla anılmaktadır. Mürzsteg Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Makedonya'da geçici olarak asayişini sağlamasına yardımcı olduysa da, aslında devletin bölgedeki hâkimiyetine gölge düşürmekteydi.

Makedonya sorununda Mürzsteg dönemi olarak adlandırılan bu süreç, 1904'ten 1908 tarihine kadar devam etti. Ancak dört yıl geçerli kalabilen Mürzsteg Antlaşması'ndan sonra Reval dönemi başlamıştır. Bundan böyle Makedonya Sorununda etkin olan Avrupa ülkelerinin konumunda değişiklik olmuştur. Avusturya-Macaristan daha etkisiz kalırken İngiltere'nin etkinliği artmıştır. Rus Çarı ile İngiliz Kralı'nın girişimiyle hazırlanan Reval görüşmesinin Osmanlı Devleti'ndeki ikinci etkisi II. Meşrutiyet döneminin başlaması şeklinde oldu. İmparatorluğun Tanzimat döneminden beri süregelen iç dinamiklerinin etkisi ile ilân edilen II. Meşrutiyet, Reval görüşmelerinde İngiltere ve Rusya'nın anlaşarak Osmanlı Devleti'ni parçalamak düşüncesi ile arka arkaya denk geldi. Elbette II. Meşrutiyeti sadece Reval görüşmelerine bağlamak eksik olacaktır.

Osmanlı Devletinin 19. yüzyıldan itibaren dışa bağımlılığın en belirgin simgelerinden birisi reformlar oldu. Siyasî, kültürel, toplumsal, ekonomik yapısının

Avrupa devletlerine benzetilmeye başlandığı; bunun için özellikle eğitim ve din yapısının kullanıldığı bu dönemde, Osmanlı Devleti giderek kendi özünden ayrılmış ve Batı benzeri bir devlet olmaya çalışırken çizgiyi aşarak kendi iç dinamiklerinden uzaklaşmıştı. Kendisinin üretmediği yenilikleri üreten Avrupa devletleri karşısında ayakta kalmaya çalışıyordu. Elbette değişen zamanla gelen değişime ayak uydurmak zorundaydı. Ancak bu değişime ayak uydururken kendi gücünü yadsıyıp, kendi üretmediği mekanizmayı yapısına uyarlamaya çalıştığı ölçüde görünürde sağlanan varlık aslında giderek çöktü.

1908 yılı Makedonya tarihi açısından oldukça önemlidir. Makedonya üzerine politikalar üreten Balkan devletleri ve Makedonya'da Osmanlı egemenliği altında yaşayan Ortodoks ve Slav halklar amaçlarına bir adım daha yaklaştılar. 1908 yılıyla beraber Osmanlı Devleti halka sunduğu "özgürlük" konusunda eskiye oranla bir adım daha attı. Osmanlı Mebusan Meclisinin açılması buna bir örnektir. Her ne kadar Meclisin açılışından kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti hâkimiyeti, kontrolü ele almış olsa da, bu dönemde Meşrutiyet Kulüpleri çatısı altında Makedonya üzerinde hak iddia eden Balkan halkları örgütlenmelerini yasal zemine taşıma fırsatı buldular. Kurulmuş olan Meşrutiyet Kulüpleri Balkan devletlerinin Makedonya politikalarını destekleyen örgütler olarak çalıştılar. Böylece, özgürlük, kardeşlik, ilerleme amacıyla başlayan bir hareket sayesinde, ayrılıkçı örgütler biraz daha güçlenebilecek ortamı buldular. Bu örgütlerin etkinlik sahası ise Makedonya bölgesi idi.

1908 sonrası II. Meşrutiyet yönetiminin genel sorunlara ve özelde Makedonya konusunda sağladığı rahatlama geçici olmuştur. 1912 yılında patlak veren I. Balkan Savaşı, Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında Makedonya Sorununa bir son verdi. I. Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti, yaklaşık beş yüz yıldır egemenliği altında olan Makedonya bölgesini kaybetti. Balkanlarda önemli oranda toprak kaybına uğrayan Osmanlı Devleti, I. Balkan Savaşı sonrasında Balkan devletleri arasında çıkan anlaşmazlık sayesinde bir kısım toprağını geri alabilse de, Makedonya bölgesinde artık söz sahibi değildi. Geri alınan yer arasında Edirne önemli bir örnektir. Ancak Makedonya'nın geri alınması artık mümkün değildi.

Özetle yaklaşık bir asır önce bugün Türkiye Cumhuriyeti'nin karşılaştığı problemlerin benzerleri ile Osmanlı Devleti de uğraşmak zorunda kalmıştı. *İhanetler, isyanlar, kurtarılmış bölgeler, yasadışı komita ve terör örgütleri ile bu örgütlerin yaptığı katliamlar* vd. Bunların yanında çeşitli *coğrafyalarda örülen korku duvarları ve devlete karşı güvensizlik* vd., *öldürülen diplomat ve bürokratlar, çete savaşı karşısında düşülen askerî çaresizlik, milyonlarca liralık ekonomik zarar, köylerde telef edilen zirai mamuller ve hayvanlar ile her şeyin ötesinde yitirilen binlerce masum can*, son dönem Osmanlı'sının en çok uğraştığı sorunlar olmuştu. Durum günümüzden çok da farklı değildir: *Özgürlük, barış, insan hakları, uzlaş, kültür, hoşgörü, etik* gibi bir sürü kavram kalkan edilerek Osmanlı Devleti'ni de zor durumda bırakılmıştı. Dedikleri olmayınca öne sürdükleri çeşitli ülkelerin elçileri ile Babiâli'ye dayanan terör, desise, yalan, iftira ile Osmanlı Devleti'nden her seferinde bir şeyler koparmayı başarmıştı.

Bu sorunun üstesinden gelmek isteyen Osmanlı Devleti'nin Avrupalı devletlerin içişlerine müdahale etmesini engellemek için çıkardığı siyasi aflar çerçevesinde, azılı militanların affedilerek salıverilmesi, hatta bazı durumlarda verilen idam kararlarından cayılması ve reform ile ıslahat ismi altında yapılan açılım ve uygulamalar her seferinde Osmanlı Devleti'nin başını daha büyük dertlere sokmuştu.

Osmanlı Makedonya'sında meydana gelen olaylar, PKK sorununun çözümü konusunda bize bazı reçeteler sunmaktadır. Hem isyanların niteliği, hem bu isyanların meydana geldiği coğrafya, hem de dış devletlerin müdahaleleri açısından büyük benzerlikler gösteren “PKK Sorunu” ve “Makedonya Meselesini” tarih süzgecinden geçirerek yorumlayabilmek doğru sonuçlara varmak açısından yararlı olacaktır. Çünkü bugün Batı tarafından desteklenen “PKK” ile o dönemde yine Batı tarafından desteklenen “VMRO” örgütü arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır. Çünkü ders alınmayan ve strateji üretmeyen bir tarih masaldan ibarettir.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ(BOA)

I. BÂB-I ÂLÎ EVRAK ODASI (ARŞİVİ) BELGELERİ(BEO)

59/49356, 86 /6439, 173/ 12951, 173/1295, 587 /43960, 589 /44126, 623 /46677, 655 /49097, 655 /49101, 732 /54889, 737 /55237, 821 /61536, 826 /61947, 831 /62303, 835 /62611, 838/ 62809, 840 /62987, 842 /63077, 848 /63594, 851 /63781, 851 /63777, 855 /64054, 858 /64279, 864 /64750, 867 /64998, 904 /67788, 909 /68129, 910 /68178, 912 /68389, 918/68824, 920/68957, 922/69128, 927/69483, 928 /74846, 1057 /79207, 1095/82054, 1096 /82144, 1277 /95774, 1313/98465, 1575 /118114, 1585 /118874, 1169 /87646, 1635 /122590, 1795 /134596, 1814 /135997, 1825 /136811, 1842/138123, 1924 /144282, 1928/144543, 1932 /144878, 1933 /144912, 1934 /145033, 1968/147598, 1978 /148331, 1987 /149021, 1998/149832, 1999 /149868, 2013 /150975, 2048 /153542, 2050 /153732, 2054 /153985, 2058 /154326, 2058 /154327, 2058 /154346, 2059 /154364, 2059 /154395, 2059 /154371, 2059 /154374, 2059 /154378, 2060 /154443, 2060 /154472, 2061/154536, 2064/154760, 2066 /154829, 2067 154986, 2068 /155074, 2068 /155056, 2073 /155423, 2078 /155845, 2113 /158471, 2117 /158705, 2121 /159001, 2133 /159940, 2140 /160450, 2134 /160044, 2134 /160050, 2135 /160052, 2135 /160057, 2161/162043, 2188 /164095, 2203 /165157 2249/168646, 2336 /167673, 2684/2684, 2806/210402, 2809/210625, 2859/214383, 2905/217820, 2905/217812, 2963/2, 2989/1, 3003/1, 3059/1, 3081/1, 3088/2, 3104/2, 3104/3, 3167/2, 3191/3, 3321/2, 3241/2, 3354/2, 3354/3, 3571/267777, 3630/272237, 3677/2, 3773/282958, 3789/284125, 3891/2.

II. BÂB-I ÂLÎ SADÂRET DAİRESİ KALEMLERİNE AİT BELGELER(A)

Sadaret Eyalet-i Mümtaze Bulgaristan evrakı (A. MTZ. (04))

25 /36, 30 /58, 32/29, 32/34, 36/ 4, 47/58, 48 / 5, 55/20, 70/61, 71 / 14, 85 /11, 86/29, 86/110, 93 /74, 94 /2, 94 /21, 94/43, 94/ 52, 94/83, 100 / 6, 105 / 34, 109/16, 112 / 42, 113/30, 113 /95, 114/4, 118 /79, 119/29, 121/21, 125 / 68, 127/98, 129/3, 129/8, 159 /106, 162 / 47, 165 /65, 167 /6, 167 /56, 169 /57, 169 /76, 177/19.

Mühimme Kalemî Evrakı(A.MKT. MHM)

485/30, 485/44, 490/31, 607/ 6, 607/14, 677/35, 732 /45,

III. YILDIZ SARAYI ARŞİVİ BELGELERİ

Yıldız Esas Evrakı(Y.EE)

86/40, 112/25.

Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS)

2/2, 163/29, 163 / 41, 163 / 54, 163 / 80, 163 / 87, 164 / 48, 165 / 52, 228/11, 392/97, 440/17, 442/41, 464/26, 466/1, 488/84, 512/1.

Yıldız Mütenevvi Maruzat(Y.MTV)

4/101, 23/11, 120 / 37, 147/96, 252/4, 252/2, 252/12.

Yıldız Sadaret Resmî Maruzat(Y.A.RES)

118/82

Yıldız Perakende Askerî(Y.PRK. ASK)

16/1, 71/97, 102/47, 103/1. 104/8.

Yıldız Perakende Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahriratı(Y.PRK. MK)

6/83, 9/49, 12/81,

Yıldız Perakende Elçi Şehbenderlik Ateşemiliterlik (Y.PRK. EŞA)

26/ 30, 28/ 92, 31/118, 34/18, 35/42, 35/97, 37/84, 37/93, 42/58

Yıldız Perakende Zabtiye (Y.PRK. ZB)

16/25.

Yıldız Perakende Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye (Y.PRK.MYD.)

10/ 61, 22/ 24, 23/74, 24/95

Yıldız Perakende Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği(Y.PRK.TKM.)

20/43, 29/19, 44/31, 45/46, 45/61, 46/ 48, 46 /57, 47/14, 47/48, 48/49, 48/ 69, 49/21, 49/68, 50/ 8, 51/43

Yıldız Perakende Hariciye Nezâreti Maruzatı (Y.PRK.HR.)

2/37, 14/ 2, 17/ 63, 18/81, 21/ 1, 30/ 102.

Yıldız Perakende Umum Vilayetler Tahriratı(Y.PRK. UM)

12/87, 18/ 34, 32/66, 50/108, 53/ 65, 57/60.

Yıldız Perakende Arzuhal ve Jurnaller(Y.PRK. AZJ)

10/110, 16/37, 34/38, 41/10, 41/12,

Yıldız Perakende Baş Kitâbet Dâiresi Marûzâtı (YPRK. BŞK.)

30/11, 42/22, 70/ 5

Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.)

165/30, 41/10.

Yıldız Tasnifi Perâkende Evrâkı Adliye ve Mezâhib Nezâreti Marûzâtı (Y.PRK.AZN.)

7/6, 24/14

Yıldız Perakende Müteferrik (Y. PRK. M.)

1/87

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y.A.RES)

118/82

IV. NEZARETLER

I.DÂHİLİYE NEZARETİ TASNİFİ(DH)

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi(DH. MKT.)

368/42, 700/13, 1056/33, 1574/26, 2605/5, 2724/92, 2856/91.

Dâhiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı(DH. MUİ.)

17/3.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye (DH. EUM. 3.ŞUBE)

1/10, 23/45

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi (DH. EUM)

47/41, 3/108

II. HARİCİYE NEZARETİ TASNİFİ(HR)

Hariciye Siyasi (HR. SYS)

4/18, 10/ 61, 32/ 1, 32/56, 33/89, 34/40, 41/ 37, 43/12, 83/ 55, 137/7, 150/8, 184/71, 197/ 54, 1140, 1141, 1146 lef 55, 1141, lef 65-66, 1141 lef 112, 1141 lef 136, 1146, lef 178

Tercüme Odası Belgeleri (HR.TO)

40/ 86.

III. MAARİF NEZARETİ TASNİFİ

Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF.MKT.) 73/113, 123/35.

IV. RUMELİ MÜFETTİŞLİĞİ BELGELERİ (TAŞRADAN GELEN BELGELER) (TFR)

Rumeli Müfettişliği Müteferrik Evrak(TFR. I.M.)

1/40, 1/ 69, 1/ 527, 7/ 682, 8/ 723, 17/1609, 19/1840, 41/ 4027

Rumeli Müfettişliği Umum Evrak (TFR.1.UM)

3/248, 3/294, 4/ 313, 9 /866, 12/2, 12/1189, 16/4, 22/2119, 22/2164, 27/2641, 29/2049, 29/2849,

Rumeli müfettişliği sadaret evrakı (TFR. I. A.)

1/ 75, 3/252, 3/273, 4/318, 34/3303, 421/5, 4/321, 9/7, 34/3303

Rumeli Müfettişliği Jandarma Müşiriyet ve Kumandanlığı Evrakı (TFR.1.AS)

71/2

Rumeli Müfettişliği Makamât Evrakı (TFR.1.MKM)

1035/4.

Rumeli Müfettişliği Konsolosluk, Sefâret ve Müfettişlikler Evrakı (TFR.1.KNS.)

6 /552.

Rumeli Müfettişliği Selânîk Evrakı (TFR.1.SL)

20/2939

V. DİĞER FONLAR

İrade Dâhiliye (İ.DH)

19, 21, 29, 75

İrade Husûsi (İ.HUS)

8, 18, 38, 91/1319

Dosya Usulü İrade (İ.DUİT)

145/65.

İrade Harici(İ.HAR)

12

Şuray-ı Devlet(ŞD)

C. X, s. 94, 2025/54.

VI. DEFTERLER

I.Tanzimat Defteri

7, s. 206.

II. İslâm Ahâlisinin Arzuhal Defteri

221/6, 9, 74, 264, 284.

III. Kısas Defteri,

10/ s. 71, 10/ s.144

IV. Nizamat Defterleri (ND)

C. XI, s. 347, C. XII, s. 154-159.

2.TÜRKİYE DİYANET VAKFI(TDV) İSLAMİ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ(İSAM)

I.HHPE (Hüseyin Hilmi Paşa Evrakı)

1/ 5, 2/103, 8/ 476, 9/593, 6/324, 6/326, 16/1056, 17/1098, 18/1165, 84/2, 164/3,
457/12, 574/345, 578/34, 579/3, 632/11, 1227/19, 1229 lef 181,

3.SÜRELİ YAYINLAR

Salnameler

_____Selanik vilayet Salnamesi, 1312, 1320, 1322, 1324,1325

Osmanlıca Dergi ve Gazeteler

_____Genç Kalemler Dergisi

_____Balkan(Filebe)

_____Selanik Gazetesi

_____Tuna Gazetesi

_____Tanin

_____Hikmet Gazetesi

4) ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLERİ

ACAROĞLU, M., Türker, **Bulgaristan'da Yer Adları Kılavuzu**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1988.

_____, “**Bükreş'teki Gizli Bulgar İhtilal Merkez Komitesi'nin Sultan Abdülaziz'e Gönderdiği İlginç İki Muhtıra, (1867-68)**”, X. Türk Tarih kongresi, TTK, C.IV, Ankara, 1986.

ADANIR, Fikret, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2001.

_____, “ **İkinci Dünya Savaşı Sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu**” , (Çev: Seda Altuğ, Kemal H. Karpat (Derleyen), Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si, 2. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., Nisan 2005.

_____,**Osmanlı İmparatorluğu'nda Ulusal Sorun ile Sosyalizmin Oluşması ve Gelişmesi, Makedonya, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalizm ve Milliyetçilik, (1876-1923)**, İstanbul, 1995.

ADIYEKE, Nükhet, **Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunahımı(1896-1908)**, T.T.K. Yayınları, Ankara 2000.

AHMET CEVDET PAŞA, **Tarih-i Cevdet**, C. 4- 6, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.

ALP, İlker, **Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)**, Trakya Üniversitesi Yay., 90/1, Ankara, 1990.

ALTINTAŞ, Ahmet, “**Makedonya Sorunu ve Çete Faaliyetleri**”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstit, C. VII, Sayı: 2, 2005, s. 75-99,

ALYOT, Halim, **Türkiye'de Zabıta**, Kanaat Basımevi, Ankara, 1947.

AKAD, M.Tanju, **Dağlarda komitacı kovalayan Osmanlı, (Balkanlarda 100 yıllık çile)**, Popüler Tarih/Haziran, 2002.

AKÇURA, Yusuf, **Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVII ve XIX asırlarda)**, TTK.

Ankara 1988.

AKDEMİR, Erhan, **Avrupa Aynasında Türk Kimliği**, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi Cilt: 7, No: 1 (Güz: 2007), S. I, s.31-148.

AKMAN, Nurettin, **Yönetimde İç Güvenlik ve Jandarma**, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yay., Ankara, 1991.

- ANABRİTANNİCA, “Selanik Maddesi”, C.27, Hürriyet Yayınları,
- ANASTASSIADOU, Meropi, **Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri**, Selanik, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., 2001.
- ANDONYAN, Aram, **Balkan Harbi Tarihi**, (Çev. Zaven Biberyan), İstanbul, 1975.
- ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu “Siyaset, Savaş ve Diplomasi”**, Alfa Yay., İstanbul, 2005.
- ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, T.T.K. Yay., Ankara, 1999.
- ARSLAN, İsmail, **19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Selanik’in Toplumsal Yapısında Değişim; Yerel Basından Yansımalar**, Celal Bayar Üniv. III. Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu Bildirileri, Manisa, 2012.
- ASLAN, Ali, **“Makedonya’da Rum-Ulah Çatışması”** İ.Ü. Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, S. 4, İstanbul, 2003, s. 1-25.
- ATALAY, Bülent, **Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C. 13, Ankara, 2002.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Makedonya’dan Orta Asya’ya Enver Paşa**, C. 1 (1860-1908), Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.
- AYDIN, Mahir, **Şarki Rumeli Vilayeti**, TTK, Ankara, 1992.
- _____, **Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına**, Kitabevi Yay., İstanbul, 1996.
- _____, **“Arşiv Belgeleriyle Makedonya’da Bulgar Çete Faaliyetleri”**, Osmanlı Araştırmaları (1989), IX, 209-234.
- _____, **“Makedonya Meselesi ve Amerikalı Rahibenin Kaçırılması”**, Osmanlı Araştırmaları (1998), XIII, s. 239-258.
- AYHAN, Halis, **Arnavut ve Sırp Slavları Bağlamında Kosova’nın Sahipliği sorunu**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 / 2010, s.74-86.
- AYSAL, Necdet, **Çöküşten Günümüze Osmanlı İmparatorluğunda Haber alma**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 40, Kasım 2007, s. 523-543
- BABACAN, Hasan, **Mehmed Tâlat Pasa 1874-1921 (Siyasi Hayatı ve İcraatı)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 1999.

BALCI, Mustafa, **Selanik Düştü**, Kesit Yay., İstanbul, 2010.

BAYRAM, Selahattin, **Osmanlı Döneminde Selanik Limanı(1869-1912)** Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılâp Tarihi**, cilt: II, Kısım:1, TTK Yay., Ankara, 1983.

_____, **XX. Yüzyılın Türklüğün Siyaseti Üzerindeki Etkileri**, TTK, Ankara 1989.

BEREKETZADE, İsmail Hakkı, **Yâd-ı Mâzî**, Nehir Yayınları, İstanbul, 1997.

BEYDİLLİ, KEMAL, **“II. Abdülhamid Devrinde Makedonya Meselesine Dair”**, Osmanlı Araştırmaları, C. IX, İstanbul, 1989.

_____, **“Balkanlarda Dönüm Noktası 93 Bozgunu ve Sonrası”**, **Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar**, (Derleyen, Mustafa Bereketli), Rumeli Vakfı Kültür Yay., Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul, 1997,

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, **Trakya’da Milli Mücadele**, C.I, TTK Yay, Ankara, 1958.

BİBER, Ahmet Emre, **Osmanlı İmparatorluğunun Dünya Sistemine Eklemlenme Süreci ve Az gelişmişliğin Evrimi**, Uluslar arası İnsan Bilimleri Dergisi, C.6, S.1, 2009, s.28-44.

BİNARK, İsmet, **Makedonya’daki Osmanlı Evrakı**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivleri Daire başkanlığı, Yayın no:29, Ankara, 1996.

BODUR, Ozan Arif, **Osmanlı’nın Son Yüzyılında Terör Örgütleri ve Eylemleri**, 21. Yüzyıl Dergisi, S.14, Şubat 210, s.53-609.

BÖREKÇİ, Mehmet Çetin, **Osmanlı İmparatorluğunda Sırp Meselesi**, Kutup Yıldızı Yay., Temmuz 2001.

CASTELLAN, Georges, **Balkan Tarihi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.

CUMALI, Necati, **Makedonya 1900**, Çağdaş Yay., İstanbul, 1998,

ÇABUK, Vahid, **Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan II. Abdülhamid Han**, Emre Yay., İstanbul, 2001.

ÇAVUŞOĞLU, Halim, **“Yugoslavya-Makedonya” Topraklarından Türkiye’ye Göçler ve Nedenleri**, Bilig, Sayı:41, 2000, s.123-154.

ÇANLI, Mehmet, **“Bulgar Trakya Komitesi (1918--1934)”**, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, XI/2 (Kış 2011), s.277-292.

- ÇETİN, Atilla, **Tunuslu Hayrettin Paşa**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1999.
- ÇİÇEK, Hikmet, **Dr. Bahattin Şakir (İttihat ve Terakki'den Teşkilat-ı Mahsusa'ya Bir Türk Jakobenî)**, Kaynak Yay., İstanbul, 2004
- DANIŞMEND, İsmail Hamî, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları(I-II)** Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.
- DAVİSON, R.H., **İslâm Dünyası ve Batılılarda Değişim ve Sorunlar**, Yöneliş Yay. İstanbul, 1997.
- DELİLBAŞI, Melek, **“Selanik’in Venedik İdaresine Geçmesi ve Osmanlı Venedik Savaşı (1423–1430)”**, Belleten, Ankara, C. XL, S. 160, 1976, s.573–588.
- _____, **“Selanik ve Yanya’da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması”**, Belleten, C. LI, S. 199, Ankara, 1987, s.75–106.
- DEMİREL, Fatmagül, **Vilâyât-ı Selâse (Selanik, Kosova-Manastır) Adlî Islahatı**, Balkanlar’da İslam Medeniyeti II. Milletler arası Sempozyum Tebliğleri (4-7 Aralık 2003/Tiran, Arnavutluk), İstanbul: İrcica 2006.
- DERİNGİL, Selim, **“II Abdülhamit Döneminde Osmanlı Dış İlişkilerinde ‘İmaj saplantısı’**, Sultan II Abdülhamit ve Devri Semineri, 27-29 Mayıs 1992, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul, 1994.
- DRİAULT, Edouard, **Şark Meselesi, Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar**, (Çev: Emine Erdoğan), Berikan Yay., Ankara, 2003
- DİKİCİ, Ali, **“Osmanlı Makedonya’sında Kurulan İlk Uluslararası Polis Barış Koruma Misyonu: Mürzsteg Reform Programı”**, Karadeniz Araştırmaları, C.6, Sayı: 24, Kış 2010.
- DİMÇEV, N. Dimo, **Osmanlı Döneminde Türk-Ulah Münasebetleri**, XIII. Türk tarih kongresi, TTK Basımevi, Ankara, 2002.
- ERGİN, Vahdettin Ergin, **II. Abdülhamit ve Dış Politika**, Yeditepe Yay. İstanbul, 2005.
- ENGELHART, Edouard, **Tanzimat ve Türkiye**.(Çev.Ali Reşad) Kaknüs Yay., İstanbul. 1999.
- ERİM, Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri**, C. 1, TTK, Ankara 1953.

- EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Tanzimat devri Osmanlı Mahkemeleri**, Yeni Türkiye, Sayı: 31, Ocak-Şubat 2000.
- ERGÜN, MUSTAFA, **II. Meşrutiyet Döneminde –Genel Hatlarıyla Balkanlarda Azınlık Okulları Sorunu**, Türk Yurdu Dergisi, Nisan 2009.
- FİKRİ, Bekir, **Balkanlar’da Tedhiş ve Gerilla**, Grebene, Belge Yay., İstanbul ,1976.
- GEORGEON, François, **Müslüman ve Dönme Selanik**, Selanik 1850-1918.
- GÖKAÇTI, Mehmet Ali **Yeniden Keşfedilen Yunanistan**, İstanbul, İletişim Yay. , 2001
- GÖKBİLGİN, Tayyip, İslam Ansiklopedisi, “Selanik Maddesi”, M.E.B. Yay., 1990.
- GÖRGÜLÜ, İsmet, **On Yıllık Harbin Kadrosu, 1912–1922 Balkan- 1. Dünya ve İstiklal Harbi**, TTK Yay., Ankara, 1993
- GÜNDÜZ, Ahmet, **1789 Fransız İhtilali Fikirleri ve Osmanlı İmparatorluğunda Yayılması ve Balkanlardaki İsyanlar**, Türk Dünyası Araştırmaları, S.160, Şubat, 2006,
- HACISALİHOĞLU, Mehmet, **Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____, **Jön Türklerin Balkan Politikası**, disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi, cilt 13,S. 24 (2008/1).
- _____, **“Makedonya”**, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt: 27, İstanbul, Ankara, 2003, s. 440-441.
- HALLAOĞLU, Yusuf, Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Bulgaristan Maddesi”, C.VI, İstanbul, 1992.
- HAMZA, Yusuf Hamza, **II. Abdülhamit ve Makedonya Meselesi**, Sultan II. Abdülhamit Dönemi Paneli, (II), İstanbul 2000.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, Cilt I., İletişim Yay., İstanbul, 1987.
- HAYDAROĞLU, İlknur Polat, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990.
- HOBSBAWN, Eric Hobsbawn, **Sosyal İsyancılar (Bandits)**, (Çev. Necati Doğru), İstanbul, 1995.
- İNALCIK, Halil, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, TTK, Ankara 1943.

_____, **“Türkler ve Balkanlar”**, Balkanlar, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı Yay., İstanbul 1993.

_____, **“Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”**, Belleten, C. 28, S. 112, Ankara 1964

İNCİCİYAN, P.L.- ANDREASYAN, **“Osmanlı Rumeli’si Tarih ve Coğrafyası”**, GAAD, Sayı: 2-3’ten ayrı Basım, İstanbul, 1974.

İNAT kemal, DURAN Burhanettin, ATAMAN Muhittin, **“Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları”**, Üçüncü Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

İPEK, Nedim, **Selanik’ten Samsun’a Mübadiller**, Samsun Büyükşehir Belediyesi, Kültür Yay., Samsun, 2010,

_____, **Rumeli’den Anadolu’ya Türk Göçleri**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1999.

İRTEM, Süleyman Kani, **Osmanlı Devleti’nin Makedonya Meselesi**, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.

JELAVİCH, Barbara, **Balkan Tarihi 20. Yüzyıl**, Birinci Basım, İstanbul, Küre Yay., 2006.

KABACALI, Alpay, **Talat Paşa’nın Anıları**, İletişim Yay., İstanbul, 1990.

KANSU, Aykut , **1908 Devrimi**, İletişim Yay., İstanbul, 2001.

KAPLAN, D.Robert, **Balkanlarda Kaynayan Kazan**, Çev.Dilek Şendil Yayınevi Yay., İstanbul, 1995.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi, C. V, VI, VII, VIII., 4. BASKI**, T.T.K., Yay., Ankara 1995.

KARACA, Ali Karaca, **Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)**, İstanbul 1993.

KARACAN, Ali Naci, **Ya Hürriyet Ya Ölüm**, Muallim Ahmet Halit Matbaası, İstanbul, 1934.

KARPAT, H.Kemal, **Osmanlı Nüfusu (1830–1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2003.

_____, **“Etnik Kimlik ve Ulus-Devletlerin Oluşumu”**, Osmanlı Tarihi, Yeni Türkiye Yay, C. III, Ankara, 1999.

KASABA, Reşat Kasaba, **“Göç ve Devlet, Bir İmparatorluk-Cumhuriyet Karşılaştırması”**, Osmanlı’dan Cumhuriyete, Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar, 1. Uluslararası Tarih Kongresi 24-26 Mayıs Ankara, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998.

KAYNAR, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, Ankara, 1991.

KAZGAN, Haydar, **Osmanlı İmparatorluğunun geri kalmışlığını belgelenmesi**, Finans Dünyası, Eylül 2003.

_____, **“Duyun-ı Umumiye”**, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., C. III. İstanbul, 1985.

KAYA, Yüksel, **19 yüzyılda Selanik’te Sanayileşme ve ücretli Emek, Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 9, Sayı:31, Kış 1998.

KEYDER, Çağlar, QUATAERT, Donald, ÖZVEREN, Eyüp, **“Osmanlı İmparatorluğunda Liman Kentleri: Bazı Kuramsal ve Tarihsel Perspektifler, Doğu Akdeniz Liman kentleri 1800-1914**, (Çağlar Keyder, Donald Quataert, Eyüp Özveren), TVYY, İstanbul, 1994.

KRAYBLİS, Nikerled, **Rusya’nın Şark Siyaseti**, (Çev. Habil Âdem), Aktif Yayınları, Erzurum, 2001.

KNİGHT, E.F., **Türkiye Bir Milletın Uyanışı(1908 Devrimi)**, Çev. Mazhar Ersoylu, 1993.

KOCABAŞ, Süleyman , **Tarihte ve Günümüzde Türkiye’yi Parçalama ve Paylaşma Planları**, Vatan Yay., İstanbul, 1999.

_____, **Kendi İtiraflarıyla Jöntürkler Nerede Yanıldı?**, Vatan Yay., Kayseri, 1999.

_____, **Tarihimizde Yanlışlıklar Geçidi**, Vatan Yay., İstanbul, 1997.

_____, **İngiliz Tuzağı Osmanlı’nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere’nin Rolü 1783-1923**, Vatan Yay., İstanbul, 2003.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, **“XIX. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun Avrupa Topraklarında Amerikan Misyoner Faaliyetleri”**, Tanzimat’ın 150.Yıldönümü Sempozyumu, Bilirdiler, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1994.

KODAMAN, Bayram, **Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası**, İstanbul, 1983.

_____, “Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğu'na Giriş Vasıtaları” (1838-1914)Milli Kültür, Cilt: 2, S.1, Ankara,1990.

_____, **Turks-Armenians and Europe**, Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2003.

KOHN, Hans, **Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği**, İlgi Yay., İstanbul, 1983.

KOLOĞLU,Orhan, “**Osmanlı Döneminde Balkanlar**” Balkanlar, OBİV Yay., İstanbul,1993.

KOYUNCU, Aşkın, **Bulgar Eksarhlığı**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Çanakkale, 1998.

KURAN, A. Bedevi, **İnkılap Tarihimiz ve Jöntürkler**, Kaynak Yay., İstanbul, 2001.

_____,**Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Baha Matbaası, İstanbul, 1956.

KURAT, A. Nimet , **Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'e kadar)**, Kitap Yurdu Yay., İstanbul, 2010

_____,; “**Panslavizm**” AÜDTCFD, XI/2-4, (Haziran-Eylül-Aralık).

KURMUŞ, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, Ankara, 1982.

KUT, Şule, **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, Birinci Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

KUTAY,Cemal, **Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri**, cilt: XVI, Tarih Yay., İstanbul,1961.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “**Osmanlı İktisadi Yapısı**”, Osmanlı Devleti Medeniyeti Tarihi, C. II, (Editör Ekmeleddin İhsanoğlu), İrcica, İstanbul 1999.

LA GRANDE ENCYCLOPEDİE, “**Macedonnine**”, II, Paris, 1953.

MACHİEL, Kiel, Diyanet İslam Ansiklopedisi, “Selanik Maddesi”, C.36, M.E. B. Yay. 1993.

MANTRAN, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, I**, (Çev. Selver Tanilli), İstanbul, 1995.

MECLİSİ MEBUSAN ZABIT CERİDESİ c:IV, Devre:1, İçtima Senesi:3, 28.02.1326(1910) tarihli 57. İnikaddan-21.03.1327(1911) tarihli 71. İnikada Kadar, TBMM Basımevi, Ankara, 1986.

NABİ, Yaşar, **Balkanlar ve Türklük I**, Cumhuriyet Gazetesi Yay, İstanbul, 1999.

OĞUZ, Süleyman, **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti**, Gazi Üniversitesi Yay., Ankara, 1986.

OKYAR, Fethi, **Üç Devir’de Bir Adam**, Haz. Cemal Kutay, İstanbul, 1980.

ONUR Gülsevin ve SOMUNCUOĞLU Tuğrul, **Makedonya Yerinde Pazar Araştırmaları**, T.C Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, İstanbul, 2007.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

_____, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde Yerel Yönetimler", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.I İletişim Yay., İstanbul, 1985.

_____, **“Balkanlarda Milliyetçilik”**, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., c. III. , İstanbul 1985.

OSKAY, Ünsal, **Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş**, İstanbul, 1992.

OSMANOĞLU, Ayşe, **Babam Sultan Abdülhamid**, Selis kitapları, İstanbul, 2007,

ÖKE, M. Kemal, **“Şark Meselesi” ve II. Abdülhamid’in Garp Politikaları (1876-1909)**, Osmanlı Araştırmaları, III, İstanbul, 1982. ÖNSOY, Rıfat, **Osmanlı Borçları 1854-1914**, Ankara, 1999.

ÖZ, Güray Alpar, **Güvenliğin sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu**, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Mayıs 2013.

ÖZBEK, Nadir, **Osmanlı İmparatorluğunda İç güvenlik, Siyaset ve Devlet (1876-1909)**, Türklük Araştırmaları Dergisi, 16 (güz 2004).

ÖZÇELİK, Özçelik, **Balkanlarda Kimlik Arayışı “Bulgar Terör Örgütünün Anatomisi”**, İlgı Yayınları, İstanbul, 2006.

ÖZEL, Mehmet, **Türk Ordusu**, T.C.Kültür Bakanlığı, 2.Basım, Plaka Matbaası, Ankara, 1999.

ÖZKAYA, Yücel, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1983.

ÖZSOY, Osman, **Geçmişten Günümüze Yöntem ve Uygulamalarıyla Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma**, İstanbul, 1998.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Büyük Türkiye Tarihi**, Ötüken Neşriyat, C. II, İstanbul, 1977.

ÖZTÜRK, O.Metin, **Türk Dış Politikasında Balkanlar**, Balkan Araştırma Diplomasisi, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yay., Ankara, 2001.

ÖZTÜRK, Mustafa, **“Batılı Devletlerin Osmanlı Üzerindeki Politikaları”**, “Türk Dış Politikası- Osmanlı Dönemi, İstanbul, 2008.

PAMUK, Şevket, **Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İletişim Yay., İstanbul, 2013.

_____, **Osmanlı Dış Borçları**”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yay., C. III, İstanbul 1985.

_____, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi**, İstanbul, 1999,

POULTON, Hugh, **Balkanlar, Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler**, Çev. Yavuz Alagon, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1993.

RİSTOVSKİ, Blaze, **Makedonija i Makedonskata Nacija (Makedonya ve Makedon Milliyeti), Detska Radost**, Skopje 1995.

SAATÇİ, M.Begüm, **“Makedonya Sorunu”**, Balkanlar El Kitabı, (der. Osman Karatay, Bilgehan A. Gökdağ), Karam Yayıncılık, Çorum, 2006, s. 553-567

_____, **“20. Yüzyıl Başında Makedonya Bölgesinde Devlete Karşı Ayaklanmalar: Kresna’dan Kruşova’ya Örnekler”** OTAM, Sayı 17, 2005, s. 349-366.

_____, **“Makedonya’da İki Örgütün Kuruluşu: Makedonya İç Devrim Örgütü ve Yüksek Makedon Komitesi”**, Toplumsal Tarih, Sayı 56, c. 10, s. 9-12, Ağustos 1998.

_____, **“XIX Yüzyıl Sonunda Makedonya Sorunu ve Makedonya’da Kurulan Örgütler”**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, cilt 13, Ankara, 2002. s. 108-117, _____, **“II. Meşrutiyet Öncesi Makedonya Sorununda “Bulgar” Rolü”**, Uluslararası Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk-

Bulgar İlişkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Eskişehir Odunpazarı Belediyesi yayınları, Eskişehir, 2005, s.115-127

SAİT PAŞA’NIN HATIRATI, C.2 (Anılar, Sadeleştiren: Şemsettin Kutlu, Hür Yayın ve Ticaret AŞ, İstanbul, 1977.

SAMİ, Şemsettin, **Kamûsu’l-A’lam**, Mihran Matbaası, C. IV, İstanbul, 1311.

SANDER, Oral, **Ana’nın Yükselişi ve Düşüşü**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

SELANİKLİ, Şemsettin, **Makedonya Tarihçe-i Devr-i İnkılab**, Artin Sadoryan Matbaası, Dersaadet, 1324,

SHAW, Stanford, **“Osmanlı İmparatorluğunda Azınlıklar Sorunu”**, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C. III. İletişim Yay., İstanbul 1985.

SLOANE, William, **Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**, Süreç Yayınları, İstanbul, 1987.

SOFUOĞLU, Ebu Bekir, **Belgelerle Kosova’da Osmanlı Asırları**, Uluslararası Kalkınma ve İşbirliği Derneği, UKİD.

SÖNMEZOĞLU, Faruk , **Uluslararası İlişkilere Giriş**, İkinci Basım, Der Yay., İstanbul, 2005.

_____, **“ Makedonya Sorunu”**, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Dördüncü Basım, İstanbul, Der Yay., 2005.

SUNAR, Lütfi Sunar, **XIX. Yüzyıl Avrupa’sında Emperyalizm Algısı**, İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi / 3. Dizi 14. Sayı / 2007,

SÜER, Hikmet, **1877-1878 Osmanlı Rus Harbi**, Rumeli Cephesi, Ankara, 1986.

SÜRGEVİL, Sabri, **“Çağdaşlaşma Sürecinde Milliyetçilik Kıskaçında Balkanlar”** Tarih ve Milliyetçilik, I.Ulusal Tarih Kongresi, 30 Nisan-2 Mayıs 1997, Bildiriler, Mersin 1999, 273-279.

ŞAHİN, Naci, **XIX. Yüzyıl sonrasında Anadolu’ya Yapılan Göç Hareketleri ve Anadolu Coğrafyasındaki ki Sosyo-Kültürel Etkileri**, Sosyal Bilimler Dergisi.

ŞEN, Nafiye, **Makedonya Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mezuniyet Tezi, İstanbul, 1977.

ŞENER, Sami, **Osmanlı’da Siyasî Çözülme**, İnkılab Yay. II. Baskı, İstanbul, 1990.

ŞENTÜRK, Hüdai; **Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.

ŞIVGIN Hale, “Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902-1912 Yıllarında Makedonya”
<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-81-88.pdf> (3.11.2012).

_____, **İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü**, Akademik Bakış, C.6, S.11,2012.

ŞİMŞİR, Bilal, **Rumeli’den Türk Göçleri Belgeler, I, II ve III**, TTK, Ankara 1989.

_____, “**Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu**”, Bulgaristan’da Türk Varlığı I,T.T.K. Basımevi, Ankara, 1985.

TABAKOĞLU, Ahmet, **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**, Dergâh Yay., İstanbul, 1985.

TAHSİN PAŞA, **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul,1931.

TANGÖR, Burak, **Avrupa Güvenlik Yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri**, Seçkin Yay., Ankara, 2008.

TANSEL, Selahattin, **Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti**, İstanbul, 1971.

TEKELİ, İlhan, **Makedonya İç Devrim Örgütü ve 1903 İlinden ayaklanması**, Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, C.6, İletişim Yay., 1988.

TEMO, İbrahim, **İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidematı Vataniye ve İnkılabı Milliye Dair Hatıratım**, Arba Yay., İstanbul, 1999.

TEPEDENLIOĞLU, Nizamettin Nazif, **Sultan Abdülhamit ve Osmanlı İmparatorluğunda Komitacılar**, Toker Yay., İstanbul, 1989.

TEPEYRAN, Ebubekir, **Hatıralar**, (Haz. Faruk Ilıkan,) Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. , 2. Baskı, İstanbul, 1998.

TODOROVA, Maria, **Balkanları Tahayyül Etmek**, (Çev. Dilek Şendil), İletişim Yay.,İstanbul, 2003.

TOKAY, Gül , **Makedonya Sorunu ve Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)**, Afa Yay.,. İstanbul, 1996.

TUĞLACI, Pars, **Bulgaristan ve Türk- Bulgar İlişkileri**, Cem Yay, İstanbul 1984.

TUNALI, Hilmi, **Makedonya, Mazisi, Hali, İstikbali**, (Osmanlıca Risâle) 2.Baskı., Kahire, 1326.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt I-III., Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1998.

- TURAN, Ömer , “**Amerikan Protestan Misyonerlerin Bulgar Milliyetçiliğine Katkıları**”, Türk Tarih Kongresi’nden Ayırbaşım, T.T.K. Yay., Ankara, 2003.
- _____, “**Balkan Milliyetçiliğinde Rusların Rolü, Günümüze Yansımaları**” Dokuzuncu Askerî Tarih Semineri Bildirileri I, Ankara, 2005.
- TURGUT, Işıksal, “**Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı**”, BTDD, S. 43,1971,.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, **Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye**, Yayına Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. II, TTK, Ankara, 1987.
- UÇAROL, Rıfat, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.
- ULUBELEN, Erol, **İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye**, Aykaç Kitabevi, İstanbul, 1967.
- UZER, Tahsin, **Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, İkinci Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- UZUN, Ahmet, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler**, Eren Yayınları, İstanbul, 2002.
- UZUNÇARŞILI, İsmail H., **Osmanlı tarihi I**, Ankara, 1961,
- ÜLMAN, Haluk, **I. Dünya Savaşına Giden Yol (Ve Savaş)**. A.Ü. S. B.F Yayını No:355 Ankara, 1973.
- YENİDÜNYA, Süheyla, “Balkanlarda Kilise Mücadeleleri (XIX. YY - XX. YY)”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 1999.
- YEROLYMPPOS, Aleksandra, “ **Kozmopolit Bir Kentleşme**”, Gilles Veinstein, Selanik, 1850-1918)- Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı, (Çev: Cüneyt Akalın),İletişim Yay., İstanbul, 2001.
- YILDIZ, Özlem, **20. Yüzyıl Başlarında Selanik’te Liman Limanında Deniz Ticareti**, s. ÇTTAD, XII/24, (2012/Bahar).
- YILMAZ, Durmuş, **Osmanlı’nın Son Yüzyılı**, 2. Baskı, Çizgi Kitabevi, Konya, 2004.
- YILMAZ Hasan ve KAÇIKÇI Nihat, **Medeniyetin izinde Yunanistan’dan Almanya’ya Adım Adım Balkanlar ve Avrupa**, Ankara, Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, 2001.
- YORGA, **Osmanlı Tarihi, C. V**, (1774–1912) Çev: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara Üniversitesi, yay., Ankara, 1948.

QUATAERT , Donald, **Selanik**, İletişim Yay., İstanbul, 1998.

_____, **“İlk Fabrika Bacaları”, Selanik (1850-1918)- Yahudilerin Kenti ve Balkanların Uyanışı**, (Gilles Veinstain, Çev: Cüneyt Akalın), İletişim Yay., İstanbul, 2001.

_____, **“XIX. yüzyıla Genel Bir Bakış, Islahatlar Devri 1812–1914”, Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600–1914**, Editör, Halil İnalçık ve Donald Quataert, Eren yayınları, C. II, İstanbul, 2004.

5. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/821/10417.pdf>, (3.11.2012).

<http://www.pomak.eu/board/indez.php?topic=129.0> (3.11.2012).

<http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/ui/dergiler/43-81-88.pdf> (3.11.2012).

<http://www.turkishstudies.net/dergi/cilt1/sayi2/makale/kose2.pdf> (3.11.2011)

<http://tdid.ege.edu.tr/files/giraysaynurbozkurt.pdf>.(3.11.2012)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Selanik>

www.aksitarih.com/17.yuzyilda

TÜRKÇE ABSTRAKT:

1370'lerden başlayarak Balkan Savaşları'na kadar Osmanlı hâkimiyeti altında kalan Makedonya, Rumeli coğrafyasının önemli bir parçasıdır. 1870'de *Bulgar Eksarhlığı*'nın kurulması; 8 yıl sonra, önce Ayastefanos'un kabulü, arkasından Berlin Anlaşması'nın imzalanarak uygulanması, Balkan hükümetlerinin Rumeli vilayetlerinde yeni toprak ve nüfuz iddialarına yol açar. Bu suretle başlayan ihtilalleri Büyük Devletler teşvik eder ve destekler. Böylece gerek Şark Meselesi, gerek Panslavist ve Pancermenist rekabeti Balkan Statükosu'nu tartışmalı bir mecraya sürükler.

Makedonya Meselesi tabirini, Avrupa siyasî mahfillerinin etkisi altında nadiren telâffuz eden Osmanlı yönetimi; 1902'de, bölgede yedi yıl devam edecek bir Umumî Müfettişlik kurmuştur. Bazı maddeleri gönüllü, çoğu dış baskılara maruz kalınarak gerçekleştirilen Rumeli Islahatı, Makedonya Coğrafyası'nın kaybına engel olamamıştır. 1909 yılına kadar II. Abdülhamid'in dengede tutmaya özen gösterdiği ıslahat süreci, İttihad ve Terakki'nin iktidarı döneminde Osmanlı devleti aleyhine ivme kazanmıştır.

Vaktiyle Rumeli'de başarılı bir iskân siyaseti izleyen devlet, beş asır sonra merkeze doğru muhacerete sahne olur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı izleyen dönemde Makedonya'ya 6-7.000 kadar Çerkes yerleştirilmiş olsa da; artık göçlerin yönü değişmiştir. 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı üzerine Rumeli'den İstanbul'a ve Anadolu'ya yönelen göç dalgaları, Saray'ı ve Babiâli'yi de derinden sarsmaktadır. 1912-1913 Balkan Savaşları devam ederken, Osmanlı mirası da paylaşılmaya başlanır. Savaş esnasında Arnavutluk, harbin sonunda Makedonya tamamen kaybedilir.

Böylece 550 yıl süren bir hâkimiyetten sonra, bütün Rumeli terk edildi. Ve milyonlarca Türk, Anadolu'ya geri dönmek için yollara düştü. Balkan Devletlerinin bağımsızlık hareketleri ve isyanları sırasında da çeşitli çileler çekerek zulümlere uğrayan Balkan Türklerinin bu göçü, ara ara günümüze kadar sürmüştür.

İNGİLİZCE ABSTRAKT:

Starting from 1370 until the Balkan War Macedonia, which was an important part of the Rumeli geography, remained under Ottoman's rule. The establishment of the Bulgarian Exarchate in 1870; 8 years later first adoption of Ayastefanos, afterwards signing and implementation of the Treaty of Berlin, has led the Balkan governments to claim new territory and influence in Rumelia province. Thus the Great States encourages and supports the revolutions. So the Eastern Question, also the Pancermenist and Panslavist opposition, drag the Balkan Status quo to a controversial adventure.

Under the influence of European political interlocutors, Macedonia Question term was rarely pronounced by the Ottoman; however Ottomans established a public inspectorate in 1902, which will continue seven years in the region. Some of the articles carried out voluntarily and most of them carried out because of external pressure, unfortunately these measures didn't not prevent the loss of Macedonia Geography. Although Abdulhamid the second tried to keep the reform process in balance until 1909, however, during the reign of the Union and Progress Party has gained momentum against the Ottoman Empire.

Following a successful settlement politics in Rumelia, five centuries later the government witnessed the immigration towards the center. During the period following the 1877-1878 Ottoman -Russian War, after Ottoman - Greek War on 1897 waves of emigration from Rumelia to Istanbul and Anatolia was also, was deeply undermine the Palace and the Sublime Porte. While the Balkan Wars of 1912-1913, sharing of the Ottoman legacy had been started. During the war Albania and at the end of the war Macedonia has been lost completely.

Thus, after 550 years of domination, the whole Rumelia was abandoned and millions of Turks had to return to Anatolia. Migration of Balkan Turks who suffered during the independence and rebellion movements of Balkan States, occasionally took place until today.

ÖZGEÇMİŞ

1976 Kırşehir’de doğdum. İlk ve ortaokulu A. Homurlu Kasabasında, lise öğrenimimi Kırşehir lisesinde bitirdim. 1994 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Ana Bilim dalını kazandım. 1998 yılında mezun oldum. 2000 tarihinde Celal Bayar Üniversitesi Ortak Zorunlu Dersler Bölüm Başkanlığında; Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Okutmanı olarak göreve başladım. 2007 yılında 19. yüzyılda “Menemenin Köylerinin Sosyo- Ekonomi Tarihi” başlıklı yüksek lisans tezi ile Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden mezun oldum. 2008 tarihinde Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yakınçağ Anabilim dalında doktora programına başladım. Evliyim iki çocuk annesiyim.

EKLER LİSTESİ

EK 1: 1910 Tarihli Rumeli Vilayetlerinde “Selanik, Kosova ve Manastır’da” Uygulanan Eşkîya Takip Talimatnamesi.

EK 2: 1904 Tarihli Selanik Vilayetinde ve Kazalarında Kargaşadan Dolayı Yanan Binaların Defterleri.

EK 3: 1906 Senesinde Vilâyât-ı Selase Dâhilinde Osmanlı Askerleriyle; Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerin Çarpışmalarını Gösteren Cetvel.

EK 4: 1907 Senesinde Vilâyât-ı Selase Dâhilinde Osmanlı Askerleri ile; Bulgar, Rum ve Sırp Çeteleri Arasındaki Çarpışmaları Gösteren Cetvel.

EK 5: 1907 Senesi Mart Başlangıcından Temmuz Kadar 5 Ay Zarfında Osmanlı Askerleriyle; Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerin çarpışmalarının istatistikî.

EK 1: 1910 Tarihli Rumeli Vilayetlerinde “Selanik, Kosova ve Manastır’da”

Uygulanan Eşkîya Takip Talimatnamesi¹⁰⁷²

MADDE 1: Rumeli vilayetleri dâhilinde; nerelerde ne cinsten eşkıya çetesi mevcut olup, kaçar kişiden oluştuğuna dair Rumeli Vilâyât-ı Şahane Müfettişliği’nce düzenlenip; birer sureti valilere ve 3. Ordu-yu Hümayun Müşiriyyeti Vekâleti’ne verilen ve gönderilen 3 kıt’a cetvelin suretleri bu babda bilumum bölge ve müfrezelerce malumat verilmek üzere, yukarıda işaret edilen 2 vekâletin bölge ve kumandanlıklarına, zikredilen kumandanlıklar tarafındaki 2. derecedeki bölge kumandanlıklarına ve onlardan dahi diğer mevki ve müfrezeler kumandanlıklarına tebliğ edilecektir.

MADDE 2: Birinci maddede beyan edilen tebligatın yapılmasını takip defterlerinde isimleri o mahalde dolaşanlarca bulunan çete reisi ve efradının yakalanması için askeriyece ve mahalli hükümet memurları tarafından icap ettiği kadar, askeri kuvvet ve zabıta memuru tahsis edilecektir. Belirtilen köylerde ve dolaştıkları mahallerde gizlice arama ve yakalama yapılacaktır. Bu suretle ele geçirilenler, mahalli hükümete teslim edileceklerdir. Yapılacak tarama hareketiyle ele geçirileceklerdir.

MADDE 3: Ordu-yu Hümayun- u Müşirin Vekâleti ile bölge kumandanları arasında etraflıca haberleşme sağlanarak, eşkıyanın hakkıyla edeplendirilmesi ve varlıklarının sona erdirilmesi çok lüzumlu olan çetelerin birlikte takipleriyle mutlaka ele geçirileceklerinin, yeterli olacak kadar bir tarama hareketinin icrası kararlaştırılacaktır.

MADDE 4: İcra edilecek haberleşme ile sağlanacak ortak bir hareket sureti ve harekete başlama tarihi fevkalade gizli tutulacak ve dışarıdan malumat alınmasına meydan verilmeyecektir.

MADDE 5: Geçmiş senelerde, bölgeler tarafına birlikte hareket edilerek ciddi, faydalı neticeler veren tarama hareketlerinde olduğu gibi bu kere de 2 bölge hududunda bulunan eşkıyanın güzergâh ve dolaşım yerleri olan mevkiller, yakın bölge müfrezelerinin iştirakiyle eşkıya takibi evvelce düzenlenip, padişahın tasvip ettiği eşkıya *takip talimatına* uygun olarak defalarca müfrezeler tarafından sarılarak her taşın dibi aranırcasına aramalar yapılacaktır. Bölgeler dâhilinde bulunan bu gibi mahaller

¹⁰⁷² BOA. T.F.R.I.UM nr: 23/2245, 1.20.1326(1910)

dahi o bölgeye mensup müfrezeler tarafından aynı şekilde o tarafta gayet uyanık şekilde aranacak, mevcut olanlar mutlaka ele geçirilecektir.

MADDE 6: Gerek 2 bölge tarafından birlikte gerekse 1 bölge dâhilinde müfrezeler tarafından müştereken yapılacak arama ve takip hareketleri, mutlaka bir güzel netice verecek surette yapılacağından gece karanlığı ve civarda orman bulunması gibi mazeretler ileri sürülmeyecek, eEşkîyanın kararlarına meydan verilmeyecek ve şayet bu gibi bir hal meydana gelirse icra edilen hareket, bölge kumandanlığı ve “Müşirin Vekâleti” tarafından tetkik ve karara meydan verenler açık edilecektir. Yukarıda zikredilen talimatta açıklandığı gibi buna sebep olanlar müstahak oldukları cezaya çarptırılacaktır.

MADDE 7: İcra edilecek bu tarama hareketinin düzenli bir şekilde yapılmasına Müşirin Vekâleti ile Bölge Kumandanları nezaret edecekleri gibi harekete iştirak eden müfrezelere söylenen kumandanlar bil fiil kumanda edeceklerdir.

MADDE 8: Bu arama ve takip hareketinde bulunacak müfrezeler; özellikle polis, jandarma, komiser, zabıt ve efradı ve icabında ahaliden kılavuz arkadaşlar alınacaktır.

MADDE 9: Bölgeler hususunda; kumandanları kendi bölgeleri dairesini ve bölge dâhilinde eşkıya çetesi kalmadığına dair netice, kanaat oluşuncaya kadar tarama suretiyle aramalara devam edilecektir.

MADDE 10: Vilayet-i Şahane daireleri pis eşkıyalardan güzelce ve tamamen temizlendikten sonra geçiş noktası olan yerlerde dikkatli ve asayişin sağlanmasıyla, dışarıdan geçişlerine izin verilmeyeceği gibi, şimdiye kadar vilayette meydana gelen hangi köy ahalisinin yağma ve şekavete meyilleri olduğu anlaşılmış olacağından bu gibi kişiler daima elde tutulacaktır.

MADDE11: Askeriyece yapılacak bu tarama hareketinin yapılması için; mülkiye ve zabıta memurları dahi icap eden yardımlaşmadan kaçınmayacaklardır. Aksi halde mes’ul olacak mülkiye ve zabıta memurları tarafından gerekli yardımlaşmanın birlikte hareket etmek üzere bölge kumandanları yapılacak, hareketten vilayet valileriyle bugün vakit ve zamanı hakkında malumat vermeleri lazımdır. Görevlerini güzelce yapanlar ve yararlıkları görülecek kişiler, mükâfatlandırılacaklardır.

MADDE 12: Yapılacak olan harekâtın neticeleri hakkında; her bölge kumandanı, usulünce Makam-ı Vala-yı Askeriye'ye, Ordu-yu Hümayun-u Müşirin Vekâleti'ne, Müfettiş-i Umumilik'e, Komisyon-u Askeriye'ye malumat vereceklerdir

EK 2: 1904 Tarihli Selanik Vilayetinde ve Kazalarında Kargaşadan Dolayı Yanan Binaların Defterleri¹

SELANİK VİLAYETİNDE KARGAŞA ZAMANI YANAN BİNALARIN DEFTERİDİR.						
TİKVEŞ KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	
	Rakne Köyü	58	5	..	5	3050
	Kalış Köyü	103	1	7	..	21300
	Karlış Köyü	63	1	1	1	6500
	Kesendere Köyü	22	2	1	1	3300
	Gararşite Köyü	18	1	6	..	1500
	TOPLAM	264	10	15	7	35650
YENİCE KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	
	Karive Köyü	194	3	..	3	7000
	TOPLAM	194	3	..	3	7000
SELANİK SANCAĞI TOPLAM		458	13	15	10	42650

¹ TFR.I.SL NR: 20/2939 S.1-10

DRAMA SANCAĞI						
MERKEZ KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	
	Ulak Köyü	157	4	..	4	12500
	DRAMA SANCAĞI TOPLAM	157	4	..	4	12500
SİROZ SANCAĞI						
MERKEZ KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	
	Bankice Köyü	143	98	36	98	307775
	Fereştan-ı Bala Köyü	75	8	..	8	12125
	Rondi-i Bala köyü	835	9	5	9	40650
	Lakos Köyü	57	2	..	2	2500
	TOPLAM	1110	117	41	117	363050
CUMA-İ BALA KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	

	Serin Köyü	335	20	..	20	42500
	Sebrice Köyü(Bulgaristan'dan dönen)	205	3	..	3	16000
	Sebrice Köyü(mevcut olmayan)		5	..	5	25000
	Zelzenice Köyü (Bulgaristan'dan dönen)	165	7	..	7	9000
	Zelzenice Köyü(mevcut olmayan)		3	..	3	5750
	TOPLAM	705	38	..	38	98250

MENLİK KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	
	Berin Köyü	150	21	36	19	43650
	Lavaroa Köyü	70	1	..	1	4500
	TOPLAM	220	22	36	20	48150
NEVREKOB KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	
	Rinbe köyü	109	50	43	50	109500

	Baldere Köyü	62	52	37	52	117250
	Geremet Köyü	171	168	165	168	556900
	Obyeyem Köyü	206	206	217	206	503525
	TOPLAM	548	476	462	476	1287175
RAZLIK KAZASI	Köy Adı	Köyün Toplam Hanesi	YANAN KİŞİ	YANMIŞ OLAN		DEĞERİ
				Diğer Binalar	Ev	
	Bayce Köyü (İslam)	538	60	72	39	208475
	Bayce Köyü (Hristiyan)		316	152	306	1181325
	Samoçe Kasabası(Hristiyan)	875	92	89	82	337550
	Babyak Köyü(İslam)	713	5	10	5	3250
	TOPLAM	2126	473	323	432	1730600
Siroz Sancağı TOPLAM		4709	1126	862	1083	3527225
Selanik Vilayeti TOPLAM		5324	1143	877	1097	3582375

TİKVEŞ KAZASINDA
Yakılan Emlak ve Akarların Kayıtlı Değerlerini Açıklayan Defterdir.

Arsalarıyla Birlikte Binaların Kayıtlı Değeri	Emlak Cinsi	Hulasa Defter		Yer Numarası	Köy İsimleri	DÜŞÜNCELER
		Cümle	Varak			
250	Ev	6	292	16	Rakne Çiftliği	Rakne Çiftliği 3.050
1000	Ev			28	Rakne Çiftliği	
800	Ev			34	Rakne Çiftliği	
500	Ev			21	Rakne Çiftliği	
500	Ev			20	Rakne Çiftliği	
3050	TOPLAM					
1000	Ev	13	177		Febeş Köyü	Febeş Köyü 21.300
500	Samanlık				Febeş Köyü	
200	Ahır			3	Febeş Köyü	
300	Ambar			2	Febeş Köyü	
18.000	5 Taş değirmen			159	Febeş Köyü	
1000	Ev				Febeş Köyü	

300	Ambar				Febeş Köyü	
21.300	TOPLAM					

6000	Han	2	36		Karlış Köyü	Karlış Köyü 6.500
500	Fırın				Karlış Köyü	
6500	TOPLAM					
30.850	NAKLEN TOPLAM					

MENLİK KAZASINDA 1319 Senesi Kargaşa Esnasında Müslim ve Gayrimüslim Köylerde Yakılan Binaların Adetlerini ve Kayıtlı Değerlerini Gösteren Defterdir.							
YAKILAN EMLAKIN TAHMİNİ DEĞERLERİ						Köy İsimleri	DÜŞÜNCELER
Ev Sıra No	TOPLAM	EV	SAMANLIK	AHIR	AMBAR		
1	2300	1500	300	500	..	Berin Köyü	
2	2800	2000	300	500	..	Berin Köyü	
3	1800	1000	500	300	..	Berin Köyü	
4	2300	1500	300	500	..	Berin Köyü	
5	1500	750	250	500	..	Berin Köyü	

6	2800	2000	..	500	300	Berin Köyü	
7	500	..	500	..	..	Berin Köyü	
8	2750	1750	500	250	250	Berin Köyü	
9	1000	1000	..	..	..	Berin Köyü	
10	1300	..	500	500	300	Berin Köyü	
11	1000	1000	..	..	..	Berin Köyü	
12	2750	2000	500	..	250	Berin Köyü	
13	2300	1800	..	500	..	Berin Köyü	
14	2800	1800	500	500	..	Berin Köyü	
15	3000	2500	..	500	..	Berin Köyü	
16	1750	1000	250	500	..	Berin Köyü	
17	1750	1000	250	500	..	Berin Köyü	
18	2500	2000	..	500	..	Berin Köyü	
19	2750	2000	250	250	250	Berin Köyü	
20	1500	500	1000	..	..	Berin Köyü	
21	2500	2000	250	250	..	Berin Köyü	
	43.650	29.100	6150	7050	1350	TOPLAM	

1	4500	4500	..	..	..	Lavaroa Köyü	
	48.150	33.600	6150	7050	1350	GENELTOPLAM	
YENİCE-İ VARDAR KAZASI							
Eşkıya Tarafından Yakılan ve Yıkılan Evlerin Adediyle Kişilerin İsimlerini, Kayıtlı Değerlerini Açıklayan Pusuladır.							
KAYITLI DEĞERİ	KAPI NUMARASI	BULUNDUĞU YER	Kişi İsimleri		Emlak Numarası-Künye		DÜŞÜNCELER
2500	34	Karlıova Köyü	İçü Estüyan Yano		61		Gümence Nahiyesi
3500	2	Karlıova Köyü	Papa Mende İkonomo		66		Gümence Nahiyesi
2000	13	Karlıova Köyü	Yevan Polesko		77		Gümence Nahiyesi
7 Kânunusani 1319 Vergi Memuru							

DRAMA KAZASI PÜRSİCAN NAHİYESİ					
KAYITLI DEĞERİ	EMLAK CİNSİ	MÜKELLEF İSİMLERİ	KÜNYE	KÖY İSİMLERİ	DÜŞÜNCELER
3000	Ev	Kolo oğlu Mito	69	Ulak Köyü	
2500	Ev	Terikon oğlu Mito	68	Ulak Köyü	

3000	Ev	Karesto oğlu Dismeyan	70	Ulak Köyü	
4000	Ev	Gorgi oğlu Petre	79	Ulak Köyü	
12.500	TOPLAM				
Kayıtlara uygun olduğu tasdik olunur. 6 Kânunusani. Vergi Memuru					

SİROZ KAZASINA Bağlı Köylerde Kargaşa Esnasında Yakılan Emlakin Köyler Üzerine Değerlerini Gösteren Defterdir.										
DEĞERLERİ			EMLAKIN CİNSİ						Köy İsimleri	DÜŞÜNCELER
Arsa Değeri	Tenzili Değeri	Asıl değeri	Ev	Samanlık	Oda	Han	Dükkân	Ahır		
21175	307775	328950	98	27	2	1	2	4	Banice Köyü	
2875	12125	15000	8	..	..	..	..	..	Feraştan-ı Bala Köyü	
6750	40650	47400	9	4	..	..	..	1	Rondi-i Bala Köyü	
30.800	360.550	391.350	115	31	2	1	2	5	TOPLAM	
5000	..	5000	2	..	..	..	..	..	Lakos Köyü	Evrakı henüz geldiği için köylerin tadiline eklendi.
35.800	360.550	396.350	117	31	2	1	2	5	TOPLAM	

NEVROKOP KAZASI

Kargaşa Esnasında Yakılan Binaların Cinsi ve Değerlerini Gösteren Defterdir.

DÜŞÜNCELER	KÖY İSİMLERİ	TAHTA BIÇKISI (vergisi binde 10)		DEĞİRMEN (vergisi binde 10)		SAMANLIK (vergisi binde 5)		DÜKKÂN (vergisi binde 10)		AKAR HANE (vergisi binde 10)		MESKEN HANE (vergisi binde 5)		TOPLAM	Değ eri (kur uş)
		Âdeti	Değeri (kuruş)	Âdeti	Değeri (kuruş)	Âdeti	Değeri (kuruş)	Âdeti	Değeri (kuruş)	Âdeti	Değeri (kuruş)	Âdeti	Değeri (kuruş)	Âdeti	
	Rilenbe Köyü	..	..	..	..	42	21000	..	..	1	500	50	88000	93	109 500
	Baldere Köyü	..	..	..	..	36	18000	1	750	..	..	52	98500	89	117 250
	Geremiş Köyü	1	4000	9	79500	143	71500	8	12800	4	6750	168	382350	333	556 900
	Obidim Köyü	1	2000	..	..	196	98000	13	23500	7	11500	206	368525	423	503 525
	TOPLAM	2	6000	9	79000	417	208500	22	37050	12	18750	476	937375	938	1.28 7.17 5

KAYITLARA UYGUN OLDUĞU TASDİK OLUNUR.
NEVROKOP MAL MÜDÜRÜ MALMÜDÜR MUAVİNİ

EK 3: 1906 Senesinde Vilâyet-i Selase Dâhilinde Osmanlı Askerleriyle Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerin Çarpışmalarını Gösteren Cetvel²

BULGAR ÇETELERİ										
Çarpışma Tarihi	Çarpışma Adedi	BULGAR Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati					
					Şehit			Yaralı		
		Ölü	Yaralı	Sağ	Asker	Jan darma	Za bıt a	Asker	Jan darma	Za bıt a
Mart 1322	7	57	..	..	15	1	..	10	2	..
Nisan 1322	8	73	1	3	8	1	..	10	1	1

RUM ÇETELERİ										
Çarpışma Tarihi	Çarpışma Adedi	RUM Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati					
					Şehit			Yaralı		
		Ölü	Yaralı	Sağ	Asker	Jan darma	Za bıt a	Asker	Jan darma	Za bıt a
	4	28	5	4	..	..	..	2	..	..
	5	34	..	2	5	..	..	8	..	..

SIRP ÇETELERİ										
Çarpışma Tarihi	Çarpışma Adedi	SIRP Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati					
					Şehit			Yaralı		
		Ölü	Yaralı	Sağ	Asker	Jan darma	Za bıt a	Asker	Jan darma	Za bıt a
	..	...	..	..	...	...	..	...	..	..
	2	10	..	..	..	..	..	2	..	..

² BAO, TFR.LUM nr: 22/2164 B.1-4, 1325

Mayıs 1322	3	2 9	..	1	2	..	..	6	3	..	2	5 2	10	2 1	4	1	..	5	..	..	1	9	..	..	2	..	..	..	..	..
Haziran 1322	5	1 7	..	..	3	..	1	5	..	..	6	1 3	2	4	2	1	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Temmuz 1322	4	5	1	..	3	..	..	..	..	1	4	2 7	..	1	2	..	..	2	..	..	1	4	..	..	2	..	..	1	1	..
Ağustos 1322	2	3	..	..	2	..	..	3	1	..	2	8	1	..	..	..	..	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	2	..	..
Eylül 1322	3	6	..	4	1	1	..	2	1	..	3	2	..	1 9	..	..	..	..	..	..	..	...	..	..	..	..	..	..	..	..
Teşrin-i Evvel 1322	3	8	1	1	..	..	..	2	..	..	1	1 1	..	1	1	..	..	7	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Teşrin-i Sani 1322	3	7	..	2	1	1	..	3	..	1	2	1	..	4	1	1	1	2	..	..	1	..	..	..	..	..	1	..	..	..

Kan un-u Evve l 1322	7	1 3	..	6	2	..	..	3	..	..	1	..	..	..	..	1	..	..	..	..	1	4	..	.	...	..	..	..	..	..
Kan un-u Sani 1322	6	1 7	..	..	2	..	..	2	..	..	1	..	..	2	..	..	..	1	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	
Şuba t 1322	4	6	..	2	2	..	..	1	1	..	1	4	..	..	..	..	..	..	..	..	4	1 2	..	..	2	1	..	5	1	..
TOP LA M	54	2 4 1	3	1 9	41	4	1	47	9	3	32	1 8 0	18	5 8	16	3	1	28			11	3 9			6	1		11	2	

EK 4: 1907 Senesinde Vilâyet-i Selase Dâhilinde Osmanlı Askerleri ile Bulgar, Rum ve Sırp Çeteleri Arasındaki Çarpışmaları Gösteren Cetvel³

BULGAR ÇETELERİ										
Çarpışma Tarihi	Çarpışma Adecü	BULGAR Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati					
		Ö lü	Ya ralı	S a ğ	Şehit			Yaralı		
					As ker	Jan dar ma	Za bıta	As ker	Jan dar ma	Za bıta
Mart 1322	5	1 7	..	2	3	..	..	2	..	..
Nisan 1322	6	1 2	..	..	5	..	..	8	..	..
Mayıs 1322	5	1 9	..	1	3	..	..	1	..	..

RUM ÇETELERİ										
Çarpışma Tarihi	Çarpışma Adecü	RUM Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati					
		Ö lü	Ya ralı	S a ğ	Şehit			Yaralı		
					As ker	Jan dar ma	Za bıta	As ker	Jan dar ma	Za bıta
1	1	1	..	..	..	..	..	..	..	..
2	1 2	1 2	..	8	2	..	..	5	..	..
..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..

SIRP ÇETELERİ										
Çarpışma Tarihi	Çarpışma Adecü	SIRP Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati					
		Ö lü	Ya ralı	S a ğ	Şehit			Yaralı		
					As ker	Jan dar ma	Za bıta	As ker	Jan dar ma	Za bıta
..	...	..	..	..	...	...	..	...	..	..
1	..	7	1	..	..	..	..	..	..	..
1	..	..	..	1	..	..	..	1	..	1

³ Aynı belge.

Haziran 1322	3	4	..	..	1	..	..	2	..	1
Temmuz 1322	1 2	1 6 0								
Ağustos 1322	5	2 7								
Eylül 1322	4	7								
Teşrin-i Evvel 1322	3	4								
Teşrin-i Sani 1322	5	2 7								
Kanun-u Evvel 1322	7	1 3								
Kanun-u	4	3								

[illegible]

EK 5: 1907 Senesi Mart Başlangıcından Temmuz Kadar 5 Ay Zarfında Osmanlı Askerleriyle, Bulgar, Rum ve Sırp Çetelerin Çarpışmalarının İstatistikî

BULGAR ÇETELERİ											
Çarpışma Adedi	Kazası	Çarpışma Yeri	BULGAR Çete Zayiati		OSMANLI Askeri Zayiati				Çarpışma Tarihi		
					Şehit		Yaralı				
			Ölü	Sağ	Asker	Jandarma	Asker	Jandarma	Zabıta		
1	Siroz	Kale Köyü	4	-	-	-	1	-	-	6 Mart 1323	
2	Göric e	Koteniç Köyü	3	2	-	-	-	-	-	14 Mart 1323	
3	İştib	İştib Kasabası	3	-	1	-	1	-	-	21 Mart 1323	

RUM ÇETELERİ											
Çarpışma Adedi	Kazası	Çarpışma Yeri	RUM Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati		Çarpışma Tarihi			
						Şehit	Yaralı				
			Ölü	Yaralı	Sağ	Asker	Asker				
1	Zihne	Horvişte Köyü civarı	1	-	-	-	-	20 Mart 1323			
2	Manastır	Viranefçe Köyü Civarı	1	-	-	2	5	13 Nisan 1323			
3	Siroz	Toplayan köyü	1	-	7	-	-	18 Nisan			

SIRP ÇETELERİ											
Çarpışma Adedi	Kazası	Çarpışma Yeri	SIRP Çete Zayiati			OSMANLI Askeri Zayiati			Çarpışma Tarihi		
						Şehit	Yaralı				
			Ölü	Yaralı	Sağ	Asker	Asker	Zabıta			
1	Pirlep e	Ferteç Köyü civarı	-	-	-	1	1	1			
2	Üsküp	Çoçer Köyü	-	1	3	-	-	-			
3	Köprü	Pomino va Köyü	3	2	3	-	-	-			

4	Siroz	Banice Köyü	2	-	1	-	-	-	-	26 Mart 1323
5	Gevgili	Estobak Köyü	5	-	1	-	-	-	-	31 Mart 1323
6	Cuma-i Bala	Dibo Cuma Köyü	-	-	-	-	2	-	-	8 Nisan 1323
7	Pirlepe	Tırobak Köyü	6	-	1	-	-	-	-	8 Nisan 1323
8	Zihne	Eğri Dere Köyü	2	-	3	-	-	-	-	10 Nisan 1323
9	Ohri	Vehmepan Köyü	3	-	8	-	5	-	-	11 Nisan 1323
10	Manastır	Eslice Köyü Balkanı	1	-	-	-	1	-	-	15 Nisan 1323
11	Köprülü	Çerşenova Köyü Civarı	-	-	1	-	1	-	-	25 Nisan 1323
12	Yenic	Gölü Dâhili	10	-	-	-	-	-	-	2 Mayıs 1323
13	Drama	Pelona Köyü	5	1	-	-	1	-	-	5 Mayıs 1323
14	Göric	Berzebençe Köyü	1	-	2	-	-	-	-	7 Mayıs 1323

4	Keşriye	Oşimte Köyü	3	-	-	2	-			
5	Keşriye	Ehilova Ormanları	11	-	-	2	6			
6	Filori	Balkaş Köyü	-	2	3	-	-			
7	Pirlepe	Zihova Köyü	1	-	-	1	1			
8	Filori	Mezet Köyü Ormanı	1	-	-	-	-			
9	Yenic	Behova Köyü civarı	7	-	-	-	-			
10	Pirlepe	Beşişte Köyü	1	-	-	1	1			
11	Siroz	Siroz Kasabası	2	3	1	2	3			
12	Siroz	Düşbene Köyü civarı	9	-	1	-	-			
13	Keşriye	Loşince Köyü	33	3	9	-	1			
TOPLAM			81	8	28	9	17			

1323

3 Haziran 1323

14 Haziran 1323

18 Haziran 1323

19 Haziran 1323

23 Haziran 1323

24 Haziran 1323

7 Temmuz 1323

14 Temmuz 1323

14 Temmuz 1323

16 Temmuz 1323

	lû									
4	Gilan	Pasyan Köyü	12	-	1	-	-	-		
5	Gilan	Gerekar Ormanı	21	-	-	-	-	-		
6	Gilan	Belince Balkanı	2	-	-	-	-	-		
Toplam			42	3	7	1	1	1		

1 5	Vidin e	Çenekçi Köyü	3	-	-	-	-	-	-	26 Mayıs 1323
1 6	Osm aniye	Birova Balkanı	-	-	1	-	-	-	-	30 Mayıs 1323
1 7	Köpr ülü	Esmeblofçe Köyü Civarı	-	-	-	-	1	-	1	15 Haziran 1323
1 8	Rado vişte	Podreş Deresi	-	-	1	-	1	-	-	25 Haziran 1323
1 9	Vidin e	Çağanek Pozicçefe İsimli Yerde	4	-	-	-	-	-	-	28 Haziran 1323
2 0	Pirle pe	Rakla Köyü Civarı	5 3	-	2	1	8	-	-	3 Temmu z 1323
2 1	Pirle pe	Paparye Köyü	1 5	-	-	-	1	-	-	3 Temmu z 1323
2 2	Köpr ülü	Babone Köyü Civarı	1 0	-	-	-	-	-	-	3 Temmu z 1323
2 3	Girye	Çoka Balkanı	4	-	-	-	-	-	-	6 Temmu z 1323
2 4	Menl ek	Hatova Köyü	4	-	-	-	1	-	-	9 Temmu z 1323
2 5	Dra ma	Kürecik köyü	2	-	-	-	-	1	-	18 Temmu z 1323

26	Filorna	Hasan Oba Köyü	-	-	2	-	1	-	-	18 Temmuz 1323
27	Kesriye	Tehvişte Köyü	6	-	1	-	-	-	-	25 Temmuz 1323
28	Siroz	Menlegiç Köyü Civarı	1	-	1	-	3	-	-	27 Temmuz 1323
29	Menlek	Müslim deresi köyü	30	-	2	1	1	-	-	30 Temmuz 1323
30	Girye	Dranova Köyü Civarı	15	-	1	-	2	-	-	31 Temmuz 1323
		TOPLAM	192	3	22	2	31	1	1	

EK 6: 1906-1907 Tarihli Vilayet-i Selase de Dolaşan Çetelerin Miktarını gösteren tablo4

VİLAYET-İ SELASE-İ ŞAHANE DÂHİLİNDE 1322 VE 1323(1906-1907) SENELERİNDE DOLAŞAN VE DOLAŞMAKTA OLAN MUHTELİF ÇETELERİN MİKDARLARINI GÖSTEREN CEDVELDİR.							
VİLAYAT	SENE LERİ	BULGAR		RUM		SIRP	
		Çete Adedi	Yaklaşık Miktarları	Çete Adedi	Yaklaşık Miktarları	Çete Adedi	Yaklaşık Miktarları
SELANİK VİLAYETİ	322	36	456	14	132	---	---
	323	31	282	10	113	---	---
MANASTIR VİLAYETİ	322	23	234	10	282	6	78
	323	29	241	17	257	3	35
KOSOVA VİLAYETİ	322	15	143	---	---	6	95
	323	17	138	---	---	3	139
TOPLAM	322	74	833	23	424	12	173
	323	77	661	27	370	6	174

⁴ BOA. TFR.I.UM nr: 22/2119

EK 7: 1906 Selanik Vilayet Salnamesine Göre İdari Taksim⁵

SELANİK SANCAĞI	Yenice-i Vardar Kazası	Selanik Kazası
		Merkez Kaza
		Karacaabad Kazası
	Vidine Kazası	Merkez Kaza
		Karacaabad Nahiyesi
		Ostrova Nahiyesi
	Karaferiye Kazası	Merkez Kaza
		Ağustos Nahiyesi
	Katrın Kazası	Merkez Kaza
		Gelendir Nahiyesi
		Limnos Nahiyesi
	Aynaroz Kazası	Aynaroz Kazası
	Kesendere Kazası	Merkez Kaza

⁵ Selanik Vilayet Salnamesi, 1322, s 40-45

		Kesendere Nahiyesi
	Langaza Kazası	Langaza Kazası
	Avrethisar Kazası	Merkez Kaza
		Karadağ Nahiyesi
	Toyran Kazası	Toyran
	Usturumca Kazası	Usturumca
	Gevgili Kazası	Gevgili
	Tikveş Kazası	Merkez Kaza
		Roşdan Nahiyesi
	Köprülü Kazası	Merkez kaza (Köprülü)
		Bogomil Nahiyesi
SİROZ SANCAĞI	Siroz Kazası	Nikodim Nahiyesi
		Merkez Kaza
		Negrita Nahiyesi
	Demir Hisar Kazası	Merkez Kaza
		Poroy
	Petriç Kazası	Petriç

	Menlik Kazası	Menlik
	Cuma-i Bala Kazası	Cuma-i Bala
	Razlık Kazası	Razlık
	Nevrokop Kazası	Nevrekop
	Zihne Kazası	Zilhova
DRAMA SANCAĞI	Drama Kazası	Merkez Kaza-Drama
		Persiçan Nahiyesi
		Çeç Nahiyesi
	Robçoz	Robçoz (Devlen veTamraş)
	Pravişte Kazası	Merkez Kaza-Previşte
		Leftre Nahiyesi
	Kavala Kazası	Kavala
	Sarışaban Kazası	Sarışaban
TAŞOZ SANCAĞI	Taşoz	Vulgaro